JANA A. KOMENSKȞO NEJNOVJ METODA JAZYK, NA ZǨLADECH...

Johann Amos Comenius,
Josef Smaha

ŠKOLA
z Metody jazyků nejnovější dle vydání amsterodamského r. 1657.

Jana A. Komenského

Nejnovější metoda jazyků,

na základech didaktických mocně vyvedená,

příkladem jazyka latinského skutečně vyložená, ku potřebám škol již konečně dokonale nastrojená,

než kterou i nad to

se znamenitým prospěchem nastrojiti lze k jiným studií způsobům.

Prve však podána k soudu učencův obecnému i odevzdána ku zkoušení opravdovému a přísnému.

L. 1648.

Z latiny přeložil

Prof. JOSEF ŠMAHA.

V RYCHNOVĚ N. K.
Tiskem a nákladem Karla Rathouského.
1892.

Jana A. Komenského

Nejnovější metoda jazyků,

na základech didaktických mocně vyvedena,

příkladem jazyka latinského skutečně vyložená, ku potřebám škol již konečně dokonale nastrojená,

nex kterou i nad to

se znamenitým prospěchem nastrojiti lze k jiným studií způsobům.

Prve však podána k soudu učenův ctěnému i odevzdána ku zkoušení opravdovému a přísnému.

L. 1648.

Z latiny přeložil

Prof. JOSEF ŠMAHA.

V RYCHNOVĚ N. K.

Tiskem a nákladem Karla Rathouského.

1892.

PRÁVĚ ŠLECHETNÉMU

PRÁVĚ STATEČNÉMU,

PRÁVĚ SLAVNÉMU

MUŽI,

PÁNU LUDVÍKU Z GEERU,

STARŠÍMU,

DĚDICI NA FINSPONGU atd.,

MECENÁŠI MÉMU, PŘEŠETRNÉ ÚCTY HODNÉMU

POZDRAVENÍ.

Později než bys chtěl a mnozí, na světlo vycházejí, rozmilý mecenáši, tyto mé práce, za kterýchžto příčinou mně jsi způsobil dospěšný čas v tomto šestiletí. Promineš dobrotivě. Nebo příčiny v to zašly nejedny, které nedopustily ovšem těmto oddávati se prácem. Já pak vím, že od nás čekají věcí vytesaných; a to tě učinilo mne bázlivějším a ve všem všudy opatrnějším. Posýlám pak Tobě a z rozkazu Tvého vůbec lidem část filologickou prací za noci usedělých, **metodu jazyka latinského**, mimo všecky ujaté jakož sobě trvám, hbitější. Kdyby pak takovou nebyla, hodně želel bych zkázy tolika dnů, ba roků, kteréž na ni byly vynaloženy. Avšak soud o ní pronášeti, ať nesluší na mne, veřejného dočekati jest posudku, který že bude přísný, shledávám již napřed. Zatím tyto práce mimo jiné všecky muže k **Tobě** se staví, Tobě se oddávají po Tvém právu, můj ochrance, by Tobě vzdávaly díky, Tobě žehnaly, jest-li v nich co dobrého i bude-li lze školy někudy zprostiti jich obtížností (toho pak jistě že my hledáme, ne neznáme se v tom). Nebo kdyby Tebe nebylo, ony by nespatřily světla nebo jistě ještě ne; neb alespoň ne na týž způsob vybroušené (jakýmikolivěk ony již na konec jsou), kdyby člověku s bědou se obírajícímu nebývalo lze bylo tu na ně oddati pilnost, která jest oddána. Než Ty jsi byl za ochránce, Ty jsi pomohl dobrotivě jako bába tomuto plodu na svět. I když zvěděls, že já cosi obmýšlím na prospěch mládeži křesťanské, (od vlasteneckého Svého Nathana, s kterým zdílíváš se radami o skutcích vlasteneckých, od úcty hodného G o d f r i d a H o t t o n a); abys mě vyňal z jiných prací, abys způsobil, bych k těmto se uprázdniti mohl, z dobré vůle nabídl jsi mně Svou přízeň i chovals mě s rodinou na šestý již rok (anobrž za mou příčinou i některé jiné muže). Kdyby toho nebylo, vězel bych snad posud v díle náramném, plnickém labyrintů, kde tolikráte nám bylo blouditi, prve než jsme uhodili na východ z omylů. Nedávno též přihodilo se nám od Tebe se navrátivším, ač jsme se domnívali, že ničeho třeba nebude kromě posledního pilníku i ač

s námi za jedno smýšleli ti, kterés nám dal za posuzovatele, že přece lepší (námi) vystižené řádu světlo nás přimělo téměř všecko přesnovati ze základu, a to mnohé nám zase zabralo měsíce. Nejsme totiž bohy, kterým idey věcí známy jsou od věčnosti, by nebylo než říci: **Staň se.** Dosti jest člověku, po stupních prospívati. Proto již tam někdy řekl Plato, že blaženi jsou ti, kterým třeba i v stařecím věku lze dojíti pravých o věcech důmyslů. Blaženi tedy jsou (dím) i ti, kterým třeba v stařecím věku dostává se postihnouti řádu v pracích, aby bloudíce uměli nebloudití na konec. Mne tak způsobila příroda (za kterouže příčinou díky vzdávám otci přírody), že i sebe nepatrnější vyšetřenička o kterékoli pravdě jsou mi za drahokamy, a ty vybírati ze všelijakého smetí poblouzení našich, učinil jsem sobě podstatným úkolem svého věku stařecího. Kéž rovněž všickni! Což pak prospívá obyčejem v kleci zavřených veverek skoky provoditi, proto přece pak z místa sebou nehnouti? Co svazky třeba i předrahné psáti, tisíckráte pak totéž opálati? Proto to pravím, můj ochrance, zdá-li se komu, že hory naše znenáhla příliš své rodí myšky, by s omluvou u Tebe a u moudrých mužů potkala se váhavost naše k tomu naměřená, by nerodila slepých štěnat, alebrž ze sebe vypravila okatá lvíčata. Však jsou mi příklady znamenitých mužů, kteří také znenáhla vykonávali své práce. Isokrates oddal (prý) na jedinou svou chvalořeč aspoň deset let; Plato pak až do osmdesátého léta věku svého že nepřestal upravovati své dialogy, píše Dionysius Halikarnaský. A jesti známo, že Virgilius Maro, král básníků, týtýž sobě stěžovával, že za celé tři dny sotva mohl stlouci jeden nebo dva veršíčky, když tě totiž důvtipná péče vždycky shledávala, že pořád něčeho se nedostává jeho zpěvu (po tomto verši Martialovu:

Victurus genium debet habere liber.

Kniha, která strojí se vítěziti, má míti ducha).

Ale však pak, že i při této snaze, kterak chlapecká oblehčiti studia, drahné jistě přiházejí se odtahy a průtahy, za příklad máme muže znamenité, kteří takové o sobě pověděli věci. Eilhard Lubin, theologie doktor, vyznal, že s didaktikou svou, kterou oddal vévodovi Pomořanskému Filipu, troudil se osmnácte let a déle. Jan Sturm, mnohých po Německu škol i zakladatel i napravovatel, zná se, že po 38 let vystíhal způsob, kterak uvesti v pořád slova latinského jazyka. I Julius Camillus vypravuje, že touže prací

obíral se déle 40 let, i že proto přece nemohl ji dokonati. (V knize de linguae latinae resolvende ratione v hl. I., která vyskýtá se v Instit. literatae Thorun. v díle I. na str. 508.). Robert Štěpán aby zpravil dokonaleji onen slovník jazyka latinského (kterému nadepsal Thesaurus linguae latinae sklad jazyka latinského), choval v domě svém po několik let deset učených mužů, ježto přece byla to věc případna na pilnost muže jednoho, vtipu pak hrubě nevymáhala. Zde pak což tě? Všelikterak právě přijde zde rozuměti povědění tomuto,

Kudy nikdy nebyla zdělána cesta, snažím se prodrati, to jest předsevzetí, které mi mešká dílo, v parallelism totiž uváděje netoliko jazyk všecek s věcmi, by cesta propravena byla věcnatéjší vzdělanosti, nýbrž i jazyky mateřské s latinou A té věci když bylo i vystíhati ode zpodu způsoby i dáti při jazyku některém, jednom nebo několika, ukázku i pokusiti se o to v jazycích nám prve známých (německém, českém, polském), ostatním na příklad, kdyby toho chtěli následovati, aniž pak ve všem tom, co bylo zpravovati po nových zákonech, jaké před sebou jsme měli šlepěje, i když všude prolamovati bylo led a vystižení plodilo (jiné) vystižení atd. neuchylně se stalo, že hojněji uplynulo času, než bylo se nadíti. Dodávám, veliké dílo počato silami skrovnými, ký div, šlo-li váhavě předse? Spíše bylo to důvodem stálosti, že jsme od toho nepustili, důvodem boží pomoci, že jsme neklesli. Nebo to bylo velmi snadno, mně, který jsem tisíckráte ustával. Než mezi jinými nástroji boží prozřetelnosti Ty jsi byl, muži slavný, který po navyklé svého ducha spanilosti jsi neoblevoval, jako by to Tvé bylo dílo, na pomoc přispívati, kdekoli jen lze přispívati i dobrodiními Svými osvěžovati mou jakou takou snažnost.

Projevuji tedy úctu k Tobě a líbám vztaženou k sobě ruku boží i boha nepřestanu velebiti se všemi těmi, na kteréž taktéž sama od sebe rozlévá se Tvá milostná štědrosť. Ty totiž jsi onen muž, který s prospěchem obecným rozděluje své statky a jehož hrdinné k potřebným dobročinnosti naprosto není příkladu, že o Tobě zdají se povědína ona v žalmu slova: rozsypal, dal chudým. Nebo sypeš, anobrž rozsypáváš, bez konce. Jiným mnoho jest, když od prosebníků bídných neodvracejí obličeje, neodtahují ruky; ty pak sám se ohlédáš, kterým bys dobře činil. A kterou

Kristus radu dal mládenci pánu mnohých statkův, aby rozprodal všecko a rozdal chudým, tu Ty, jakoby Tobě byla pověděna, vykonáváš. Rozděluješ z lásky, nepřikládaje srdce k bohatstvu, rozděluješ skutečně, uštědřuje veselou tváří, by nikdo neodešel smuten od obličeje Tvého. Tak máš statky jako bys jich neměl, a těšíš se ze statků svých, jako bys se netěšil. A přece veselo jest srdce Tvé, v hospodinu, od kterého máš, co dáváš, a v jehož jmeno Tobě se naházejí ti, kterým dáváš. Ty velebíš boha z příčiny jiných, že jsou, kteří po bohu k Tobě mají zření; velebí zase jiní boha z příčiny Tvé, že jest, ke komu mají zření po bohu, který neoblevuje potřebám svatých udíleti. Ač i jsou, a Ty to opatruješ, kteří čijí, že mají odtušení od boha, čí pak rukou, toho neznamenají. Nebo neví Tvá levice o mnohém, co činí Tvá pravice! Ale stane se to, až obstoupí Tabithu vdovy a děti, plačíce a ukazujíce sukně a pláště, kteréž jim dělala Dorkas (Skutky IX. 39.). Vyjdeš na onom dni otočen jsa svědky, že víra Tvá v Krista nebyla slovy, nýbrž skutkem. Anobrž ani již nyní není chyba svědků a za Tebe k bohu orodovníků, protože asi nikoho není mezi všemi, kteří jsou svědomi horoucně Tvé k bohu a ke světcům lásky, který by třebas mlčky u sebe týtýž nerozjímal slov těchto: Který netoliko piješ vodu z cisterny své a prameny vrchoviště svého, nýbrž rozléváš studnice své ven a rozděluješ po ulicích vody své; **budiž požehnaný pramen tvůj!** (Přísl. V. 15. 16. 18.) I těší se, že mají příklad jakož do jiných tohoto výroku: Někteří uchvacují věci ne své a jsou vždycky v nouzi; tak do Tebe tohoto pověděni: Jiní rozdělují své vlastní a stávají se bohatšími. (Přísl. XI. 24.). Jmenovitě vždycky jest třeba, by se vyskytaly příklady pravdomluvnosti boží, že kdo náchylen jest k milosrdenství, jest požehnaný (Přísl. XXII 9.) a kdo pouští chleb svůj po vodách tekoucích, po mnohých časech zase jej najde (Kazatel XI. 1.). A této věci Ty sám jsi slavným Sobě a Svojině příkladem. Jakožto ten, který již tam někdy s přešlechetnými rodiči Svými z lásky ke spasitelné pravdě byl jsi oželel milerád statků dědičných, vlasti pozemské i šlechtictví zevnitřního. Hle pak Tobě bůh hojně nahradil všecko, když tě druhá vlast, která Tebe za občana čekala, až i také důstojnosti navrátila, které byly zatemnily dosti nepříznivé sudby vlasti dřevní.

Když se mi nahodilo zmíniti se o rodičích, byla by příčina dotknouti slavného rodu předků a starožitného lesku kmene Vašeho. Než Tvé **spanilosti** není třeba odjinud vypůjčovati světla nebo chvály; Tvá **statečnost** postačuje **pověsti** i Tvojině svítí a svítiti bude do pozdního potomstva. I chvála Tvá není z lidí, ale z boha (Řím. II. 29.), který nehledáš, abys lidem se líbil, anobrž bohu, jakožto kteréhož i sám dům jest školou zbožnosti, dílnou ctnosti i domem modliteb. O jak těšily ducha mého, když jsem u Tebe byl hostem, ona každodenní před veškerou rodinou na bibli čtení i zpěvy a modlitby jako zákonné! Myslil jsem již tehdáž a opakuji to tisíckráte: ó by vstoupily modlitby a almužny Tvé, jako tam někdy Corneliovy, na pamět před tváří boží. (Skutk. X. 4.)

Nechválím pak **Tě Tobě**, poněvadž **Tě Tobě** ukazuji, šlechetná duše, protože ani Tobě neukazuji, nybrž jiným, abys byl na příklad, lze-li kterým dostihnouti tak znamenitých cností, zvláště **těm**, **kterým** jest toho pomněti, že **na sebe po Tobě převodí dědictvo** netoliko jmena nebo krve nebo statků a důstojností, alebrž, ba předně, **cností.** Dejž milosrdenství boží, by co o Abrahamu i o vyvolených jeho semene ostatcích bohem jest povědíno, ukázalo se, že o Tobě a Tvojině jest povědíno: Jestliť kořen svatý, (tedy) i ratolesti! (Řím. XI. 16.) i aby šťastný rod Tvůj, **páni Vavřinec**, **Ludvík**, **Immanuel**, **Štěpán**, **Ján a Benjamin** žili pamětlivi jsouce onoho povědění Aristotelova: Šlechetno jest to, co z dobrého vzchází rodu, spanilo pak, co nevyrozuje se ze své přirozenosti, by totiž rozuměli, že jejich jest povinností ke šlechetnosti přidávati spanilost. Avšak jakož těmito mými žádostmi od sebe nestrkají (na křesťany zajisté sluší přáti si na vzájem dober a vyprošovati jich od boha), tak nevyhledávají péče, poněvadž věřím, že Ty jsi oním Abrahamem, který přikáže synům svým a domu svému po sobě, aby ostříhali **cesty hospodinovy** a činili **spravedlnost** a **soud**, ať by naplnil hospodin to, co zaslíbil. (I. Mojž. XVIII. 19.) Já pak neustanu prositi, by byl blahoslavený muž, kterýž se bojí hospodina [a] v přikázáních jeho má velikou líbost! aby mocné na zemi bylo símě jeho! aby rodina upřímých požehnání došla! aby sláva a bohatství bylo v domě jeho! aby spravedlnot jeho zůstávala na věky! aby člověk dobrý,

který se slitovává i půjčuje. své věci řídil se soudem a nepohnul se na věky atd. (Žalm CXII. 1. 2. 3. 5.). Toť jsou mé i spolubratrů mých, (kterých Ty také občerstvovals útroby nejednou) k bohu za Tebe i za všecky Tvoje žádosti!

Navracuji se k filologickým prácem našim, které **Tobě**, ochranče milostivý, dávám, oddávám, posvěcuji. Přijmi je za základ zatím mé věrnosti, až většího cos a věcnatějšího za tím přijde. Že my pak nezahálíme, bůh dá, že shledáš. Pilnosti naší neukládám mezí, protože prospěch není v rukou našich, na bohu visí, jakož i sama niť života našeho. O to jenom nyní prosím boha, by nynějším chlapeckým, kterým již lze bylo způsobem, zpraveným prácičkám tak požehnal, aby ni **Tobě** žel nebylo na vzdělání jich laskavě oddané štědrosti ni mně přelopotně na ně vynaložené a velmi stálou pilností po šest let pořád vedené práce! A to se stane, způsobí-li tato část mých bdění tolik prospěchu studiu latiny, jak hrubě málo mi způsobila rozkoše. A ukládám si o tom již nic více nepracovati, ni bude mi lze ve chvílích života ubíhajícího. Nebo že i tak na cizí práci drahnou života část jsem obrátil ba téměř v ní ostařel, strach mě, by toho buď nebylo litovati nebo nepotkalo se s pomluvou. Pospíchám tedy mile rád jakkoli jen sebrat a na světlo vydat oněch spíše našich věcí, v kterých jest hojněji věcnatosti (a na které nastupují tolicí a tak znameniti muži, bych jim nedal naskrze s sebou zemříti). Slovotepstvu zde budiž konec, z kterých, že jsi mne vyvedl, díky vzdávati nepřestanu.

S bohem, milostivý ochranče, i veď sobě tak stále, by mnozí z čeho měli velebiti boha příčinou Tvou.

Dal jsem v Elblagu pruském (kde jsi mne choval za šest let z příčiny tohoto studia), když dobíhal **rok** 1648.

Tvé čacké hodnosti

přešetrný

Komenský.

Ukazatel
věcí tu obsažených.

Mužům právě učeným,

zástupcům věd a moudrosti v lidu křesťanském

POZDRAVENÍ.

Zmatku ve věcech sluší hledati léků.

Že smutný jest na vše strany věcí lidských způsob i v Evropě naší anobrž nyní i nade druhé sic světa díly, vidí kde kdo. Že tedy na zármutky potěšení a léku nějakého na neduhy hledati sluší, zda by jej lze bylo nalézti, neodepře nikdo. Ku kteréžto péči abychom bedlivěji vzbuzeni byli, když nás bůh a vše zůve, usoudil jsem i já, muži moudří, za vaším milostivým dopuštěním, něco maličko připomenouti nyní o věcech některých sem příslušných.

Věci lidské zahrnují se jménem *účenosti, státnictví i náboženství.*

2. Vidí se, že jménem lidských věcí nejhlavněji jest vyrozumívati troje toto s věcmi, s námi vespolek a s bohem, samým stvořitelem naším se obírání, které potřebně připadá nám, tvoru k obrazu božímu učiněnému, nade vše vznešenému a připuštěnému k účastnosti věčnosti. S věcmi: když věci spatřujeme, ohledáváme, sobě je ku prospěchu obracíme a tak věcmi vládneme. Vespolek: když spolu obýváme rozumně, vespolek sobě napomáháme prospěšně, když moudře také druh druha zpravujeme a když tak pospolnosť svou uchováváme v pokoji a úklidnosti. S bohem: když jej poznáváme, milujeme, ctíme a když tak až na věky ostříháme se v jeho přízni, v jeho milosrdenství.

To-li na dobré míře, vše na dobré míře: zmařeno-li, zmařeno vše.

Prvou onu věc, rozumné s věcmi se pěstování, nazvali staří filosofií; druhou, umění v pokoji zachovávati lidské pospolnosti jmenovali státnictvím; třetí snažnosť totiž boha ctíti, náboženstvím.

3. Učenosť tedy a státnictví a náboženství třemi jsou hlavními věcmi, na kterých, když právě jsou zřízeny, zakládá se vrch lidského štěstí; když pak jsou zmařeny a vyvráceny, zeje propasť lidské bídy a zkázy. Nebo ovšem komukoli způsoby věcí jsou známy i tak rozdíly se ukazují mezi dobrým a zlým, nemůže zblouditi vyvoluje sobě co. A kdo zná umění jak sebe a druhé zpravovati, může zbrániti zmatkům ve věcech i záhubě. Kdo posléz jak boha právě ctíti zná způsob i pak právě ctí, má jej sobě milostiva: což vší blaženosti základem. Zase pak nepovědomosť věcí plodí slepá i nerozmyslná jednání a zacházení s věcmi, lidmi, bohem samým: odkud vzcházejí při věcech rozbroje i pak naposledy záhuby.

Toho trého kořeny všem lidem vštípeny.

4. Což poněvadž tak jest, toho trého (vzdělanosti, panství, náboženství) věčné v nás věčná boží moudrosť založila kořeny: vštípivši myslem lidí kde kterých touhu po vědění, panování (čili zpravování) i po požívání dobra všelikého a to ustavičně (až hned do věčnosti, jakékolivěk dobro že kde jest, by ucítila). Netvorem nejapou musil by ten býti nikoli člověkem, kdoby volil věcí nevěděti nežli věděti, a raději sloužiti nežli rozkazovati, (aneb aspoň v rozbroji žíti a v nebezpečenství vězeti nežli v pokoji seděti i bezpečnosti požívati,) ba zahynouti spíše nežli přetrvati i tresty obmýšlenu býti nežli odměnami, t. j. boha míti hněvivým nežli milostivým. Neb ač někdy takovéto netvory se vyskýtají, přece brzo uvalují na sebe trest náležitý, když jako nepodarové a ohavové nenáviděni bývají jakož od jiných tak i naposledy sami od sebe.

Troje při lidech řevnivostí.

5. Anobrž tak obecna jest a tak v srdcích lidských vkořeněna touha ta po vědění, po volném sobě vedení (a z toho po panování) i bohu se zalibování, až v řevnění se propuká: když někteří mimo druhé více a lépe

cos věděti, šíře a mocněji panovati, i vedením pravějšího náboženství boha lépe vzývati aneb si přejí a se snaží aneb se domnívají a se pokoušejí i proto mezi sebou stále se potýkají. Odtud zajisté neskonalé ony spory mezi učenci o pravějším vědění, a mezi mocnými o mocnějším předčení, a mezi bohomyslnými o líbeznější bohoslužbě: nebo každý může oněch božství význaků, moudrosti veliké, moci veliké, svatosti veliké účastnosť míti a nemůže přetěžce nésti, když by druzí chtěli, aby mu oné účastnosti něco ujato bylo.

Bohem dobrým v myslích složeny.

6. Tato trojí v samé podstatě božího obrazu složená žádosť jest všech školských, politických i náboženských sporů základem, v sobě sice velice dobrým, jelikožto od nejlepšího boha za nejlepším úmyslem, (aby živá duše onoho trého dobra svého, k němu tak tuze vzbuzována jsouc, nemohla nedbati t. j. nemíti péče o boží v sobě obraz), přirozenosti naší vštípeným: který však zašlostí naší, kteří dober dobře užívati neumíme, původem se stal mnohých světu neřestí. Vždyť aneb uspávají lidé v sobě boží ony jiskry i pouštějí se, o vrchy své přednosti státi zapomínajíce, po nižších dobrech břicha a hrdla t. j. tupnou: nebo zase nezřízeně horlivosť k bohu vedouce ronou v obapolnou závisť a snažení se jak obecná dobra sobě vespolek uchvacovati, vůbec ve stíhání a kažení se vespolné.

Námi v hrozný nezpůsob uvaleny.

7. Odtud všecky stavy ve školách, v obecné zprávě, v církvi mnohotvárně všude pád berou a se trhají a scházejí. Když vědy a umy samou mnohostí a mnohotvárností svou i hádkami o jistotě a prospěšnosti sebe samy tlumí, zastěňují, matou, zavalují i samou jistotu a prospěšnosť na mnoze naposledy sobě mrhají: když pak obecné zprávy obapolnými ústrky samy se vyvracejí: i když náboženství nápodobně vespolnými nenávisťmi sama se ruší: i takovýchto nešťastných nešťatně z onoho řevnivostí zdroje v kterémkoli věku vyplynulých pohrom lidského pokolení komu nelze viděti i makati?

Spory učenců nejsou tak lidskému pokolení záhubny jako státníkův a bohoslovcův.

8. V pravdě učenců spory, ač i ony zmatečnosti své nenemají, ještě nespůsobily tolikých lidskému pokolení neřestí co státníkův a nábožníkův ústrky. V tom vždy chváliti je sluší, že o týchže věcech téhož nesmýšleti nepokládají za zločin, jehož třeba krví vymývati aniž proto vzbuzují k obapolným válkám národy nebo panovníky národů. Všecka vina válek, kterými pustoší se svět, vězí v druhých dvou řádech. Panovačnosť a domnění, že u boha lepší budou míti přednosť, pudí ku zbraním, že vztekle na sebe se vespolek obořují náboženství a obecné zprávy, i že navzájem se boří a vyvracují a že dělají z překvetoucích obcí, říší, církví mrtvoly obcí, říší, církví. Zvláště za našich časův a v naší Europě mezi námi (žel, že mezi námi, v lidu božím!) tak prudký jesť onen shluk politických ohledů na přítomný způsob; a tak zuřivé i neřesť tak jitřící bohoslovců neopřahané horlení, že nenehodně zvolal nikoli neznaboh ledakýkdos ale právě nejzbožnější (křesťan): Na tolik neřestí namluviti mohlo náboženství!

Křesťanů vztek, za kterým se sami na sebe sápají.

9. Tane zde na mysl, co tam někdy o říši římské vztekle na sebe samu dorývající napsal muž moudrý: Římané v bitvě farsalské za k víře nepodobnou prudkostí zbraní a myslí v tom zdálo se, že se srovnali, že, ani všickni popráni byli, noha jich neušla ani oplakávat jmena římského národu nebo želet takové pohromy říše: ačkoli ony rány ničím jiným nebyly než bolestmi a úzkostmi porodními, jedné za paměti lidské převeliké a překvetoucí říše. I věřím v skutku, že Turkům, Tatarům i druhým sic nevěrným a nevzdělaným národům, když slyší a vidí, aniť křesťané v Evropě již po třicet let domácími se stírají válkami, aniž namluveni býti mohou, aby sebe vespolek přestali pleniti, tato myšlení vzcházejí, že křesťané se mezi sebou zapřisáhli, aby všickni se povraždili a živé duše neostalo ani na oplakávání jmena křesťanského. Ač věčné prozřetelnosti moc při vykonávání úsudků svých tajnými svými i častokrát rozumu našemu odpornými cestami postupujíc lepšího cos, než

my se nadíti můžeme, neřkuli oni nevěrci, vyvésti může z těchto bolestí světa čímsi ku porodu pracujícího: říše totiž Kristovy, věčného mocnáře obrození a rozšíření.

Věda obecnými útrky také se koláci.

10. Ale však tyto zde buďto povinnosti ran v oboru křesťanském oplakávati, buďto příčiny k naději, že nový obraz církve zase vstane ze svého popelu, ve své míře ostavivše, k vám se navracuji, muži učení i připomínám, an váš stav ve pohromy druhých řádů spolu potažen, že nad tím bolestiti jest i léku nějakého pohledávati. Že pak jest potažen, dávné vysvědčují příklady a ukazuje přítomný věcí způsob.

Prokazuje se to výčtem.

11. U Řeků, když filosofoval Aristoteles a vládl Alexandr, Řecko veleduchy bylo přeslavno po všem zemském okrsku; když pak Alexandr byl vychvácen, jakož *1.* domácími nesváry zmítati se počala zpráva Řeků, tak i veleduchové brali umenšení. Ve Vlaších na obírání se *2.* vědami i moudrostí kterakou pohromu uvalily války gotské i vandalské, vysvědčovalo tolik století pořád, ve kterých i latinský jazyk ve Vlaších všude do čista vyhasl a půvabnosť jeho u ostatních, kde že jazyk trvá, se zdálo, zhola potuchla a ve kterých utlumeno, cokoli švarnějšího bylo písemnictva; i bylo teprve po tolika stoletích toho dobývati z ostatků v bibliotekách jako z hrobů nějakých. Náboženské též křesťanů na východě *3.* spory vzbudily mahomedanské mrákoty, kteréž mečem šířeny jsouce utlumily a v barbarství po všem východě pohrouzily tak náboženství jako vědu. I do našich tedy *4.* nynějších tak ustavičných i tak hrozných válek čeho jest se vědě nadíti? Kde totiž muži učení a moudří druh po druhu scházejí, kde se pak na přemnohých místech plení a kazí školy, odkud měla podrůstati jiná lidských pospolností světla a sloupy? Strach, že barbarství podchází, neneprávě obchází muže moudré.

Rady vědě pohledávati sluší vědou.

12. Když tedy tak neúkojně dva ony lidských pospolností řády bojují a se vzájem vyvracují; i když náš

učenců stav (dopusťte, muži vzdělaní, abych i já k vašemu se přirazil zástupu, milerád třeba na poslední stavě se místo) zároveň zle se má, se zaplétá, různo trhá: my což děláme? Máme-li prázdníce dívati se cizím půtkám? Anebo marně některak se zaměstknávajíce s Diogenem sem tam váleti prázdné nějaké sudy? Anebo vzplanouti druhých dvou řádů příkladem též u vespolné boje a u vášnivosť jak se obapolně vyvraceti? Odstup to, jelikož sic i tuto povahu božskosti do sebe má věda, že se patrně dělí ode zbraní; i přijdiž na mysli naše moudrosť jako na onen čas bůh k Eliášovi nikoli u větru velikém a silném podvracujícím hory a rozrážejícím skály ani v zemětřesení a ohni ale ve hlase tichém a temném. Aby bylo se domnívati, že ti z našinců hřeší, kteří pera svá strojí jako ohaňky na rozplození ze zlého v horší obapolných nenávistí neb i jako štětce na vylíčení jich potomstvu a tak ku vštípení týchže nenávistí druhým potom věkům.

Lze-li v obecné matenině věcí světských.

13. Však kterak můžeme sobě pokojně i klidně vésti při tolikć věcí světských motanině? řekne někdo. Však dávno mudrci vyhledali, kterak lze mysl uchovati klidnou ve kterémkoli při věcech šustu. I má-li to platnosť nějakou, nyní ať ji projeví, abychom prokázali, že umíme mudrovati skutky, nikoli slovy. Zdaž pak již nedostává se nám pilnosti pohromy obraceti ve příčinu ku cnostem?

Lze příkladem rolníků.

14. Kdo o rolnictví psali, také tu podali radu, že hospodář ani v těch hodinách anebo dnech nemá zaháleti ani zaháleti svým dopouštěti, ve kterých déšť, větry, sněhy práce venku hatí i staví; že doma vždy zatím zanášeti se mohou ba i proto mají opravou nářadí hospodářského i strojením jiných sic potřeb, jakož i rybáři, když rybaření nejde, své tvrdívají sítě atd. I což tedy kdybychom i my pracovali sobě zatím doma za těchto obecných venku zuřících vichřic a bouří? Napravujíce totiž u č e b n é n á s t r o j e, abychom tím hotovějšími byli šťastněji své úmysly provésti, až se věcem našim navrátí pohoda.

Cokolivěk pak konečně se nyní mele, přec alespoň jednou navrátiti se jesti tam, aby svět přestal se sápati sám na sebe. Nechať, pravím, přestanou lidé do sebe jdouce, co ustrojili, rozstrojovati, nechť pak počnou napravovati, co rozstrojili. Kamž jestli přijíti, co brání nových strojeb nové obmýšleti způsoby? Pevnější míním ne tak chatrné úpravy a průpravy (formas et normas) školských úkolů, jež třeba probírati lepším řádem.

Pojíti mají učenci rady, aby příkladem svítili ostatním.

15. Pojme, prosím vás muži učení, rady na opravu metody při studiích! abychom ohledali, zda by snad i to čím tím přispěti mohlo k napravení běhu při obecných zprávách a způsobu při bohoslužbě; zvláště když i z našeho ohniska něco jisker vyskočilo nebo vyskakuje k obecnému onomu požáru. Dotýkáni pak tím alespoň býváme, my grammatikové, dialektikové, filosofové, že jsme ku hádání se podali nástroje, umění, látku; a že bašteřivá filosofie svárlivou zplodila theologii: tato pak že nakvasila obor zprávy obecní, i že vesměs zapletla mysli nenávistmi obapolnými. I má tato věc odtud barvu, že míza života politického a náboženského ouhonu béře z prvého zřízení. Buď pak že tak jest, buď že jinak; buď že námi nákazu berou ostatní řádové, buď že sebou; na nás přece sluší, když vidíme, ano tak zle vedou se věci, se domlouvati, odrazovati, ku pokoji vésti, než příkladem spíše než slovy; k slovům dávno ohlechli všickni.

NB.

Aneb alespoň ať doma své věci opravují.

16. S to-li nejsme, aniž prospěla-li co ku rozvedení cizích rozepří naše snažnosť anebo příklad; přece starejme se lépe o sebe doma, cizími škodami opatrnějšími se stavše. I prohlédejme k tomu, aby práce naše o vzdělání lidských myslí, rukou, jazyků lépe šly před se.

Rozličné pokusy didaktické, až i spisovatelovy, za kterými příčinami předsevzaty.

17. Ohledali toho již dříve těchto let a vedli před se i za těchto teď zhoubných dob obecných svízelů rozličně dosti mnozí učenci za boží milostí s některým z dobrého ku lepšímu prospěchem. Až i nám, teď tomu více než 20 let, k tomu dána byla příčina nemilým vyhnanstvím naším, kteréhožto hodin, dní, let soudili jsme, že nesluší

tráviti bez jakého takého užitku. I byla tedy námi sepsána k domácí potřebě (i proto mateřským jazykem, nebo latině toho navrci nikdy netanulo na mysli) didaktika, kterouž nazvati velikou vedla jinošská horlivost i pak naděje ranní. I po těchto zásadách, když jsme se byli vynasnažili lahodnější zpraviti jazyků metodu, i vůbec vydán byl pokus prvý, brána jazykův otevřená (z dorady přátel), potkal se mimo naději s větší a jako s obecnou pochvalou. Bylať o přítrž do škol (v rozdílných říších a náboženstvích až i od otců tovaryšstva Ježíšova po Francouzsku) uvozována a v rozličné jazyky překládána: že mnohý se domníval, že jest se tu nám z čeho veseliti jakožto z věci dobře zpravené. Mně pak, který jsem přemýšlel ne o tom, co bylo vykonáno, ale o tom, co by ještě bylo konati, aby se zechtívalo tím býti polektávánu, odstup to, anobrž raději nelíbilo se nic, když by dosaženo nebylo ničeho více a lepšího.

A za kterými pobudkami dále vedeny.

18. Proto přece laskavým oním posouzením veřejným se povzbudiv dal jsem se namluviti, že lze o něco podobného v realných věcech se pokusiti, i pustil jsem se sám toho ohledávat. A těchto myšlenek navržení když (zase přáteli a to bez mého vědomí vydané) taktéž se zalibovalo, nadešly opět podněty a příčiny ku všelikterakému téže věci ohledávání, až by vystiženo bylo něco právě krásného a právě užitečného, rovněž při studii věd a um jako jazyků. Toť byly příčiny, kteréž mě v didaktická zapletly studia a mě v nich zabavily až posavád.

A kam naposledy dovedeny.

19. Ačkoli pak shledávám, že v tom po tolikaletých úsilích ještě tam jsem nedospěl, aby se má vyšetření mně dosti líbila, (aniž mohou, pokud dosti nečiní žádostem mým a vytčenému cíli); přece, když odevšad o vydání tak na mne nastupováno, aj odvažuji se toho! a cokoli mezi tím lze bylo myšlením vymysliti anebo tepáním vytepati, (abych s básníkem mluvil), pouštím pod váš brus, muži vybroušení, metodu jazyků před jinými věcmi dávám; poněvadž tak chtějí, kterým nyní nade mnou a nad mými

věcmi přísluší vůle. Než přece i mým též usouzením: poněvadž vidím, že tak makavěji lze ukázati, kteraká jest metody pravé platnosť. Posléze poněvadž důvěřuji, že se tak zavděčím trochu více školám a těm, kteří v nich se zaměstknávají (obyčejně přelopotně).

Proč o tom napřed zpravují se muži učení?

20. Za dobré pak mám něco připomenouti o naší této zde metodě jazyků předběžně, stručně a úhrnečně, čeho do ní sluší se nadíti; ne abych svých chválil vyšetření, než abych k ostřejšímu jich ohledávání všelikteraké všem dal příčiny (a to vědomě a milerád); když mně pevný jesť úmysl věci té tak píleti, abychom nepouštěli způsobů i cest při učení se vyšetřovati, až by nám nebylo čeho dále vyhledávati. Mám totiž za věc přejistou, že nelze prvé lidí zmatkův oprostiti než až nám všeliké se projeví cesty podmaňovati smysly, vtipy, věci. Řeknu tedy o metodě jazyků několika málo slovy, proč jsem ve strojení jí tolik let vězel, anobrž tolik času, (jakož se některým vidí), zmařil a kterakým z dobrého v lepší prospíváním nahrazena jsou ona se meškání (mnohým opravdu přemrzutá, zvláště pak příznivcům těchto snažností a mně samému naposledy.)

Kvapné naděje sluší krotiti.

21. Když po vydání naší brány jazykův a po přistrojení k ní předdomí a po vystrojení snadnějších mluvnických pravidel přílišná kde někde procházela chvála, i když nález nemírně někteří chválili a se vychloubali, že metodou naší divy činí, (máme z Německa samého listy toho obsahu): nemrzelo mne to sice (na lidi připadá chtíti raději chválenu nežli haněnu býti), však podezřelým začínalo mně to býti podle toho, že já sám, který jsem se pokládal metody nálezcem, divů takových činiti jsem nemohl. Poněvadž pak tohoto přísloví: zde Rhodus, zde skákej (Hic Rhodus, hic salta) se šetřilo, pokusil jsem se o skoky tyto na Rhodu svém. I tyto provádětí, když jsem shledal, že se nedaří, dosáhl jsem příčiny nálezky častěji bráti na mysl k uvažování, i důkladněji srovnávati základy didaktické, až i naposledy bůh dal všeho předešlého užitkem lepší a prováděním

snadnější i právě takové věci vyšetřiti, po kterýchž by lze bylo ony dětinské činiti zázraky (volno-li přítelovými žertovati slovy).

Zápolí cest trudná v kratší sluší převoditi cesty.

22. Neboť již důvěřuji, že tam to dovedeno, že jazykův učitelé a učňové obtížnosti osvobozeni jsouce právě se ve školách baviti i ze hry a kratochvíle prospěchy přečacké působiti a bráti mohou. S tak koncem hodným (bohu budiž chvála), potkala se ona naše zápolí a se meškání u vyhledávání lahodnější cesty při chlapeckých studiích, že i to jest příkladem, že všeliké nás smrtelníků věci nepřicházejí k jaké také dokonalosti než po stupních, i že my nemůžeme se naučiti nebloudití leč častěji zbloudíce.

Dobra vyšetření sluší zdokonalovati lepšími nad to vystiženími.

23. Založivše tedy za hřbet všeliký zřetel ku pochvale, kterou předešlé naše prácičky udůstojili muži učení a školy, jakož i všeliký ohled na dobré jméno své, kteréž po tak častých změnách že újmu vezme, strachoval se přítel nejeden; soudíme, že nám vésti sluší, co Aristoteles v morálce radí, abychom z lásky k světlu a pravdě sami jakož vyšetřovali tak zamítali své temnosti a bludy. Poněvadž totiž ku seznání latinského jazyka námi jest lepší vyšetřena cesta, po které líbezněji jako za ruku mládež lze vésti; i nutí nás sama ku pravějším a lepším věcem láska předešlou onu opustiti cestu, ode zmol ještě podle potřeby nevyčištěnou, ač přenejednými ve sledy naše vstupujícími dosti již utřenou. Aniž jest, proč by to někoho opatrného mělo urážetí, že my svá vlastní vyšetření i druhých k tomu něčeho vyhledání zdokonalujeme lepšími nad to vystiženími.

Základ metody jazyků nejnovější trůj.

24. Nebo základy, na kterých již nyní spoléhá metoda naše, takové jsou, že jimi ani za vlas nikdo nikdy nebude moci pohnouti, tím dostatečně jsem jist. I jsou nejhlavněji tyto tři:

I. Parallelismus věcí a slov zevrubný ku lepšímu vzdělání než kdy prvé se to dálo, v myslích žákům pravých pojmů jakož o věcech tak o slovech.

II. Stupňovitosť již teprv pravá a plná bez mezerovatosti.

III. Všeho toho zpravení takové, že holou prací i to jakož velmi užitečnou tak přesnadnou a jaksi dobrovolnou zpraví se všecko.

Parallelismus věcí a slov ustavičný.

25. Že poměru věcí a slov stále i pilně jest šetřiti, toho potřebu vyložili jsme jindy v rozpravě didaktické (§ 19. atd.), poněvadž totiž nepodjímáme se papoušků vzdělávati, kterým dosti budiž dávati hlaholy beze smyslu; alebrž tvora rozumného, nade věcmi pána, rozlité po všem všudy moudrosti boží spatřovatele, svědka, vykladatele. I protož ho slovy rozdouvati, nikoli pak věcmi zanášeti, budiž s cílem uložení božího se míjeti, člověku důstojnosti ujímati i mysli šáliti hanebně, když za vědomosť věcí vštěpuje se vědomosti stín. To tedy že vésti třeba, aby studium jazyků (zvláště latinského) k věcem směřovalo, aby tudy nevycházelo na mluvnosť marnou alebrž na výmluvnosť moudrou. Toho však žádným jiným způsobem že dosíci nelze, než když by se stále slova s věcmi spjatě předestírala, aby tudy jednou a touž prací vzdělávaly se mysl a jazyk (předněji však mysl) atd. Což opět i opět kterak mocným mohu jen hlasem, opakuji i prosím o ten živý svět a zapřísahám všecky mládeže vzdělavatele, aby věřili, že (NB.) tento věcí a slov (s pojmy o obém) parallelismus z oněch jesti tajemství, na kterých zavěšena naděje o lepším způsobě škol anobrž i všech věcí lidských.

I nešetří-li se ho, tudy všecken téměř v naukách zmatek.

26. Jinde bude místo ukázati, kterak se svět toliko domněním zpravuje, i že domnění buďto kořenem anebo podnětem jest ono nešťastné věcí a slov trhání aneb alespoň v obém poměru nešetření. Čím se působí, že slova naprosto nezprávně rty a lidskými myslemi procházejí, i že nekonečnou rozličností pojmů směsici zmatenou plodí netoliko v myslech lidu ale i ledaučenců, kteří pojmů svých na věcech nezakládávají, slov tolikéž s věcmi nespínají. Odtud to, že ani své povinnosti dosti

nečiní, aniž o žáky dostatečně se starají učitelé oni, kteří latiny počátečníky tam toliko (jakoužkoli pilností) vedou, aby latinu do mateřštiny a na odpor dovedli překládati, beze vší péče jsouce, zdali věcem samým, jež oněmi latinskými a mateřskými slovy se vyjádřují a vyjádřeny býti mají, vyrozumívají čili nic. I takovéto leda vtipů a jazyka vzdělávání pokud ve školách trpíme, věřme, že my a žáci naši ničím jiným nejsme a nebudeme, než co Pavel v povyšenějším smyslu praví, kovem zvučícím a zvonem cinkajícím. Kdokoli o těchto věcech souditi chtějí, nechať tedy vědí a rozumějí, že naše péče na to jde: aby předně mysli se vzdělávaly ku vyrozumívání věcem, teprve jazyk aby zvykal vyjadřovati pravé a jisté, i jasné a zřetelné mysli pojmy jasně a zřetelně, i aby, kdykoli mluví, raději mluvil věci než slova.

NB.

Stupňovitost při učení.

27. Co do stupňovitosti (o kteréž stále vysvědčujeme, že ku konání jistých při všelikém studiu prospěchů obzvláště jest potřebnou), nalezen námi, za boží milostí, řebřík, kudy lze ku dokonalosti v jazyku po krásně spořádaných stupních vycházeti, tak pevný, že vtipy mile vystupovati stačí beze všeho závratu aneb pádu se strachování. Nebo všelikých částečností stupňovitost bude tak příhodna, že nepromĕnnĕ věc věcí nikde zaplétati se nebude, všude pak částky částkám napomáhati, že vše co předchází, cestu strojiti bude tomu, co za tím jde, že pak vše, co následuje, síly dodávati bude tomu, co předešlo.

3. Cvičení učňů vlastní, ustavičné.

28. Třetím metody naší právě nyní teprva k dokonalosti jakés vystupující jakož základem tak znakem patrným bude samo cvičení stálé, snadné, libé, což prostředkem velmi jistým ku prospívání velice hbitému. Ona zajisté slova básníkova, samo i cvičení bude, které umělce dělá; a výrok tentohle metafysický, cokoli se děje, děním se děje; a tato státnická výpověď, děláním se vzděláváme; a zásada tato zde didaktická, tomu, co jest konati, konáním se nejlépe učí; konečně nářky jednak do učitelův všude na školách buďto liknavosti,

kteréž práce mrzí, aneb do neumělosti těch, kteří prací neumějí pořádati; jednak do chlapecké nedby a do klopotnosti od opravdových věcí ku hříčkám, daly příčinu k ustavičnému pořád přemýšlení, zda by vystihnouti lze bylo nějaký způsob, kudy chlapce tím, čemu jest se naučiti, tak zaměstknávati, aby i sami zaměstknávati se museli, i aby učitelům mimo dohledání a řízení, (aby žáci nepracujíce nezaháleli anebo pracujíce nechybovali), nic tak hrubě vésti nebylo; a aby zaměstknání ona žákův nebyla ani nesnadna ani teskliva, raději líbezna a ku práci jako hra vábící. Kam dovedeno-li to bude, i proč bychom nečekali, že pravo bude, co Cicero napsal: časté cvičení jest nad pravidla všelikých učitelů. I tímto během stane se větší stránkou dosti i radě onoho přestatného Fortia Ringelbergia, který kdes píše, přemnozí ukazují prý způsob studií, ježto mnohem více třeba lenost vypuditi.

Toliké naděje o této metodě proč tak předkem se předestírají.

29. Toto předmluvou tak podati proto jsem za dobré usoudil, aby všickni, kteří to čísti budou, našeho mínění jsouce povědomi lépe nám ve všem všudy vyrozumívali a na zřeteli míti mohli, kam sami přídou svého soudu čeleti mají. Jedno přidám na tomto místě, že metoda tato, bude-li ji lze tak důkladně vypsati, jak myslí jest pojata, bude jako nějaký dobře zpravený samostroj, který zevrubně před se jde i tak jitím svým až i spícím a něco jiného konajícím chvíle rozměruje aniž chybuje; aneb který, chybuje-li, lehýčkým opatřením ku pravému běhu zase napravován bývá. Bohu však bude příslušeti sláva, potkají-li se aspoň někdy jednou labyrinty naše s takovým východem, aby potud více blouditi nebylo nikomu, leč komu snad milo jest raději se potloukati nežli jíti. Což má-li kdo rozum, ať sobě oblíbí a ať dobře se má.

Díla toho pořád

30. Přecházíme ku dílu svému, strojíce předně rozmlouvati o původu, povaze a vzdělávání jazyků vůbec, pak o studiu latinského jazyka zvláště, kterak bylo posavad zamotáno a kterými způsoby přivesti je lze k tomu,

aby utěšeně, hbitě před se šlo. Posléz o podstatné toho všeho prospěšnosti ku zdaru mládeže, škol i věcí lidských. Aniž pak šetříme, žádáme si, obmýšlíme studií latinského toliko jazyka než vzdělání všech spolu jazyků, aniž vzdělání toliko jazyka než myslí spolu, pokud ono sahá. Než nemohl jsem ani metody jazyků důkladně stíhati, leč by prvé důkladně známo bylo, co jest jazyk.

Proč to tak obšírně vedeno.

31. Což připomínám, aby někdo úmyslu našeho nepovědom jsa nepodivoval se, proč tolik o jazycích napřed vypravujeme, anebo proč umění didaktické tak pracně (v hl. X.) vypisujeme. *NB.* Nenávidím všeho, co povrchní jest, nenávidím, co kuso jest, nenávidím, co vyvedeno bez základů. Účely sobě vždy předkládáme (bohem se řídíce) povšechné, nad kteréž ani není čeho více si žádati; k účelům pak prostředky jisté, bytné, svésti nás od žádostí svých neumějící. Takový mi (za boží pomocí) pevný úmysl; takový aby jiným byl, žádám sobě. To sobě na obranu, budu-li se komu v tom trochu zdáti obšírným; a aby věděl, kdokoli o tom chtíti bude podstatně souditi, že ani on nemá se v tom přemítati, leda se přemítal. Přičiním se vždy, abych byl stručným aniž nesrozumitelným. Což rač dáti světel otče.

Vybídnutí k posouzením.

32. Vy však muži učení, mějte se dobře; a čtěte, uvažujte, tříbte toto jakožto soudcové přísní, opravdově i pozorně. Společna je to práce, společnými jest jí stíhati žádostmi a úsilími. Aniž se co zde píše, aby se vyměřovalo, než aby ráda byla brána. Nejsme těmi, kteří prétorství vésti bažíme bez svolení lidu. Než když tak mnozí žádostí lepších věcí vedeni jsouce smýšlení své vůbec pronášejí; i proč pak bychom my také jakkoli jsme nepatrni, dosáhše milostivého slyšení a pozoru, říci nemohli, c o ž t o m u - l i t a k? Prosím tedy, aby popořád, aby pozorně, aby až do konce libo bylo čísti. A potom vyložím, čeho mimo to pohledávati budu.

S bohem.

Hlava I.

Že jazyk při člověku s myslí a rukou moudrosti boží jsou nástroji; (15) svěřenými však lidskému opatrováni a vzdělávání.

Jazyka (slova) význam trůj.

Slovo jazyk jest ze slov mnohovýznačných. Nebo vyznamenává: předně v ústech zvířete kteréhokoli úd onen, který k ohledávání chutí v jídlech dán za předchutnávatele a za přemítatele ku rozmělnění potrav, jež do žaludku mají vcházeti, a posléze za upravovatele zvuků z plic jdoucích, jež tak anebo tak jest přeměňovati. I těmito úkony jest jazyk člověku a zvířeti kterémukoli společen.

Prvý.

2. Druhé, béře se jméno jazyk za onen srozumitelný lidského jazyka účin, kterýmž lidé za zvukem rozdílně členitým vzájem se sdělují o pomysly ducha svého; což nazýváme mluvou a řečí. A tímto smyslem jazyka výkon jesti člověku vlastní.

Druhý.

3. Třetí, slovo jazyk béře se za rozmanitý mluvení způsob, kterým po oboru světa rozsázení národové tak rozličně promlouvají, že sobě vespolek nerozumějí. A v tomto rozumu jest jazyk ten tomu, onen onomu národu vlastní, odkud i pojmenování dostávají, že slovou jazykem hebrejským, řeckým, latinským atd. z kterých přemnozí smrtelníci rozumějí sotva jednomu, někteří dvěma anebo třem, málo kteří více, nikdo všem 1).

Třetí.

4. My v tomto zde předsevzetí slovo jazyk bráti budeme v druhém a třetím vyznamenání, strojíce nejprve ukázati potřebu toho tak velikého božího daru.

Zde u vyznamenání druhém a třetím sluší ho ujímati.

Tři věci člověku vlastní.

5. T ř i jsou obzvláště věci, kterýmiž lidskou přirozenosť, nad živočichy vznešenou, vyšlechtil stvořitel: **rozum, řeč** a rozmanité i volné věcí **vykonávání** 2).

1. Rozum co.

6. **Rozum** jest ve člověku světlo boží, kterým on sebe v sobě a druhé věci kromě sebe rozumně a zřetelně poznává, i kterým o věcech takto poznaných soud sobě vzdělává. Odkud přímo láska k dobru vzniká čili vůle; kterou, cokoli je žádostivého při věcech, slídí a stíhá, sílu vtipu svého na to vynakládaje.

2. Řeč co.

7. **Řeč** pak jest onoho světla jakýsi výron, 3) kterým člověk to, čemu rozumí, i rozumu druhých vykládá jasně a místně.

3. Konání co.

8. **Konání** naposledy jesti způsobnosť to, čemu rozumí a o čem mluví, i provoditi, chce-li, v divy hbitou zručností 4).

Ač to zatměle i zvířata do sebe mají.

9. Majíť ovšem i zvířata všeho toho stín, avšak jen stín, ježto měrou mnohem menší. Nebo cokoli poznávají aneb o sobě projevují aneb okolo sebe působí, poznávají, projevují, působí nejapným, němým a k jedné nějaké věci oddaným pudem. Majíť arci smysly, avšak nemají **mysli**, ve kteréž by jako ve vniterném zrcadle všecky věci smysly pochycené patrně se obrážely, i tak látku stálou skýtaly rozumování stálému. Mají také hlaholy jakés i šveholy své, kterýmiž o sobě znamení dávají živočich živočichu, avšak nemají zvuků členitých, kteréž by postačovaly všeliké ducha vyjadřovati pojmy. Strojí také rozličné věci, některá dosti vtipně, (jako pavouci, mravenci, včely, opice a j.), avšak to spíše přirozenosti pudem nežli rozmyslem; jelikož oddána jsou ku svým výkonům tak, aby dělala, což dělají.

Člověk však výtečně.

10. Avšak člověk může jednati nebo nejednati a jednati to neb ono tak aneb onak a může rozsuzovati a napravovati díla svá do nekonečna: protože šetře rozumně sledů věcem

neobsáhlou moudrostí boží vštípených může je neskonalými způsoby napodobiti a přetvořovati. Odkud toliká lidských děl povstává jednak hojnosť jednak rozmanitosť, že jako nový svět se ukazuje, když moudrosť boží podívání a rozkoše sobě strojí z tolika důmyslných výkonův obrazu svého.

11. Právě tedy napsal Cardanus 5) ve knize (de subtilitate XI.): Třemi obranami ozbrojil (bůh) člověka, vtipem, ku nalézání potřebných věcí; řečí, ku vzpomáhání; rukama, ku dokonání všeho toho, co by anebo vtipem vymyslil, anebo čemu by se od jiných mluvou naučil.

A to potřebné.

12. Aniž jinak státi se mělo, než aby tvor k panování nade tvory ustanovený vystrojen byl i **myslí** ku bystrému všech věcí vyšetřování i **jazykem** ku projevování jiným všelikých ducha libostí i o věcech úsudkův i naposledy **rukou** a jinými údy ústrojnými ke skutečnému provádění i úsudkův samých.

Anyť to vysvědčují stvoření dějiny.

13. Že se tak stalo, i že člověk brzo po svém stvoření oddělen byl k oněm třem věcem, svaté vysvědčují dějiny. Nebo vypravují, že člověku na ten konec stvořenému, aby nade tvory panoval (1. Mojž. I. 28.) přivedena byla všeliká země zvířata, aby nejdříve **pohleděl** na ně (1. Mojž. II. 19.), ihned **jména jim dal** (tamž), i konečně aby v ráji postaven jsa jej **dělal** a ostříhal ho (tamže v. 15.). Aj toto tré: spatřovati, jména dávati, dělati 6).

I samy všech lidí skutky.

14. Avšak i posavad, cokoli koná člověk, zahrnuje se trým tímto, myšleními, slovy, činy; i hrozí bůh, že na soudném dni toho trého bude při všech lidech vyhledávati.

Třemi věcmi tedy jej vystrojiti sluší nutně.

15. Odkud se srozumívá, že člověku, má-li na světě sobě moudře vésti, (anobrž má-li až i věčných uchovati se nebezpečí), opatřiti se jest nevyhnutně i věcí známostí i způsobností ku prácem i cvičností v řeči 7).

1. 2. 3.

A to těmi, jež sluší vlastní vzdělávati péčí.

16. Nebo tři tyto věci, mysl, jazyk, ruka, ač božími jsou dary, přece jsou lidské poručeny prozřetelnosti, aby je sobě vzdělal a zdokonalil člověk sám 8). Což na jevěť svědectvími písma sv., rozumu i smyslů.

Zase svědkem toho písmo s.

17. Nebo kterým úmyslem kázal bůh člověku stvořenému a v ráj uvedenému, aby hleděl, jména dával, dělal, (což v § 13. jsme uvedli)? Zdaž ne proto, aby věci spatřuje věcí sobě dobýval povědomosti? A zdaž ne, aby stroje věcí vyjmenování jazyk sobě zpravil ku své a svých potomků potřebě? Zdaž ne posléze proto, by pracuje t. j. zahradu vzdělávaje způsobu se naučil, jak díla svá uměle vésti?

Vždyť i Adam dosáhl toho trého počátků toliko, nikoli plnosti.

18. Ani jest příčiny, proč by kdo namítal, že Adam byl stvořen dokonalým: znalým tedy věcí a schopným mluviti i dělati. Neboť předně rozkazy ony boží ukazují jiného cos: totiž že byly mu vštípeny počátky rozumu, řeči, umění, nikoli rozum, řeč i umění zplna. Nebo kdyby byl věcem plně již rozuměl, jaká by toho byla bývala potřeba, aby je spatřoval? Nebo kdyby mu řeč plná byla bývala přistvořena, po soudu svém jména věcem dávati kterak by byl mohl? Konečně jest věcí jistou, že syny jeho teprva vynalézána byla umění po uměních.

S námi pak nic toho skutečně se nerodí.

19. Než byť i na krásně Adamovi byla přistvořena zběhlosť mysli, jazyka, ruky, proto přece podobné nerodí se to s námi sic druhými. Vždyť i zvířata nerozumná i rostliny a veškera zahrada edenská tehdáž vyvedené byly dokonaly: nyní vše kde co musí se rozplozovati, sázeti, vychovávati i zneuáhla vzdělávati.

Vzděláváním dochází se toho.

20. Stal se tedy v ráji božím řízením počátek filosofie, filologie a filotechnie; 9) že pak další oněch věcí vedení poručeno lidské důmyslnosti, z toho vyplývá, že potud nikdo nezná vědy, řeči, umy, leč které se naučil. Kterým lidem učiti se příčin se nedostává, stávají se hloupými, němými i nejapnými.

21. Na důvod téže věci jsou celí národové. Ze kterýchžto ti, kteří pilněji vzdělávají mysl, jazyk, ruku, jsou vzděláni i vybroušeni 10); kteří pak nevzdělávají, zacházejí neplechotou surovosti jsouce spíše stíny lidí než lidmi: jakož vídati do tolika nevzdělaných národů, ode zvířat leč postavou málo se dělících.

Jakož vysvítá příkladem vzdělaných a nevzdělaných národů.

22. Pták zajisté létati a zpívati, kůň běhati a řehtati, též člověk v lidskou vzrůstati postavu a to, což mu se zvířaty společno, přiučuje se konati, jakož příroda k tomu vede: avšak k tomu, co vznešenějšího je způsobu, chtěl stvořitel, aby vznešenější přicházelo se pečí; aby obrazu jeho nenedostávalo se příčiny jakož věci tak i sebe sama přemáhati, brousiti, vzdělávati i tudy potěšovati sebe sama i praobraz svůj.

A to zvláštním božím uložením.

23. Právě tedy oči naše (těla a ducha) božím jsou dílem, ale spatřování samo jest prací naší. Jazyk náš božím je strojem; řeč sama tak aneb onak zpravená jest tvorbou naší. Ruce naše božím jsou složením; díla rukou našich jsou naší chválou 11).

Jsou to tedy dobra boží a naše.

24. Mysli tedy, jazyku i ruce naší cvičení a vzdělávání naskrze třeba: obzvláště v života počátcích, v jinošských letech, abychom schopni byli život dobře počíti a s prospěchem prožíti.

Nám o ně nejvyšší péči míti sluší.

25. Šetřiti však sluší, že při těchto třech věcech, jichžto zvykem a cvikem jest nabývati, (tento jest přirozený pořád, aby rozum byl na prvém místě, konání uprostřed, řeč naposledy 12). Nebo rozum svítí nezbytně jakož řeči tak i konání: i předchází tedy oboje. Sám pak může o sobě býti, ježto může i mlčky a v díla se nepouštěje věci spatřovati a o nich přemítati i jim vyrozumívati. Konání pak jakož nemůže jíti bez řeči, tak ani nemůže bez rozumění předchozího). I stojí tedy mezi obojím uprostřed; poněvadž řeč ovšem rozumu nezbytně vyhledává, budiž pak jakýmsi konání spůsobem 13).

Kterým pořadem toto sluší vzdělávati, prokazuje se důvodně.

I nemluvňat a odrostlých sobě počínáním.

26. Patrně ukazují se u nemluvňat moci (facultates) tyto pořadem oním. Nebo zvykají nejprve oči po věcech obnášeti i je smysly pochycovati, tudíž omakávati, zmítati, přemítati, naposledy jmenovati. Kteréhožto pořadu že i od vyrostlých šetřeno bývá, důvodem jest moudrosti, že rušeno, znamením hlouposti. Nebo nesmyslno mluviti o tom, čemu nerozumíš; bez rozumu však něco konati jest nerozvážlivo, nejapno, nemotorno.

Vzdělávání tedy řeči spolu v sobě zahrnuje vzdělávání rozumu a práce.

27. Nám tedy ač nejhlavněji nyní příčina jest o vzdělávání jazyka pojednávati, přece nebude lze nikterak toho mlčením pominouti, co k mysli a ruce přináleží. Poněvadž arci jazyka studium nelze provesti bez jakéhosi konání; že pak oboje toto, **řeč** a **konání**, nezbytně uvesti sluší na cesty **rozumné**, (když tomu, co zde nerozumně napořád se vede, léků hledáme); nuže tedy pokusme se o to, bychom uvedli.

Hlava II.

Jazyk co: a čeho pohledává veškera jeho osnova (21). Kolikeren naposled.

Jazyk či řeč co?

Když **jazyk** za řeč se béře, jestiť osnova **věci** vyznamenávajících a **mysli** je poskytajících **slov**, jež se jistým způsobem skládají anebo skládati mají 1).

Vyhledává věcí, myslí, slov.

2. Tré tedy se zbíhá v jazyku čili řeči. Předně, **věci,** jež jest vyznamenati. Druhé, **mysli,** které sobě vespolek něco vyznamenávají. Třetí, **slova,** která členitostí rozdílnou příhodna jsou rozdílně něco vyznamenávati a která již vyznamenávají po vespolné umluvitosti, jistým mezi sebou skládajíce se způsobem. Zruš jednu z těchto věcí, řeč jsi zrušil 2).

3. Nebo nebude-li **věcí**, o kterých bysi mluvil, co mluviti budeš? Nebude-li **mysli** (t. j. bytostí rozumných umem nadaných, kterým bysi vypravoval), komu vypravovati budeš? Naposledy nebude-li **slov**, (která bysi obíral ku propravování pojmů svých do mysli druha svého), kterak uvedeš pojmy tytéž mysli své druhému člověku v mysl? Nebo mysli naše jsou těly obemknuty i tudy od sebe vespolek tak pomknuty, že o své věci jinak se sdíleti mezi sebou nemohou než zevniterným nějakým prostředníkem; za toho tedy prostředníka přidal jim bůh jazyk.

Tak nerozdílné, že nic toho scházeti nesmí.

4. Odkud vyplývá předně, že řeč malebným jest věcí obrazem (pictam imaginem), nebo není o ničem nýbrž o věcech, jichžto obrazy ten, který promlouvá, v sobě působě i slovy ovínaje vpravuje v mysl tomu, který poslouchá 3).

Jesti tedy řeč (1) názorným věcí obrazem

5. Druhé: (vyplývá), že řeč je o věcech nepřítomných anebo jako o nepřítomných. Nebo jest-li věc před rukama, samu ji ukazujeme spíše, než abychom obraz její malovati se snažili; poněvadž se to stává jednak kratčeji (příroda však jakož i mysl naše ráda upřímo se k cíli béře), jednak lépe a jistěji, jelikož sám věci názor stojí za tisíc názvů a za jakákoli slovy okolkování 4). Odkud Seneca: Kdyby lze bylo, volil bych, co cítím, ukazovati, nežli vypovídati.

(2) o věcech nepřítomných,

6. Třetí: (vyplývá), že řeč jde mezi několika osobami. Nebo proč by kdo sám se sebou mluvil, když své v sobě přímo spatřuje pojmy? Naprosto jako nikomu netřeba listu k sobě samému psáti a sobě samému, co kdo vidí, ukazovati, tak ani mluviti se sebou samým. Odtud jest, vidíme-li koho, an sám se sebou mluví, že soudíme, že buď blázní, aneb že jest pomatené mysli. Než i tehdáž aj více osob! Blázen totiž domnívá se, že s někým mluví: pomatený však právě v sobě jest rozdělen, an rozum k vášni promlouvá, aneb na odpor, jako v žalmu XLII., 6., 7., 5).

(3) mezi několika,

(4) jest lidskému životu naprosto potřebna,

7. Čtvrté: (vyplývá), že řeč jest lidskému životu naprosto potřebna. Jelikož bůh chtěl, aby na světě nebyl člověk alebrž lidé; i přidal proto pospolnosti sponu, jazyk.

(5) pochází z myšlení o věcech,

8. Páté: (vyplývá), že řeč pochází z myšlení, myšlení z věcí. Nebo myšlení jest obrazem věcí na mysli tanoucích; řeč pak zase jest obrazem myšlení, o kterých v sobě přemítá mysl 6).

(6) zakládá se na mysli.

9. Šesté: (vyplývá), že řeč bez mysli není řečí než řeči podobiznou (larvou), jako jsou štěbety papoušků, strak i jiných ptačisk vycvičených lidské vytvářeti hlaholy. Odkud Chrysippus 7) prozval mysl řeči zdrojem.

(7) Čím více mysli a věcí má do sebe, tím lepší,

10. Sedmé: (vyplývá), že řeč tím jest lepší, čím více má do sebe mysli a věcí. Nebo odtud váhy nabývají moudrých rozmluvy nade tlachy 8) leda žen.

(8) věci a myšlení předpokládá,

11. Osmé: (vyplývá), že toto tré tak po sobě jde přirozeně, že předně jsou věci, potom o věcech myšlenky, naposledy myšlenek na jevo pronášení, které stává se slovy 9). Na bíledni to ze samého při stvoření postupování. Nejprve totiž zosnoval bůh svět, věcmi plný. Pak aby ona díla nebyla beze svědka, vyvedl člověka myslí vystrojeného, spatřovatele to skutků božích. I rozkázal mu naposledy jmena věcem dávati i tak sobě zpraviti mysli své ku druhým lidem vykladače (řeč). Aniž jinak s námi se děje. Nebo dříve nežli se rodíme, jsou věci, tož my je spatřujíce i podobizny jich myslí uchycujíce, dobýváme o nich sobě povědomosti, i teprva zvykáme, koliku jich vyrozumíváme, tolik rovněž jich vypovídati.

(9) i ráda šetří stálé s nimi shody,

12. Deváté: Na jevu jest, že toto tré stálého k sobě vespolek šetří zřetele. Věci zajisté poněvadž vystíhány býti chtějí, směřují k mysli. Vyrozumění pak věcem, anoť se rádo šíří, pohledává slov, jimiž by se ovínalo a druhému člověku v mysl propravovalo. A potom vyrozumívá-li se věcem tak, jako jsou,

a vyjadřují-li se tak, jako se jim vyrozumívá, vzniká pravá shoda věcí s myslí a mysli s ústy.

13. Desáté: Věci nemají za pravidlo nic než samy sebe: nebo jsou to, čím jsou, i postupují po svých vlastních zákonech. Pojmy pak mysli mají za pravidlo i sebe i věci 10); předně ovšem věci a na druhém místě sebe samy. Že pak jsou obrazem věcí, zpravují se neproměnně po způsobě praobrazu svého, tak jako můj v zrcadle obraz neuchylně vyráží netoliko postavu a barvu, než i vytvořuje má hnutí. Šetřiti pak sebe samých vespolek musejí pojmy mysli, by sobě nepřekážely, sebe nezastěňovaly, nemátly. A však slova posléze trůj mají zřetel k věcem, k mysli, sama k sobě 11). K věcem, pokud věci vyznamenávají, aby právě vyjadřovaly, což mají; k mysli, pokud mysli cos vyznamenávají, aby po vespolné umluvitosti vyznamenávali to, ne jiného; k sobě sama, pokud jim přichází mezi sebou se družiti jistými jakýmisi zákony.

(10) anobrž má míti věci a myšlenky za pravidlo.

14. Odkud dále vyplývá jedenácté: že řeč, uvažována-li ve své dokonalosti, jesti cosi pracného nad složení věcí nebo pojmů; 12) když sic věci nespravují se ničím nežli svými zákony, pojmy ničím kromě svými a při věcech zákony, řeč však všeho trého musí šetřiti i pomyslů mysli o věcech, o myšlenkách i vykládati to po svých vlastních zákonech. Tak mně, an já toto teď píši, potřeba káže trého šetřiti: předně věcí, bych psal, co pravo a dobro, pak myslí, abych psal slovy vhodnými srozumitelně; třetí, latinského jazyka zákonův, abych psal zprávně po pravidlech.

(11) i jest tudy oněch věcí pracnější.

15. Až i to vyplývá, dvanácté: že jazyka osnova, (má-li se zřetel k jeho dokonalosti), cosi přeznamenitého jest jako svět sám, který nám má vyobraziti, a cosi rozsáhlého i prostranného jako mysl sama, kteréž má postačovati k plnému pojmů vyjadřování a jich druhému v mysl přelévání; a že naposledy jest cosi úpravného, ješto všecky své věci tak skladně

(12) osnova její vyhledává tři kusů velikých.

strojí a pojí, že lad ve věcech, jehožto míry duch lidský v sobě chová, právě vyjadřuje 13). Totiž jazyk dokonalý vyhledává

I. I. *vyjmenování věcí plného,*

II. II. *shody plné o významu slov,*

III. III. *zákonů plných jak pořádně řeč strojiti.*

Předně, vyjmenování věcí plného,

16. Vyjmenování věcí jest plno, za kterým vlastního též a od jiných pojmenování rozdílného jmena dostává, cokoli jest i má vlastní a od jiných věcí rozdílnou podstatu, aby nic ve věcech nebylo beze jmena, nic o dvojím jmeně, nic téhože se druhou věcí jmena na vyvarovanou v řeči tu nedostatku tu zbytečnosti a odtud zmatku. Odkud může býti zřejmo, co jesti souditi o otázce oné těch kterých, více-li jest věcí čili slov? Bůh zajisté spořádal vše na váhu, míru, počet; i my máme, vedeme-li sobě rozumně, také slova vrovnávati věcem co do počtu. Avšak jakož vesměs zmatečně posavad jsou věci, stává někde více slov nežli věcí; někde tomu na odpor. Což ukazují věcí bezejmennosti, souznačnosti, rozdílnoznačnosti. Nebo naskýtají se kde někde věci nepojmenované, kterýmž nedbou jmen ještě nedáno; anebo bylo-li kým kdysi snad, vymizela zase u př. jmena přemnohého hmyzu. A tak jest více věcí nežli slov. Než vyskýtají se též věci několika jmeny označené jako u Latinů hepar a jecur, splen a lien atd. u Němců pak Haupt a Kopff, Roß a Pferd, Maul a Mundt; a jiná jinde souznačná slova na prázdno. I tak více jesti slov než věcí. Naskýtají se konečně slova, kterým dáno zmatečným jakýmsi způsobem více věcí spolu vyznamenávati, jako u Latinů viscus, cancer, jus a mnohá podobná rozdílno- a mnohoznačná slova. Bezejmennost věcí tedy jest v oboru jazyka totéž, co po oboru zemském jsou místa pustá, nevzdělaná, neobývaná. Souznačnost je totéž, co místa příliš osazená, kde obyvatelé o právo vlastnické se tahají a

kteréž má býti prosto bezejmennosti, souznačnosti, rozdílnoznačnosti.

sami sebe svírají, týrají, tlukou, vytloukají. Rozdílnoznačnost na konec jest podobná krajině hranicemi svými nedobře vymezené, tak že hned ten hned onen se vdírá a se uvazuje. A potud o vyjmenování věcí.

17. Shoda o významu slov jest plna, když všem slovům ode všech týmže způsobem bývá vyrozumíváno, aby nikdy, když jeden jmenuje cibuli, druhý nerozuměl česnek anebo za oheň vodu atd. I aby se toho nestalo, buď dochází se častým a zprávným zvykem 14) nebo knihami slovníky nazvanými, kterým úkolem dáno významy slov vyměřovati a vykládati 15). *druhé, slovníků zprávných;*

18. Zákony ku pořádání řeči jsou pravidla mluvnická dobře ku všeliké potřebě jak řeč skládati zpravená, ať pak již knihami vypsaná ať pouhým lidu zvykem žijící. *třetí, mluvnických pravidel důkladných.*

19. A to o potřebách jazyka čili řeči: způsoby jdou za tím.

20. Známo, že řeč nemůže jíti beze zevniterných jakýchsi známek: poněvadž všecko rovněž tak v řeči jako v myšlení a konání děje se podobenstvími a obrazy. Stvořitel bůh patrně napřed pojal věcí obrazy, tvary, způsoby (idee), kteréž vštípil věcem. Věci zase vpravují podobizny o sobě v smysly, i smysly pak v mysl, mysl potom v jazyk, jazyk ve vzduch a v uši. Nebo když mysl pojmem o věcech jsouc projata druhému v mysl své zase vštípiti chce obrazy, musí je zevniternými jakýmisi obrazy smyslům druhého člověka vyobrazovati a tak je převoditi v mysl jeho; nebo mysli naše, any těly jsou obemknuty, nemohou se přímo vespolek známiti ani pojmů svých přímo ukazovati, (což věříme, že andělé mohou). *(13) Nemůže se díti bez zevniterných znaků.*

21. Takovéto známky zevniterna na zevniterné smysly dorážející a kterými proto vnitřní lze vyobraziti pojmy zevnitřně, trojího jsou způsobu: posuny, zvuky, písmena. Odkud vzniká řeč tichá, němých; a řeč hlasná, mluvících; a řeč psaná píšících. Kratčeji: *kterakými poněvadž jsou posuny, zvuky, písmena, vychází odtud řeč tichá, hlasná a tištěná (psaná).*

posunování, mluva, písmo. Posunování a písmo známky poskýtají zraku a vpravují tak věci vyznamenané do mysli očima, mluva pak ušima. Ostatní smysly (čich, chuť, hmat) nejsou jednostejně spůsobny, aby tuto mysli prokazovaly službu: poněvadž případnosti jejich (vůně, chuti, tknutí) v tak četné rozdílnosti se nerozcházejí, koliké vyhledává věcí a pojmů rozmanitosť 16).

Řeč tichá koná se posunováním.

22. Posunování jest řeči jakýmsi počátkem, kteréhož se chytáme ku nemluvňatům a kteréhož se mezi sebou chytají národové jazyky svými vespolek se nesmlouvající; zvláště pak hluchoněmí spolu vychovaní i jiní s nimi se obírající, kteří, jakož je známo, posunováním rozmlouvati a rozmanitostí posunů pomysly ducha svého projádřovati mohou tak znamenitě, že by nad uvěření bylo, kdyby zkušením nebylo vědomo. Ale čemu tyto hluchoněmé nouze naučila, uvozováno v umění trojím způsobem. Předně herci, kteří na jevišti života způsoby i povahy i činy jiných tak tiše avšak živě druhdy vytvářeli, až bys řekl, že tu obapol jest výmluvnosť. I v tomto umění vynikl prý Roscius herec, 17) který s Ciceronem založiti se osmělil, kdo z nich řeč svou častěji by proměňovati mohl, tento-li slovy čili onen posuny. Potom řečníky, kteří výmluvě hlasné přidávají vidomé posuny, i kteří je tak vhodně přičiňují, že posluchači smyslu postíhají právě tak očima jakož ušima. A takto mluviti jest dvakráte mluviti 18). Posléz jali se obírati tento tichý řeči způsob na utajovanou před jinými toho, čemu bychom nechtěli, aby bylo vyrozumíváno. Jako když Periander a po něm Tarquinius 19) tázán byv, kterak zachovati panování, svedl posla do zahrady, i když berlou s máku makovice srážeje kázal mu ke svým zase jíti a vyříditi, co byl viděl. Cožkoli pak jest, přece jest čímsi nejapným (zvířata jmenovitě obírají se spolu takovými známkami němými) a čímsi příliš nedokonalým tento způsob, mysli projevovati pojmy proti onomu, kterýž, aby byl člověku vlastní, chtěl bůh, proti mluvě totiž.

Hlasná mluvou.

23. Nebo mluva čili řeč hlasná, která jazykem se koná, jest úkonem velmi hotovým 20) a hojně dostatečným ku všelikým sebe menším věcí a pojmů podrobnostem. Co pak jazyka ohbitějšího? co obratnějšího? který se téměř vyrovnává myšlenek rychlosti. Ano vyskýtají se jazykem tak hbití, že ledakterý posluchač za největší pozornosti není s to, by myslí stihl po nich a vše místně uvážil. Týž pak jazyk takovým jest umělcem vytvořuje tolik rozdílných hlaholů, že málo ode divu se to dělí 21). Nebo vyvodí zvuků prostičkých, kterým písmena říkáme, nade dvacet, ze kterých skládá slabik několinácte tisíc, ze slabik slova či věcí jména nesčíslná. Pak váže slova ve rčení, rčení u věty, věty v obvěty, z obvět naposledy setkává řeči neskonalou naprosto rozmanitostí.

Psaná řeč písmem.

24. Dobrodiní řeči sebou již veliké rozhojnil bůh člověku, když způsob ukázal, kterak řeč stavovati povahou svou těkavou a vzduchem v tu chvílku se tratící, vpravováním jí totiž ve hmoty nade vzduch trvalejší, v papír, v blány, v desky dřevěné, kamenné, kovové atd., až věk nejdelší schopna snésti 22).

Písma účelův a výhod nejhlavnějších šestero

25. Vyhledávaly toho rozličné smrtelníků potřeby. A to předně, aby i s nepřítomnými, ku ku kterým hlas nedochází, přece proto lze bylo myšlenkami se sdíleti. (*1.*) Pak třeba-li mlčky něco na srozumĕnou dáti, vede se to přebystře tichým tímto zde řečňování způsobem. (*2.*) Třetí, věci vážné a přenesnadné, kterých chceme, aby šetřeno a uvažováno bylo pilněji než když běžně je posloucháno toliko, utkvívají lépe tak vidomě jsouce vyryty v očích než v uších, toliko jazykem jsouce proneseny. (*3.*) Čtvrté, třeba-li paměti o některých věcech dochovati potomstvu, stává se to písmem nejlépe. (*4.*) Anobrž (páté) každý své vrátké může napomáhati paměti, zaznamenávaje sobě věci, kterých nechce zapomenouti. (*5.*) Nákvasám posléze řeči samé čistým jest lékem písmo, (*6.*) aby tak snadno neplaněly a pořád se neměnily jazyky,

jako se dělo za starodávna 23). Poněvadž pak nad jazyk lidský nic není vrtčejšího; přesnadno pobluzuje tisícerými způsoby slova vypovídaje, ohýbaje, vázaje leč opřen jest o pevnou jakousi oporu. Vidíme to až i do nejvybroušenějších jazyků, řeckého a latinského, kterak prodlením času se zvrhly: které však v knihách přesně uchovávají se posavád.

velikou boží milosti nám ukázaných.

26. Úhrnem, proti nepříležitostem vrátké paměti a vrtkého jazyku a náramné míst i dob vzdálenosti nelze žádného platnějšího vymysliti léku jako jest jazyka a řeči vazba, která se písmem děje 24). Toť jsou její pouta, toť vězení, kterými se svírá, chová a dochovává. Kdyby jich nebylo, náramně bychom byli nepovědomi počátků lidského pokolení, pokroků, změn, um a věd až i boha samého a vůbec všeho 25), jakož vidíme, že se stalo Američanům této pomoci prázdným. Velebiti tedy náleží boha z toho tak znamenitého jeho daru ani nač jiného více ho vynakládati než na velmi horlivé slávy jeho rozšiřování na věky a po národech.

Tři jeho potřebné kusy. 1. 2. 3.

27. Jest pak písmo vidomou řečí vidomými znaky vypsanou. Potřebuje proto předně známek či písmen psaných. Druhé, významů jim přivlastněných. Posléz, umluvitosti vespolné o srozumění jim. Nebo když se jim nevyrozumívá, by pak tisíckráte na ně bylo pozíráno, nevštěpují žádných o věcech pojmů mysli právě jako řeč jazyku, který nerozumí vyznamenáním slov.

Znaky ku psaní troje.

28. Tyto znaky psané mají po významnosti trojí do sebe rozdílnost. Vyznamenávajíť zajisté buďto přímo věci samy; aneb o věcech pojmy čili pomysly; anebo posléze zvuky a slova. I jsou tedy anebo věcné anebo pomyslné anebo slovné.

1. věcné, kterakými jsou rytiny a obrazy.

29. Znaky věcné jsou obrazy věcí samých vyjádřené uměním malířským anebo ryteckým anebo plastickým. Jako jsou sochy nebo malby hrdin, bitev i podobných věcí, jejichžto paměť

takovýmito obrazy dochovávala potomkům starožitnosť, a vždy ještě (dochovává se). Kam i ony Egypťanův znaky, kterým **hieroglyfy** říkali, sluší, kteréž největším dílem brány z obrazů zvířat, a kterým vyznamenávati dáváno cosi tajemného, u př. **oko otvořené** znamenalo jim boha, na vše se dívajícího. **Včela** medonosná krále, **kobylka** pak zahalivě osení sžírající, tyranna. **Oštěp** vyznačoval válku, dvou **hadů** spětí mír a svornost, atd. Avšak od nich jakožto prvotin počátečné tehdáž moudrosti dávno puštěno, protože věci velmi nedokonale vyobrážely, i že snadno, co by vyobrážely, mohlo v zapomenutí přijíti leč přečastým opakováním 26).

i hieroglyfické známky

30. **Znaky pomyslné** jsou ona Číňanů **znaménka, ku kterým se i různých jazyků lidé na místě rozmluvy mezi sebou utíkají.** Ačkoli pak řečmi tam se nesmlouvají národové, i věc tu neb onu (u př. boha) rozdílně jmenují, přece proto malují jedním a týmže znakem: na kterýž jakmile kde kdo tam pohledne, rozumí bůh i vypovídá, třeba-li, svou řečí. **Tak kterým jazyk jest neprospěšen, ti rozmlouvají rukou, pomyslnými těmito znaky.** Bystrý v pravdě to výmysl, avšak kterého nikterak nelze přirovnati k našemu výmyslu, který řeč písmennými maluje známkami 27).

2. pomyslné: jako jsou Číňanů.

31. Jsou pak **znaky slovné znaménka písmenná, o tolikém počtu, co v ústech našich shledává se oněch prvých skrovninkých a prostičkých zvukův** A, B, C atd., jichžto skládáním vznikají slabiky, slova, věty atd. I to teprva vlastně jest **řeč malovati, nikoli věci, nikoli pomysly** (nebo může tímto způsobem všeliká řeč, i když se jí nesrozumívá, tím čtena býti, kdo písmena zná,) než pokud řeč sama pomysly i posléz věci samy vyobrazuje: **ana myšlenek známkami jsou slova, slov pak písmena.**

3. slovné, jako jsou naše, kterým říkáme písmena.

Poslední písma způsob jiným sluší předkládati

32. Vyniká tedy náš tento písma způsob nad onen čínský snadností, hbitostí, dokonalostí. Nebo snáze naučíš se dvaceti čtyřem písmenům nežli osmi tisícům znakův. I hbitěji vymaluješ písmen krátké a prosté trhy než přespletené tolika těch znaků. Mimo to lze nám psáti, cokoli chceme; oni toliko to mohou, k čemu ku vyjádření zvláštní již mají znak. Pak, znaky jejich uvodí jim věci toliko na paměť, slov neskýtají, kterými by věc vypověděli; naše pak písmena namítají nám přímo slova i vpravují po slovech věci samy právě tak případně v rozum jako v paměť. Odkudž i ta zvláštnosť jde, že písmo naše příhodným jest prostředkem ku předkládání právě tak jazyků jako věcí; oni svými znaky mohou toliko věci již známé v paměť uvoditi; nemohou nikterak učiti věcem aneb jazykům neznámým. Znamenitým tedy božím darem a nade všecko chvály hodným jest tento náš písma způsob 28).

Psaní pořád trojí.

33. Případný písma rozdíl vzat jesti s pořadu, kterým se znaky v řádky pořádají. Nebo my Europané píšeme od levé ruky ku pravé; Hebreové s druhými sic Asiany a Afričany od pravé ku levé; Indové někteří s hůry dolů, řádkou kolmou 29).

I dokonalosť trojí:

34. Dokonalosť písma zakládá se na rychlopisu, krasopisu a pravopisu, totiž aby leckdo uměl psáti rychle, krásně, zprávně 30). Avšak

(Chvála tiskařství.)

toto tré hbitě spolu koná ono divné umění psáti nikoli rukou nýbrž lisem, nikoli perem, nýbrž kovovými písmeny. I tomuto umění toliko přísluší, že svět knihami jest napěchován, i že ku množení vědy nyní již přec aspoň pod konec světa máme boží milostí hojně poskytnutých příčin, jakých nebylo žádnými dříve věky hned od počátku světa 31).

Hlava III.

Jazyků rozličnosť co, (4) odkud, (16) kolikerá.

Všecko při lidech zmateno **(rozumování, díla, jazyky),**

Jazyk, ruka, mysl lidská že dary jsou božími, viděli jsme v prvé hlavě, ale na to danými, aby je sobě vzdělali lidé sami. I podstoupili tedy práci; než s tím koncem, že rozličně od sebe se různo roztrhli smyšleními, jazyky, díly. Nebo jinak ti, oni, tuti o věcech smýšlejí, věci vypovídají, věci konají, až sobě vespolek nevyrozumívají. Odtud mysli, jazyky, ruce národů zmateny nad míru zvláště jazyky 1).

nejvice však **jazyky.**

2. Ostal zajisté řád vrozených pojmů 2) jak tak neporušeným; ani jinších při rozumování pravidel třeba Indovi neb Éthiopovi než Europanu, kde mínění přeludy nepravé jest napravovati. Avšak když o věcech jest mluviti, tehdáž rozcházíme se na různo, ani tisícerými způsoby jinak a jinak tytéž věci vyjadřují ti, oni, tuti. Kterážto jazyka rozličnosť co jest, a odkud, a kolikerá, až rozumně uvážíme, naději mám, že i odtud což tož platnosti přijíti může na vystižení obecné jazyků metody.

Zmatenosť jazyků vězí ve trém.

3. Že tři jsou potřebné kusy řeči, řekli jsme ve hlavě II. § 15., totiž slova věcí i slov ohýbání a vázání; posléze shoda o vyznamenání a ohýbání slov. Rozličnosť tedy jazyků záleží v proměnnosti těchto tří kusů. Předně že týchž věcí nevyjadřují týmiže slovy všickni. (Příkladem: přední na svém těle úd, kterýž Adam rosch nazýval, nazývá nyní v Americe ten acan, onen acanga, jiný aggonzi, druhý anonsi, jiný boppe, cionn, pen, menaugi, scouta, mutchatet, wyer, zontecontli, atd. Což i my v Europě jinak a jinak: κεφαλή, κάρη, caput, Haupt, Kopff, hefud, head, glowa, galwa, hlava, foemeg, paeaes atd. 3). Druhé že slova

neohýbají a neváží týmže způsobem všickni: než šetří jazyk kde jaký skláněje, časuje, (řeč) stroje svých vlastních zákonů nemenší rozdílností než jsme teď viděli, že pojmenování sama se liší. Posléze, že tomu všemu nebývá vyrozumíváno než některými málo tisíci lidmi, v témže třísle kdes pospolu sedícími 4). S ostatními méně může býti jakéhosi obírání se než co ho mezi sebou vedou zvířata. Odkudž rozličné světu nepříležitosti i přehusté po národech mrákot a nevzdělanosti se rozmáhání.

Zmatení jazyků trojí původ a příčina.

4. Tato jazyků rozličnosť odkud jest, dotkněme málo kolikosi slovy. Že pak s počátku tak nebylo, odtud víme, že veškero lidské pokolení z jednoho pošlo člověka, Adama. Jeden však člověk když byl, nemohl než jeden jazyk býti: tedy teprve, když lidé se rozplodili, rozhojnili se mravy, mínění, jazyky. Totiž jako z jednoho člověka lidé všickni, tak z jednoho jazyka jazyky všecky, pouhým se rozplemeňováním a druh ode druha se rozcházením. Čehož hledáme-li původu i způsobu, lze nalézti trůj. *1.* Předně spravedlnosti boží mstu lidskou všetečnosť vytrestávající. *2.* Druhé, lidského jazyka těkavou nestálosť v ledaco ihned se přetvořující 5). *3.* Třetí, národů v národy častokráte podešlé se smíšení a zmatení, jazyků spolu směsici působící 6).

Prvá *(příčina) babylonská všetečnosť.*

5. Co do prvého kusu svědkem jest nám boží genesis, že ve všem předpotopním čase, po více než sedmnácte století, všickni lidé byli národem jedním nerozdílným jedněch rtův i týchže řečí (1. Mojž. XI., 1); ve druhém teprva po potopě století že národové a jazykové se rozptylovali, když bohu k tomu dána byla příčina obrovským předsevzetím lidí (obmýšlejících stavěti věž, kteráž by nebe dosahovala). Tuto pak nerozmyslnou všetečnosť aby zkrotil bůh, dopustil zmatek na jazyk: který je připravil k tomu, že, ani sobě vespolek nerozuměli, od

předsevzetí pouštěli, i že každý s čeledí svou jinam pospíchal ode druhů svých, kteří již mu se stali barbary.

6. Ku věži tedy babylonské s původem jazyků. Ale kterak? Domnívají se vůbec, že bůh divem jazyky rozdělil a za jeden mnohé způsobil tak, že v tu chvíli každý jiným dokonale mluvil, i že jej s sebou vzal na místo rozptylení svého; ten totiž, který svému ostavil potomstvu a které posavad vyskýtají se po národech, ač mezitím některých více nad to vzešlo 7). Avšak my soudíme, že nic jiného u babylonské neudálo se věže, než jazyka změtení, i to jakousi božím řízením na mysl dopuštěnou ztupělostí; i museli lidé jí zaraženi jsouce v zapomenutí řeči (poně i věcí i sebe) zacházeti, ke všemu nezpůsobnými se stávati i omrzelostí nad sebou do samot chvátati. Náprava pak řeči po jakýchsi zákonech zdá se, že teprve prodlením času se stala v samém již rozptylení, když lidé za úklidnosti do sebe všedše příčinou věcí a prací slova zase shledávali, i jak je pojiti způsoby nalézali, ten tak, onen onak; dílem totiž že paměť něco ze předešlého naskýtala, dílem že vtip po příčinách nových nová slova i nové způsoby strojil jak je ohýbati a vázati. Což když konali od sebe různo již rozsázeni jsouce, i když tak přejinačenou nezdělovali se vespolek řečí, nemohlo se státi, aby mnohotvárnou povahou nevzešla (řeč) sobě odevšad pranepodobná.

čehož se uvažuje běh.

7. Toto mínění zdá-li se komu novým, přece nerozumným nebude se moci tomu zdáti, kdo uváží, co hned přijde. Prvé, že velmi rozdílna anobrž odporna jsou slova zmatenu či zrušenu býti, a přelitu čili zase napravenu býti, i že nic jiného, jakož svědčí písmo, tehdá se nestalo, než že tam zmaten jazyk vší země (1. Mojž. XI., 9). O druhém skutku, o nápravě, zmínky tam není žádné.

I potvrzuje se sedmi důvody.

1.

2\. 8. Než že jim jazyka zběhlosť dříve rozptylení hned ani navrácena býti neměla, nejlépe srozumíváme z cíle právě tam vyjeveného uložení božího; a ten byl zrušiti zapeklitá jejich myšlení, ode kterých se nedali odraziti (1. Mojž. XI., 6.)

3\. 9. Třetí, zjevně bůh: Zmaťme tam jazyk jejich, aby žádný **neslyšel hlasu** bližního svého (1. Mojž. XI., 7) t. j. aby oněměli, mluviti schopni nebyli. Nebo slyšeti a mluviti sluší k sobě; tratí-li se jedno, mizí i druhé. Kde není, kdo by mluvil, nebude, kdo by slyšel; a kde **neslyšeti hlasu**, ukazuje se, že tu jistotně nikdo nemluví. (NB. Šetřiti však má toho čtenář, že na tomto místě v hebrejském textu jest slovo **slyšeti** a že zde zachovává se v obecném nejlepším překladě. Jiní vykladači nebo zde podřimujíce nebo příliš bdíce přeložili, aby **nerozuměl** 8). Avšak šetříme-li původního textu, netoliko nemělo jim rozuměno býti, ale neměli slyšeni býti: t. j. neměli mluviti. I zdá se tedy, že utrpěli cos podobného jako ti, kteří nemocí anebo příhodou paměť o věcech tratí, že nemohou ani na své jméno se rozpomenouti, neřku-li na cizá, vzpamatovati se nemohouce leč prodlením času).

4\. 10. Přichází důvod čtvrtý, z nejednostejné dokonalosti jazyků nových a z přílišné těch kterých nedokonalosti. Nebo kdyby přímo od boha byly jazyky, byly by všecky dokonaly, poněvadž skutkové boží jsou dokonali (5. Mojž. XXXII., 4) jako do přirozených vidíme věcí, jak skladně se děje všecko. Než od lidí co pochází, rozlično jest po větší menší míře vtipu a pilnosti i zase tuposti aneb nedbalosti 9).

5\. 11. Páté: Podobného cos jesti smýšleti o ztrátě prvověkého jazyka jako o zmrhání ráje. Štípil bůh onu rozkoší zahradu příčinou člověka i dopustil mu všelikterakých požívati utěšení; když pak zle užíval (prázdně a utěšení), vyhostil ho odsud na zemi

i kázal mu života obhajovati vlastním potem. Odkud původ rolnictví našeho i ostatních k obživě příslušných umění, kterých lidské třeba činnosti. Tak ku zlým úmyslům nepravým jazyka obíráním uražen jsa bůh odňal až i jeho úkon, aby rozmluv dále nevedouce neprovodili nemoudrosti a urputilosti. Chtěli-li potom zase ku potřebám života úkonu jazyka se chopiti, nové třeba bylo snažnosti.

12. Anobrž (šesté) i sám prvý lidský jazyk v ráji nebyl naprosto a docela dílem božím, jelikož rozkázáno bylo Adamovi, aby vyjmenování věcí sobě zosnoval a tak jazyk zpravil sobě po vůli, jako jsme to uvedli v hlavě prvé. I líbilo-li se v tom tak naložiti se člověkem, který v milosti ještě stál, co pak smýšleti budeme o těch, kteří hněvu sobě zasloužili? zvláště když horlivosť boží té do sebe nemá povahy, aby něco skutečně při těch konala, jež ve svou béře kázeň; než má do sebe, že jich nechává, ostavujíc je jim samým, v jejich marnosti zacházeti a v nich se kolotati. Byl by však zde konal, kdyby byl myslem jejich za jeden jazyk více jich vštípil dobře zpravených. 6.

13. Naposledy, sedmé, lék ukázal neduh i neduhu způsob. I který pak jest to? I ten kterého duch svatý ku rozptýleným jazyky svými národům se jal, aby je v jednotu víry zase sebral, darem jazyků vystrojiv apoštoly. Kterak pak to? Zázračným mysli osvícením, kterým jim v tu chvíli ukázal a ukázav naučil, čemu se byli neučili. I pravdě tedy podobno, že neduh sám, jazyků změtení, opačným byl uveden způsobem: totiž nikoli myslí osvícením, alebrž zastíněním že lidem v tu chvíli vymizelo, čemu se byli naučili. I to-li pravdou, též bude, že množstvu jazyků v Babyloně nestaly se počátky, než že toliko k tomu dána byla příčina. A tudy, že řeči národů, jakéž nyní máme, jsou dílem lidské píle nebo nedby rovně jako druhá sic umění 7.

nebo neumění 10). I toho že jsme pošetřili, dole svými místy vysvitne, k čemu se hodí.

Druhá sama ustavičná jazyka vrtkosť.

14. Druhou rozmanitosti jazyků příčinou jest sama převratká jazyka lidského vrtkosť: za kterou i samým času prodlením povlovně i nepatrně u vyslovování slov, v jich tvoření, v jich tím aneb oním smyslem braní způsob se mění, až rtů pomaličku pozměňuje národ sám kde jaký třebas na témž místě spolu obývající 11). O jazyce řeckém alespoň tvrdí svého věku Plato, že toliká podešla ve slovech změna, kdyby jazyk tehdáž běžný k dávné byl přirovnáván řečtině, že by onen dávný ukázal se naprosto barbarským (Plato v Kratylu). Avšak přece, byv za oné tam doby tak velice vzdělán, zašel zase znova v hrubotu, že by Plato Řekům tohoto času nerozuměl, kdyby zas ožil. O latině praví Polybius: Přirovná-li kdo nynější jazyk k dávnému, taková se projeví různosť, že sotva co rozeznati moci budou muži sebe větším rozumem nadaní, byť i největší na to oddali píli. (Polyb. ve knize 3.). I tato pak sama též se zvrhla a vydala ze sebe vlaštinu tak náramně od onoho římského jazyka odchodnou. Nech pak Španělové, Francouzové, Němci i jiní se pokusí ohledáváti zlomků svého jazyka psaných před pěti sty lety (ať neřku před tisícem), i shledají, jak se změnili 12). A toho za příklad mají doma sebe sami Čechové a Polané, kteří léta páně 644. za vůdcem Čechem a Lechem z Chorvatska vyšedše téhož byli naprosto jakož národu tak i jazyka jakožto bratři rodní. V tisíci pak těchto let tak se různí nářečím od sebe vespolek, že se ledva smlouvají 13.), jakož i národové němečtí poněkud dále od sebe vespolek sedící Švýcaři, Pomořané, Flámové 14). Týž budiž o jiných jazycích soud, že se den po dni mění, i že po částkách a částečkách vznikají a zanikají. 15.)

Třetí, národův se míšení.

15. Třetí příčinou, že jazyky se mění, jsou národů se stěhování a míšení, též směsici

jazyků i tím nové jazyky působící. Přepatrné toho máme příklady v samé Europě naší do nové vlaštiny, ano za vpádem Vandalův a Gotů do Vlach obého jazyka pomíšení se sťalo, a do angličiny slátané ze saského a starého britanského i opět z francouzského jazyka, když Francouzové tamže vlády se ujavše je nutili, aby jejich učili se jazyku 16).

Jazyků počet nejist; jako z počátku.

16. Marně tedy, naprosto marně, kolik jest jazyků, vyhledávají 17), když ani z počátku, kolik jich bylo, nelze věděti. Praví, že jich bylo 72, z důvodu, že tolik bylo hlav čeledí, když do rozptýlení se brali: jakož jsou vypsány v 1. Mojž. X. Avšak toto mínění spoléhá na dvojí domněnce, jedné nejisté, druhé pak liché.

17. Předpokládá totiž, že hned u Babylona jazyky národů vzešly, co žeť nejisto, teď jsme řekli. A předpokládá, že všickni na témž místě Mojžíšem vypočítávaní rodové rozdílné byli řeči, což mylno. Pakli sic synové Javanovi Elisa, Tarsis, Cettim a Dodanim, (kteří se vypočítávají v 1. Mojž. X. 4. a 5.), všickni byli národy řeckými, jedním mluvíce jazykem; již tedy ubudou čtyři ze 72 jazyků. Což pak řekneme o synech Kananových, o Sidonovi, Hetovi, Jebuseovi, Amoreovi, Gergeseovi, Heveovi, Araceovi, Sineovi, Aradiovi, Samareovi a Amateovi, odkud potom že se rozprostřely čeledi Kananejských, praví Mojžíš, v. 18. Avšak že by národové tito jazyky svými byli rozdílni, žádného není svědectví, ani pravdě to podobno, kdyžtě až do vyvrácení Josuem vykonaného, pospolu obývali.

Tak i nyní, protože vznikají a zanikají.

18. Potom jazyky počítati i nyní nesnadno, ježto přemnohé z nich v sebe vespolek tak přecházejí a se pro blízkosť stýkají, že nevíš, zdali jest je počítati za jeden nářečími se měnící čili za rozdílné 18). Příkladem chaldejský a syrský, německý a flámský, český a polský jazyk atd. Tož pak jisto, že jazyky nevěkují, ale že se rodí a zacházejí jako lidé neb aspoň

jako národové 19). Nic nepozůstává z některých, které předkům běžny byly, jiné nyní mizejí, i za ně vznikají jiné jinde. Oněch nemůžeme počítati, ano jich více není, ani těchto, protože jich ještě neznamenáme; (neboť nepatrny jsou všech věcí počátky); zdali ty tam k živým či mrtvým bychom měli připočísti, nejisto. Příkladem budiž staropruský jazyk, vším způsobem od jiných europských rozdílný 20), který nyní tak ve zvyku býti přestal, že, kdežto před sto lety ještě byli přemnozí jím mluvící, (kterýchžto příčinou dosti mnoho pastorů bylo chovati ve vévodském Prusku, i jest před rukama Lutherův katechismus kázáním vévody Albertovým do téhož jazyka přeložený a v Řezně r. 1545. vytištěný,) že již prý nepozůstavá než jedné vesnice, ve které sotva několik starců tomu rozumí jazyku. Podobně starého britanského a starého skotského a jiných snad jinde jazyků skrovninké přetrvávají ostatky: 21), že nenehodně na rozpacích jsi, sluší-li je k novým připočítávati jazykům. Tak v Evropě pomaličku mizejí menších národů jazyky, any jiné za ně se vynořují a rozmáhají i předešlé utlumují, vlaština, španělština, francouzština, angličina, polština atd. 22). Mezi barbary zase, jako v Americe, píší, že nesčíslny jest počet jazyků, jakožto kde jiný a jiný se vyskýtá vždy ve 20 aneb 30 mílích, kterému sousedé nerozumějí 23).

Neskonalých v jazycích slov zdrojem mnohonásobné písmen přestavování.

19. Podivovati by se mohl kdo, odkud tolika jazykům dostává se tolik rozdílných slov? Úžasná síla vždy výše vzestupujících čísel působí, byť i tisíckrát více bylo národních řečí než jest, že přece ještě nejsou s to, by vyčerpaly všeliký počet možných slov. O čemž mluviti nepřísluší sic upřímo k předsevzetí našemu, avšak neoddaluje se od něho. Dotknu tedy běžně tohoto tajemství vzestupování.

20. Číslic dvou, kterýchkoli, nelze než dvakráte přestaviti, před se a za se, jako 12 a 21. Podobně tedy

ze dvou písmen nemůžeš míti než dvě slabiky AB a BA. Než přibeř třetí číslici, ihned způsobíš počet třikrát 2 t. j. 6, protože 123 šestkráte lze přestaviti, ano tu dvakráte počíná se 1, dvakráte 2, dvakráte 3, tak: 123, 132; 213, 231; 312, 321. Podobně tedy slabiky ze tří písmen: Abe, Aeb; Bae, Bea; Eab, Eba. Přivezmeš-li číslici čtvrtou, vzejde číslo 4krát 6 přejinačené, to jest 24. Nebo tolikrát lze přestaviti 1234. Ano totiž počíná se od 1 šestkráte (1234, 1243, 1324, 1342, 1423, 1432), tak počíná se od 2 šestkráte, od 3 šestkráte, od 4 šestkráte. Podobně tedy, přivezme-li se písmeno čtvrté (jako C), vzejde přestav 24, an 6 jich počíná od A (Abce, Abec, Acbe, Aceb, Aebc, Aecb,) ano 6 jich počíná od B, šest od C, šest od E. Již přibeřeš-li číslici nebo písmeno páté, bude přestav 5kráte 24, t. j. 120. Šestou-li, bude šestkráte 120, totiž 720. Sedmou-li, bude sedmkráte 720 t. j. 5040. Osmou-li, osmkráte 5040, totižto 40320. Devátou-li, devětkráte tolik, totiž 362880. Desátou-li, desetkráte tolik, to věz 3628800. Aj koliký slov počet, kdybychom toliko deset měli písmen! Máme však dobře rozdílných písmen nejméně 20 t. j. pět samohlásek, patnácte souhlásek. Odkud vzchází slov množstvo nikoli dvakrát, ni stokrát, ni tisíckrát, alebrž neskonale větší. An samo jedenácté písmě daného čísla (3628800) neodvojuje, alebrž zjedenácťuje, že vzniká 39916800 slov. Pak-li se přidá písmě dvanácté, dvanáctkráte tolik, totiž 479001600. Přidá-li se třinácté a tak pořád až do 20, rozmnoží se to takto:

6227020800	13
87178291200	14
1307674368000	15
20922789888000	16
355687428096000	17
6402373705728000	18
121645100408832000	19
1432902008176640000	20

21. Pamatuj však, chceš-li věděti veškeren úhrn, že tato čísla sluší spolu sčítati všecka. Co jakž učiníš, vyjde počet slov ven a ven rozdílných, která snadno utvořiti lze z daných 20 písmen 1561327494111820313. Tak aj hojna jest oněch přestav plodnosť! 24.)

22. Než půjčme toho, že z tolikého toho počtu tisící toliko časť dobře se dá vysloviti a že se ku potřebě hodí: přece ještě ostane slov 1561327494111820. Než i tato odmítněme všecka i zachovejme tisící zase toliko částku, vybude přece slov 1561327494111. Kterýžto počet toliký jest, kdyby tisíckrát více bylo jazyků než jest, že by onen zdroj přece ještě nemohl přebrán býti.

23. Takto uvažuj. Žádného jazyka není (ani nejhojnějšího onoho řeckého 25), který by měl nad sedmdesáte tisíc slov. Než dejme jednomu jazyku sto tisíc slov. I propůjčme, že po světě jest jazyků tisíc: (kterých pak že tolik není, neřku-li více, žádný nepřipouští důvod 26) anobrž pusťme, že jich dva tisíce, i ptáme se, kolik třeba slov rozdílného zvuku, aby jazyk s jazyky zhola nic společného neměl? Nechať má, pravím, kterýkoli

jazyk slov	100000
a budiž jazyků po veškerém světě .	2000,
vyjde slov počet	200000000.

Avšak tento počet co jest proti 1561327494111? Sotva desetkrát tisící časť; toliká aj dána lidskému jazyku prostrannosť oněmi 20 prvotnými a prostými písmen zvuky! „Na tyto divy nešetří hloupý obor lidí, moudří pak trnou skoro" praví v podobné příčině znamenitý Vossius 27) (v přídavku knihy VI. své mluvnice.).

24. Jesti tedy na bíledni, že slov všelikých, kterých lze natvořiti, jazyky všeliké ani nepotřebují. Čehož vzat budiž ten příklad, že z oněch dvou set slovíček jednoslabičných, která tvořiti lze z jediné samohlásky a z jediné souhlásky a která v slabikářích se tiskávají (Ab, eb, ib, ob, ub:

Ba, be, bi, bo, bu. Ac, ec, ic, oc, uc, atd.), Řekové jich neobírají než 12: δὲ, ἐκ, οὐκ, οἰ, μὴ, ἀν, ἐν, οὖν, σὺ, τὲ, τὸ, ἐξ; Němci 17: Ab, aff, am, an, ax: Er, es: Ja, im, in: Nu: Ob, da, du: So: Wo; zu; Čechové 25: ba, co, od, do, aj, ej, ja; ku, ma, me, mi; on, na, ne, nu; po, se, ta, te, ty, tu; ve, vy, za, ze. Latinové 28: Ab, ac, ad, ah, an, as, at, en, et, ex, id, in, is; ob, oh, os, ut, de, me, ne, se, te, ve, hi, ni, si, vi, tu. Kdež tedy děje se ostatních 120? Proč jich neobíráme, an jednostejně dobře lze je vyslovovati, eb, ib, ub atd. 28)?

Jazyky téměř všecky mají něco společného se starožitným patriarchův jazykem.

25. Šetřiti pak jest toho, jakož lidé z jednoho pošedše kmene a po rozdílných světa věcích a ponebích rozsázeni byvše tak se od sebe vespolek mravy, barvou i podobou a rysy nerozrůznili, aby nezachovali jistých známek jedné krve i společné přirozenosti: že tak všeliké jazyky pochodící od jednoho onoho starožitného patriarchův jazyka tak od sebe a oné společné matky se neodchýlily, aby jakýchsi příbuznosti sledů neposkytovaly všecky 29). V pravdě o asijských a afrických, které sic nám vešly ve známosť, patrno, že z hebrejského pocházejí 30). O některých našich europejských totéž prokázati se podjali někteří učenci; i lze to k větší patrnosti přivésti. Čtyři jsou, tuším, nyní hlavní jazyky europské, kterými ostatní lze obsíci. Jižní Europy stranu osáhla řečtina s nářečími svými. Na západ rozprostřela se latina s potomky svými, vlaštinou, španělštinou, francouzštinou. Severní jazyky za matku uznávají němčinu: flámský, totiž a danský čili švédský, a nový anglický a islandský a jsou-li které jiné. K východu prostírá se široko slovanština s nářečími svými chorvatštinou, češtinou, srbštinou, polštinou, rutenštinou, ruštinou, bulharštinou. (Uherština neponáší se na žádnou z nich, poněvadž hostinnou jest

NB.

v Europě, s asijskými odkud pochodí, příbuznosť majíc 31). Již pak všecky tyto hlavní europejské jazyky patrně zanášejí se kořeny svými na hebrejštinu, což my snad někdy (bohdá) na jevo vyvedeme slovníkem těchto pěti řečí harmonickým 32). Tak že důvěřuji sobě, že na jisto lze obhájiti tohoto paradoxa: že všeliké jazyky jedním jsou jazykem, ale zmateným 33), anebo (jak nejeden učenec rád mluví), že všickni my posavad hebrejsky mluvíme ale zmateně.

Ač to zevnitř ne tak se ukazuje.

26. Zdá-li se to komu snad pochybno, víru o tom lze způsobiti, jelikož sic úmysl náš jest i na tom základě (o příbuznosti jazyků) potom vyvésti částku předsevzetí našeho. Zakládá se pak tvrzení naše předně na výpovědi boží, která nás zpravuje, že prvý onen a jediný dávného světa jazyk **změtením** se stal mnohotvárným (1. Mojž. XI.) Co totižto se mate čili mísí, to se neruší co do podstaty: než přemétá se toliko po svých částkách rozličně, aby se zdálo, že tvaru dochází nového i to zevniterného toliko a případného. Podobného něco tedy zbíhá se s jazyky, co, když vzata byla ohromná bitva, stává se s vojskem rozličně rozsápaným i rozličně zpravovaným, že ledva poznáváno bývá za též vojsko, když jmenovitě mnozí vojíni zmrháni, když mnozí uhonivše sobě jízev zohaveni, když mnozí pod jiná znamení rozraženi, když mnozí jiného došli vzezření, když mnozí ještě nedávno sebráni byli: zvláště udály-li se nad to jiné a jiné změny ustavičnými porážkami i drahnějším času prodlením. Ba, jako vše pod sluncem jest pod proměnami, ukazuje roucho omykané, rozedrané, záplatami peřesté mnohem jiný na sobě zřetel než nové a s vlasem svým; i zase jiný obrácené, jakkoli ve své ostává míře.

A za kterými příčinami.

27. I člověk, kterého ve 30 nebo 40 letech jiný neviděl, převelmi rozdílnou skýtá mu tvář, netoliko kdyby byl vráskami, šedinami, jízvami, vyzáblostí nebo neduhy zohaven, než že i kromě toho věk sám změnu v rysech působí. Jakým to tedy má se zdáti divem, nepoznávají-li

se dosti řeči, byť i rodné sestry, anytě před tolika tisíci lety se od sebe rozešly? Zvláště když kde která z nich sobě kráčí, novým potomstvem jsouci zvelebena i přivykla velmi rozdílnému způsobu. Čeho tedy v takovýchto shledáních chytáno se bývá, by svoji po jistých znameních a znacích i rodů vývodech přece se zase na jisto poznali, téže zde hodně sluší konati původů slov vystíháním i jinými sic průkazy.

Slov od původu se zvrhujících třídy čtyři materielné.

28. A tehdáž ukáže se, že téměř všecka slova všelikých jazyků vznikla pouhým písmen přesmykováním aneb odsouváním (vysouváním) anebo přisouváním anebo příbuzných v sebe vespolek proměňováním 34). I toho neuvedu nyní jiného příkladu mimo příklad jednoho vlastního jména, z jednoho jazyka pocházejícího a více národy ujatého i divně stočeného. Milostivému říkají Hebréové Channun, Syrové Juchannan. A z tohoto syrského slova udělali Řekové (vysuvše dyšnou které nemají v slovostředí a přidavše koncovku svou) Ἰωάννης. Latinové jich následujíce, Joannes, anebo (dyšnou zase dosadivše) Johannes. Odtud Němci sesuvkou Hans; zdrobněně Haensel. Čechové a Polané odsuvkou a stažením, Jan: zdrobněle Janek, Jeníček; Polané též Jasza. Uhrové Janosz: Rusové Ivan. Aj tolik slov z jednoho a tak sobě nepodobných! Nebo žádného z hebrejského kořene není písmene, kteréž by zachovaly všecky tyto zde jazyky. Podobně stává se v přemnohých obecných jmenech věcí i v jiných všelikterakých slovech: o čemž mluviti nepřísluší sem 35).

A pátá formalná ve příčině významů od původního se uchylujících.

29. Druhý nepodobnosti způsob, který zasloňuje původy slov, jest významů proměna: kterouž ač prvověkého jazyka slovo to neb ono v jiný pomalu smysl bylo stočeno, přece se poznává: příkladem pered Hebréům vyznamenává mezka, Němcům (Pferd) koně. Abas Hebréům krmiti, odkudž utvořeno německé Obs a polské owoc, plod sadový: nebo krmí. Odtud i hebrejské abus, ječmen; od kterého Čechy utvořeno

oves: (jsouť pak příbuzné plodiny, oves a ječmen, co do užitku.) Jonek vyznačuje Hebréům ssajícího čili kojence: Němcům jung čili jungt vůbec mladého a mladistvého člověka: Čechům jonak, silného mladíka štíhlé postavy; jinoch pak mladého muže atd. Tak nazývají Hebréové gaph výsosť jakoukoli či vrch: odkudž Řekové odvedli κύβη a Němci Kopff, hlavu. Než i toto Latinův slovo caput (přisutím t) jest odtud a z toho zase Němcův Haupt, (přesmyknutím, jako z Caupt.) Řekové zase přisuvše ku kořeni prvotnému λ udělali κηφαλή: což přesmyknutím Polanům jest glowa (jakoby z κελαφή), Litvanům galwa, Čechům hlava. Němci pak mají z téhože slova κεφαλή své slovo Gipfel: kteréž k prvotnému onomu obecnému významu se navrací i vrch vyznačuje 36).

Všeliké jazyky jazykem jedním.

30. O základ bych tvrditi směl, že všelikých jazykův (aspoň v národech, kteří pospolnosť zachovali, jako asijští, europští, afričtí národové) slova tak na sebe vespolek narážejí že, přirovnány-li uměle, zapříti nelze, že opravdu jedním jsou jazykem ale rozličně zmateným 37). Vynímám slova příbytná, která potom buď maní zde onde se vloudila aneb jistým způsobem utvořena jsou ku napodobení některého zvuku přirozeného. I též (vyjímám) jazyky barbarův nové, novým rozptylením nerozumně vzniklé, jakýmiž přemnohé Američanův jazyky se ukazují 38).

Jest-li jazyk přirozený.

31. Vyplývati pak již také může, co je smýšleti o této otázce, zdali jest jazyk přirozený? Že ho totiž není: nebo kdyby který přirozený byl, mluvili by jím všelicí národové, protože obecno, co jesti přirozeno, ani se nemění, jako jsou těla postava, smyslův ústroje atd. Ani nemůže býti které příčiny, proč by spíše chlebu říkalo se panis než ἄρτος anebo lechem anebo Brodt anebo chleb anebo kruh anebo kinier atd. Vůbec věc sama svědčí, že od narození hluší němi jsou. To pak odkud, než když sluchem žádných členi-

tých zvuků i žádných vyznamenání zvuků nevnímají, že příroda žádných neposkýtá 39).

32. Než jakkoli přirozeného jazyka není, přece nenepřiznáváme se k tomu, že přirozeným jakýmsi způsobem jemu podobný zpraviti lze: totiž který by věcí povahy některak vyjadřoval samou zvuku povahou i částek skladem. Že pak semena toho po všech jazycích jsou roztroušena, vysvítá z citoslovcí i podobných slovíček, která samou zvuku povahou věc namítají, kterou vyznamenávají. Avšak o tom jinde 40).

A zdali jest možen?

Hlava IV.

O shodnosti a rozdílnosti jazyků; (25) o přednostech a řevnivostech.

Důkladněji pak pošetřme ouěch tajemství zmatku, aby tím lépe vysvitlo, co jazyky společného zachovaly a v čem se od sebe uchýlily i kterak se vespolek sobě vrovnávají. Což bude moci býti jakož nenepříjemným samo sebou vtipům milostným, tak zvláště nám napomoci čím tím ku zevrubnějšímu metody jazyků zpravení; však i to místem svým povíme (v hlavě XX. a XXI.), kterak to prospívá ku rozhojňování jazyků samých vespolným se stýkáním.

Shodnosti a rozdílnosti jazyků proč šetřiti.

2. Vizme tedy, čím se jazyky srovnávají anebo dělí, předně v příčině potřebného se vyjádření, pak ve příčině nadbytečné ozdobnosti a jadrností (emphaseon). Potřebným vyjádřením vyrozumíváme to, které ve hlavě II. § 15. bylo ukázáno: totiž aby řečí všeliké potřebné vynášely se věci, a aby mysli sobě vespolek dobře vyrozumívaly za vhodnou řeči úpravou.

Dvojí jest hlavně.

Vyjmenování věcí ne všem jednostejně důkladno.

3. Darmo bych pak pravil, že všeliký jazyk řečí svou vyjádřuje věci; an řeč řečí by nebyla, kdyby nic nevyznamenávala; pakli něco, na všechen způsob věci (po § 2. a 4. hlavy II.). V tom tedy shodují se všeliké jazyky, že slova svá věcem přikládají, to jest, že slovu kde kterému něco vyznamenávati dávají, aby žádné nebylo na prázdno; dělí se pak, že ne jednostejnou pilností a soudností. Nebo některé bedlivěji provedly věcí vyjmenování, přizpůsobivše věci kde jaké jméno jí vhodné a jménu kde kterému věc jemu případnou. Jinými to nedbaleji vedeno, že nebo méně slov mají než třeba, nebo více, než třeba.

Některým slov se nedostává.

4. Méně mají ti, kteří tolik nemají slov, kolik věcí, o kterých neúchylně jest mluviti, jako Hebréové, kterým proto třeba anebo věcí nejmenovati, aneb jest-li je jmenovati, slova jiného cos vyznamenávající vypůjčovati i obírati téže slovo ku vyznamenání věcí rozličných 1.) (Viz hlavu II. § 16.). I takováto slova zatemňují nezbytně řeč, protože za jednu věc, jíž místně sluší ukázati, více jich mysli zmateně naskýtají, leč vymezeny bývají přídavky jakýmisi neb obhovory.

Některé oplývají.

5. Více slov mají než třeba, kteří oplývají slovy souznačnými t. j. totéž vyznamenávajícími, jako Řekové, u kterých jedna častokráte věc těší se ze dvou, tří, čtyř i více slov až do bujení jakéhosi 2). Což šlo přílišnou jakousi pílí, aneb ukazuje, že po rozdílných krajinách rozdílní jim byli slov davatelé, i že oni pak sebrali a ujali všeliká slova jakožto téhož jazyka. Čehož kdyby následovati chtěli Němci nebo Slované, aby po všelikých jazyka svého na zemi okresech shledali rozdílnosti všelikých svých nářečí, jistotně by hojností Řekům nic napřed nedali 3). Latina v pravdě chudší jest, protože úzkými Vlach mezemi před časy sevřena jsouc nemohla se týmže způsobem v nářečí rozejíti a příčiny dáti vytvořiti tak rozdílná slova 4).

Všecky přece se viklají.

6. Pak-li vyznáme, co věc jest, sotva zdá se býti který jazyk, který by svými bezejmennostmi, rozdílnoznačnostmi a souznačnostmi se nezmítal, ač některé některých víc anebo méně 5).

Rozdílnost ve příčině vyslovování.

7. Druhá rozdílnosť jest ve vyslovování slov, kudy některé některých lépe se schvalují uším a pak mysli. Všecky ovšem mají menší články řeči, písmena, slabiky, slova, rčení, věty. Že by ku vystrojování obvět postoupily všecky, pochybuji: anoť známo, že hebrejština sama není dostatečně opatřena částkami pojivými 6) bez kterých strojení obvět aneb jest chatrno anebo velice zatmělo). Než i ve kterých řeči částkách se srovnávají, dělí se, ohledejme to popořád.

Písmen nejednostejný počet jazykům odkud.

8. Prvotné ony a prosté zvuky, kterýchžto skládáním slova věcí vznikají, **písmena,** všecky sice mají, avšak nejednostejným počtem. Ač pak lidé ze všelikých národů podobné mají ustrojení úst, hrdla, ponebí, jazyka, zubů a chřípí (ústrojů totiž na vydávání zvuku), i ač tudy podobnými ústroji podobných zvuků nevydávati nemohou; přece jich mají někteří více, někteří méně, jichž ty a ony jazyky raději se jímají. Mezi nám známými přestává vlaština na dvacíti písmenech; francouzština (jakož i hebrejština) na dvacíti dvou; latina (jakož vůbec počítají) na dvacíti třech; řečtina na dvacíti čtyřech. Arabové pak obírají 28 písmen, Dalmatové 32, Armenové 33, Servianė 43, Abyssinové 47; 7). A tato rozdílnosť pochází ze dvou příčin. Předně, že ku strojení slov svých některé jazyky častěji obírají písmena některá, kteráž proto rozštěpují ve množší a jemnější rozdílnosti. Někteří totiž libují spíše hrdelnice, někteří zubnice, tito retnice neb nosovky, onino spíše samohlásky 8). Odtud, pravím, jest, že někteří jemněji než jiní rozeznávají rozdílnosti ve zvucích příbuzných. U př. samohlásek mají ti, kteří čistě a jasně vyslovují (jako Latinové a Čechové a j.) toliko pět: a, e, i, o, u;

jiní přičiňují y, smíšené z i a u. Němcům pak dvojnásobné jest a; Polanům až i trojnásobné 9) atd. Hebréové dyšné oblibujíce počítají osm hrdelnic, kdežto Vlachové na třech se stavují. Čechové s druhými Slovany vyslovují všecky souhlásky (kromě hrdelnic) dvojitě, tvrdě a měkce; Polané nad to, v sykavkách velmi rozkošni jsouce, mají troje c, troje s, troje z atd. Potom, nejednostejný písmen počet pochází z rozdílného pravopisu, že píšíce někteří obírají písmena složitá, kteréž dvojitými zovou, jako Řekové η, ω, ξ, ψ, φ atd.), někteří nejímají se než prostých i vyhošťují proto ony složité z abecedy své 10).

Slabik nepodobná strojba.

9. **Slabiky** tolikéž mají všickni, avšak někteří netrpí než digrammy souhlásce každé příhodnou přidružujíce samohlásku jako Hebréové i druzí Východané. 11). Kterých téměř Rusínové napodobují říkajíce za polské droga (a české dráha) doroha; za plot polot atd. Jiní snášejí slabiky souhláskami notně napěchované; Latinové pět, jako scrobs; Čechové a Polané šest, jako stkvost-ný; chrzasc. Němci postupují až do jedenácti souhlásek, jakož ukazuje Wilém Schickardus příkladem Gschprenckts (Hebr. Trichter str. 28.). Jsou posledně ti, kteří slabiky tvoří beze samohlásek jako Čechové ve slovech vlk, prst a v jiných. Potvorným čímsi se to zdá, aniž přece jest. Předně, že samohláska, ač nepíše se zjevně, doslýchá se přece na kvap, jako hebrejské scheva, t. j. utajné e: naprosto, jakoby bylo psáno velk, perst. Což i jiným jazykům není neznámo. Němci zajisté svého Vater, Bruder nevyslovují jinak než Čechové své kmotr, bratr poslední e za vyslovování utajujíce. Ani Angličané nepronášejí svého first téměř jinak nežli Čechové své slovo prst, kde samohláska i jako utlumována bývá 12). Poněvadž tedy Čechové píšíce netrpí žádného na prázdno písmene, nepíší ani, čeho nelze jasně vysloviti. Potom i to sluší věděti, že souhlásek tak beze

samohlásek Čechové nepokládají jiných mimo l a r, které jsou polousamohláskami 13).

V slovech slabik nejednostejně.

10. **Slova** někteří mají jednoslabičná všecka, jako Číňané, jiní kořeny alespoň, jako Němci 14). Jiní mají delší slova až do osmi a devíti slabik; ba že Uhři mají slova až i čtrnáctislabičná, ukazuje Molnar v mluvnici uherské 15).

Slov hojnosť anebo nedostatek odkud.

11. Toho též při slovech sluší šetřiti, že jazyk kterýkoli má prvotných slov jistý nějaký počet ne příliš drahný, ode kterých odvodí ostatní slova. Dělí se pak, že některé (to činí) pouhým odvozováním, jako vůbec hebrejština se svými příbuznými: že některé skládáním toliko, jako obyčejně němčina; že některé obojím způsobem, jako řečtina, latina, slovanština. I pochází z této rozdílnosti, že jazyky jazyků jsou hojnější nebo chudší; a ku vyjádření věcí více nebo méně způsobny. Kteréž pak neodvozují ani zdárně skládají, jsou chudy a kolotají se nedostatkem slov. Které vhodně odvozují (jako latina a slovanština) nebo skládají (jako němčina) neb oboje (jako řečtina), dávají též vhodně a hbitě slova věcem i oplývají výrazy dobrými, jasnými, jadrnými 16).

Jazyků hlahol libý nebo nelibý odkud.

12. Potud o vyslovování jazykův; i pochází z této rozdílnosti, že některé některých jsou lahodnější nebo drsnatější tak v pronášení jako v doslýchání; i že některé jinak než druhé zdá se, že zní, tento mumlá, onen syká, jiný sipí, jiný hrochá, jiný hřmí 17) atd.

Slov třídy nejdůležitější tři.

13. Co do proměnnosti řeči: v tom předně všickni se srovnávají, že tři nejdůležitější slov způsoby sobě staноví: jména, slovesa a částice; i že všickni jména a slovesa ohýbají (skloňují a časují), že pak částice (příslovce, předložky, spojky) při stálé ostavují koncovce 18).

Rody nekterým dva, některým tři.

14. Některé jazyky mají toliko dva rody při slovech, mužský a ženský, jako hebrejština. Jiné přičiňují střední, na vyjádřenou věcí, které přirozeností

svou nemají pohlaví. Avšak zmatek jest, že i těm takovým věcem jména dávají mužská nebo ženská, u př. sol jest Latinům mužského rodu, Němcům ženského, proč? Pravěji Polanům i všem Slovanům jest rodu středního: to slunce. Nejpravěji pak Angličané a naprosto rozumně nepřivlastňují žádné věci, která zvířetem není i tudy pohlaví nemá, jiného rodu nežli střední. Rody pak při jmenech rozeznávají někteří členy v před pokládanými, jako Hebreové, Němci, Vlachové, Francouzové, někteří koncovkou rozdílnou jako Latinové a Slované, někteří obojím jako Řekové. Přikládají tolikéž rody jedni jmenům toliko, druzí i slovesům jako Hebreové, Arabové, Slované atd. 19).

Jakož i číslo.

15. Číslo mají někteří jednotné a množné toliko, jako Latinové a Němci: někteří dvojné nad to, jako Hebreové, Řekové, Slované 20).

Osoby všem tři.

16. Osoby mají všickni toliko tři: prvou, která mluví, druhou, ku které kdo mluví, třetí, o které mluví.

Skloňování jmen rozdílným rozdílno.

17. Jména svá rozličně proměňují. Hebréové číslem jednotným, dvojným, množným místo pádů toliko členy napřed pokládajíce. Jiní jméno pozadu rozličnou koncovkou ohýbají i nazývají to pády, jako Latinové a Slované; jiní obojím způsobem, jako Řekové a Němci. Mají pak pádů někteří více, někteří méně: Němci čtyři, Řekové pět, Latinové šest, Slované sedm, Uhři osm. Též způsoby skloňování jedni dva, tři atd. 21).

Jakož i časování sloves.

18. Podobně při slovech časy, způsoby, časování, (mají) tito tak, onino onak. Proto přece v hlavních našich evropských jazycích narážejí dosti zjevně koncovky osob na sebe. Příkladem

Τύπτ - -	*ω,*	*εις,*	*ει:*	*ομεν,*	*ετε,*	*ουσι*
Tep - -	u,	eš,	e:	eme,	ete,	ou
Tep - -	eo,	es,	et:	emus,	etis,	ent
Tauff - -	e,	est,	et:	en,	et,	en

Což znamením, že ven a ven jsou sestry 22).

Hlavní evropské jazyky mají hlavní při slovesech časy tři.

19. **I to pošetření hodno, že tytéž naše** (**jazyky**) **mají při slovesech tři časy hlavní**, na kterých visí veškero slovesa časování, aniž se daří, nejsou-li ony prve známy. Avšak není týchže časů, než rozdílným rozdílné. Neboť **Řekům hlavními časy** jsou **praesens, futurum a praeteritum**: *τύπτω*, *τύψω*, *τέτυφα*. **Latinům praesens, praeteritum a supinum**: percutio, percussi, percussum. Němcům praesens, praeteritum imperfectum a perfectum: ich schlage, ich schlug, ich hab geschlagen. **Čechům praesens, praeteritum a frequentativum**: **biji, bil, bíjím** 23).

Ohýbání při slovích větší rozmanitost zdali schvaluje jazyky?

20. Volno budiž připsati, co Verulamius o rozdílnosti jazyků poznamenal (ve knize VI. de Scient. Augm. v hlavě 1.): **Zdaž i to není pozoruhodno**, praví, (**třebas nám novým mnohou věc duch otupuje**), **že starožitné jazyky byly plny sklánění, pádů, časování, časův a podobných věcí; že nové pak toho větším dílem zbaveni jsouce matně odbývají přemnohé věci předložkami a slovesy pomocnými. Medle jen posudiž dobře kde kdo, (kterakkoli se sobě sami zalibujeme), že vtipy předešlých věků nad naše byly mnohem bystřejší a jemnější.** (Rozumí pak novými jazyky ony nedávno z rozvalin jiných (jazyků) vzešlé, **vlaštinu, španělštinu, francouzštinu, angličinu**. To onen. Já však pochybuji, zdali toho sluší posvědčiti. Nebo němčina více má do sebe rozmanitosti i pak mnohem více slovanština: zdali jsou proto nad jiné bystřejší 24)? Anobrž já bych pokládal ony nové jazyky za bystřejší, zpravují-li kratčeji a způsobem snazším také totéž, k čemu druhým třeba bylo větší koncovek strojnosti. Nebo tak se stává, že obtížností ne tak děsí a zápolími ne tak meškají i že tudy rychleji ve věci pouštějí. I bavtež v pravdě ony naše starožitnější (jazyky) samou rozmanitostí i jadrnostmi, líbí-li se komu tu se kochati 25).

Obdobu vedle nepravidelnosti mají všecky jazyky.

21. **Veliký též jazyk má i obdobnosť svou i nepravidelnosť. Obdobnosť**, za kterouž po-

dobné věci podobnými zahrnuje zákony; nepravidelnosti, za kterými sám uchyluje se od pravidel svých více nebo méně. Tak velice obecno to jazykům, že ani hebrejština, kterou v knihách máme, prosta není nepravidelností. Co na domněnku uvodí, že ani ona není přesně oním prvověkým jazykem v ráji vzniklým, který že byl převelmi skladným, věřiti nám káže prvého člověka, ještě neporušeného, vtip tehdáž převelmi spořádaný. Když tedy v jazyce kde jakém nikoli, pokud jest zachován než pokud jest porušen, nepravidelnosti se zbíhají: srozumíváme, že hebrejština, kterou psali Mojžíš a proroci, přece proto prodlením času něco utrpěla, ač za prvorozenou ji mají onoho prvověkého jazyka.

Jakož i úsloví s nářečími.

22. Posléze, veliký jazyk má úsloví svá a nářečí svá. Úsloví, za kterými jazyk kde jaký od jiných jazyků; nářečí, po kterých sám od sebe se různí.

Úsloví co?

Jest pak úsloví zvláštní a jadrný způsob mluvení, v jiných jazycích slovo ze slova (*αὐτολεξεί*) neběžný. Jako když Latiník praví animam agere za umříti: toho jinými jazyky do slova podati nelze: obhovorem jest to vyjádřiti nebo jiným zase rovnomocným úslovím. Nebo nemohu řecky říci *τὴν ψυχὴν ἄγειν* než *τελευτᾶνβιόν*. Aniž německy die Seele thun než in den letzten Zuegen sein. Ani polsky dusze czynić než jedním slovem konać (dokonati to věz život). Podobně kdyby po latinsku mělo podáno býti ono německé úsloví in den letzten Zuegen sein, nedíš in extrema expeditione esse: (což metaforou jest z válečných činů vzatou,) než animam agere. Úsloví tedy jsou pramenem ozdobností a jadrností, beze kterých žádný jazyk zhola není, některé velice jimi oplývají, jsouce proto nad ostatní švarnějšími avšak i lidem jinojazyčným nesnadnějšími 26).

Nářečí co?

23. Nářečí pak jesti zvláštní způsob při mluvení neb aspoň při vyslovování čili při pronášení v témže jazyku: jakož jim jinak aneb jiným přízvukem promlouvají zde než jinde. Nebo převrtkým údem jest jazyk, přetvořiti se dadoucí v nesko-

nalé zvuků tvary: kteříkoli porůznu obývají, ihned také různého cos hlaholí. Uší pak soud nad míru jest jemný, i nepatrné znamená rozdílnosti. Odtud jest, že sotva dostatečně srozumívá Němec Němci, Francouz Francouzovi, Polák Polákovi atd., kteří poněkud dále od sebe sedí, jako Švýcar Slezanovi, Slezan Pomořanu atd. Každá krajina, bez mála město vlastní má nářečí, zvláštní totiž mluvení ráz, aspoň ve příčině rčení některých jinde neobyčejných anebo ve příčině vyslovování, ode zvyku jiných (lidí) se lišícího. Mezi nářečími slovanského jazyka počítá se srbština, domácí v Lužicích, (ve krajině mezi zeměmi ku Čechám přivtělenými nejmenší); kde drobných nářečí tolikė jest množstvo, že služebníkům církevním na jejich místech třeba ostávati jakoby tu byli přiteknuti; protože když se přestěhuje na tři nebo čtyři míle, sotva již dostatečně může mu srozumívati lid. (Což pamatuji, že jsem slyšel z úst pastýře z Mužákova l. 1626). Co tedy bude nám smýšleti o jazycích barbarů, které se nesvírají žádnými přívorami písma nebo častého obcování? jak jim třeba bude svévolně bujeti a z kolejí se vyšinovati 27).

A které snadno v nová zase nářečí se rozchází.

24. Ba toho vůbec všem dostává se jazykům, co do latinského pozoruje zapěl Horac:

Jazyky sám čas tráví.

> Multa renascuntur, quae jam cecidere, cadentque
> Quae nunc sunt in honore vocabula, si volet usus:
> Quem penes arbitrium est, et jus, et norma loquendi. 28).

Všeliký totiž jazyk mění se po částkách povlovně i nepatrně, byť některé některých rychleji, až i některé všecky své potracují případnosti, jako jsme ukázali v hlavě III. § 14. a 18. Nebo kde jakému může se přihoditi, co některému se přihází.

25. Již byla-li by otázka, který pak z jazyků nade všecky jiné předčí, přenesnadna byla by odpověď, protože moudrosť boží tak po všech se rozlévá, že sotva který tak jest nešťasten, aby něco zvláštního anobrž výtečného nad jiné do sebe neměl.

Z jazyků který pak nad jiné vyniká.

Z europejských kde jaký zvláštními stkví se vény,

26. I v pravdě mezi našimi europejskými žádného není, do kterého by zvláštních nepoznávali věn jich docela povědomí lidé. Vlaština, francouzština, španělština, ač vzešly z porušené latiny, že nad ni, matku svou, všelikterak předčí, přece chtějí vidíny býti: vlaština totiž přelíbeznou jakousi plynností. Francouzština divnou a milou lepotou: španělština vážnou jakousi velebností: na čem sobě zakládajíce netoliko matkou pohrdají alebrž i potýkají se o přednosť vespolek. Němčina, z hojnosti kořenů jednoslabičných i ze šťastnosti ve skládání slov jiným nepovědomé sama na sobě přestávajíc a vždy hotova jsouc dávati převýznamná jména věcem kde jakým mohla by svého nepřebraného požívati bohatstva, kdyby se toho uměla jímati. Jakož i slovanština, v skládáních sice ne tak právě šťastna, v odvozováních však šťastnější jsouc i proto oné nic napřed nedávajíc za svou hojností a jadrnostmi; zvláště v polském nářečí, které znamenitě jest vybroušeno až do mocné výmluvnosti. Aniž nářečí českému chyba toho, čím by se ukázalo, anať do něho jest po přezpravném totiž pravopise (kterýmž písmo s výslovností se sjednává až i do nejmenších tytlíčků) ku skládání básní (Řekův a Latinův spůsobem) vhodnosť a lahodnosť, kteráž ostatními europejskými jazyky naprosto napodobiti se nedá 29).

jakož i některé z cizích: u př. arabský,

27. Co již díme o jiných jazycích? Arabského jazyka lahodnosti, hojnosti, snadnosti (že teček svých nemění jako hebrejština, že nepravidelností má pramálo, že obojetnostmi se nekolotá, všecek jsa vyšlechtěn a jasen) nemůže se Jan Melchior Maderus dosti vynachváliti (v řeči pro arabský jazyk l. 1617. v Augšpurku pronesené).

turecký,

Turecký jazyk měli jsme za nevzdělaný: kdo však dobyli sobě v něm zběhlosti, vyhlašují jej mimo všecky za nejplynnější i za plný jadrností, jakožto který slovesa svá netoliko časuje než i skloňuje, ušlechtilostí jiným jazykům neobyčejnou.

mongolský,

Chválí i mongolský jazyk pro lahodu Východany

tak oblíbený, že pokládá se za rozkoš po vší Indii, Číně i velkém Tatarsku. Anobrž pomním, že i mechikanský, v samé hrubotě Američanů vzniklý, kýmsi za tak lepý jest prohlašován, že v ozdobnostech s latinou a řečtinou v závod se pustiti může. Avšak i jazyk kuskanský čili Ingův v Peruvii chválí Acosta velice. Tak nikde hned v samých mrákotách zmatků nepřestává prokmitati se moudrosti boží blesk 30).

mechikanský.

kuskanský.

28. Bývá-li se proto přece na přednosť dotazováno, sluší pokládati, že jazyk nad jazyk vyniká, jakož by si kde jaký uvážil anebo (1.) ve původě jeho, anebo (2.) sám v sobě, nebo (3.) ve příčině jeho potřeby.

Přednost jazyka trojí

29. Ve příčině původu některé jazyky jsou starší, některé mladistvy. Ony jako matkami, tyto dcerami. Tak řečtina dcerou jest hebrejštiny, matkou latiny: (jako slovo ρωμη řecké jest, tak i veškeren jazyk římský, praví Scaliger). Než latina zase prodlením času došla dcer, vlaštiny a j., které před ní jelikožto matkou povstávají slušně. Avšak naskýtají se i jazyky směsičné pomíšením více jazyků vzniklé 31).

1. ve příčině stáří,

30. Jazyk nad jazyk vyniká, uvažován-li sám v sobě, čím více má do sebe světla a patrnosti ve vyslovování, ve vyznamenávání, v proměňování 32). Který ovšem má výslovnost nad ostatní snadnější a lahodnější, významy pak ku věcem případnější a místnější; proměňování posléze zpravenější, obdobnější a nehrubě nepravidelné, aby plynnou hojnosť slov a rčení vydával: tenť ostatním hodně se předkládá. Nebo toť jest, co může věcem dosti činiti a vtipy lahodami ukájeti.

2. ve příčině vlastní povahy;

31. Ve příčině potřebnosti jazyk jazyku se předkládá, pokud ten neb onen jest nástrojem k obírání se s bližšími nebo se množšími nebo s lepšími. Máme-li bližší na zřeteli, převeliké potřeby bude kde komu jazyk mateřský; kteréhožto povědomosť nezbytna jest pro každodenní s domácími roz-

3. ve příčině jeho potřeby.

mlouvání. Se množšími pak jednati lze jazykem některým společným více národům, jakým jest po Europě latinský, slovanský, německý; po Asii a Africe arabský, turecký, mongolský. Tyto tedy jazyky jakožto obecnější předkládají se ostatním v této příčině. Pakli kdo obcování s lepšími hledá, tomu se učiti jazykům anebo novým národů vzdělanějších (jakýmiž chtějí jmíny býti vlaský, francouzský, španělský, anglický), nebo jazykům národů, kde v dřevních stoletích vzkvetla umění moudrosti: hebrejskému, řeckému a latinskému 33).

Hebrejština, řečtina, latina předkládají se ostatním

32. A tyto tři jazyky (hebrejský, řecký, latinský) za trojí příčinou více jsou váženy mimo všecky jiné. Předně pro starožitnosť, které sobě nade všecky obhajují; druhé, pro poklady moudrosti boží a lidské, které v památkách svých uchovávají; a posléze pro mnohonásobný k jiným jazykům prospěch 34).

1. pro starožitnost.

33. Starožitnosť zajisté nemůže pravým duchům nebýti ctihodnou: (klaníme se takměř, cokoli se nám obzvláště příčinou starožitnosti schvaluje ve věcech kterakýchkoliv). V jazycích pak co starožitnějšího nad hebrejštinu se světem hned zároveň jsoucí? a nad nejbližší její družku, řečtinu, která prvá vykvetla mezi jazyky zmatenými? 35). Po té jest latina, již přede dvěma tisíci let tak vzdělaná, že z onoho věku k nám vysýlá spisovatele. Když tedy tyto tři toliko nám obcování způsobují (odmykají) s věky starodávnými, i proč pak jich si nad ostatní neváženi?

2. pro poklady moudrosti.

34. Všaktě jsou v pravdě moudrosti starých věrné výpravy i schrány (promaecondae). Hebrejština s božími deskami starého zákona chrání památkami svými dějin světa stvořeného a téměř po čtyři tisíce let řízeného. Řečtina dochovává (nám) správy zákona milosti vedle rozličných lidské moudrosti památek. I těch obojích (pokladů) skýtá nám již i latina spolu s nesčíslnými církevními spisy. A odtud jest, že tyto tři ze zvláštních těší se názvů; že hebrejština

NB.

nazvána svatou, řečtina moudrou, latina učenou; i že nad to hodny jsou prozvány býti ona prorockou, ta tam apoštolskou, ta zde církevní. Všecky pak úhrnem slovou jazyky učenými: protože přestavše býti lidu ve zvyku, staly se učencův oddílem: nejhlavněji v křesťanech, kterými jako za svaté jsou jmíny jelikožto příčinou kříže Kristova zároveň i poručené i posvěcené.

3. pro prospěch rozličný našim novým.

35. Prohlédáme-li ku prospěšnosti těchto tří řečí jiným novým řečem národním, náramna jest, poněvadž tyto tři jsou matkami mnohým jiným jazykům i podnes ještě trvajícím. Hebrejský jazyk totiž ostavil potomky arabský a éthiopský, širošiře po Asii a Africe pořád ještě se prostírající. Latinský (ostavil) vlaský, španělský, francouzský, porůznu po veškeré zemi známé. Řecký, nestal-li se sám mnohým národům obecným, (poně pro mnohotvárnosť, která družkou má nesnadnosť) přece dodal latinskému jazyku a z toho jiným přemnohým názvů svých, kterých tajnější smysl není na bíledni, leč sám jej odemkne. Tak právem svým obhajuje sobě tato trojice aristokratie mezi jazyky 36).

Všeliké jazyky příhodny sobě vespolek napomáhati.

36. Mají však všeliké jazyky něco do sebe, čím vůbec prospívají. Jsouť patrně všecky boží moudrosti nástrojem: a všecky (kde který svým místem po svém způsobě) poskýtají lidem prospěchu, kterého poskýtati mají a vůbec všecky mohou čím tím ostatním svým sestrám vzpomoci, budiž si to skrovničko jak buď. To věz ku lepšímu té neb oné věci vyrozumění, ku případnějšímu té neb oné věci jména dání, slovem, ku rozhojnění a vybroušení se vespolnému jen ať lidem chyba není snažnosti. (O čemž dole ve zvláštní hlavě, XX.; z částky i ve XXI. promluveno bude 37).

Řevnivostí jazykû šest nejhlavněji. Prvá ozdobnosti;

37. I na řevnivosti jazyků mezi sebou pohleďme: které jsou rozdílny, ale všecky vzešly ze samosvojnosti. Prvá jest, že sobě kde jaký nejkrásnějším se zdá, jiné drsnatostí jakousi tajně nebo zjevně

stíhaje. Odtud totiž Řekové se sami nazývávali ἕλληνας t. j. jasně mluvícími (od ἕλη jasnost, lesk), jiné pak barbary t. j. hrubě mluvícími. Odtud i Henetův národ svého jazyka lidi Slavy t. j. slavnými; a Slováky t. j. slovnými čili slova členitá vypovídajícími, kterým lze rozuměti; cizích však úst lidi nazval Němci t. j. němými; odkud podstatné toto Němec jak od slepý slepec, chromý chromec, lakomý lakomec a jiných na tisíce). Kteréž pak jméno Chorvaté, Moravané, Čechové, Lužičané, Slezané, Kašubové a Polané přivlastnili Němcům nejblíže jim přísedícím. Ale i Němcův název, který sobě sami doma dávají, zdá se, že vzešel z téhož pramene, ze samosvojnosti: díme-li, že deutsch staženo z deutisch, co též jest s deutlich; protože koncovky na -isch a -lich týmže smyslem brány, jako se jeví v koeniglich aneb koenigisch, keyserlich aneb keyserisch, herrlich aneb herrisch atd. Tedy deutisch čili deutsch též jest jako deutlich redend, daß mans verstehen kann. Odtud toto rčení: Ich hab es ihm deutsch gnug gesagt, t. j. dosti srozumitelně, co jsem chtěl, vyjádřil jsem 38).

druhá snadnosti;

38. Druhá řevnivosť jest řevnivosť snadnosti, že kde který jazyk zdá se sobě volně plynoucím, do jiných pak nesnadnosti znamenajícím. Což vídati netoliko do lidí, kteří kromě jednoho ostatních povědomi nejsou (i proto když člověka jiných rtů slyší mluviti, zdá se jim, že nedoslýchají jazyka t. j. zvuků členitých, nýbrž jakéhosi nemotorného zvukův chřestu), alebrž i do těch, kteří několika se jich učí nebo vyučili. I těm totiž vždy se nejprve vtírá mateřská řeč i svojí sobě ostatním příchozím zákony dávati (jakoby pak sama byla nejdokonalejší i ostatních pravidlem). Vím, že to odtud pochází, že prvé dojmy nejpevněji tkvějí, a že vše, co jest prvo, ostatku ve svém způsobě jest jako měrou; že jsme přece toho, co jsem již řekl, pošetřili, prospěje při snování metody jazyků, jakož uhlédáme svým místem.

39. Třetí řevnivosť jest řevnivosť okázalosti, za kterouž jednak všecky nebo shledávají nebo se domnívají a pochloubají, že něco zvláštního do sebe mají, čeho jiným nelze nápodobiti. U př. slova některá velmi jadrná, rčení švarná, příslovi (adagia) bystrá atd. 39). Což však není vždy známkou větší jazyka dokonalosti, alebrž častějšího s tou neb onou věcí se obírání lidí onoho jazyka, že by snad kde jaký mohl, co kde jaký, kdyby příčina nebo píle byla týmiže rovněž zaměstknávati se věcmi 40). *třetí okázalosti;*

40. Čtvrtá řevnivosť jest řevnivosť závisti, která tytýž vychází na nenávisť a potupu. Odtud jmenovitě pochází, že někteří nechtí nežli svému jazyku se učiti, aneb že nechtí, byť i jiným se naučili, jimi mluviti, jakoby jiných nic nepotřebovali. Jsou pak zase, kteří, aby nic z jiného jazyka sobě nepovědomého neměli, všem, ku kterým jim příčina naskytnouti se může, hltavě se učí, po slávě mnohořečnosti se honíce 41). *čtvrtá závisti;*

41. Poslední řevnivosť jest řevnivosť vlády, že kde který, co nejšíře lze, rád se rozhošťuje i rád ve zvyku a oblibě bývá národům co nejhojnějším. Odtud jest, že se vespolek kde někde z měst a krajin vypuzují, nebo, mohou-li, že do ostatka se utlumují a vyhlazují, jako mnohým již se stalo 42). *pátá panování;*

42. Kéž by pak raději vsickni na to mysl zavodili, aby pilným vyrovnávali se sobě vzděláváním! O čem následuje *šestá vzdělání;*

Hlava V.

O vzdělávání jazykův i o trojím k tomu nástroji. (5) O věci vyjmenování. (19) O slovníku. (31) O mluvnici. A zdali všeliké jazyky vzdělávání schopny. (43)

Zmínku učinili jsme o vzdělávání jazykův, i dává se příčina pozastaviti se a zevrubněji vyšetřovati, co to jest jazyk vzdělávati a jazyk vzdělaný, za na-

dějí, že i odtud něco platnosti přibude ku vystižení pravé jazyků metody.

Vzdělaný jazyk co?

2. Jazyk prý vzdělává se tím smyslem, jako se vzdělává role, vinice, zahrada: změlňováním, hnojením, osíváním čili vysazováním a vyplíváním i vyklešťováním t. j. vyčišťováním na ten konec, aby se zelenala, vzkvétala, ovoce dávala. Též kterým smyslem říká se, že tělo i vous i vlasy ošetřovány (vzdělávány) bývají atd. t. j. ozdobováním a ku švarnosti strojením. Vzdělanými tedy nazýváme jazyky jednak ty, které všeliké věci za všelikou potřebou vypovídati mohou, jednak ty, které nad to zdají se, že mohou hojností a rozmanitostí mysli pobavovati i lásku k sobě navnazovati knihami učeně psanými 1). Toť arci nezle, avšak ještě nedosti místně, čeho zvláště vzdělávání jazyků vyhledává. Ohledávejme tedy toho.

Nástroje ku vzdělávání jazyků odkud vystihati.

3. Zde naskrze zřetel míti sluší ku základním potřebám jazyka kde kterého již prve vyšetřeným (v hlavě II. § 15.). Nebo propůjčíme-li, že vyjmenování věcí a shoda o významu slov a zákony o strojení řeči, třemi jsou podstatnými jazyka kusy, vyplývá všelikterak, že to jest pravé jazyků vzdělávání,

NB.

aby tolik zpravilo se slov, kolik stačí ku čackému všelikých věcí vyjádření, i ta aby na vrub způsobovala a přiměřovala se, předně ovšem k **věcem** samým pak k **pojmům** lidským, posléze sama k **sobě.**

1.

Ponévadž totiž slova nejsou o ničem než o věcech, jest je tedy k věcem přizpůsobovati

2.

věcí pořadem. A poněvadž slova u vítr se nesázejí než že jsou mysli do mysli čluny smysl sebou dopravující, tedy k tomu jest prohlédati, aby slova anebo rčení toho ten tím, onen oním nebral

3.

smyslem. A poněvadž posléze nemetají se na hromadu jako smetí, ale že se jistými pojí zákony, v útvar zřízené (v řeči) strojnosti; i třeba tedy o strojení řeči stanoviti zákony i pravidla.

4. Vzchází odtud trojí ku vzdělávání jazyků nástroj: (1.) vyjmenování věcí čili přehled všehomíra, vhodnými slovy zosnovaný. (2.) Seznam slov a rčení úplný t. j. slovník čili slovář. (3.) Jisté umění o skládání řeči t. j. vyměření o strojení řeči, mluvnice. Za dobré pak mám což tož připomenouti o potřebnosti jednotlivých těchto věcí ku vzdělávání jazyků a potom vyhledávati způsobu, jak to zpraviti.

Že troje jsou. I. II. III.

5. Základem při vzdělávání jazyků položili jsme pravé věcí vyjmenování, příkladem samého velemoudrého věcí a jazyka zosnovatele, boha, který vštípiv prvému člověku prvé řeči kořeny i poručiv jemu samému úkol jazyk hojněji vzdělati, ukázal mu spolu spůsob tento (nejlepší všelikterak, protože nejlepší koná věci nejlepší): aby rozumně na věci pohlédaje jména dával jednotlivým (1. Mojž. II. 19. Že pak toliko o živočiších tam se děje zmínka, odtud jest, že Mojžíš předsevzal vypravovati, ze které příčiny Adam v sobě touhu po družce uznamenal, totiž z pozorování do živočichů pohlaví rozdílného. Což opět Mojžíš vypisuje, za kterou se stalo příčinou). To tedy bylo prvé prvého jazyka vzdělávání rozkazem božím tak nařízené po názoru věcí samých skutečném (autopsia). Již pak jest-li vše, co prvo, ve svém způsobě ostatku měrou, přijde tedy podobným nikoli jinakým způsobem, **návodem věcí** všeliké jazyky strojiti, přestrojovati i k sobě vespolek nastrojovati. I bude to rozkoší rajských částkou, budeme-li toho šetřiti; zmatky pak, budeme-li tomu na odpor čeliti.

Předně, věci vyjmenování,

6. Jest pak jazyka studium beze studia věcí nebo zprosta nemožno nebo nepříjemno a neprospěšno, ba škodno. Nemožno, odměšuje-li se docela zřetel ku věcem. I kterak pak oděješ

bez čehož jazyka studium i nemožno

rouchem netělo? Kterak dáš jméno nevěci? Kupec nepočítá nepeněz, ani počtář nečísel nebo nenásobí nebo nedělí atd. Nepříjemným pak čímsi, že slova jsou věcí prostá, vysvítá z toho, že teskno i těžko doslýchati jazyka neznámého, jehož slova nám v mysli nezobrážejí žádných o věcech pojmů. Aniž méně trudno muži moudrému poslouchati řečí o věcech ničemných. Tak přirozeno, vděčno, lahodno jest věcí a slov se snoubení.

i nepříjemno

a neužitečno,

7. Vím, že tak hloupého nikoho není, který by, když slova pronáší nebo pronášeti slyší, věcí některých spolu nepochopoval. To však jisto, že přenejedni přenejedné věci příliš ledabylo a povrchně pojímají, když nedosti toho šetří, kteraká to vlastně věc, jež tím, oním, tím zde namítá se slovem. A potom slova věcí věděti, věcí pak slovy vyznačených nepovědomu býti, což prospívá? Nač jmenuje slepec bílé, černé, červené slova pohříchu říkaje, jichž k věcem jim náležitým neumí přizpůsobiti, protože věcem nerozumí? Uměti pak mluviti a nevěděti, o čem se tak mluví, jest neuměti. Budeš-li přece mluviti, tlamy žvamy budou, hlahol beze smyslu. Znamenal to a navrhl Horác dvouverším tímto:

> Scribendi recte sapere est et principium et fons:
> Verbaque praevisam rem non invita sequuntur.

a posléze škodno.

8. Aniž na holé neprospěšnosti staví se takovéto jazyka bez věcí studium, nad to jest i škodno. Protože pojmy, když nevymezovány podle věcí, stávají se nejistými, nemístnými, pochybnými, leccos za ledaco mysli vyobrážejícími: odkud rozličné omyly. A na ten rozum napsal právě Plato: Mnozí slovy se zanášejí nešetříce na věci samy, o kterých promlouvají. Odtud potom se stává, že vzcházejí mnohé marné otázky a hádky, které matou rozum. Čirá pravda to: všaktě omylů pramenem, věci k slovům, nikoli slova k věcem přizpůsobovati t. j. věcí pravdivosť natahovati k nepravému nebo nerozumnému jmenosloví. I tímto způsobem nelze než pravdě násilí činiti a rozum šáliti.

NB.

Věcí vyjmenování Adamem počato i pádem přerušeno.

9. Na naší tedy (veškerého lidského pokolení) škodu se stalo, že podešlý prvého člověka pád zbránil dosnovati a dokonati ono rozumné všehomíra vyjmenování. Nebo člověku ve klopoty vklonuvšímu a se hříchem a s bědami zápasícímu potuchla horlivosť v pozorování, anať spolu mrákota mysl obešla. I zašlo potom jazyků změtení, které věcí vyjmenování teprve do čista zmátlo a rozptýlilo.

Vhodně je osnovati nepostupováno.

10. K lékům náleželo se utíkati i utíkáno se. Avšak nebyla důstatkem zase předsevzata ve broušení jazyka věcmi snažnosť nevím kterak Adamem počatá a pádem přerušená. Oddávali sice práci na jazyky smrtelníci již rozptýlení, aby, cokoli viděli, slyšeli, makali, konali, i řečí mohli se spolným prospěchem vyjadřovati, avšak to nejinak než pořadem nejistým jak se kde co namátlo. Ano i když božím řízením vrátké paměti poskytnuto bylo pomoci nové, písmen, (což domníváme se, že se stalo krátce po potopě, když lidem věku ubývalo, hluku pak zaměstknání přibývalo) nebylo jich k vypisování ničeho tak hrubě vynakládáno leda ku vrývání zákonů nebo příběhů do desk kamenných, dřevěných, kovových, aby nezanikly potomstvu věci paměti hodné; věci pak menšího dosahu psávány bývaly na deštičkách voskových anebo na listech i korách ze stromů.

ani potom, když obmýšlena písmena.

11. Dalšími věky když písmen užívati bylo se rozmohlo i když nalezeny byly ze zvířecích koží vydělané blány, pak i papír, na kterýž cokoli píše se pohodlně, nenebylo sice po rozličných národech těch, kteří popisy věcí rozličných se snažili své jazyky vyšlechťovati a rozhojňovati; avšak nikdo posud se nevydařil, který by všechen věcí obor zřízeným pořádem vypsal, **i věcem jednotlivým slova jednotlivá** vhod přizpůsobil i tím způsobem vyložil veškeren jazyka stroj jedním pořád dílem; ani snad komu na mysl tanulo, že se to státi má nebo může.

ani posud.

12. Vím, že Plinius světa dějiny knihami XXXVII vypsal i že sklad věcí a slov náramný potomstvu podal. Vím, že i Julius Pollux slovař veliký o X knihách složil i že tak vyložil převalnou jazyka řeckého hojnosť. (O kterém však právě Erasmus: Kéž by byl věcí slova tak bedlivě rozeznával jak snášel hojně!) Vím, že Hesychius, Suidas i jiní pak mladší kde někde o podobného cosi se zasazovali 2). Ale to ještě není tím, oč nám nyní činiti. Prostější jest, čeho si přejeme, avšak důkladnější a na lepší prospěch.

Věcí a slov za rovno probíhající přehled

13. Vedeme k tomu, *aby zpraven byl věcí a slov přehled jakýsi obecný, kde by světa osnova veškera a řeči lidské stroj veškeren za rovno (parallele) byl spořádán slovy totiž prostičkými i větami kratičkými a tak pořadem jedním a stálým, aby konce postiženo nebylo než při konci, když by všeliké prostředky* (věci a slova) *toliko tak se svým místem pokládaly, aby ničeho totožného nebylo třeba opakovati; i všecko však aby bylo jasno, snadno, plynno, aby na způsob historie člověku kde kterému i to čítati rozkošno bylo i vyrozumívati snadno. A kdokoli by to prohledl, pročetl, postihl, aby jist byl, že prohledl všeliký věcí pořád a že rozumí jazyku všemu.*

názvem vyjmenování věcí,

14. O takové toto věcí spořádání slovy přioděné my když jsme se před sedmnácti lety zhruba (jako prvotiny bývají) pokusili, nazvali jsme je **branou jazyků**; nyní radíme, aby prozváno bylo **vyjmenováním věcí**, narážejíce jaksi na jmenovatele římské. Možnější zajisté Římané, kteří i zástupy otroků doma chovali i s přemnohými občany na trzích zacházeli, měli, protože jim nebylo lze jmena všech a každého zvláště pamětí obsíci, otroka, kterémuž to na práci dáno, aby

NB.

jmenům lidí se naučil a pánu, kolikrátkoli třeba, jich na mysl naskýtal. A tomu takovému služebníku dáváno jméno **jmenovatel**, po povinnosti každého **jménem volati** (t. j. jmenovati). **I proč pak bychom mezi tolika věcmi, kterými ve světě jsme obklíčeni a mezi tolika knihami, kterými již věci máme vypsány, neměli jedné knihy, která by za obecného odbývala jmenovatele i věcí namítala jména?** Zvláště když i školami již jest ujato slovo a příčiny poskýtá rozpomínati se na ono prvověké v ráji **jmen osloví** i je zdokonalovati právem od boha propůjčeným.

15. **Neučiníme-li toho, bezejmennostmi, rozdílnoznačnostmi i souznačnostmi stále kolotati se budou jazyky**; aniž bude příčiny nebo věci přirozeným pořadem prohlédati nebo mysli plnou věcí známostí osvěcovati nebo jazyky důkladně vzdělávati. **Bezejmennost** zajisté věci utajuje nebo naskýtají-li se smyslům, dělá nás buď němými nebo mluvnými; když nám jest buď váznouti a mlčeti neb okolkováním obmlouvati. **Rozdílnoznačnost** pak věci zatemňuje a znejišťuje i činí posluchače smyslů dovtipovateli. **Souznačnost** naposledy věci mate a dělá nás na mnoze rozdutými nebo to ukazujícími a obzírajícími, čeho nikde není, když totiž rozdílná slova jako rozdílných věcí znaky obírajíce nemáme co bychom jako rozdílné poskýtali nebo spatřovali. **Na tom tedy stůj, že vyjmenování věcí důkladné základem jest vzdělávání jazyků.**

radí se je zpraviti i dolíčuje se důvody.

16. Zabíhá však otázka, **kterým nejhlavněji způsobem zpraviti by bylo knihu onu**. Odp. **Způsobem věcem případným: kterým totiž pořadem věci na sobě vespolek závisejí a po sobě pořád jdou, týmž aby se přehlédaly.**

Jeho způsob jednak obecný,

Předně tedy (když by předesláno bylo, co jest obecno, jest-li co toho) **nechať přirozené věci napřed jdou**, protože svět tento věcí plný bůh zosnoval i zosnovaným od něho věcem běh onen vykázal, který nazý-

váme přírodou. Potom protože člověk na svět uvedený a nad věcmi pánem učiněný přirozené věci ku svým potřebám obraceje i rozličně je přetvořuje nové věcí úpravy odivnou rozmanitostí vyvedl: ty umělými věcmi buďtež a následujtež. Že pak člověk netoliko nad věcmi jest učiněn pánem než i nad sebou sám vede zprávu sobě puštěnou, vzchází odtud třetí třída věcí, mravných, nejposléz duchovních věcí třída náboženství se dotýkajících, pokud člověk sám sebe nejsvrchovanějšímu podřizuje božství. Tak tímto čtverým věcí způsobem vše přijde k okázce (k censu).

jednak zvláštní.

17. Co se tkne částečného všeliké věci vypsání, odbýváno budiž, vykládáním, co jest věc jednokaždá a nač a jaká a co činí nebo trpí a se kterými podobnými se pojí atd: přijde tedy jmenovati věc samu celou s jejím účelem. Potom její částky jako nástroje čili prostředky, kudy příhodna je svému účelu. Tož co ty které částky činí nebo trpí. Aby nic při věcech podstatného nebylo, čeho šetřiti a slovy vlastními vyjadřovati učeni nebyli všickni. To pravím vykládati sluší při věci každé slovy vyjadřujícími to, co oné věci mimo jiné věci jesti vlastního. Jest-li jí s ostatními věcmi co společného, pominuto budiž jako to co žádného nového nepřináší pojmu i co žádného nového důstojno není pojmenování, jelikožto již známé ze svrchnějších (obecnějších) věcí. Jde-li se tak zevrubně po věcech, lze projíti bez marného a mrzutého týchže věcí opakování krátkou prací všeliký věcí a slov sklad.

Užitek jeho rozličný.

18. Takováto kniha netoliko by v sobě zahrnovala jazyka všeho slova čistě k věcem připadající *1.* alebrž i ukazovala věcí samých povahu a spojitosti; i byla by jako světa samého výtahem *2.* i uměle vzdělaným obrazem. A právě tím byla by vtipům přečackým do vší filosofie a filologie úvodem: protože by záruku dávala, že

nikdo ke studiu věcí nebo jazyků nepřistoupí jako ku zmatečné směsici, již patrně před sebou vida pořád zevnitřní, kterým všecko se pojí i jedno ze druhého vyplývá. Třetí, byla by zkušebným kamenem jazyků na rozeznanou, které z nich více nebo méně stačují správně věci vyjadřovati. Nebo pokusí-li se všickni touž knížku jakožto téhože světa rozbor do svých převáděti jazyků, ukáží se do některých nedostatky slov, když nelze bude to, ono, to tu vlastním vyjádřiti slovem, do některých nadbytek, když shledají, ano lze touž věc dvěma třemi více vyjádřiti slovy: a to za nedby obapol znamenité. Protože totiž slov zásobou onino se, pokud třeba, neopatřili, tito se více, než třeba, obtížili. I to obé jakož před časy vzešlo zanedbáním rozboru světa, tak nyní příčinou bude napraviti chybu. Mimo to k naučení se více jazykům kterýchkoli národů bylo by to přečistou a krátkou cestou, kdyby tento právě věcí přehled tak přeložen byl v jazyky národů kterýchkoli, že by slovo slovu všude se ozývalo v divy znamenitou jasností. Naposledy, porozumí-li se této jedné knize, bude lze beze vší závady čítati knihy kterékoli týmž jazykem sepsané. Ani pak toliko čítati a jim vyrozumívati alebrž i soud o nich dávati za jistými a neuchylnými pravidly přirozeného ve věcech a řeči pořadu, kteréhož odtud postihnou.

3. *4.* *5.*

19. Druhým ku vzdělávání jazyků nástrojem jsou slovníky t. j. popisy slov, rčení, přísloví (adagia), kterými všeho jazyka dostatečnosti jako na poklad se skládají. Zvyk ten, odkud se počal, nevíme, ani povědomo, zdali kdo vůbec dříve Julia Polluxa slovař napsal u Řeků nebo dříve Ambrosia Calepina co hodného vykonal u Latiníků 3). Nyní mnohé jsou, přemnohé však dvoujazyčny nebo mnohojazyčny: protože se toliko píší za potřebou, kudy se učiti cizímu některému jazyku. Ale my chceme mateřských ku vlastní potřebě národu kde jakému oddaných, aby svému jazyku ze základů vy-

Druhým nástrojem slovníky,

NB.

rozumívati učili se všickni. O slovníku totiž zde mluvíme, který, mluví-li se vlastně, ničím jiným není nežli seznamem vyjmenování věcí rovněž jako tam slova s věcmi spjatě podávajícím, ale pořadem opačným. Nebo tam se jde pořadem věcí, kdež věci přiodívají se slovy; tu pořadem slov, kde slova přikládají se věcem, aby totiž jest-li hledati slova po věcech (ductu rerum), nalezeno bylo v textu čili ve vyjmenování věcí; jest-li věci po slově (ductu vocis), aby ve slovníku. Mohl by tedy tento slovník nazván býti věcným: jelikožto vedoucí netoliko ku poznávání slov než spolu věcí samých.

kterýchto nejlepší způsob záleží na třech kusech; totiž 1. aby bylo slov sebrání plno,

20. O nejlepším způsobu slovníku takovéhoto již se radíce pokládáme tři do něho potřebné věci. Jmenovitě aby poskýtal slov (1.) všelikých, (2.) pořadem přepatrným, (3.) smyslem nejzřetelnějším, protože bude-li odňata jedna z toho věc, neostojí mu dokonalosť. Slova tedy veškerého jazyka shledávati, pořádati, vykládati povinností bude toho, kdo v úmysl vezme takovýto sepsati slovník. Slova se shledají, aby tu byla zouplna, spořádají se, aby nalézána byla zouplna, vyloží se, aby se jim vyrozumívalo zouplna. Dokonalým tedy bude slovník, který slova jazyka sbírá všeliká; který je pořádá pořadem přepatrným a který významy jich odmyká přepravě. Nebo tak čehokoli bude třeba, bude tu; a nalezne se hbitě a vysvitne čistě.

2. rozestavení bedlivo, abecedním sice pořádem, avšak rozeznáváním slov

21. Povolati sluší, pravím, jazyka kteréhokoli slova všeliká jako téhože státu občany k okázce jako do sněmu; aby na jisto postaveno býti mohlo, kterým právem kde které požívá občanství a kterakou službu zpravuje. I za tím koncem nepřijde slova hak mak na hromadu metati alebrž pořádati je ve třídy švarným nějakým pořadem. Kterým pak? Abecedním pořadem slova ve slovnících postavovati velmi jest ujato: vždyť k rychlému se hodí nalézání. Avšak prospěšno bude i jiných případností

šetřiti. Totiž aby doma vzniklá rozeznávána byla od cizích, běžná od neběžných, prvotná od odvozených, prostá ode složených.

cizích od domácích

22. Co do domácích a cizích jisto, že sotva který jazyk tak velmi přesen jest, aby nic cizího neměl sobě přimíšeného, ani samy ony starožitnější a svou hojností dosti zdární jazykové hebrejský a řecký 4). Což od míšení se národů pochází, že druh se druhem se scházejíce vespolnou rozmluvou a se obíráním sobě což tož dodávají jak věcí, mravů, zvyků tak i slov. Jazyka tedy některého osnovu kdo bude chtíti podati, hodně má předně to odmísiti, co odjinud se vloudilo.

zastaralých, nových, daremných od obvyklých.

23. Pak rozeznávati jest mezi slovy, která obecným zvykem všech jsou ujata a kterým všickni nezbytně rozuměti mají, a mezi zastaralými, která ve zvyku býti již přestala i toliko se tají v starožitných někde památkách; nebo mezi novými, která zatím zde onde v koutě někde vznikla ani ještě vůbec jsou ujata 5). I jisto, že takových přemnoho mají všickni noví jazykové, kterými jakožto mateřskými rozmlouvají národové. Taková tedy mohou býti nebo pomíjena nebo zvláště (jako přídavek) pokládána; sic pokládají-li se v samo slovníka příslušenství, nemají se bez jakéhosi znaménka pokládati ku zprávě čtenářů, kde ono zatmělé slovo se vyskytá a vidí-li se je obírati či nechati. Mlčím o slovech ničemných ledakým soukromí slátaných a jinými maně uchycených, která způsobně ničeho nevyznamenávají; než vyjadřují nelepý jakýs posun ledakoho nebo něco podobného. Kteraká sice Řekům a Latiníkům přeřídka jsou a k citoslovcím veskměs počítána jsou; (jako γρύ bombax, taratantara atd.), noví pak více jich mají. U př. Polané bziu, fiu, fikmik, farafamfa, lelom-polelom, terefe atd. a Čechové fifi, halabala, hrbr, famfarum, hurdy burdy, hakmak atd., Němci: mischmasch, pamprlepampriperaps, im sauß atd. 6).

odvozených od prvotných a složených od prostých.

24. Že slova všelikých jazyků jsou dílem prvotna a prosta, dílem odvozena a složena, známoť. To však pochybno, sluší-li je ve slovnících vesměs po abecedě pokládati či spíše uvoditi odvozená pod jejich kmeny čili kořeny? Kteří snadnosti a rychlosti při vyhledávání slov dbají, dávají předek prvějšímu způsobu i zakládají jazyků příručné knihy. Než způsob poslednější důkladnější jest a příhodnější k podstatnějšímu jazyka seznání. Nebo zde touž prací mnohé věci spolu se osvojují snáze i vštěpují se lépe i váznou pevněji, když tak ze sebe vespolek vyplývají, jako na řetěze články se posouvají všecky, posune-li se jedním. Rozuměti pak jesti slova prvotná a odvozená v témž jazyce, nikoli v rozdílných. Nebo se státi může a stává se, že slovo některé dočista pochází z jiného jazyka, že však doma za kořen platí 7). Tak slovo pars kořenem jest v jazyce latinském, mnohé ze sebe ratolesti vydávajícím, ač v pravdě pochází z hebrejského paras děliti partiri. Tak edo, (poněvadž ze sebe u Latiníků plodí edax, edacitas, edulis, edulium, esus atd. jest Latiníkům právě prvotným, ač původem jest řecké *ἔδω*. Tak i jinde jiná, protože všecky jazyky pomezí mají pospolná, kudy někudy i hranice zmatečné. Kterákoli však slova pod sebou mají odvozená nebo složená, mají jmíny býti za kořeny a podkládány oněm svým potomkům.

3. Výklad pravý

25. Přichází slov vykládání, třetí a poslední slovníkopisce povinnosť, kterou mu s největší pečí se obírati. Jmenovitě aby významy slov dobře postíhaje dobře na světlo vystavoval i víru toho sobě způsobě (jakož svědectvími spisovatelů dobrých, kolikrátkoli by toho ukázala se potřeba, tak i vykládáním etyma), aby vyrozumění významu slova tak utvrdil, aby již se nekolísal, buď že vykládá se smysl slova jednoho porůznu, buď že dvou spjatých, což nazýváme rčením.

26. Při slovech jednotlivých přichází uvažovati, znamená-li slovo úsečně jednu toliko věc, čili ovšem jest mnohoznačno a obírají-li je na vyznamenání více rozdílných věcí? Buď že pak to jest, buď že ono, tré jest vykonati: Předně vymeziti slova význam prvý a základní přidadouc výměr neb obhovor, aby hned zevrubně bylo známo, kterým smyslem se béře a bráti jest. Potom přičiněním etyma nechať se ukáže, že za původem svým to má vyznamenávati. Posléz budiž dolíčeno doložíc příklad, třeba-li, že tak dobrými spisovateli se pokládá. Tak teprva zřetelno bude všecko.

jednak slov jednotlivých, (vymezením vlastního významu

27. Pakli slovo tropem ku vyznamenání něčeho jiného se přenáší, nesluší toho zamlčeti, neřkuli pokládávali se které až i v opačném smysle. I nazývá Gellius 8) slova takováto slovy středními (verba media), která opačných docházejí smyslů; jako jsou u latiníků valetudo (zdraví nebo nezdraví), altus (vysoký nebo hluboký), infractus t. j. nezlomený nebo málo zlomený, nalomený, egelidus (teplý nebo studený, jakož e nebo množí nebo zmenšuje), sacer (svatý nebo světský) a více jiných.

a přeneseného

28. O povinnosti etymologa vidí se připomenouti něco. Jisto, že všeliké slovo má etymon, proto že každé člověkem některým dáno, člověk však, an jest rozumným živočichem, že bez rozumu (jakéhokoli naposled) nic nedělá ni myslí ni mluví 9). Vyhledávati tedy sluší etym, ač by i některých slov nehned se projevila: den dne poučuje, světlo světlem se rozmáhá. Nemůže-li z téhož jazyka etymon odvedeno býti, jisto jest, že slovo odjinud pochází, totiž aneb od zvuku nějakého přirozeného neb ode slova nějakého z jiného jazyka. Tak latinské řeči kmeny přenejedny pošly ze řeckých, tyto z hebrejských 10); jakož i jiné řeči se na ni jakožto matku ve přemnohých svých slovech ponášejí (umíme-li toho šetřiti), jakož jsme navrhli ve hlavě III. A vy-

a odmykáním etyma)

svitne to naším latinským etymologickým slovníkem, co slov (na čem by leckdo přisáhl, že čiře latinského jsou původu) v skutku z hebrejského plyne, jako: adorea, calumnia, condio, diribeo, sufficio atd. A že takováto slova i v jiných jazycích kde někde se vyskýtají, pochyby není, na osvědčenou, jako bůh Israelský bohem jest bohů, že tak jazyk israelský jazykem jest jazyků. Buď co buď, etymům slov právě vyrozumívati jest věc plná utěšení a velice prospěšná za důkladným jazyků poznáním. Jen ať jsou práva a patrna, kterých nelze-li někde míti, lépe jest mlčeti než tlachem dělati 11).

jednak spjatých čili rčení.

29. Již slov sňatých vyznamenání ne menší sluší šetřiti pílí, protože teprva zde jazyka rozlévá se i hojnosť i ozdobnosť i nesnadnosť; čím vzdělanější on jest, tím více. Věru zná-li kdo latinského jazyka slova porůznu s významy jejich třeba všecka, patrně vždy ještě není povědom polovice jazyka. Vždyť zná teprva prosté věci vyjmenování; fraseologie mu ostává ještě veškera 12).

Rčení co a jak rozdílná to věc.

30. Jest pak rčení po rozumu tomto při vázání slov obyčej jistý, jazyku kde jakému zvláštní, ba i v témž jazyku rozdílný, protože všem všeho vázati zvyk nedopouští. Příkladem damnum a jactura o sobě porůznu pokládána jsouce totéž téměř jsou. Ale facere jacturam a facere damnum nejsou též, ba toto poslednější není ani latinské. Nebo Latiník říká dare damnum i zase neříká dare jacturam. Tak: habere ad populum orationem a facere ad populum verba čiře latinsky se říká, ale facere orationem a habere verba nejsou latinská rčení. Než i vazba sama téhože slovesa často mění význam anobrž jinačí. *Příkladem* dávám: conferre aliquid aliquo jest snášeti, conferre aliquid alicui jest přirovnávati či připodobniti, conferre cum aliquo jest rozmlouvati, conferre se aliquo jest odejíti,

conferre alicui jest prospěti. A tak téměř každé slovo jinak vázáno jsouc jinak cosi znamená i vyvodí idiotismy rozdílné a spanilé. Když tedy ve fraseologii nejhlavněji vězí jazyka kde jakého hojnosť, lepota, podstata, i připadá na lexikografa zde nejhlavněji býti velmi snažným a obezřetným, aby žádného způsobu mluvení nezanedbávaje, žádného drahokamu jazyka neopustil. A to o slovníku.

Třetím ku vzdělávání jazyků nástrojem mluvnice, jejížto přednė potřeba se prokazuje.

31. Pozůstává třetí ku vzdělávání jazyků nástroj, mluvnická pravidla. O kterých sice ne nevíme, že jsou onou dlouhou a obtížnou Quintilianovou cestou 13) kteráž i při studii jazykův učených (kde nejhlavněji to platí) mnohými, sotva že ji ohledáno, opouštěna bývá, řídkými všecka procházena, mnohými jakožto šlakovitá nářky stíhána, která sotva kým, leč soudností dospělým a filosofickým dosti šťastně vykonána bývá. Odkud stalo se, že mužové přeznamenití jali se již rady přemítati, aby ze škol byla vyhoštěna co potom připomeneme. Odstup to však, abychom dopustili od učených ji odtrhnouti jazykův, anobrž naprosto potřebnou věcí soudíme, aby nejvyšší pílí vztažena byla i k obecným národním jazykům, kterékoli vzdělávati se mají.

(1) proto že všecky lidské věci mají býti rozumny.

32. Všaktě člověk rozumným jesti tvorem, cokoli koná, myslí, mluví, má býti rozumno. Kterak pak bude, není-li povědom ani důvodů řeči, proč toto, ono, to zde tak neb onak přichází, pokládati? Zvyk sice působí mistry, (což namítají, kdo pravidla vyhošťují), nezběhlým však jest mistrem, který při dílech svých důvodů nebo nezná nebo podati neumí. Nebo ten nemůže ni jiných svému umění vyučovati leč po zvířecku t. j. holým návykem, jak i mravenci, pavouci, druhá sice zvířata své vedou věci. Člověk pak nemá-li ničím nad ně předčiti? Právě něco věděti jest po příčinách věděti; i onen teprv i učí i se

učí i ví libě a mocně, kterému spolu ne nepovědomy jsou příčiny, proč toto ono, tohle tak neb tak předce jde nebo nejde.

(2) protože sama jazykům jistoty dodává,

33. Napomáhá i jistotě nemluviti po návyku slepém alebrž po pravidlech. Nebo kdyby k někomu třebas i nejlépe mluvícímu nebo píšícímu (kterýmkoli jazykem) o chybné mluvení nebo psaní právem přikročeno bylo, nebude s to, by se hájil, neumí-li podati příčiny. Jakož slepec, byť některé cestě dlouhým zvykem obvykna právě sobě kráčel, však kdyby naň kdo pokřikl mně do něho, že bloudí, a hrozil by mu úrazy a srázy, nebude moci se nechvěti. A plavec ode břehů zanesen jsa, až mu jich neviděti, buď za mračného nebe nebo za noci, by dobře pravým se vezl během, přece jím nikdy jist býti nemůže prost jsa magnetického ředidla, jež proto za svatou má kotvu.

(3) protože ti, kteří za starodávna své vzdělali jazyky, vzdělali je tudy: Řekové a Římané

34. I pohledněme pak na prvé mluvnice vynálezce, Řeky a Římany, obojí to národ moudrý. Pro koho medle jali se mluvnická svá vyšetření sbírati a ve způsob pravidel uvoditi? Zdali pro cizince, aby jim tak pomůcky zhotovili naučiti se snáze jejich jazyku (jako nám nyní jesti zvykem)? Nikterak. Pro ně samy toto jimi podjato úsilí, aby na počet, míru a váhu všecky své uvedli věci. Poněvadž ovšem na moudrého sluší vše pořádati, jakož Aristoteles praví, soudili, že to jejich důstojnosti nehodno, by trpěli něco nespořádaného, zmatečného, mrákotami nevědomosti zasloněného rovněž tak v řeči jako v myšlenkách svých. Ohledávali tedy těkavého zvyku mluvního a vázali jej jistými zákony obdoby; a to netoliko řečníci, aby sobě sloh vybrousili, než i filosofové hned právě za svého mudrování, a nad to činívali to králové a knížata národů říše své spravujíce. Sám Julius Caesar, válkami ve Španělsku zapleten jsa sepsal knihy o obdobě (analogii) 14) dav se na mluvnická vyšetřování, aby běhy své vypsal zprávněji.

35. I dosáhli tím studiem oni staří (Řekové a Ří-

mané), že jazyky jejich i vzdělány byly velmi i zachovány již tak od nákvas knihami učeně sepsanými. Aniž pozůstává jiné cesty buď jazykům oněm učeným právě ze základů vyrozumívati i jich mocně užívati, nebo naše obecné, kterékoli konečně právě brousiti, leč vše, cokoli jen uvésti lze, uvede se v zákony obdoby; tomu pak, co od obdoby se uchyluje, když meze se vykáží, aby řeči nehatilo nebo neohavilo, spíše pak vyzdobovalo, když by i též slušně svými se položilo místy. Tak židovští rabinové, ač po tolik století svého jazyka pravidel neměli žádných, jemu holým zvykem vyučujíce a se učíce: přece ujali mluvnici přede čtyřmi sty lety r. Kimchim 15) zpravenou, i vzdělávají tudy zdárněji mateřský onen jazyk. Proč bychom toho následovati my druzí sic opomítali?

(4) a posléz i rabinové.

(okolo l. p. 1200.)

36. Ale však pak přejeme si mluvnice mimo všecky běžné kterýchkoli jazyků (1.) úplnější, (2.) zprávnější, (3.) snadnější a líbeznější. Úplnější, aby učila veškerému řeči umění, čeho posud žádná nečiní. Zprávnější, aby, čemu učí, tomu na místo naučila, co sotva která posud koná. Snadnější, aby ne tak vtipy mučila i tak aby raději se jí odučováno bylo nežli učeno; než ve které by vtipům bylo průchodno, zřetelno, libo všecko.

Mluvnice dokonalé tři případnosti:

37. Úplna bude mluvnice, vezme-li před sebe vyložiti umění řeči veškeré po všelikých i částkách i stupních. Což bude, učitili bude skládati řeč z obvět, obvětu z vět, větu ze rčení, rčení ze slov, slovo ze slabik, slabiku z písmen. A tudy nechať ukáže, co jednokaždé z oněch věcí jest a kolikero přece jdouc od prvých ku posledním t. j. od nejmenších k největším věcem. Tož ať zřejmě provede, kterak ty které věci uměle se strojí, aby vzešlo mluvení po všech stránkách lepé. Posléz vyučiž, kterak sluší řeč po oněch jejích částkách všech zespolka a těch kterých porůznu pravě vyslovovati, pravé též psáti 16). To teprve bude vykládati plné řeči umění.

1. aby byla úplna.

2. zprávna,

38. Zprávno pak ono chceme (míti) všecko t. j. naprosto pravo, by na to bezpečně spolehnouti lze bylo a naprosto po stupních, aby rozum znamenal, že po nich najisto a bez obtížení přece jde a se výše vede. Mnohé sice v tomto umění starých podřimováním zaslé chyby, vady, hatly matly (hystera protera) odvarovala novějších bedlivosť, přece ještě ne všech; mezery všude se naskýtají, které věci velice zatemňují a zamotávají i tak rozumu překážky zavalují. Alespoň jednoho zde dotknouti budiž volno. Všecky běžné skladby pravidlu tomuto: podstatné a přídavné shodují se číslem, rodem a pádem, jako muž dobrý, přidávají výjimkou toto: vztažné pak (který, á, é) shoduje se rodem a číslem s předchozím sice jmenem, avšak pád sjednává se s následným slovesem, (jako den onen, kteréhož jakožto posledního se strachuješ, jest rodným věčného). Což pro spasitelnou chvíli výjimce této na tomto místě činiti? která nenese se ku spojení dvou slov ve rčení než ku spojení dvou vět v obvětě (neb i ve složené větě). Kteraký tu tak nepovážlivý skok? Proč nejprve neodbýváme všelikých zákonův o rčeních t. j. o sestavách, které přímo mezi slovem a slovem se naskýtají? Abychom odtud volněji šli ku větám nejprve zase ku prostým, teprve pak ku složeným. Třeba odkliditi tytohle zmatky (však jsou přemnohy) a přivésti vše tak ku zevrubné důkladnosti, aby nic nepovídalo se než svým místem: jinak nebude to jitím po stupních než po srázech.

3. snadna a líbezna.

39. Zprávností onou i snadnosti čacky bude napomoženo, že samo sebou vysvitne všecko. Jinou však ku snadnosti cestou to bude: hrozilyli by obecným jazykům tyto názvy technické, genus, casus, declinatio, tempus, modus atd. jakou takou zatmělostí, že sobě svědomí dělati nebudeme směniti je slovy prostějšími, vůbec pochopnými, aby všeliké řeči zákony vypsány byly slohem jako historickým

i by živého člověka nebylo, který by to četl, aby tomu rázem nesrozuměl.

Čehož kolikí užitek bude.

40. Kam že to dovedl, litovati toho nebude moci, protože *vzdělanějšími by se stali netoliko jazykové než i lidé*, (NB) *i tak navnazováni jsouce lépe všude šetřiti cest rozumných. Nebo jsou tytéž věcí a slov rozdíly; kdo slov poměry vespolek vidí, pozoruje jich snáze při věcech.* Odkud jest, *že dobrý grammatik stává se snadno, pozmění-li se něco málo při tom, dobrým logikem, dobrý pak logik dobrým filosofem, politikem, theologem*, osmělím se až i říci, křesťanem, jelikož na křesťany asi nejvíce sluší ničeho nerozumně nepřipouštěti 17).

NB.

41. Krátce, mníme, že tak to vésti sluší, aby všickni viděli, že mluvnice té jest chvály hodna, kterou ji poctíti za dobré měl Quintilianus: *Že nesluší přehověti těm, kteří tím uměním zmítají jako matným a jalovým. I kdyby ho základem věrně nepoložil budoucí řečník* (dodejme my, budoucí logik, politik, theolog), *zřítí se, cokoli bys vystavěl. Potřebný to jinochům, libý starcům, vábný ku tajemstvím průvodce; a které i samo ve všelikterakých studiích více má do sebe skutku než okázalosti.*

Nejvyšší vzdělávání stupeň, jazyka líbeznosti.

42. A to o prvé částce vzdělávání jazyků, *příslušející ku potřebnému všelikých věcí vyjádřování.* Poněvadž však lidem rozkošné jsou uši a mysli, že mimo potřebu všude po jakýchsi lahodnostech se shánějí, za druhou částku vzdělávání jazyků bude *ozdobností všelikterakých strojnosť, která nejhlavněji vzchází z přejmenování věcí zástupkami a příslovími (adagia).* Kterými čím více jazyk kde který oplývá, a to čím švarnějšími, tím vzdělanějším slušně jest jmín. Ale o jejich způsobu jinde 18).

S tak plné vzdělání nejsou všecky jazyky.

43. Z toho pak již, co o vzdělávání jazyků příčina byla zde navrci, srozumívati lze: předně, že takové vzdělávání jazyků ledva přeledva vztáhnouti lze ku všelikým jazykům z nedostatku buď slov anebo povědomosti věcí. Nebo národové nevzdělaní povědomosti věcí prosti jsouce nezbytně ustávati budou hned při prvém stupni, při vyjmenování věcí. Ano jestli řeč myšlenek obrazem, myšlenka pak věcí obrazem, kterak mi něco řečí zobrazí, kdo mysli věcmi nemá obražené? Prvé třeba, aby mysli staly se vzdělanými, teprve pak jazyky. Barbarové tedy jelikožto barbarové způsobni nejsou vzdělati řeči své leč prve oddají se na studium věcí. Potom, poněvadž někde ani věcí není, kteréž by jmenovali, kterak jmenovati budou? U př. v Laponsku i podobných pustých místech. Kdež ano není přemnohých rodů bylin, stromů, živočichů atd., též měst, městeček, hradů, stavení a všelikterakých oděvův i přemnohých řemesel atd. (že snad oni tisícího dílu nám povědomých věcí neznají), jsou jim jakož věci tak i vyjmenování věcí neznámými obory; zdokonaliti však a vzdělati, čeho ani není, kterak lze? Tož pak zastupek, jinotají, přísloví (adagia) kterak dospěl by ten, který ani prostých výrazů věcí nezná, protože věcí nezná? Ukázalo se to, když několik tomu let upsalský arcibiskup knihy některé posvátné (aby tím lépe lze bylo v křesťanství je vyučovati) do laponského jazyka přeloženy míti chtěl: kdež ani samého menšího katechismu nebylo lze přeložiti, ani překladači se zastírali nedostatkem slov.

NB.

A kteří s to jsou, nejsou ještě posud tam přivedeny.

44. Než že i z našich jazyků sotva který posud dosti vzdělaným lze nazvati, tomu na důvod, že žádný posud všelikých věcí dosti zprávně nevyjádřil, že žádný vyznamenání slov a svých mluvních způsobů dosti zřejmě nevymezil, že žádný pravidly dosti není vázán. I prokáži to, aby na jevě bylo, že daremně mluveno není, alebrž po pravdě.

což provodí se (1.) vyjmenováními věcí všude posud nedokonalými,

45. Že za vykladače věcí dosti hojného a důkladného žádný posud jazyk neodbývá, to dokazuje, že sotva který všeliké věci vypsal, neřku-li aby je vypsal s věcmi za rovno (parallele). V pravdě drobnějších přenejedněch věcí ani pozoru hodnými nesoudili předkové naši, neřku-li aby zvláštní dali jim jména, ač věcmi od jiných věcí byly prarozdílny. (Příkladem budiž hmyz sotva ve kterém jazyku jmeny svými ve všem všudy jasně rozeznaný). Jiní zase věcem některým častěji jimi se obírajíce v témže jazyce jmen dali několik, zvláště v jazycích, které mimo ostatní hojnějšími vidíny býti chtějí. To pak nač? Meči jednomu netřeba než jedné pošvy a jedné pošvě než jednoho meče jakož i jádru netřeba než skořepiny a skořepině jádra. Vysmívá se Cicero Řekům, že ve veškerém svém jazyce (onom tak bohatém) nemají žádného slova, které by rovnalo se latinskému ineptus; i podává příčinu, že ona vada tak byla Řekům domácí, že do sebe jí ani neznamenali. Než žertem to bylo řečeno právě tak jako kdyby kdo Uhry proto mněl v jejich jazyku slova kov prostými, že země jejich příliš oplývá kovy. Beze žertů, příliš mnoho všude při věcech toho, čeho lidé nepošetřili, kdož nám jazyky, kteréž máme, zosnovali. Odtud jest, že nedokonalostí zmítají se jazyky všecky. Dá-li kdy bůh, aby veškerenstva věcí rozbor pravý po všech jejich podstatách (žilách) způsoben byl, neskonalé ukáží se rozsedliny a mezery, které aby zametány byly, velmi často třeba bude slova tvořiti (*ὀνοματοποιεῖν*).

(2.) tím, že významy slov sotva kde posud dosti jsou vymezeny,

46. Již co se významů slov dotýče, známo, že názvy přemnohých věcí v jazyku kde kterém velmi jsou zmateny, že buď se jim dokonce nevyrozumívá, nebo že se jim nevyrozumívá ode všech, nebo že se jim nevyrozumívá týmže způsobem, nebo posléze že se nevyrozumívá příčině, proč to vyznamenávati mají, co jim dáno vyznamenávati, častokráte ne tak mimo rozum jako proti rozumu. Pomaličku totiž slova

jedna zacházejí, druhá se vynořují, jiných význam vymírá s lidmi 19). Odtud jest, že slovo potomstva se dochovává, jehož význam vymizel anebo v jiného cos přešel. Prvého příkladů hojně naskytají knihy dávných mudrců, rostlinopisců, zvěropisců, zeměpisců, dějepisců, básníkův atd. obsahující přemnohé nám neznámé věci neb aspoň nejisté (zdaž to znamenali, co že znamenali, ten, onen, tenhle hádá). Odtud vykladačů svady a sváry, které viděti lze u Gesnera, Matthiola, Baubina Aldrovanda a u kritiků. Než ani o slovech ujatých, běžných a jako známých nikdy nepodjato se náležitého uvažování, kterému pojmu vlastně bylo by propůjčiti jednokaždé, než béře je ten tak, onen onak. Příkladem buďtež slova lira, sulcus, porca, o kterých u starých a nových žádného místného nelze nalézti vyznamenání, mají-li brána býti o též věci či o rozličných? Avšak ohrozil bych se i říci, že ve veškerém mudrctví, lékařství, právnictví, bohosloví, sotva jest které slovo, kterému by rozdílnými rozdílně vyrozumíváno nebylo. Ba jeden i týž spisovatel hned tak hned onak je béře a mate čtenáře neb i sám sebe 20). Viziž, komu bude libo, neřku výklady ale samy slovníky, konkordancie, knihy rozdílův a vymezení atd., shledá spletky neskonalé. Zmatek totiž pod babylonskou věží zašlý nepotkává se ještě s koncem, vede se před se den po dni po národech a jazycích všude napořád.

(3.) gramatiků nekonečnými spletky.

47. O pravidlech mluvnických, kterými by vázati se bylo samu v sobě jazyku kde jakému, aby jistým, stanovitým, stálým byl, co dím? Přemnohé obecné zvláště barbarské jazyky jsou halabala rozmetané haraburdí (scopae dissolutae), že v pravidla tak příliš málo dají se uvésti jako ve jho krotší zprávy sami divocí národové, kteří jimi promlouvají 21). Řekové a Latinové, u kterých toto umění vzešlo a nejvíce jesti vzděláno, pokud zde

prospěli, ukazují věčné gramatikastrů boje, ani třeba jiných svědků.

Dokonalejšího tedy jazyků vzdělávání hledati.

48. To však budiž řečeno, nikoli aby nás to z naděje o lepším způsobě jazyků vyrazilo, alebrž pilností nabádalo hledati ho.

Hlava VI.

Že jazyk jeden některý mimo ostatní třeba vzdělávati (9), a proč čest ta u nás vzdána latině.

By byl jeden jazyk, blaženějšími byli bychom.

Že povědomost více jazyků není částkou moudrosti (která se zakládá na pravé věci známosti i jich náležitém užívání), vyznáváme. I věru že by blaženějším byl i v této věci lidí stav, kdybychom jako v ráji tak vždy jazyků kromě jednoho povědomi nebyli. Obzvláště i to (vyznáváme) čemu někteří chtějí, že Řekové tam někdy proto byli nad ostatní moudřejšími, že, an oni doma měli jazyk mimo všecky nejvzdělanější, přiučováním se jiným času nemařili, ale že hned na studium věcí se dávali 1).

Již však více jich se učiti nezbytné 1.

2. Proto vždy přece v takovém již věcí běhu jazykům třeba se učiti. Předně, že na škody ze změtení jazyků vzešlé jedním jest lékem toto, i rozděleným vyrozumívati jazykům; i velebiti sluší boha, že paměti i vtipu našemu tuť uštědřil jemnosť, že příhodně stačuje probrati jich více. Potom pak sám lidské pospolnosti způsob toho vymáhá, by vždy někteří byli, kteří by řeči vyrozumívali netoliko svého než i vůkolních národů; zvláště ti, kterým by z povinnosti bylo se obírati s jinými a s jinými. Než i každému samo sebou jednak jest užitečno, studiem jazyků (zvláště vzdělanějších) projat míti vtip, jednak libo šetřiti potůčků až i zde rozlično rozlévající se moudrosti boží a přece rozmlouvati

2.

3.

s rozdílnými po zemi obyvateli, živými a mrtvými, když by prorážena byla ona závada, která kdysi byla zavalena.

avšak jednomu mimo ostatní.

3. Kolika však a kterým nejhlavněji vidí se učiti jazykům, dole zvláštní vyložíme hlavou. Nyní podjímáme se prokázati, že mimo ostatní na vzdělání jednoho některého jazyka sluší oddávati péči (třebas i všem lidem) za účelem trojím. *1.* Předně aby onen jeden jazyk sám spolným přispěním mnohých vzdělán byl dokonaleji. *2.* Druhé, aby tak vzdělán jsa i jiným jazykům *3.* jako vzorem byl za lepším se vybroušením. Třetí, aby tím raději ujat byl za společnou národa sponu, za tlumočníka totiž obecného všech ku všem, kdyžtě kdysi zažadovalo se moudřejším na obecné změtení národův a jazykův obecného léku, jazyka nějakého obecného (universalis). Než kterého to?

Ale kterému to? Svůj schvalovati se jímali

4. Jakož samosvojny jsou a vespolek řevnivy i jazyky (hl. IV. § 37. etc.), přál by přednosti oné své naprosto mluvě národ kde jaký: i to se již častěji pokoušeno rozdílnými rozdílně, třemi však nejhlavněji cestami, snažením se totiž o moudrosť aneb o náboženství neb o moc politickou.

1. za moudrostí Řekové,

5. Řekové v pravdě i za tím úmyslem vzdělali jazyk svůj a obsáhli, cokoliv um i věd mají, knihami, aby kdo kde by se chtěl státi jich účastným, odsud načíral, načírati však chtěl-li by, aby jazyka sobě dobyl známosti. I zdařil se tento obmysl ne nešťastně. Nebo za krátko jazyk vykvetl a rozprostřel se po národech na světě předních, až Cicero za své doby řekl: Řecké spisy čítáno po všelikých jednak národech, latinské stavují se na svých končinách, v pravdě skrovných 2).

2. za náboženstvím Arabové,

6. Že též z horlivosti o náboženství některým učeno se bývá jazykům, není neznámo, jako bezbožností Mahometovou omámenými národy arabskému, kterýmž on vypsal smyšlené své věštby, jmenem Alkoran atd.

7. Nejobecněji však jest jazyk šířiti vládou, když národové podrobení nutí se vítězného podnikati zákony i připouštěti jazykem sobě obcování příčinou zachovávání závislosti nižších na vyšších. Tak Chaldeové vlády se ujavše, tak Řekové, tak Římané svůj rozšířili jazyk. Tak nyní panství Římanů dílem na Němce dílem na Turky připadši dalo těm i oněm příčinu jazyk svůj daleko rozšiřovati. Tak Španělové roztrousili jazyk svůj po Vlaších, po Sicilii, po Sardinii, Africe i obojí Indii 3). Tak Gvainacapa, král peruský, nařídil přečetným poddaným národům jazyk kuskanský, (který Inkův nazývají a Quicham) tak, že až i po dnešní den přenejedni národové, zvláštními řečmi velice rozdílni jím se vespolek smlouvají: jakož toho svědkem Josef Acosta de procuranda Indorum salute v kn. I. hlava II. a IX. O králi pak a jazyce mongolském v Asii jiní píší totéž 4).

3. za vládou — *Chaldeové, Řekové, Římané* — *Němci* — *Turci* — *Španělové* — *Peruané* — *Mongolové*

8. Máme tedy již drahně mimo ostatní obecnějších jazykův; ale bohdej, aby ony všecky dosti byly vzdělány, i aby sobě vespolek družně byly přístupny, aby mohly lepotami svými vzájem se sdíleti, národům pak a jazykům ostatním bránu ku vědám otvírati! Poněvadž však všeliké množstvo sluší uvoditi v jednotu nějakou, nehledá-li se zmatku ale řádu: nepohnutě stojí přání naše, že vyvoliti jest jeden jazyk, při kterém by všelicí národové práci vedli, vzdělati jej ku všeliké lepotě. O čem dříve než vyložíme své mínění, za práci státi bude přeslyšeti Ludv. Viva 5), ve knize třetí de tradendis disciplinis takto rozprávějícího.

Zachovati jest radu, že jeden sluší vyvoliti jazyk.

9. Antě jazyk skladem jest učenosti a nástrojem společnosti lidské, prospěšno by bylo lidskému pokolení, aby jeden byl jazyk, kterým by **všickni národové** společně promlouvali. Kdyby toho provésti lze nebylo, alespoň ten, kterým lidé a národové přemnozí, jistě ten, kterým my křesťané (promlouváme), týmže za-

za který Vives latinský schvaluje.

svěceni jsouce svatostem, aby rozhojňovalo se i obcování i sběhlosť ve věcech. (Nebo trestem jesti to za hřích, že tolik jest jazyků). Třeba by pak bylo, aby ten jazyk sám byl jakož lahoden tak i učen a výmluven. Lahodnosť jest ve zvuku slov buď prostých a různo stojících nebo spjatých. Učenosť záleží u vhodné vlastnosti věci pojmenovati. Výmluvnosť v rozmanitosti a hojnosti slov a způsobů mluvních. Což vše by spůsobilo, že by jím rádi mluvili lidé a převhodně mohli by vykládati co smýšlí, i že by tudy mnoho jim přibývalo soudnosti. Takovým vidí mi se **latinský jazyk**, aspoň z těch, kterýchž lidé užívají, i které nám jsou známy. Nebo ten jazyk nade všecky byl by nejdokonalejším, kteréhož by slova povahy věcí vykládala (jakýmž k víře podobno, že byl onen, kterým Adam věcem jednotlivým jména dával atd. A tomu teprvé nálezku mimo jiné z míry diví se Pythagoras 5). Než k latinskému jazyku (praví) navraťme se. Ten poněvádž jest již rozprostřen po lidských národech přemnohých, an umění téměř všeliká jím jsou vytištěna, že jest i hojný, jelikožto vzdělaný a rozmnožený mnohými spisovatelů důmysly, nad to že jest hlaholu lahodného, potom že jest vážnosti jakési nikoli divoké a plané, jako jest to do jiných některých, alebrž mohutné a moudré atd.; hříchem by bylo nevzdělávati ho a nezachovávati. Který byl-li by zmrhán, i veliké by vzešlo v naukách všelikých změtení i veliké v lidech nesjednocení a odvrácení z nepovědomosti jazyků, protože (jak D. Augustinus mluví), volí kde kdo se svým psem se obírati než se člověkem neznámého jazyka atd. Prospívá mimo to, aby některý jazyk učencům byl posvátným, kterým by tajné věci zazna-

menávali; vždy by přece snad prospívalo, aby ten tajnějším byl od onoho obecného atd. Učiti se tedy sluší latinské řeči a to důkladně, aby se nerušila. Nebo stále rušena jsouc přestává býti jednou, krajiny všecky kde jaké budou míti svou, kudy se stane, že lidé ni sobě vespolek vyrozumívati nebudou ni uměním oněm, které latinskou obsahují se řečí, což vidíme, že se již jí stalo 6).

(ač zdá se, že sobě mlčky přeje dokonalejšího některého)

10. Toť jsou moudrého onoho Viva důvody, za kterými chce, aby studium latinského jazyka všem národům křesťanským bylo co nejschválenějším. Kde čtenář uznamená do toho muže tajné přání dokonalejšího nějakého jazyka (kteréhož by slova povahy věcí vykládala), jakož praví, od kterého však brzo odstupuje, protože snad naděje neměl, že nám lze tak blaženými býti ve vezdejším životě. Avšak není chyba důvodů, které naději dávají, že lze jazyk zpraviti veškeu významný, vešken věcný (realný), vešken spořádaný. Vešken významný, ve kterém by nic nebylo na prázdno až i do nejmenších tytlíčků, buďže věcné stránky bysi šetřil buďže dobné. Věcný, kteréhož by všeliké slovo bylo na způsob výměru a které by samým zvukem mysli vyobráželo povahy věcí. Naposledy spořádaný vešken, ve kterém by nic nikde nepravidelného se nezbíhalo, všecko pak pravidelné. O kterémž naditi se jest, že může býti latiny nebo desetkráte snadnějším nebo stokráte hojnějším anebo tisíckráte způsobnějším vykládati způsoby při všelikých věcech. I tohoto chvalného pokusu neopustí-li zdar, bude nám na všechen způsob proč náramně se těšiti z lidských věcí. Pokud však naděje tato jest v nejistotě, nejlépe bude jistých požívati věcí a těch, které jsou před rukama, i vzdělávati mimo jiné z jazyků, kteréž máme, některý, který by nám prvé navržené výhody poskýtal 7).

Důvody Vivovy pro latinský jazyk.

11. Přistupujeme tedy ku mínění Vivovu, že latinský jazyk mimo ostatní světu sluší schvalovati, z důvodů jeho, které tuto opětujeme. *1.* Předně, že mnohým národům již odbývá za Merkura. *2.* Druhé, že spořádaností svou mnohé dodává vtipům zprávnosti. *3.* Třetí, že moudrosti všelikteraké hotové již s sebou přináší poklady nade všeliké po všem světě jazyky. (Vždyť i nad Řeky již mnohem předčíme jakož novými mnohými nálezky tak i jinými nesčíslnými konečně přece moudrými vystiženími, kterých bys u Řeků darmo hledal 8). *4.* Čtvrté, že k snazšímu se učení jiným jazykům kterýmkoli věrným bude prostředníkem. *5.* Páté, že žádného jazyka po řeckém nemáme výmluvnějšího: než který řečtinu co do snadnosti o mnohé hony vzadu zůstavuje. Nebo v řečtině (jak týž Vives tamže mluví) veliké jsou motaniny a nesmírné ústupy netoliko v rozličných nářečích než i v jednokaždém z nich, až se ono nezdá býti týmž jazykem, za kterouž nesnadností svou, zdá se, také pominula 9).

Jiné pro týž (jazyk) ze přítomného záměru

12. Přidati lze důvody z přítomného předsevzetí vzaté. My přejeme sobě, aby jeden jazyk mimo ostatní se vzdělával, za účelem trojím. *1.* Předně, aby vtipy mnohých národů vzdělán byl rychleji a dokonaleji. *2.* Potom, aby týmž národům byl spolu k vybroušení jejich jazyků vůdcem věrným i vzorem stálým. *3.* Posléz aby tak velmi švarně vzdělán jsa snáze ujat byl za společného Merkura až i od těch, kterýmiž ještě ujat není, i aby jim příčiny skýtal, své řeči týmže vzdělávati způsobem 10).

13. K těmto pak účelům žádný jazyk nad latinský příhodnějším se neukazuje. Jakožto který nyní již ujat jsa po veškerém křesťanském oboru nyní již vzděláván jesti vtipy veškeré Europy, že volná již se prostírá cesta ku poskytání veřejných k tomu příčin, zbyvá-li co dále konati při jeho se zdokonalení. Pak

že ve školách europských sám vévodí, sám bude moci převěrným vůdcem býti ku rovnoběžnému mateřských jazyků vzdělávání. Posléze, že důmyslnosť europských národů přístup sobě propravila ku všelikým ostatního světa národům, i že je zná, (nebo z rozdílných europských říší obchody se vedou do rozdílných veškerého světa dílů): bude moci býti toto obecné jazyka latinského vzdělávání přešťastným prostředkem i naprosto obecným na šíření světla, um a věd i víry a náboženství po národech mrákotami utlumovaných. Stanovíme tedy na konec, že toliko latině tuto vzdáti sluší čest, aby studia její jednak námi Europany pilně doma byla vzdělávána, jednak, pokud nejvíce státi se to může, šířena k jiným světa národům, po Asii, Africe, Americe.

Ale vadí jak se zdá jazyka latinského nesnadnosť.

14. Ale jest něco, co náramně překáží, zdá se radě této, totiž nesnadnosť, pro kterouž latinský jazyk u všech jednak ve zlé jest pověsti. Nebo studium jeho, se kterým u nás školy se hmoždí, jest obšírno, zamateno, okolično, drsnatostmi a ostím osypáno, že řídčejší mohou vytrvati, a že kdož mohou, málo kdy vynášejí něco tolikých potů hodného. Ani se jest domnívati, že neprávě psal muž znamenitý: že kuchtíci a droslařové a kteříkoli vetešnící (smrdoši) při kuchyňských, vojenských i jiných služebných pracích hbitěji se přiučí kterémukoli jazyku od svého mateřského co nejodchodnějšímu, anobrž dvěma neb třem, nežli škol chovanci za největší prázdně největším úsilím jedinému latinskému (Eilhardus Lubinus).

I tato nesnadnost opravdiva-li, sluší vyšetřiti.

15. Pravdivo-li toto, (odepříti však tomu sotva lze, neuchylně větší vina buďto v nějaké nesmírné téhož jazyka nesnadnosti, nebo v opáčné metodě při vyučování jemu. V jazyku-li samém, nadarmo míníme jej národům schvalovati, nezdaří se to. V metodě-li, naděje jest, že uměním lze odvarovati překážku.

Tré, což jazyk některý nesnadným činí, nehrubě jest do latiny: jako

16. Že však v jazyku vina nevězí, jistým lze prokázati důvodem takto: co jazyk může učiniti nesnadným, tré jest: zavilá u vyslovování nemotornosť, významů těkavá nejistota, a v proměňování přílišná nepravidelnosť. I toho nic není mimo jiné do latinského jazyka.

1. vyslovování drsnosť

17. Nebo výslovnosť je dosti krásna, líbezna, lahodna, ať šetříš písmen, ať slabik, ať slov atd. Nebo žádného písmene neobírá tento jazyk, kteréhož by ostatní nejímaly se všecky. Žádného totiž to zde nenalézáš hebrejského hain, žádného arabského hha, (kteréž mezi všemi písmeny nejnesnadnějším vysloviti soudí Erpenius); žádného anglického th, žádného polského a neb e, které třeba vydmychnouti chřípěmi atd. 11). Samohlásek nemá než pět, i vyslovuje je jednostejně velmi zřetelně vždycky; aniž souhláskami, jež jest brzo ztvrzovati brzo změkčovati, zkrucuje sobě úst jinak a jinak jako slovanština 12). Krátce, hladko zde všecko. Ano i slabik, kteréž váznutí působí nebo nutí hrýzti jazyk neboli pysky, žádných tak hrubě nemá. Jakož ani slov buďto nemotorně protáhlých jako uherština nebo do ohyzdna krátkých, i jež proto hromadně jest ve větu hloučiti, jako čínština a na díle němčina 13).

2. významů těkavá nejistota

18. Vyznamenání přemnohých slov a rčení dosti místné i k věcem snadno dadoucí se obrátiti mají do se latinská (slova a rčení): ne tak jsme zde jako v jiných jazycích nejisti leda v některých starých slovech (bez kterých býti můžeme), se žádnou tak hrubou škodou.

3. proměňování přílišná nepravidelnost

19. Jakož i proměňování čili tvoření slov a rčení na mnoze pravidelno a v jisté zákony již uvedeno: nepravidelností mnohem méně se zbíhá nežli v řeckém anebo v přenejedněch obecných jazycích; i ty rovněž přece již jsou vymezeny, másti nemohou, jest-li při tom pozor.

Metody tedy nesnadnosť překáží.

20. Všecka tedy vina nezbytně svaluje se na metodu, což aby na jevě bylo, prokázati to jesti ze základů.

Hlava VII.

O běžné posud při vyučování a učení se jazykům zvláště latinskému metodě všelikterak zamotané.

Metoda jazyků

Jest-li metoda, jakož se vyměřuje, jistá a krátká něco dělati cesta, bude lze dolíčiti, že staří metody při vyučování jazykům neměli žádné, my pak posavad velmi nedokonalou.

starým nebylo žádné, mimo zvyk,

2. Nebo staří nenavykali jinak nežli zvykem t. j. po častém a ustavičném s mluvícími rozmlouvání, mluvícím vyrozumívati, potom i sami mluviti, jakož i posud my děti mateřskému i sprostí lidé jiným, kterýmkoli obecným jazykům se učíme. Což nic umění do sebe nemá ani nazvati to lze cestou jistou a krátkou. Kdo arci tak jazyku se naučil, zdali veškerému se naučil, jest nejist: an nelze ledakomu ledakde ledakdys řečí doslýchati o všelikých věcech. Jest-li však čekati, až by lze bylo, čekati jest mnohých lidí rozmlouvání i příčin ku mnohým věcem, což neuchylně obmeškání sebou přivodí. Proto kdož jazykům neučí se nežli zvykem,* sotva mohou dokonale naučiti se jich více mimo jeden a druhý. Více-li, kousky jazyků budou, nikoli jazyky, avšak i to právě (bude) čímsi nelícným a nezřízeným. Krátce, pouhým zvykem jazykům se učiti, jest cosi případného a obšírného a povrchního, t. j. nekokonalého. 1).

což jest okoličn a nedokonalo

nám však k latinskému jazyku i tak neprospěšno.

3. Nám však ku latinskému jazyku tímto časem ani tato okoličná cesta hoditi se nemůže, poněvadž není, kde bychom tak zvykem onomu jazyku se učili, když obecným býti přestal a toliko v knihách trvá. Se knihami však se obírati není jednostejně snadno ani napomáhá jednostejně záměru jako s lidmi živými, ana kniha, věc němá, nemůže

mi, nevyrozumívám-li čemu jako živý učitel, napomáhati žádným pokynem anebo posunem anebo věcí ukazováním anebo opakováním skrze souznačnosti a obhovory potud, až bych chopil.

Hodně tedy uměním podjato se hledati pomoci.

4. Nepromĕnnĕ tedy tam mělo se jíti, aby uměním pohledávalo se pomocí, totiž metodickým jakýmsi návodem ku vyrozumívání knihám. Ani jinak bylo lze, než aby zpraveny byly slovníky, slova latinská slovy mateřskými směňující a tak smysl slov odmykající, i aby přičiněna byla mluvnická pravidla vyjevující formy a normy o strojení řeči latinské tak při slovech jednotlivých jak spjatých. Až potud právě, uvažuješ-li věcí podstatu. Nebo jinak lépe nelze jazykům tak vyučovati a se učiti, jakož je vzdělávati nežli věcí vypravováním čili vyjmenováním, co zde spisovatelé konají a slov sbírky, kterými zde slovníky jsou, a poučeni, kterými způsoby slova se pojí a v řeč strojí, což odbavuje mluvnice. Naprosto tedy dobrým úmyslem (NB) tyto tři kusy ke studiu jazyka latinského obrány za základy, aniž kdy bude lze něco lépe vymysliti, jakož potom shledáme.

než kterým zdarem?

5. Zvláštní však toho zde způsob a s tím zacházení jest potud takový, že hodně muži učení nářky stíhají rozličnými metodu ve školách běžnou, a že my všelikou vinu chatrnějších a zdlouhavějších prospěchův uvalujeme na onu chybnost metody.

Vysvědčují to nářky mnohých, jako p. Lubinovy.

6. Z nekonečného počtu naříkajících jednoho uvedu, Eilharda Lubina 2) bohoslovce přeslovútného, který ve předmluvě své na nový zákon, který vydal ve třech jazycích r. 1614. takto píše: „Obecný onen způsob při cvičení chlapců ve školách, takovým mi se naprosto zdá, jako kdyby komu projednaným úkolem a naschvál kázáno bylo vymysliti způsob anebo návod nějaký, kterým by jednostejně učitelové jako žáci

nejinak než nesmírnými pracemi, náramnými tesknotami, neskonalými lopotami a nejinak než předrahným teprvé času prodlením ku seznání latinského jazyka onino přivodili, tito přivozováni byli.

Quae quoties repeto, vel iniqua mente revolvo,
Concutior toties, penitisque horresco medullis.

A hned: „Což když častěji na mysli jsem uvažoval a pošetřoval, vyznávám, že nejednou na onu myšlenku jsem byl zaveden, že zlým jakýmsi a závistivým duchem, vrahem lidského pokolení, do škol to uvedeno bylo s počátku skrze zlověstné jakési mnichy, jakož naprosto jsem o tom přesvědčen.“ Dodává potom, čeho však tak opačnou prací docházíme: „Neplodí se“, praví, „než germanismy, cizomluvy, hrubomluvy, latinské řeči zmetky, ohyzdy a ohavy a nešvary.“ To onen.

i mluví věc sama.

7. Jiných uvoditi svědectva, co na plat? Známy jsou tyto již rány, spíše čekají léku než poroku. Příčiny tedy toho zla raději vyšetřujme, abychom rozuměti neduhu srozumívali, i naději měli, že na lék uhodíme.

Chyby obecné metody tři:

8. Třemi hlavními kusy lze obsíci obecné metody chyby a hříchy. Předně, že cesty nepovědomé na cestu bez vůdce pudí. Druhé, že je nad to žene na místa šlakovitá a neschůdná. Třetí, že nutí lézti k vrchům věcí nepřistavíc schodův a stupňův.

I. že jazykům učí odtažitě bez předchozího věci poznání.

9. Prvým hříchem jest to, že jazyku neznámému, latinskému, chlapci se zavozují učiti odtažitě bez předchozího náležitého věcí poznání; i čeho tedy návodem jemu se učiti budou? Nebo učiti se jest přicházeti ku poznání některé věci neznámé po některé známé. Dí někdo: Učí se latině návodem mateřštiny již známé. Ba právě, kdyby ta již známa byla. Než nepravě se bývá domníváno, že chlapci mateřštiné,

poněvadž vyslovovati umějí, i rozumějí, když sotva každé desáté slovo k věci případně obraceti umějí, poněvadž ovšem tomu vyučeni nebyli ani se vyučují, jako věc posud se vede. Nezběhlý jest to tedy vůdce ve všem, očkoli by se pokusil, spůsobný pak někým spíše po oklikách trmáceti nežli přímo až k cíli vésti.

10. Co pak medle prospěje chlapci moci vyříkati slova latinsko-mateřská nebo mateřsko-latinská, nerozumělli by tém i oněm? Téže papoušek dovede. Trety jsou tedy to, že prvé latiny začátky vůbec počínají slovy podobně se skonávajícími: Deus Gott, necessitas Noth, manus Hand, pignus Pfand a t. d. Nebo neví-li chlapec, co Noth, co Pfand, co jiná takováto slova jsou, (však neví), opakuj tisíckráte, a zase tisíckráte latinská i mateřská, tolikéž bude hlahol beze smyslu. Naprosto tedy zde od brány se pobluzuje, že slovům s věcmi nespjatými prázdnem těkati buď se ukládá buď dopouští.

II. že počíná dobnou stránkou t. j. mluvnicí,

11. Druhým hříchem jest, že počátečníci hned s počátku na mnohonásobné ženou se zmoly, mluvnické míním zmatky. Nebo dobnou stránkou spíše nežli věcnou latiny strojbu zahajovati t. j. spíše mluvnicí nežli slovníky anebo spisovateli ujalo se slavným škol způsobem. Avšak což to boha-dle jest jiného než chtíti dobu uvésti v nehmotu, než chtíti počítati ve váčku nepeníze; než chtíti děliti nečísla t. j. strojiti šibřinky. Méně

a to ne mateřskou

nesmyslnosti by ta věc do sebe měla, kdyby předcházela mateřská mluvnice, ve kteréž by již prve chlapci pochopili potřebnosť a pokládání rodů, pádů, sklánění atd. Nebo toho dojíti snáze by bylo příklady jazyka známého (mateřského, a zde by to již jmíno bylo jako prvé známým na velikou vtipům úlevu. Než ještě nepodjato se předkládati mluvnice ve školách obecních, zde teprvé při prvém přístupu k latině takého cos ukazuje se

chlapcům, aby přenejedni z nich se domýšleli, že v latinském toliko jazyku toto tak jest, a aby nevím čeho potvorného tu se domnívali.

ani slovy mateřskými zpravenou než slovy nesrozumitelnými věci, jimž se nerozumí, vypravujícími

12. I aby kříž těžší byl, dávají chlapcům do rukou mluvnici latinskou, nikoli mateřskými slovy, kterýmž oni rozumějí, zpravenou, alebrž latinskými, kterým ještě nesrozumívají, naprosto jako kdyby kdo komu z nás arabštině nebo mongolštině učiti se žádajícímu podal pravidla její sepsaná oním právě nám přeneznámým jazykem. Kdo z nás medle vděčen by byl takových pomocí? Kdo by spíše nevěřil, že z něho se smích strojí, i kdoby neměl nevole do takového učitele? A přece čeho bychom nechtěli my vyspělí, aby se nám dalo; a co bychom, kdyby kdo takého cos proti nám nařizoval, vykládali za bezpráví nebo posměch; aj toho se dopouštíme sami proti outličkým vtipům.

čehož tři se vytýkají nesmyslnosti.

13. A tak nováčky své, vojakování posud nezvyklé, trojímu spolu umítáme nepříteli, trojí spolu vésti je nutíme zápas. *1.* Prvý se slovy pravidla, aby jim vyrozumívali. *2.* Druhý se smyslem pravidla, aby, co se jím chce postihly. *3.* Teprvé s duchem latinského jazyka od jeho mateřštiny na mnoze (i v obdobnostech) se uchylujícího. Pomlčím nyní o množstvu pravidel, jich zatemnělosti atd. Práce líhne se tu z práce a tesknostem není konce. I má býti možná, aby chlapec nevázl? ne mračil se, ne bláznil takměř?

III. že nutí k vrchům vystupovati prve nenastrojivši schodů.

14. Třetím běžné nyní metody hříchem jest, že nutí žáky jíti nikoli po stupních alebrž nemožné provoditi skoky. Vysvětlím to, aby nikdo nepochyboval, i něco více slovy, abychom velice zamatené tyto zmatky i právě vyšetřili i ze škol vyhostili, budeme-li moci.

to jest, že latiny studium počíná Ciceronem a Virgiliem.

15. Velmi zakořeněno jest ve školách, když proplákla se ústa pravidly mluvnickými, jíti ke spisovatelům. Ale ku kterým? Které nejlépe zřízeny chtějí býti vidíny, berou ihned nejlepší, Cicerona a Virgilia, i prvým počátečníkům listy

Ciceronovy vybrané (t. j. kratší) a Virgiliovy eklogy vykazujíce i pomaličku žáky strojíce k jiným spisům týchže spisovatelů 3). Ale co jest vzduchem kráčeti, prosím, ne toto-li? Co jest létati bez perutí, ne toto-li? Nebo Ciceronovy listy, ač zovou se přátelskými (familiares), přece jsou psány od mužů k mužům namnoze o jednáních státních; co outlému chlapeckému věku do takových věcí? Zase pudíme je, aby oblo hltali, čemu nevyrozuměli.

čeho ukazuje se nesmyslnost.

1. poněvadž chceme, aby chlapci chápali věci, se které nejsou

16. Co díme pak teprv o Virgiliových spisech? kterých příčinou vznešenosti slohu básnického chlapcům nikterak napodobiti (a nač je tedy předkládají?) nelze anobrž nelze jich chlapcům nikoli postihnouti, any jsou z důmyslu knížete básníků divy až i největším mistrům. Zvlášť eklogy, které toliko pro krátkost sem obírávány bývají; i ty jsou dohadů tak plny, až sami učitelé onde i onde váznou v nejistotě jsouce, co se míní 4). Aniž pak chlapcům toto psali spisovatelé oni, ani mohli sníti, že se kdy toto tomuto outlému věku a to latinského jazyka nepovědomým předkládati bude; než psali své rovni, mužům a to těm, kteří byli vtipem vybroušeni, soudem vyspělí, ve zkušenosti světa honěni. A psali o věcech svého věku, sobě známých, nám neznámých, leda co známosti sobě dobyti mohou snažní dějin římských badatelé. Co tedy chlapcům po tom, kteří teprva na to prohlédati začínají, co zde doma okolo sebe mají? Vůbec jsou ony spisy slohem vznešeny, strojny; co té věci činiti se chlapeckou žvatlavostí?

2. a to při slohu nad pochop vznešeném,

čehož ani v mateřských řečech by nikdo dopouštěti neměl, aby se dálo jeho mladistvým chlapcům.

17. Pokládá se mezi průpovědmi, že Attilius jakýsi říkával, že jinoši na foru tak přemi stopanskými počínají jako chlapci ve školách Homerem: ač obé to důtežito velmi, k tomu přece co jest nejvyšší po stupních třeba jíti. Odkud vysvítá, že za starodávna za velmi nesmyslnou věc by bylo jmíno, by byl někdo chtěl řeckého básníka Homera řeckým předkládati chlapcům; Virgilius však zdali není Latinův Homerem? Kdyby některý obyčejný

učitel mládeži německé, kterouž abecedě učiti na sebe béře, rozvínati a napodobiti dával Regentenbuch Reisnerův anebo básně Opitzovy, vysmáli by se mu 5). Proč? Proto že chce, aby ptáčata holá u výsosti létala, že káže štěňátkům běhati teprv ohledujícím silnou stíhati zvěř, že žádá, aby vůz břemeny přeložený tažen byl mladistvými klisaty na nohy ještě neutuženými t. j. že vymáhá věci nemožné neb aspoň směšné, když tvory mdlé, s tak náramná břemena nejsoucí přece proto postrkaje a jak mluví jim polehčuje, aby co chce, by se dálo, že se děje, se zdálo, sám všelikterakým a pracným ale marným úsilím jimi točí a obrací: hned před sebou stroj svůj (spolu se zapřaženým ubožátkem hříbátkem) strkaje, hned za sebou vláčeje a smýkaje, obapol nikoli beze supání a se pocení, jen aby divákům dým v oči puštěn byl t. j. aby se zdálo, že žák koná to, čeho nekoná, aniž může. Vždy ještě mluvím o učiteli onom příliš málo moudrém, který by násilím v děti vpraveny míti chtěl ony mateřské spisy, které dětem nejsou psány. Avšak vesměs ve školách latinských dvojnásob více blázníme, když rovněž vážné a přeobtížné věci, i které vycházejí nad pochop mládeže, chlapcům cpeme jazykem cizím, kterému mají se teprv učiti.

Odpor prvý, že jazyku sluší se učiti dříve věcí.

18. Že dějí: že ne příčinou věcí toto dětem se předkládá, než aby naučili se slovům, rčením, slohu; věci načírati budou až povyspějí. Odpovídám: Nešťastný rozvod, na různo trhati, čeho trhati nesluší. Umínil-lis vzdělávati papoušky, kteří hlaholy beze smyslu dávají? Neprávě se však domníváno bývá, že lze vyrozuměti slovům a rčením, by pak věcem se nevyrozumívalo, což ani se stalo ani kdy se stane. A budiž, že lze. Proč jim věcí prázdným k jiné ukazujeme době, lze-li spolu se slovy napájeti se známostí věcí slovy vyznačených? Proč nováčkům ve vojakování pošvy dáváme bez mečů? Proč slabounkým žaludkům umí-

táme ku pozření skořápky bez jader? Na konec budiž nechať tak učeno se bývá jazyku, aby dříve vyrozuměno bylo veškerému, nežli chápeme se spisovatelů, jež příčinou věcí jest rozvínati, zdaž pak proto třeba bylo věž počínati od vrchu?

Druhý, že vzor dokonalý sluší bráti za ideu.

19. Praví: Dokonalé sluší vzíti za vzor. Já pak dím, že to nevhodně propověděno, neprohlédá-li se ke stupňům. Sluší se arci nésti k dokonalosti, avšak tehdáž, když jí dosíci jest naděje, totiž když jsme na blízce. Z daleka a hned s počátku dokonalosti hledati, jest předčasného porodu hledati, protože se krajné věci bez prostředních nepojí ani se scházejí. Žvatlavosti nejblíže nepřisedí výmluvnosť; třeba by mezi tím šly stupně. Hned po květu chtíti česati ovoce nebo když sotva setí odbyto, nebo když teprv obilí v stéblo vyvstává, chtíti sbírati snopky a plniti stodoly, nesmyslno jest.

Do Cicerona co zvláštního, více než mužské jest.

20. Ani sluší zamlčeti, že Ciceronovy výmluvnosti neschvalují nad jiné čackosť a hojnosť rčení (která u Plauta, Terentia a jiných častěji a švarněji se vyskytají) než pro v divy znamenité vymýšlení a pořádání obsahu. Což věcným čímsi jest i soudu vyhledává více než mužského, který chopnosti chlapecké příliš náramně dalek jest.

Chůvy a koniři uvinňují metodu ve školách nesmyslnosti.

21. O by pak třebas od chův učiti se libo bylo, když by se šetřilo, kterým ony pořadem a stupněm nemluvňatům mateřštinu vštěpují, neb i jídla obyčej mají vpravovati, aby život pomaličku se sílil! Tak náramně nepobluzovali bychom jistě! Tolik bezpřemných i proto marných a směšných nepokoušeli bychom se provoditi skoků! Nyní však, zdali co jiného dělají školy, než by dělal, kdoby v nemluvně mléka posud potřebné chtěl cpáti zelí, slanečky, hovězinu uzenou a podobné věci, ku kterýchžto převaření sotva silné dostačují žaludky? Nebo (kdož by chtěl) jemu bezzubému ořechy metati outličkým dásničkám rozlouskati? Nebo

(zdali co jiného dělají školy než by) dělal šlechtic nějaký, který by synáčka dvouletého (tou zpravuje se příčinou, že v jezdce má vyspěti) na koně poněkud plachého chtěl sázeti, aby záhy navykal? Toť by pak příliš nevčas se dálo, ponévadž příliš před časem. Nechať prvé chlapec učí se krok za krokem kráčeti, pak volněji běhati, tož jezditi na třtině dlouhé, teprve dospěje doba, kde bude moci i na koně vyskočiti a se proháněti; věk sám hbitě té věci náučiti se poskytne tak příčin jakož způsobnosti.

Cicero nepřipouští chlapců za žáky.

22. Konečně jist jsem, by dnes Cicero vstal i do škol našich vstoupě viděl, ano spisy jeho tak se moří žvatlavé dětství, buď by mu to v pravdě směšno bylo nebo hněvno. Jakožto ten, který již tam kdysi osvědčil, že toho nemůže učiti řečňovati, který neumí mluviti (3. de Orat.) Čeho chceme více? Nepřestaneme-li přece jemu bezděky svojátek žvatlavých ku cvičení cpáti? To pak, že jíti může, on odpírá, odpírá i rozum sám. Nebo jako příroda tak umění nikterak nedopouštějí skoku. Po stupních třeba aby šlo, co před se jíti má; sice v skutku stane, zvázne, vymizí, dýmem vzejde všecko. Nebo prosím tě, může-li býti stromem, což nebylo sazenicí? nebo fíkem, což nebylo prvé holičkou? Může-li kdo vrch žebříka osednouti, kdo prvé na spodním nestál stupni? Nebo může-li ode zpodu přijíti k vrchu, kdo před se nešel po stupních? Přestaňme boha-dle blázniti, a neumítejme chlapečkům svým zmatků, jichž ten věk rozplésti nemůže, nedělejme vtipečkům outlým daremných křížů, příčin mrhati čas nehledejme tak snažně.

protože to se žálným prospěchem díti se nemůže.

23. S větším ziskem ony větší věci se odkládají: s větší výhodou vynakládají se přítomné hodiny na menší věci, věku a prospěchu případnější. Učme se prvé latině žvatlati, pak mluviti, posléz pustíme se v Cicerona, by nám ukázal i umění řečňovati. Třebas bychom se prve tak hotovými stali vypovídati vše po latinsku jak mateřsky již každý z nás může, přece vždy

ještě u Cicerona, Terentia, Virgilia, Ovidia něčemu se nám učiti bude, ba tehdáž teprve bude. Nebo kdyby kdo nevyrozuměl vlastním významům všech slov i obecným způsobům mluvným, oněch vznešenějších v řeči strojností a okras nebude moci ani čenichati, neřkuli aby chápal aneb jaké odtud ovoce vyzískal.

Vossiovo svědectví.

24. Nechať zavře tuto rozpravu znamenitý mistr, tajemství filologických Vossius 6), jenž praví: Milerád uznávám, že k vyučování latinskému jazyku způsob od obecného jinaký sluší vyšetřiti, i smýšlím, že toliká spousta ředidel a výjimek, která pacholectví vtipy dnešního dne otupuje, nikterak není potřebnou, ba škodlivou převelice. Čemuž bohdej by srozuměli, kdo pacholectví v pravidlech tohoto umění cvičiti neb utvrzovati na sebe vzali! Nebo od nich nelze jiným způsobem se učiti mluvnici než tak, že učeno se bývá tolika zbytečnostem, které by v krátce potom větrem byly puštěny. I by v této toliko stránce se hřešilo! Nyní i ti, kteří ne nepatrnou péčí vynasnažili se všecho stíhati spíše k vůli učitelům nežli učňům, navršili až hrůza co nepravých pravidel a přece při toliké spoustě výmyslův i výkladů nedotkli se ani prstem přemnohých věcí i největšího dosahu atd. (v knize VII. mluvnice v hlavě I.)

Hlava VIII.

Rady rozličně posud přemitané o napravení metody při jazyku latinském.

Rozsuzování o vyučování latinskému jazyku ve školách.

Za dobré mám pošetřiti, kterých ohledáváno bylo až posud léků na ony při metodě zmatky, až by známo bylo, kterými ani za vlas neduhem nepohnuto, aby snáze ohlednouti se lze bylo po nějakém

platnějším. Připomeneme tedy stručně toho, oč se jedním stoletím obecně pokoušeno v Německu našem, netoliko radami ale spory zuřivými.

Zdaž mluvnicí či bez ní.

2. Sporu hlavou bylo: Příklady-li či zvykem slušelo-li by vyučovati jazyku latinskému? Tito hájili toho, oni onoho, a ještě vždy jest rozepře nerozeznána. Dva ze předních v metodě mistrů i škol opravců uvedu, onoho znamenitého Melanchtona, obnovitele věd po Německu a chváleného teď nejblíže Lubina.

Melanchtonův hlas pro mluvnici.

3. Melanchton 1) (ve předmluvě na skladbu k Justovi Jonovi) vyjíždí velmi prudce na ty latiny učitele, kteří pokoušejí se jazyku tomu vyučovati holým zvykem bez pravidel. Nazývá to zmatečným učiti se způsobem, kterým žádné dokonalé vědomosti v žádném oboru dobýti nelze, i že přezle o mládež se starají ti, kteří ji vedou ku věci netoliko nyní záhubné ale ku té, která po všecken život jim a státu škoditi bude. Nebo když jednou chytnou se opomítáni pravidly mluvnickými, že potom podobnou nedbu přinášejí k ostatním větším uměním, i že posléze z mysli vypadá šetrnosť zákonů, které zpravují soukromné a veřejné mravy, až tak nedba ve věci jako se zpočátku zdá, nepatrné, naposledy ohromnou zplozuje neřesť atd. To Melanchton na uvedeném místě. Jinde pak takto vypovídá: Veřejně by měli tresty nařízeny býti na takové učitele, kteří pravidla ošklivi.

Lubinova na mluvnici vyjíždění.

4. Lubinus na odpor (v oné své dříve zmíněné předmluvě) takto rozpráví: Čím jiným jesti toto ve školách mluvnické cvičení nežli studií meškáním než věku chlapeckého, ano i jinošského hubením? než volně mysli nebo vlohý mučírnou? než naposledy nejlepších vtipů ze školy pleněním? A na kteréž posud s neocenitelnou a nenabytou škodou a zhoubou ve-

škerého lidského života tak krátkého, tak vrátkého vynakládá se všechna ona chlapectví, mládenectví, anobrž při mnohých i jinošského věku doba, života do 20. roku a dále, přelíbezné ono všeho lidského života jaro. I kterého neporušené květy a outlinké růže trhají přetesklivá ona a ušlechtilým i spanilým myslem přenevděčná a děsná mluvnická pravidélka a z kterých hned žádného dále není užitku atd. Žáci mají jako své rodiče milovati učitele, kterých však namnoze nenávidí a se bojí, anobrž se strachují jako tyranův a katanů svých děsivých pruty a pruhy. I připadá všeckna tato neřesť téměř (NB) na pravidla mluvnická, která po obecném tomto způsobě chlapcům naskrze jest vštěpovati, aniž přece vždy (NB) vštěpovati lze jinak než pruhami a ranami; i jelikož ovšem s ně ještě není chlapecký věk, cizí a štítí se jich přirozeně atd. I učitelů samých nemůže mluvnice neučiniti zuřivými, nevrlými a mrzoutnými, když káží ono dělati, co chlapeckému věku působí násilí, i co jest přírodě odporno a odbojno.

5. Aby však někdo se nedomníval, že Lubinus ne všech snad mluvnických pravidel se odžehnává, nýbrž oněch zatmělých, zamotaných, všelikterak zamatených, za která vesměs jsou jmína, poslyšme, kterak brzo potom se vysvětluje: Ač pak tato se meškání mluvnickými pravidly tolikráte proměňovanými se naskytají přece, aby již ovšem na konec konečný zpravena byla co nejdůkladněji, (NB) aby k nim ničeho více nebylo lze ani přidávati ani ujímati, mělo by až i třebas císařským nařízením to opatřeno býti, aby ani dost malounko v nich se neměnilo a aby ona pravidla vůbec předkládana byla ve všech školách; přece proto bych soudil, že ani tak

o chlapecké cvičení není se dosti postaráno. Protože ona pravidla, buďtež si na konec jakáž buďte, (NB) dokonce se nehodí chlapeckému věku. Neb o to dříve všeho jest pečovati při všelikém cvičení, aby cvičení přizpůsobeno bylo chopnosti těch, kteří se cvičí, čeho že nebylo ostříháno, zdá se, že ve školách všeliká ona vzešla záhuba atd.

6. Potom: „Počítá se v rozšířených u nás mluvnických knížkách sto a osmdesáte výrazů technických a nad to více; ve skladbě sedmdesát a více pravidel s tolika výjimkami, ze kterých přenejedny věci tak hrubě jsou zatměly, že sotva jim vyrozuměti mohou věkem letitější, soudem a vědomostí již vyspělejší. To však vše čímž jiným jest naposledy, než rovněž tolikými závadami a zábavami chlapeckému věku? ba rovněž tolikými zhoubami a mukami, chlapeckému věku způsobenými? i rovněž tolikými zmatky, kterými chlapci nejinak se zaplétají než jak outlounká kuřata se zamotávají zámatky ženských odhozených vlasů? Naprosto jako by se státi nemohlo ani mělo, aby jazyku latinskému se naučeno bylo leč lopotnou prací a tolikou jinošského věku ztrátou“.

7. Naposledy přidává: „Kdyby kdo nemluvně učiti chtěl choditi i je stavěl netoliko na kluzký led ale nad to ještě nohám jeho podvázal brusle z přehladkého železa, anobrž ještě chůdy nohám jeho podstavil a dříve chtěl je učiti uměle stoupati, nežli ještě přirozené a ledakterak by mohl kráčeti, ten arci souzen by byl hodně za nejšílenčjšího mezi všemi smrtelníky. Takovou v pravdě šíleností zdá mi se, že (NB) již dávno zbláznili se ti, kteří prví uvedli ten již po tolik století

při cvičení chlapců ve školách běžný způsob **po pravidlech a vyměřeních**. Avšak těch mnohem bláznivější ještě byli ti, kteří pravidla mluvnická sama v sobě zatmělá, přes to verši vázajíce chlapcům předkládali. (NB) Verši pravím tak hrubě zatmělými, že by i nám věkem dospělejším třeba se býti zdálo nějakého Oedipa na vyrozumívanou jim!"

8. Až potud Lubinus, kteréhož nelibost do mluvnických oněch ve školách běžných cvičení obšírněji (ještě ne zcela, více proti tomu pokládá) jsem připsal, aby zjevně vědomo bylo, jak opravdově muž onen tyto zmatky má v ohavnosti.

Caseliův podobný o mluvnici soud.

9. O podobných soudech jiných mužů nedotknu, leč že Caselius 2) (tak znamenitý rovněž muž!) čímsi více nežli mluvnickými titěrkami to nazývá, i že myslí, že podstata veškerého toho umění (mluvnice) věží nejhlavněji v ohýbání slov.

I též Lipsiův.

10. Veliký posléz Lipsius 3) touže takto píše: „Já chlapec jsa trojí oplul jsem před lety mluvnicinu a trojím se stěhování. Do třináctého roku zabavovaly mne ony titěrky hned od osmého. Pět oněch roků kdyby bylo vynaloženo na sloh a na známost věcí vážnějších, který by mi byl užitek? A v tom hřeší se denně: ne tak nezkušeností jako ctižádostivostí a převráceností učitelův. Čemuž bylo by slušno, abyste i vy jako obecnému neduhu vzpomohli". (Píše to k presidentu Brabantska: Cent. I. Miscel. v dopise 94.)

Lubinova rada o zaražení ústavu (coenobia)

11. A zdali pak kterou radu dali, kteří tak neduhy školské metody vyšetřili, aby ani nevěděny ani vymlouvány déle býti nemohly. Lubinus dvojí předložil: jednu, aby zaražen byl jakýsi ústav (coenobium), kdežby všickni učitelé, školmistři, čeledínové a služebníci až i kuchaři a sklepníci jinak nepromlouvali než latinskou řečí a to přesnou a římskou, kamž mládenečkové dáni jsouce tak

by se onomu jazyku naučili jako na onen čas v Římě pouhým obyčejem, rozmlouváním a zvykem. Přeje si tedy, aby byl nějaký druhý Karel Veliký, věd a vědcův ochránce a otec, který by na věc tak platnou vedl náklady potřebné; i má naději, že týmž uměním lze bude z mrtvých vzkřísiti řecký i hebrejský jazyk.

Což se uvažuje.

12. Než chtěl bych věděti, důvěřuje-li sobě, by lze bylo tímto způsobem oněm jazykům vyučiti mnohé? Jistě sotva tolik, aby se zdálo, že to stojí za toliké náklady. I což tedy s ostatními stane se zatím? Jestliže pak jich více co den vcházeti bude (jako v celých státech by se stávati muselo), vnášeti budou sebou zvyk mateřštiny i míšeti to budou stále. Aniž pak lze oněch latiny mistrů takým počtem chovati, aby působili národ.

Cecilia Freye táž rada.

13. Této nepříležitosti lék ukázal Janus Cecilius Frey 4) veda k několika takovýmto sborům (collegia), plničkým mužův i čeledínův učených švarně latinsky, řecky i mateřsky promlouvajících, kde by od druhého věku léta chlapci (NB) obývali a rozmlouvajíce, hrajíce, pijíce latinskému i sic jiným jazykům tak zvykem se učili, jakoby doma vychováváni jsouce učili se mateřštině své. Slibuje, že do pěti let latinštěji a attičtěji mluviti budou než ti, kteří po deset roků ve třídách cvičíváni bývají. Dodává, bys nemněl, že marné vypravují se věci, tak vzdělán jesti s velmi velikým prospěchem oboru učenců moudrý Francouz Michael Montanus 5).
Než pochybnosť ona, že tak mnohých nelze vychovávati, přece trvá.

Lubinova pravoucí knížky ukazující obrazy věcí a větami azyk.

14. Opouští tedy Lubinus cestu tu, i dává radu jinou. Totiž aby způsobena byla knížka, ve které by všech věcí vymalovány byly obrazy s tolika přičiněnými kratičkými větami, až by probrána byla slova a rčení veškerého jazyka. Potom chce, aby to chlapcům pořád uka-

zováno a vykládáno bylo, jimi pak líbezně spatřováno a v paměť vkládáno atd. Tato cesta naskrze jest rozumna; než poněvadž muž převýborný radu toliko dal ku zpravení díla ruky nepřičiniv, ostala rada radou.

Caselius radí jíti upřímo do spisovatelů.

15. Caselius 6) tedy s jinými učí, že spisovatele třeba v ruce dávati chlapcům i nastupuje na četbu a na cvičbu ve slohu stálou. Než kterými pomocmi tam dospěti lze, aby chlapci stihli spisovatelům vyrozumívati, nevím zdali kdo posud učil. Bylo to tedy na pilnosti, jediného aby mohl úskalím tolika nesnadností odolati, bylo na trpělivosti jediného, aby mohl pozříti tíhoty tolika nechutenství.

Ratichius toho učí způsob.

16. Teprvé Wolfgang Ratichius 7) pokusil se učiti jakémusi zvláštnímu způsobu ve spisovatele se poustěti i je v mízu a krev obraceti. Totiž, aby hned jak by pochopena byla písmena i způsob je ve slabiky skládati, v ruce dáván byl chlapecký spisovatel, (Terentia schvaluje ku této potřebě) i toho, aby opět a opět čítajíce jednak se naučili hbitě čísti, jednak čtenému vyrozumívati počínali některak leda bylo. Po třetí chce, aby zase vzat byl a procházen pro cvik ve sklánění a časování nikoli podle nějakých pravidel, nýbrž podle vzorců skloňovacích a časovacích, na které chce, aby stále hleděno bylo, ani jich prve odkládáno, až by žáci sami shledali, že nepotřebují těchto vodidel a je odhodili. Naposledy chce, aby se spisovatele pro fraseologii zase chopeno bylo, i vštěpována tou příčinou pravidla syntaktická. Nebo jeho jesti zákonem, že pravidla nepřipravují ani řídí nýbrž utvrzují. Toť trestí oné Ratichovské vůbec vychvalované metody. Avšak i toto: (NB) Chce, aby učitel sám konal všecko, žákům pak ukládá mlčeti po Pythagorejsku.

Než smítá se Mariem.

17. A tato metoda jakkoli vychvalovatele nalezla, však nalezla i odpůrce. Na odpor vstoupil mezi jinými

Marius de Strachindis 8), právník, který vydav knížku na světlo (o názvu Ratichius non radicans) vyvrací přemnohé jeho základy prokazuje, že tou cestou nic tak hrubě neprospěno, více závad přimnoženo. Slíbil však týž Marius vlastní lepší metodu nějakou, kterou vydal-li vůbec, mně povědomo není. Vím, že jiní a jiní o zdokonalení Ratichovské metody pracovali, i že mezi zkušením holým a věčným se mluvnicí zápasením pohledávali cesty střední.

Vogeliovy jazyka latinského denníky.

18. Vězela přece některým na myslech Lubinova o větách rada. Způsobil tedy Ezechiel Vogelius (l. 1620) ze svatých a světských spisovatelů denníky veškerého jazyka latinského, jemuž by vyučiti a naučiti se bylo jedním rokem, vykázav jednotlivým dnům asi patnácte vtipných průpovědí 9). Čacky ovšem, leč že nepřidáno obrazů žádných ani šetřeno stupňů kterých, i že prvým počátečníkům nametáno vesměs mnoho nepotřebných, zavržených a zastaralých slov. Aniž má metoda, kterou knize předeslal, něco obzvláštního do sebe, by toto vštěpováno bylo chlapcům.

Seidelova branka jazyka latinského.

19. Lepší tedy průpovědí stroj zdálo se, že zpravil Kašpar Seidelius 10) o XX centuriích, který l. 1638 vydal o názvu Branka jazyka latinského právě zlatá převzácnými drahokamy vyšlechtěná chlapcům křesťanským z památek svatých spisů blažených otců, bohoslovců, lékařů, mudrců, básníků atd. zvláštní snažností a úsilím zosnovaná a vyzdvižená. A tuto branku svou poněvadž Seidelius ku potřebě snadné a libé lepší vystrojil metodou, zasloužil sobě slušného mnohých mužů posouzení.

Otců Hibernských vydaná brána jazyků

20. Nesluší zde mlčením pominouti vzácného zámyslu **brány jazyků** hibernské, jejížto dějiny málokolikosi slovy podám, jak jsem jich doslechl od přešlechetného muže pána Jana z Bodeku, rytíře pruského (kteréhož pro česť jmenuji, jakožto kteréhož snažnosti zavázáni jsme za prvé nálezku vyhlášení). Týž podstoupil

s urozenými některými Angličany (z přešlechetné rodiny Pauletovské a Palmeriovské) léta 1605. cestu do Španěl; i když několik neděl ve Valisoletu čekali vyslance krále anglického, (který měl přisáhnouti na úmluvách míru málo před tím mezi těma dvěma říšema connetablem kastillským Janem z Valasca schváleného), událo se, že byli navštíveni otci theatinskými (tak říkají jezuitům Španělé), ze semeniště anglického v Salmantice. I ježto mezi nimi byl hibernský jakýs otec, i řeč padla, kterak rychle naučiti se jazyku španělskému a rady pohledáváno, jal se on metodu svou schvalovati, které se byl šťastně chopil, aby i posvátnému naučil se jazyku, jmenovitě slova latinsko-španělská ve 1200 průpovědí uvedená, kterým kdokoli by se naučil, že by základům veškerého jazyka mohl srozuměti, a že by doplniti lze bylo, co by zbývalo, četbou spisovatelů španělských, (mezi kterými schvaloval díla Ludvíka Granadského 11).

I když tím spisem s nimi se sdělil za jejich samých toliko potřebou, byl jimi zanesen do Anglie, i nálezek hodným souzen, aby mu nedáno tmou býti utlumovánu. Vyšla tedy knížka v Anglii po prvé s překladem anglickým a francouzským o názvu tomto: Brána jazyků neboli způsob rychle poznati celosť jazyků převelmi případný, kde v některém stu průpovědí všecka běžnější a potřebná slova jednou jsou obsažena, tak že potom se nenaskytají, kromě těchto jako transcendentalných, sum, in, a, ex a některých málo jim podobných atd. I vytištěna zase knížka tato v Německu, německým překladem rozhojněna od Isáka Habrechta, lékaře strassburského. Než touž vydal Kašpar Scioppius 12) v Miláně jmenem Mercura dvoujazyčného (latinsko-vlašsky, l. 1627); nazvem však Merkura čtyrjazyčného (latinsko-německo-řecko-hebrejského) 1636. v Basilei. A z ní v divy snadně že lze učiti se jazyku latinskému a kterémukoli jinému, na odivu vychvaluje i k tomu vypravuje, že mu nálezek

v Anglii poprvé

brzo v Německu, pak ve Vlaších

svůj umíraje l. 1614 v Madridu sám schválil spisovatel Wilem Bateus, (který dílko spravil náramnou svou a přátel prací, mezi kterýmiž byl bratr jeho Jan Bateus, a P. Štěpán Hibernský, který naposledy ruku přičinil i průpovědi ve dvanácte centurií spořádal.

Příčina, proč zpravena a vydána naše brána jazyků

21. Mně, který jsem všeho toho byl nepovědom, naskytla se také r. 1628. příčina přemýšleti o kratší cestě při přednášení jazyka latinského. I když po základech didaktických jsem na to byl uhodil, že slov a věcí podobný jakýsi jest způsob, i že nikdy lépe přednášeti jich nelze než paralelně, usoudil jsem spůsobiti knížku, která by pořádně všeliké věci i věcí vlastnosti, činění, trpění probírala i všeliké kde které jmeny příhodnými přiodívala, mně že tak jednou a touž knížkou bude lze i veškeren věcí sklad historicky přehlednouti i jazyka veškeru osnovu ve spojitosť jedinou stálou uvésti. I ten úmysl když jsem vyjevil přátelům, nejeden připomenul, že již takováto knížka jest před rukama o názvě **brány jazykův**, i dal mi ji. Poskočil jsem radostí. Než nahléd do knížky viděl jsem, že není to, čeho jsme sobě počali přáti, i tedy po svém úmysle jda nepřestal jsem pracičky strojiti.

I o ní, když vydána, soud obecný.

22. I tu když jsem dokonal, pustil jsem ji r. 1631 na světlo o názvu brána jazyků otevřená (nebo naději jsem měl, že tak otevřenější budou jazykův útroby než u otcův oněch hibernských) aspoň zatím na seznanou soudův o ní, které byly mimo naději příznivy. Jelikož knížka ona netoliko v rozdílné jazyky (europské a asijské) převáděna než i do škol tak zhusta uváděna býti počala, že bylo třeba sebe i druhé veřejně pamatovati, že věc tolikého není hodna vychvalování.

Ku bráně přidělané předdomí i že třeba přistaviti palác.

23. To však sotva jsem byl přistrojil, když jsem uznamenával, že prvým počátečníkům do **brány** oné těžký bude přístup, i že neuchylně přidělati jest k ní **předdomí (vestibulum)**; i jest tedy přiděláno

roku následného 1632. Než velice učený muž, David Vechner 13) vydav na světlo Proplasma templi latinitatis (navržení chrámu latiny) ukázal, jak velice třeba přistavěti ku bráně této chrám latiny přesné; i dav toho krásný příklad při nápisu V. v bráně (o ohni), došel toho, že chvalné předsevzetí pochváleno bylo přemnohými. Než když živý duch pomocné nepodal ruky, i jemu jiné naskytlo se povolání; po něm odešed opustil počaté před se vésti dílo.

Uvažování o plném latiny studii.

24. My proto všecko tím vzbuzeni jsouce a věc důkladněji povážívše uznamenali jsme, že veškeré jazyků studium velmi vhodně rozděluje se ve čtyři stupně, žvatlavosť, mluvnosť, řečnosť a naposledy v plnou výmluvnosť, i že za nabýváním jich sluší ustanoviti nástroje a je pojmenovati **předdomím, branou, palácem, poklady** latiny. Což r. 1637 davše na světlo rozpravu didaktickou atd. pošeptali jsme v uši učencům 14). Zalíbila se rada přemnohým, avšak ji ke skutku nebylo přivedeno, an živý duch ruky nepřičinil, i my jinde byli jsme zaměstknáni.

A. Corvinova rada o vyučování jazykům po slovnících.

25 Když toto konáno, vyjde r. 1634 Andreáše Corvina 15), řádného professora řečnictví na akademii lipské, ku J. M. Dilherrovi, professoru výmluvnosti při akademii hallské, list jakožto odpověď pronášející (jakož nápis do sebe to má). O krátkém, libém a jedině mocném způsobu netoliko hebrejskému ale všem sic jazykům se naučiti **soud** jako **obecný** bez ublížení kterému. Kterým vyhledává předně gramatiky obecné i to takové, která by téměř tak byla jazyků metafysikou jako gramatikou nauk jest metafysika, jelikož nedostatek takové mluvnice nastrojil nám ku požívání přeodporného zelí totiž tolikerého týchže věcí opakování po mluvnicích všelikých jazyků. Pak chce, aby přičiněna byla kratinká mluvnická připomenutí o tom, co vlastní jest jazyku tomu, ku kterému se přistupuje. Tudíž chce, aby v ruku brán byl slovník, ale to plnější a zevrubnější, než který potud jest vypracován. Totiž ve kterém by

všeliké slovo prvotné rozvodilo se popořád ve svá odvozená složená slova, a kde by ihned přičiněn byl popis věci vyznačené plný, aby nebylo lze žádné nevěděti, i kde by nad to ještě za lepším vyrozuměním přidávána byla z jiných jazyků slova, kterákoliv shodně přizvukují. I teprvé až by ten slovník probrán byl a dobyto odtud povědomosti slov a věcí všelikých, chce, aby se šlo ku spisovatelům, jimžto zřetelně již rozuměti lze bude: aby odtud nejhlavněji způsob obvěty dělati i hojnější věcí známosť byly čerpány.

26. O této metodě své i jejím velmi bytném užitku vyjadřuje spisovatel naději svou těmito slovy: Mám za věc jistou a vyšetřenou, že není žádné jiné snadnější a kratší a k tomu jednostejně platné. I mám naději, že tím ochotněji mně prominou v hebrejském jazyku p. Meelfuhrerus, že jeho klíče hebrejského jazyka, v řeckém Lubinus, že jeho klíče řeckého jazyka, Pasor, že jeho syllabu, Antonín Lobegoys, že jeho Hellady, Starckius, že jeho slovníku, Alardus, že jeho Řecka ve výtahu; v latinském Vogelius, že jeho denníku, Starckius, že zase jeho slovníku, všickni všelikých řádů jmenovatelé (nomenclatores), že jejich seznamů, všickni všech vrstev branní (janitores) sám Komenský, že jejich bran a na konec všelicí jiní, (že jejich nálevek kterakýchkoli nestrojím užívati za vštěpováním jazyků 16). A tito zajisté přeslavní muži jako hodně vychvalují se vůbec, že péčí o přeubohou mládež projati jsouce patrnou nestydatosť hotovi byli vytýkati oněm mamičům (grammatikastrymínům), kteří nám namluvili, že jazykům učí, když leda pravidélky mluvnickými bez hojnosti slov nás zabavují až do osmnáctého roku jako by při stoupě nějaké; tak nemohu se dosti vynadiviti, že nespatřili toho, že

spisovatelem volice schválena

a doryvání na grammatikastry

tyto všecky pomůcky do jedné napořád v pravé pravdě nemáhají jedním nebo druhým tímto nedostatkem, že buď mnohým jazykům neučí nebo učí-li, že proto vždy nehodí se ku nabývání jazyků než toliko pamatování a vzdělávání těch, kterých již tehda bylo nabyto. A v krátce potom: Kruťte se oni všelikých jiných metod ochráncové jak kruťte a vrťte se oni kam vrťte, přece nuceni jsou samou přirozeností, věcí patrností, zkušením a vnitřním zřetelem jsouce přemoženi metodě naší palmu podati, jakkoli by zevnitřním zřetelem proti tomu mumlali. I mým aspoň soudem bylo by lépe, by této metody i při vstupování do vyšších fakult šetřeno bylo, kdyby byly takové slovníky jednotlivých fakult, jakož v pravdě bych sobě sudoval, že by posluchač práv přezdárně a přerychle k víře nepodobný prospěch konal, kdyby osvojuje sobě co nejdůkladněji slovník práva spíše tak právnictví zahajoval než institucemi a jinými knihami.

Engelbrechtův pokus po slovnících též

27. Na tom přece ještě nepřestal (zdali proto, že nových oněch mluvnic a slovníků ještě hotových nespatřil? jakož ani my až posud) Jakub Engelbrecht ze Stralsundu 17), který r. 1641 též vydal i králům, knížatům a říším některým zejmena oddal svou nade všecky, cokoliv jich jest, nejkratší (tak ji nazývá) latinského jazyka metodu po slovníku toliko dvoudílném, který po oné své metodě zpravený spolu na světlo vydal. I v prvém jeho dílu předkládá mateřsko-latinský toliko latinského jazyka kořeny počtem 3661 a chce, aby se jim na paměť učeno bylo; v druhém (který nazývá doplňkem čili slovníkem jazyků odvozená a složená slova, která ve 22 třídy spořádal, v prvé totiž hlavě vypočítávaje všecka jména zdrobnělá, v druhé všecka jména odvozená vyznamenávající místo nebo hojnost, v třetí vyznačující

umění, důstojnosť, stav atd. atd. Kterou však cestou že by něco prospěti se mohlo, jsou, kteří náramně pochybují, aniž toho zkušení před rukama. I jelikož světitou pravdou toto, že slovníků nesluší se jímati jako zprávců než jako služebníků pro paměť, neshledávám, že čeho nadíti se do metody té, která slovníkům toliko všecko pouští zprávcovství.

NB.

28. Též připadl jsem nedávno na Kašpara Scioppia hraběte z Claravalle uvažování o způsobu škol a studií (Consultatio nes de scholarum et studiorum ratione) vydaná v Padui 1636, kterými on na odivu stíhá obecnou jazyka latinského metodu (jmenovitě kterou Jezuité ve svých školách vedou) jakožto zatmělou, zapletenou, okoličnou, veškerému studiu realných věd velmi škodlivou, i ukazuje jinou cestu kratší a líbeznější po spisovatelích a mluvnici své nové. A ta mluvnice prý vydána jest l. 1628. v Miláně názvem tímto: Mluvnice filosofická latinského jazyka školmistrům a počátečníkům, aby totiž počáteční mistry, mistři pak počátečníky se stávali. Kterouž aby vůbec schválil, napsal (v uvažování čtvrtém) sedm důvodů, které mají ve svědomí biskupům vstřeliti úzkosť čili starosť, aby hotovi byli netrpěti déle ve školách mluvnice staré nýbrž do nich novou uvoditi. I jesti těch důvodův úhrn ten: I. že běžná mluvnice plna jest omylův a lží t. j. pravidel nepravých, že pak hanebno jest, aby nepravé věci učiteli mládeži byli vštěpovány; II. že právě tyto lži, jsouce v ledadrobné pletky rozsuty mládež náramnými a zbytečnými pracemi přetěžují a vtipy mučí. (Neboť prý jediná skladba Alvarova 18) má 500 pravidel s tolikéž výjimkami, přídavky a vyšetřeními, že patrně mohou učně dohnati, by se zbláznil nebo oběsil ano všecko to přece odbavuje jeho skladba mluvnice filosofické XV pravidly i to bez všeliké výjimky); III. že ty pletky žákům přemnoho času ujímají, který by prospěšněji oddával se, nebo na

Scioppiova rada o spisovatelích a mluvnici nové.

a osvědčení proti běžným mluvnicím.

cvičení ve slohu nebo na jiné nauky; IV. a že šumují měšce nesčíslných lidí, kteří drahně let ve mluvnickém prachu maří nikoli bez převeliké ujmy na jmění; V. že přemnohých vtipy od zanášení se vědami a umami odstrašují, že za nesmírným počtem pravidel, výjimek, přídavků a vyšetření dříve studií nenávidí nežli poznají; VI. že téže lži i učitelům kříž působí, a že při vážnějších a užitečnějších studiích je obmeškávají; VII. že těmito pletkami bůh, církev, stát strojeny bývají o práci převelmi mnohých, kterou by při nich mnozí mohli vésti, kdyby mluvnickými nesnadnostmi buď ode studií odhrožováni nebyli buď v nich věku nemařili atd. Až potud onen, kteréhož onu tak vychválenou mluvnici marně jsme sobě až posud přáli spatřiti ve svých krajinách.

Jiných didaktiků námi spatřených příspěvky.

29. Jiných didaktiků, kteří za oblehčením metody jazyků cest hledali i rady své vůbec také dali, co bych připomínal? Byli ovšem v tomto půlstoletí přenejedni, kteří zcela na to se oddali. Kterých se nám spatřiti a přečísti dostalo (ani z touhy lepší věci odevšad seznati práce jsme nelitovali), byli tito: Andreáš Wilckius, který své didaktické práce vydal l. 1602., Christophorus Helvicus, jehož knihy didaktické dědici vydány jsou l. 1619., Stephanus Ritterus vydal své práce l. 1621., a téhož i Elias Rodinus, Andreas Cramerus 1622., Statius Buscherus 1625., Jakobus Wolfstirnis 1627. Roku pak následujícího 1628. Gabriel Holstenius vydal božské Glaumiovy metody (tím názvem ji veřejně schvaluje) některé ukázky; neviděli jsme, aby vyšla sama tak velice vychválená metoda (kterou slibována prodlením šesti měsíců známosť latinského jazyka jakož i řeckého, hebrejského, německého; vlašského pak, španělského, francouzského, anglického, flámského, švédského jedním měsícem) atd.

To vše proč zde uvedeno I.

30. To však vše nač zde se uvodí? Předně aby se ukázalo, že nedostávalo se výtečných mužů pečlivě na zmatky léku pohledávajících až i v této stránce a v jich šlépěje vstupovati nebudiž ne-

chvalno. Pak aby námi chvály své živý duch zbaven nebyl, kterýkoli k obecnému dobrému nějakého dobrého vystižení anebo jiným jakého takého podnětu dodal, ve více dále se bylo pouštěno. Naposledy abychom naději měli, že našemu století osudem to přivlastněno, aby porobě a zmatkům zhola se protivilo a po výbavě odkudkoli dychtilo. Anobrž (co s počátku hlavy jsem připomenul), aby po účinnějším léku ohlédnouti se lze bylo, až by vědomo bylo, kterými léky neduhem ještě z místa nepohnuto. Ohlédejmež se tedy.

2. *3.* *4.*

Hlava IX.

Metoda jazyků nejnovějši co; (7) a proč ji jest na misto hledati (10), naposledy kudy naděje jest, že se ji dojde (12), kdežtě uměni didaktického chvály.

Nejnovější prozvati metodu jazyků proč za dobré jméno.

Nejnovějším slove, co nově jest uděláno, nedávno velmi. Ale že tomu, co nedávno uděláno, v historických zprávách posledního se dostává místa, (ano není co dále vypravovati), stalo se odtud, že Latiny nejnovější za poslední se béře. Ano poslední že to jest, nad čež jiného nic není, stává se, že v žádostech věcí nejnovějším jest to, nad čež není čeho žádati, totiž cosi dokonalého, jakového si přáti lze. A v tomto posledním smyslu uložili jsme, že jest vyhledávati metody jazyků nejnovější, která by v tomto způsobu koncem byla žádostí, abychom potom jazykům a všemu jinému spíše vyučovali a se učili než se svářili, kterak jim jest vyučovati a se učiti.

Za vystižením jejím tré se předesýlá

2. Řeknu pak rozvinutěji. Předně, co jest ta taková metoda. Pak za kterými příčinami ukládáme, že jest ji žádati a to vytrvale, až by s bohem nalezena byla. Posléz, odkud se nám zdá, že lze ji vypátrati.

I. Výmez, co ona jest a co býti má

3. Důvěřujeme se, že metoda jazyků tehdáž bude z každé míry dokonalou, bude-li předně krátka a prosta, k účelům jazyka upřímo provodící. I to (druhé) cestou naprosto vyrovnanou, omylů, závad, tesknosti prostou. Posléze bude-li tak obecna, aby se nehodila jednomu latinskému alebrž všem jazykům, též vědám a umám kterýmkoli.

totiž

1. vůdcem velmi přímým do oboru věcí

4. Jazyka účely spatřili jsme v hlavě III., totiž, aby **slovy věci** vyobrážely se **myslem** (§ 14). A to všeliké věci, které svět má (§ 15), za převoděním podobizen všech oněch věcí z mysli do mysli (§ 7., 8., 9., 10.) i za šířením tudy mezi lidmi povědomosti o věcech (§ 12). Odkud se srozumívá, že povahou prvou nejlepší metody jazyků to bude, nebude-li trhati studia věcí a slov, než povede-li zpříma slovy ku věcem t. j. způsobí-li učíc smyslu a vazbě slov, by spolu věcem bylo vyrozumíváno. I to ó jak se znamenitým bylo by prospěchem! Nebo obor obecného lidu příliš povrchně zírá na věci. Školy pak učíce jazykům neučí věcem, any předpokládají, že již prvé je věděti lze nebo potom se jim učiti. Odkud stává se, že rovněž tito jako oni právě nechápají ni věcí ni smyslu řeči. Pravá tedy metoda nechať učí věci i spolu slova bedlivě pozorovati, pochopovati, vyjadřovati, jednou prostou prací nikoli rozdílnou.

2. cestou zmol praprostou

5. Druhou nejlepší metody případností bude, aby ze studia jazyků všeliké ony zmoly, do kterých tolikè jsou nářky, (jakož jsme viděli ve hlavě VII.) odklidila i zpravila cestu k jazykům rovnou a libou, která by do sebe zhola nic neměla strašidel, mnoho však lákadel ku šťastnému vtipů navnazování i k mocnému studia jazyků vzdělávání.

3. pravidlem velmi obecným všeho, čemuž nad to sluší se učiti.

6. A tomu přemnoho dodá platnosti, bude-li metoda táž právě obecnou, nikoli jednomu některému jazyku (u př. latinskému) ale všem jednostejně příhodnou, anobrž i vědám a umám kterýmkoli. Jako totiž cokoliv umím jazyků, týmiž je vyslovuji ústy, týmiž vnímám

ušima, touž píši rukou a perem: tak kolikerým třeba mi učiti neb učiti se *jazykům anebo naukám, abych týmiž učil a učil se pravidly, když toliko lehce se promění ale patrně, co rozdíl působí.* Shodnosti zajisté a rozdílnosti při věcech znáti jest vše při věcech znáti, jelikožtě po shodnosti a rozdílnosti stanoví se věcí podstaty. Měla by tedy obecná tato *jednostejnosť metody,* by lze bylo ji vystihnouti, valnou platnosť k velmi rychlému vyučování a učení se mnohým věcem.

II. Příčiny, proč naskrze nám ji jest stíhati.

1. aby tolikým při věci této žádostem konec přece jednou byl nalezen,

7. Taková *aby způsobena byla jazyků metoda,* přáti si jest; předně že krásno, čeho se žádá, totiž aby přece jednou konečně školy oproštěny býti mohly svých motanin, aby mohly úzkostlivé péče tolika čackých a učenych mužů, nad zmatky oněmi želejících a léku starostlivě pohledávajících, s koncem se potkati a ušlechtilou onu snahu na jiné převésti věci, vůbec aby mohla tato vystižená pravá jazyků metoda i k věcným studiím (ad realia) rozprostřena býti, aby něco lépe bylo všelikým studiím.

2. aby námi tak pohrávající neřesť, nemetodnost *byla pobojována přece jednou!*

8. Než i neřesti zarputilosť *naprosto vzpěčující se povoliti až potud ohledávaným lékům má nás nabádati,* jelikož bědují již sami pozdější didaktikové, že příliš málo tolika snažnostmi prospěno, spíše přimnoženo zmatků v metodě tolika metod přejinačováním, ani mnozí, po kom by šli, nejisti jsouce, buď po nikom nejdou a vězí v dávném nemetodnosti blátě, nebo nepřestávají sebe a žáky zaplétati, všeliká vyšetření, která se jim namanou, uchvacujíce aniž pak jich v jednu umělou osnovu příhodně uvodíce. I *nám* nedávno slyšeti bylo, *že více bylo prospěchu při studiích latinského jazyka prvé než ona naše jazyků brána veřejným schválením do škol byla uvedena.* Což tedy, máme-li povoliti tak zavilé a námi tak pohrávající neřesti? Odstup to. Na odpor spíše půjdeme srdnatěji. Léku nehodí se přestávati, nepřestává-li nemoc. Jali jsme se jednou stíhati ony obludy

zmatků, nestyďme se jich stíhati před se. Hanebno budiž i nohou zpět postoupiti, nad námi ať nevítězoslaví nepřítel, spíše my nad ním z boží milosti, kteréž se nadíváme.

3. abychom lépe stačili tolikě spoustě učiva, kolika na nás a na potomky doléhá

9. Přistupuje, proč nastupovati jest na to dílo ani prací kterých litovati na vyrovnání cesty k jazykům a vědám, protože nám v našem století mnohem více věcem se učiti než bylo starým i zase těm, kteří po nás přijdou více věcem přijde se učiti nežli nám, buď že kdo zřetel k věcem má, buď že k jazykům. Nebo máme my nyní po starých oněch mudrcích tolik za sebou století, za kterých co vykonáno, neznati mohou ti, kteří věděti nemohli; my neznati nemáme, protože i můžeme i zavázáni jsme to věděti, co neznati bylo by hanebno i škodno, jelikož vyšetřeny jsou tolika pokusy mnohé věci a ustanoveny nové vědy a umy, kterých neznati již nelze, má-li učenosť na dobré státi míře. Aniž my jako oni filosofujeme jazykem jedním z dětinství známým; učiti se jest mnohým, chce-li kdo obhájiti jméno muže učeného a se znamenitým lidské společnosti prospěchem na světě se baviti. Nebo pěstovati nám nyní se mnoha národy obcování, an vešken svět sjezdným se stal plavbami a cestami. Naposledy více doma také jest nám podnikati prací, ano tak velice rozmnožila se života zaneprázdnění, kterých neznali staří, když zatím života nám obyčejně ubývá. Že pak tato učiva spousta potomkům našim ještě se rozmáhati bude, ukazuje rozum, když den všeliký něco nového přináší, co přistupuje ku hromadě učiva. I co tedy lepšího sobě a potomkům vésti a vyvésti můžeme, než abychom měli k učení se čemukoli cesty vyrovnané, žádnými ku pobluzování prostrannostmi, žádnými k obmeškávání se zápolími, žádnými tesknosti zmolami ne závadné? I v pravdě při tolikě učiva haldě, velikou studií částkou bude, znáti všelikých studií cestu jakousi obecnou, krátkou, pravou, neomylnou.

NB.

10. Ba právě, řekne kdo: jen ať na takovou cestu uhoditi není nemožná! Nic nesnadnějšího než nalézti, co by bylo po všeliké stránce ve svém spůsobu dokonalo, praví Cicero. Než praví nesnadno, nikoli nemožno. Nebo naskytají se ve všelikterakých věcech stupně, dobrého, lepšího, nejlepšího. Co pak se naskytá, jest: co jest, toho lze hledati, čeho hledati, toho i nalézti. Hledejme tedy, abychom nalezli. Čím tato věc jesti žádostivější a s větším užitkem, tím úsilněji. Při velikých věcech lépe i se skutky se minouti než nepokusiti podjíti se toho, očkoli s rozumem pokusiti se lze. Že však pokusiti se lze přece jednou aspoň o metodu jazyků nejlepší, tomu na důvod budiž, že částečně mnoho již vyšetřeno, co výborně se hodí k odklizení částečných v tom zmatků. I proč tedy **všelikých** částečností sebráním nezpůsobiti povšechného **celku**, který by se hodil **všemu?** Ač ovšem rady a smysly, které jsme již přeslyšeli (ve hlavě VIII.) od sebe se různí všecky, přece mají ty které do sebe vyšetření velmi dobrá, která budeme-li moci sjednati a způsobiti ze všech celek spořádaný, bude snad právě tím, čeho se hledá, **metodou jazyků obecnou.**

III. Odkud metodu nejnovější vystihati?

Dvojí se ukazuje cesta: 1. buď uvedením v osnovu vyšetření až posud sebraných

11. A tou cestou k nápravě vad při metodě kdyby se postupovalo, dálo by se to následováním jakýmsi Hippokrata, který částečných neduhů léky jistými pokusy stvrzené a v chrámě Aeskulapově zavěšené vypsav uvedl v osnovu umění. I též Zeuxa, který oudy překrásných pannen ohlédal a který, co do kterékoli načitě krásného shledal, na svou Helenu přenesl i tudy převýtečný obraz vyvedl. Když totiž ti, kteří se posud potili hledajíce metody, svá vyšetření na veřejném jevišti vyučování vyložili, i nymphy své pokud mohli, vyšlechtili; kdo by zhájil již tomu onomu Hippokratovi neboli Zeuxovi ruky přičiniti a z nejlepších i z nejvýtečnějších zpraviti tělo celé?

(příkladem Hippokratovým a Zeuxovým)

2. aneb uměním didaktickým důkladně vystiženým.

12. Nám však líbí se jiné ohledati cesty, oné sice pracnější, avšak která něco více slibuje, co do celosti přání veškerého. Všickni totiž didaktikové, které jsme přeslechli, patrně spatřili něco sem příslušného, nikdo celku. I toho celku poněvadž nalezeno není oněmi částečnými i kusými vyšetřeními aniž se najde: utéci se jesti k umění jakémus obecnému. Umění míním ono, které obcování mysli s myslí odmýká, a které za to ručí, že, co kdo ví, způsobí, aby jiní rychle věděti mohli, **didaktiku** totiž. A ta bude-li řádně zpravena, jediná bude moci nám při studii jazyků cíle vytknouti, jediná prostředky k účelům spořádati, jediná náležité způsoby prostředků předukázati.

Didaktika (posud nejinak než ledabylo vedená) *přírody jesti dílem,*

13. Avšak didaktická díla také již psána jsou. Jsou, avšak ledabylo za povrchností vyšetříček, ku základům věci veškeré sotva potud se propraveno. I je se tedy pokusiti o to, jakož jiná umění, na nepohnutých spoléhajíce základech docházejí dokonalosti jakési svrchované, aby tak i toto umění vyučovací, když by se rovně zde jako jinde, přírodě vzpomáhalo uměním, avšak ne jinak nežli šlépějemi přírody. Nebo práce při vyučování a učení se přírody samé jesti dílem mající tak jisté cesty svého postupu jako všecko ostatní v přírodě, umíme-li zpravovati nikoli však másti. Právě Hippokrates: Přirozenosti jsou léčitelkami neduhů, lékař jest toliko přirozenosti služebníkem. Právě i zde: Ne učitel učí, než příroda; učící toliko přírody služebníkem. Ani žák se učí, než přirozené žáka schopnosti uchycují věci své; učeň toliko schopnostem poskytá věci. Poněvadž totiž člověk odevšad smyslem jsa vystrojen a vpuštěn do veškerého oboru věcí, odevšad paprsky věcí obražen býti můž a přetvořován ve všecko; nepozůstává než prohlédati k tomu, bychom uměli řádem dobrým smysly své obraceti a nastrojovati ku

věcem jim vhodným, ať vlastní pravím smysly což jest učiti se, ať cizí, což jest vyučovati.

jemuž přec uměním jest pomáhati

14. Je skutečně do některých takováto způsobnost od přírody, aby zdárně se učili, zdárně vyučovali. Nebo jsou, kterých vyučovati nic tak hrubě netřeba; cokoli vidí, sami postíhají. Jsou zase, kteří jiným věci ukazujíce málo kolikosi slovy až i vzdálené při věcech smysly odmykají, čeho jiní zpraviti nemohou až i rozličnými pracnými obhovory. Anobrž někteří tak nešťastnými jsou učiteli, že čím více mluví, tím více zatemňují, leč by se maní slovíčko naskytlo, které by posluchači nenadále smysl jako klíčem otevřelo. Čehož dostává-li se některým darem přírody, některým příhodou, proč pak ne dobrými vyšetřeními v pravidla i pravidly v umění uvedenými?

i kteréž proto na základech nepohnutých jesti staviti.

15. Než řekl jsem, že třeba didaktiku založiti na základech jistých a nepohnutých, protože nebude-li základů, nebude lze v umění ji vyvésti; budou-li se viklati, nebude lze nic bytného na nich vyvésti; sic vyvede-li se na nich, oboří se.

Základy didaktiky co?

16. Základy ony didaktické nemohou jiné býti, než pravé prvé poznání všeho toho, co se sbíhá za vyučování a učení se za tím koncem, abychom na způsob uhodili vésti jednotlivé věci tak, kterak vedeny býti mohou, chtějí, mají, totiž kterak toho jednotlivých věcí přirozenost vyhledává nebo dopouští. Zachovává jmenovitě věc kde která zvláštní jakýs, od jiných rozdílný, sobě vlastní způsob a z něho vyplývající činnosti i trpnosti, potom též k těm činnostem i trpnostem zvláštní nástroje, i jak s nimi zacházeti, zvláštní konečně způsoby, kterých nechopíš-li se nebo chopíš se jiných za jiné a jinak, než přirozenost věci vyhledává, zklameš se. Tak dřevo jinak chce do rukou bránu býti než kámen anebo kov; i jinak zase dřevo dubové než jedlové nebo jiné. Než i téže dřevo k jiným trpnostem

jiných vyhledává nástrojův i způsobů, jak nástroje ty vésti, u př. když má býti děleno, chce řezánu býti nebo štípánu; když má v obraz vyděláno býti, chce rýpánu, nebo dlabánu nebo strouhánu býti. A práce tato každá své zase má případnosti, jisté způsoby i omezení. Nebo štípati lze dřevo na dlouho toliko, kudy jdou léta se svými meziletími, nikoli na šíř. Zase strouhati na šíř toliko, nikoli na dél. A tak jiná všeliká věc vyhledává, aby s ní obíráno se bylo po její povaze. I kdo toho šetřiti umí, shledává, že práce od ruky plynou i vyvodí díla po žádosti své; kdo nezná, i přece pořád věcmi točí proti povaze jejich, potkává se s odporem i vyvodí díla buď ničemná, buď bídná nebo potvorná.

Prvé seznání toho, co zbíhá se za vyučování a učení se.

17. Tedy jest i jisté umění, kterak se vtipy se obírati; a to aby zřízeno bylo, neproměnně sluší prve znáti, cokoli při vyučování a učení se sbíhá, a teprvé tehdáž bude lze nadíti se něčeho podstatného.

Didaktiku míti podstatnou s kolikým to prospěchem.

18. Pokusme se tedy veškeru práci při vyučování v jedno uvésti umění, hodlajíce tak způsobiti věc velice užitečnou netoliko školám, které učitelův a učňů jsou dílnami, alebrž i všemu životu lidskému, který všechen tráven ve věcech, které na vyučování a učení se jsou založeny.

Zdali a proč sluší ji na tomto místě předložiti:

19. I ač tak ze základů didaktiku vystíhati nezdá se, že by sem snad slušelo, kde zjevně slíbili jsme hotové dávati nikoli vyšetřovati; přece protože jiné naše práce na světlo nejsou dány, nesluší se zde ukrývati s tím, cokoli základů bylo nám lze postihnouti. *1.* Předně aby na jevě bylo, že jsme po základech při učení se snažně pátrali, i že nerozmyslně ničeho nového nezačínáme. *2.* Pak abychom měli potom odkud svých rad doličovati ve všelikých věcech největších i nejmenších. *3.* Posléz kdokoli bude chtíti o tom souditi, aby mohl souditi podstatně.

I proč tak obšírně.

20. Ani tedy nebude, proč by se kdo diviti měl, že námi zde vystíhána didaktika netoliko jazykův alebrž i věd a prací, rozpomene-li se jen na to, co již (ve hlavě I. § 25. a 27. a ve hl. II. § 12., 13., 14., 15.) prokázáno, že jazyk čili řeč čímsi jest velice složitým, kde teorie spolu i praxe věci se vyskýtají. Když tedy metody jazyků dokonalé bez metody věd a prací ani zpraviti ani jí rozuměti nelze, neuchylně bylo tuto na pomoc přivzíti. Vystříhati se však budeme přimíšeti něco, což by předsevzetí nenapomáhalo. I zdá-li se komu, když toto zde čte, snad jinak, prodliž, prosím, soudem. My osvobozujeme sobě tvrditi, že ničeho zde tak malicherného nebude, což by k otevření několika didaktických tajemství na způsob klíče nebylo i neprokazovalo příhodnosti olovnice k uznamenání úskalí i mělčin při běžné metodě, kdekoli se tají.

[Pozor čtenáři. Ve veliké didaktice stíbali jsme tajemství tohoto umění synkriticky, šetříce postupování přírody a umění řemeslných při jejich dílech. Tu již půjde se analyticky, pročež bude samo umění vyměřováno, ve své případnosti (účely, prostředky i způsoby při konání) rozvíjáno a tak vědecky ředidel dobýváno.]

Hlava X.

Metody jazyků nejnovější základem umění didaktické.

Kteréhož tři částky:

I. Účel, co hledá konati, totiž vyučovati hbitě, libě, mocně: 1—4.

II. Prostředky, kterými toho dojíti strojí, které jsou buď stálé, příklady, pravidla, napodobení, a kterak řádně se to děje: 5—38., buď ty, kterých nad to šetřiti sluší rozdílně po rozdílnosti (1.) věcí, jimž se jest učiti: 39—106, (2.) osob, jež je cvičiti: 110—123, (3.) účelů, jichž jesti dostíhati: 124—128.

III. Způsoby některé stručné, jak vyučovati všemu jednak rychle: 129—140, jednak libě: 140—149, jednak mocně: 150—162.

Didaktika co?

1. Didaktika jest umění dobře vyučovati (nebo *διδάσκω* jest vyučovati, *διδακτός* učený, *διδακτικός* doctivus, učivý t. j. vyučování povědomý).

Vyučovati co?

2. Vyučovati je způsobiti, aby to, co kdo umí, i druhý si osvojil a uměl.

Dobře vyučovati co?

3. Dobře vyučovati je způsobiti, aby někdo hbitě, libě i mocně se učil. Hbitě, prací jednou stálou beze všelikého škodného času maření. Libě, aby učeň po veškeren běh studia každého ne tak unaveným číl se tím, co jest vykonáno, jako žádostí zaníceným k tomu, co pozůstává vykonati. Mocně, aby které věci se učí, naučil se veškeré a právě až ku hbité hotovosti. Zle tedy vyučuje, kdo váhavě, kdo těžce, kdo kuse ku vědění provodí.

Uměle vyučovati co?

4. Uměle vyučovati jest ku dobrému vyučování cesty jisté znáti i na ně nastupujíc hbitě, libě, mocně ku povědomosti věci provoditi. Jestiť ovšem rychlosti třeba při vyučování a učení se, protože umění dlouho, živobytí krátko atd. Lahodnosti třeba, aby nepodcházela tesknost anebo nechuť, mory to na učení, nýbrž aby duch samou rozkoší se probouzel

a v práci zabavoval. Mocnosti třeba, aby vědění naše bylo věděním, nikoli vědění stínem, věcí nikoli barvou, abychom sami sebe neklamali nebo jiné. Ku všem pak a jednotlivým věcem těmto, třeba jest umění, anotě umění jest jistý způsob něco na jisto způsobiti. Na nejisto vyučovati neb učiti se nebo pracovati, to případno na nezpůsobného.

Případnosti didaktiky obecny jsou a zvláštní.

5. Cesty tedy ony umění vyučovacího stíhati budeme ohlédávajíce všech a jednotlivých věcí, které se sbíhají při vyučování, učení se i vědění, za tím koncem, abychom postihnouce, co samo sebou jest, z čeho se skládá a kterak se děje, postihli, kterak to vedeno býti může, chce, má. I dají nám obecné věci právě vystižené k opatrnému vyučování zákony obecné, stálé, jichžto vždy a všude šetřiti bude; zvláštní pak zvláštní zákony, jichž někde a někdy šetřiti přijde.

Povšechně prve poznati sluší, co jest vyučovati, učiti se, uměti.

6. Co vždy a všude za vyučování a učení se zbíhá, jest samo **vyučování, učení se, umění.** To tedy dříve všeho sluší rozebírati, aby na bíledni bylo, čeho jednokaždé vyhledává. Poněvadž však před úkonem při vyučování předčí umění (nebo nikdo nemůže vyučovati tomu, čeho neumí), vyhledávejme nejprve toho.

Uměti co?

7. **Uměti** jest moci něco vytvářeti leč myslí leč rukou leč jazykem. Nebo všecko děje se vytvářením či vyobrážením t. j. obrazův a podobizen věcí vzdělááváním. Když totiž věc smyslem uchopuji, vyráží se obraz její na mozku. Když podobný působím obraz, vyrážím jej na hmotě. Když pak to, co myslím, nebo působím, jazykem vypovídám, vpravuji obraz téže věci vzduchu a vzduchem jinému do ucha, mozku, mysli. (Viz hlavu II. 20). Prvým způsobem vyobrážeti slove scire, wissen, věděti, druhým a třetím moci vyobrážeti slove scire, können, uměti).

Obsahuje tré: vzor, vzorované, a vzorující.

8. Kdekoli tedy jest umění, tam tré; vzor, vzorované, vzorující. To jest (1.) praobraz, umění předmět, (2.) paobraz, umění účin, (3.) obraz tento z onoho vyvodící nástroj nějaký, totiž smysl, ruka, jazyk

atd. (Nebo bez nástroje nic se díti nemůže). Odejmi mysli věci, se kterýchž by obrazy uchycovala, nebo nástroj, kterým by je způsobovala, (smysl, ruku, jazyk), nebude jí ničeho lze uchycovati, vyobrážeti t. j. ničeho uměti (mysliti, vyvoditi, mluviti). Odejmi vytvořené obrazy (jako se stává v zapomenutí, když podobizny na mozku se zamaží) nebude nic už uměti. Odkud vynořují se zásady.

I. *Nic neumíme beze vzoru či způsoby.*

(Protože umění jest nějaké věci umění. Abys tedy něco uměl, hledati jest něčeho, podle čeho bys způsoboval smysl a potom mysl, ruku, jazyk. Wissenschaft und Kunst muß ein Vorbild haben.)

II. *Nic neumíme bez napodobování či beze způsobování*

(protože umění jest vytvořování: Wissenschaft und Kunst bestehet im Nachbilden).

III. *Nic neumíme bez způsobujícího nástroje či beze schopnosti vytvořovací*

(neb umění vytvořuje něco něčím: Wissenschaft und Kunst muß Bildungsmittel haben).

Učiti se co?

9. **Učiti se** jest jíti k umění věci neznámé po nějaké známé (čili učiti se jest hledati, abys mohl něco vtipem vytvářeti).

Zahrnuje v sobě také tré, **neznámé, známé a přičinění se** *přejíti ode známého k neznámému.*

10. Kdekoli tedy něčemu se učíme, tu tré se sbíhá, (1) neznámého něco, k čemu se směřuje, (2) známého něco, kudy lze přejíti ku neznámému onomu, (3) přičinění se o přechod, anobrž přechod sám. Discentia totiž, (kteréhožto slovo Tertullianus za práci při učení se pokládá), jest jako nějaký hyb, kterým hybného něco se posunuje od konce daného oň se opíraje, ke druhému konci odtud vzdálenému. Hybné zde jest učeň. Konec prvý jest věc učni již dříve známá, po kteréž posunouti se mu lze ku seznání věci druhé, ještě neznámé; (slove ona

předchozím znáním, též počátkem poznávání); nebo z toho přechod se stává ku konci vzdálenému, k věci neznámé, avšak nikoli bez jakéhosi přičinění se. U př. kdyby mi se dnes učiti bylo jazyku perskému, mám před sebou věc neznámou, kteréž abych se naučil, třeba mi jest prostředkování nějaké věci známé, to věz (vykladače, povědomého onoho a mého jazyka buď že on živý jest, člověk, buď že neživý, slovník). I teprvé třeba práce a píle, abych kus po kuse překládaje i častěji opětuje dobyl sobě vyrozumívání řeči, které jsem prve nerozuměl, po řeči, které jsem dříve rozuměl. Odejmi jedno z toho, učení se bude ničím. Vynořují se zde zásady.

IV. *Neneznámému se neučíme*

(protože totižto známo již jest, co vykonáno, konati netřeba aniž konati lze).

Výměšek. Tedy čemukoli se učíme, pokud se učíme, jest neznámo. Čemu kdo již se naučil, tomu přestává se učiti.)

V. *Neznámému neučíme se leč po něčem známém*

(čili: Čemukoli se učíme, učíme se po věcech prve známých, protože jinak nelze. Nebo poznávání věcí jde po stupních, a jest rozumu lidského jako vystupováním nějakým k tomu, čeho hledáno. Jako tedy v řebříku vyskýtají se špruhy a jako ten, který leze, nejinak leze nežli ze špruhy, na které již stojí, posouvaje se na špruhu nejbližší (by jinak chtěl, potkal by se s pádem), tak mysl za učení se nejinak nežli že se podává od věci k věci, od toho, co již známo, k tomu, co je teprv poznávati.

Výměšek. Tedy neznámému čemusi neučíme se po neznámém.)

VI. *Neznámému neučíme se leč učíce se*

(čili: Cokoli třeba uměti, třeba se tomu učiti.

Výměšek. Tedy k učení se pohledáváno práce a píle atd.)

11. Jelikož pak tomu, kdo cestu nějakou po prvé koná, by nezbloudil, třeba opatrnosti, též i tomu, kdo na řebřík poprvé lézti ohledává, by špruhy ho nezavedly, i (jelikož) málo kdy tak obezřetnu mu býti lze, by se blouditi neudálo; jest velice prospěšno anobrž nutno míti vůdce, který by blouditi zahajoval neboli pobluzujícího pamatoval, a se špruhy padajícího vzpodjal i na cestě uchoval. Což poněvadž podobně jest při učení se (když mysl ode známého postupuje k neznámému), vycházejí odtud zásady.

VII. *O učně, aby něčemu zle se neučil, vždy jest pečovati.*

VIII. *Učni i opatrnému s počátku sotva lze nebloudíti*

(čili: bez kazu neučíme se ničemu).

IX. *Aby učeň jinak než po stupních prospíval, nemožno.*

X. *Učni* (tedy) *vůdce, napomínatele, opravovatele vždy třeba.*

(Jsou sice zdárnější vtipové, kteří se sami nabádají, napomínají, vedou, napravují, kárají, ale ti řídci jsou, a ani tak nejsou bez vůdce, napomínatele, napravovatele, když sobě sami to prokazují, co jiní jiným. Středním vtipům, ovšem zpozdilým vždy vůdce třeba.

Výměšek. Kdo vyučuje, vodí: kdo se učí, voděn bývá.

Do učitele tedy jakožto vůdce které jsou potřebné věci, dále ohledejme.

Vyučovati co jest a v sobě obsahuje

12. **Vyučovati** jest **učně učením** zapájeti. Aj tu učitel, učeň, vyučování. Učitel jest, kdo umění předkládá, učeň, kdo ujímá; vyučování, samo předkládání umění a jeho z učitele do učně propravování. (§ 17. atd.)

XI. *Kde nikdo nevyučuje, tam ničemu nebývá vyučováno.*

XII. *Kde nikdo se neučí, tam ničemu nebývá se učeno.*

XIII. *Kde není vyučování žádného, tam není žádného vštěpování umění.*

13. Týž totiž je způsob vtipů, který polí, týž učitelů, který semen. Neseješ-li ničeho, ničeho nesklidíš; málo-li, málo. Aniž jiného cos, než jsi sil. Protože vtipové právě jako políčka, nic jiného zase nedávají, než co přijali.

XIV. *Učitel a učeň k sobě sluší; při vyučování ni toho ni onoho nemůže nebýti.*

XV. *Učiteli a učni sponou jesti sama nauka z jednoho do druhého přeplývající.*

XVI. *Učitel dobrý, učeň dobrý, vyučování dobré mocně množí umění.*

Pošetřme tedy, čeho v jednokaždé věci vyhledáváno, by byla dobra.

Do učitele potřebnou věcí učivost.

14. Do učitele pohledáváme učivosti (doctivitas), aby uměl, mohl, chtěl vyučovati. To jest, aby (1.) čemu jiné vyučovati má, sám uměl; nebo co příliš málo umí, tomu nemůže nikdo vyučovati: (2) aby co sám umí, jiné tomu vyučovati mohl t. j. aby byl učivý (didakticus), i uměl nevědomce trpělivě snášeti, nevědomosť pak samu mocně vypuzovati atd.); posléz (3.) aby, co umí a může, i tomu chtěl, t. j. aby byl snažen a pilen, jiné na světlo, kterémuž se těší sám, vyvoditi žádostiv.

XVII. *Učitel buď vyučování mocen* (učen).

XVIII. *Učitel buď vyučování povědom* (didaktikem).

XIX. *Učitel buď vyučování chtiv* (neznejž lenosti a závisti).

Do učně potřebnou věcí učelivosť.

15. Do učně pohledáváme učelivosti, která na tom se zakládá, aby mohl, uměl, chtěl vyučovánu býti. Moci vyučovánu býti jest býti k učení se ústrojů (smyslu, ruky, jazyka) neporušených. Uměti vyučovánu býti jest býti dospělým věkem nebo prospěchem ku věci, které se jest učiti. Chtíti vyučovánu býti jest býti učení dychtivu a smyslů čilých na docházení jeho. Tedy

XX. *Nespůsobného, by vyučován byl, nenaučíš* (u př. slepého optice, hluchého hudbě, němého mluvě, chromého tanci atd. Vždyť nelze.)

XXI. *Nedospělého, by vyučován byl, ledva naučíš* (u př. nemluvně grammaticky mluviti, hudebně zpívati, s dalekohledem se obírati atd., též běhati dříve než umí choditi, nebo choditi dříve než umí na nohy se staběti atd. To by pak též bylo, jako bys od holého ptáka pohledával letu, nebo chtěl ovoce česati se stromu sotva ještě zakvítávajícího. Všecko má svou dobu. Rozuměti pak tu je dospělosť netoliko věkem než i prospěchem, protože všemu učíme se po stupních, po věcech prve známých (po zásadě V.). Neumí-li tedy kdo toho, čím mu k jinému nejbližší již stele se stupeň, nebude moci tam doveden býti neb nejinak leč ztěžka).

XXII. *Nedbalého o to, by vyučován byl, marně vyučovati budeš, leč prve učiníš jej chtivým učiti se* (totiž aby přál si uměti i proto při tom byl se smysly živými, aby jiného cos odložil, toto vedl. To však kterak se zpraví, ihned pověděno bude).

Učelivosti způsob trůj.

16. Vychází odtud učelivosti způsob trůj. Prvý hbitosť chápati či vtipnosť. Druhý důmyslnosť v rozsuzování čili soudnosť. Třetí horlivosť toho, co počato, píleti, což nazýváme pílí. Vtipným jest, kdo vše, co se namane, sám od sebe chvátá. Soudným, kdo to, co dobře jest váženo, dobře chápá. Pilným, kdo prací cokoli přemáhá.

XXIII. *Vtip, soud, píle, kde spolu jsou sňaty, v divy veliké působí prospěchy.*

XXIV. *Vtipu nebo soudu na díle nedostatek nahrazuje se pílí.*

XXV. *Kde není vtipu ani soudu ani píle, tam vyučováním a učením se prospívá se buď nic anebo málo.*

Do vyučování tři potřebné věci.

17. Při vyučování také tré se zbíhá, věc, které se vyučuje, způsob, kterým se vyučuje i prostředek jakýsi, kudy vyučování píleti, aby pozorlivě chápáno bylo. Věc, které se vyučuje, slove předmětem vyučování, o němž § 18. Způsob, kterak vyučovati, (slove) metodou, o kteréž § 19. Prostředek, kudy vyučování píleti, slove kázní, o kteréž § 36. (Nebo že odtud jest slovo kázeň jako kázání, že učiti se káže tomu, kdo dobrovolně nechce.)

XXVI. *Kde ničemu vyučováno nebývá, tam se ničemu neučeno.*

XXVII. *Kde zmateně vyučováno bývá, tam zmateně se učeno.*

XXVIII. *Kde nedbale vyučováno bývá, tam nedbale se učeno.*

Výměšek 1. Hojnosť umění jde z hojnosti předmětů.

2. Spořádanosť umění jde z spořádanosti vyučování.

3. Prospěch umění jde pílí učitelův a učňů.

I. Věci, jimžto sluší se vyučovati, které pak?

18. Věcmi, jimžto sluší vyučovati, jest vše, co může lidskou zdokonaliti přirozenosť. Totiž známosť a potom náležité užívání jednak sebe sama (ve příčině zevnitřních údů, smyslů, mysli, vůle atd.), jednak věcí ostatních, aby nám všecko sloužilo, nic neškodilo. Čehož rozdílnosti potom uhledáme, až příčina bude vyhledávati částečných zákonů, kterak vyučovati.

II. Způsob, kterak vyučovati, čili metoda trojím zaměstnaná:

19. Způsob, kterak vyučovati, zakládá se na **opatrnosti v metodě**, kteréž učitelem vždy a všude šetřiti jest v tom, aby uměl předně mysli učňů k učelivosti nastrojovati (viz § 20.), potom učení samo podávati (viz § 26.), posléz podané a pochopené utvrzovati (viz § 34.) Jako totiž malíř chtěje způsobiti obraz, desku nebo plátno, kde malbu strojí uvésti, prve napíná, hladí i základy nějakými potírá, aby je nastrojil barvy chytati, tož maluje, teprve fermeží potra na slunce a vzduch dává, aby zatvrdl a dal se v ruce bráti: týmže způsobem opatrno bude postupování toho, který pouští se vytvářeti umění druhému v mysli, ruce, jazyku, dovede-li mysli k učení nastrojovati, pak učení podávati, teprve je utvrzovati.

(1) nastrojováním mysli k uchycování učení.

20. Nastrojování třeba, aby, kdo učiti se chce, učení chápati mohl, chtěl, uměl. Nebo nebude-li moci, chtíti, uměti, darmo uhmoždíš sebe a jej prací při vyučování, jako vysvitlo z § 15. Tedy jako zákonem budiž:

XXIX. *Nikoho nepřipravena k tomu, aby vyučován byl, nepodjímej se vyučovati.*

(Protože nelze mluviti, kdo poslouchati nechce, nelze ukazovati čeho tomu, kdo patřiti nechce, nelze předcházeti toho, kdo nechce po někom jíti: tedy ani vyučovati nelze toho, kdo se učiti nechce. Vedeš-li to přece, mrháš chmel i slad. Viz zás. XX., XXI., XXII.)

(kterak to zpraviti?

21. Aby pak kdo vyučován býti mohl, chtěl, uměl, buď poskýtá příroda, neb jesti to způsobiti uměním. Propůjčila-li komu příroda ústroje zdravé a horlivosť k učení se a přičinlivosť ku věcem, jež náleží konati, (co do zdárnějších povah samo sebou když tehdy se vyskýtá), darmo bys váhal do toho se dáti. Lačnému jídel schvalovati netřeba, podej toliko, dychtivě uchvátne, a dobře stráví. Tedy

XXX. *Připraveného, by vyučován byl, vyučovati neprodlévej.*

22. Pakli žaludek jídla sobě oškliví, věz, že léku mu prvé než potrav třeba. Těmi tedy prodli, onen přičiň. Kterak? Jest-li při kom nechuť učiti se, odtud jest, že prospěšnosti nerozumí; nebo že jinými věcmi více jest přivabován, nebo že nesnadností jest odstrašován. Zprav tedy, aby rozuměl, co by mu prospělo, by to neb ono uměl, ihned zatouží to uměti, an vrozena mysli lidské láska k věcem lepším. Zprav, ať chuti k dobré věci nabude, tudíž shledáš jej navnazena, anotě přirozeno jíti po vůni něčeho dobrého, buďiž si ono jaké buď. Zprav, ať znamená, že práce dá se pokonati, tudíž pospíší do ní se dáti; anotě lidské mysli vlastní pracovitou býti a hleděti věci přemáhati.

XXXI. *Do vyučování se nedávej, leč bylo žáků hodně schváleno.*

Výměšek. Všelikterakým tedy způsobem, jak jen lze, píleti toho, aby žák učení, ku kterému přistupuje, jako za něco podivuhodného měl.

(Toto podivování se roznítí lásku, láska touhu, touha píli.)

23. Způsobíš to, dáš-li toho nějakou ukázku, že krásno, lahodno, snadno jesti studium, které se začíná. Nebo přirozeno jest raději chtíti celku nežli částce. Ohledej toho pravdy při chlapci tří- čtyř-, pětiletém. Začni mu vypravovati pověsť nějakou nebo báječku. I začal-lis, přestaň. Jak se touhou po ostatku bude zmítati, jak prositi, abys předse vypravoval! Totéž platí při všech věcech ve kterémkoli věku, dovedeme-li přirozených chytati se ostnů. Tedy

kdyby totiž nějaká příhodná ukázka toho se dala)

XXXII. *Do vyučování se nepouštěj, než až chuť v žáku jest náležitě vzbuzena.*

24. A poněvadž přirozenosť lidská jest pracovita i naprosto ruch oblibuje a to ruch volný, za tím koncem aby sama věci tvořila a přetvořovala; tedy

XXXIII. *Do vyučování se nepouštěj, leč až žák ku práci jest přihotoven.*

Ratichiané.

(Nedávno nedali nám dobrého ředidla didaktikové někteří: Veliká práce připadejž na učitele, učni neostavuje se nic kromě Pythagorejského mlčení (výše ve hlavě VIII., 16.) Oslovskou, neprospěšnou, marnou práci strojí učitelům pravidlo toto; učňům pak ku prospívání zavaluje závady neúchranné i tlumí v nich pozornost všelikou. My jsme spatřili, že práce k učení se pohledává, po zás. VI. a výměšku jejím a že při vyučování nebýti nesmí ni toho ni onoho, po zásadě XIV. Oba tedy částku práce podstupujte, učitel předcházeje, učeň po něm jda. Mlčením pouhým, aby žák pozoroval, nikdy toho se nedočiníš, neřkuli aby prospíval, bys se přetrhl. Ba čím více jej tak němě pozorovati nutiti budeš, tím více jej otupíš. Nebo člověk není špalkem, z něhož bys (kdy by si se zhola trpně měl) sochu vytesal, než jest živým obrazem, sebe sama tvořícím, znetvořujícím, přetvořujícím, jak kdy příčina bude. I v pravdě že nic těžšího není než učiteli k vůli uši pouštěti, zakoušíme i my urostlí, neřkuli aby to chlapcům lze bylo v onom věku po všech věcech těkavě se rozpouštějícím. (O čem více pověděti dole příčina bude § 144.) Ale dáš-li něco dělati, ihned vzbudíš, ihned mysl jmeš, aby na svém ustrnula předmětě. Naprosto totiž přirozeno jest, (NB.) že, kdo se nosí nebo vozí, cesty nešetří, komu choditi je samu, že se ohlédá, jednak aby nepadl, jednak aby nezbloudil. Zrušeno budiž tedy škodné ředidlo, a směněno tímto lepším).

XXXIV. *Učni práce, učiteli řízení.*

Po ředidle tomto dávej vždy učni v ruce nástroje, aby znamenal, že jemu sluší pracovati i aby se tu nedomýšlel nic vzdáleného, příkrého, nesnadného, ihned jej sobě uděláš bodrým, čilým, chtivým.

25. Kterak pak způsobí se, aby též dovedl se učiti? Zde není žádného umění. Dovedeš-li vyučovati, dovede on (již tak učiti se chtiv jsa) se učiti. Dovedeš-li předcházeti, dovede on po tobě jíti, právě tak jako dítě čerstvé se přikájeti, umí-li chůva ukájeti. Tam tedy sluší jíti, abychom pošetřili opatrnosti, kterak jest učení podávati.

(2) Pořadem stálým, kterým jest učení podávati, po příkladech, pravidlech a napodobení

26. Opatrnosti, kterak učení jest podávati, předůležitým zákonem a světlem, středem a okolkem, základem a vrchem jesti tato jediná věc, aby všemu vyučováno bylo **po příkladech, po pravidlech a po cvičení** čili napodobení, t. j. aby vždy věc, jíž se jest učiti, učni poskytána byla, poskytnuta jsouc vykládána, vyložena pak jsouc a jím pochopena, novým od něho vytvořováním ji vyrážeti aby se podjímáno bylo, až by vyrážeti uměl. (Vyplývá to z § 8., 9., 10). Nebo příklad jest jako vzor (Zás. I.), napodobení jako vzorované (Zás. II.), pravidlo jako nástroj napodobení řídící (Zás. III.) Z tohoto základu plynou zásady.

XXXV. *Kde nic není napodobitelného (t. j.* příkladu), *tam není žádného napodobení.*

XXXVI. *Kde ku napodobení není žádného ukázání (t. j.* pravidla), *tam napodobení ni snadno ni jisto.*

XXXVII. *Kde není žádného napodobení (t. j.* užívání, provádění, cvičeb), *tam ukazování jak napodobovati, i samo napodobitelné nadarmo.*

NB.

27. Veškera tedy práce při vyučování a učení se zanáší se příklady, pravidly, napodobením; toto tré nechať cvičí učitele, toť i žáka. Odkud vyplývají tři zásady:

XXXVIII. *Vzor dáti, vyložiti, napodobení napřed ukázati sluší na učitele, pozorovati, pochopovati, napodobovati na učně.*

(Nebo předpokládá se, že učitel jest vůdcem, učeň pak vůdce svého nohsledou (po výměsku zásady X). Vediž tedy onen t. j. předcházejž, tento pak beřiž se po něm. Ein Vorgänger und ein Nachgänger müssen beisammen sein).

XXXIX. *Bez příkladů, pravidel, cvičení buď ničemu vyučováno a učeno se nebývá nebo ničemu právě.*

(Prvé věci pravda ukazuje se do hluchých od narození, kteří ježto nikoho mluviti neslyší, sami také mluviti neumějí; neb odkud by se učili? beze vzoru nemohou (po zásadě V.) Ba ni dvounohý člověk neučí se bez příkladu choditi, jako zřejmo bylo do chlapce z Hes, který jako nemluvně vlky byl uchvácen a mezi nimi vychován. Nebo s nic nebylo leč čemu se příkladem zvěři se bylo naučilo (po čtyrech běhati, výti, pazoury kořisť lapati). Osmiletý teprv byv chycen i mezi lidmi pobyv naučil se příkladem jich vstávati, po dvou choditi, i brzo potom též mluviti atd. Holý mi však příklady bez pravidel učiti se nedostává se než vtipům zdárnějším. Než i tací, samoukové, neučí se bez pravidel, kterých ač sic od jiných neberou, přece si je sami sobě dělají za svého (věcí) pošetřování. Naposledy bez užívání čili beze cvičení něčemu se naučiti nedostává se nikomu aniž kdy se dostane.

XL. *Po příkladech, pravidlech, cvičeních všemu vyučováno a učeno se bývá.*

V uměních to přepatrno: kde vždy vzor, (postupuje-li se rozumně), nejprve se ukazuje, pak, třeba-li se vykládá, posléz napodobením vyráží. Avšak totéž děje se u věcech theoretických. Nebo cokoli chceš, aby jiný uměl, to smyslům jeho na všechen způsob poskytáš a třeba-li, vykládáš, potom jemu samému kážeš věc touž ukazovati a vypravovati, bysi shledal, jak právě ji chopil; a toto vypravování čili opakování jest jakýsi

způsob napodobení. Tak ve mravné stránce ukazuješ nejprvé věc naprosto dobrou, potom, žeť dobra, chválíš, i tím způsobem působíš, aby ji sám schválil a oblíbil a stíhal. Nebo tak zosnoval lidskou přirozenosť světa stvořitel, že všecky její případnosti obracejí se po věcech jí příhodných. Ukaž vtipu pravdu (dosti jasně), ihned chopí. Ukaž vůli dobro, (aby, že dobro, právě srozuměla) ihned chvapí. Ukaž moci mohoucí možného něco (aby viděla, že může), ihned to vykoná. Ukaž pravím lidské mysli vzor něčeho pravého, dobrého, možného a vylož náležitě, aby chápajíc nezbloudila, shledáš, ana se ihned po vzoru přetvořuje. Toť jest samojedinkou, pravou, stálou, nejlepší, (nad kterouž žádná lepší nikdy se nevymyslí (metodou, kterak všemu vyučovati a učiti se.

NB.

Výměšek. Tedy cokoli uměno býti má, uvedeno budiž ve příklad, i staniž se oněm poučení i jdiž v patách za tím úsilí jeho dostihnouti.

28. Pořad toho trého naprosto jest přirozen, aby příklady předcházely, cvičení za nimi šlo, pravidla pak obapol k tomu přicházela, poněvadž totiž příklady vzbuzovati, pravidla poučovati, cvičení posilovati moc do sebe mají, kterým pořadem že sluší postupovati, viděli jsme v § 19. Tedy

(Kterýžto pořad naprosto přirozen)

XLI. *Vzor vždy předcházej, pravidlo vždy po něm jdi, napodobení vždy píleno budiž.*

(NB. Zakořeněno jest naukám vyučovati po pravidlech, pravidel pak smysl vysvětlovati teprve přidanými příklady. Ale přirozenější jest pořad, aby příklady předcházely. Nebo předně příklady staví věc, již jest napodobiti přímo před oči, pravidla šourem a nepřímě. Tam tedy věc sama sebou jest patrna, zde sama sebou zastřena, leč příklady ozřejmí. Tedy co samo sebou

(Výtka omylu obecného)

(1.

patruo, předcházejž, co oním teprvé se odestírá, následujž po zásadě V. Pak pravidla nesou se k rozumu, příklady ke smyslu. Smysl pak jest rozumu prvější: (jelikož nic není v rozumu, co dříve nebylo ve smysle.) Co tedy smysl obráží, předcházejž; co rozum vzdělává, následujž. Třetí pravidlo jesti cosi dobného, příklad věcného cosi. Ale dobu uvésti ve hmotu, kteréž ještě nemám, nemohu, aniž tedy vyměřovati o věci, které ten ještě nevidí, komu vyměřuji. Čtvrté, příklady dodávají světla pravidlům, (což vyznávají všickni); světlo tedy proč by nepředcházelo? Jistě nikoho není mezi námi, kdoby do tmavé vstoupiti stroje jeskyně nepřál sobě, aby mu raději pochodeň přednášena byla, než teprva mu podána, když by se do tmy vrazil. Nebo kdoby chtěl v noci po ulicích jda, aby mu pochodeň pozadu nesena byla? Zdali nekážeme světlonoši napřed jíti a nám svítiti? I v pravdě řemeslníci lépe tu prohlédají, mezi nimiž nikoho není, který by učeníka dojda, o svém umění (pravidla mu odtažitě podávaje) řečňoval, než dává se, an onen se dívá, do prací svých, i brzo dává mu do rukou nástroje a vyměřuje, kterak je má obraceti i s nimi po něm dělaje zacházeti, i ukazuje věc, že to tak čerstvě před se jde. Což již na onen čas uznamenav Quintilian napsal: Dlouha a nesnadna jest cesta po pravidlech, krátka a platna po příkladech. Napravme tedy obecnou chybu, i zavozujme učně ku vědomostem spíše po cestě krátké a platné, nežli bychom jimi lopotně trmáceli po dlouhé a nesnadné. Vyplývají odtud výměšky tyto:

1. Po příkladech snáze se učíme než po pravidlech.
2. Snáze prece po obém zároveň.
3. Než aby příklady předcházely.
4. I cvičení brzo následovalo pravidły svými vždy se zpravujíc.

5. **Příkladů ku pravidlu jednomu čím více; a pravidel ku příkladům mnohým čím méně, i cvičení posléze v obém tom čím častější: tím vše jest lepší.**

(Vozy pravidel jsou vtipům strašidlem a trapidlem a závadou; než ku pravidlu předchozím příkladem snadně pochopenému i jemuž dále lépe jest vyrozumívati, čím více přivodí se příkladů, tím větší vchází světlo a jistota umění. Cvičení posléze čím hustší, tím hbitějším činí umějícího v umění.)

29. To o příkladech, pravidlech, cvičeních zespolka: pohleďme na to porůznu.

Vzor učni jaký ukazovati.

§ 30. Vzor učni ukazujeme věci buď již hotové buď té, již teprve jest dělati. Ono jest kratčeji učiteli, toto prospěšnější učni. Příklad prvého vidíš do písaře, který žáku svému dává předpis (Vorschrift) odjinud vzatý, aby naň pozíraje napodoboval. Poslednějšího do téhož, předpisuje-li sám osobou svou žáku osobnému a všeliké trhy ruky i péra pozorujícímu. Ono prvé jest jaksi ledabylo, poslednější jest věcí užitečnější. Nebo žáku mnohem hbitěji lze napodobiti, když vidí nejen, co se díti má, než i kterak se děje, zvláště s počátku, když se učí. (Utvrzenějším zajisté nesnadno není i hotové kterakékoli věci napodobiti). Tedy

XLII. *Co jest dělati, nejlépe se ukazuje děláním.*

(Vyšetřil to Seneca i proto napsal: Co jest dělati, sluší se učiti tomu od toho, kdo to dělá. A jiný: Umění provoditi, an jiný se dívá, jest jemu vyučiti. Lépe jest nic nevyměřovati a dělati než pravidla vpravovati a nic neukazovati. Oči zajisté jsou nejvěrnějším vůdcem).

Vyměření či pravidla, kteraká učni sluší předkládati.

31. Vykládá se pak vzor i napodobení se vyučuje buďto řečí volně plynoucí po vůli učitelově jak řemeslníkům jest obyčejem, aneb slovy běžnými a zprávně ve pravidlo uvedenými, jako v povýšenějších věcech zvykem. Než pojiti lze obé, tím že

předesílá se o věci vypravování co nejprostěji k obecnému prvé jí poznání, potom pak teprvé tím že ukazují a vysvětlují se předepsaná pravidla za lepším toho, co již pochopeno, v rozum vpravením i za hlubším v paměť vštípením. (Jakož my zde činíme didaktiku předkládajíce. Nebo vyhledávati nejprvé budeme základů věcí volněji i vystihše ukazujeme je hojnějšími slovy, posléz pak zahrnujeme je v jedné nebo více zásadách). Zatím vytčeno budiž pravidlo o pravidle.

XLIII. *Přednosť pravidla jest v tom, aby bylo slovy krátko, smyslem jasno, pravdy plno.*

(Sluší, aby bylo krátko, aby snadno jednak se mu rozumělo, jednak v paměť vložilo. Jasno, aby žádnou obojetností se nekolotalo. Pravo všelikterak, aby nebylo poddáno výjimkám žádným, pokud lze (nebo ve mluvnicích sotva všude lze pro nepravidelnosti jazyků). Nelze-li něčeho v jedno pravidlo uvésti, více jich zděláno budiž, jen ať ničeho se nevyjímá. Což i nám příčinou bylo právě při tomto strojení umění didaktického, že jsme raději ředidla rozmnožili nežli výjimkami oslabili.

A kdy jest jich užívati, totiž před nebo při napodobení.

32. Co do užívání pravidel čili upotřebení, to zase dvojako se koná: buď před napodobením, kde potom žák sobě ostaven bývá, buď za pokusů o napodobení tak, že prohledáno bývá k tomu, aby nepochybil a že hned pamatován bývá, kdyby chybovati začal, i aby potom podobně nepochybil, že mu příčiny chybování ukazovány bývají i že konečně nebezpečí nové chyby předpisem nebo pravidlem se předchází. Prvá cesta zase jest kratší učiteli, poslednější výhodnější učni. Nebo potom teprve pravidlo (nebo výjimka z pravidla) bývá právě pozorováno a postíháno a v paměť vštěpováno, když hned při samém se učení přibírá se za zprávu, (po zásadě VII. a X). Aniž který řemeslník jinak učí s pravidly svými nakládati. Budiž tedy jako zákonem i přepravdivá tato zásada.

XLIV. *Pravidla za prací prospěšněji přibírána jsou než mimo ně; když tolikráte se opakují a vštěpují, kolikráte učeň chybuje, příčinu dává napraviti jej.*

Napodobení kterak učni sluší zpraviti.

Napodobení sluší na učně, ale tak aby učitel opět i opět předcházel, poklesky napravoval i znovu naléhal na lepší provedení (po zásadě tu nejblíže předcházející). Poněvadž pak ničemu se neučíme leč učíce se (po zás. VI.), sluší tedy na učení se doléhati. A poněvadž ničemu se neučíme bez kazu čili chyby (po zásadě VIII.), nesluší žádného učně sobě samu ostavovati, sice chybovati bude jistojistě (po zás. IX. a X.) A vůbec poněvadž nic hned s počátku dokonalosti do sebe nemá (po zás. IX.), sluší tedy pilně stupně vzdělávati k dokonalosti vždy blíže. Tedy

XLV. *Učitel a učeň vždy sebe vespolek pozorujte.*

XLVI. *Učeň stíhej všude učitele všudy napřed jdoucího.*

XLVII. *Učitel učně kolikrát chybovati vidí, tolikrát at jej v chybě pamatuje i učí v sledy lépe vstupovati.*

(Protože nikdo nechybuje leč kdo častěji chybovav i chybu napravovav nechybovati se naučil).

(3.) Opatrnost, kterak učení pochopené utvrzovati, na třem se zase zakládá

34. Opatrnosť, kterak učení utvrzovati, na trojím se zakládá: předně, abys na cvičení ve všeliké věci nastupovati neupouštěl až by uviděl, že napodobující vzor co nejdokonaleji provedl. Druhé, abys ničeho nového nezačínal jakožto naprosto nového než jakožto pokračovaní toho, co prve bylo počato. I na ten konec třeba osnovu vědy každé (neb i všeho, co véděti lze) v řetěz uvésti, ve kterém by vše se spolu pojilo, aby zřejmo

NB.

bylo, že totiž poslednějších věcí probírání z prvějších vychází a v nich se zakládá, i aby tudy jich spamatování a provádění s sebou přinášelo. Naposledy přece vždy třeba opakování věcí předešlých tytýž vtrušovati.

XLVIII. *Všeho, čemu vyučovati třeba, budiž stálá spojitost.*

XLIX. *Předešlé věci nebudtež opouštěny, leč nám v moc jsou uvedeny.*

L. *Příčinou poslednějších věcí opakovány buďtež předešlé.*

(Buď theoreticky, zkouškami, buď prakticky, cvičeními nebo pořád vedenými nebo po příčině kterékoli zase předsevzatými.

35. To o způsobu, kterak vyučovati, čili o metodě (od § 17.), přichází o kázni.

III. Třetí při vyučování potřebnou věcí kázeň.

36. Slovo disciplina jest Latinům obojetného smyslu; nebo vyznamenává někdy to, čemu vyučováno a učeno se bývá, odtud naukami svobodnými zoveme samy vědy a umy), někdy samu práci při vyučování a učení se (jako když díme něčím kázaním býti vychovánu sub alicujus disciplina educari), nejvlastněji však béře se o nějakém prostředku, kterak na učení nastupovati, jako zde, o věci naprosto vždy a všude potřebné ku zdárnému šíření vědomostí. Jakož zajisté kladivo a kovadlina dobře železa nezdělávají, není-li kleští, které by železo svíraly i jisté kladivu spůsobovaly rázy; tak učitel a učení samo dobře se nejímá učně, není-li bázně a šetrnosti, mysli ku pozornosti a bedlivosti jakoby svírající.

LI. *Bez kázně učeno se nebývá buď ničemu nebo ničemu právě.*

(Jakou má býti.

37. Třeba pak, by kázeň tak zřízena byla, aby případna byla 1. účelu svému, totiž aby žáka mocně k tomu doháněla, **co jest konati?** 2. lidské

přirozenosti, aby ji zdokonalovala, ne kazila. (Když pak od lidské přirozenosti jelikož to obrazu božímu jest neodlučno chtíti svobodným a volným býti, vysvítá, že všeliká násilná kázeň záhubna jest lidské přirozenosti); 3. stupňům potřeby, protože jako vtipy jsou rozdílny, tak jsou rozdílny příčiny a stupně vyvinování i vyvinutí napravování.

LII. *Kázeň budiž věcí stálou, nikdy neulevující, i tak vždy opravdovou, nikdy směšnou.*

LIII. *Kázeň nebudiž násilna.*

LIV. *Kázeň mějž stupně.*

38. Stupeň kázně asi desater. (které její stupně)

1. Vážnosť učitele ctihodného úmyslně hledaná, aby uraziti jej, měl žák z čeho sobě svědomí dělati.
2. Oči jeho ustavičně po žáku jdoucí, aby cítil, že ho šetřeno bývá.
3. Stálé též předcházení, aby žák viděl, že má po kom jíti.
4. Šetření též stálé, aby vědomo bylo, zdaž po něm jde a kterak.
5. Vedení nikdy nepřestávající, abys jist byl, že právě po tobě jde, nepobluzuje.
6. Vzbuzována mezi žáky řevnivosť (jejížto sponou zápasy přátelské), aby oni sami sebe brousili. (Ctnosť zápasením stává se jadrnější.
7. Zkoušky časté (hned v uložené časy hned nenadále zvláště při těch, jimž věřeno nejméně), abys jistě zvěděl, že všemu se bývá učeno, čemu vyučováno.
8. Pamatování vždy okamžité v chybě dopuštěné kterékoli; (nebo napravování hned za chybování, co tajemství do sebe má, ukázali jsme zásadou XLVII., abys jist byl, že nic zlého ve zvyk nevchází.
9. Škodně vyvinujících anebo pro patrnou nedbalosť okřiknutí porok a zahanbení jiným na odivu, aby netrestání nevešlo ve svévolnosť.

10. Kdyby kdo takového vedení šetřiti se zpěčoval (ač nevidí se, že snadno to může leč arcizlomyslník), budiž vyhostěn, aby ostatním nebyl na překážku a na pohoršenou.

Výměšky. 1. Přejeme sobě, aby ran a hněvu nebylo při věci tak svaté jako jest vzdělávání myslí.

2. Třeba-li přece při chlapcích užívati také bití, sluší spíše metel než pohlavků se chytati, ale aby odstraněna byla všeliká slov trpkosť, sršlavosť obličeje, ran krutosť, aby žáci vidomě viděli, že se naprosto zlosti a nenávisti nehoví, alebrž že o blaho jejich tu se pečuje.

Zvláštní didaktiky zákony, jichž vydobývati ze předmětů vyučování, z osob a z účelů.

39. To o obecné při metodě opatrnosti, kteréž vždy a všude jesti šetřiti, čemukoli konečně (veřejně nebo soukromí) bývá vyučováno (od § 6.). Částečných zákonů, kterak vyučovati, sluší dobývati z toho, co se nezbíhá vždy a všude ani týmže způsobem. To věz z rozdílných předmětův, osob i účelů t. j. z věcí, jež jest vésti (o kterých § 40. atd.) z osob, jež jesti cvičiti, (o kterých § 110.), a z účelů, jichž se zvláště šetří (o kterých § 124.).

Předmětů *nebo věcí, jež jest vésti, rozdíl trůj.*

40. Věci samé, jež jest vésti, jsou samy v sobě dobry nebo zly, nám však snadny nebo nesnadny; a cvičící nebo rozum nebo vůli nebo ruku nebo naposledy jazyk.

Předně, *některé dobry, některé jsou zly.*

41. Věci dobré jsou, které znáti se hodí, i proto sluší jim vyučovati, totiž pravda, ctnosť, umění, řeč. Věci zlé jsou, kterým se vyučiti škodí, i proto nesluší jim vyučovati ani se učiti; a podešlo-li co neopatrností, sluší jim odnaučovati a odnavykati. Totiž blud, vada, chyba atd. O čemž poznamenány buďtež poučky.

LV. *Zlému snáze učeno se bývá nežli dobrému.*

(Důvod: Pravé a dobré jest jedním čímsi a prostým, blouzení tisíceré podoby. Snáze tedy upadnouti v něco toho, čeho mnoho jest, než nalézti to, co jest jedino. Odtud i vyučovati zlému nebo zle snadněji nežli dobře. Ono ledakdo může, toto řídcí).

LVI. *Snáze jest* (také) *učiti se než se odučovati.*

(Důvod: Učiti se jde po přirozenosti odučovati se proti přirozenosti. Jelikož smysly naše samy od sebe obracejí se po věcech a uchycují, načkoli chtivě vpadnou; uchycenou však věci podobiznu sotva některak pustiti mohou, poněvadž, co se stalo, nemůže se odestati. Čehos ještě neviděl můžeš viděti nebo neviděti, cos již viděl, nemůžeš neviděti. Odtud jest, kolikrát vštípený obraz z mysli vybyti chceš, čím násilněji chceš a čím ostřeji s ním zápasíš, tím hlouběji v mozek jej vštěpuješ, až Themistokles ne nerozmyslně sobě raději přál umění zapomínati nežli pamatovati něco, pokládaje za neštěstí lidské držebnosť paměti ve zlých věcech). Avšak i

LVII. *vyučovati (taktéž) snáze jest než odučovati.*

(Důvod: Vyučovati jest prací jednou, „tak dělej;“ odučovati dvojí, „ne tak, než onak.“ I nebylo tedy žertem ani křivděním, že hudebník Timotheus od žáků, kteří zle prve navykli umění, dvojího pohledával platu, jelikož mu v pravdě dvoje s nimi byla práce, jedna odučovati je, čemu zle se byli naučili, druhá vyučovati je lépe).

42. Vyplývá odtud, že zvláštní pohledává se opatrnosti, aby dobrému bylo se učeno, zlému neučeno; neb aspoň záhy opět se odučováno. O čemž ředidla:

(Sluší dobrému se učiti, zlému se neučiti nebo se odučovati).

LVIII. *Ničemu, čemu se jest odučovati, nesluší vyučovati.*

(Odučovati se jest, pravím, anebo zúmysla, jako tomu, co jest samo sebou zlo, škodno, hanebno.

neb opouštěním cvičení), jako co životu jest neprospěšno, mizí potom samo sebou. A takovými věcmi vtipy hmožditi jesti čas mařiti. Vystříhati se tedy toho).

LIX. *Uchyceno-li co zlého, co nejdříve třeba tomu odučovati.*

(Proto že lépe zase jíti než zle předse. A to zavčas, prve než by blud anebo vada dlením se rozmohly, že bysi zpátkem nemohl jíti. Nebo zvyk stává se přirozeností. Odtud básník: Odučuje se mysl pozdě, čemu učila se dlouho.

LX. *Poněvadž všemu nesnadněji se odučováno bývá nežli se učeno, prohlédati k tomu, aby ničemu nebylo se třeba odučovati, čehož jinak dojíti nelze než ostříhajíc napřed toho, by zlému se nebylo přiučováno nebo dobrému zle se učeno.*

(Nebo netoliko potupněji host bývá vymítán nežli nepřijímán ale i nesnadněji. Pakli toho napřed vystříci se nelze, kterak zlému jest odučovati, brzo potom bude příčina pověděti, § 123).

43. To o dobrém a zlém; následují dobrého i tak toho, čemu se sluší učiti, rozdílnosti, předně vzaté z větší nebo menší snadnosti.

Druhé, *některé snadné, některé nesnadné věci*

44. Snadno jest, co bez napjetí sil lze provésti, nesnadno, čeho nelze. Snadně tedy tomu se učeno bývá, čemu bez napjetí vtipu nebo soudu nebo píle učeno se bývá; nesnadně, nač napínati třeba síly vtipu, soudu neboli píle.

LXI. *Snadnému se učeno bývá snadněji, nesnadnému nesnadněji.*

LXII. *V hromadě věcí, jimž se jest učiti, vždy jsou některé některých snadnější.*

LXIII. *Vždy tedy* (v hromadě věcí, jimž se jest učiti), *sluší snadnějšími počínati a k nesnadnějším postupovati.*

(Netoliko proto že síla vtipu (jako rostivá moc při stromech i v těle našem) vzrůstem vzrůstá, tak že, se které břímě nejsi dnes, zejtra snad s ně nenebudeš, alebrž i proto, že bůh všecky věci tak spořádal, že snadnější (v témže rodu) stupni jsou nesnadnějším, jako v řebříku špruhy nižší jsou prostředkem, kudy přicházeti ke špruhám vyšším. Což ihned vysvitne).

45. Jsou pak prvé věci potomnějších snadnějšími; to jest

(Které věci jsou snadnějšími.

1. nemnohé mnohých,
2. krátké obšírných,
3. prosté složených,
4. obecné zvláštních,
5. blízké vzdálených,
6. pravidelné nepravidelných či obdobné neobdobných.

(Totiž 1. snáze chopíš věc jednu než dvě, tři, deset atd.; a 2. snáze urazíš cestu krátkou nežli dlouhou; a snáze 3. spočítáš peníze rázu jednoho a ceny jedné nežli všelikteraké; i snáze 4. chlapec se učí, co strom jest a slove než co hruška, vrba, dub, buk, tis atd.; snáze 5. pochopíš věc, která jest před rukama, než které teprve jinde jest hledati; snáze konečně 6. naučíš se cestě jedné rovné, než té, kteráž na dvojcestí, trojcestí, čtyřcestí atd. se dělí. To stůj nepohnutě, i mějž tolikéž ředidel ptatnosť do sebe, obsaženou v tomto jednom.

LXIV. *Nemnohými, krátkými, prostými, obecnými, blízkými, pravidelnými věcmi všude sluší počínati, i pomaličku postupovati ku množším, obšírnějším, složenějším, zvláštnějším, vzdálenějším, nepravidelným.*

Výměšek. Vyrozumívání potomnějšímu něčemu předpokládá vyrozumívání prvějšímu.

a kterým pořádkem jest je vésti?

46. Ředidlo toto obecné rozvíná se v částečné tyto.

LXV. *Nemnohým věcem před mnohými* LXVI. *Krátkým před obšírnými* LXVII. *Prostým přede složenými* LXVIII. *Obecným přede zvláštními* LXIX. *Bližším přede vzdálenějšími* LXX. *Pravidelným před nepravidelnými* (Či *obdobným před neobdobnými)*	budiž vyučováno a se učeno

snadné spolu..

47. Odkud upřímo plyne, bylo-li by to, čemu přichází vyučovati a se učiti, nemnohým krátkým, prostým, obecným, z věcí dříve seznaných co nejpříměji plynoucím, naposledy pravidelným, aby to žáku ukazováno, vykládáno, ku nápodobení předstíráno bylo pojednou a jednou. (Nebo což jednou prací zpraviti lze, proč to různo trhati?)

LXXI. *Čemukoli jednou prací lze vyučovati a se učiti, nikdy nebudiž roztrhováno.*

nesnadné po přestávkách.)

48. Na odpor, jest-li něco mnohým, obšírným, rozličným, zvláštním, vzdáleným, nepravidelným, neuchranně prací jest vynaložiti více, čemuž učiti budou tato ředidla.

LXXII. *Vše, čeho mnoho, v úhrny budiž shrnováno i úhrny větší buďtež dříve, potom menší rozvinovány.*

(Aby totiž snadněji vše počítáno, místněji prohlédáno, pevněji v řadu uchováno býti mohlo. Tak čísla prostá shrnují se v desítky, desítky ve sta, sta v tisíce atd. A kdo mnoho má dobytka, dělí jej ve stáda i rozvodí po dvořích rozdílných atd.).

LXXIII. *Vše, co dlouho, ať se dělí po jistých přestávkách i odbývá kus po kuse.*

(Nebo co kratšími učiněno oddíly, snáze i bez tesknosti lze procházeti díl po díle. Tak komu dlouha jest cesta, dělí ji sobě na stanoviska čili hospody. Než (NB.) při pořádání přestávek trého třeba šetřiti, 1. věci samé, kterak dá se rozděliti, 2. sil toho, komu přestávky se ustanovují, 3. posléze času, ve kterém věc veškeru, tak po částkách rozdělenou, projíti třeba.)

LXXIV. *Vše, co složeno, rozvínáno budiž ve své prosté částky, i částky prosté poznávány buďtež dříve.* (V praktických pak věcech dělány buďtež dříve.)

NB.

Poněvadž totiž prosté jde před složeným, jedno přede dvěma, dvě přede čtyřmi atd., písmena přede slabikami a slovy, slova přede rčeními a větami atd. A proto že nic nelze skládati leč, co již jest, jesti to, co jest skládati, dříve hotoviti.)

Výměsek. Od prostých věcí postupovati ku složeným, od složených ku složenějším a od těch k nejsloženějším, jest uměním nad umění, jehož nesluší nikde a nikdy rušiti.

LXXV. *Jedinci věcí shrnovány buďtež ve druh, druhy v rod, rody v nejobecnější rod. A potom cokoliv o všech spolkem říci lze, budiž řečeno spolkem při rodě; cokoli pak zvláštního zvláštní namítají rozdílnosti, ó-jednotlivých druzích zase spolkem až přijdeš,* (třeba-li), *k jedincům.*

(Samo sebou zřejmo, příkladu zhola netřeba).

Výměšek. Vědy jest začátkem poznávati věci obecné, přezvláštní pak, vědy dokonalostí.

LXXVI. *Že všemu, co vzdáleno, stupňů sluší hledati, až by se ukázalo, že vhodně poslední věci se pojí s prvými vazbou stupňů nikde nepřerušenou.*

(Po kterých bys totiž žáka vedl pořád bez mezery a skoku).

Výměšek. 1. Při probírání věcí vše, co následuje, budiž jako účelem, vše co předchází, budiž jako prostředkem k účelu. (Tak teprve v řetěz spjato bude všecko).

2. Stupně nebuďtež po libosti vzdělávány než po patrných vazbách věcí samých. (Těch tedy sluší bedlivě šetřiti, abychom nezmátli věcí nebo sebe).

LXXVII. *Vše, co nepravidelno, uvésti sluší k něčemu obdobnému spůsobem podřádění.*

(Totiž všelikou výjimku ku pravidlu, ze kterého se vyjímá, by ničeho nebylo, co by nemělo jistého místa, i aby snáze spatřiti lze bylo, proč a kterak co od obdoby se uchyluje).

Třetí *některé vzdělávají rozum, některé vůli, ruku, nebo jazyk, i slovou* **vědami, opatrnostmi, uměními, jazyky**

49. Potud o tom, že snadnější věci sluší předesýlati i nesnadnější jistým způsobem oblehčovati. Jde za tím zvláštní opatrnost metody při cvičení rozumu, vůle, ruky, jazyka, ve vědách, opatrnostech, uměních, jazycích, (jak bylo navrženo v § 40.). A toto rozdělení věcí, kterým jest vyučovati a se učiti, vzato ze samé povahy lidské mysli. Nebo má duše do sebe nejprve mysl, věcí zrcadlo, a tou vyhledává se pravdy; pak vůli, věcí to vladařku a volitelku, a tou dychtí se po dobru; třetí, moc mohutnou čili snahu vykonati, čeho žádáno, a té předmětem jesti to, co možno. Posléze k tomu přidán vykladač, **jazyk**, kteréhožto jest účelem šířiti poznávání, chtění i vykonávání věcí. A při těchto všech věcech, když se jim učeno bývá, zvláštního třeba řízení.

1)

LXXVIII. *Věci, jež třeba věděti, chtějí býti rozuměny.*

(Tu tedy stačí zpytovati. O čemž od § 50. do 96.)

LXXIX. *Věci, jež jest oblíbiti, chtějí býti rozuměny a vyvoleny.*

(Tu tedy třeba také vášně vzbuzovati a krotiti).

LXXX. *Věci, jež jest dělati, chtějí býti rozuměny, vyvoleny, vykonány.*

(Zde tedy třeba účinky nad to ještě vyvoditi).

Metoda vštěpovati vědu.

50. Věděti obyčejným smyslem berou za známosť věcí historickou, kterou že něco jest, víme; po smysle však filosofickém za známosť rozumovou, kterou vyrozumíváme, co věc jest, odkud a kterak. (NB. Prvějším smyslem pravo, co řekl Augustinus: Mnoho víme, čemu nerozumíme, poslednějším slova mudrcova: Věděti jest věc po příčinách znáti to jest jí rozuměti.)

Věda (věděti) co.

51. Pokud ohledává se známosť historická, jisto jest, že člověk nic neví, leč co odjinud zvěděl, protože duše v temném těla svého žaláři zavřena jsouc nic sama skrze sebe věděti nemůže, co se mimo ni děje, leč co jí vyzvědači jejími, očima ušima atd. ohlašováno bývá.

Člověk nic neví, leč co odjinud zvěděl.

LXXXI. *Nikdo* (historicky) *neví, leč co zvěděl.*

Tedy 1.: Co chceš, aby někdo věděl, zprav, ať to zví; čeho aby nezvěděl, ať toho nezví.

2. *Chceš-li, aby kdo mnoho věděl, opatř, aby mnoho zvěděl.*

3. *Komu nenebude příčin a snažnosti, mnoho zvídati, nebude moci nevěděti mnoho.*

Ku zvědění prostředky tři: 1. smysl, 2. rozum, 3. zpráva;

52. Jsou pak ku zvídání něčeho prostředky tři, bohem zřízené: smysl, rozum, zpráva. Smysl jest, kterým věci přítomné skutečně vnímáme. Rozum, kterým se věcí smyslu nepřítomných po známkách nějakých přítomných dovtipujeme. Zpráva, kterou věci vzdálené, (ku kterým ani smyslem ani rozumováním jsme nepronikli), cizím svědectvem ve známosť nám vcházejí.

LXXXII. *Smyslem, rozumem, zprávou zvěděti lze všecko.*

(Více cest, kudy by k nám něco přicházelo, není).

Výměšek. Koho tedy ve známosť věcí zavoditi, toho smysl jest cvičiti po věcech obracením, rozumováním i poznáváním zpráv o věcech nepřítomných.

ale přece nejvíce smysl.

53. Poněvadž pak smysl všude zde prostředkuje, (neb i rozumování vzniká po známkách nějakých smyslem pochopených) a svědectví o věcech cizí nejinak chápati lze než smyslem (obzvláště sluchem); stává se, že, vlastně-li mluvíme, samy smysly jsou těmi branami, kudy věcem kromě člověka postaveným přístup se do ducha otvírá, jelikož jinak nic nevchází než tudy. Odtud pouhou pravdou jest výrok filosofův: Nic není v rozumu, čeho by prvé nebylo ve smyslu.

LXXXIII. *Smysly předními i stálými vědění vůdci.*

Výměšek. Předně tedy a stále jest je cvičiti.

Troje poznávání: věděti, domnívati se, věřiti.

54. A poněvadž smysl pochycuje věci samy přímo, rozum věcí toliko sledy nebo stíny, zpráva cizí o věcech svědectva, i že tedy smysl na věci přítomné ustrna nejjistší dává povědomosť, rozumování pak že snáze klame jakož i cizí vypravování: stává se, že o tom nejhlavněji kdo věc smyslem seznal, říká se, že ví, kdo rozumováním, že se domnívá, kdo jiným víru dav, že věří.

LXXXIV. *Smysly, mocnými vědění základy.*

Výměšek. 1. Vše tedy, co lze, vlastními jest uchycovati smysly.

2. Vešlo-li co odjinud ve známosť, aby pravdy jistota postížena byla, utíkati se sluší ku svědectvím smyslů, lze-li.

(Odtud toto povědění: Očité spatření stojí za důkaz. Nebo nejlépe vzdělává se mysl (imaginatio) věcmi samými, a pochopeno-li něco jinak než věc jest, napravuje se to popatřením na věc samu. U př.: Slyšel-li kdo slona vypravováním popisovati, něco o něm si myslí; sotva však kdy tak pravdivě, jako jest: Líp obrazem malovaným; než jestě ne dosti jistě, zda jest takým. Což pak, pochybil-li malíř? Což naschvál-li něco jinak než jest, položil, aby oklamal? Avšak kdo na slona živého očima svýma pohleděl pilně, ví jistě, jaký jest, aniž může kým oklamán býti. Tak slunce a barvy my, kteří vlastním vnímáme zrakem, myslíme si a rozeznáváme snadno a bez omylu; slepý od narození, bys mu tisíckráte vypravoval, sotva může. Odtud tato slova Plautova: Jeden svědek očitý více jest než ušatých deset. A právě totéž platí při jiných smyslech nápodobně, že každý svým vlastním předmětem nejlépe se vzdělává. Lépe totiž zná slavičí zpěv, sladkosť cukru, olova tíhu atd., kdo sám slyšel, chutnal, potěžkával atd., než kdo mluvením toliko o nich něčeho doslechl. Viz dole zás. CLXXXIV. s výměšky jejími).

Více smyslů jistší dělá vědomosť.

55. A poněvadž čím co více smysly jest vpraveno, tím to jistěji se plodí i stáleji se chová, (lépe zajisté zná, co zvon jest, kdo jej i viděl i slyšel i makal i snad sám zmítal, než buď hluchý od narození, který toliko vidí, nebo slepý od narození, který toliko slyší atd.): i vychází odtud zásada.

LXXXV.: *Všecko uchycovati smysly, kolikokoli lze.*

(Skrze *αὐτοψίαν* a *αὐθαψίαν* a *αὐτογευσίαν* atd., to jest viděním, dotýkáním se, chutnáním, voněním, sly-

šením. Každému totiž smyslu předmět jemu příslušný světla dodává převelikého, tím většího, čím více smyslů týž předmět spolkem obráží, jako víno barvou, vůní, chutí atd.)

Rozumné vědění má do sebe, rozum, soud a paměť.

56. Rozumna pak věcí známost, poněvadž tré v sobě zahrnuje, rozumění, rozsouzení, zpamatování; kterak by mysli v pravé věcem vyrozumívání, jich rozsuzování i zpamatování uměle zavozovány byly, nu ohledejme!

Co ony jsou vůbec.

57. Rozum jest poznávání věci smysly ze zevnitřku pochycené, kterak jest sama v sobě; soud jest věcí uvážení, zdali právě tak jest; paměť jest věci vyrozuměné a rozsouzené uschování ku příštím potřebám.

LXXXVI. *Cokoli smyslům bývá poskýtáno, šetřiti jest, aby tomu také bylo vyrozumíváno.*

(Tedy tak poskýtati, aby vyrozumívati lze bylo.)

LXXXVII. *Čemukoli vyrozuměno, uvažovati sluší, zdaž právě se má.*

(Tedy tak poskýtati, aby uvažovati lze bylo.)

LXXXVIII. *Čemukoli vyrozuměno a cokoli rozsouzeno jednou, prohlédati k tomu, aby vázlo vždy.*

(Tedy tak vkládati, aby váznouti mohlo).

Výměšek. 1. Rozumění věci smysly nedobře pochopené jest ničemno. (Tedy ho nevyhledávati.)

2. Soud o věci nevyrozuměné jest nepravým. (Tedy ho nevyhledávati).

3. Zpamatování věci nevyrozuměné a nerozsouzené plzko jest. (Tedy ho nevyhledávati.)

Rozumění zvláště co?

58. Vyrozumívání věcem v tom téměř se zakládá, abys prohlednuto měl, nač, čím a kterak jest všeliká věc s částkou svou kteroukoliv, a kterak od jiných podobných co do

t ě c h t o z d e k u s ů s e d ě l í; ani vůbec čím jiným jest věcem vyučovati než ukazovati věcí rozdíly (po rozdílných účelích, způsobech i jiných příčinách). *NB.*

LXXXIX. *Věci rozdíly znáti jest věci znáti.*

Výměšek. Tedy k d o d o b ř e r o z d ě l u j e, d o b ř e v y u č u j e.

XC. *Věcí příčiny znáti jest věcí znáti podstatu.*

(Protože cokoli jest, po příčině své jest, za kterou má, co má koli. Tedy vyučiti věci po příčinách jest ji v rozum důkladně vpraviti). *NB.*

Výměšek. 1. Tedy v ě c i v š e l i k é ú č e l p r a v ý v y j e v u j.

2. K ú č e l u p r o s t ř e d k y t. j. z p ů s o b p o j e j i c h č á s t e c h v y k l á d e j.

3. A u k a ž h m o t u t a k o v é h o z p ů s o b u s c h o p n o u.

4. P o s l é z e p ů s o b n o u p ř í č i n u, v h o d n o u v t a k o v o u h m o t u t a k o v ý z p ů s o b u v é s t i.

To zpravíš-li řádně, uznamenáš, že světlo rozumu poskytnuto veliké velmi.

59. A p o n ě v a d ž v ě c e m v y r o z u m í v á n í j e s t v n i t ř n í v i d ě n í, v y k o n á v á s e t ý m i ž p o t ř e b n ý m i v ě c m i, k t e r ý m i v i d ě n í z e v n i t ř n í. T ř e b a v š a k j e s t k u v i d ě n í (1.) s v ě t l a, kterým by podobizny věcí snímány a k oku donášeny byly, (2.) o k a z d r a v é h o, o t e v ř e n é h o, i k v ě c e m v j i s t é v z d á l e n o s t i o b r á c e n é h o, které by podobizny vpouštělo, (3.) p o m e š k á n í s e o k a p ř i v ě c i, až by dostatečně po všech stránkách byla sezřízena. Podobně, bude-li tu, když rozumu věc se poskýtá, (1.) v ě c i p a t r n o s ť sama sebou neb učitelovým vysvětlováním; (2.) (bude-li tu) m y s l i z d r a v é, jako oka vnitřního, n á l e ž i t á p o z o r n o s ť; (3.) p o m e š k á n í s e s l u š n é, co se ho vyhledává ku shlednutí věci po všech jejich částech: nebude lze věci nevyrozuměti.

Které potřebné věci do něko? *1.* *2.* *3.*

XCI. *Čemukoli vyučováno bývá, šetřiti, aby jasnou bylo pravdou.*

(Mrákot, mlh, směsice čistě patrně viděti nelze).

XCII. *Čemukoli vyučováno bývá, prohlédati k tomu, aby s pozorem bylo uchycováno.*

(Do oka zavřeného neb odvráceného ani sám světla blesk ničeho vpraviti nemůže).

XCIII. *Čemukoli vyučováno bývá, o to pečovati, aby prve všechno zcela, pak po částkách pořádně a místně bylo pochopováno.*

(Ledabylo a na odbyt věci probírati mate spíše rozum nežli osvěcuje. O čemž sluší něco částečněji říci).

60. Jakož jisto, že ku vidění věcí také pomeškání se pohledává, aby oko netoliko o věc zavadilo leda zavadilo, alebrž na ni pevně pozíralo; tak jisto též, že ku vyrozumívání věcem pomeškání se vyhledává, totiž aby věc všeliká smyslům příslušným potud se naskytala, až by čistě patrně pochopena byla všecka se vším, co do ní a při ní jest. Nebo složeny jsou téměř všecky věci i skládají se z částek. Nebudou-li tedy poznány všecky částky, kde která obzvláště, nebude lze říci, že celek seznán. K takovému však částek (po částkách) poznávání naprosto třeba času, protože na rozličné věci spolu napjatu býti není dáno přirozenosti lidské. Učiň pokus zrakem, zdali můžeš na dvě věci spolu se dívati, (třeba v tom co nyní čteš, na dvě stránky spolu, neboližto na dva řádky, neb aspoň na dvě slova, ba ani na dvě písmena nemůžeš se dívati leč posloupně.) Učiň sluchem, zdali (můžeš) pozor míti jednostejnou pílí na dva rozličné věci mluvící? Učiň jazykem, zdali (můžeš) více věcí chutě zároveň rozeznávati? nebo spolu touž dobou dvěma mluviti řečmi? neb aspoň dvě spolu vysloviti slova? Učiň rukou, zdali (můžeš) dvě věci

spolu dělati (u př. dvě spolu psáti písmena). Nebudeš moci. Matou se vespolek předměty týmže spolu ústrojem uchycované i ruší pochopování a vadí tak jemu. Aniž tedy mysl naše oddávati se může spolu více věcem, jimž jest se učiti. Kdo více věcí spolu dělá, jisto jest, že nic náležitě nedělá. Tedy:

XCIV. *Nic než jedno jednou dobou.*

XCV. *Vždy prve celek, potom částky větší, teprve částečky, po částečkách.*

XCVI. *Na každé se náleží pomeškati, pokud třeba.*

Částky všeliké věci poznáváme, rozkládajíce, skládajíce a srovnávajíce je s jinými.

61. Šetřiti pak toho velmi pilně sluší, že částky všeliké věci ukazovány, ohledávány i poznávány býti mohou a bývají trojí cestou: (1.), rozkládáním, (2.) skládáním, (3.) s jinými srovnáváním. U př. hodiny z kolika a ze kterých částek se skládají, nemůžeš dříve jiného vyučovati než až před jeho očima hodiny v částky rozebereš i zase rozebrané částky složíš a posléze tak, že více hodin k sobě přirovnáš i pozorovati kážeš, co do těch aneb oněch jesti zvláštního, a proč to neb ono jinde schází nebo jinak jest. Odkud vyplývá, že vykládati všelikou věc po všech její podstatnostech a postavovati ji na světlo trojí jest metoda rozkládající, skládající, a přirovnávací čili směřovací. A ty jmenujeme řecky analysí, synthesí, synkrisí. O kterých přepravdivy budou tyto zásady:

XCVII. *Částky věci všeliké poznávány analysí.*

XCVIII. *Dokonaleji však poznávány přidáním synthese.*

XCIX. *Nejdokonaleji naposledy ještě synkrise k tomu přidáním.*

Jest tedy troje rozumová metoda, analytická, synthetická, synkritická.

62. Trojí jest tedy rozumová metoda t. j. cesta, kudy rozum ku světlu provoditi: analytická,

synthetická, synkritická. Kterých rozdílnosť tato vlastně jest. Analyse počíná celkem složeným, (nebo sotva co při věcech tak prosto jest, aby se neskládalo z částek stejnorodých nebo nestejnorodých) a přestává na částečkách malinkých a prostičkých. Synthese na odpor počíná malinkými a prostičkými i stavuje se na velmi složených, totiž na veškeré osnově nějaké věci. Synkrise pak směřuje celek s celkem, částky s částkami rovnoběžně, kde světitou pravdou povědění toto: *παράλληλα· φανερώτερα.*

Společná jich potřeba

63. Potřeba těchto metod jest společna k jasnému a místnému poznávání věcí ve všem všudy. Nebo věc před očima mysli rozkládati dává počátek vyrozumívání, skládati zase pokrok vyrozumívání, směřovati se všemi jinými téhož rodu věcmi dovršuje vyrozumívání. Nikdo zajisté dokonale nezná věci, kdo jedinou zná, byť pak ji analiticky a syntheticky znal; teprve plně rozumí, rozumí-li, co jiné podobně nebo nepodobně do sebe mají a proč. Odtud dobrý filolog lépe rozumí jazykům, jestli mnohojazyčen, nežli mohou ti, kteří toliko jednotlivým rozumějí. Zde tedy (v metodě synkritické) přemnoho tají se světla, protože vše po týchž ideách se děje, s malými obměnami. Čeho kdo šetřiti umí, může mnohé věci viděti, které očím jiných ucházejí. Avšak o tom jinde 2).

a jednotlivých zvláštní.

64. Mimo to vlastní příhodnosť analytické metody jest ku nalézání věcí; synthetické k vykonávání, synkritické k obému.

NB.

Totiž při pozorování věcí, jež jest vyvoditi, neuchylně počínáme uvažujíce účel jakožto celek, a odtud sestupujeme k jeho potřebným věcem čili k prostředkům jakožto částkám, i teprvé ku částečným způsobům potřebných věcí jakožto k částečkám. Synthetická pak metoda (při samém vykonávání věcí t. j. vyvodění a vydělávání) potřebně počíná

nejmenšími věcmi, i pojí je dle potřeby vypracované vespolek, i pak větší zase s většími, až celek složitý vzchází spolu po všech stranách plně se vážící. Synkritická, protože věcem zde i onde vyučovati lze srovnavačně, obojím způsobem postupuje ukazujíc skrze jinou podobnou věc, kterak totiž něco rozkládati nebo skládati lze. Jakož my zde v § 59. vyšetřili jsme potřebné věci vyrozumívání, v potřebných věcech vidění a jakož stíhati budeme potřebné věci rozsuzování v § 67. atd.

Podobny jsou tyto zde metody zrcadlu, dalekohledu, drobnohledu.

65. Trojí tuto rozumovou metodu nejpříhodněji přirovnati lze ku třem umělým pomocem zraku našeho, kterým říkáme dalekohled, drobnohled i zrcadlo. Nebo jako dalekohled věci velmi vzdálené ku zraku našemu blíže posunuje, aby je i po částkách jejich spatřiti lze bylo, tak analyse působí, že i skryté částky věci každé viděti lze. A jako drobnohled nejmenší věci zvětšuje i částečky až i atomův objevuje, tak synthese od menších věcí vždy k větším směřujíc ukazuje velmi zevrubně složení věcí. Posléz jako zrcadlo věci mimo oči naše se naskytající přec odrazem paprsků před oči naše staví, tak synkrise ukazuje věc ve věci jiné s libým se tomu díváním i s rozličným prospěchem. Odtud jakož častější jest a vždycky byla potřeba zrcadel než dalekohledův a drobnohledů, (jelikož tyto řídkým známy jsou, ona všem; tyto nedávno vymyšleny, ona se světem jsou a bohem samým tak způsobena, že skytají se komukoli na každé tekutině i na každém hladkém povrchu věci kde jaké): tak způsob učiti po podobenstvích a parabolách již hned ze pradávné starožitnosti běžný výborně se hodí vhodně vykládati věci kterékoli i libě osvěcovati vtipy. Než jako ne neprospěšně po zrcadlech vymyšleny byly ostatní ony optické truby, věc nikoli odrazem než upřímo samu v sobě, ostřeji však než holým pohledem pozorující (pročež i nutně obírají se při věcech vzdálených a drobničkých, které mají čistě spatřovány býti); tak po oné metodě

synkritické naprosto přirozené náležitě zpraveny byly metody analytická a synthetická, kteréž věci tak, jak samy v sobě jsou, pozorují, rozkládají a skládají.

A ty zanécují světlo převeliké v rozumu.

66. Vyplývá již z věcí napřed položených, že analysí, synthesí a synkrisí věcí v rozumu se světlo zaněcuje, i že, jestli kdo tak probroušen, nemůže se nestáti věcem znamenitě rozumějícím. Zavřiž to tedy ředidlo.

C. *Metodu analytickou, synthetickou, synkritickou sluší pojiti nutně, kde hledáš poznávání věcí důkladného.*

NB.

NB. Sluší pojiti, nikoli másti. Nebo vykonati prve sluší analysi veškeru i pak při tom ukázati a vyměřiti části k sobě příslušné i odporné dříve, nežli jdeš syntheticky jednotlivých věcí ohledávat. V čemž mnoho jest didaktického tajemství, jež svým místem přijde vysvětliti. (Dotýká se toho i zde dole v § 154).

Rozsuzování zvláště co? tři do něho potřebné věci.

67. Potud o vyrozumívání. Rozsuzování jest vnitřní věcí vážení. Týmiž proto potřebnými věcmi se vykonává, kterými vážení zevnitřní; váhadlem, dvěma věcmi proti sobě zavěšenými a okem je pozorujícím; i toho jest výklad.

68. Váhadlo jesti zvláštní soudu metoda, věci s jejich vzory spatřující t. j. otázky tyto dvě vždycky spolu uvažující, co (nebo jaké, koliké, kde, kterak atd.) něco jest a zdali by to (nebo takové, tolikè, tam, tím způsobem atd.) býti mělo? Věci tedy ony dvě, které se soudem uvažují, jsou, vzorovaného něco se vzorem svým. Oko však, rovnou váhu (nebo z rovné váhy vycházení neboli nedocházení) znamenající jest vnitřní oko mysli, rozum, věc s věcmi směřující. Nechať to vysvitne příkladem. Kdyby tobě kdo obraz ukazuje řekl, že jest toho neb onoho, ty, jest-li čili nic, souditi nemůžeš, neznáš-li člověka onoho, jehož prý obrazem jest. Pakli znáš,

rovnaje rysy paobrazu s praobrazem, snadně o tom vypovídáš. Tak naprosto děje se při všelikých věcech, o kterých soudíme (nesoudíme-li nerozmyslně), že vzorované se vzorem (u př. čin nějaký s právem čili zákonem) se srovnává.

CI. *Znáti vzory (ideje) věcí jesti základem soudu o věcech.*

CII. *Věc přirovnávati k jejímu vzoru (ideji) jest konáním soudu o věcech.*

CIII. *O věci k jejímu vzoru (idei) právě přirovnané právě vypovídati jest dokonalostí soudu.*

Výměšek. 1. Tedy beze vzorů (ideí) věcí prve seznaných soud o věcech ničemen. *NB.*

2. Když věc není poznána a ke vzoru svému (idei) přirovnána, soud o věcech jest předsudkem.

3. O věci nedbaleji buď ohledané buď ku vzoru jejímu (idei) přirovnané soud pronesený jesti soudu změtkem.

(Ovšem pak, nezná-li kdo ani vzoru (ideje) ani vzorovaného neuvažuje, a přec o tom vypovídá). *NB.*

69. Odkud vyplývá, chceš-li žákovu mysl tak osvítiti, aby netoliko věcem rozuměla, nýbrž i o věcech souditi mohla, že třeba, abys mu ve známosť uvodil věcí vzory (ideje, které jsou věci kterékoli dokonalá způsoba), i jej ku zvyku zavodil, vše podle nich, cokoli se jejich rodu naskytne, vykonávati. Zpravíš-li to řádně, právě soudným jej učiníš. Tedy *A stálé cvičení.*

CIV. *Obecné formy a normy věcí sluší zpraviti a ukázati, kterak podle nich všecko částečné jest vykonávati.*

70. To o broušení soudu. Na posilu paměti pomoci byly hledány rozličně až i umělými místy a obrazy. I že jimi divy činiti lze, známo po- **Paměti** *pomoci rozličné posud rozličné hledané, s rozl. zdarem.*

kusy a ukázkami rozličnými, které vydali, kdož uměním mnemonickým se zanášeli. Než soudí se, že jesti to věcí násilnou a že oslabuje soud, nejhlavnější člověka přednost, anobrž že dělá papoušky cizí věci vyříkávající, nic ze sebe hodného nevydávající. Což pravda-li (aniž pak o tom vypovídáme, než vězí tu podezření), bezpečnějších sluší hledati léků, kterými by bylo přirozené síle paměti napomáháno, soudu neujímáno (nebo zlý jest lék, kde něco přirozenosti hyne). Na to abychom uhodili, šetřme napřed, (co paměť jest, a kterak úkon vzpomínání se děje, za nadějí, že tak na to uhodíme, čím by tomu mile napomoci lze bylo.

NB.

Paměť co?

71. Paměť jest moc mysli chovatlivá i dárná, věci smysly pochopené přijímající, uchovávající i zase, kdy třeba, vydávající.

Tři její úkony: vštěpovati, chovati, vzpomínati.

72. Tři jsou tedy její úkony: schraňovati, uchovávati, vydávati čili jímati, držeti, zase poskýtati. Schraňuje-li pilně, chová věrně, poskýtá-li hbitě zase, dobrou slove pamětí; na odpor, dává-li užitečným věcem mimo plynouti nebo vyplývati, i tudy buď neposkýtá-li nebo poskýtá váhavě a kuse špatnou (slove). Avšak touže měrou ani při též osobě nevyskýtají se schopnosti ony. Jelikož někteří snadno vštěpují, ale i snadno tratí; jiní těžko vštěpují ale dlouho chovají; jiní snadno zapomínají a vzpomínají si snadno. I proto po rozdílnosti vtipů rozdílných třeba paměti pomocí ku napomožení totiž tu vštěpování, tu držebnosti, tu vzpomínání.

NB.

Týmž pořádem sluší to předkládati.

73. Vůbec však to pravdou, že nikdo zase podávati nemůže, leč co pamatuje, aniž pak pamatuje, leč co dříve byl sobě vštípil. Též čím pevnější bude vštípení, že bude tím buď pevnější držebnost buď snadnější vzpomínání. Odkud vzcházejí zásady.

CV. *Co chceš pamatovati, v paměť vštěpuj.*

(Nebo nikdo nemůže pamatovati nebo vzpomínati si toho, čeho nikdy mysle (v paměť) nevštípil).

(Co o smysl zavadí leda zavadilo, i tudy vštípí se v mysl slabě, smaže se nesnadno).

CVII. *Z mocného vštípení jde hlavní paměti síla.*

(A tudy, kterak ono se děje, nejpředněji toho šetřiti. Má pak i držebnosť jakož i vzpomínání zvláštní své pomoci. Pohleďme tedy porůznu na ně.) *NB.*

74. Vštípení jest věci přítomným smyslem pochopené na mysli vyobrazení. Jako totiž já nyní tato slova píše, jichžto na mysli pojímám obrazy, je rukou v péro vpravuji a pérem v papír, aby jejich podobizny tu již se vyskýtaly: tak tyto písmen obrazy tvému, o čtenáři, oku se vpravují, oko pak tvé propravuje je do mysli tvé, totiž do rozumu a odtud do paměti, kde se ony ustanovují, i kdyžby odvarovány byly skutečné tyto zde předměty, aby mysl tvá je mohla ještě pozorovati a to tím lépe, čím by čistěji s věci sňaty a čím pevněji v mysl vštípeny byly. Vizme pak, čím vstěpování tomuto napomáhati lze, aby bylo mocnější. *Vštěpování co?*

75. Vštěpování vůbec tré napomáhá, vnímání (které děje se smyslem) pozorné, vyrozumívání jasné, rozsuzování bedlivé. *Tři jeho pomoci obecné 1. 2. 3.*

CVIII. *Pomoci smyslů, rozumu i soudu jsou pomocmi také paměti.*

(Jelikož nemožna nepamatovati toho, co kdo smysly uchytil tou pozorností, že i vyrozuměl a o tom souditi mohl. Odtud tato slova Erasmova: Velikou paměti stránkou jest důkladně čemu srozuměti.

Výměsek: Kdo tedy s věcmi smyslnými obírá se pozorlivě a přibírá nástroje rozumu pečlivě a rozsuzuje věci rozvážlivě, ten dobře vzdělává paměť i dochází konečně silné paměti. *NB.*

76. Obzvláštně vštěpování napomáhá po straně věci tré: zřetelnosť, pořádek a okolnosť, po *A deset zvláštních 1. 2. 3.*

4. straně pak naší sedmero toto: mysli prázdnosť, 5. 6. 7. 8. úklidnosť, chtivosť silná, smysl vlastní, pomeškání se, 9. 10. odříkávání a k posledku závodění.

(1.) Vštěpování kterak napomáhá věci zřetelnosť.

77. Zřetelnosť věci jest potřebna, aby, co jasně se vyskýtá, jasně také smysl obrážel a tak jasně vštípeno jsouc aby lze bylo tak tomu rozuměti, jako to souditi, jako v paměť vkládati Tedy:

CIX. *Co smyslu žádného nemá, jakož tomu nelze rozuměti a toho souditi, tak ani toho v paměť vkládati.*

(U př. věty některé byť i nejšvarnější, turecky mnou pronesené).

Výměsek: Co jest v paměť vkládati, budiž jasno.

(2.) Kterak věcí pořádek.

78. Pořádek věcí jest potřeben, aby, že částky věci dobře spolu se váží, znamenati lze bylo a tak místně vštěpovati, jak po sobě pořád jdou. Tedy:

CX. *Co spojitosti nemá žádné, jakož tomu ledva lze rozuměti a to souditi, tak i v paměť vkládati.*

(Buďtež příkladem čtyři tato zde slova, jazyka mi známého, porůznu pronesená: duše, býti, věc, řád. Kterážto tak sama o sobě jsouce ostavena jsou kusy bez hlavy a paty rozmetanými; uvedou-li se pak v rozumný nějaký pořádek (u p. řád jest duše věcí), uváznou naprosto jakož mezi sebou lépe, tak i v rozumu a v paměti Tedy:

CXI. *Pořádek věcí jakož rozumu a soudu tak i paměti je základem.*

(Protože pořádek věcí a slov pořádné působí také na mysli pojmy, an pojmy mysli nejsou než věcí NB. a slov v mysli obrazem. Což jest příčinou proč se nadívám, že lepší paměti pomoci sotva lze

bude vymysliti, než kdyby přede zrakem **mysli** v přirozený pořad se uvodily **věci a slova**. Jelikož mysl sama i mimo vůli lidskou jde po své spanilé ku věcem klopotnosti, jen ať není zmatečným davem věcí (nebo slov) zastavována, odpuzována, matena.

Výměsek. Co v paměť jest uvozovati, spořádáno budiž.

79. Okolnosť potřebna jest, abych prohledna věci příčinu účinky, místo, čas a podobné kusy mohl pevněji chopiti věc, ji jako za tolik uch ujma.

(3.) Kterak okolnosť

CXII. *Co okolnosti nemá žádné, jakož sotva tomu lze rozuměti a toho souditi, tak ani v paměti skládati.* Tedy:

Výměsek. 1. Co v paměti jesti skládati, budiž okolnostmi dobře obmezeno.

(Čím více, tím lépe. I poněvadž mezi okolnostmi příčiny největší do sebe mají účinnosť, kterým vyrozuměti jest věc v paměť jako hřebíkem vpraviti (po zásadě XC.); tedy:

2. Co jest v paměť pevně vštípiti, budiž po příčinách vyloženo.

80. Mysl prázdná jest obrazy ještě nezanesena, jakáž jest chlapců málo posud zkušených. Tuto připodobnil Aristoteles ku prázdné desce, na které ještě nic není psáno, napsati však lze všecko. Jako tedy čistá deska (nebo papír) všecko hbitě chytá; ale která již jest popsána, dále nedopouští než pokud asi co prázdného posud místa ostává a to ještě ne bez matení, co dříve psáno a co právě bylo připsáno: takový i při duchu našem bude způsob. Vím, že sic ve všem přirovnání případno není, an prostor papíru konečen, ana mysli jakožto neskonalého boha obrazu neskonalá dána jemnosť, přece proto vždy zkušením to na bíledni, čím více na mysli jest obrazů tím více a snáze

(4.) Kterak mysli prázdnosť

a silněji, že se vespolek míšejí i matou i zastěnují, i naposledy smazují leč jest pořádek i ostatní pomoci. Stůjž tedy zásada:

CXIII. *Prvá vštípení váznou.*

NB. (U př. To, čemu za chlapectví se učeno bývá a z rána po vyspání za čerstvých smyslů a při kterémkoli prvém do věci nějaké se poustění atd.).

(5.) a mysli úklidnost 81. Mysl úklidná jesti ta, která hlukem předmětů roztržita není, tehdáž kdy obrácena jest k jedné toliko věci nějaké, jakáž jest člověka nepomateného ani zaměstknáními zevnitř ani vášněmi uvnitř. Nebo napjat-li smysl více věcmi, matnějším bývá k jednotlivým i neuchvacuje právě ni toho ni onoho; rozkvašen-li pak sám v sobě zlostí nebo nenávistí nepozoruje ani nebo nejinak než zmateně.

(4.) Než mysl k jedné věci pevně obrácena pronika i uchycuje pevné slędy 4).

CXIV. *S pozorem uchopena vštípení dobře váznou.*

(Odtud také mily Musám ústupy a samoty, kde nižádný věcí ryk mysli nemate).

(6.) a silná chtivost 82. Silnější jesti chtivost tehdá, když při obírání se s věcmi něco podchází, co ducha podivem anebo rozkoší neb ošklivostí nebo studem anebo strachem rozechvívá. Nebo tak přicházející o věci cit (sensus) pouští duch v sebe hluboko jakoby zasazenou sobě ránu aniž jej snadno vypouští.

CXV. *Chtivým duchem uchopené vštípení vázne hlouběji.*

Výměsek. Cokoli za učení se baví, paměti vzpomáhá. (Protože to ducha polektávajíc vzbuzuje, a vzbuzujíc pozorna činí).

(7.) a vlastní smysl 83. Smysl vlastní jest tehda, když nepřestávajíce na cizím vypravování ohledáváme

věci samy samými svýma očima, ušima chřípěma i rukama. Čehož velmi veliká jest platnosť ku pravým i mohutným vštípením. Kdo Řím jednou očima pozorně prohledl, lépe i pevněji bude jej míti vštípen, než kdyby mu jinými vyličován byl tisíckrát. I platí totéž při ostatních smyslech hned naprosto. (Viz § 54.) Tedy:

CXVI. *Vštípení věcmi samými přímo učiněné nejlepším.*

(8.) a pomeškání se na věci

84. Pomeškávání se jesti tehdáž, když na témž předmětě smysl déle pobavujeme, až by s věcí všeckou docela se obeznámil. Což se stává opětným věci spatřováním anebo posloucháním a zevrubným po všech stranách uvažováním. Kam obzvláště sluší abys, co chceš hluboko vštípiti, netoliko četl a zase čítal, alebrž i psal a zase psával. Doslechli jsme se, že proto Filip Melanchton opisovával spisovatele, když velmi důkladně se s kterým chtěl obeznámiti. Aniž za jiným účelem vícekráte vlastní rukou opsal písmo sv. Alfons, král aragonský.

NB.

CXVII. *Pomeškávati se na předmětu působí vštípení stálejší.*

(Odtud nezle kdosi. Třeba čísti věc nějakou, předně, abychom věděli, co obsahuje, druhé, abychom jí vyrozumívali, třetí, abychom jí sobě vstěpovali, čtvrté třeba tiše opakovati, abychom zkusili, pochopili jsme místně atd. O čemž následuje).

NB.

85. Zase podávání jest, když kdo, co teď slyšel, viděl, četl, myslil, ihned totéž buď sobě sám opakuje, nebo jiným vypravuje a ukazuje. Prvější nezle vpravuje vštípení, lépe však poslednější, protože kdo tomu, čemu se sám naučil, sám jiného vyučuje, netoliko věc opakuje t. j. smysly vlastními znova propravuje, alebrž i jako ze svého již druhému udíleje věc živěji vede i tím ji jako ve svou moc uvodí. Zkušením to potvrzeno. Budiž tedy zásada:

CXVIII. *Co vštípeno zase vštěpovati působí vští-pení mocnější.*

(10.) a posléze závodění

86. Závodění jest, když toho, co pochopeno, stává se opakování na ohledanou, zdali již právě to pochopeno, buď že se to děje s druhým, buď že s tebou samým. Bys pak písmo nějaké třebas desetkráte po sobě pořád četl, nevštípíš ho sobě v paměť právě tak hluboko, jako kdybys četl čtyřikráte neboli pětkráte, zatím ohledávaje je po paměti říkati a v knihu nahlédaje, kde paměť opouští. Podobně vypravuješ-li jinému co, rozkazuješ, řečníš-li, pochopil-li, opětujž si to třeba tisíckráte, nikdy nebudeš jist; budeš pak v krátce, vyzvíš-li prospěch vytazuje se a zkoušeje. Nebo bude i bedlivěji pozorovati, bude-li toho na sebe čekati, že na něm bude toho vytazováno; a pochopí lépe, když, že nepochopil, postižen a jako zahanben jsa znovu pilněji bude pozorliv. (Zás. CXIV.) Tedy:

NB.

CXIX. *Tím co vštípeno, zkoušejíc pošklubovati vpravuje vštípení mocněji.*

Držemnosti prvou pomocí časté opakování

87. To o posilování vštípení. Držemnosti se napomáhá předně častými opakovaními, o kterých právě řečeno: Často sobě vzpomínati silnějším jest nad všeliký lék. Též: Opakovati jest paměti otcem i matkou. Aniž pak smazati se může, co týž a týž se obnovuje.

CXX. *Opakovati kazijedem zapomenutí.*

NB.

(Budže ono se děje tichým přečítáním budže odříkaváním hlasitým nebo naposledy kterýmkoli způsobem).

Druhou pomocí zapisovati

88. Druhou pomocí držemnosti jest zapisovati, čím věci smyslem pochopené jako v novém vězení se zavírají, odkud týmže způsobem jako z mozku vylítnouti a uprchnouti nemohou, alebrž obnoveny býti, kolikrátkoli třeba; pomůcka to naprosto potřebná, bez kteréžby paměť zhola nebyla s věci obšírnější i podrob-

NB.

nější. Nebo celé řeči nebo knihy neb účty v denních a podobné věci kdo ze smrtelníků tušil by sobě pamětí obsíci?

CXXI. *Zapisovati pokladem opakování.*

(Nebo lze opakovati t. j. ku potřebě se toho zase chytiti, cokoli jest v písmo uvedeno. K tomu napomáhá předně, abychom sobě ve knihách, které čteme místnou způsobili paměť, po kraji poznámky připisujíce nebo rozdílnou barvou řádečky podotýkajíce (totiž při tom, co paměti hodnějším pokládáme,) aby vzpomenouti si snáze lze bylo, na kterém ve knize listu, na které listu stránce, na kterém místě stránky nebo řádku se co vyskýtá. Druhé bychom znamenitá povědění zapisovali v čele téže knihy nebo na konci, nebo malovali na dveřích a stěnách nebo vrývali ve sklenná okna atd., aby nám odkudkoli přicházela vstříc. Třetí, abychom sobě zakládali vlastní snůšky čili denní knihy dennímu opakování sloužící nebo svody (digesta) čili obecná propovědění jako obecné přehledy věcí, ve které bychom vše, co paměti hodno, uvodili i po svých místech pořádali. A takovéto knihy poněvadž jsou poklady paměti jakož hledaní usnadňují (kolikrát třeba), tak obzvláště svodí bystrosť soudu k jedné věci.)

Čeho šetřiti při zapisování: 1. 2. 3.

89. Na třetím místě pokládáme pomoci držemnosti ty, které mají do sebe více umění. Totiž uvodění toho, čemu lze rozuměti, na smyslné; (2) toho, čemu se nerozumí, na to čemu se rozumí; (3) neskonalého na skonalé.

Ostatní tři pomoci; uvodění totiž

90. Uvodění toho, čemu lze srozuměti, na smyslné děje se významky a podobenstvími. Jako když povinnosti dobrého soudce vyobrážejí se obrazem panny jednou rukou váhy, druhou meč třímající i s očima zastřenýma, aby osob nešetřila, alebrž věci uvažovala. Nebo zde kdoby každé té věci, co vyznačuje, jednou vyrozuměl, sotva kdy bude moci zapo-

(1.) čemu lze srozuměti, na smyslné

menouti, které jest povolání soudce hodného. Týže způsob jest o všech podobenstvích a bájkách jakož i vůbec o příslovích (adagia) a tropech, což **základem předním umělé paměti.**

CXXII. *Význačné věcí vyobrazování jest paměti klíčem a hřebem (clavis et clavus).*

(2.) Uvodění čemu se nerozumí, na to čemu se rozumí

91. **Uvodění toho, čemu se nerozumí, na to, čemu se rozumí, hodí se nejhlavněji jmenům nepovědomým, jež jest v paměť vpraviti.** Nebo snáz a pevněji uvázne slovo **alabandensis** (od **Alabandy**, města v Asii), když pomyslíš na tato, tři prve známá slova, **ala**, **Band**, **ensis** nežli zhola bez nich. I slovo **Califurnia** (krajina americká), bude-li ti tanouti na mysli **calensfurnus** (**žhavá pec**). K tomu

NB.

napomáhají všeliké **slov původy**, dodávající studiu jazyků snadnosti, líbeznosti, i podstatnosti, (jsou-li pravy, nikoli toliko narážívy). 5)

CXXIII. *Jakékoli věci vyrozumění jest paměti světlem.*

Výměsek. **Právě však věci vyrozuměti jesti skvělým paměti světlem.**

(3.) neskonalého na skonalé

92. **Uvodění neskonalého na skonalé napomáhá věcem, které množstvím a rozličností mysl zasypávají a matou,** leč by uvedeny jsouce na počet a míry mezemi se svíraly. Což že se stává **mnohých věcí v úhrný pojímáním, obšírných po stupních pořadáním, složených na prosté uváděním, zvláštních v obecné sváděním, vzdálených s blízkými v řetěz spínáním a nepravidelných v pravidla zahrnováním,** viděli jsme v § 45. atd.

NB.

CXXIV. *Pojati to, co neskonalo, velkým jest paměti obmyslem.*

(Toť totiž všech umění, pravidel, soustav původem a základem, jelikož neskonalosti věcí tak se vpravují ve skonalé mysli přívory).

93. To také o držebnosti. Zase podávání zoveme vzpomínání, které jest pomysl (sensus) o věci pominulé, která příčinou věcí přítomné mající s onou někdejší příbuznosť nějakou zase na mysli tane. (Jako když na potkání nebo po zmínce o některé věcí neb osobě nebo místě atd. zpomínáme sobě, co tehdáž nebo tehdáž podobného nebo rozdílného nebo protivného zde neb onde bylo viděno, slyšeno neboli konáno.

Vzpomínání co?

CXXV. *Vzpomínání jde po příčinách.*

(Jako totiž člověk bez příčiny ničeho nekoná nebo nemluví, nevytazuje se nebo neodpovídá, tak ani ničeho nemyslí neb opět nepřemýšlí).

NB.

Výmések: Příčiny (tedy) sluší nastrojovati ku vzpomínání na užitečné věci.

NB.

94. Příčiny ony (paměti pošklubující a něco ze skrytych její pokladů vybavující) jsou věcí spojitosti sebou smyšlénky samy spolu vážící. Nebo se věci s věcmi všude spolu drží, anobrž spínají. Což ukazují příčiny spjaté se svýma účiny i na odpor; též způsoby (spjaté) se hmotami, účely s prostředky, okolnosti s podměty, podobné věci s podobnými, rozdílné s rozdílnými, protivné s protivnými, krátce všeliké věci vztažné se svými souvztažnými, tak že propůjčena-li jedna věc, propůjčena i druhá. Kterým také způsobem slova se slovy v řeči se váží, že pronesenou-li jedno, druhá následovati musejí, kterých vyhledává plnosť věty a zákon vazby, naposledy pravidlo metra nebo rytmu. Tak naprosto myšlénky (které nic nejsou něž věcí a slov obrazy), váží se vespolek mezi sebou, že pojem po sobě pojem přivodí ne jinak než jak v řetěze článek po sobě článek. Kdykoli totiž pojem nový pocitem přítomným způsobený vchází do schránky (cella) paměti, některý jemu příbuzný ihned vstříc běže jej vítá, ten pak zase

Probouzí se zevnitřními příčinami

NB.

NB.

vede s sebou některý příbuzný i ten zase jiné. Naprosto jakož ve přírodě není prázdna, stýkají se věci s věcmi všude, tak v myšlení.

CXXVI. *Příčiny vzpomínání jsou jako řetěz spjaty.*

NB.

Výměsek. Spínati je tedy (to jest: Čemukoli se učeno bývá, tak to vespolek jest vázati, aby vzpomenutí si jedné věci sebou přivedlo vzpomenutí si na druhou a tak pořád.)

a příhodně spjatými věcmi i pojmy věci

95. A poněvadž vzpomínání předse jde nikoli zase, (poskýtajíc totiž nikoli to, co předchází než co po čem jde) sluší věci i pojmy věcí ne ledakterak spínati než tak, aby předcházelo známějšího něco i vedlo po sobě neznámějšího cos. (Nebo kdo z nás jest, který by otázán jsa, co v modlitbě páně jde po slovech chléb náš vezdejší ihned neodpověděl: dej nám dnes? otázán pak jsa, co předchází slova tato: chléb náš, zdali neuvázne kde kdo? Aniž bude moci říci, leč že po předchozích slovích sebere paměť. Nač tedy Štěpán Ritter, touží, že se mu od žáků přihodilo, když ze rýmovaného slovníku latinsko německého, Deus Gott, necessitas Noth, unitas Einigkeit, trinitas Dreifaltigkeit atd. se vytazoval toho a onoho, kterak latině by vyjádřil Gott, že jeden zhola nevěděl, druhý pak řekl necessitas: nestalo se nic divného ani neobyčejného ani drze, poněvadž jinak nemohl za příčinou, kterou jsme pověděli. Tedy:

CXXVII. *Příčinou upamatovati se budiž něco známějšího a předchozího, to právě, nač se jest upamatovati, budiž něčím neznámějším a následním.*

(Nebo neučíme se známému po neznámém, než na odpor po zášadě V.)

96. Až potud o metodě, kterak vědám vyučovati jistými pomocmi rozumu, soudu i paměti; následuje metoda opatrnosti.

Metoda kterak učiti opatrnosti.

97. Opatrností nazýváme umělost kterak při obojetných věcech dobře sobě vésti (t. j. užitečného něco vyvolovati, škodného se varovati.) Což vše záleží na zprávě vůle naší jakožto rozsudkyně účinků našich. I ta že povahou svou jest velmi svobodna a nucena býti nechce ani může, i toliko domácího svého rádce rozumu poslouchá: nucena býti nemá ale namlouvána na to, aby chtěla dobrému kterému svou povahou chce, nechtěla zlému kterému svou povahou nechce. Opatrnost co?

98. Stojí tedy metoda tato teorií a praxí. Teorií, aby dobra a zla rozdíly zevrubně ukazovány byly, spolu s koncem tam vždy přece naposledy potěšeným, zde smutným. To-li se dobře zpraví, jde za tím vyvolování dobra, utíkání pak zla, poněvadž naprosto přirozeno všelikému tvoru, by mu dobře bylo, si přáti, záhubě pak své vyhýbati. Na odpor, nepovědomého dobrá žádná žádost, nepovědomého zla nižádné utíkání. I právě Ludvik Vives: Nic není v lidském životě záhubnějšího než ona porušenost soudů, pro kterou věcem příslušné jim ceny dáváno nebývá. Neb odtud bývá, že honíme se po věcech ničemných jako vzácných a že vzácnými od sebe strkáme jako ničemnými, t. j. že vedeme věci nemoudře, hloupě, škodlivě. Právě i Augustin: Potud milujeme (dobré), pokud je známe. A na odpor: Potud nenávidíme (zlého) pokud mu rozumíme. Tedy: Stojí teorií.

CXXVIII. *Tomu, coby prospěti a škoditi mohlo, právě vyrozumívati, jest opatrnosti základem.*

Tudy. I chceš-li, aby někdo z neopatrnosti nevyštěrboval, zprav to, ať při svých věcech ničeho nepovědomým není i tak učiníš ho moudra; sic vyštěrbí-li, vyštěrbí se svým zlým. (Viz zásadu XL. s jejím výkladem). a praxi

99. Než praxe třeba a ku praxi příkladův a následování a napravování (po zásadě XXXV., XXXVII. XLVII.)

CXXIX. *Vyvolovati, co by mohlo prospěti, vystříhati se toho, co škoditi, jest jednáním moudrosti (případným).*

nejetných věcí nejetným užíváním

100. A poněvadž mnoho jest při věcech k nám se nejetně majícího (totiž toho, co nám jich užívajícím ani tak hrubě se nehodí, ani tak hrubě neškodí), náležeti bude na opatrnosť takového cos ani nehledati pracně ani pobíhati pověrně.

CXXX. *Toho, co nejetno, nejetně se jímati, jest opatrnosti přídavkem.*

Metoda prací.

Umění (čili metoda prací stojí teorii opatrnosti praxí.

101. Vyhledává teorie, opatrnosti, praxe. Teorie, aby člověk, cokoli koná, nekonal jako zvíře slepým pudem, ale svým prácem rozuměje. A z toho rozumění má vycházeti opatrná obezřetnosť, aby pracuje nechyboval; i toho aby ani chybovati lze nebylo, dochází se teprve praxí pořád vedenou. Tedy:

CXXXI. *Všelikou praxi předcházejž teorie.*

(Totiž počátečnou praxi počátečná teorie; plnější (praxi) plnější (teorie) atd.)

CXXXII. *Všelikou praxi provázejž opatrnosť.*

(Sic i rozumný hřešiti může, nemá-li pozoru na sebe a na dílo své). Tedy:

CXXXIII. *Všelikou praxi ať zdokonaluje praxe.*

NB.

(Nebo co jest dělati, nelze tomu jinak se učiti než děláním. Odtud toto: Hotovíce něco hotovíme se sami. Písařem se nikdo nestává leč že spíše, malířem leč že maluje, zpěvákem leč že zpívá, řečníkem leč že řeční a tak jest o všem zevnitřním. Tedy i vytrvalosti vytrváním, trpělivosti trpěním, zdrže-

livosti zdržováním se, udatnosti udatných činů se podjímáním a konáním atd. rychleji a lépe nechať se učí, kde kdo než řečňováním o věcech oněch anebo pouhým na příklady pohlédáním).

Teorie toho, co dělati, čím se vykonává.

102. Teorie toho, co dělati, dokonává se poznáváním, **co čím a kterak** jesti dělati. Co dělati, snadno pozná učeň, ukážeš-li mu vzor, čím, ukážeš-li mu nástroje, kterak, poučíš-li buď slovy, neb ukážeš-li skutkem, jak se mu jest nástrojů chytati; lépe však, oboje-li. Viz zásady XXXV. až do XLII., které ku přítomné potřebě svésti lze v tuto jednu:

NB.

CXXXIV. *Tomu, kdo něco dětati má, ukaž vzor, podej nástroje, napodobovati uč.*

Opatrnost v tom, co je dělati, v čem záleží

103. Opatrnosti obezřetně něco dělati nabývá se bedlivým napodobováním žáka, učitele pak stálým pozorováním, (za počátečného se oč pokoušení), aby žák nechyboval; a chybil-li by, napomínáním a napravováním, jakož i příčin obého ukazováním. Po § 33 a zásadě XLV., XLVII.

CXXXV. *Kdo po prvé se oč pokouší, tomu nikdy nedověřovati, i proto prohlédati, aby nechyboval.*

(Ani sobě samu dověřovati má učeň, ani učni učitel. Neb ač i některých pilnost taková jesti, že i sobě sami někdy přenecháni jsouce náležitě pracují, i však to řídko bývá, aniž lze přirovnati ke škodě oné, která vzchází, uvede-li si kdo ve zvyk, sám sobě jsa ostaven chybné pracovati, protože zlé zlým návykem jednostejně se vkořeňuje jako dobré dobrým přívykem, že prací bývá odnavykati (t. j. odnaučovati se) po zásadě LVI., LVII. (Jako totiž dobrým na citaru rokotaním dobří se stávají citaristé, tak zlým brňkáním zlí). Aby tedy učitel práce ujal sobě a žáku, ať prvá počátečná věcí navržení bedlivě ukazuje i ať na to nejvíce péči oddává, aby prvá vyjádření

byla co nejzprávnějšími. To zpraví-li při všelikém (NB.) počátku, ihned sobě a žáku konec učiní obtížnosti, že obadva míti budou rozkoš v ostatním postupování.

Praxe v tom, co dělati, častých vyhledává cvičení.

104. A že nelze, aby kdo toho, co náležitě udělal jednou zase dělati nemohl, čím častěji, tím jistěji a volněji; jde odtud, že při věci kterékoli cvičení častá býti mají, sice že způsobnosti jedním a druhým dílem nebude dosaženo. Tedy:

CXXXVI. *Při všelikém umění praxe budiž větší nad teorii.*

(Totiž co a kterak jest něco dělati, lze chopiti třeba jedním ukázáním; aby však lze bylo tím způsobem, kterým se ukazuje a vyměřuje, toho nelze dojíti než častým opakováním. Příklad totiž jest jako símě pravidlo jako semene zavláčení, cvičení jako déšť, větry, slunce. Jako tedy símě jedním vržením zemi se oddává, aniž drahně času třeba, aby zavláčením po záhonech a přes záhony na příč i kosou v útroby zemské branami se přirazilo; ku klíčení pak ke zrůstání, k vyzrávání měsíců se pohledává i k tomu deštů, slunce a větrů častěji přicházejících: tak způsob kterak co dělati chopíš třebas jedním dobrým ukázáním a pozorným uchycením; způsobnosti kterou co dělati, nemůže uchovati než časté cvičení.

Výměsek. Na dobrou praxi jest nastupovati až do jistoty, že se nepochybí.

a ta mají počínati počátky nikoli díly.

105. A že, cokoli se dělá, metodou synthetickou se dělá (od menšího k většímu od prostějšího k složitějšímu atd. (po zásadě LXXIV. s výměskem) prvý u nápodobování pokus nepočínejž nikdy díly než počátky a to ze všech nejmenšími a nejprostějšími. Tak teprve půjde to předse na jisto a snadno.

CXXXVII. *Praxe počínejž nejmenšími věcmi, nikoli největšími; částkami nikoli celkem, počátečky nikoli díly.*

(U př. Čísti kdo se učí, nepočíná textem, ani slovy nebo slabikami, proto že nemůže, než písmeny. Téhož tedy šetřiti všude). *NB.*

Metoda jazyků.

106. Z předchozí teorie, jazyků kterou jsme vedli v hlavách I. II. III. atd., vyplývati může, že metoda jazyků jest pracnéjší než metoda toho, co věděti a dělati jest, za trojí příčinou: předně že předmět umy a vědy všeliké v sobě něčím částečným jest, svými mezemi ohraničeným, celost však jazyka (i jednoho) pohledává vyrozumívání všelikým věcem, vědám a umám.

Metoda jazyků pracnější než věd a umění proto že

1.

107. Pak, že, čehokoliv ve vědách a umách se pohledává, toho zde pohledává se podobně a nad to něčeho více. Totiž co jest věděti, to toliko znáti, co dělati, to znáti a nápodobiti, řeč pak třeba i znáti i dvakráte napodobiti, pérem a ústy. Nebo třeba řeči nejprve rozuměti, což jest nejsnažší pak psaním nápodobiti, což drobet těžším, aniž však tak velice těžko, jelikož se to stává pomalu a s předchozím o věci pomyšlením, kde chvíle se dává uvážiti i nahlédnouti v knihy. Mluviti však jesti čímsi z patra konaným, čímsi nejvyšším, čeho lze zde žádati, hledati, vykonati).

2.

NB.

108. Naposledy tyto jednotlivé kusy jsou v jazycích spletenější, než v umách a vědách. Nebo vyrozumívání jazykům zamateno, předně, příčinou slov rozdílno-značných, souznačných, odvozených ve kterémkoli jazyce v divy zmatenych do čehož toužili jsme ve hlavě V. § 46). Pak z rozmanitosti při ohýbání a vázání slov jazyku kde kterému vlastní, nad to ještě spletené tisícerými nepravidelnostmi; naposledy za jadrností úsloví rozmanitou i tajnou. Pak psaní řeči má zvláštní v každém téměř jazyku zákony i ovšem

3.

nad to vyslovování pro rozmanité složitých zvuků rozdílnosti i pro velmi jemný při tom uší soud.

I proto obzvláště sluší ji vyhledávati.

109. Ale my odkládáme do následných hlav, kterak lze uměním metody přemoci tyto při studiu jazyků nesnadnosti.

Při vyučování řídí t. j. osob, jež jest cvičiti, rozdíl trůj.

110. A potud (od § 40.) o opatrnosti při vyučování spravující se povahami předmětu; následuje o opatrnosti spravené po povahách člověka, totiž osoby učící se. O čemž toto obecné ředidlo:

CXXXVIII. *Učitel ať nevyučuje, pokud vyučovati sám může než pokud chápati může žák.*

(Protože jednokaždou věc chápe po způsobu své chopnosti. Nádobka malá nepouští v sebe tolik tekutiny, kolik nádoba veliká, aniž chlapec tolikým věcem vyrozumívati může, kolikým muž, aniž vtip zpozdilejší rovněž tak rychle chápati jako ohbitý. Odtud řekl Plato, když kdysi Antisthenes trochu dlouho ve škole řečňoval: Nevíš, že způsob řečňování nejde po schopu řečníkově, alebrž po pochopu posluchačově. Podobně tedy způsob vyučování nepůjde po schopu učitelově nýbrž po pochopu žákově. 6).

Ve příčině věku, vtipu, prospěchu

Výměsek. Vyučování nastrojovati po vtipu žákově jesti duší cvičení.

Věk kterýkoli zvláštního čeho si žádá.

111. Šetřiti pak jest při učni rozdílnosti věku (o kterémž viz § 112.) a vtipu (§ 115.) a prospěchu (§ 119).

112. Věku, protože věk chlapecký bují smyslem, obrazností, pamětí, též zvědavostí a chtivostí vždy něco poznávati a strojiti; mládenectví bují mocí rozumovací nestavujíc se totiž na tom, aby vědělo, že něco jest; ano snaží se i pronikati, co jest a proč tak jest ne jinak. Dospělý naposledy věk libuje sobě dospělou vědu, odtažité věcem vyrozumívání, tak že jemu beze zápolí sousudků vše kde co se ukazuje, jakož jest. Vhod

se tedy třeba činiti přirozenosti, by na kterémkoli stupni věku to dopouštěno bylo dělati, co tehdáž oblibuje. Tak nebudeme s přirozeností zápasiti, alebrž jí ku porodu pracující jako baba pomáhati.

113. Odkud vyplývají pro věk prvý tři ředidla:

Prvý věk libuje smyslné věci

CXXXIX. *Prvý věk nebudiž cvičen nežli smyslnými věcmi;*

(t. j. historicky budiž jim vše podáváno k smyslu aby, že jest a děje se to, ono, toto zde tím, oním, tímto zde způsobem, viděli, slyšeli, makali. Proč pak tak věci jsou a se dějí, to vykládati není ještě čas, protože rozumem ještě nevládnou, teprvé sílu jeho v sobě probouzejí těmito smyslnými věcmi. Budeš-li tedy chtíti příčiny věcí chlapci vykládati, hluchému housti budeš; pak-li, by je chápal, nutiti, otupíš jej a spíše ku zbláznění přivedeš než ku moudrosti).

NB.

NB.

CXL. *Prvý věk smyslnými věcmi budiž dobře cvičen.*

(Totiž aby myšlení o věcech vzešlo ne těkavé, nejisté, vrátké nebo nemotorné, alebrž zpravené po způsobech věcí samých, jelikož sic, co v prvém věku vštípeno (budiž si to pravé nebo nepravé, dobré nebo zlé) vázne, aniž dá se snadno odnaučiti nebo předělati (po zásadách LVI. a LVII.) Tedy prohlédati k tomu, aby nic nechápali než právě.)

CXLI. *Prvý věk cvičen budiž nejhlavněji učivem tím, jehož provádění na paměti se zakládá.*

(A toho způsobu jesti studium jazyků, hudba, arithmetika, geometrie i vědomostí smyslných příprava všelika.)

Výměsek. Všecken (tedy) chlapecký věk spíše ať řídí se příklady nežli pravidly.

NB.

(Co chceš, aby oni věděli, ukazuj, co aby dělali, dělej, ani se sami dívají; co aby mluvili, mluv, ani sami poslouchají. Po tobě to dělati budou, nebo opičátka jsou. Pakli nehrubě obratně, teprv napomeň a oprav, spíše opětnými příklady nežli ustavičným kázáním.

NB.

Vyspělejší (libuje příčiny věcí

114. Pro dospělejší věk, pokusy smyslů již vycvičený, platí ředidlo toto:

CXLII. *Věk dospělejší sluší pouštěti k příčinám věcí.*

(Aby nestavuje se na povědomosti, co jest která věc, také prohlédati žádal a navykal, proč tak jest a ne jinak.)

Vyspělý: vyrozumívání věcem čisté

115. O dospělém vyrozumívání věku vyspělého tato jest poučka:

CXLIII. *Mnohých věcí proniknouti příčiny pravé jest dospěti čistého věcem vyrozumívání.*

NB.

(Zvlaště postihnou-li se příčiny věcí obecné a nejvyšší, za kterými všem nižším příčinám tak neb onak jest býti.)

Vtipem jest někdo ohbitým, bystrým, pilným,

116. Po rozdílnosti vtipu jest učeň ohbitým anebo zpozdilým, bystrým anebo tupým, pilným anebo nedbalým. (Vychází to z trého způsobu učelivosti § 16). Ohbitým-li, bystrým-li, pilným-li, daří se věc bez pracné opatrnosti učitelovy (po zásadě XXIII.) Zpozdilým-li, tupým-li, nedbalým-li, třeba, aby napomoc přispívala učitelova trpělivosť, opatrnosť, pilnosť (po zásadě tamže hned jdoucí).

někdo zpozdilým

117. O cvičení zpozdilých šetřeno budiž ředidla:

CXLIV. *Učitel buď vtipným příliš nebuď, nebo vyučen budiž trpělivosti.*

(Právě Cicero: Čím kde kdo umělejší a vtipnější, tím učí hněvivěji a pracněji; nebo co sám rychle uchytil, vida, že zpozdile se chápe, uzlobí se. Než má mysliti takový učitel, že naň ne-

připadá vtipy předělávati, alebrž vzdělávati, ani že může nebo žáku dáti nebo žák si vzíti, čeho není shůry dáno, též že hbitější vtipy nejsou vždycky nejlepšími, že zpozdilejší svým časem zpozdilost výborně nahrazují, ne-li rychlým, však podstatným prospěchem, viz § 14).

Někdo tupým

118. O cvičení tupých ředidlo:

CXLV. *Učitel k učni se skloň i schopu jeho, kterými lze způsoby, vzpomáhej.*

(Totiž při učni všecko teprv jest ve vznikání, co při učiteli již skutkem. Proto má tento mysliti, že již jest ve světle, onomu že teprve svítá, i že má k tomu napomáhati, aby svítalo, ne-li rychle, přece právě. I to stává se, že zpozdilého nezasypává, tupého mnohými smyslnými příklady že brousí, nepozorného 8) týtýž novým ho pozorováním vzbuzuje. Viz zásady CXXXVIII. výměsek).

Někdo nedbalým

O cvičení nedbalých ředidlo:

CXLVI. *Učňova nedbalost napravována budiž učitelovou dbalostí.*

(Totiž vzbuzováním v něm lásky ke studiu a pozorováním jeho mimo ostatní bedlivějším, chytáním se naposledy prostředků pobádacích. O kterých mluvili jsme při kázni § 38.)

Prospěchem, někteří jsou k vyučování neuměli někteří jim prvé zapojeni, dobře nebo zle

Ve příčině prospěchu učňové k učení, ku kterému přistupují, jsou buď neuměli neb již jim prvé zapojeni. Neumělí-li, od počátku přijde počati cvičení. Zapojení-li prvé, šetřiti předně toho, zdali právě či zle. Právě-li, cvičení, ať počne stupněm oním, na kterém žák zastižen, jehož k dalším jest uvésti věcem. Zle-li, odučovati sluší jej prve tomu, čemu naučil se zle, aby učiti se mohl lépe. (Nebo nemůžeš na cestu pravou zase uvésti bloudicího, leč jej prve s nepravé cesty svedeš. Aniž můžeš do nádoby nečistotami zašlé dobré tekutiny líti, leč nádobu

NB.

prve výprázdníš i vyčistíš, aniž obraz vpraviti na desku již pomalovanou, leč prvý obraz odtud vypravíš, ani na staveništi vyvésti krásný dům, leč stavení prvější odklidíš atd. Připadne tedy na opatrnost rozstrojiti co zle sestrojeno, t. j. žáku jasně ukázati, že to čemu se neprávě naučil, vadno jest, i teprva znova strojiti, t. j. vyučovati věcem pravdivějším, lepším, podstatnějším.)

S neumělými a počátečníky kterak se obírati;

120. O cvičení poprve přístupujících, v umění nezběhlých ředidlo:

CXLVII. *Cvičení neumělých ať se počíná počátky.*

(Poněvadž stavení jinak počíti nelze než od základů. Muže, který jest žádostiv uměti čísti, nejprve písmenům právě tak musím učiti jako chlapce, právě tak urozeného jako neurozeného atd.)

Kterak s prospívajícími

121. O cvičení počátečníků prospěch dělajících ředidlo:

CXLVIII. *Prospívajících cvičení jdiž předse po stupních.*

(Opatrnosti důvodem bude studium každé vědy, umy, řeči rozděleno míti v jisté stupně, neb i ve schody po stupních zpravené, kde obšírno to, čemu se jest učiti, aby po nich žáci, znenáhla byly vedeni (viz zásadu LXXVI.) Přední stupně nebo raději schody troje budou: počínajících, prospívajících, dospívajících 9.) Počínající vyučování bývají tomu, co vědě dává základ, prospívající tomu, co stavbu, dále vede; dospívající přidávají oporu, mohutnost a ozdoby kterékoliv 10.) Z těch pak stupňů kterýkoli má zase své menší stupně jako vysoká věž, pro ty, kteří vylézati chtějí, hotovy má rozdílné schody a schody kterékoli své zase stupně.

122. O prospěchu počínajících a prospívajících tato jsou ředidla:

CXLIX. *Počínající dělejte ne mnohé věcí, ale mnohokráte, prospívající více jich a vícekráte, dospívající ne tak mnohokráte jako věci mnohé.*

(Nebo počátečník množstvem mate se snadno; jedné věci tedy zvykej nejprve. Až jemnější se stanou více, poněkud dospějíce, může jim poskytáno býti. Viz zás. VII., VIII., IX.)

CL. *Počínající pracujtež, vzorem co nejvíce se vázajíce, prospívající vzor dadouce v stranu, dospívající volně.*

(Nemluvňata, kteráž poprve chod sobě působiti chtějí, pojímáme u vodidla aniž ostavujeme jich samým. Než když oni poněkud zsílíce se bez nich běhati sobě přejí, nezhajujeme jim toho, protože jsme jich nepojali tím úmyslem, abychom je přivázány drželi, než abychom příčinu podali naučiti se krokům.)

CLI. *Počátečníci pracujtež pomalu, dospělejší rychleji, dokonalí nejrychleji.*

(Neb umění rovněž jako příroda ráda předse jde nikoli zase, a předse jde spíše pomalu než rychle.)

123. Kterak ty, **kteří zle něčemu naučeni jsou**, lépe učiti sluší o tom ředidlo:

Kterak s naučenými něčemu zle

CLII. *Cvičení vadně vyučeného ať počíná odbytím vady.*

(Čehož jiným způsobem nelze než jasným ukazováním že to jest vadno, čemu se prve naučil, a to za jiným úmyslem aby se nedálo, než aby on touhou po pravějších a lepších věcech zažžen jsa učiněn byl chtivým cvičení nového.)

124. I potud (od § 110.) o zvláštní opatrnosti při vyučování vzaté z rozdílnosti osob, jež jest cvičiti. **Účel rozdílný, ku kterémuž učitel směřuje neboli směřovati má, může dáti zvláštní také zákony metody.** Věděti totiž třeba, kterak opatrně jest postupovati, **má-li kdo vyučen býti vědě neb umě nebo řeči veškeré** a kterak **částce-li**

Naposledy na účel didaktický sluší míti zřetel

1.)

2.)

též prostonárodně-li k jakékoli potřebě, neb výborně-li ku dokonalé důkladnosti. Kterak naposledy za volného do času prodlení a kterak za obmezeného těsnými do času lhůtami (tvou nebo zákovou příčinou) tak, že jest chvátati.

3.)

nebot jinak sluší učiti částce věcí

125. Třeba-li toliko částce věci nějaké učiti, ať počne vyučování, kdekoli třeba nebo příčina povede. U př. Kdyby kdo cestovati se stroje po národu nepovědomého jazyka okusiti toliko, jeho jazyka se snažil či pokud by se mu na ten čas potřebou vidělo k jakému takému potřebnému se vytazování o cestě, hospodě, o ceně potravin atd. Zde o metodu nadarmo jsi pečliv, kde jen počneš nebo přestaneš, jednako bude.

CLIII. *Dílo částečné jest ledadílem bez pořádu, zákonů nevyhledává, po příčinách jde.*

jinak veškeré věci

126. Pohledává-li se vědění předmětu veškerého třeba jest počínati od základů, které by mohly veškeru tíhu na sobě nésti; i až základy se položí, budiž na nich výše vedeno vše, co ku věci veškeré sluší, ale pořadem takovým aby, cokoli předchází, stupeň strojilo tomu, co následuje, a cokoli následuje, aby síly dodávalo tomu co předchází. (Nebo dílo při vyučování musí podobno býti dílu stavitelskému, kde nic beze základu se nežene, nic výše nevede než na základech, s tou opatrností, aby cokoli ku stavbě přistupuje, prvých kusů nestlačovalo, alebrž tvrdilo! Což se stává, vedou-li se stěny v uhlech pravých na základu dosti valném, mocném i hluboce založeném, aby ani základ povoliti ani stěny na něčem jiném než na svých základech spoléhati nemohly. Tato opatrnosť při umění stavitelském vzata z díla přírody. Rostlina zajisté nevzchází než ze vlastního semene, nestojí než na vlastním kmeni, nepije mízy (spiritus) než vlastními kořeny atd.

NB.

CLIV. *Učení dokonalé vedeno budiž na základech vlastních; tak valných, by veškera učení*

spousta z nich vyvoděna býti, a tak mocných, aby vše svou mocností státi mohlo, cizích podpor zhola nic potřebovati nemuselo.

127. Prostonárodně něco uměti jest uměti nebo dělati, kterak lidu zvykem, totiž proto, že jiní to tak buď vypravují buď dělají. Výborně pak uměti a dělati jde s nejpodstatnějším vyrozuměním věcem. Tedy, chceš-li někoho prostonárodně něčemu učiti, povíš mu toliko, co budeš chtíti, aby věděl, a ukážeš, co budeš chtíti, aby po tobě dělal. Výborně-li, všech při vědě stupňů šetřiti jest pilně, jichž filosofové tré položili, (1) historický, když se ví, že něco jest, a že jest tak anebo tak; (2) rozumový (vědecký), když se vyrozumívá, proč něco tak jest; (3) výmyslný (vynalezavý), když ze základů náležitě postižených dobýváno bývá nových úsudků, pravd, věd. U př. rozuměti, nač jsou hodiny slunečné, jest prvý vědění stupeň, historický; rozuměti strojbě hodin sluněčných a ze kterého základu to jde, jesti druhým stupněm, vědeckým; moci však po témž dobře vystiženém základě nové vymysliti hodiny sluneční, nového způsobu, jesti třetím. Prvé snadno, jelikož se zakládá na pouhém zkušení, t. j. smyslu. Druhé nesnadnější, neboť se vykonává rozvažováním. Třetí nejnesnadnější, nebo toho teprvé se nabývá, když rozvažování jest vykonáno a přivedeno ku přesnému a odevšad plnému věci vyrozumění. Odkud vyplývají zásady:

Jinak též prostonárodně něčemu vyučováno bývá jinak výborně

CLV. *Kdo učí se prostonárodně, věřiti musí, kdo důkladně, příčin věci vyhledávati.*

CLVI. *Poznávání důkladné počíná smyslem a dokonává se srozuměním, ale z rozvažování.*

CLVII. *Vzdělávati tedy sluší vtipy lidské tak, aby stupňů těch nebylo mateno.*

Totiž jednak vůbec ve příčině věku, protože prvý věk, nemluvněcký a chlapecký, jinak nemůže

býti cvičen než historií věcí, následující rozumováním, naposledy přijde za tím čisté srozumívání (po zásadách CXXXIX. a čtyřech po této jdoucích); jednak zvláště ve příčině předmětů, totiž aby ve kterékoli věci, jíž jest se naučiti, předcházela její historie čili že něco jest *τὸ ὅτι*, příčiny aby za tím šly čili proč něco jest *τὸ διότι*, naposledy vývody čili výměsky třebas do nekonečna.

Výměsek 1. Věcí historie prvým jest vědění stupněm.

2. Příčinám vyrozumívati druhým jest vědění stupněm.

3. Vývody prohlédati posledním jest vědění stupněm.

Odtud ne nepřípadně povědíno: Každý dobrý politik (lékař, bohoslovec, mudrc) prorokem protože účiny ve příčinách předvídati sluší vlastně na každého moudrého muže.

jinak naposledy volně, jinak na pospěch

128. Máš-li ku cvičení žáka volný dospěch, jdi předse po stupních ničeho nevypouštěje toho, co sluší k celosti díla; pakli jest pospíchati (ve kterékoli pilné případnosti), nalehej toliko na to, čeho třeba nejvíce. U př. kdyby žák churavý se nahodil, že déle živ pobude, naděje nedávající než, že zemře, strach působící; nemáš ho zaměstknávati vnějšnými naukami nebo vědami a umami neboliž mravův uhlazeností (jelikož nejisto, zdali mu toho bude potřeba), než máš chvátati vštěpovati mu umění, kterak otci duchů se poručiti i tak blažení zemříti.

CLVIII. *Kdo vězí v těsných do časů příročích, tomu nesluší ničeho konati kromě toho, čeho nejvýše třeba.*

Zvláštní připomenutí, jak učiti hbitě, libě i mocně.

129. Potud didaktiky základy dobyté ze svých žil, po kterých bude-li všude při vyučování postupováno, jest naděje, že lze dosíci toho, aby to čemukoli bývá vyučováno, ukázalo se krátkým a bavilo i hluboké pouštělo kořeny. I tyto tři přední věci poněvadž jsme účelem didaktiky učinili § 3. a 4., (i jsouť opravdu duší vyučování), za dobré mám poněkud se zastaviti a pošetřiti, zdali tak již docházíme účelů svých.

Vyhledávání, zdali to, co posud předestřeno, právě napomáhá ku *rychlému, libému* i *mocnému* vyučování.

130. Nejprve sluší povážiti, že nejzákladnější zákon didaktiky naší o tom, že všemu sluší učiti po **příkladech, pravidlech a cviku** (§ 26. a násl.,) není ničím než královskou cestou hbitosti, líbeznosti a mocnosti. Nebo:

Základný zákon didaktiky tam směřuje

CLIX. *Příklady stálé naprosto hbitosti, pravidla světlá naprosto libosti, cvik ustavičný naprosto mocnosti napomáhají.*

(Jíti totiž, kudy prvé jiný šel, bezpečňo a snadno, až i v noci, pochodeň světlá nese-li se napřed. Jíti však a častěji zase choditi činí cesty naprosto bezpečným.)

131. Než i ostatní věci po vší didaktice tam směřují, aby učení do myslí vplývalo snadněji, lahodněji, hlouběji. A to uvésti v jaký taký úhrn co zbraňuje, bychom měli tím zřejmější zákony ku náležitému způsobení nástrojů při didaktice jazyků, kterýchžto zpravit již přistoupíme.

jakož i vše ostatní

O hbitosti.

132. Aby, čemukoli vyučováno a učeno se bývá, hbitě vyučeno a naučeno se bylo, sluší práci vésti, protože namnoze počátek vře; prve tedy nežli chtivosť vyvře, by duch cítil, že svého dosáhl účelu a že svého

Hbitě vyučovati a se učiti proč třeba?

požívá dobra, by anebo neodpadl z tesknosti účelu nedojda, nebo stesknosti nepostupoval vida, že mdle k svému účelu jest veden. Povědění toto obecné, počátek plápolá, prostředek vlažní, konec stydne, tuším pravdou se ukazuje vždy, při učitelích a učních, kdekoli se nechvátá, by železo kováno a dokováno bylo, dokud horko.

Ku hbitosti zvláště napomáhá sedmero:

133. Co tedy ku hbitosti zvláště napomáhá, obstiženo budiž sedmerem zásad. A z těch prvou bude, že ke konci studia, všelikého vždy jest prohlédati a k němu toliko směřovati.

(1.) Aby napřed k účelu prohlédáno bylo

CLIX. *K cíli upřímo, zápolím vždy budiž vyhýbáno.*

Výměsek 1. Ke konci tedy hned spočátku prohlédej. (I žáku ukaž, aby sám vida, kam se směřuje, i nadějí se kojil, že lze dojíti, i dojíti bažil. Nebo prohlédati hned s počátku ku konci a předse jíti nezávadně rozkošno duchu našemu, který se hrozí nekonce a meškání.)

NB.

2. Konce šetř více než prostředků (nebo prostředky jsou pro konec nikoli pro sebe, i přiměšuje se ku prostředkům, co konci nenapomáhá, čehož nelze jinak snáze rozeznati než tím, že ku konci se prohlédá. Odtud Seneca: Konce šetř a pustíš od věcí zbytečných.
3. Cožkoli k cíli upřímo vede, budiž královskou cestou; co zřetel má zacházky, jméno budiž zameškání. (Nedbati něčeho čacká jesti pilnosť, totiž toho, co nic anebo málo k cílí.) Chvátajícímu i ohlédati se na něco jiného, než na cestu, jesti se meškáním. Tedy v teoretických věcech dlouho nechtěj slibovati, než s věcí se vytas a pozorovati jí kaž: potom vykládej a zdali srozuměl, se vytazuj; rychle věc půjde předse. V praktických věcech neroď

říkati, že něco uděláš, než dělej a po sobě dělati kaž, aby nechyboval, napomínej; chybuje-li, napravuj; snadno bude všecko.

134. O vybírání prostředků tak pravdiva a užitečna jako známá jesti zásada tato:

(2.) Aby prostředků nebylo mnoho obíráno, ale dobré

CLX. *Co nemnohými prostředky zpraviti lze, k tomu jich více nebudiž přibíráno.*

Tedy potřebné toliko buďtež obírány, u př.

NB.

1. Vzor každé věci stačí jeden, výklad jeden nebo druhý, ostatek praxí se dá. (Viz zásadu CXXXVI. s výkladem.)

2. Hlavních věcí náležitě píleti, leda drobnostmi se nemeškati, jest přehbitého prospěchu cestou.

NB.

(Příkladem vojsk oněch, která porobit říše chvátajíce nedopouštějí, aby cokoli se nahodí, jim meškáním bylo, než naléhají na věc hlavní.)

135. O prostředcích ku dosažení cíle potřebných toto ředidlo budiž pámatováno:

(3.) I buďtež hotovy

CLXI. *Prostředky všecky buďtež hotovy a po ruce.*

Vůdce kdyby teprve v bitvě samé nebo na výpravě vojska zbraň i jiné potřeby shledával, spíše pospíší ke zkáze než k vítězství. Všeliké věci na hotově dělají (člověka) hbitým ku všemu. Tedy

NB.

Všeliké vzory (toho co věděti a konati lze,) i všeliká pravidla, naposledy všeliké nástroje ku cvičení příhodné buďtež hotovy.

136. O tom pak jak prostředků se jímati, tohoto ředidla jest ostříhati:

(4.) Aby šlo se po stupních vždy.

CLXII. *Po stupních vždy, nikdy skokem.*

(Jsou ti, kteří, aby konce rychleji došli, stupně, některé přeskakují; než ti, (jsou-li dobře stupně zdělány), chybují se jistě s nadějí svou, protože tak přeskakují ledaco ku poznávání následujících věcí po-

NB.

třebného, i že tudy neporozumějíce právě následujícím věcem zase sobě překážku zavalují seznávati věcí další, a že tak nuceni bývají nebo nevěděti, co zvěděti zle pospíchali, nebo k počátkům se zpět bráti i teprve lépe pozorovali pomalu jdouce. Odtud toto přepravdivé paradoxou: Mnozí byli by konce dospěli rychleji, by byli šli váhavěji. Pravá metoda velí tak popořád jíti předse vždy, aby vše, co předchází tomu, co za tím jde, stupeň působilo, vše pak, co po čem jde, tomu, co předchází, síly dodávalo. (Viz zásadu LXXVI.) Vypustíš-li tedy něco z toho, o po stupních jest položeno, dvojí pocítíš nepohody; prvé, že věcí předchozích neposilíš, druhé, že následujícím nepoložíš základu a takto vystavíš na oboření.)

NB.

Vyměsek 1. Ku žádné nauce nepřistupuj bez předchozího seznání té nauky.

2. Cokoli konáš, to jedno konej.

(To jest rozličných nauk spolu neveď ani též nauky rozdílné stupně, abys sebe a žáka nerozptyloval, nemátl, nemeškal. Právě zajisté napomíná přísloví dvou zajíců kdo stíhá, žádného neustíhá. Tedy abys postihl, na jednoho dotírej. Aniž oko může na dvou spolu předmětech ulnouti ani noha na dvou spolu stupních se stavěti, může pak na mnohých, popořad-li na jednotlivých. Viz výše § 60.)

(5.) Souvztažné věci spolu brány buďtež.

137. Proto přece vždy to napomáhá hbitosti, aby spolu bráno bylo to dvé, které tak způsobeno, že spolu bráno býti netoliko může, alebrž i má. Totiž to, co po povaze své se pojí, až věc bez věci ani není ani se neděje ani se nepoznává, jakož vše, co souvztažno. O čemž řediďlo:

CLXIII. *To, co vztažno, vždy spolu.*

(Sluší totiž přednášeti, pochopovati, cvičiti jako písmen čtení a psaní, věci a věcí slova (aby co se učím

znáti, učil se též jmenovati a na odpor), věcí naposledy teorii a praxi, (aby kterékoli věci kdo se učí rozuměti, učil se ji také konati, a na odpor. Neb umění bez konání jalovo, konání bez umění přívážčivo.)

Výměsek 1. Protože také protivné věci i odporné všeliké také vztažny jsou, vždy budiž jim vyučováno buď spolu nebo co nejblíže, aby povaha obou se ukázala.

2. Protože žák a spolužák jsou také cosi souvztažného; výhodou bude za rychlým prospíváním nikoho necvičiti samojediného, alebrž mnohé spolu.

(Prospěšno to tak učiteli, že z jedné baňky mnohé zároveň vidí malovati stěny, jako žákům, mezi kterýmiž jedni druhým příkladem a řevnivostí stávají se ostruhou pilnosti, po verších těchto:

Jen tenkráte komoň bujný z ohrady cválá,
má-li koho stihnout, má-li koho sledovat 11.)

(6.) Postupování budiž stálé.

138. I že zvláštním hbitosti prostředkem jesti spěch, však spěch, že nezáleží ve hnání prací než v ustavičném byť i nenáhlém postupování, šetřeno budiž, co následuje:

CLXIV. *Ustavičně předse jíti prospěch působí znamenitý.*

(Když dva spolu cestu konají, postáva-li jeden, druhý předse jíti neprodlévá, snadno viděti, o koliký kus tento onoho v malé chvílce po sobě ostavuje. Abys tedy cíle rychle došel, ne násilí než ustavičné pilnosti třeba, totiž aby po všechnu dobu učení se:

1. žádný den nepřeminul bez pracičky nulla dies abeat sine linea.
2. žádná hodina bez nového úkolu;
3. čehokoli se podjato bývá, aby puštěno nebylo, leč vykonáno.

(Protože pustíš-li a po druhé teprve na práci se navrátíš, neujmeš sobě práce než přimnožíš, nebo vždy něco vymizí zapomenutím, čeho znova jest hledati, aniž jinak leč novým útokem to předsevezmeš. Učiň pokus, jak snadno naplníš sud vodou, budeš-li chvílkami toliko po kapkách ji pouštěti, ježto snadno bys mohl naplniti, by si stále lil.)

4. Nikdy (tedy) více látky najednou nebrati než co jí přemoci lze jedním útokem.

NB. (Aby totiž nikdy na téže se navracovati třeba nebylo leč příčinou opakování. Kteréžto však opakování potom se děj, jako by něco jiného se vedlo a s novým užitkem, totiž když následující věci stavěti se budou na tom, co již bylo předesláno.

5. Co vykonáno, ať není nic toho konáno (čili na známých věcech nesluší se meškati.) Odbyto-li jedno, postupovati náleží k ostatku. Opakování však nenáleží zanedbávati jednak pro libosť nad věcí již ouplně přemoženou jednak pro dodávání mocnosti vědění již nabytému.)

(7.) Jednostejnosti metody ať bývá šetřeno

139. Naposledy

CLXV. *Jednostejnosť metody mnoho napomáhá ku hbitosti studií.*

NB. Avšak i ku líbeznosti a jadrnosti. Protože kde ze způsobu, kterým jest věc podávati, nové nevyskytají se suky, tam šetřeno nebývá než látky v nově přicházející i bývá tak snáze a rychleji přemáhána, když mysl všecka na ni se oddává. A když tak vždy světle se jde, líbezně se jde, i když tak snadně všecko po spořádanosti v rozum spolu a v paměť se vštěpuje, vázne také pevněji všecko (nebo co známým pořádem sobě jde, toho snadno sobě vzpomínáme.)

O lahodnosti.

II. *Líbeznosť* studiím potřebna

140. I o líbeznosti vyučování něco sluší obnoviti. Nebo i prospívati chtějí a baviti netoliko

básníci, ale kdokoliv užitečně vyučuje, protože prospívati nemůže, leč kdo spolu baví. Vášně arci jsou polovinou naší bytnosti, zachvacují nás sebou buď k věcem buď od věcí. Kdekoli duch vnad necítí, tam neklone, a kam neklone, tam bezděky bývá puzen. Nic však tak snadného není, aby bezděčnému nestalo se nesnadným, nic tak líbezného, aby nezhořklo, nic naposledy tak dobrého, aby neplašilo.

CLXVI. *Nechutenství, přelitého to studií jedu, převelmi se vystříhati.*

141. Kterým však způsobem nechutenství napřed odvarováno a snažnost vzbuzována i horlivost rozněcocována býti má, nesluší nevěděti didaktikovi; učiti se pak tomu lze ze samé povahy lidské přirozenosti, která samať dostatečně pronáší, čím líbě bývá jímána, čím zase obrážena. Což patrně obsíci lze sedmi záhlavími. Zatím stujž toto hlavní záhlaví:

I docházi se jí sedmi cestami:

CLXVII. *Se vtipy tak se obírati, jak chtějí, aby po povaze jejich s nimi se bylo obíráno, jesti základem líbezného postupování.*

(Jinak chtíti se obírati je zápasiti s přírodou t. j. puzení její stavovati, rušiti, tlumiti.)

142. Předně: Přirozenosť lidská jesti svobodna, miluje samočinnosť, hrozí se nucení. Proto kam se nese, chce vedena, nechce býti vlečena, strkána, hnána. (Odkud jest, že nevrlí pánovití i šlehaví učitelové zkázci jsou lidské přirozenosti, a způsobni a podobni k tomu aby vtipy lidské sráželi a mařili, nikoli pak povznášeli a vyšlechťovali. Kam sluší také suchopární i jaloví naukáři (dogmatisté) kteří, ani vyučují chudými toliko pravidly, aniž pak baví, aby ohýbali, dělají buď nechutná kysela a nepobudy nebo sobě podobné nejapy a nemotory.) Tedy:

(1) žákův nehnáním

NB.

CLXVIII. *Od úkonu vyučovacího vzdálena budiž všeliká nevrlost, otcovskou láskou vykonáváno budiž všecko.*

(Aby žák rozuměl, že jest milován, aniž nedůvěřovati kterou měl příčinu, i tak tmelem lásky aby byla láska i podnětem pilnosti samo věcí a osob oblibování. Kamž jde veškeren způsob naší kázně. Viz § 37. atd).

(2.) krátkým všeho předkládáním. *NB.*

143. Pak přirozenosť lidská nekonce se hrozí, věcí konce ráda shledává. (Odtud jest, že vše co dlouho, zmatečno, zatemnělo, buď nás straší a od sebe odstrašuje neb aspoň přece vždy teskností podjímá; zase baví co krátko, spořádáno, jasno. Tím jesti, že duch člověka k místu nějakému vzdálenému se beroucího radostí projímán bývá spatřuje onen žádostivý svůj cíl atd.) Tedy:

CLXIX. *Studia kteréhokoli běh, pokud lze budiž krátek a spořádán.*

(Aby žáci netápali jako v motanině ledajaké nevědouce, co se děje, kam jdou, kde jsou, (hrůzou tak pojímán bývá duch, nikoli rozkoší), než aby s počátku již konec shledávali se všemi mezi tím prostředky i tam pronikati aby mysl brali. Nebo jistě, když, že vše po stupních jde, duch lidský cítí tak, že rokle a propasti žádné nevidí, žádné nenalézá, žádné ani (poněkud prospěv) se neobává, nemůže nedychtiti vždy dále předse jíti. Tedy tak spořádati jest všeliké učivo, aby nic na práci dáváno nebylo, co pracovati ještě by na době nebylo, i večby se sama mysl žákova, to před sebou vidouc, samoděk nepustila. Bude dělati mileráda, když shledne, ano k tomu, co již chopila, něčeho se jí nedostává jako kroužku nového k řetězu, jehož vázati počato, ba žádati bude, aby měla co přivazovati, až by řetěz byl dokonán. (Viz výše § 23.) Líbeznosť bude tedy při tom, budou-li všeliké úkoly učiva uvedeny v úhrny snadno pochopitelné, bude-li vše před očima

NB.

a světle vykládáno, ihned vše vykonáváno, ano učitel přítomen jest a pomáhá, kdežto nic soukromému se moření ostaveno nebude, nebo děsno opuštěnu býti a sobě ostavenu. Proč by pak na vše následující chuti sobě nebrousil, kdo vidí, ano vše přítomné jest pokonáno?)

NB.

144. T ř e t í, s m y s l ů m l i d s k ý m r o z k o š n o p ř e d m ě t y j i m p ř í h o d n y m i s e s n u b o v a t i, s m u t n o p a k o d n i c h o d v r á c e n u b ý t i, p r o t o ž e o d t u d s v o u m a j í p a s t v u. Proto chlapci, (a kdož ne?) když slyší, že něco nového před rukama jimi ještě nevídaného, neslýchaného, nechutnaného atd., se vyrojují žádostivi jsouce viděti, slyšeti chutnati atd. Hájíš-li, umoříš je. Rozkoš tedy bude míti metoda do sebe ta, která stale všeho poskýtati bude smyslům žáků. Tedy:

(3) smyslů vábením vhodnými vnadami

CLXX. *Smysly žáků příhodnými lákadly sluší vzbuzovati vždycky.*

145. Č t v r t é p ř i r o z e n o s ť l i d s k á l i b u j e v ě c i v y k o n á v a t i (jakož jsme § 24. navrhli), protože nad věcmi vladařkou jsouc učiněna domnívá se, že vždy něco tvořiti, přetvořovati, stavěti, jest věcmi vládnouti, i proto ledva ji lze od rozunícení a činův odvraceti a jako vázati. Projevuje se tato přirozenosti povaha hned z dětinství, tím pracovitější při kom kde, čím kdo živějšího dosáhl vtipu. O d t u d l e d v a m o h o u c h l a p c i t o l i k o s e d í v a t i, c o j i n ý d ě l á d ě l a t i t o t é ž s a m i c h t ě j í. Aniž rozkošno poslouchati toliko, ano jiný mluví, mluviti také spolu a posloucháno býti, toť rozkošno. Avšak i odrostlí, kteří poslouchají, když jiný řečnuje, mají jednotlivé hodiny za dni, (tak tesklivo myšlení volné nutkati, by se vázalo někým druhým;) k t e ř í s a m i ř e č ň u j í, žádné nepociťují t e s k n o s t i, protože po myšlénkách svych volné se pouštějí. Právě tedy didaktika naše pouští žákům veškeru práci. I nepohnutě stůj toto na věky:

(4) žáků vždy při práci poutáním

CLXXI. *Všemu čemu se jest učiti, vlastní prací budiž se učeno.*

(Aby **zručnosť pěstovalo pracování.**)

(5) učením toliko užitečným věcem

146. Páté, lidská přirozenosť shání se po užitku z věcí, i vděčno jesti, cokoliv užitek nějaký slibuje a přináší; neužitečné věci, ač i za jinými příčinami laskotají, přece naposledy většejí a opouštěny bývají. Tedy:

CLXXII. *Všemu učeno se buď za užitkem.*

(Holému ledamyšlení nesluší se oddávati, užitek projevujž se všude. Krásných věcí nebudiž okoušeno leč příčinou užitečných, protože krásné věci bez užitku jsou stromem bez ovoce, barvou bez věci i Sirenami neopatrné lidi uspávajícími 12.)

(6) k vyučování přiměšováním rozmanitosti

147. Šesté, přirozenosť lidská kojí se rozmanitostí, s jednostejností stýská sobě; protože totiž nekonečna chopnou jsouc učiněna, nemůže nasycena býti žádnou konečnou věcí samojedinou. Jak mile tedy něco pochopila nebo došla a vykonala, ihned chtivosť zavodí na něco jiného. Odtud jest, že věci, které jsou o stejnorodných částkách, žádné pozorovatelům nepůsobí rozkoše, jako jsou písčité pole, hladina mořská, stěna čiře bílá, papír prázdný a podobné věci. Ale pole stromy i bylinami přioděné, krajina horami i údolími, rolemi i vinicemi, hrady a městy patrná, stěna rozličnými obrazy pomalována a papír písmeny popsaný, jak to vděčnou pastvou smyslům i myslem! Tedy:

NB.

CLXXIII. *Čemukoliv učeno bývá, proměšováno budiž vděčnou rozmanitostí.*

(7) dopouštěním řevnivosti kratochvilných

148. Naposledy, hry baví lidskou přirozenosť znamenitě (zvláště v jinošských letech), což ukazuje chlapecký všecken hrám oddaný věk a líbosť v žertech i v podobných mysli osvěhách po veškeren život nás provodící. Příčina vězí předně v tom, že ze svobody se těšiti jest přirozeno (viz § 140.) Vše-

liká pak hra jesti cosi dobrovolného i tudy svobodného, kdežto zaměstknávání se opravdovými věcmi má zřetel potřeby a tak nucení. Potom, že všeliké hry družně a se závoděním se dějí; přirozenosť pak lidská kochá se v řevnivosti, protože ve chvále se kochá. Naposledy, že mysl lidská novoty žádostivá tak velice ráda se dívá, jak věci vyjdou (ať vlastní, ať cizí, ať vážné, ať kratochvílné), že ji baví i při hrách býti, kde by lze bylo viděti, nač zápasy vyjdou. Odtud sama nebeská moudrosť praví, že s námi hrá. (Přísl. VIII. 30.); moudrosť však nepravá uvedena apoštolem jako zdrážděni, hořkou závisť mající. (Jak III. 14 atd.) Mnoho tedy platnosti bude ku pobavování, povzbuzování a uchovávání při díle v tom, když:

CLXXIV. *Čemukoli se učeno bývá, učiti se bude tomu od více spolu a líbezným jakýmsi způsobem řevnivosti.*

Což kterými způsoby díti se může, potom nepátrali jsme v didaktice, protože snadno to vymysliti; svým však místem snad což tož částečně navrženo bude. Totiž ve hlavě XIII. a XXV.

Výměsek. Cožkoli ve hře literní (škole) se děje, budiž vtipu hrou. Ostavíme-li co, že tomu s prací a teskností přijde se učiti, čeliti bude na potupu metody nejnovější.

149. A toť jsou cesty líbeznosti, po kterých ostane-li co nesnadností, zmenší to jistá naděje v prospívání. O čemž následuje.

O mocném vyučování.

III. Bytnosť vyučováni (na bytnosť věcí založená)

150. Vůbec jest připomenouti, chceme-li bytné učení žákům vštípiti, že třeba, aby věci, jimž jest učiti, byly bytné t. j. bytné pravdy i bytel-

ného užitku. Z plev, slámy, sena, písku bytelného stavení nikdy neuděláš než z kamene, dřeva, kovu, ze staviva totiž trvalého. Tak učení jisté z domněnek nejistých nikdy vyvedeno nebude, aniž vědění věcí neužitečných kterým uměním stane se užitečným. Tedy:

CLXXV. *Ničemným věcem a těm, kterých pravdivosti neb užitečnosti prokázati nelze, výhost budiž dáván, kde vzdělání hledá se podstatného.*

deset má do sebe potřebných věcí:

151. Avšak poněvadž nyní otázka není o bytnosti věcí než o platnosti metody, beřme se jí vyvest, (tak že něco z hořejších věcí obnovíme) na základu desaterém. Ze kterýchžto prvým bude, byti chtivým učení. Země zajisté vyprahlá a rozsedalá dobře pije do sebe dešť, a žaludek lačný dobře béře, převařuje, tráví jídla. Tak oblibování a podivování se věci, jíž se jest učiti, mocněji uchycuje i přetvořuje snadno mysl, jazyk, ruku podle věci oblíbené. Tedy:

(1) učení chtivost

CLXXVI. *Všecko živě.*

(Kterak pak vzbuditi lze chtivosť, připomenuli jsme v § 22. a 23.)

(2) ku prácem nástroje neomylně jisté

152. Pak že ku prácem nástroje neomylně jisté býti musejí, kde práce neomylně dařiti se má (špatným nástrojem dobře pracovati sotva možná); že pak nástroje k vyučování jsou příklady, pravidla, cvičení, jde odtud toto ředidlo o bytnosti:

CLXXVII. *Příklady buďtež výborny, věc čistě patrně před oči předestírající, aby každá její částka byla prohlédnuta. Pravidla pak počtem nemnohá, smyslem jasná, pravdivostí obecná, jimž by bezpečně se věřilo. Naposledy cvičení buďtež se vzorem spjata, až by on zevrub byl vytvořen.*

(Nebo kde vada jest příkladem, nemožná vadnému se nenaučiti. Jakož i kde vyměření

(pravidla) mnoha, obšírna, zapletena, výminkám podrobena, nemohou vtipy než děšeny, zamotávány, zaplétány, v nejistotě postavovány býti. Napodobení naposledy nejisté, vzorem se nevážící vyvodí práce nejisté vzoru (ideji) nepřipodobněné Tedy:

Výměsek 1. Nic bez důkladných forem.

2. Nic bez neomýlných norem.

3. Nic bez výborné důkladnosti.

(Aby cokoli třeba chopiti a konati, nebylo lze než náležitě pochopiti a vykonati. Sic forma chybná způsobí, že formované bude chybno, a norma nejistá nejistou dá zprávu, a péče při napodobování oslablá učiní i dobré formy a normy buď neprospěšnými nebo příliš málo prospěšnými.)

(3) prvých při vyučování základů mocné zakládání

153. Třetím mocnosti zakladem jest, aby prve základy učení mocně byly založeny. Nebo jakož beze základu tak na zle položeném základě vše se staví na oboření. Tedy:

CLXXVIII. *Vše z prva počátku budiž nejlepší: vzor, pravidlo, pozornost, naposledy učitel sám.*

(Protože na mnoze jak se prvé věci podávají, tak všecky.)

CLXXIX. *Vše z prva budiž nenáhlo ale bedlivo: pozorování, chápání, naposledy napodobení.*

(Zásada CL. a CLI.)

(Chvat namnoze věci kazí rovněž jako nedba zvláště při počátcích věcí. Znajíť lékařové, že nedostatek zažívání prvého nenapravuje se při druhém zažívání. A matematikové, že chyba s počátku výkonu dopuštěná do nekonečna se rozmáhá aniž se odvaruje leč veškerého výkonu zrušením a navrácením se ku

počátkům. Naposledy Vlachové právě berou přísloví ze stavitelství vzaté: Základ zlý nejvyšší smítá věže. Všude tedy při učení, nemáš-li se s počátku na pozoru, buď omylům strojíš cestu, nebo působíš sobě obtížnosť při odučování i tak jisté meškání.)

NB.

Výměsek 1. Tedy čemukoli vyučováno bývá, k tomu buď prohlédáno, by náležitě s počátku bylo pochopováno.

(Protože mysl věc kterakkoli smyslem uchopenou ihned zase v paměť uvodí a vštěpuje, i stáva se podobizna, která z těžka dá se vyrvati.)

2. Cokoliv jest chopeno, zdali právě chopeno, ihned budiž zkoušeno.

(Aby duch nepravé podobizny nepojímal za věc.)

3. Cokoli se ukáže, že zle bylo pochopeno, ihned budiž vypleto, aby kořenů nepouštělo (po zásadách LIX. a CLII.)

NB.

(NB. Mocně chybu vypleje učitel, ukáže-li a zruší spolu příčinu, po které buď vidí nebo se domnívá, že žák v takovou chybu uběhl. Nebo člověk, jelikož jest rozumným tvorem ani nechybuje bez příčiny, než že šálen bývá jakousi pravděpodobností. Tu tedy pravdy larvu sluší strhnouti, aby chybující chybu poznal; i pustí hned od ní.)

(4) ostatních věcí opatrné na tom stavění.

154. Čtvrté na základech mocně založených třeba opatrně stavěti vše, aby nic, nejsouc položeno na svém místě a svým časem, se neviklalo i jiných věcí nerozviklalo. Zásada XLVIII. atd. Tedy:

CLXXX. *Nejsou-li prvé věci jistě utvrzeny, nic nového nebudiž na nich stavěno.*

Sice stavěno bude na obořeni se jako při staveních patrno; sem hodí se toto; nemnohých věcí, než mnohokráte. Zásada CXLIX. Sluší totiž dělati při

vzdělávání vtipů, co Plinius radí při vzdělávání polí: Řidčeji síti a lépe orati, lépe jest. Nebo tak při menší ztrátě semene hojnějších jest se náditi žní, kdežto kteří mnoho sejí a málo orají, mnoho tratí a málo klidí.) *NB.*

155. Páté, žádné věci nebývá plně rozuměno aniž předse jde, nebyly-li veškery její podstatné kusy prohlédnuty a dokonány. Zřejmo do hodin, jejichž umělému dílu dostatečně nevyrozumívá kdo nevyrozumívá všem kusům, kterých se pohledává k vyvodění hybu onoho tak zřízeného, aniž dovede je vyvésti, leč budou všecky částky zespolka a zvláště řádně upraveny, sestrojeny, by šly, spořádány. Že však všeliký celek skládá se z pobočných a středních částí, mimo něž nic není a v nich všecko, že pak ony teprve, když tak spjaty a sňaty jsou, i sebe samy pojí i smysl právě jímají a mysl poučují: třeba jesti za vyučování všecky je spolu bráti i spolu právě pokládati t. j. pokrajné části prve postavovati, pak středními výplňovati, aby všecky tak byly na pozoru, kterak samy v sobě od konce do konce po stupních jdou. Kdokoli tak věci vidí a vede, ten teprv platně vidí a vede. Tedy: *(5) o podstatné věci péče přední* *NB.* *NB.*

CLXXXI. *Vše plně, po částech pokrajních a po středních.*

(Aby žák všude jasně viděl, co jest k věci příslušného nebo nepříslušného.)

Výměsek. Tedy při rozvrzích věcí i brány i vyjádřovány i vyměřovány buďtež všecky části spolu, by tudy obecné při věcech rozdílnosti ihned spolu myslem se ukázaly. Viz nahoře zásady C. výklad. *NB.*

(Mnoho to dá světla, protože když podjímáno se nebývá než prvou rozvrhu část vyměřovati a hned obšírně probírati, ano ostatními bývá odkládáno, (jako při obecných stává se metodách); vzcházejí mnohé při

vyrozumívání mrákoty, závady, kříže. Než protivy hned vedle sebe pokládané vysvítají ihned.)

(6) příčin nejvnitřnějších vystihání

156. Šesté: A ponévadž věc znáti jest po příčinách ji znáti, kdekoli se tyto sebou neprojevují, sluší je vykládati, aby nebyly nepovědomy. Totiž aby žák všude netoliko viděl, co jest a kterak co jest, ale i proč jinak býti nemůže. Tedy:

CLXXXII. *Vše nejvniterněji po příčinách vyšetřených.*

(Totiž kdyžby vše, čemu bývá vyučováno, tak bylo spínáno, aby z příčin svých plynuly i postíhány byly účinky samy sebou. To zpraví-li se, duch naš (kterého svítilnou boží nazývá písmo sv.) sám sobě bude učitelem i vyšetře počátky věcí sám sobě rozdílně vyjasní a rozmnoží světlo moudrosti. Viz zás. XC. s výměskem, a zásadu CLV. a následující s jejích vyměsky.)

NB.

(7) smyslů vlastních, rozličné cvičení

157. Sedmé, že smysly naše průtoky jsou, kudy známosť věcí do myslí vplývá (po zás. LXXXIII. atd.); proto čím více jich čím častěji i bedlivé bývá přibíráno, tím hlouběji musí se učení vkořeniti. Tedy:

CLXXXIII. *Vše smysly vlastními, vždy rozličně.*

(Totiž za vzbuzením a co nejhlubším představy vpravením (po zás. LXXXIV. a LXXXV.) Proto přidávají rádi všickni nejlepší učitelové ku svému vyučování viditelné posuny, obrazy, význaky, obřady, v čemž ve všem máme boha samého za mistra. Ano i Kristus nemaje dosti, že apoštoly napomenul slovy, postavil pachole mezi ně i kázal následovati pacholecí skromnosti neumějící ceny své stanoviti. Za poslední pak večeře nepřestal na tom, by je slovem témuž učil; vstal odložil roucho, vodou nohám posluhoval, rouhou je vytíral, aby nemohli, čemu by chtěl, nerozuměti i hluboce se tím nezapojiti. Aniž Agabovi dosti bylo Paulovi okovy předpovídati, Paulovým pasem hotov byl se ovázati, aby hlouběji slova v mysli vštípil. (Viz § 90.)

Výměsek. 1. **Protože pouhé samozření spory koncuje i věděním nás ubezpečeny činí, sluší vše, čemu bývá vyučováno, k smyslové přivoditi patrnosti.**

(To jmenovitě toliko vzdělává pravé, plné nepochybné věcí poznávání. Stáleji jistě Řím, Paříž, Indii atd. v mysli své obnáší ten, který je jednou očima svýma prohlédl, než kdo tisíckráte slyšel je vyličovati těmi, kteří je prohlédli. Jistěji matematik, nebes rozměry vlastním ohledáváním zná než kdo toliko věří, že jinými tak bývá vystíháno. Nebo věří pro autoritu (pro něčí vypravování Kom. jinde), které opřeš-li se jinou autoritou, ihned zviklá se. Odtud tato slova Sirachova: **Člověk bývalý vyrozumívá mnohým věcem, a kdo mnoho zkusil, vypravuje umění. Kdož není** (očima svýma) **zkušen, málo ví** (Sirach XXXIV. 9. 10.) Ve veškerém tedy studií běhu tak sluší vše spořádati, aby studující vedeni byli k ohledávání (všeho) vlastním pocitováním (sensatio) a rozumováním.) *NB.*

Výměsek 2. **Aniž stačuje jeden smysl jednou přibírati, kterýmikoli lze způsoby, napomáháno budiž pozornosti žákův.**

3. **Pakli někde věcí samých, jichžto smyslu přímo sluší poskýtati, míti nelze, budiž poskýtáno jejich náměstků, obrazů.**

(Toliko jen aby představování se napomáhalo a pobluzovati zhajovalo, kterýmkoli lze způsobem.)

158. **Osmé, i poněvadž ve vlastní práci mnoho vězí tajemství ku hbitému a platnému prospívání** an **cvik sám vzdělává umělce), naprosto klíčem bude ku všeliké pilnosti žáků** (příklady a pravidly opatřenému), **vždy netoliko vlastní práce dopouštěti alebrž i nařizovati.** Neb i podnět má tato věc do sebe bodře postupovati, jakž jen kdo vidí, že **sám sobě jsa vůdcem může** *(8) vlastní práce stálé vedení* *NB.*

postupovati (jakož jsme připomenuli v § 145); i zabavuje smysly při jadrné pozornosti, (an tehdá sobě panuje vtip) i naposledy působí libosť v opakování i tak nepouští jich nikdy prázdných, vždy pak zanáší je ovocem. Protož ze starých říkával nejeden mládence ku sčítání spisovatelů i k vlastním prácem nabádaje: Drůbeř (prý) přelahodné má maso, neprosýpá-li se jí hotového zobu, než hledá-li sobě krmu hrabajíc. Tedy:

CLXXXIV. *Vše prací žáků vlastní, stálou.*

(9) časté opakování a zkoušení

159. Deváté, poněvadž vše, co o nás se častěji otírá, jesti známějším, že toho, cokoli chceme, aby žákům velmi známým, a vykonávati snadným se stalo, třeba opakováním, zkoušením i cvičením častým otírati; tedy:

CLXXXV. *Opakování a zkoušení budtež ustavičná.*

NB.

(To jest, ať k tomu jest prohlédáno, by sama metoda, po které se čemu učiti, stála ustavičným skutečným opakováním i zkoušením. (Čehož částečné způsoby ihned uhlédáme v didaktice jazyků.) Částky pak zkoušení jsou, vytazovati se, zdali kdo naučil se čemu, což jest zřejmo, umí-li odříkávati. (2) Zdali vyrozuměl? což projevuje se rozličnými dotázkami analytickými. (3) Zdali toho zná užívati? což ukáže nenadálá nařízená praxe.)

(10) pokus hned vyučovati jiné tomu, co bylo chopeno

160. Desáté, poněvadž často někudy kam choditi a zpět tudy se bráti činí poutníka cesty jistým i ovšem pak, kdyby jiných také ohledávaje cest (poznati chtěje jsou-li kratší čili delší, rovnější čili drsnatější) vyvinoval i cesty spolu srovnával; užitečno bude žáku netoliko před se postupovati alebrž i zase tudy jíti a se vychylovati t. j. vedenu býti předse, zase, na příč. Což bude bude-li mu kázáno, by netoliko vždy na učitele něco

ukazujícího nebo vykládajícího pozor měl, nýbrž i sám zase též jiným ukazoval i týmiž vykládal slovy, bude-li posléz jiné mimo učitele viděti a poslouchati, ani ukazují a vykládají. Čemu chci, zjevněji sluší říci. Známo školám povědění: Často se vytazovati, otázkám rozuměti, spamatovaným věcem učiti, to tré působí, že žák vyniká nad učitele.

Avšak nedosti známa tato třetí rada o tom, že vyučovati sluší tomu, co bylo spamátováno, neboli kterak ji lze prováděti. Totiž aby, čemukoli se kdo naučil, mu kázáno bylo témuž ihned jiné učiti, což by bylo s velkým užitkem. Čirou pravdou zajisté jsou tato slova: Kdo jiné vyučuje, sám sebe vzdělává, čili jako Seneca: Lidé když vyučují, učí se. Netoliko proto, že opakováním pojmy své v sobě tvrdí, ale i proto, že příčin docházejí hlouběji ve věci pronikati. (Viz § 85.) Odtud onen převtipný Joachim Fortius svědčí o sobě: Cokoliv kdy buď slyšel buď četl toliko, žemu třebas v měsíci vyplynulo. Čemu pak jiné učil, má prý to tak spočítáno jako své prsty, aniž věří, že mu to může býti vyrváno než smrtí. I týž radí, kdo ze studujících velikých žádá docházeti prospěchů, aby žáků sobě hledal, které by co den vyučoval tomu, čemu se učí, byť pak je zlatem kupovati měl. Lépe jest (praví), bys sobě pohodlí svých ujal, jen ať máš, kdoby tě vyučujícího t. j. prospívajícího poslouchati chtěl. Tak onen. Ale my přejeme sobě to v umění uvésti, aby:

CLXXXVI. *Každý žák spolu za učitele odbývati zvykal.*

NB.

Což bude, cokoliv učitelem bylo dostatkem ukazováno a vykládáno, bude-li ihned totéž týmže způsobem ukazovati a vykládati zavozován sám žák, (nebo více-li jich, žák po žáku,

tak však, že by vtipnějšími se stal počátek), pokud dosti. Pak ať navykáni bývají totéž, čemu ve škole se učí, vypravovati doma, rodičům anebo služebníkům anebo komukoli jenžto schopen takové věci chápati atd.

Toto poslední cvičení kolikero má výhod.

161. Zvyku toho dobrý bude zisk k rozdílným věcem. Předně (*1.*) pozornějšími učiní se žáci ke všemu, co přednášeti bude učitel, když budou věděti, že jim ihned též bude opakovati, a když bude kterýkoli toho na sebe čekati, že snad prvým bude, na kterém toho bude vytazováno. (Viz nahoře § 86). (*2.*) Pak tím, že pověděné se opakuje, vštípí totéž sobě každý tím hlouběji v rozum a v pamět. (*3.*) Třetí, ukáželi se že něčeho nehrubě dobře pochopeno, napraviti bude hned příčina (s velikým užitkem po zás. XLVII.) (*4.*) Čtvrté učitelové a učňové ujistí se tím, že pochopeno jesti, co pochopeno býti mělo. Nebo znamením toho, který něco umí, jest moci vyučovati. (*5.*) Páté, tak hustym též věci opakováním způsobí se, že i nejzpozdilejší mezi žáky přece naposledy ji pochopí. (*6.*) I tudy (šesté) pokroky učiní všicknі ve všem rychlejší a platnější. A stane se tak (*7.*) (sedmé) ze kteréhokoli žáka učitel na kterémkoli naposled stupni, i rozhojní se tudy příčiny vědu náramně množiti. A tak se ukáže, jak případně zažertoval Fortius řka: Mnohu naučil jsem se od učitelů svých, než víc od spolužáků, nejvíce však od žáků. A jiný: Tím bude kdo učenějším, čím vyučovati bude častěji. Und so bleibet man immer bey der lust.

Didaktické tyto základy hodí se všemu, co jest náležitě přednášeti

162. A toť jsou umění vyučovacího základy, ze kterých ku náležitému přednášení všech věd a um (svobodných a řemeslných, posvátných a světských) vzata mohou býti pravidla neomylná. Nám na tento čas potřeba nadchází odtud dobyti didaktiky jazyků. O čem sobě zákon pokládáme:

CLXXXVII. *Cokoli v metodě jazyků přijde ustanovovati, uváděti přijde na tyto didaktické základy.* NB.

Hlava XI.

Metoda jazyků nejnovější po základech didaktických navržená. A to předně co do cílů čili přestávek a stupňů, ve které obšírné jazyka studium (zvláště latinského) potřebně jest rozděliti.

Metoda jazyků nejnovější co?

Metoda jazyků nejnovější jest metoda po které dochází se ku poznávání jazyků mocnému prostředky naprosto jistými i způsobem krátkým a snadným i libým. Cílem tedy posledním jesti jazyka mocné poznání, k čemuž vyhledává se prostředků jistých, naprosto příhodných k účelu přivoditi, způsobu pak jak s prostředky oněmi zacházeti výborného t. j. krátkého, snadného, libého.

Zakládá se na obecných didaktiky zákonech

2. Jednotlivé tyto kusy vyšetřovati budeme popořád. A poněvadž jsme sobě (ředidlem posledním hlavy předchozí) zákon položili uváděti ku nepohnutým didaktickým základům vše, čemu částečně vyučovati přijde: toho již skutečně přijde šetřiti. I jakož na stavení ničeho není, co by na základě nespoléhalo, i tudy svou mocí nestalo, ani zevnitřních potřebovalo podpor; tak nic není v metodě jazyků, co by z obecných didaktiky zákonů nevycházelo i tam nepohnutě netkvělo.

Cílem jejím mocné jazyka poznání.

3. Mocně jazyk latinský poznati jest, srozumí-li se jazyku, který člunem věcné učenosti se stal, (1) veškerému, (2) přesně, (3) až k hbitému užívání.

Tři vyhledávací věci a co z nich kterákoliv

4. Rozuměti věškerému jazyku jest moci každý mysli pojem vyjádřiti (pohlavy II. § 8. a 15.) Rozuměti přesnému jest povahy řeči neponešvaro-

vati žádnými cizomluvy, chybomluvy i cizími úslovími. Hbité jazyku rozuměti jest jednak ve psaní jednak ve mluvení hotovým býti aniž váznouti.

Co zde (předně) veškerým jazykem rozuměti,

5. Když pak radíme, by veškerému vyučováno bylo, tázáno se býti může, zdaž učiti se sluší jednomu každému naprosto všem slovům, která ku celosti jazyka náležejí? a zdaž i špinavým, plzkým, zastaralým, pověrou nebo bezbožností razícím? Naposledy co činiti, chybí-li nám některá slova v potřebných věcech? Volno-li nová tvořiti či nedávno zpravených se jímati.

totiž co do doby nikoli co do látky.

6. K prvému kusu se odpovídá, že veškerému jazyku na všechen způsob se sluší učiti co do doby, aby vazbě jeho i veškerému umění se vyrozumělo plně; není však toho třeba, rozumíš-li to o látce. Nebo v posled, nějším smysle ani Cicero neuměl veškerého jazyka latinského, (kterého přece jmín mistrem nejdokonalejším), jakožto který vyznává, že významů řemeslnických jest nepovědom (de Finibus kniha 4). Nikdyť arci nebýval v bytu vetešníků (smrdošů), aby jejich týtýž přihlédaje dílům názvům se přiučil všeho, co tu se strojívá. Aniž kdo z nás po mateřsku slyšel třebas jen jmenovati tytéž řemeslnické a podobné názvy všecky, i nedá přece proto sobě porokovati z neznalosti jazyka mateřského. Nebo sotva kterému člověku naskýtají se příčiny všeliké věci viděti, jimi se obírati, je slovy vynášeti, sotva tedy kterému člověku naskýtá se potřeba všem slovům věcí se naučiti. Když však ničemu se nesluší učiti než ku prospěchu (po zás. CLIX. vým. 2 a 3), ani jazyku se nesluší za všetečností než za prospěchem.

V pansofii však obé podávati třeba

7. Nelze arci tajiti, budou-li míti pansofická studia vzkvétati, že bude prospěšno anobrž potřebno, aby přehledy byly před rukama všech věcí, které kde jsou a se dějí; i těch poněvadž nelze beze slov zosnovati, třeba bude, by všech věcí naskrze slova byla před ru-

kama, buď aby popořád jim se učeno bylo od těch, kterým prospěšno bude všecko prohlédati, buď aby při všeliké dané příčině lze nalézti bylo, čehokoli třeba (po zás. CLXXXI.)

a to podle stavu a potřeby každého.

8. Jako nyní věci se mají, i hledí-li se ke společnému životu, tak přijde stanoviti, že sluší učiti se jazyku (latinskému nebo jinému) **veškerému**, ale podle stavu a potřeby každého člověka. Totiž, co jest obecno a vesměs společno, náleží znáti všem; jednomu každému však mimo to nesluší nepovědomu býti toho, co zvláště náleží k místu i stavu jeho u př. lékaři lékařských, právníku soudních, bohoslovci církevních, vojínu vojenských, malíři malířských názvův atd. Nebo zde váznouti potupno, zde nepovědomosť družkou má hanbu.

Latinskému jazyku, na krásně bys chtěl, veškerému učiti se nelze, ze tří příčin.

9. Co zvláště latinského jazyka se dotýká, nelze mu učiti se veškerému ze tří příčin. *1.* Předně, že není před rukama veškeren. Nebo nemáme ho více, než co ho obsaženo knihami starých, kterým že na mysl nepřišlo vypisovati všecky věci napořád, pověděli jsme ve hlavě V. § 11. a 12. *2.* Pak že ani těm slovům všem nerozumíme, která se dochovala, protože mnohá dávných spisovatelů slova latinská u Nonia, Festa, Gellia, Macrobia, Isidora sebraná, též Catonova, Arnobiova, Apuleiova, Plautova, Vitruviova, v našem věku i učeným mužům neznáma jsou 1), ač neřídcí usilovali o vysvětlenou mnohých v nich slov ledačeho se dovtipujíce i dohady předestírajíce. *3.* Naposledy římskému jazyku ani tak, jakož se dochovává a učenci mu vyrozumíváno bývá, nelze se učiti veškerému leč tomu, komu známy jsou veškery Římanů dějiny (co do věcí domovních, politických, náboženských i obřadních.) Čeho všeho jakož žádná kniha jedna neobsahuje, tak žádný chlapecký vtip dostatečně myslí neobsáhne; aniž, kdyby obsáhl, by to užitek mělo v onom věku, (po hlav. VII. § 15. 16. 17.) To o prvé

otázce, zdali každému bez rozdílu učiti se jest jazyku veškerému.

Slova špinavá, oplzlá, zastaralá, pověrečná spíše přistírati než ukazovati.

10. Slova nelepá, špinavá, oplzlá, zastaralá, pověrečná a podobná sluší v obor jazyka nikoli jako podstatné jeho části než jako bradavice jakési nebo hlízy, jež jesti spíše přistírati než ukazovati. Co do oplzlých, dobrý filolog vyvolí jich nepovědomu býti nežli je věděti jsa učitelem. Nedobře to vyšlo Chamovi, že na hanbu otcovu žádostivě hleděl a jiným ji ukazoval; požehnání pak hodnými jmíni ti, kteří volili pláštěm se zahalivše i oči odvrátivše stydké oudy přistříti než na ně se dívati. A varovali-li se Římané (jakož svědčí Cicero ve knize 7. ad Famil. listu 22.) i mnohých ctných slov, která na hlahol oplzlých se ponášela, které slušnosti nemá pohledáváno býti při nás křesťanech? kterým zjevně duch Kristuv zapověděl, aby nic hanebného nevycházelo z úst našich. Zastaralá pak slova a která světskými páchnou pověrami, mohou věděna býti, ne abychom se jich chytali, ale bychom vyrozumívali starým spisovatelům, třeba-li je čísti.

Nová však připouštěti, značili-liby věc novou

11. O slovech nových, jsou-li věcí nové starým neznámé, nevhodno rozmýšleti se, zdali je sluší připouštěti. Sluší arci, byla-li jména, když věci byly nalezeny, take nalezena i případně věcem dána. A mnohá takováto jsou starým řemeslníkům, mudrcům, lékařům, právníkům, bohoslovcům dokonce nepovědoma. O kterýchž právě Christ. Beckmannus: 2) Nuže, vůle tvá budiž, vyvol, zdaž raději chceš buď nevěděti nebo povědom býti věcí, kterých za věku Ciceronova nebylo, za našeho jsou. Chcešli neznati? Nade všecky jsi nejpošetilejším. Chcešli znáti? třeba tobě nová ujímati slova jakožto ta, kterými jako věci znaky nebo nástroji vědění se dochází (Manuduct. ad lat. linguam hlava X.) Scaliger 3) pak: Nechodíme po foru nebo po comitiu římském

alebrž *na společném jevišti moudrých lidí pravdě na očích, jejížto nadobíčko a příprava není slušno, aby byla tak skvěla jako spíše hojna.* (Exercit. I. ke Cardonovi.)

Co (druhé) rozuměti přesností jazyka.

12. Tak co celostí jazyka vyrozumívati přijde, jest nabíledni. *Přesně když chceme, by jazyku se naučeno bylo, netoliko chceme, aby cizomluvy a chybomluvy řeč przněna nebyla, alebrž také, by cizími úslovími nematena.* Shlédáváme zajisté, že cizím jazykům se učícím stále to se přihází, že mateřský jazyk příchozím za zprávce se postavuje, i že se vtírá za pravidlo buď při tvorbě slov buď při strůji rčení a pořekadel 4) (adagia, připovídky v Janui 753.) Kde ač snad proti pravidlům mluvnickým nic se nezbíhá, zbíhá se však mnoho proti zvláštní jazyka povaze, co jest tvrdo, zatemnělo, drsnato. Odtud Scaliger: *Mnohdykráte toužili jsme, že mnozí mluví gramaticky, řídcí latinsky.*

Co (třetí) namítá se hotovostí jazyka.

13. Naposledy pohledáváme *hotovosti*, aby *metodou touto vycvičenému nebylo vždycky viseti na slovnících a mluvnicích, nýbrž aby vždy někdy volně šel předse bez napomáhání těchto pomůcek, buď že co čísti se nahodí, buď že co psáti, buď že co mluviti.* Nejinak ovšem než jako pachole kroky dělati po vodidlech se naučivší sobě pobíhá naposledy je odvrhnouc.

Jisté cíle ku naučení se jazykům nutně jesti stanoviti

14. *Shlédli jsme účel metody jazyků poslední: moci vypovídati* **věci** *ouplně,* **přesně, hbitě**; *pohleďněme na cíle;* protože totiž studium jazyka kteréhokoli (i latinského) jesti cosi pracného a obšírného (po hl. II. § 14. a 15.), obšírné pak nutně že rozděliti sluší na jisté přestávky (po hl. X. zás. LXXIII.); chceme-li jisté, snadné, libé způsobiti jazyků studium, *nutně bude rozměřiti je na jisté přestávky, sic jinak nebudeme míti léku na ony propasti, na které jsme naříkali* v hl. VII. § 5. 8. atd. až do

konce. Stůj tedy: poněvadž na vrch nevychází se bez prostředku, že sluší zpraviti stupně.

i je po více stupních rozděliti

15. I poněvadž vzdálenosť ona (mezi nevzdělaností jazyka a dokonalostí jazyka) větší jest, než aby jedním pokonána býti mohla skokem, nezbytně zpraviti bude více stupňů nebo raději více schodův o stupních (zás. LXXVI.)

a to právě a skutečně, nikoli po zvůli, totiž podle rozdílnosti věků při učních

16. Že pak stupně býti mají právě a skutečně od sebe rozdílné, nevzděláme jich po libosti než šetřiti budeme samé povahy věcí i chlapeckého vtipu chopnosti a naposledy rozdílů času čili věků (po zás. LXXIII. s výkladem jejím a zás. LXXVI. s výměsky 1 a 2.) Nebo totiž všude prostější věci i jsou i se dějí i poznávají dříve složených a složené dříve velmi složených (po zás. LXXIV. a vým. jejím). I nemluvňata, když s prvopočátku jazyk cvičí ku zběhlosti v řeči, nejinak postupují než touto právě metodou, že totiž nejprve věci porůznu spatřujíce je jmenují: matka, stůl, nůž atd. Tož pojí věci a slova: má matka, dej pokrm, ukroj chleba nožem atd. Ozdob, úsloví, zástupek, pořekadel (adagia) atd. prvý věk nechápe, ledva chlapci a mládenci, plná pak výmluvnosť mužskému chová se věku. Již pak doby života a doby prospěchů že zároveň jdou, navrhli, jsme v zás. CXLII.

Stupně tři

17. Z toho vyplyne, že za dostižením dokonalosti v latinském jazyku tři budou stupně přebytně od sebe rozdílné.

I. *Vyučiti se veškerého jazyka* základům.

II. *Naučiti se veškerého jazyka* strojbě či *vazbě.*

III. *Přiučiti se veškerého jazyka* jadrnosti a ozdobám.

(Že potřebně takto se děje, vysvítá z hl. X. zás. CXLVIII. z výkladu jejího.)

Prvý slov prvotných základy

18. **Základy jazyka** vyrozumíváme **slova prvotná**, ze kterých jako z kořenu dobře zapuštěných se vypučí veškera hojnost slov jazyka veškerého spolu vedle **postižení pravého a vlastního oněch smyslu a naposledy vedle obecného a pravidelného způsobu, kterak slova proměňovati.**

Druhý všech slov běžných vazba

19. **Vazbou jazyka veškerou** vyrozumíváme **všeliké množstvo slov veškerého jazyka ku společné potřebě daných s hotovostí** jednokaždé po smysle vlastním a přirozeném věcem příslušným přikládati a náležitě vespolek vázati, pokud arci vlastního vyjádření se týká, tak že **barka** jinak nejmenována než **barkou** a **motyka motykou** po všelikých věcí třídách.

Třetí jazyka ozdoby, úsloví

20. **Jadrností jazyka** vyrozumíváme jazykův **úsloví**, zvláštní totiž a jazyku kde kterému vlastní obvyklosti slova se slovy vázati t. j. **rčení tvořiti.** A v těch nejhlavněji vězejí jazyka kde jakého důraznosti a jadrnosti. Kdež i zahrnouti sluší **všeliké věcí přejmenování, zástupky, pořekadla, (přípovídky adagia)** a cokoli který jazyk do sebe má ozdobností.

Třeho toho stupně způsob obecný

21. Zřejmoť, tuším, že dobrým rozmyslem to tak rozměřeno, aby nejdříve pokládány byly **základy**, ale valné a mocné příhodné nésti veškeru učení tíhotu (po hlavě X. § 126. a zás. CLIV.) Pak nechať za tím jde stavba sama na svých základech vyvedená, kdekoli se prostírá, (tamž), i naposledy ať stavbě již hotové přidají se **malby a ozdoby.** Abychom však naprosto jisti byli, že toto tak náležitě se zpraví, sluší to ukázati hojněji.

obzvláště pak, proč kořenům jazyka sluší vyučovati odděleně od těla jazyka

22. Že **kořeny jazyka náležitě odmíšeny od těla jazyka, jest na bíledni,** proto že **vyřizování věcí,** (kdekoli rozumně se koná), nutně počíná nejmenšími věcmi nikoli největšími částkami, nikoli celkem, prvopočátky, nikoli díly po § 105. hl. X.)

Proto stěpař sází sazenice, ne stromů nebo větví. A rolník semena na poli seje, ne stebel anebo klasův. A stavitel nežene prve stěn než podkládá základy atd. atd.

NB. Již pak v řeči nejmenším čímsi jesti slovo a mezi slovy nejprostějším čímsi jesti slovo jeho původní a při užívání slov prvopočátečním čímsi jest vyjmenování věcí porůznu atd., jakož i ku tvoření řeči prvými základy jsou ohýbání jmen a sloves. Tyto tedy nejmenší věci nejprve sluší odbyti, prve než se půjde k plnému slov odvozování i vazeb rozmanitosti.

proč obzvláště úsloví a ozdobnosti 1.

23. Zase pak úsloví i ostatní ozdobnostiže od ostatního jazyka oboru právě se oddělují kresem (metou), tyto kusy ukazují. Předně že rozdílností při věcech bedlivě sluší šetřiti (po zás. LXXXIX.), aby nic skutečně od jiných věcí rozdílného bez rozdílu metáno nebylo na hromadu (po zás. LXII.) Avšak latina a latinism jsou v skutku rozdílné věci, jelikož latina jest řeč latinská čistá, domácí vady prostá, beze zřetele k jiným jazykům, které na odpor se staví cizomluv a chybomluv. Latinism pak jest vlastní jazyka latinského povaha v tom nejhlavněji se zakládající, čím uchyluje se ode zvyku jiných řečí a proti kterémuž nejhlavněji čelí grecism, germanism,

2. NB.

polonism atd. I obé to tak rozstírá se široce, že jakkoli vyjmenování věcí veškeru zásobu jazyka vyčerpává, přece domnívati se lze, že ten, kdo vyjmenování věcí toliko zná aniž k ozdobnostem dospěl, sotva zná obyčejnou část jazyka 6), jakož jsme navrhli ve

3.

hlavě V. § 29. Naposledy, vyjmenování věcí nejhlavněji hodí se k vyučování, ozdobnosti nejhlavněji k bavení a přemlouvání. Že tedy rozdílné mají účely, nechať i rozdílné působí obory, jakož v nás rozdílnými věcmi jsou mozek a srdce, rozum a vášeň.

Proč vyjmenování věcí vlastní předesýlati jejich

24. Že pak radíme, by vyjmenování věcí předesláno bylo přejmenování věcí, proto se

stává, by porušen nebyl pořádek věcí. Totiž při hromadě věcí, jimž jest se učiti, vždy sluší postupovati ode snadnějších k nesnadnějším, (zás. LXIII.) Avšak studium vlastnosti jesti cosi prostějšího i tudy mnohem snadnějšího nežli studium ozdobností: tedy je předeslati. Nebo vlastní slova jsou sama sebou čímsi prostým, protože jedna věc nevypovídá se než jedním způsobem, přenosek čili přejmenování neskonalé jest bujení, nebo může býti. Potom i to: vlastní slova mohou pochopena býti sama sebou, přenešená nejinak než oněmi. Nebo vlastní ukazují jednu každou věc přímo, přenešená jiné jiným. I tudy vlastní namítají mysli jedno cos a prosté, přenesená dvoje, jedno, co vypovídají, druhé, co na vědomí dávají a chtějí, by vyrozuměno bylo. Tedy co snadnějšího jest, konejme prve, co nesnadnějšího, odloženo budiž maličko.

přejmenování: prvá příčina,

25. Mimo to věděti, co jazykům společno, jest jazyků jako počátkem, věděti, co zvláštního, dokonalostí (po zás. LXXV a vým.) Již pak prosté věcí vyjmenování jest všelikým jazykům čímsi společným; úsloví pak a ozdobností tolikero jest rozdílností, kolikero jazyků. Tím to jde, že vlastní slova vlastně lze přeložiti slovo ze slova ze kteréhokoli do jiného jazyka, úsloví sotva kdy, jazyk kde který svůj libuje zvyk. Tedy při studii jazyků potřebně toho šetřiti, aby přednášeno bylo, co společno, společně, a co rozdílno, rozdílně, ono jako obecného cos dříve, toto jako zvláštního něco, napotom (po zas. LXXV.)

druhá

26. Přistupuje k tomu, že stupňů nikde nesluší másti (po zás. LXXVI). Všaktě studium vlastnosti k ozdobnosti jesti stupněm, ne naopak. Nebo vlastní slova bývají zdobena, přenesená zdobí, již pak zdobiti ničeho nelze, leč co jest již. (Koně prve musíš míti, než jej strojíš v pochvy). Odtud právě řečeno: Počátkem výmluvnosti jest výběr slov, vý-

třetí

běru však nižádného není leč při hojnosti slov a při pravém i přirozeném jednotlivým rozumění; i toto obé (hojnosť slov a jim rozumění) nemůže odjinud přicházeti, než ze pravého, plného, zprávného věci vyjmenování. Tedy ku výmluvnosti i všeliké ozdobnosti prvým jesti stupněm moci věc všelikou vyjádřiti zřetelně po přirozené jí povaze. Nebo nebude-li mně vyrozumíváno, kterak se zalíbím? Projevuje se to příklady chlapcův a nevzdělaných lidí, kteří žerty líbeznými, zástupkami spanilými, pořekadly ostrými, narážkami bystrými jímáni nebývají, poněvadž jich podstaty nepostíhají; nepostíhají pak, protože neznají ani věcí, odkud narážky brány bývají ani pojmenování věcí onéch. Tedy toto vše předesýlati jest potřebně, aby ozdobnostem strojila se cesta.

čtvrtá 27. Nadto práci sluší na to oddávati, abychom vyučovali a učili se, pokud lze libě, aby nechuť nepodcházela, neb ani podcházeti snadno nemohla (po zás. CLXVI.) Všaktě při studiích čím rozdílnější jest vše, tím líbeznější, když učeň nemotá se jako ve směsici a ve tmě, než vždy vidí, kde jest a kteraké se konají věci. Vzpomínám, kterých křížů jsme přede lety pocítili při slovnících, když slova, rčení, pořekadla na hromadu smetána jsouce nám byla vrhána, a ve mluvnici řecké hned po abecedě rozdílnosti nářečí atd., ana my ubožátka ohromená nevěděli jsme kudy kam a hned zhola neznali, co se to dělá. Stupňů tedy nemaťme; zvlášť stůj jednokaždá věc, aby světlo obzvlášť bylo při každé.

pátá 28. Naposledy čemu se jest odučovati, nesluší se učiti (po zás. LVIII.) a prohlédati, aby ani učiti se lze nebylo (po zás. LX.) Vidíme však, co práce strojí učitelům, kteří jim mají odučovati, co pak žákům, kteří jim se mají odučovati, polonismy germanismy neboližto jiných národův idiotismy, (nebo jazyk každý přináší ledaco na porušování latinismů.)

Lékem zdá se, že bude přeplatným, pustíme-li se odpravíce pořádně prosté věcí vyjmenování (kde nebude žádné příčiny nákvasy oné, o kteréž mluvíme) novou chtivostí do úsloví, i nastrojíme-li z toho, co slovo ze slova přeložiti nelze, nový voj, abychom zase pořádně obojovali a pobojovali všelikou cizotu i všeliké latinské řeči, (jakož mluví Lubinus), ohavy a nešvary.

29. Konec konců. Ku vazbě řeči nesluší jíti, leč až hluboce jsou položeny základy kořenův a ohýbaní pravidelných. Aniž ku latinismům postupovati bez onoho prostředního stupně, na kterém jazyky rovnoběžně vedle sebe jdou, v prostém věci vyjmenování. Nebo vědění nemůže v nás jinak vštěpováno býti a vzrůstati, než kterým pořadem a způsobem při stromech se stává, nejprve je sazenice čili pláně, pak větve a ratolesti, naposledy květy a ovoce.

Úhrn toho, co posud pověděno

30. A tímto způsobem bude metoda tato právě obecnou příhodnou k vyučování a učení se jazykům všelikým, a toho pohledávali jsme ve hlavě IX. § 7., dole pak to prokážeme hlavou zvláštní XX.

a schválení toho způsobu při metodě jazyků

Hlava XII.

Navržení metody jazyků nejnovější, co do prostředků k dosažení účelu podle cílů již vyšetřených.

Poněvadž studium jazyků na cvičeních t. j. prácech jakýchsi se zakládá (hl. I. § 16. a 24.), všeliká pak práce nástroje pohledává (po hl. X. § 102.); přijde i k vyučování a učení se jazykům strojiti nástroje, kterými by vše to se vykonalo, což že jest konati, již jsme srozuměli.

Nástroje *ku vyučování jazykům sluší strojiti; totiž:*

2. Poněvadž arci studium jazyků má býti člunem vzdělanosti (po hl. IX. § 3. a 5), sluší tedy jazykům vyučovati a se učiti s věcmi anobrž návodem věcí. Rozuměj buď přímo **věci** samy, které dříve ná-

(1) **knihu nějakou, věci probírající**

leží prohlédati nežli jmenovati, nebo **knihu** jakousi věci probírající, by hned spolkem slov jednak smysl jednak jich pokládání se ukázalo.

(2) slovník, slov v té knize vykladače

3. A že před jazykem jíti má myšlení t. j. věcí, o kterých řeč jde, poznávání (by nebyla čímsi nerozumným a nejapným, spíše řeči larvou než řečí, po hl. II. § 8. a 9.); potřebně tedy přistupuje ku textu o věcech vypravujícímu vykladač učící věcem a slovům právě vyrozumívati, budiž si to živý, jmenovitě učitel přítomný, budiž nepřítomný, knihou k nám promlouvající i slova textu nám vykládající. A takovéto knihy nazýváme **slovníky.**

(3) mluvnice, slov vazbě učící.

4. I že slova řeči na hromadu se nemetají jako smetí, alebrž se mezi sebou vespolek váží způsobem jistým i zákony jistými (po hl. V. § 3.); potřebně přičiňují se ke studiu jazyku rozumnému pravidla, kterak řeč strojiti t. j. umění **mluvnické.**

A tyto jednotlivé kusy mají sobě vespolek ku pomoci býti.

5. A že naposledy v řeči věci, mysl, slova stále k sobě mají zření (po hl. II. § 12.), také k tomu prohlédati, aby tyto tři nástroje, text, slovník a pravidla mluvnická sobě vespolek stále napomáhaly i žáku chybovati nikdy a nikde nedopouštěly. Nebo text dává příklady, mluvnice pravidla, slovník užívání; a tímto trojím pospolu vyučováno a učeno se bývá všemu po zás. XL. atd.

Nejpředněji vyhledává se četby spisovatelů, které ať napomáhají slovník a mluvnice

6. Odkud již vypovídáme toto, že:

I. *při studii jazyků hlavním jest účelem (proram et puppim) čítati spisovatele.* (Viz následující § 7. atd).

II. *ku čítání spisovatelů vyhledává se dobrých slovníků, světle vykládajících vše, co komu neznámého může se naskytnouti ve spisovateli,* (Viz § 12.)

III. *tajin jazyků bez pravidel mluvnických otvírati nelze.* (Viz § 14.)

IV. *veškeré umění metody nejnovější vzchází z umělého spořádání oněch tří kusů* (§ 14.)
V. *i že jich naskýtají se rozdílné stupně* (§ 16.)
VI. *totiž tři stupně* (viz § 19. atd.)
VII. *ale podobně zpravené* (§ 20 atd.)

Prvého tvrzení důvod prvý

7. Když četbu spisovatelů schvaluji, zření mám k oněm radám některých mužů, kteří radili studia jazyků počínati slovníky nebo mluvnicemi. Nám opáčný jest důvod. Neb ačkoli slovníky obsahují řeči látku, mluvnice dobu, spisovatelé teprva samu z obého uměle zosnovanou řeč; přece vždy, že při učení se má vzor věci hotové předcházeti, i teprve, odkud a kterak věc jest udělána, ukazováno a o napodobení se pokoušeno býti (po zás. XLI.), překrásno bude i zde prováděti to ředidlo znamenité, že jazyky nečerpají se od jinud než z textu věci probírajícího, kdežto slovníky a mluvnice neostavují se než ku pomoci. To-li uděláme, budeme míti ku jazykům cestu krátkou, snadnou, líbeznou, ježto odvarovány budou zápolí, závady, kříže. *NB.*

druhý

8. Nebo jistě života našeho jest podstatou věcem se učiti, kterých když ani slovníky nevypisují ani mluvnice než spisovatelé dobří, proč bychom k nim nechvátali? Proč bychom prve se slovy bez věcí tak velice zanášeti chtěli? an co vztažno, vždy spolu jest bráti (zás. CLXIII.) Tvořiti chtíti peří bez ptáka, zdali by nebylo šibřinkati? Počínají-li tak sobě bláznovsky dětského věku cvičitelky, chůvy? Zdali neučí po věcech oči obnášeti, se dívati i teprve jmenovati? Hle vůl! hle pes! hle okno! atd. Zdali řemeslník učeníka do učení vzatého dříve slovy vycpává než díla ukazuje? Anobrž dada mu hned do ruky jehlu, šidlo, sekeru, kladivo káže aby po něm, an mu dříve ukazuje, práce dělal, kdežto jmenosloví nástrojův a výkonův za pracemi samými se přiučuje; i tak *NB.*

přiučováno se bývá touž prací umění i názvům technickým. Nebo kde věci předcházejí oko, oko rozum, rozum ruku, ruka jazyk, jde jazyk přesnadným činem po tolikerých svých vůdcích. Viz zásady XL., výměsek 5.

třetí

9. Aniž pak jesti toliko ztrátou času počínati odjinud než od textu, ale jest i myslem trápením neuchylným. Měň se pak kdo ve všeliké podoby jak měň, nikdy nezpraví, by mysl naše vladařkou věcí jsouc učiněna spíše nebažila věcí ohledávati nežli slov, i raději jadrům nechtěla nežli šupinam. Odtud jest, že ve slovnících anebo mluvnici při setkání se s ledakterým uvedeným slovem, rčením, větou se zastavuje přemýšlejíc, co by to mělo býti. A nenalézá-li tam též popisu dostatečného, aniž po ruce snad jest uvedený spisovatel, (ve kteréhožby nahlédnouti lze bylo), moří se toho se dovtipujíc; čím neprospívá-li nic, aby nalezla načem by přestala, i kormoutí se. Odtud jest, že slovníky jde se jako trním, spisovateli jako rozkošnými zahradami. Poněvadž arci podstatným řeči úkonem jest věci nepřítomné naskýtati jako přítomné (po hl. II. § 5.), slovníky pak že slov, rčení, vět, nepodávají, jakž někde jsou ve veškerém svém obsahu, než kuse; děje se hned naprosto, jako kdybys komu, an chce strom viděti, ukázal úrubky kořenů, větví neboliž listů.

NB.

Odpory se zpravují

10. Dí-li kdo, to nám vyrostlým tak se přihází, kterých soud ku věcem již vyspěl, chlapci tak nepohlédají na věci: táži se, zdali nejsou chlapci rovněž lidmi myslí obdařenými? Mysliti tedy o ne-věci, a vypovídati ne-myšlenku, budou-li moci? Nemohou-li, nemají v pravdě nuceni býti, aby s přirozeností zápasiti zvykali. I půjčme, že mohou. My když je tak po kusech jazyku slovy po slovnících a mluvníci rozmetanými učíme, čeho chceme? šetřiti-li tehda také věcí samých slovy oněmi vyznačených, čili pomíjeti péče této? Šetřiti-li, umítáme je ve spletky již

NB.

oznámené a ve kříže při dovtipování se toho onoho. Ale na učitele sluší napomáhati (díš) i vysvětlovati ty které věci. Odp. Řídcí to dělají, řídcí dělati umějí. Avšak nechať dělají, co to přece bude, než vždy utrhování po kouscích? Naposledy učitel-li, proč ne spisovatel sám, ze kterého vzato to, ono, totohle slovo nebo rčení? Liběji z pramene samého pije se voda. Pakli jim poroučíme věci mezi tím nedbati, co poroučíme? Zvykati nedbalosti i při zaměstknáních bez pozornosti se motati t. j. utlumovati v nich samých živosť smyslův i přirozené jiskřičky. Což může zhoubným býti po veškeren život. Naposledy tak vyučujíce jazyku odučujeme mu spíše, ani slova bez věci vypovídati učíme. Jelikož tak, byť i kdo jazyk uměl veškeren, rovněž tak jest, jakoby neuměl, neumí-li ho na věci obraceti.

NB.

NB.

I tedy pro spasitelnou chvíli nepojímejme přirozenosti v uzdu, nezasekávejme cest myslem lidským chvátajícím shánět se po věcech; raději propravujme, aby bez zápolí šly ve věci.

11. Zavíráme, že dobří spisovatelé věci dobré pořádně probírající jsou pravými nálevkami jazyků, mluvnice že nejsou ničím nežli zprávami, slovníky ničím než rozumu a pamětí pomocmi, i tudy nebuďtež ony zprávci řeči nýbrž sluhami.

i vyvodí se pravdivosť these.

12. Že pak ke studiu jazyků přidávati sluší slovníky, řekli jsme (výše § 6. 11.), protože bez nich jazyku se učiti t. j. spisovatele čítati tak málo lze jako někomu smlouvati se s člověkem nepovědomého jazyka bez tlumočníka. (Nebo slovníky jsou tlumočníky myslí a jazyků). Přepravdivo i toto: pohledává-li se dokonalého jazyka seznání t. j. jíti-li jest všelikterakými spisovateli (nebo stůj již nepohnutě pevno, že jinak se učeným jazykům učeno nebývá než čítáním spisovatelů), že též pohledává se slovníku dokonalého, který by neostavil nic nevysvětleného ze všeho, co kde se vyskytá. Čím kratší

Proč slovníky k spisovatelům přidávati sluší

slovy, plnější smyslem, obojím světlejší, tím lepší. Tehda teprve spravedlivě pravy budou všeliké chvály, které o prospěšnosti slovníků někým uvedeny býti mohou. (Viz výše VIII 26. 27.)

Proč i mluvnici? k ním připojovati

13. Podobný důvod má platnost o pravidlech mluvnických, že jí nikterak nelze odloučiti ode důkladného jazyků studia, jakož dostatkem mním, že prokázáno ve hlavě V. § 31., 32., 33., 34., 35. Aniž třeba čeho přidati než aby libo čtenáři bylo přečísti si obtoužný soud Melachtonův (ve hlavě VIII. § 3. uvedený); nebo jest velice vážný.

Spisovatel, slovník, mluvnice, *k vyučování a a učení se jazyku nástroj trůj*

14. Nic tedy z toho trého nelze odmísiti ode dokonalé metody jazyků, protože spisovatel (čili text) spíná slova s věcmi, slovník slova s myslí, mluvnice slova se slovy, z čehož každý kus tak málo lze odděliti od rozumného studia jazyka jako trojí onen duch (přirozený, životný, duševní) od přirozenosti živočišné jakož dostatečně vysvítá z hlavy II. § 13., 14., 15., 1).

Námitce nové proti spisovatelům vychází se vstříc

15. Mohl by pak někdo namítnouti. A přece jsi se prve zasazoval (hl. VII. § 15., 16., 17), že to, co spisovatelé mají, jest nad pochop chlapecký, i že tak chlapci ve propasti se strkají. Tedy hodí-li se metoda odrostlým toliko, jiné-li hledati přijde chlapeckým, studiím? Odp. O tom nyní nebyla otázka, zdali a kterak chlapeckému pochopu příhodni jsou spisovatelé, než o tom, odkud dokonalosti v jazyku přijde nabývati? Stojí jistě na tom, že nelze odjinud než ze spisovatelů; tiť jsou toliko jediným **zdrojem** pravé **latiny**.

Ku spisovatelům cestu stelící knížky troje třeba spraviti

16. Co se tedy udělá, nelze-li latině než ze spisovatelů se učiti, chlapci pak se spisovatele ještě nejsou, my však je latinsky umějícími mermomocí míti chceme? Odp. Uděláme, co dělávají, kdož výsostí ohledávají aniž sami

od sebe vylézti mohou. Zpravíme jim **schody** tak **rozumu** jakož **jazyka**, aby po stupních vedeni jsouce tam byli dovedeni, kde by již sami od sebe mohli vyrozumívati i věcem i slovům ve spisovatelích. Knížky pravím menší třeba přistrojiti, oněm větším předehrávající, po kterých by naučeno se bylo oněm základním věcem, na kterých všecka díla spisovatelův jsou vyvedena, a oněm prostým, ze kterých všeliké jejich složené řeči jsou provedeny. To dovedeme-li, stane se, až budou, pochopeny základné věci i postiženy prosté, že spisovatelům samým tak bude snadno rozuměti jako pachole abecední hbitě čte kterýkoli mu podaný text postihši písmena i způsob ve slabiky je sbírati. Tajemství tedy metody jazyků nejnovější veškero na tom bude, aby knížkami některými uměle sestrojenými **cesta** ke spisovatelům propravována byla jistá, krátká a líbezná.

(1) vypravovaníčko o věcech zprávné

17. I budou tyto průpravné knížky latiny počátečníkům týmž, čím jsou vyspělejším spisovatale sami, slovníky a mluvnicemi vhodnými vystrojení. Spisovatelé totiž zastoupí nám jaké také o věcech vypravovaníčko slovy vybranými vypovídané, než prostěji podle pochopitelnosti věku a podle stupňů prospěchů.

(2) slovníky jim případné

18. Podobně slovníků třeba prostěji zosnovaných i tam napravených, aby větším slovníkům naposledy rozuměti lze bylo hbitě. Arci při zmatečné nyní metodě i slovníky sami stavají se překážkou těm, kteří jazykům se učí, buď že zle jsou zpraveny, budže nejapně jich se jímáno. Nebo jsou slovníky, ve kterých jest buď slov nedostatek anebo pořád spletený, že žák buď nenalézá, čeho hledá, nebo z těžka, což prvým křížem a se meškáním. Potom jsou slovníky, významy slov rozdílnoznačnými nedobře rozvínající ani mateřsky smysl dosti vhodně vyjádřující, odtud

NB. Vada slovníků (1.) (2.)

(3.) hojné často učnům vzcházejí omyly. A jsou naposledy slovníky samou věcí a slov spoustou, kterou učni umítají, chtivost učiti se obmeškávající. Když totiž počátečníku (jakož posud se stává), plný slovník do rukou se dává, a to snad i mnoho jazyčný, i tím způsobem nezamotati se nemožná rovněž vtipnějším jakož zpozdilejším, tito totiž motají se v nich, jako v lese přehustém, sobě zhola neprůchodném, onino po všem, co se naskýtá, oči pásti žádostivi jsouce, hned zde hned onde, ne-li všude postávají i tak nepříslušné

NB. věci vedou a od cíle se obmeškávají. Lékem bude míti slovníky po rozdílném žáků prospěchu rozdílné nic neposkýtající, leč co ještě jest konati.

(3) Mluvnice obému tomu případnou

19. Totéž rozuměti o mluvnických pravidlech, umění že zde třeba, aby vtipy nejinak než po stupních všude vyváděny jsouce všude činěny byly ode propastí bezpečnými, všude překážek prostými.

a to po idei výše předložené

20. Jednostejnou tedy i vždy sobě podobnou od prvých počátkův až ku svrchované dokonalosti bude tato nejnovější jazyků metoda po oné prvé a konečné, (ve hl. II. § 15. navržené) idei. Nebo vždy zde žáci před sebou budou míti text o věcech slovy vypravující a v ruce levé slovník slova vykládající i jejich smysl v mysl vštěpující, v pravé pak mluvnici vazby slov, kterým dějí se uměním, vysvětlující. Z toho trého zosnuje se umělý onen **schod**, jehož postranice vždy dvě budou, **věci a slova**, (oněch více šetřeno ve vyjmenování věcí čili textu, těchto více v mluvníci), příčnými pak stupni budou samy **smysly** slovníkem věci a slova v mysl vštěpující.

A tyto (knížky) budou na způsob tří schodů

21. Již otázka jest, kolikero takových schodů sluší vyzvednouti t. j. kolik oněch nižších spisovatelům předehrávajících knížek zpraviti? Odp. Poněvadž vždy k cíli nejbližší sluší směřovati cestou,

zápolím všude vyhýbati (po zás. CLIX.), a že při tom, cokoli nemnohými lze vykonati prostředky, více jich obírati nesluší (po zás. CLX.); přijde se toho vystříhati, aby zde nic nedálo se bez potřeby. Však nezdá se již z vůle naší to býti, ani jsme ve hl. předchozí § 15. a 16. shledali, že ku dokonalosti jazyka (i tak k dokonalému se spisovateli se obírání) tří stupňů skutečně od sebe rozdílných se napřed vyhledává. Již pak nic nepozůstane, než aby se zpravily o těchto stupních schody troje. Prvý, který by základy veškerého jazyka položil, druhý, který by veškerého jazyka vazbu prostou a přirozenou odbyl, třetí, který by veškerého jazyka ještě k tomu přidal ozdoby a jadrnosti. (Viz zás. LXXVI. s výkladem jejím.)

Ty by sic mohly býti vyznačeny jmeny planiště, semeniště a kvítnice

22. Kterými pak vhodnými příjmeny nazveme tytotak rozdílné schody při studii jazyků? Mohlyby nenepříhodně prozvány býti ode díla stavitelského I. základy latiny, II. strojbou čili stavbou samou latiny, III. ozdobami latiny. Mohli bychom též ne nečacky jmena si vypůjčiti ode způsobů zahrad (za podobností vzdělávání a jazyka zahrad, které jsme navrhli ve hl. V. § 2.), aby jmenovitě prozvány byly I. **planištěm,** kde pláně samy z lesa do zahrady přenesené sázeny bývají, II. **semeništěm,** kde na pláně rouby nové se štěpují a vedou, aby již ve strom se rozvily, III. **kvítnici,** kde již vše se zelená, i naposledy šly by za tím samy rozkošné **sady** spisovatelů.

By však názvy předdomí, brána a síně *zachovány byly, proč se líbilo.*

23. Ale však pak, když nic bez potřeby nového začínati nesluší za dobré se pokládá zachovati pojmenování **předdomí, brána, síň,** kterých již prvo začato obírati 3). Také proto, by to na připamatovanou bylo, že toto za jiným koncem se nepředesýlá, než aby to rychlý přístup propravilo ve spisovatele samy, jakož předdomí, brána, síň, pro sebe nejsou, než aby vcházející vpouštěly i v samé v domě vnitřní

byty uvodily. Hle však, sama záčáteční slov těch písmena **v, i, a,** dávají nám na um úkol této **metody** (t. j. **cesty**.)

1. Vestibulum 2. janua 3. atrium	**via (cesta)** k spisovatelům.

Předdomí účel který?

24. **Předdomí** účelem bude

I. věci ukázati stěžeje hlavní (pořádem přirozeným),

II. učiti kořenům jazyka nejnižším (slovům prvotným),

III. ku proměňování řeči pokládati základy; sklońování a časování pravidelná i tudy připravovati ku snadnějšímu pochopení vazby jazyka t. j. přístup otvírati ku **bráně**.

Brány účel který?

25. **Brány** účelem bude

I. plnější věcí ukazovati pořád přirozeným způsobem,

II. slov veškerého jazyka vyvésti voj s přirozeným vyznamenáním jednotlivých slov,

III. ohýbání všech, kterých řeč latinská vyhledává (však beze stupně obrazného) přirozené ukazovati třídy, tvary a jich pokládání, i tudy mysli nastrojovati ku hbitému již chápání všeliké strojnosti ozdob t. j. vchod otvírati do **síně**.

Síně účel který?

26. **Síně** naposledy účelem bude,

I. věcí ukázati třídy tytéž ve vypůjčené způsobě, rozmanitým totiž věcí přejmenováním,

II. slov prohlédati přetvořování,

III. o ozdobnostech všelikterakých jazyka předkládati pravidla, i ukazovati tajnou jazyka kde kterého povahu, i tak cestu otvírati kudy již přímo jíti ke spisovatelům a nezávadně všecko procházeti.

Jednotlivých těch věcí poměr k sobě

27. Krátce: Předdomí ukáže jazyka kostru brána tělo, síň život a barvu. I zobrazí nám **před-**

domí jazyka analysi slova o sobě volná, porůznu ohledaná. **Brána** synthesi slova mezi sebou sestrojovaná. **Síň** synkrisi, přirovnávání totiž věcí vespolek co do týchže ponětí a přirovnávání jazyků mezi sebou co do úsloví.

NB.

28. Pomýšlel jsem zajisté dříve sepsati též **zadní dvéře** latiny, ve kterých by spořádána byla dávná a zastaralá Latinův slova, aby nic nezdálo se, že se nedostává metodě této ku celosti jazyka. Avšak poslednější myšlénky poučily mě, předně, že ničemu nesluší učiti leč k užitku (zás. CLXXII.) Zastaralých pak a opuštěných slov který již užitek? Pak: Ničemu nemá vyučováno býti, čemu se jest odučovati (Zás. LVIII). A přece taková slova probírajíce učili bychom, napomínajíce pak, že jich nenáleží pokládati, odučovali bychom t. j. též dílo bychom tkali a rozetkávali. Tož, která potřeba haraburdí Římanů shrabávati? Nečiníme-li toho vlastním jazykům, abychom zavržená slova tak shledávali, proč cizím? 4). Naposledy pro staré-li spisovatele, jimž vyrozumívati třeba, tamž tedy odloženo budiž touto pilností i zpraveny buďtež slovníky (o kterých jsme mluvili, a ve hlavě XVII. více povíme) plné, všecka naskrze slova pořádající. My zatím učme počátečníky latiny spíše růže trhati než trní.

Zadní dvéře (slov zastaralých) proč se k tomu nepřidávají

29. Pozůstává, aby o povahách knížek těchto vůbec uhozeno bylo, prve než přistrojí se jednotlivé. Prvou bude, aby byly, pokud lze, krátky (po zás. CLIX), totiž aby nás od hlavního cíle, a ten jest čítání spisovatelů, dlouho nemeškaly, i tudy aby neměly zacházky než cestky naprosto přímé i podobu i výhodu. (Zás. CLIX. Vým. 3).

Tyto knížky všecky ať jsou

NB.

(1) krátky

30. Druhou, aby byly zprávně psány obsahující věcí způsob pravý, řeči pak (na kterémkoli stupni) výborné formy i neomylné normy a naposledy řízení stálá pilnosti (po zás. CLXXVII. a výměscích 1. 2. 3.)

(2) zprávny

(3) postupující touž metodou

31. Třetí, aby postupovaly metodou touž poněvadž to líbeznosti prospívá a rychlosti (po zás. CLXV.) Kterákoli tedy mějž předně **text**, pak **slovník**, naposledy **mluvnici**. I této rady jest důvodem, že při rozumném studii jazyků vyrozumívání věcem nutné napřed jde. Prvým tedy studia toho základem buďtež anebo věci samy, ježto smysly sluší pozorovati nebo zástupce věcí obrazy; nebo naposledy zprávné popisy věcí 5). Kteraké poněvadž věcí vyjmenování neboli jiný o věcech vypravující text poskýtá, na prvém má státi místě. A že to, co nejprve na věci se řine, a jejich podobizny sobě vytvořuje, mysl jest; mysli pak vykladačem že řeč a řeči, které se nerozumí, do řeči, které se rozumí, vykladačem že jest slovník; ten právě tu buď nejbližším i nerozdílným textu průvodcem. Naposledy ať jde za tím mluvnice jakožto obého účtovatelka, všecky věci oněch vysvětlující, dokonávající, zapečeťující. Slovník prostřed stojící bude moci býti oběma sluhou a prostředníkem (právě jako příčnou stěnou, aby nikdo v mluvnici vpadnouti se nepokusil, leč by prošel text a slovník).

I. Text — *II. slovník* — *III. mluvnice*

(4) z mezí vytčených nebudiž vykračováno

32. Čtvrtou povahou bude, aby průpravné naše knížky vytčených mezi sebou mezí právě ostříhaly, ani jich i pak samy sebe a žákův nemátly nebo nepletly. Bude to, bude-li předdomí toliko základy pokládati, ke stavbě nepospíchati; budeli brána toliko stavěti, k ozdobám nevybíhati. Čeho však že tak zhola šetřiti sotva jest možná, nechať odtud vysvitne, že jakkoli věcí kterýchkoli stupně mezi sebou dosti se ukazují, přece jejich odstíny namnoze tak se tají, že rozeznati jich nelze. U př. zelená a žlutá barva i zase žlutá a červená rozeznávají se dosti patrně celým arci stupněm. Ale však budeš-li chtíti je po stupních pokládati, abys viděl, kterak ta v tu přechází, sotva najdeš, kde bys na jisto říci mohl, že tato přestává, onano nastává. Totéž při slovech

platí; které prvotno neb odvozeno, prosto nebo složeno jest, vlastního vyznamenání nebo přeneseného jest, snadno rozumím; ve kterou však třídu to neb ono slovo spíše zapsati přijde, všude dostatečně nespatřuji; tak někde tuze na sebe se ponášejí, že buď se zastěňují nebo za podobností i příbuznosť sebou přivodí. O čemž svými místy více 6).

(5) Ať zachovají všude zevrubné po stupních jití

33. Páte, potřebnou bude věcí, by kterákoli tato knížka sama mezi sebou i ve příčině svého vlastního úkolu ve všech částkách větších a menších zevrubného ostříhala po stupních jití. (Zás. LXXIV;), by tudy jako právě umělý schod netoliko padů bezpečnými činila vtipy, alebrž i uchovávala nesnadnosti a kterékoli obtížnosti. (Viz zás. LXXVI. vým. 1. a 2.)

(6) Ať psány jsou způsobem prostonárodním a historickým vypravováním.

34. Šesté, psány buďtež všecky metodou prostonárodní jako historické nějaké vypravování, vypravovacím pořadem všude tak světlým i slovy tak jasnými, aby i od chlapců vše to se žádostí čteno býti mohlo, s pozorem pak jsouc čteno nechápáno býti nemohlo. Jelikož tak teprve bude moci s prospěchem čteno býti. (Zás. XC., XCII., XCIII. a CLXX. 7.)

(7) a ku cvičení případným pořádkem

35. Sedmé, psány buďtež tak, aby ku vlastnímu žáků cvičení příhodno bylo vše. (Zás. CLXXI. a CLXXXIV.) Což bude, upraví-li se vhod k oběma knížkám (textu a mluvnici) tou pečí slovník, aby žáci vše vykládati sami zavozování jsouce zblouditi nemohli nikde (leč by snad dobrovolně chtěli.) Při samém pak provádění cvičení vždy text vediž čtenáře ve slovník a ve mluvnici; slovník pak a mluvnice puďtež zase v text. Což tak bude moci se díti, anobrž třeba bude, bude-li před rukama text toliko latinský, mateřský překlad sobě zpravovati budou-li žáci zavozováni sami slovníkem a mluvnicí. Též bude-li toho, čehokoli kde šetřiti třeba mluvnicky, slov-

ník připomínati, ne však vykládati, alebrž ukazovati, kde onoho poučení v mluvnici náleží hledati. Mluvnice naposledy k jednotlivým pravidlům velmi mnohé přičiňujž příklady, avšak číslicemi toliko ukazujíc jmenovitě, ve kterých textu obvětách podobné věci se vyskytají a hledány býti mají 8).

(8) i posléze jednotlivé mějtež své vnady vtipů

36. Naposledy jednotlivé tyto knížky mějtež vlastní své ozdoby i rozkoše vtipů; text rozuměj, o věcech popisy snadné a milostné, illustrované (jest-li kde třeba), obrazy malovanými pro lepší vštípení. 9) Nebo chceme i prospívati i pobavovati mocně, aby v nich se přemítati každý chtěl milerád, nikdo nemohl bez jistého prospěchu; což se stane, budou-li se věci, kterékoli lze, samozření (autopsii) předestírati (po zás. CLXXXIII. s vým. 3.) Mluvnice pak přednosť zvláštní v tom bude, aby latinského jazyka k mateřskému stálý obsahovala parallelism, ku všelikému pravidlu obého jazyka příklady přidávajíc, aby přehlédnouti lze bylo, máli zvyk mateřštiny cos podobného neb rozdílného neb i protivného. Kterémukoli tedy národu a jazyku zvláštní bude třeba mluvnice, aniž má napotom mrzeti muže učené pozříti tuto obtížnosť, budou-li chtíti, by o mládež jejich náležitě se bylo postaráno 10.) Slovník naposledy kterýkoli (ku předdomí, bráně, síni) bude dvoudílen, latinsko-mateřský a mateřsko-latinský. Onen dá se hotový žákům do ruky, jakožto jim hned od prvého přístupu (k textu a mluvnici) potřebný Mercurius. Druhý nebude obsahovati vytistěná než slova mateřská; mezery latinských ostaví se prázdny za příčinou překrásného žákům cvičení. O čemž ve hlavě následující § 12. a XIV. § 16.

37. Že tak teprve tyto průpravné knížky jistými budou nástroji hbitého, líbezného i mocného prospěchu, docela důvěřujeme. Ale to ukázati přijde již zvláštní hlavou.

Hlava XIII.

Navržení metody jazyků nejnovější co do způsobu vyučovacího čili co do hbitého a libezného cvičení.

Učebných nástrojů užitek ukazuje se

Darmo jest míti nástroje, neumíš-li s nimi zacházeti, k čemu a kterým pořadem i způsobem jest se jich jímati. Kterak s učebnými našimi nástroji (předdomím, branou, síní) se obírati nebude moci sice nevěděti, komu neznámy nejsou předložené již základy didaktické; přidejme však něco, aby se ukázalo, že napřed bylo rozmyšleno všecko a nastrojeno ku snadnému, hbitému i mocnému užívání. Aniž jinému zde učiti budeme než ve skutek obraceti některá didaktická ředidla, (jakož ve hl. X. byla předestřena.)

(1.) učeným toliko a vyučování znalým a chtivým

2. A to předně, protože ku dobrému vyučování pohledává se dobrého učitele (po zás. XVI.), učitelem pak dobrým jest, který může, umí, chce vyučovati (zás. XVII., XVIII., XIX.); metodou nejnovější vyučovati nikdo se nemá pokusiti leč umělý, vyučování znalý a chtivý, sic jinak v šanc sadí sebe a umění.

(2) a vybraným žákům

3. Pak, poněvadž ku zdárnému vědy vštěpování též učně pohledává se dobrého (zás. XVI.) t. j. učelivého, který by mohl, uměl i chtěl vyučován býti (§ 15. s následujícími zás.); jazyků učiteli prvou bude opatrností, šetřiti, které by měl připouštěti žáky, aby dal-li by sobě cpáti špalky a stonky nebo povahy ještě nepovolné práce nemařil a místo chvály neutržil posměchu. Bude-li tedy jemu dáván, komu bůh mysli nebo zdravých smyslů odepřel, má říci co tam král israelský, nepomáhá-li bůh, já odkud? Anebo budou-li chtíti rodiče, aby příliš spěšně jim vytvořeny a vykřesány byly jejich sochy (Merkurové), má raditi ku trpělivosti, až by otuženější síly přirozené vykřesávání připouštěly bezpečněji a lépe. Tak dojda

nejiných než již ku vytvořování způsobných bude moci nadíti se prospěchu píli rovného.

(3) a lépe jest těch více připouštěti raději nežli méně. Než i ty

4. Třetí, že žáků se vystíhání i pospolná zápasení brusem jsou pilnosti (po zás. CLXIII. vým.), má dobrý učitel již hned s počátku to opatrovati, aby toho brusu jemu i jeho žákům ne nebylo, t. j. má spíše více jich než jednoho nebo málo sobě ku cvičeni přáti a připouštěti. A tato žáků mnohosť neb i množstvo, by mu nebo jim na překážku nebo roztržitosť nebyla, spíše jemu a jim velikou výhodou; tohoto trého přijde šetřiti nutně. Předně, nemá ledakdy žáků připoustěti nebo rozpouštěti, než touž dobou všecky spolu, aby mohli stále všickni týmiž úkoly na jednou a jednou cvičení i po stupních vždy spolu vedeni a dovedeni býti k cílům. (Nebo tím toliko způsobem stačuje pastýř stádu sebe většímu, když týž dobytek na touž pastvu spolu vyhání a zase shání; sic by nestačil, kdyby porůznu po jiných a jiných polích měl býti rozváděn i tamž ostříhán i zase odtud sváděn.)

1. spolu cvičiti ať začne, které cvičí

Druhé: všecky má cvičiti, ne jednotlivých t. j. nikdy nemá cvičiti nikoho ze žáků samojediného (ni ve škole ni kromě školy) než všecky spolu. K nikomu tedy nemá přistupovati zvláště ani dopouštěti někomu k sobě zvláště přistupovati), než má na katedře stoje neb na místě, odkud by ode všech spatřován a doslýchán býti mohl, jako slunce paprsky, svými najednou a jednou osvěcovati všecky 1). Třetí, pozornými sobě musí učiniti všecky, aby, cokoli vede, ukazuje, vykládá, v užitek obrací, jist byl, že ode všech uchopeno, pochopeno, v mízu a krev obráceno jest. (Čehož částečnější způsoby a cesty hned ukáži v § 15. Nyní toliko bylo říci to, kdo zdárně chce vyučovati, že má raději chtíti více jich než méně vyučovati).

2. i spolu všecky ať cvičí, ne jednotlivých obzvláště

3. Ať umí pozornymi sobě je činiti

4. žákův chtivost sluší naunazovati.

5. Čtvrté, že nikoho dobře učiti nelze, leč učení chtivého (zás. XXIX. a CLXXVI.), nemá pokoušeti se dobrý učitel nikoho bezděky učiti než má

usilovati, aby všecky své prve učení co nejchtivějšími učinil; i za tím koncem má (po zásadě XXXI. a XXXII.) jednak učení samo (zde jazyk latinský), jednak způsob vyučovací, jak neshledají nic než kratochvíli, pilně schvalovati, a naposledy sebe učitele otcovskou k žákům láskou; (o čemž zásada CLXVI. a následující dvě. Též CLXXIII). Aniž naděj se on, že jinak budou žáci než on sám jest: milými, milým-li sám, bodrými, bodrým-li on. Zde přepravdivě platiti bude ono: jaký pán, taký krám (Qualis rex, talis grex.)

5. Nástroji učebnými náleží opatřiti všecky,

6. Páté: že bez nástrojů pracovati nemožná (zás. CXXXIV.), nástroje pak že třeba by zhotoveny byly, a po ruce anobrž v ruce (zás. CLXI), nikdo nemá počínati novou metodou vyučovati, leč až žák všeliký opatřen bude nástroji všelikými (ku přítomnému úkolu potřebnými), aby jedenkaždý rovněž jako učitel v ruce měl své vlastní všecky, kterých třeba, a to, co knížek učebných se týká, téhož vydání, aby listy, stránky, řádky a všecko se shodovalo, aby ani nic nejmenšího nebylo, což by mohlo překážeti neb obmeškávati.

6. a z nich především vypraviti všecky chyby tiskařské

7. Šesté: poněvadž třeba, aby nástroj ku práci neomylně byl jistým (po § 150. hl. X.), k učení se pak jazykům nástrojem že nám jsou knížky učebné, k jichžto vytištění sotva nadíti se můžeme tak pilných tiskařů nebo tak okatých opravovatelův, aby žádničké chyby se nebylo dopuštěno: má učitel chyby tiskařské, prve než úkoly bývají počaty, odvarovati ze všech výtisků žákovských, t. j. má poručiti přede svýma očima je napravovati, aby při jiných potom knihách též opatrnosti, příčin i způsobu následovati přinaučovali se žáci sami.

7. Jiných mezi tím knížek nedopouštěti.

8. A že cestou rychlosti jest, přímo k cíli se nésti, zápolí a závad utíkati, (zás. CLIX), my pak průpravné své knížky tak patrně jsme upravili, aby přímou cestou k cíli vedli; má se vystříhati, kdokoli bude

chtíti těchto užívati, cizího cos přiměšovati, zbraňuje netoliko za vyučování, (any tyto věci stačují), alebrž mimo ně, aby žáci jinam neronuli a nepříslušných věcí nemíšeli. Skákati by to bylo, ne postupovati, čímsi těkavým a nestálým. Pomeškávati se na věcech jistých a jimi se odchovávati třeba (praví Seneca), chceš-li něčeho získati, coby v mysli tkvělo věrně. Nikde není, kdo všude jest. Ať tedy navykají zřízené býti mysli, kteréž jest základem předním moci se zastavovati a v mysli pobývati. Rozptyluje mysl knih množství atd. Anobrž soudíme, že ani našich věcí nesluší jim dopouštěti neb ukazovati mimo ty, které k přítomnému přináležejí úkolu. Předně proto, aby nikdo spoustou následujících věcí nebyl děšen. Pak, aby ze zvědavosti na to vpadna, (jakož jsme žádostivi budoucí věci předchvacovati), sebe nezmátl. Naposledy, aby nikomu příčiny nebylo ze žádosti větších věcí přítomnými menšími opovrhati neb aspoň jimi nedbaleji se obírati i tudy se obmeškávati od následujících.

(ani našich)

Ani těch nebrati přeskáčkou

9. Osmé, poněvadž žáka jinak než po stupních ve vědu zavoditi nemožná, (zás. XXI.), naše pak knížky že ku spisovatelům jsou stupně (hl. XII. § 16), a mezi sebou vespolek též po stupních že jsou strojeny (tam že § 20.); má se vystříhati, kdokoli bude chtíti jich užívati, skoků se dopouštěti, i má postupovati ve všem tak, jak nástroje ony pořád po sobě jdou, předdomí procházeje dříve brány, potom pak bránu dříve síně přede spisovateli. Kam přísluší sama vniterná těchto schodů strojba, aby totiž nepokoušel se počínati nikdo od jinud než od textu, (který v tomto nebi vždy prvou jest věcí hybnou po § 35 hlavy předcházející), nikde jinde přestávati než na mluvnici (která vědy filologické jest vrchem); sice že najde a žákům spůsobí závady jisté (po zás. CLXII.) Důvod tohoto pořádku podali jsme více slovy ve hlavě XII. §., 7, 8., 9., 10., 11.

I vždy textem jest počínati, na mluvnici se stavovati

10. Deváté, poněvadž řeč rozum také a práci v sobě zahrnuje, (hl. I., § 24. a 26), sluší vždy při žáku jazyků tré spolu cvičiti, **mysl, ruku, jazyk.** Mysl, aby, čemukoli se učí, tomu vyrozumíval, to rozsuzoval, v paměť uvodil. Ruku, aby, čemu rozumí, uměl vyjádřovati písmem t. j. pronášetí prve o tom pomysle. Jazyk, aby, čemu rozumí a pérem vyjádřovati zná, uměl také ústy vypravovati za potřebou nenadálou. Tedy kolikým věcem se učívají, tolikým rovněž by rozuměti, a kolikým rozumějí, tolikė též by pérem, brzy pak i ústy vyjádřovati navykali žáci, dobrý má usilovati učitel. Toť tedy má býti stálou vyučovací metodou, na den kterýkoli, i v hodinu kteroukoli: 1. vykládati věci a slova, aby jim bylo vyrozumíváno, 2. kázati totéž psáti, aby navykali prve o tom pomyslíce vyjádřovati, čemukoli rozumějí; 3. naposledy čísti z písma neb odříkávati z paměti totéž právě až ku hbité jazyka cvičnosti. Tak přijde postupovati vždy, stupňů těch nesluší másti nikdy. Nebo vyrozumívati je čímsi velice snadným, jakožto co jedním mysli úkonem, pozorem, se zpravuje. Vytvářeti rukou, těžší jakožto co k teorii přidává praxi; snadnějším jest však, než ústy promlouvati, protože dává chvíli pomysliti o tom a prodlení nahlédati ve slovník. Jazykem hbitě věci vypovídati je cosi dokonalosti nejbližšího, jakož co mnohého vyhledává cvičení až ku dokonalé způsobilosti.

9. Tré budiž denně cvičeno, mysl, ruka, jazyk.

totiž všeho (·) vykládáním, (:) psaním, (:·) odříkáváním

11. I ačkoli se didaktikové domnívají, že při tom trém take okolnosti času sluší šetřiti, aby totiž na cvičení rozumu oddávána byla doba ranní, ruky a jazyka popolední (protože při člověku ráno čily jsou smysly, kterých třeba jasných a pozorlivých ku hbitému věcí chápání, ruka pak také čerstva pokrmem požitým); přece metoda jazyků toto vždy pojiti dopouští, anobrž žádá, totiž aby jednotlivým hodinám vykázaný úkol nejprve v rozum náležitě

a to v předpoledních a popoledních hodinách.

byl vštěpován, hnedle potom za lepším vštípením přepisován, teprve jazyka cvičeními co nejběžnějším činěn.

10. Žáci všecko sami konejtež, učitelové toliko řeďtež.

12. Desáte, poněvadž pravá didaktika učni ukládá práci, učiteli řízení (viz zás. XXXIII. a XXXIV. se vsutým výkladem a CLXXI., CLXXXIV.), nic v této metodě nedějž se jinak než aby učňové vždy všecko sami konali, učitelové pak vždy jejich práce řídili; poněvadž totiž ku cvičení mysli jedině prospívá vlastní věcí spatřování i na věcech se pomeškávaní (po zás. CXVII.), buďtež žáci zavozováni všecko sami poslouchati, viděti, čísti, vykládati i tak všecko sami vystíhati. A poněvadž ku cvičení ruky hodí se psáti, mnoho a zprávně (tamže § 84.), pištež tedy stále, t. j. opisujtež všickni a jednotliví samy knížky své, všecky a jednotlivé, totiž text překládajíce a zase převodíce 2), slovník pak mateřsko-latinský, mateřsky toliko vytištěný rukou svou doplňujíce (jakož jsme navrhli ve hl. XII., § 36. na konci, a jakož svými místy zvláště ukážeme o slovníku ku předdomí, bráně i síni). Ku cvičení pak jazyka že častý zvyk mluviti prospívá, buďtež všickni cvičeni zřetelně vše zde čítajíce a zase pročítajíce, pak z paměti odříkávajíce, teprv o týchže věcech rozmlouvajíce hojně (s učitelem a mezi sebou 3). Tak když se předse půjde stále, praxí samou jímati budeme mysli těkavé, aby nemohli než **to konati**, a to bez tesknosti. I bude-li toho dosaženo, bude nemožno tak mysli žáků známostí věcí nezapojiti jako nevybrousiti ruky a jazyka ku hbité zběhlosti.

11. Učením ať vždy je předehráváno.

13. Jedenácté, poněvadž veškero jazyka studium na jakési práci se zakládá, práci pak nejlépe prací, ale za předchozí teorie (po zásadě CXXXI. a CXXXIV.) se učeno bývá; práci žáků budiž tu pilně předehráváno vždy a všude k oku ukazujíc, kterak jednokaždou věc náleží psáti nebo čísti, vyslovovati nebo vytvo-

řovati, skládati a rozeznávati, ani žáci toho pozorně šetří, poslouchají, se dotazují a hned o to se pokoušejí, a to potud, až by neomylným smyslem i věc i způsob věci postihnouce téhož po nás dělati žádali i pak dělali. Nebo v pravdě spatřiti dobře práci dobrou jest se jí naučiti. Než že práce tím mocnější působí prospěch, čím bude častější a bedlivější (zás. CXXXVI. s výměskem a zas. CLXXXIV.), aby dobře věci a slova všecka v rozum a pamět sobě vstěpovali žáci všickni, buďtež jim obmýšleny příčiny často je čítati, a zase přečítati, aby dobře psali, často psáti a zase přepisovati, aby dobře mluvili, často mluviti, se dotazovati a odpovídati. A ty poněvadž již opatřeny jsou a nebudou moci chyběti, půjde-li kdo po návodu metody této; třeba jest, by stálými vše hlučelo cvičbami.

14. A poněvadž při počátcích nejhlavněji pozoru třeba (zás. CXXXV.), aby zde v ničem se nehřešilo, velikou velmi přijde vésti práci; ne žeby zde hřešiti potupněji bylo než potom, než že škodněji ku potomním věcem. Tedy v počátcích pomalu, ne mnohých věcí, ale mnoho kráte (zás. CXLIX. atd.)

(12) Pospíchati s počátku nebudiž jim dopouštěno

15. Třinácté, poněvadž smysly stálými jsou vědění vůdci (zás. LXXXIII.) i přepevnými základy (tamž násled.), vnadami příhodnými přijde je stále vzbuzovati (zás. CLXX.) Kterými pak způsoby náleží je vzbuzovati a při pozornosti uchovávati (což jinak při pacholecí mysli těkavé a potočité ne tak velice snadno), nesluší nevěděti didaktikovi. Poněvadž zajisté metoda tato všecka na pracích se zakládá, všecka smysly probouzející jest (nebo co kdo sám koná, toho nemůže nepošetřiti), však co dělati budeme, aby také pozorovali prve než co konají? t. j. když učitel příklad ukazuje, vykládá, napodobovati učí? Odp. Pozornost lze prospěšně vylákati umě-

(13) Učitel smysly učňů při pozornosti zabavovati ať umí a se snaží

ním oním, o kterém jsme zde málo výše (§ 3.) navrhli. Totiž, nebude-li učitel žádnému samému mluviti nebo něco ukazovati, vždy všem spolu. Stoje tedy na místě vyšším (1) má očima po všech jíti i nedopouštěti nikomu co jiného konati nežli zase v něj oči vtýkati; (2) má pozornosti, koliko lze způsoby, napomáhati, řečí totiž, posunem, malováním na tabuli, na které se dívati má poroučeti všem 4); (3) má za prací tytýž řeč přeruše říci; ty neb ty, co jsem teď řekl? Opakuj toto slovo nebo rčení neb obvětu. Ty, řekni, kterou příčinou sem dospěno? A podobné věci podle prospěchu každého stupně. Bude-li kdo postižen, že nepozoroval, budiž ihned pokárán aneb i potrestán. Tak bedlivosť pozornosti zostří se naskrze. (4) Podobné tázal-li jsi se jednoho některého a ten vázne, skoč na druhého, třetího, desátého, třicátého a odpovědi žádej, otázky neobnově. To vše za tím účelem, aby cokoli jednomu se praví, všickni zvykali pozorovati, chápati, chvátati. (5) Státi se také může, nemůže-li jeden a druhý něčeho říkati, aby vytazováno se bylo všeho zástupu A potom kdo nejprve nebo nejlépe odpoví, schválen budiž před očima všech za probuzením řevnivosti. (6) Tak když z knihy něco předčítáno bývá, poroučeno budiž každému do jeho se dívati a hned tomu hned onomu čtení dále vésti (7). Totéž děj se, když jimi samými text vykládán bývá (8). Když pak vyučováno bývá psaní neb pravopisu 5) neb čemukoli podobnému, kázáno budiž k tabuli jíti a před očima všech o napodobení se pokoušeti hned tomu hned jinému beze všeho pořádku, aby téhož na sebe čekal každý, i tudy pozorovali všickni atd. Takto pozornosť brousiti každodenně spr̄va povlovně, vždy bedlivě, nebude moci než uvoditi způsobnosť, věc po všecken život velice prospěšnou, kterak smysly jímati

(1) oči vždy po všech obnášeje,
(2) vzbuzuje pozornosť, kolikerými lze způsoby,
(3) týtýž se vytazuje,
(4) od žáka k žáku se obracuje,
(5) všeho zástupu se vyptávaje,
(6) káže čtení na přeskáčku dále vésti,
(7) jakož i výklad,
(8) psáti cviče před očima všech.

i stále po věcech, které se v tu chvíli konají, obraceti 6).

NB.

16. O ukládání na paměť toto zvláště sluší připomenouti. Vše, co obsaženo v knížkách průpravných, sluší si osvojiti na vlas a vrýti v mysl jako rydlem železným, ani to jenom právě umíme, co v paměti máme; však ne proto tak, aby něco toho násilou nebo kvapným chvatem v paměť bylo vpěchováno, nýbrž vše po zvůli toliko vkapováno, t. j, aby na cvičení potud bylo naléháno, až by žáci sami dívati se do knížek sobě do konce zoškliivíce je odhodili a po paměti pracovati i odříkávati raději chtěli; aniž tak, aby při říkání z paměti úzkostlivě bylo vymáháno pořadu slov anebo vět. Nebo stačí všemu porůznu právě vyrozumívati i hbitě toho zase podávati, protože sotva se to stane, aby kdy v životě přišlo to vésti tím pořadem, kterým to vypsáno ve knížkách těchto 7).

Paměti nenáleží násilně mořiti; zvykem a cvikem jest ji posilovati

17. Utvrdí naposledy vyrozumění všemu, spamatování, provádění všeho zkoušky stálé, o jejichžto způsobu částečně snad poučíme v následujícím. To jenom vůbec zde jesti říci. Kolikrát přehlédají se cvičení kterákoli, veřejně buďtež přehlédána a opravována, tímto způsobem. Odříkávej své věci každý, neb ukazuj, ani poslouchají a dívají se (spolu s učitelem) spolužáci všickni. I budiž dopuštěno, komukoli zdáti se bude, že něco neprávě jest uděláno, řeč převzíti, poučiti, tázati se. Neznamená-li chyby nikdo, ať káže učitel zastaviti se i pozorovati všem, zdali se domnívají, že to neb ono, právě tak jest vykonáno? Kdež prvý v odpovídání úkol připadniž na toho právě, který posuzován bývá, aby sám sebe opravil, můželi. Pakli ne, ať soused ten onen anebo kdokoli může ze všeho zástupu. Nikdo-li, teprve má učitel netoliko chybu ukázati, nýbrž ať i vyjeví původ chyby čili příčinu, po které znamená, že v ni uběhl. Toť teprv bude tak opra-

Zkoušky buďtež ustavičné

vovati, aby nákaza snadno zase podjíti nemohla (po § 155. hl. X.)

Účelnějšího něčeho zkušením jest vyšetřiti

18. A to vůbec o provádění metody naší, budiž řečeno, což kterak ve všelikých částečnostech potká se s prospěchem, potom ukázáno bude. Zatím nikdo nebude pochybovati, že z didaktických ředidel i umělou snažných učitelů praxí lze shledati více takovýchto věcí, jichžto šetřiti sluší s užitkem velikým velmi.

Hlava XIV.

Předdomí jazyků nejnovějšího navržení (3) co do textu, (14) slovníku, (17) mluvnice, (25) i užívání toho všeho.

Předdomí pilně sluší zpraviti

V počátcích věcí veškera jest platnosť budoucího prospěchu jako v semenech rostlin naděje o budoucí úrodě. Odtud toto didaktické ředidlo: Vše s prvapočátku budiž nejlepší (zás. CLXXVIII). Když tedy předdomí prvé jazyka počátky obsahuje, největší peči k tomu jest prohlédati, aby jednak náležitě bylo zpraveno, jednak uměle potřebováno. Pročež málo kolikosi slovy nastiňme jeho strojbu i připomeňme cožtož o jeho náležitém užívání.

Strojba jeho trojdílna

2. Strojba po obecném již daném zákoně (hl. XII. § 29.) jesti trojdílna. První částť obsahuje věcný oddíl prvého cvičení, základní slova veškerého jazyka pořádně rozvedená. Druhá stránku dobnou, mluvnická pravidelka o tom, co prvým počátečníkům náleží ne nevěděti, i co základy umění pokládá. Třetí částť jest praktická čili cvičebná, obsahující slovníček, po kterémž bude vtipům přemáhati ony věci prvější.

V textu jeho čeho šetřeno

3. O části věcné; totiž textu ku předdomí čili počátečném věcí vyjmenování sluší říci,

I. kterým výběrem slova sem jsou svedena; II. kterým pořadem rozvedena; III. kterými mimo to oddílečky.

Prvé slova veškerého jazyka snadnější v něm spořádána.

4. V prvém vydání předdomí (r. 1632) vybrali jsme veškerého jazyka slova snadnější, jichž by počátečníkům okamžitá potřeba hned býti mohla, nejhlavněji při těch věcech, které ve škole vidí, slyší, konají. I zdálo se nám, že jsme sobě ne nerozumně vedli postupujíce od věcí snadnějších k nesnadnějším, ode bližších k dalším, jak že se má díti ukazují zás. LXIII. a LXIX. Ale nyní jiného se chytiti způsobu přinutila nás jiná didaktická ředidla, zás. LXVI., LXVII., LXVIII., LXXIV. s výměskem jejím a zás. CXXXVII., CXLVII., obzvláště pak znamenité ono i obecné ředidlo zás. CLIV. obsažené. My totiž nepouštíme se nyni vésti dílo částečné než celé, nestrojíme ukázati žákům něco jazyka latinského než jazyk veškeren. Veškerého tedy tohoto stavení sluší hned zprvu pokládati základy tak valné, aby vše z nich potom vyvedeno býti, a tak mocné, aby vše svou silou státi mohlo, nepotřebovati cizích podpor. Což jinak nebylo lze než že se pokládají kořeny jazyka veškerého. Avšak tomu jest na odpor ředidlo, že snadnější věci mají se předesýlati. Odpověď: Všaktě věci snadnější jsou prostější. Než mnoho z toho není tak velmi běžno? Odp. Ještě o to nečiniti, aby žáci vše, co se namane, jmenovati t. j. vědy ovoce česati počínali, než aby učili se pokládati základy řeči. Tedy kořeny jazyka k tomu napomáhají, ne větve neb ovoce. Vyšetřil to, čeho o uměních vůbec sluší šetřiti přebystrý Verulamius 1), když takto psal: Uměním ve skutečnosti přihází se též co rostlinám. Máš-li úmysl rostliny některé užiti, do kořene ti nic není co se s ním stane. Pakli chceš přesaditi do země jiné, bezpečněji jest kořenův užiti, než ratolestí. Tak

Odpor 1.

2.

NB.

nemohli jsme mateřských opouštěti kořenův a tudy ani těch latinských slov, která jim se vrovnávají. Pak spojitosti věcí ve hlavních jejich stránkách nezbytné bylo vyjádřiti (po zásadě, že věci nejprve sluší rozprostírati před očima mysli, teprve jmenovati), kde však poněvadž slov prvotných často se nedostávalo, přibírati bylo ta, která to vyznamenávala, co bylo vyjádřiti. U př Principium-medium-finis. Hle prin-cipium slovo složené! kterému mateřské taktéž složené se vrovnává, An-fang. A přece obě musili jsme pokládati (leč bychom byli chtěli mezeru ve věcech připustiti i másti pojmy mysli). Naposledy, naději jsem měl, že vaditi nebude, počnou-li počátečníci v přidaném slovníku některá odvozená a složená slova spatřovati a tak jiného cos vedouce se nastrojovati k odvozování a skládání. Máť arci vše, co předchází, stláti cestu všemu, co za tím jde (po zás. CLXII. s výkladem jejím). Aby však začátečníka nic nemátlo, pokládají se ve slovníku slova odvozená a složená jiným tiskem a jinou polohou 4).

Způsob strojení nejnovějšího předdomí, proč slova neuvedená u věty:

NB.

7. Co se pořadu tkne, v dřívějším předdomí byl jsem uvedl slova ve větičky krátké za potřebou, aby vazba spolu byla pochopena. Avšak v krátce potom uznamenal jsem chybu, i jal jsem se ji napravovati. A napraviti nyní ještě i věc prostěji počíti, nutí ředidla didaktická. Omatem totiž bloudili jsme, já a přátelé, snažíce se počínati i prvé jazyka základy slovy vázanými, větami, i sám se již divím, kterak jsme se tak mýliti mohli ve věci této. Ošálila totiž mě a mnou jiné ona podobizna příčiny, kterou jsem byl ve předmluvě na bránu položil jakožto základ svého předsevzetí: že ze samých různo stojících slov právě tak nemůže řeč vzniknouti jako nelze písku ve snopky vázati nebo z kamene zdi bez vápna vyvésti; jakoby pak nebylo třeba kameny dříve obzvláště také lámati, svážeti i okřesávati prve než ku stavění přijdou. Naprosto zde se nám přihází, jako jiným jinde

zde onde, ba jako všem ve všelikých lidských vírech, že přílišný k vytčenému a z daleka spatřovanému cíli chvat od cíle nás anebo strhuje aneb aspoň obmeškává, když kvapnými skoky v rokle a jámy se vrážíme, odkud vyvaditi nelze buď nikdy nebo nesnadno, aniž na jisto. Co pak jest jazyka studium větami počínati než pobluzovati od samičkých šlepějí přírody (umění vždy vzor ukazující)? Nebo známo, že příroda všeliká svá díla čímsi nejmenším počíná, a že od prostých věcí ku složeným postupuje. A shledáváme, že umění jí šťastně následuje, kdekoli následuje. V malířství zajisté neučí mistr učně nejprve lidských obrazů vytvářeti, ani obrazu částek některých, oka, nosu, obrysů úst atd. než pokusy prvými jsou mu tečky a čáry. Tak umění čísti kdo kdy počal textem nějakým nebo větami? kteréhož nesluší počínati ani slovy nebo slabikami, než prvými a nedílnými prvky, písmeny, které učeno bývá nejprve porůznu znáti i teprva, když byla dostatečně již poznána, ve slabiky a slova sbírati 5). Aniž počínají nemluvňata mateřskou řeč větami, než kratičkými a snadničkými slovy. Týmže tedy způsobem cizího jazyka nepočne nikdy nikdo vazbou bez matení, bez nesnadnosti, bez váznutí, jako nás poučila ona zkušenost několikaletá. Nebo věty (byť i ze dvou toliko skládaly se slov) obsahují již rčení hotové, které potřebuje rozboru. Kterak pak složeného cos ve prosté rozebere částky, komu prosté věci ještě nejsou známy? Jest-li mezi tím příčinou té neb oné větičky prostých slov hledati a jim se učiti, tedy přece třeba vazby si zatím nevšímati a ji jako stranou odložiti. Stranou však odložiti nelze, co v žáku v ruce a na očích jest. Tedy ucházíno nebývá zmatku, spletkům, meškání se. Aby tedy ujíti lze bylo, věty odložme i zachovejme bráně; zde náleží slova zvláště sama o sobě uvažovati a připravovati je ku potřebě potomní vazby po zás. didaktické CXXXVII.

NB. *NB.* *NB.*

Slova probírají se dvojím pořadem, mluvnickým a věcným.

8. Slova tedy věcí ve předdomí nejnovějším probírají se sama o sobě porůznu, aniž však proto směsičně než pořadem dvakrát umělým,

mluvnickým a věcným; nebo po zevnitřním zřeteli jesti to pořad mluvnický, protože v prvé hlavě probírají se jména podstatná věcí, ve druhé hlavě přídavná, v třetí náměstky, ve čtvrté slovesa, v páté příslovce atd. A přece pořad tento jest zároveň pořadem věcí nejvniternějším; any s počátku vypočítávány věci samy, tak že veškeren vesmír po svých obecných třídách se prohlédává a jmenuje se, jak se co očím naskýtá (pokud slova prvotná nebo trošičku odvozená stačují) ve hlavě I. Potom uvažujeme základní způsoby věcí, přední totiž případnosti věcí, vyjádřené jmeny přídavnými ve hlavě II. Potom dotýkáme náměstek ve hlavě III. Odtud přecházíme k ohledávání hnutí, dějův a stavů při věcech, i to vyjádřujeme případnými slovesy, ve hlavě IV. Hned potom k ohledání způsobů při dějích a stavech, kteréž vypisují příslovce ve hlavě V. Za tím jdou okolnosti věcí a dějů, kteréž vymezují předložky ve hlavě VI.; tož týchže věcí a dějů spojitosti, vyjádřené slovíčky, které spojkami nazýváme, ve hlavě VII. Naposledy dotýkáme věcí a slov množení a vazeb, ve hlavě VIII. Tak po svých částkách hlavních rozvíná se veškeren sklad věcí a slov.

Jména věcí ve hl. I., kterým pořadem rozložena.

9. Již kterákoli tato část má zase zvláštní svůj pořad, ana slova k věcem tak se přispůsobují, že slovo každé nedává se než nejpřípadnější své věci (pokud lze bylo). A to věci i jména věcí předkládají se oním pořadem, který jsme shledali nejpříhodnějším býti vyjmenování věcí, ve hlavě V. §. 16. Nebo nejprve vyčítány věci některé transcendentné (vše, něco, nic, atd.), hned přirozené pořadem náležitým, pak řemeslné, tož mravné a duchovní, ne tak že zevrubně vypisuje se věc některá (nebo toho nebylo lze slovy prvotnými a nesestrojenými), než že ukazují se toliko stěžeje věcí, aby spatřovati začínali, že ve věcech jest nějaký pořad i stálý mezi nimi vespolek zřetel.

Přídavná, kterak, ve hl. II.

10. Způsoby věcí i jejich známky, jména přídavná vypočítávají se zároveň s věcmi z hlavy I.

již známými, ale tak, že spjata jsou s věcmi oněmi, kterým po povaze předně příslušejí, a to vždy po dvou, každé se svým odporným. Čemu zúmysla jsme tak chtěli, ne toliko proto, že tímto způsobem vyznamenání slov lépe chápáno i pevněji v paměť vštěpováno bývá (anytě protivné věci, stavějí-li se vedle sebe, lépe vysvítají), alebrž i by uznamenávati začínali něco věcného. Patrně tak jest věcí povaha, že proti všeliké jakosti druhá se jakosť staví. Naposledy, že k budoucí výmluvnosti až i tak jaký taký pokládá se základ zevrubným věcí proti sobě pokládáním, jehož zevrubně šetřiti počato.

Sloves pořad ve hlavě III.

11. Děje věcí prohlédáme taktéž pořadem věcí vykládajíce, co která po povaze své dělá neb i trpí, přidávajíce však týtýž nástroje, kterými, jsou-li rozličny, věc tatáž rozličné koná věci. Pokládáme pak všeliká slovesa v infinitivu, protože předně tak jenom nevázaně je lze pokládati (jelikož samotný infinitiv, což gramatikové vědí, místo nominativu 6) státi může); pak že infinitiv opravdu slovesa jest kmenem (thema), an má velmi obecné i praprosté vyznamenání i obsahuje v sobě sám všecky osoby, způsoby a časy (čeho snad uváživše stoikové, vyhlásili, že jediný infinitiv jesti slovesem, způsoby ostatní však *κατηγορήματα* appellationes pojmenovaními, nebo *συμβάμματα* accidentia případky 7). Naposledy, užitek to má dobrý pro počátečníky, protože, které je sloveso třídy, odnikud lépe, vysvitnouti nemůže, než z infinitivu, který význak svůj vždycky s sebou nese, ať již mlčím o výhodě při překládání a jiných věcech.

Příslovcí pořad ve hlavě V. atd.

12. Příslovce, předložky i spojky tak po svých též spořádali jsme třídách, že jich smysl a užívání i prvým počátečníkům jeviti se může dosti jasně a hbitě.

Mezislovce a přičestí proč opuštěna?

Mezislovce poněvadž nic ze sebe nevydávají 8), řídčeji ve zvyku jsou i jim velmi snadno, když se naskytají, bývá vyrozumíváno, vypustili jsme; několik před-

ních přidali jsme přece ku hlavě VII. Příčestím, protože všecka pocházejí ode sloves, nemohlo se místa dostati ve třídách slov prvotných.

Předdomí text na hlavy a veršíčky proč rozdělen?

13. Tak jesti text předdomí. A ten rozdělili jsme netoliko ve větší ony oddíly, hlavy, alebrž i v menší, veršíčky, jednak příčinou lepšího učení, aby věc z téže třídy mohla spolu státi a shlednuta býti, jednak příčinou volnějšího užívání, aby v přidaném slovníku místně ukázati lze bylo, kterak přijde vyložiti slovo mnohoznačné zde neb onde stojící.

Slovník ku předdomí

14. Zatím jde slovník ku předdomí, jenž má pomáhati u vykládání pojmenování věcí. I jsou jeho obsahem, předně a hlavně, kořeny veškerého jazyka, kteréž potom slovník ku bráně rozvede v jejich ratolesti, v odvozená a složená slova, kdež přičiňuje se mateřské slovo (kdekoli lze prosté také a prvorodé) totéž vyznamenávající. Pak slova odvozená a složená, která v textu ku předdomí se naskýtají připojují se ku svým též kořenům i vykládají se jazykem mateřským 9).

nastrojen ke mluvnickým cvičením

15. Aby pak slovník tento také hned k mluvnickým se hodil cvičbám, přidávány ku slovům (v závorce) významy jejich. U př. ku jmenům podstatným význak rodu a genitivu, po kterémž by deklinaci poznávali, jako scriba (ae, m.), usus (ûs, m.) ficus (ûs, f.), atd. Ku přídavným nepřičiňujeme nic mimo koncovky tří rodů jazykem obojím, jako bon-us, a, um, gut-er, e, es, dobr-ý, á, é) (Komenský sám pokládá příklad český. Překl.); k slovesům nic kromě infinitivu, jakožto po kterém poznají konjugaci; avšak aby zároveň poznali časy hlavní, přidává se infinitiv minulého a budoucího času, takto: cub-are, (uisse, -itum ire 10]). Čehož užitek bude prvý, že budou moci ihned všecko sloveso časovati; pak nebude třeba slovník ku bráně, jedině naměřený ku rozvádění a zprávnému vyznamenávání slov, těmi takovými ještě stěžovati

věcmi, ponévadž prve budou známy. Meze naposledy tak již budou nezmatečny při osnování brány, že text odbaví věcí vyjmenování, slovník slov vyznamenání, mluvnice řeči strojení.

Jiný slovník se přidává mateřsko-latinský.

16. A poněvadž cvičení netoliko v překládání (z latiny do mateřštiny) alebrž i v opáčném překládání (z mateřštiny do latiny) žákům ukládati náleží, přidává se slovník obrácený, mateřsko-latinský, což s velikým jest užitkem. Poněvadž pak nebude obsahovati nežli slova mateřská tu vytištěná, budou tím žáci sami zavozováni latinská sobě připisovati slova (přepisujíce je z prvého slovníku, latinsko-mateřského), i teprve jím budou převáděti do latiny text mateřský ku předdomí 11). Nač to? dí někdo. Nechtěl bych v pravdě zbytečné píle býti původem; to však, že žákům samým práci vykazujeme, zdělávati seznamečky slov mateřsko-latinské, velikou má příčinu do sebe i prospěch nejeden, ku broušení totiž pozornosti na významy slov mnohem ostřejšímu, než kdyby hotového se jim dostávalo překladu; i tím ku vštěpování v rozum slov latinských s jejich významy plnějšímu (za delším na téže věci se pomeškáváním po zás. CXIV., CXVII., CXVIII., CXXI.); a ku položení základu pravopisu latinského, a k lepšímu uznamenání úpravy obou slovníkův i počínajícího se hned tu užitku, a ku vkořeňování rozkoše v práci, (aby totiž vidouce že mateřštinu mohou do latiny překládati bez chyby [nebo budou moci, ano vše tak případně zpraveno,] k ostatku mysl brali); a naposledy k naučení se způsobu, jak seznamy ku knihám zdělávati 12) (bylo-li by kdy je zdělávati, bude však při metodě této).

avšak kterého náleží doplňovati žákům rukou vlastní
NB.
(1.) (2.) (3.) (4.) (5.) (6.)

Mluvnice ku předdomí základy umění obsahující

17. Zatím jde mluvnice ku předdomí. A v té ničeho nedotýkáme kromě nejhlavnějších rozdílů menších částek řeči, písmen, slabik, slov i kromě slov ohýbání a vázání pravidelného. Žádnými výměry neobtěžujeme ještě vtipů, nepravidelného neukazujeme nic, ana toho vyhledává opatrnost při vyučování (zás. LXIV. až

do LXX. a CXLVII. a CLXXX. atd.). Nebo čím méně s počátku počátečníci drobnostmi se zasypou, tím hlouběji zapojí se prvými umění věcmi. Jména skláněti a slovesa časovati napřed umějte chlapci, praví Fabius 13). A Caselius soudil, že veškeru téměř mluvnici filosofům sluší odkázati; těm, kteří samotného jazyka hledají, že sotva jsou prospěšna pravidla kromě maličko některých o pravém sklánění a časování. Píše Asham 14), že Alžběta, královna anglická, též nikdy v mluvnici (latinskou neb řeckou) nenahlédla dále za prvým jména a slovesa ohýbáním; že však v jednom a druhém roce takové sobě dobyla obou jazyků povědomosti, že sotva koho po vší Anglii jí bylo předložiti. Naše však důvody nepohnutě stojí, že ze studia jazyků pravidla mluvnická nikterak vyloučena býti nesmějí, ježto, že umí, ten neví, kdo důvodů podati neumí (na hoře hl. V. §. 31. a XII. §. 13.). Po stupních však, podle schopu žáků (hl. X. zás. LXXVI. a CXLVII., CXLVIII.).

O přízvuku slov ničeho nevyměřuje, než opatřuje přízvukem slova sama.

18. O přízvuku nic se nevyměřuje v mluvnici ku předdomí, protože počátečníků s tuto nauku ještě není. Aby však zatím špatně vyslovovati ve zvyk sobě nebrali, (čehož dopouštěti nebezpečno po zás. VII., LVII., LVIII.), aneb aby ani učitelům vždy (což obtížno) nebylo třeba o tom poučovati, že chybně vyslovovati nic není, vzali jsme v úmysl dávati slovům přízvuk, t. j. označovati nadepsaným tytlíčkem, které slabiky sluší protahovati po veškerých ku předdomí případnostech (po textu, slovníku, mluvnici). Řekové zajisté (a nyní Čechové) zjevně píší přízvuky své všude, proč bychom téhož nedělali při latinských slovech, zde aspoň, k vůli počátečníkům? Těžkosti této nechať odbudou tiskař a opravce ku mnohému polehčení učitelům a učňům.

Nepravidelnosti v ohýbání nedbáno.

19. Při sklánění jmen nevšímáme si žádných nepravidelností (u př. že při druhé deklinaci

vlastní jména vycházející na -*ius* netvoří vokativu na -ie než na -i. Též že při třetí některá tvoří akkusativ na -im, oblativ na -i a podobných věcí). Poněvadž pak, co se počíná, nemá býti ani mnohým čímsi ani částečným příliš, neřku-li nepravidelným, aby neděsilo (po zás. LXIV. atd.), soudíme, že ušetřovati sluší mdloby počátečníků. Utvrdíce se v těchto prvých, větších a pravidelných věcech přemohou snáze ony menší a nepravidelné, až se tam dostanou. Ani že jich nevědí, na tomto místě jaké nebezpečenství, kde latinsky mluviti žádná ještě potřeba nedoléhá.

jakož i gerundií a supin

20. Týmž úmyslem *nevšímáme* si při slovesech *gerundií a supin*, aby to počátečníkům přílišným nebylo soustem, obzvláště když pokládána nebývají mimo vazbu (ku které zde ještě nesměřujeme). Nejvíce však proto, že v mateřkých jazycích toho není, co by se s tím shodovalo zárovno (parallelně). Volili jsme tedy místo gerundií dáti participiím 15), jakožto kterých žádný jazyk ne nemá (pokud víme), a tvorba jich nemá zde již nenepovědoma býti, ač pravidly o nich se odkládá.

[č]asování nová deska i nový pořad způsobů

21. O *časovacích tabulkách* toto jest připomenouti, že veškero časování počíná se *infinitivem*, i že *imperativem* se přichází k *indikativu*, naposledy za tím že jde *subjunktiv*. Prvé věci příčinou to, že *infinitiv kořen v sobě má i spolu význak konjugace s sebou nese* (jakož jsme viděli v §. 11.). Aby pak nesl i klíč veškerého časování, pokládá se trůj: *přítomný*, od něhož pocházejí všecky časy nedominulé (imperfecta); *minulý*, od něhož časy minulé (perfecta); a *budoucí*, od něhož taktéž jdou minulé časy trpné. *Inifinitivu nejbližším jest imperativ*, ježto nejprostější. Jelikož (1) není než o jednom čase; (2) dvěma osobami se odbývá; (3) od infinitivu tvořen odjetím toliko koncovky -re. *Na třetím místě jest indikativ*, jehož odbyti sluší všeho dříve konjunktivu, (1. *předně* že indikativ náleží větě jedné a prosté, konjunktiv jenom složené. I proto, *druhé*, lze mu sroz-

NB. (2.

uměti bez přídavku pomocné částice, nelze náležitě subjunktivu. Třetí, užívání indikativu obecno všem jazykům, subjunktivu nemají jazykové východní a slovanský a jiní snad. Nechat tedy naposledy za všemi jde, jako zvláštní okrasa některých, totiž řeckého, latinského, německého a od nich vzniklých jazykův, ač jestli přece všech. Posledu voje činí participia, která od infinitivů (v čelo postavených) přesnadně lze tvořiti 16).

(3.

22. Ve hlavě předposlední předkládáme pravidel syntaktických patnáctero. A ta poněvadž jsou velmi obecna, základy budou vší fraseologie, jakožto ta, ku kterým (buď jmenem výjimek anebo vyšetření) sudujeme sobě, že bude lze uvesti vše, cokoliv o vazbě slov svých má vyměřovati jazyk který. Což plněji mluvnice naše (ku bráně) vyloží parallelnými příklady jazyka latinského a německého 17). Jakéžkolivěk tedy to jesti, co Scioppius o mluvnici své filosofické rozhlašuje (že veškero řeči umění zahrnuje v patnácteru pravidel), věc sama ukáže, že nám podobných ne nedostává se klíčův, 18). To o mluvnici ku předdomí.

Skladby pravidel základných XV.

23. Přidávají se pak připomenutí o užívání předdomí tak přistrojeného ku prospívání snadnému, hbitému i mocnému, cvičeními jmenovitě takovými, aby při nich pobývati i milo bylo i prospěch dávalo co den, až by se žáci sami divili, že jim ukládají se věci tak snadné. Tať totiž bude působnosť řádu a stupňovitosti vedoucí na výš věci povlovně i nepatrně kamkoliv.

Připomenutí o užívání předdomí.

24. Učitel odbaviv takto předdomí, prve nežli žáky rozpustí, bude moci zvláštním promluvením je povzbuditi, že při studii jazyka latinského nejtěžší práce již jest překonána, co zbývá, že kratochvílí bude. Nebo že již vládnou jazykem veškerým v jeho kořenech, a že shlédli věcí sklad veškeren v jeho stežejích, a že již znají pra-

Ku studiu brány jazykû kterak povzbuzovati počátečníky jazyka.

vidla mluvnická jako všecka v jejich základech; že to shlédají a z toho se potěší, že nic nového to nebude, co za tím napotom půjde, jen toliko zvláštnější rozvádění toho, co již pochopeno atd. To však proto, aby měli sobě příčinu plesati, že nesnáze prvého počátku přemohli, a aby v naději o budoucím prospěchu ustaveni jsouce tím chtivěji počínali prohlédati ku bráně latiny 19).

Hlava XV.

Navržení brány jazyků nejnovější, (2) co do textu, (17) do slovníku, (36) do mluvnice, (46) co do užívání.

Vykonává se slib na onen čas o bráně jazyků daný.

Slíbili jsme (pod konec předmluvy ku bráně poprvé vydané) bránu jazyků na mocných věcí veřejích dobře utvrzenou, na potočitých slovníku stežejích snadně otvornou, platným klíčem mluvnice hbitě odemknutelnou. Vykonáváme již sliby, i dáváme s vyjmenováním věci slovník a mluvnici, jakož máme po metodě nejnovější. O osnově pak těchto jednotlivých věcí sluší něco říci.

Na tom, že v textu brány netřeba slov opakovati, nyní není pozastavování se žádného

2. Jakého vyjmenování věcí jazykům všem žádáme, vyložilť jsme v hlavě V. §. 13. Avšak takového neměla ani prvá brána naše, aniž má docela nynější. V prvé rozboru věci nebylo plného, nebo když úmysl nepohnutě stál, že slova žádného nenáleží opakovati aniž obírati z téhož kmene (thema) vůbec kromě jednoho, šetřiti bylo slov nutně, i spíše bylo popis věci ostaviti poněkud nedokonalým anebo trochu zatmělým nežli slova opětovati. Této v pravdě pověřečnosti chtěli jsme, aby nyní tuto nebylo, i slova opětovati sobě jsme buď uložili nebo dopustili. Uložili ve slovech mnohoznačných, aby, kolik věcí jedno každé slovo znamená,

tolikráte se vyskýtalo; i též v nepravidelných (o čemž v §. 13. promluvím). Dopustili jsme pak sobě kde někde při vypisování věcí jedněch věcmi druhými, kolikrát toho vyhledáváno bylo příčinou potřebného vyjádření.

I proto bude tu plnější, pravější, zevrubnější věcí spořádání

3. Naskrze tedy plnější, pravější, zevrubnější nežli dříve bude tu věcí vypořádání a v pravdě jakýsi světa výtah i věd a um encyklopedička čili semeniště. Kde žákům ukazovati se začne, co jednokaždá věc sama v sobě jest (nebo vyměřují se přemnohé), o kterých jest částech, a co v celku nebo po částkách působí nebo trpí, a které do sebe má nedostatky, a v které zvrhá se ohavy atd. 1).

Ku věcem však prazvláštním ještě se nepřichází, proto že je ostaviti sluší spisovatelům

4. Však nepouštíme se v tom do věcí praobzvláštních. Předně protože zákon stupňovitosti nedopouští vše na jednom vysypati místě. Aniž pak brána vše, co v domě jest, ukazuje, ale toliko vpouští ku prohlédání toho. Což by sic ostaveno bylo síni, což palácům spisovatelů? Potom však, že knížky tyto se strojí chlapcům, t. j. nádobkám hrdla uzoučkého, není prospěšno příliš mnoho najednou vlévati po zás. LXXIII. a následujících. I za tou příčinou jest si veřejně stěžovati do příliš nerozvážlivé pilnosti některých před tím při doplňování brány naší, kteří ji, na mnohých místech rozhojniti či vyzdobiti ji chtějíce, přetížili neprospěšnými podrobnostmi věcí i haraburdím slov zastaralých. Nebo nač to bylo napěchovati ji seznamy tolika vlastních jmen (hvězd, bylin, atd.)? než aby nářku tomu, potřebných věcí nevíme, protože jsme se nepotřebným učili, nikdy nebylo konce? Což pak chlapci latině žvatlajícímu i sotva ještě větších rozdílností při věcech pozorovati znalému do tolika zvláštních rozdílností (v jednom rodu věcí)? zvláště hvězd a bylin, z kterých všecky sotva znají hvězdáři a lékaři sami, muži již, a jichžto jest to povoláním, kterak tedy bude chlapec s to? Pakli chceme, aby jména, jimž nerozumějí, požřeli, chceme věci neužitečné a zhoubné, což prokázáno ve hl. XII. §. 10. Za pravdu

Stesk do nerozmyslnosti zde některých

mi tvrdili snažní studií jinošských vzdělávatelé, že jimi za probírání brány naší (oné prvé a prosté) toho bylo pozorováno, že nikde obtížněji nepostupuji chlapci jak od hlavy XI. do XX., kde totiž vyčítají se pouze jména kamenů, rostlin i zvířat. A zúmysla nepřestaneme-li množiti nesnadností? My tedy uvedše úmysl na cesty rozumné šli jsme sice nyní po všech věcech, však nemeškali jsme se na jednotlivých stavujíce se na tom, abychom v bráně ukázali věci podstatné.

Vyjmenování věcí dokonalého proč nedáno *1.*

5. Avšak vyznati sluší, že ani při těchto věcech ve všech podstatných částech dokonalého vyjmenování věcí dáti jsme nemohli, za příčinami třemi. Předně protože (za nedokonalostí posud filosofie) nemáme ještě dokonalého světa rozboru. *2.* Druhé, protože nenalézáme u spisovatelův ani k těm věcem, které známe, slov latinského jazyka dosti stále vhod upravených, an tento téže slovo tak, onen onak béře, jakož jsme sobě stýskali ve hl. V. §. 46. a ve hl. XI. §. 9. 2). Opouštíme-li tedy zde něco, ona slova Scaligerova budou nám záštitou: O převeliké obzvláště starých nedbalosti! když přirozenostem věcí učí, tím že toliko seznamů jmen navršili, ostavili nám více k ohledávání než kdyby byli ničeho nepozůstavili (Exercit. 207). Týž jinde: Plinius který těla žádného nepytval, zvířat pramálo seznal, byliny žádné nevytrhl, slátal knihu svou z knih. Mýlí se tedy často onen povídač 3). *3.* Třetí, kdy by převelmi dokonalo bylo latinské věcí vyjmenování, přece pochybuji, že by bylo lze ve všem všudy je příhodně přeložiti do jazyků mateřských i předkládati s užitkem žákům na tom stupni stojícím 4). I toho kdyby se nestalo, nedosáhli bychom přítomného svého cíle, mysli po stupních vésti i jazykům parallelně učiti. Když totiž poprvé bránu jazyků jsem strojil, hlavní anobrž stálé zření mi bylo (již to sluší vyznati) ku mateřskému mi

Text dřívější brány měl hlavně zření k jazyku jednomu, nyní ke všem.

jazyku, českému, aby slovo slovu a věta větě se ozývala za pořadem slov nikde nezměněným, čeho jsme i dosáhli, ač tím text latinský kde někde méně latinským se stal 5). Avšak nyní, kdy zření jest ku jazykům beze všeho rozdílu, vidělo se, že to toliko sluší sem vnášeti, co, že jazykům jesti společno, rozum ukazuje.

Zvláštní Latinům (věci a slova) zvláště jest připojiti.

6. A za tím i záměrem, ač nyní bylo psáti latinského jazyka bránu, přece jsme z příslušenství brány odmísili to, co Římanům zvláštního bylo, a čeho bez pracnějšího popisu vyložiti nelze; ano to buď obzvlášť jest přitkati nebo do síně vetkati. Za kterouž i příčinou kterýkoli národ a jazyk bude míti něco věcí a slov, jichž ve společné bráně pojato není, bude to moci jakožto zvláštní přídavek přičiniti. Tak budou obecné věci ode zvláštních, společné od vlastních, potřebné od méně potřebných náležitě odděleny, jakož tomu chtějí ředidla didaktická; i obsahovati budou přídavky ony látku rozkošnou, která by bez porušení zakladného vyučování neznáma býti mohla, nebylo-li by komu dostihu ve všecky se zapouštěti zvláštnosti 6).

NB.

Prospěšněji bylo nové přidati statě.

7. Prospěšnějším vidělo se to, abychom některé nové přidali statě, i plněji vysvětlené měli věci v nich obsažené, zvláště fakulty tak řečené čtyři, filosofii, lékařství, právnictví a theologii čili náboženství, kdyžtě ony jmíny jsou jako čtyřmi vědy lidské stežejemi. Nebo v dřívější bráně právnictví a náboženství nebylo ani statí vykázáno. Což poněvadž jest proti způsobu veškerosti (ku kteréž metoda nejnovější směřuje), a ne nedostává sě slov, kterými též jejich tajemství (aspoň po větší stránce) lze vyložiti, i vyplnili jsme nyní tyto mezery.

zvláště o náboženství

8. O náboženství jmenovitě proč něčemu více jsem chtěl (netoliko vůbec, kudy ke ctění božstva po zprávě dobře líbezné vůle jeho směřovati máme všickni,

ale také jak rozděleni jsme ve čtyři sekty velmi veliké, Židy, křesťany, Mahomedany a pohany), sluší zde příčinu toho podati. Všeho co svět má, osnovati vypravovaníčko (historiolam) předkládá sobě toto plnější již věcí vyjmenování, i kterak bychom tedy věcí tak znamenitých, pro které jest svět, mlčením pominouti mohli? Dána pak byla k tomu příčina, když z dopisu z Asie jsem vyrozuměl, že naše brána jazyků na arabsko přeložena jsouc tak velice se zalíbila Mahomedanům, že netoliko práce mezi sebou rozdělili ku přeložení dílečka toho do turecké a perské a mongolské řeči, ale také jali se sháněti po více spisech téhož spisovatele nebo podobného slohu (čehož dotknu dole ve hlavě XXVII. 5.). Pomýšleti jsem tedy počal, vyznati to sluší, což kdybychom i jiného cos vedouce prospěti mohli? i vštěpovali takové věci, které by bohdá příčiny mohli poskytnouti, aby i v této částce lepšího něčeho bylo čekati? Píše kdes Ludvik Vives (v knihách de Verit. Relig. Christianae), že nic není příhodnějšího získati Židy, než kdyby pravou známostí věcí byli zapojeni, aby naučili se vznešeněji smýšleti o bohu a člověku. Než právěji snad totéž mysliti lze o Mahomedanech (kteří v přehluboké nevzdělanosti pohroužení jsouce **boha**, **sebe, všeho** neznají), že by to jim samým počátkem spásy bylo, kdyby způsobem kterýmkoli navnazeni býti mohli, aby knihy čísti a věcem vyrozumívati sobě přáli. I což kdyby tedy až i tak některým způsobem?

Na Mahomedany aby zření bylo, jimi samými příčina dána

9. Než zřítelnice oka se zde dotýká, vedeme-li sobě neopatrně. Usoudili jsme tedy, že vyhýbati sluší, cokoli by mohlo raziti nějakou k jiným nenávistí, aniž jinak než holým vyjmenováním, že sluší vypravovati věci, historicky, aby živý duch toužiti nemohl, že jemu na újmu jest něco povědíno. Nebo jesti to knížka učebná, ne dogmatická, kde jest uváděti, kterak věci své ti a oni jmenují, ne pak, zdali náležitě jmenují, neřkuli vyhledávati, zdali náležitě věří nebo sobě vedou.

Vypisujíce rozdíly náboženství, proč jsme chtěli býti opatrnými.

Nenavistí v této věci dosti všude, že zhola netřeba, abychom i my byli pověvačkami, kteří jsme za tím právě účelem sobě předsevzali i v jiných zde věcech ničeho sporného nedotýkati 7).

Text brány již obšírnější atd. zachoval přece počet oddílů v bráně.

10. Ačkoli pak nám tak text brány nejnovější věcmi a slovy dvénásob téměř vzrostl, přece za dobré jméno počet hlav a obvět (sto a tisíc) zachovati, jednak aby jiným nezdálo se dílem o jiné osnově, jednak abychom nerušili spořádanosti tak velice ode mnohých oblibované, až i za příčinou prospěchu, kterého i odtud čekáme žákům. Když totiž slova nebo rčení, (ku kterým ze slovníku a mluvnice odkazováni budou), v obvětě obdloužné hledati budou, dosti často bude jim všecku obvětu (propověď Kom.) nebo větší její část přeběhnouti, prve než nalezeno bude, čeho bývá hledáno. A takovým častým textu přebíháním nikterak nebude se moci státi, aby vše naposledy všem neučiněno co nejznámějším (až i nauka o umělém strojení obvět i vazba vět v obšírnějších obvětách).

Slov latinského jazyka nepodává všech, a proč?

11. Zpraviti se pak zde toho sluší, proč jsme všech naskrze slov latinských žádného nevyjímajíce nepřenesli ve bránu naši, ač, že to udělati sluší, soudili někteří muži učení, ač přátelsky na to naléhal i sám přeslovutný P. Mersennus 8). Dím, že věcí přehled rozprostříti před ním jesti textu našeho cílem; i ten však že nedosti příhodně počátečníkům ukazováu bývá, když slovy hustě jest osut, ukazuje rozum sám. Chtěli jsme tedy raději uskrovniti, aby patrněji se vyskýtalo, co se zde předkládá. Pak, protože nepohnutě na tom stojí, že ke spisovatelům jest pospíchati, i že ku četbě jich strojí se slovník pozůstatků, to předchvacovati bylo by nevčasnou pílí. Po stupních jde se všude bezpečněji a líbezněji. Naposledy připojuje se zde slovník, všelikou hojnost jazyka latinského (co do běžnějších slov) vykládající; tak hrubě tedy není se co obávati nižádné ztráty, ačkoli všech a jednotlivých slov nevnesli jsme v kontext brány, až by mnohý spatřiv onehdy text slovníku se

1. 2. NB. 3. NB.

domníval, že zhola netřeba jiného textu brány, protože tam nalézá se vše. Odpověděl jsem, nalézá se avšak kuse tak, že přikládány spíše věci ke slovům nežli slova k věcem; avšak že námi jest předsevzato ukázati věcí sklad veškeren slovy přioděný, že tedy vyloučiti nelze oné obecné osnovy věcí a slov.

Má již lepší vyjádření věcí

12. Toť o rozhojněném textu brány, co do látky. K úprávě jeho sluší jednak lepší všehomíra rozbor (kterýž ukáže deska přehledná pracičce i jednotlivým hlavám předesylána), jednak světlejší všude věcí vyjádření. Čemuž dalo příčinu ono vyšetření některých o holém a suchopárném věcí vyjmenování, kteréž nerádo se pacholecí vstěpuje mysli, (jakož jsem navrhl v §. 4.), utvrdila pak nás didaktická ředidla, obzvláště CX., CXII., CXXVI. Nyní tedy oddali jsme

NB.

práci na to, abychom nic nepokládali, což by ani přídaným výměrem ani rozvrhem náležitým ani nějakou vlastnosti známkou, význačným epithetem výjádřenou, nemělo do sebe platné moci jímati mysl i tudy ani klíče vhodného k odmykání rozumu ani hřebu případného ku vpravování v paměť. I mimo to přidány jsou tu, kdekoli toho ukázala se potřeba, prospěšné obrazy, aby chápání žáků v nižádné věci snadno nemohlo zblouditi 9). Toliko při některých přirozených a mravných věcech, ve kterých plzkosti něco vězí, chtěli jsme, aby oné píle naší (o

(I vyňaty ty, ve kterých by mohlo býti něco plzkosti)

zprávné vyjádření) nebylo, abychom pacholecí zvědavosti pastvy, stydlivosti pak osidel nemetali. Nebo nemáme před sebou cynického stáda, alebrž Kristu posvěcenou mládež. Přikazoval bůh Israelským, aby vycházejíce na potřebu přirozenou prstí zahrabávali nečistotu pro přítomnost boží, aby nic mrzkosti nějaké se neukazovalo (5. Mojž. XXIII. 12., 13., 14.), aniž kdo počestný ne neukrývá se při takových věcech od očí lidských; i proč bychom tedy podobně slov takového cos vyznamenávajících od uší a očí mládeže neukrývali? Co přiroda a stud přistírati velí,

budiž i stud slovy zastírati. Což proto zase připomínám, aby někdo snad této naší práce potom doplňovati chtěje sobě nezmanul i při těchto věcech opáčně pilným býti. Právě Scaliger: Co třebas holý stín do sebe ukazuje plzkosti, káži, aby od nikoho psáno nebylo ani čteno od jiných, co jest psáno. Též: Mrzkostí nikdo ctný nemá jmenovati, neřkuli aby je tisknouti dával atd. Chci raději netupiti ohavných necností než v mrzké řeči dobyti sobě potupy. *NB*

13. Ke způsobu také textu brány sluší rozložená po všem textu všelikteraká slov vazba, které jsme v dřívější pracičce nešetřili, vždyť nebyla přišla na mysl. To toliko ukázati bylo tehdáž předsevzetí, že lze veškerého jazyka slova, kdyby ku vyjádření věcí příhodným pořadem byla obírána, ve spojitosť tak uvesti, aby z toho, co jednou pověděno, ničeho vůbec nebylo třeba opětovati, při stálém parallelismu věcí a slov. I co že právě bylo myšleno, i že provésti lze bylo, skutek ukazuje. Nyní dodávám: že lze všelikou slov, rčení, vět i obvět rozmanitosť (však beze stupně ozdobnosti) tak ve spojitosť uvesti, že příklady všelijakých vazeb nalezneš v samém brány textu, i že ničím jiným tak hrubě není text brány než **mluvnicí skutečnou**, stálým obrazcem všelikých pravidel etymologických, syntaktických, prosodických i orthografických (ba i vyjímek, anobrž i nepravidelností). Čehož naději mám, že již my jsme také dosáhli ku přeznamenitému prospěchu jazyku se učícím, kteří tak budou míti pravidla přesné řeči nikoli toliko napsana na papíře alebrž vryta v jazyk.

Slov všelikteraké vazby prve nedbáno, již šetřeno,

že text brány již jest jako mluvnicí skutečnou

NB.

14. I aby lépe po všem všude textu příklady vazeb se ukazovaly, zúmysla vyhýbáme slov vázaných rozsazování, které po skladbě obrazné přibíráno bývá pro ozdobu, ana tu všude slova nejinak pokládána než přirozeným

Za kterýmž i účelem vyhýbáno zúmysla slov přesazování z přirozeného postavování.

NB. pořadem, jak po vazbě po sobě jdou. Což ač soudným uším kde někde drobet hrubě zní, dobrou však má do sebe výhodu ku pravému pochopení vazby mluvy přirozené. Pochopili-li pak právě přirozené řeči vazbu, strojnostem ozdobné skladby budou mnohem snáze vyrozumívati a potom jich napodobovati, než kdyby beze stupňovitosti přeskáčkou pouštěni byli v labyrinty výmluvy strojné. Než i to jazykům některým na prospěch vyjde, že budou moci brány text překládati slovo ze slova, totiž oněm, kteréž rozestavování ven z přirozeného pořadu na mnoze zamítají jako angličina 10).

Práce tato přeobtížná co nás stála.

15. Udělali jsme tedy při strojení tohoto latinského věcí vyjmenování (já a ten, kohož jsem při opětném hotovení textu a slovníku brány téměř dvě leta společníkem měl, p. Cyprian Kinner, fil. a lek. doktor, 11) ač i potom vše téměř znova zase osnovati třeba bylo), což jsme mohli, přeobtížnou pílí zhola toho pocítivše, jak právě na onen čas soudil Sturm 12), že snáze jest věc kteroukoli ozdobnou a obšírnou řečí vypověděti nežli vlastním jmenoslovím postíhati, a jak ne bez příčiny lexikografové zde ustávají i okresu toho (věcí vyjmenování pořádně zosnovati) se vzdalují, až i sám přepilný Cnapius (vyznává to nezatměle v předmluvě svého skladu polsko-latinsko-řeckého 13). Což působí, že i my nerdíme se znáti k nedostatkům a osvědčovati, aby je vyplnil a napravil, kdokoli může.

Napomenutí, že mateřský překlad z latinského textu brány má býti vykázán vždy.

16. Jediné věci pozůstává připomenouti o textu brány, že on námi latinský toliko jesti dán, mateřský překlad vyloučen, i že buď vyhlašujeme buď prosíme, aby vždy vylučován byl (z vydání věz, která ku potřebám škol se hotoví) jakožto ten, který po zásadě metody naší náleží způsobovati vlastní žáků pilností (slovníkem a mluvnicí). A toť o textu brány, oč prvější je plnější a lepší. Postupmež ku slovníku.

17. Slovníku dobrého tři jsme ukázali povinnosti ve hl. V. §. 20. Totiž aby slova dobře shledával, by tu ničeho nenebylo, a dobře pořádal, by nic jinde než na svém místě nebylo, a dobře s myslí spínal, aby užívání slov se neviklalo. Sluší pověděti, co v té které věci snažili jsme se tímto slovníkem brány poskytnouti, a které mimo to dobré výhody ku libému cvičení vzešly nám z ředidel didaktických.

Slovníku dobrého tři povinnosti

18. Piluosti své při sbírání slov toto jsme položili základem, že zde nepíše se sklad jazyka než slovník brány. Tedy nenáleží sem snášeti všeho, co jest latinské, slov nebo rčení, než co jest běžno; aniž všecko, co jest běžno, běžným smyslem, než vlastním a přirozeným, proto že přenosky, jakož i rčem Latinům vlastní ostaviti sluší síni. Aniž naposledy všecko v přirozeném smyslu než co jest nejpřednějšího, po čem by ostatku beze vší nesnáze srozuměti lze bylo. Nebo pokládá-li se (u př.) spectator, která toho potřeba přiložiti spectatrix? Že toto v ženském rodě tak třeba vyjádřiti, ozřejmí pravidlem obecným, slovníku předeslaným. Zdali pak též, tak utvořeno jsouc, ve zvyku jest, to vykládati čas ještě není, spisovatelům a latinského jazyka pokladu sluší to ostaviti.

Slovník brány slova v textu brány položená nejhlavněji vykládá, ne jiných

NB.

19. Při pořádku slov péče naší toto bylo základem, že se zde nepíše příruční kniha jazyka, než slovník. Tedy nesluší prohlédati k tomu, aby slovo kterékoli rychle bylo nalezeno, než aby nalezeno bylo na svém místě mezi příbuznými svými a u kořene svého, odkud dostává se mu moci něco vyznamenávati. Prvé ono děje se, když slova, kterak počínají, tak se pořadem abecedním pokládají, jako conficere pod C. Toto, když slovo každé pode svůj kmen (thema) se staví jako conficere pod facere. Prvý způsob lahodí snadností při nalézání, než škodí nesnadností strany pravého pochopování smyslu. Druhý jest právě umělým a po smysle zásady CLIV. a CLXXXII. Zachovati jej tedy. Aniž pak práce válem hnáti sluší učiti chlapce,

Aby slovníkem byl, ne příruční knihou, proč jsme chtěli a kterak.

NB.

než zastavovati se na počatých věcech i všecky vyšetřovati ze základů. Sic tista pospíchající slepá zrodí štěňata. (Bezpečněji krokem nežli skokem, viz hl. V. §. 24.)

Významy slov trojí pomocí se vykládají

20. Abychom pak na dobré významů slov v mysli vštěpování jisté měli prostředky, hotovi jsme byli je sobě vypůjčiti ode trojího onoho zřetele, který slova mají k věcem, k pojmům, sama k sobě. Ode zřetele k věcem vzali jsme pomoc přidavše ve slovníku každému prvotnému slovu případný obhovor, kdyby snad v textu výměru nebylo. Ode zřetele k pojmům, přičinivše každému latinskému slovu slovo mateřské jakožto učni prve již známé. Ode zřetele naposledy slov vespolek, ukázavše, od kterého prvějšího a prostějšího pochází slovo, a odkud moci se mu dostává vyznamenávati to, co vyznamenává, a to koná etymologie slova 14).

1. *2.* *3.*

Výměrečky věcí ve slovník vkládati proč se vidělo, a kde.

21. Výměrečky věcí jestli že kde v samý text příhodně vkládány býti nemohly, by v slovníku přibírány byly, bude s dobrým užitkem netoliko na lepší věcí pochopení, než holým překladem se stává, alebrž i pro počátky hojnosti slov, i aby zavesti lze bylo cvičení parafrastické, o kterémž na připadném místě něco navrženo bude.

Při výkladu slov pečlivě trého šetřeno.

22. Při mateřském vykládání slov vidělo se nám pečlivě sobě vésti šetřením vlastnosti významů při slovech jednotlivých, při mnohoznačných šetřením stupňovitosti, při odvozených parallelismu.

1. Vlastnosti v vyznamenání, při jednotlivých

23. Vlastností jmenuji, aby slovo mateřské totéž znamenalo případně, co latinské, ne pak toliko cos příbuzného nebo podobného; u př. caballus nepřekládáme Roß nebo Pferd (koň) než Gaul (szkapa), poněvadž neznamená vůbec koně, než koně silného, ku břemenům ustanoveného. Litovati jest jistě toho, že přemnozí lexikografové tak nedbale zde sobě vedli, že přečasto ledaco za leccos pokládali. U př. z předních

NB.

jest [Calvisius 21)], který columnam překládá Pfeiler; pilam Seuele, ježto zhola jest na odpor. Jiný [Corvinus 22) v Latinitatis Fonte] vykládá barbiton eine Laute, Hackbret, Leyer; a týž praví passer Sperling, Stiglitz, Taub (aneb jak říkáme u přísloví, es ist ein Kuh oder Zeißlein; ein Hirsch oder Taub), z čehož totiž jednotlivá slova rozdílného cosi znamenají. Pokládání pak rozdílných slov za souznačná ukazuje nevědomosť nebo převrácenosť, učně pak mate a zamotává. V čem čím častěji znamenáme, že hřešeno bývá, tím více soudili jsme, že nám se jest na pozoru míti. Však nebylo-li slova mateřského naprosto s latinským se srovnávajícího, přidáváme něco, aby pochopení chybno nebylo, jako augur Wahrsager aus dem Vogelgesang) atd. Zde prospívá aby počestná slova překládána byla počestnými, žertovná žertovnými, vážná vážnými, zastaralá zastaralými atd., jak jen zevrubně lze. A poněvadž jsme vyšetřili, že některá slova porůznu brána jsouce nešťastně lexikografy vykládána bývají (u př. oriundus ten překládá etwaherbuertig, onen herkommend; některý urspringig, některý buertig, též gebohren); což pak všecko nevysvětlíš-li příklady, zatemnělo jest; my takových slov nepřekládáme než s něčím spjatě, jako oriundus Româ, von Rom buertig. Nebo aj projevuje se zároveň i smysl slova i jeho užívání.

NB.

24. Stupňovitosti při mnohoznačných šetříme tak, aby vyznamenání prvé na prvém stálo místě, o své opřeno jsouc etymon, potom vyznamenání druhá pořadem svým, u př. liber (bri) jest kůra ve stromech vnitřní a hebčí Bast od λέπος, totéž; potom listy písmeny popsané, ein Buch, (protože za starodávna místo papíru obírány kůry lipové nebo desky bukové; odkud Němcův slovo Buch znamená i buk i knihu) atd. 23).

2. Stupňovitosti ve mnohoznačných

25. Parallelismem vyrozumívám souhlasnosť v mateřštině slov odvozených a slože-

3. Parallelismu v odvozených

ných, aby totiž mateřské slovo, kterým vyjádřen jest kmen (thema), zachováváno bylo (pokud lze) i v odvozených a složených slovech; u př. horrere grawen; horror das Grawen; horribilis grewlich atd.; terrere schrecken; terror das Schrecken, terribilis schrecklich atd. Tak při složených slovech emere dvoje značí, 1. sumere, nehmen; 2. sumere pretio, kauffen; složená slova od prvého vyznamenání: ad-imere, be-nehmen; ex-imere, auß nehmen; inter- (a per) -imere, durch-nehmen, (t. j. durchstechen, umbbringen); ex-imius auß oder vor- nehmlich (der fuer andren zu nehmen ist, sein. Od druhého vyznamenání: co-emere, zusammen-kauffen; red-imere, erkauffen (erlösen); red-emptor, Erkauffer (Erlöser.) A tak kdekoli lze bylo; nebo vyznati sluší, že někde parallelismu toho se nedostává (buď vinou pilnosti naší někde podřimující, buď za nepravidelností jazyka).

Prospěšnost etymologií ku slovům přidaných

26. O užitečnosti v slovnících studia etymologického dotkli jsme ve hl. V. §. 28., i znají to učenci, že v etymologiích slov výborné tají se světlo ku vysvětlení textů kterýchkoliv poznámkami platnými 24). Pročež nechtěli jsme my opustiti příčiny ku věci tak platné i zde položiti základy a navnaditi pacholecí vtipy předehrami libými. Nebo věděti jest věc po příčině znáti (hl. X. §. 50.). Ví tedy i slova význam ten teprva právě, kdo vyrozumívá, odkud slovo vyznamenávati to moc do sebe má. Přidáváme proto ve slovníku brány (který za tou právě příčinou jali jsme se nazývati etymologickým) k jednotlivým prvotným slovům jejich etyma, buď že sic doma je míti lze buď že ze starožitnějšího některého jazyka.

A proč někde latinská slova od latinských, jinde od cizích se odvozují.

27. Jsme sice přesvědčeni, že všecka latinská slova z potůčků řeckých, tyto pak z hebrejských pramenů plynou 25), jakož jinde jsme řekli, však latinská etyma ne neradi dáváme, protože tato počátečná etyma více těšiti mohou pacholecí vtipy nežli cizí, i tak těšíce obraz-

nosti napomáhati. Nebo dím-li acervus jest řečeno jakoby aggervus ab aggerendo; carcer jakoby coërcer a coërcendis petulantibus atd., proč by to v chlapecké mysli líbezněji nevplývalo i s lepším užitkem, než kdybych řekl s Martiniem, že ono pochází od ἀγείρω; toto se Scaligerem od κάρχαρα t. j. αἱμάνδρα? 26).

Proč téměř všecko z řeckých: 1.

28. Na přemnohých však místech vykazujeme slovům latinským původ řecký, předně ovšem, abychom navrátili dceru matce, potoky prameni. (Tak arci dávná latina jesti z řečtiny jak vlaština nová z latiny 27). *2.* Pak že nikdo sobě dobyti nemůže důkladné vědomosti latiny (k čemu se zde směřuje) bez jaké také známosti řečtiny. Kam jestli potom dospívati novou pílí, proč ne již hned od základův? A tím smyslem pravo snad bude, co Erasmus napsal: Tak příbuzny prý jsou jazyky, latinský a řecký, že oba lze rychleji pochopiti pospolu než jeden bez druhého, alespoň než latinu samou bez řečtiny. *3.* Ziskem nadto bude, bude-li lze až i tímto způsobem více jich přivábiti oblibovat sobě řeckých písmen, tak že jako z kratochvíle naučí se netoliko čísti než i hlavnější části jazyka v nejběžnějších jeho kmenech (thematech). I nenaskytlo-li se někde nic z řečtiny volně plynoucího (neboť i zde nelíbí se nic násilného), ne nedostávalo-li se pak, co by lze bylo přivesti z jiných staržitnějších jazyků (hebrejského, chaldejského, syrského, arabského), přiváděli jsme právě tak patrnosti pravdy jako návodu znamenitých v tom mužů šetříce 28). A takováto slova týchž jazyků písmeny jejich vytisknouti bylo by milo, kdyby písmena byla na snadě.

Proč někde žádných nepřidáváno etym.

29. Byli-li jsme někde etyma nepovědomi, raději jsme chtěli mlčeti než tlachati, až by nás z těch i z jiných toho způsobu zmatků šťastně vysvobodil výtečný Vossius dada vždy přece jednou na světlo přežádostivé své knihy o původech (libri originum 28).

Obmysly slovníku brány:

30. Jdou za tím obmysly slovníku brány, prospěšně vzešlé z didaktických ředidel. Mezi těmi prvým

1. předeslaná obecná zpráva o odvozování slov. jesti způsob, prvorodá slova ve vzniklá uměle rozvoditi, kterýž jako přístup slovníku jest předeslán ze tří příčin. *(1.)* Předně aby žákům na, způsob klíče byl ku pravému vyrozumívání slovníku samému i umělému jeho užívání, an námi předsevzato učiti netoliko po *τὸ ὅτι* po tom, že něco jest, než i po *τὸ διότι* po tom, proč co jest (po zásadě CLIV.). *(2.)* Pak, aby nám samým lze bylo při strojení slovníku býti stručnějšími. Nebo seznáno-li prve obecně, kterak sluší postíhati a po mateřsku zase podávati, co podobně všude se naskýtá, nebude třeba týchž věcí tolikrát povídati, jelikož po tom, co jednou povědíno bylo a několikráte právě vysvětleno, ostatku lze vyrozuměti snadně (po zásadě LXXV.) *(3.)* Naposledy, abychom tím příkladem vděk se učinili jiným jazykům, které by snad chtěly odvozování a skládání svých slov uvesti v přehled podobný (po výměsku zásady též| 29).

2. Přídavky připojené o slovech souznačných, rozdílnoznačných i odvozených; 31. Druhé, ten právě slovníku základ přivedl nás tam, abychom ku slovníku etymologickému přidali velmi běžné přídavky o slovech rozdílnoznačných, souznačných i odvozených. Poněvadž totiž všecka slova nejsou vyznamenání jasného a patrného, než některá při témže zvuku vyznamenávají věci prarozdílné (jako jus spravedlnosť a jíchu jídla ustrojeného); jiná zase při rozdílném zvuku věc touž (jako telum a sagitta); jiná naposledy při podobném zvuku věci nepodobné (jako clavis, clavus, clava 30); i poněvadž jsou mezi nimi některá slova těm kterým národům zvláštní jakousi příčinou urážliva, kdyby se jich varováno nebylo: že užitečno bude vystříhati všech takových pohoršení žáky jazyka, vysvitne z úkazek, které strojíme ku potřebě mládeže německé, české, polské (po zás. LXXXIX. a vým. 31). *(i ohlédáno se zde na jazyky národní)*

3. Příčina v nově vyšetřená slova z téhož kmene (thema) pocházející v je- 32. Třetí, ředidlo didaktické CX., (co spojitosti nemá žádné, trhá na různo rozum a paměť), dalo nám příčinu přemýšleti, zdaby některým způsobem slova odvozená s jejich prvotnými v jednotu uvésti lze

bylo, aby jakož na stromě peň připojené sobě má ze sebe vzrůstající větve všecky, tak slova téhož původu hloučíce se okolo svého kmene působila ze sebe celou větu jakousi. Naději jsem měl, že to užitečno bude, by ze slovníků, kdyby kdy je procházeti bylo, odňaty byly ony tesknosti, o kterých jsme mluvili ve hlavě XII. §. 9. I šlo na mysl, že podobnými větičkami ze slov příbuzných (jakož logikové mluví) nebo stejnozvučných (jako řečníci) zosnovanými i znamenití muži někdy se bavili. Jako Ennius, když pravil: Stultus est, qui cupida cupiens cupienter cupit (bloud jest, kdo žádostivých věcí žádaje žádostivě žádá). A Terentius: Inter bonos bene agier oportet (mezi dobrými dobře sobě vésti třeba); a Plautus: Ego obsonabo obsonium (já krmí se nakrmím); též: si quis avidus escam in transenna poscit avariter, decipitur in transenna avaritia suâ (žádá-li kdo lakotný vnady na sklonce lakomé, podtržen bývá na sklonce lakotností svou). Ba sám Cicero, padl-li kdy na takého cos, neostýchal se toho přibírati, jako v listu k Attikovi: si quid in hac rogatione scriptum est, quod per legem Clodianam abrogare, derogare, obrogare non liceat atd. (Psáno-li co v tomto návrhu, čeho zákonem Klaudiovým svrhnouti, odvrhnouti, zavrhnouti nelze) atd. Magirus 32) též má v přístupu k řeči, kterouž pokládá na str. 1448. svého Polymnemona tato slova: Lustrum est, cum ex lustro hoc illustriore ad illustre hujus provinciae lustrum atd. Kam i sluší toto: Magnos magna decent; afflictis non est addenda afflictio. Tempora tempore tempera na velikány sluší velikého něco; zkormouceným nesluší přidávati zkormoucení. Doby dobou podob (řeď.) atd. Těší-li takového něco ve mravných průpovědech? Proč ne všude? Těší-li jedno i druhé i třetí tak spojeno jsouc? Proč ne vše

dnotu (čili ve spojitosť) uvoditi

z téhož kořene? I proč ne, když pravím: Hospes cum hospita hospitales sunto et hospitaliter hospites hospitio excipiunto; praesertim in locis in hospitis, ubi hospitari tuto non cuivis licet? Hosť s hostí hostinnými lidmi buďtež a pohostinně hosté pohostinstvím vítáni buďtež zvláště na místech nehostinných, kde hostiti se ledakomu bezpečně nelze? Všude o takového cos pokoušeli jsme se, a vedlo se to jak tak. Kde nejhlavněji na to jsme naléhali, aby slova (obzvláště řídčeji se zbíhající) vhodně ku věcem svým byla obracena, aby žáci nemohli ani významu slova nechopiti ani chopiti chybně. Což u příčině bylo, že, ač jsme chtěli, aby věty krátké ze samého kořene a od toho kořene slov odvozených se slévaly a dělaly (jakouž jest, adulator adulatur adulatoria adulatione, pochlebník pochlebuje pochlebným pochlebenstvím); přece ledakdy třeba bylo něco přibírati jako: heres adit hereditatem jure hereditario, dědič uvazuje se v dědictví právem dědičným atd. Čehož hlavně tam třeba bylo, kde význam slov tak se mění, že by věci a slova byla pískem bez vápna, kdyby na pomoc jiných nebylo přibíráno 33).

I tudy slovník po třech sloupcích zpraven

33. Z toho takového vyšetření vzešel nám úmysl slovník po třech sloupcích spořádati příčinou zřetelnosti. Prvý sloupec aby obsahoval slova latinská z kořene pocházející, druhý mateřská, třetí zase latinská ve spojení uvedená. Za kterýmž také způsobem stane se dosti řediddlu didaktickému o analysi, synthesi, a synkrisi, které všude pojiti sluší, po zás. C. Nebo prvý sloupec má slov analysi, třetí synthesi, prostřední synkrisi. I bude toho dobrý prospěch ku prvým při překládání cvičením, an se naučí osnově oné třetího sloupce, jenž jest překládati na mateřsko skrze sloupec prvý a druhý, snadničkou prací, totiž významům všech slov spolu s tolika průpovídkami;

NB.

zvláště bude-li moci kdy toto lépe zpraveno býti, aby

způsobeny byly průpovídky znamenité smyslem na výbor bystrým i slovy, jichž tu bývá vtrušováno, jemnými, co nejstručnějšími (ať ony pak obsahují nějaké tajemství o přírodě, ať o uměních, ať o mravech). Což stane-li se, práce tato naše bude moci zhynouti jakožto ta, které déle seděti volno nebylo k lepšímu jejímu vybroušení. Dosti budiž, že dal jsem počátek věci nové a příkladem že jsem napřed šel; co zbývá, pouštím, by v tom se mnou se bylo vystíháno. Kdekoli po národech by kdo vzešel, jenž by tento nález zdokonalil, nechať palmu sobě má. Neostavuji jiným paběrkování než žatvu, i to milerád.

NB.

34. A že metoda tato zmatek všeliký odkliditi hledí, že chce, aby vše patrno bylo a svým místem ne jinde nalézáno kde co: nepřiměšujeme nic mluvnického ku slovníku svému. Stůjtež meze jednou vytčené, nezmatečné, slova ku věcem obracujž t e x t, vykládejž s l o v n í k, strojž m l u v n i c e; tak bude krátko a spořádáno vše. Má-li které slovo něco nepravidelnosti do sebe, připomeň to na svém místě mluvnice; a aby do mluvnice nahlédati žáku z mysli nevypadalo, budiž v tom pamatován ve slovníku, kde ku kterémukoli takovému slovu přidává se doklad paragrafu textu mluvnického, kdež ono poučení se vyskytá. Prospěje to tak krátkosti jakož čistému cvičení, jako jsme připomenuli ve hl. XII. §. 33., a částečněji vysvitne na svých místech. Poněvadž však některé věci ihned věděti třeba i vykonati to lze bylo málem čímsi, přiložili jsme je; totiž znak rodu a deklinace při některých pochybných slovech na ukrácenou pravidel mluvnických anebo výjimek, jakož i praeterita a supina při slovech obojetných, ode kterých odvozená slova ihned bylo tvořiti (jako od s e r o, s e v i, s a t u m; a s e r o, s e r u i, s e r t u m), až i míru slabik při některých obojetných.

Slovníku ku bráně nepřiměšeno nic mluvnického

NB.

(an, kde třeba, přidán doklad mluvnice)

35. Slovník naposledy ku bráně opačný, mateřsko-latinský, ostavujeme, by důmyslností žáků byl způsoben ze příčin ve hl. XII. §. 34. vyjádřených a po příkladě

Slovník mateřsko-latinský má vzdělán býti důmyslností žáků.

slovníku ku předdomí, mateřsko-latinského ve hl. XIV. §. 16. navrženého. Jelikož nepohnutě stojí rada, že drůbež krmí se dobře hrabajíc sobě sama (ze hl. X. §. 158.)

Mluvnici ku bráně, učící vazbě řeči

36. Za tím jde mluvnice ku bráně, o kteréž naději máme, že mimo všecko schválí se prostotou svou. Nebo jako slovník ku bráně nic ve své ratoléstky nerozvodí než kořeny jazyka ve slovníku ku předdomí položené, a text brány nic výše na svých základech nevede než osnovu věcí, jejíž stěžeje byl ukázal text ku předdomí: tak nyní mluvnice brány nic plně nevysvětluje než obrysy umění ve stručné mluvnici ku předdomí nastíněné.

snaženo se zpraviti všech běžných

37. Ale jaké jazykům mluvnice přáli jsme ve hl. V. (§. 36. do 42.), takovou aby byla tato naše, práci jsme na to oddali, totiž všech běžných užíváním valnější, pravidly pravější, cvičením líbeznější.

1. užíváním valnější

38. Užíváním valnější, aby odhalovala všeliká řeči na tom stupni umění aniž dopouštěla komu, kdoby ji prošel, nepovědomu býti kterého potřebného zákona, kudy strojiti rčení, věty i obvěty, i tudy aby tak jasně učila analysi a synthesi řeči, aby, cokoli potom komu tak vycvičenému nahodí se čísti, mluviti, psáti, to tak čistě patrně mohl přehlédnouti jako své prsty. Potom i toho hledáno, aby byla mluvnicí obecnou, všem tak se hodíc jazykům 34), kterak vše, co obecno, jest měrou jednotlivých věcí. Takové mluvnice jali se filosofové sobě přáti, anobrž i psáti, i soudíme, že se sluší na to snažiti, až bychom přání dosáhli.

NB.

2. pravidly pravější

39. Opravdivosť pravidel zde jsme také ne nadarmo pečliví byli, kde naposledy ostrovidovýma očima tolika výtečných Aristarchů vystiženo, že tak náramný omylů dav žákům se umítá běžnými grammatiků knížkami. Sciopiovo svědectví viděli jsme ve hl. VIII. §. 28. Vossius ukazuje, že grammatikastři i pri vyměřování částek řečí až hrůza sobě bláz-

novsky počínají, i že právě pověděl Scaliger, že nad gramatikastra jakožto vyměřovatele nic není nešťastnějšího. Jinde praví: Cokoliv o komporativech a superlativech přivádějí gramatikové, to nebo nepravo jest anebo zbytečno nebo na nenáležitém místě vstřeleno. Jinde: Nešíří než mrákoty, kteří měli pochodeň mládeži rozsvěcovati (o Anal. I. hl. II.) I tamže potom: Věru ve smyšlénkách gramatikastrů téměř všech, které nezběhlí nesmírně vychvalují, téměř nic není zdravého, any stránky jednotlivé více obsahují často omylů, než Sicinius onen Dentatus 35) ran měl po všem těle. A na týž rozum často, až na konec stanoví, že déle nesluší snášeti, aby prvý onen i dobrý věk (pacholecí) tak hustými omyly zapájen byl (ve předmluvě na knihy o mluvnici). Akademie Kodaňská nazývá mluvnická pravidla okéanem plným písčin a úskalí i pleše, že marnosť anobrž nepravost přemnohých pravidel, výjimek i příkladů již jest vyšetřena. Ve schválení mluvnice nové Tomáše Bangiové l. 1640. 36).

3. cvičením snadnější

40. Snadnosti naposledy dobyti sluší mluvnickým cvičením po samých zákonech metody nejnovější, aby vždy toužiti třeba nebylo, že nesnadnými trety vtipy se zaměstknávají. Nebo řečtí grammatikastři neměli co dělati, leda drobnostmi zanášeli své jemné vtipy 37). Těchto až tak velice byla jiná povaha, že Seneca řekl: Při drobnostech moudru býti, bylo Řekům neduhem. Toho tedy neduhu oprostiti hledáme i mluvnické umění, učíce raději prospěšnému něčemu než leda drobnému, zřetelnému nežli zavilému, aby tato o strojení řeči pravidla kde komu čísti bylo libo, jim pak vyrozumívati snadno, jakož přáli jsme sobě ve hl. V. §. 9.

NB.

Odtud třeba bylo psáti mluvnici filosofickou.

41. Těch abychom došli účelů, museli jsme věc začíti ze základův i psáti mluvnici filosofickou 38), jejíž by zákony plynuly z logiky jako zá-

kony logické z věci samých, anytě základy slov jsou myšlénky, myšlenek pak věci samé (po §. 13. hlavy II.). Aniž snad odjinud spíše omyly a zpletky gramatiků se vypučily, nežli že slova podjímali se vázati bez náležitého pozoru na věci i myšlénky. Líbí se tedy náramně, že slovutný Vossius své proti netečníkům bráně důkladnosti Varona 39) chválí, který psal, že své o mluvnici knihy useděl netoliko při svítilně Aristofanově 40) t. j. grammatikově než i při Cleanthově 41) t. j. filosofově; a že Juliem Scaligerem nenehodně tupen jest Quintilian 42), že mlunici působí z quadrivia (čtyřcestí) bez encyklopédie (ve knize o analogii I. hl. III.).

NB.

vším jako způsobem novou

42. Nám tedy, kteří jsme zákonů metody, jak bedlivé lze bylo, šetřili, vzešla mluvnice jako vším způsobem nová, jakožto která jinak částky řeči dělí, jinak tvary slov probírá, jinak jména, slovesa, předložky, spojky i vyměřuje i ve třídy uvodí, jinak naposledy skladbu předkládá, totiž skládání slov ve rčení, rčení ve věty, vět v obvěty 42) atd. Což ne tak pravidla množí jako světlo, nebo ve skrovničká pravidla uvádí všecko, aby jasno bylo všecko. Poněvadž však není zarputilejšího plemene nad grammatiky (jakož Vossius mluví.) snažili jsme kratičkými výkladečky vysvětliti (což i již osvědčujeme slavně), že jsme nic ledakterak nevedli, že bez patrné potřeby námi tytlíčku nezměněno žádného, neostaveno žádného bez patrného prospěchu. V částečnostech ovšem vidělo se nám nejhlavněji spoléhati na vzácnosť Aristarcha mezi grammatiky, na Gerharda Jana Vossia, který jediný neskonalé grammatiků chyby vyšetřil, a cokoli v nich vůbec bylo sporného, toho dobyv ze samé starožitnosti tak rozsouzené podal, že před mužem tímto (soudem Tomáše Bangiovým) všeliké sbory mluvnické jsou nuceny své spouštěti prapory. Toho tedy ve všech téměř částečnostech, týtýž jeho svědectví se dokládajíce, činíme sobě záštitou;

NB.

V částečnostech následuje připomenutí Vossiových

kde však našeho pořádku i nových ku cvičení obmyslů jest se nám zpravovati, tam vedeme to průkazy, poněvadž zarputilé ono plémě důvody nutiti třeba, aby přestali rozumu odbreptávati.

Zvláštní její způsob o třech sloupcích.

43. Ku zvláštnímu mluvnice naší způsobu (v syntaktických věcech) sluší, že třemi stráneček sloupci čistě patrně před oči se předestírá vše, prvým totiž sloupcem příklady, druhým pravidla, třetím doklady, pro zvyk a cvik (po zákoně zásady XLI.). A to příklady ku pravidlům jednotlivým jednotlivé, ale světlé a vyložiti smysl pravidla dostatečné i vysvětlené přidaným příkladem z mateřštiny, aby se ukázalo, kterým způsobem totéž vyjadřuje řeč naše. Ve druhém sloupci pokládá se pravidlo, kterak týž příklad náležitě napodobiti; v třetím teprve dokládáno se bývá obvět ve bráně, ve kterých o témž pravidle naskýtá se příkladů několik, kteréž vyhledávány býti mají pilností žákův 44).

Rozdělení na hlavy a statě

44. Naposledy rozdělen jest obor mluvnice naší netoliko na hlavy než i na statě čili výměsky příčinou zřetelnosti, a to počtem výměsků nepřetržitým od počátku do konce příčinou snadnějšího se jí v slovníku dokládání.

Naděje o mluvnici tak zpravené.

45. Tak toho dosíci naději máme, že mluvnice nebude trápením a křížem alebrž hrou a těm, kteří k vyšším věcem chvátají, libě svítící pochodní a voditelkou; a že neučiní jich směsicí jalových výměrů, rozdílův i pravidel vycpaných na prázdno rozdutými, alebrž že zběhlostí je projme, kudy ze základu vyrozumívati uměním řeči; aniž naposledy že deset let je při sobě zabaví, než že prodlením několika měsíců probrána jsouc cestu bezpečně a libě ustele k věcem vyšším.

46. Provádění toho všeho, kterak hbitě jesti je zříditi, vypisovati odkládáme do samé k učitelům knížky, kterou k vůli pedagogům sluší přidati ku **bráně** samé; tam ve hlavě XIII. zprávu dáme, kterak to jest přivoditi k užitku 45).

Hlava XVI.

Navržení nejnovější síně jazyků.

Přejmenování věcí zdá se, že plodí zmatek při pojmech,

Co zde přijde dělati, vyložili jsme v §. 25. hl. XII.; že jmenovitě sluší vykládati rozmanitá řeči přetvořování i vtipná věcí přejmenování. Ale mohlo by se tázáno býti, zdali prospěšno věci přejmenovati? zdali tomu sluší lidi učiti? protože zdá se, že spíše jest přáti, abychom přirozenou řeč vedli všickni. Nebo tolik nedělalo by se věcem a vtipům líčidel, kterak se stává ještě hojněji mezi těmi, kteří vybroušenější promlouvají řečí. Kde tam vůbec dospěno, že vlastní jména věcí jsme ztratili, a že věci nikomu na oči nepřicházejí v přirozené své podobě a způsobě než v nevěstší, ulíčené a, jakož nyní mluví, almodické. Odtud jde, že nerozumíme dostatečně ni věcem ni sobě. Nebo když věci příliš přejmenujeme, přetvořujeme je příliš také před očima mysli, i ukazujeme sobě vespolek místo věcí obludy věcí. Odkud se stává, jakož ulíčená řeč naše od věcí se různí, že tak mysli od obého. Odtud zmateno vše, i nejsme nic my jednak všickni s tisíci běhy zmatenými, zamatenými, zmotanými 1) jazyky svými než onen veliký Babylon, kterýž domníváme se, že krásně jsme vystavěli ve slávu ozdoby své.

a přece prospěšno

(1.) ku chlácholení mysli

2. Pravdou to jest i příčinou slušnou stížnosti a žádosti naší (aby ku prostotě nějaké uvésti lze bylo až i jazyky). Zatím však poněvadž nezpůsob neruší (dobrého) způsobu věcí, ozdobám jazyka také ovšem sluší ostaviti příslušné jim místo; poněvadž totiž mysl naše netoliko na rozumu záleží, který sluší poučovati, než i na vůli, kterou sluší kojiti. Toho však nestává se bez jakýchsi lahod. Kolikrátkoli strach, že věc již známá buď zamítána bude, ač jest dobra, nebo přílišně oblibována, ač jesti zla, nutně

chytáno se bývá přemluvy tam na vzbuzením k ní lásky, tu nenávisti. Avšak i často, když věci zatmělejší dosti nebývá vyrozumíváno po ní samé, vysvětluje se čistě jinou věcí. Naposledy jesti záměrem metody naší připravovati mysli čítati hbitě spisovatele; nelze tedy ani předchozích cvičení v ozdobnostech pominouti, kterých dobři spisovatelé plni jsou.

(2.) ku vysvětlení věci jinými věcmi

(3.) ku vyrozumívání spisovatelům.

3. Přistupuje k tomu, když netoliko jazyk ku výmluvnosti, než obzvláště mysl ku moudrosti způsobovati sluší, když pak moudrosť boží znamenitě se vyjevuje, naše zase mocně se zakládá na symbolizacích věcí; že nesluší pomíjeti příčiny postavovati je na světlo. Neboť učinitel věcí, vyveda věci po ideách svých, vštípil rozličným věcem také tytéž moudrosti své známky, aby, kdo náležitě jednu věc vidí, mnohé podobné zároveň viděti mohl. Čehož když pozorovali dávní lidé, jali se věci s věcmi směřujíce, neznámější ve známějších jako v zrcadle spatřovati i druh druhu ukazovati; odtud u starých vše plno metafor, přísloví (adagia), podobenství, pohádek (aenigmata). Aniž toliko usilovali tajemství věcí tak odmykati, nýbrž i kvítky odtud řeči strojiti. V čemž ačkoli dosti srovnávají se národové všelicí, přece ve způsobu při tom velmi od sebe odcházíme, ani tito odtud, oni odonud rčení, metafory, přísloví (adagia) berou. Odtud jest, že velmi mnohých věcí při jazycích nelze nikterak přeložiti slovo ze slova 2).

V symbolizaci věcí moudrosť

NB.

4. Což my strojíce ukázati příklady v síni jazyků, postupujeme po ředidle onom didaktickém, aby, cokoli se uměti má, uvedeno bylo v příklad i stalo se o tom poučení a zatím šlo přičinění téhož dosíci (zás. XL. s výměskem); i uvedli jsme veškeru nauku o ozdobnostech věcí a řečí ve trojdílný celek, v text ku síni, mluvnici ku síni, slovník ku síni 3).

I proto udoží síně jazyků

5. V textu prohlédáme zase věci přioděné vhodnými okrasami. Než které věci?

Text ku síni přiodívá věci okrasami idiotismů,

tropův, adagií, figur atd.

kterými okrasami? Věci ne jiné než které jsme přehlédli v bráně, aniž pak jiných jest kde. Protož nelze ani jiných spatřiti než jinak. Ve bráně totiž prohlédali jsme věci prosté, každou samu v sobě, zde spatřujeme tytéž obrazně, každou v jiné, aby ačkoli nic nového se nenaskýtá, vše přece novým způsobem ku vzbuzení pozornosti nové, potěšení nového i cvičení nových. Okrasami pak zde jsou předně úsloví jazyka, rčení totiž a způsoby mluvné Latinům zvláštní. Pak tropy a pořekadla (adagia) nad to vidy řečnickými vyzdobená. Naposledy příklady znamenitější slohu asijského, lakonického, metrického; jelikož vše to prve poznati sluší, nežli ve spisovatele se jde.

než týmž pořadem věcí

6. Budou se tedy věci procházeti v textu ku síni týmže, kterým ve bráně pořadem, však tak, že poctí se věc každá názvy novými na lepší vyjevení povahy věci a tajnějších některých při věci smyslů, na způsob asi těch vyšetřování, která jmenem hádky mezi císařem Hadrianem a Epiktetem filosofem roznášena bývají 4). U př. Škola co jest? Moudrosti semeniště. V kteréž štěpař jest učitel, rostliny žáci; štípení, učení; zalévání a čistění, kázeň; semena a rouby, příklady; semen zavlačování a roubů štěpování opatrná, předpisy a pravidla; klíčení, napodobení; provívání, zkoušení atd. Tak půjde-li se po všem všude, bude to věcí žákům libou, ku vyrozumívání parallelismu při věcech velmi prospěšnou, učitelům pak velice lehkou k nařízení cvičení snadničkých a přece velmi krásných; což potom připomeneme.

Mluvnice ku síni podává ostatky mluvnické s pravidly řečnickými o ozdobnosti

7. Mluvnice ku síni (kterouž tak na vzor předešlých nazýváme), obsahovati bude netoliko ostatky mluvnice latinské (nejhlavněji v tom, co napomáhá k ozdobnosti strojení a přestrojování řeči), než i pravidla o fraseologii i nauce o adagiích, jimž ze základu rozuměti náleží; naposledy i způsob tropů

a figur tak vyjeví, že napomáhati budou netoliko srozumívání, nýbrž i cvičení. Nebo není dosti po metodě této směsici rčení umítati, (což běžné fraseologické knížky činí), třeba zřídel samých dobývati, aby, odkud se příští všelikteraké ozdobnosti, žáku k oku ukázáno býti mohlo, on pak sám po daných pravidlech aby mohl převesti kterýkoli daný text prostý a přirozený ve švarně vyzdobený 5).

Rejstřík ku síni

8. Cvičení toto stane se snadnickým aniž pochybí, opatří-li se síň svým též zprávným ukazatelem, rčení a adagií popisem, mateřsko-latinským a latinsko-mateřským ku vysvětlení jednostejnou pilností obého jazyka hojnosti. Přidáváme slovník latinsko-latinský, jímž by navykali všeliká prostá věcí vyjádření, (kteráž v bráně se vyskýtají), směňovati ozdobnými i tudy rozmanitě sloh proměňovati, tak ovšem že všeho plně neslibujeme, přední však věci, protože uchvacovati se nemají naukám příčiny ku chtivějšímu se shánění ve spisovatelích samých po doplňcích umění.

Hlava XVII.

Nastrojení metody jazyků nejnovější ku čítání spisovatelů latinských.

Ke spisovatelům proč ze síně jíti:

Kdo až potud dospěl, bude moci i rozuměti latině i psáti a mluviti ne nelatinsky. Bude-li však čí úmysl proniknouti ku živé a mocné výmluvnosti latinské, bude museti přejíti ku knihám mužů latinských i v nich se uměle přemítati. Jelikož knížky samy, kterakékoli jsou (až i tyto naše předdomí, brána, síň), způsobilosti dovršiti nemohou, proto právě že knížkami jsou a čímsi zatmělým razí. Aniž pravé a podstatné umění nebo výmluvnost může kdy komu pevně státi,

kdo z dějepisců, řečníků, básníků, mudrců, bohoslovců, lékařů, právníků předních aspoň (spisovatelů) opět a opět nečítal 1).

A kterak to ukázati žákům.

2. Přijde tedy až potud provedeným žákům ukázati, že to, cokoli posavad jest vykonáno, průpravy byly, nyní teprva že jest se ve věc samu pustiti, t. j. jíti ze stínu knížek na světlo spisovatelů jako na jeviště šíré. Předně, ku čerpání plnější a částečnější věcí známosti, (v jejichžto ústupech vězí pronikavější moc výmluvnosti). Pak, ku lepšímu slohu vybroušení i pevnější zběhlosti. Naposledy ku nabytí náležité opatrnosti při řízení věcí (kteréž u spisovatelů prakticky vypsané se naskýtají).

Věci a slova posud ohledávané jako v přehledu již jest jich ohledávati v průběhu

3. Nebo věci potud že viděli jako v přehled uvedené, nyní že je uvidí porůznu jak v průběhu jsou, a jak spisovateli rozdílně po rozdílných příčinách vypisovány bývají; řeč že viděli v zákony obdoby uvedenou, i že dosti jim bylo moci hájiti pravidly latiny své, nyní že vyšetřovati budou, kterak to a ono ve zvyku jest těm, kteří chválou moudrosti a výmluvnosti slynou, aby původstvím (autoritou) chrániti uměli to, cokoli jest právě latinské. A naposledy nechať učí se míti sloh slušný, ani onoho suchopárného a chudého, jakýmž jest přirozený, ani bujného, jakýmž bývá příliš vyšlechtěný. I když se jeho snadný způsob v síni ukazuje, mohl by někdo zle toho se chytiti i příliš malebné mluvy, (i tam kde toho netřeba), se jímaje, ne nepodobným ukázati se tomu, kdo skáče po ulicích, an by měl kráčeti, nebo tomu, kdo maje na potkání osloviti někoho, zpěvem naň jde. Opatrnosti tedy při tom, co v řeči jest slušno (jakož i v řízeních života) že jest se dobírati u spisovatelů.

Ku spisovatelům sluší žáky vzbuzovati.

4. A poněvadž jsme ve hlavě XII. ukázali, že jediným latiny zdrojem jsou spisovatelé, tyto menší knížky naše že nejsou než schodem ku spisovatelům, přijde tu říci, nepustíme-li se bodře již

do spisovatelů sem se dostavše, že nám ovoce z vykonané práce pohyne, i že podobni budeme komusi, který ku místům nepřístupným velikým úsilím cestu sobě hotoví, na ni pak, když je hotova nenastupuje.

Že spisovatele nutně jest přibírati,

5. Jakož pak posud tak jsme to vedli, že po stupních šlo vše, i že bráno se bylo z každé knížky naší ku následné a potom ku spisovatelům ne jako v nové světy než jako v dům přítelův, kde od prva známým shledává se téměř všecko; tak nyní již zabíhá otázka: Na dovršenou studia latiny, kolik pak a kterých spisovatelů třeba? potom: Kterým řádem a způsobem sluší je obírati?

a to několik;

6. O spisovatelích na bíledni to, předně, že několik jich jest třeba, an žádný jeden neobsahuje ani latiny vší ani věcí všech; rozličných věcí tedy že sluší hledati u spisovatelů rozličných, a proto nenehodně že ona některých pověřečnost potupena, že latiny z jediného Cicerona sluší se dobírati, jelikož jisto, že Cicero nepsal o věcech všelikých aniž obsahuje latiny veškeré. Aniž však máme vše, co psal. Aniž naposledy známo, zdali vše Ciceronovo, co mníme, že máme Ciceronových spisů, an mnohé spisy v pochybnost berou kritikové. 2) Mnohem méně patrně sluší snášeti ty, kteří Plauta tak vychvalují, až soudí, že s menší latině ujmou lze zničiti spisy Ciceronovy než Plautovy, aniž naposledy ty, kteří říkají, že jediný Plautus s jediným Ciceronem jsou slohu dovršiteli, i domnívají se, že postačují. 3)

aniž přece všecky

7. Aniž přece třeba až tak hrubě v krajnost zacházeti, že nemožná dokonalým se státi latinářem, (což nejeden psáti se osmělil), leč kdoby všelikteraké latinské spisovatele prolezl. Nelze ledakomu tak prázdným býti ani sluší raditi, aby někomu se chutilo čas tak mrhati. Jiné totiž věci náleží konati těm, kteří chtějí žíti pamětlivi jsouce proč zde jsou 4): zvláště když spisovatelé jazyka latin-

ského pohané byli, tlupa pravého boha i pobožnosti pravé prázdná, s kterýmiž dlouho a příliš důvěrně se obírati, sotva bezpečno. Nebo z Terentia, Plauta, Ovidia, z jiných oplzlosti, z Cicerona ctižádosti, samosvojnosti, hrdomyslnosti, z jiných marností jiných docházeti velice snadno. I stává se bez mála což Hemmingius připomenul, že ti, kteří život všecek v pohanských spisovatelích tráví, na konec pohany se stávají 5).

Erasmův soud o té věci

8. Nám líbí se rada Erasmova 6), že pro sloh nesluší jich čísti mnoho než jíti **ve spisovatele věcné,** když dosaženo v řeči cvičnosti (ne-li bujné, přece čisté. A Dornaviova 7): Při tak náramné života lidského krátkosti, nejistotě, zmatenosti náleží prý nám vybírati ty, z kterých by nad ostatní spanilý byl užitek. Též: Nám prý sluší Lakonek následovati, které děti své neumývaly vodou, nýbrž vínem. Aniž má se chlapcům předkládati ledaco matného, rozředlého, neužitečného, ale co jest přepodstatno a s patrným prospěchem, abychom, antě oplýváme drahokamy, nepravými skly nedali se svoditi nebo nesvodili se sami; Vossiova naposledy, který připomíná, že na stromě studií není tak hledati listí slov, jako ovoce věcí (v knize de Vitiis serm. II. v hl. 27).

a Dornaviův — *NB.* — *a Vossiův* — *NB.*

Účelu šetřiti, za kterým spisovatel se vyvoluje.

9. Již tedy o vyvolování spisovatelů tázá-no-li se bývá, jest tu šetřiti účelů a stupňů rozdílných. Nebo hledáme-li spisovatelů proslova čili částečné věcí vyjmenování, schvaluje se v přirozených a řemeslných věcech Plinius, v stavitelských Vitruvius, ve válečných Vegetius a Caesar, v lékařství Celsus, v hospodářství Varro a Colummel-la 8) atd. atd. Prorčení-li a mluvné způsoby všední, nejlepšími budou Plautus a Terentius 9). (Odtud píše se, že Terentius byl rozkoší Ciceronovi samému, Erasmus pak že třinácte jeho

výtisků sedral). Pro strojnost-li obvět, tu vyniká Cicero. Pro způsob-li řeči, prostý jest u spisovatelů listů, střední u historiků, vznešený u řečníků a básníků. Slohu asijského nejlepším jest vzorem Cicero, lakonického Seneca 10).

Ku spisovatelům taktéž textu, pravidel, slovníku i vlastního cvičení třeba.

10. Přistupmež ku věci, čím přispívá metoda nejnovější ku četbě spisovatelů i ku zdaru slohu vyspívajícího? Hlavní věcí to jest, že metoda nejnovější ukazuje, že zde taktéž **textu, slovníku, pravidel** i naposledy vlastního **cvičení** třeba, a kterakých těchto věcí se pohledává.

Textem jsou sami spisovatelé ne mnozí, ale vybraní

11. **Textus** či vzor, kterým se zde napodobení spravovati bude, budou sami spisovatelé, ne mnozí sice, avšak výborní, protože velmi nemoudro (po svědectví Pliniově) nebrati si ku následování něco nejlepšího; po Senek-ově pak, protože má čítání mnohých spisovatelů do sebe cosi neurčitého a nestálého. Tedy za mistra dokonalého slohu asijského nařízen budiž jediný Cicero, lakonického, jediný Seneca; v básnictví pak za vzor slohu heroického, jediný Virgilius, elegického, jediný Ovidius, lyrického, jediný Horatius atd. 11) Kdokoliv v ně důkladně mysl zavede, stane se jazyka mocným a o všech ostatních souditi způsobným.

Svodu obecného třeba a jakého

12. Těch četba aby předse šla nezávadně (jakož i jiných potom kterýchkoli), potřebí jest zevrubného vykladače, **svodu** obecného (hl. XII. 12). Seznam míním (1) slov řidčejších z brány a síně ještě neseznaných, kdekoli u spisovatelů se vyskýtajících; (2) jmen vlastních, lidí, míst, bylin, živočichů, krojů, obřadů, až i bají pro četbu básníků (v čemž nepodobno říci, jak ničemu nerozumí učencův obor, praví Erasmus atd.), aby o kterékoli by věci neb osobě kdy naskytla se zmínka, Mercurius tento ihned vyložil, co to bylo; (3) naposledy zkratků a kritických známek starým obyčejných s výkladem jejich 12).

Svody sic že již dříve byly.

13. Takovýchto svodů (o názvech poklady jazyka a o jiných) víme, že se ne nedostává, i slavíme náležitými chvalami v té věci neunavná úsilí mnohých znamenitých mužů, nepředněji velmi o veškerou vědu zasloužilého muže, Roberta Štěpána 13), který deset učených mužů v domě svém choval, aby veliký onen slovník, kterémuž nadepsal Latinae Linguae thesaurum způsobil ze spisovatelů latinských vázaných a nevázaných. Vydal i syn, Karel Štěpán přeužitečný slovník vlastních jmen, který nazval dějepisným, zeměpisným, básnickým. Vydali jiní jiné slovníky učeně o všelikterakých věcech. Až i obzvláště psány slovníky filosofické, medicinské, juridické, theologické.

ale v kterých přece něčeho pohřešuje metoda nejnovější.

14. Avšak v nich ve všech že ještě něčeho si přáti lze, ukazuje nejnovější jazyků metoda. Totiž že sem uvesti jest *(1.* (1) vše, co kde se vyskýtá, aby zde naskrze všecko nalezeno bylo, co u výtečných spisovatelů (starých a nových) se zbíhá. O čež v pravdě ne nezdárně pokusil se Angličan Jan Ridder 14); a kdyby kdo i tam nedostatky doplnil, měli bychom poklad mnohem plnější než posud. Alespoň přece *(2.* (2) to toliko, co ještě známo není z brány a síně; což kdyby se stalo, objem knihy byl by nad pomyšlení menší. *(3.* A (3) pořadem naprosto zevrubným; což kdyby bylo, napomáhalo by rychlému nalézání i činilo by čítání spisovatelů kterýchkoliv velice hbitým.

Pravidla o užitečné četbě spisovatelů

15. **Vymĕření,** užitečnou četbu spisovatelů ku broušení se ve slohu zpravující, nebudou jiná než pravidla o následování spisovatelů jakož vůbec v příčině slohu tak zvláště v příčině pravého sepisování listů, dějin, řečí, básní. *NB.* Poněvadž pak spisovatelé umění utajují, nebude moci napodobení než slepo býti, t. j. buď ničemno nebo kuso i vždy kolisavo, leč umění odestřeno bude po všech svých oudech a kloubech.

16. Co do **práce,** tu přijde zříditi, tak že spisovatelé (1) se rozbírati budou, (2) že z nich vypisovati, (3) jich následovati se bude.

Práce při prospěšném čítaní spisovatelů záležeti bude na

17. Analysi především nutně jest vynakládati na to, abys spisovateli čistě srozuměl. Což bude, postihneš-li předně, co řci míní, jako účel jeho, a předestřeš-li také sobě to před oči; i hnedle pošetříš-li prostředků, kudy k svému účelu směřuje, t. j. kterých vybraných průvodů, průpovědí slov se jímá, aby myslem se přivinul. Teprve, kterak tyto zde prostředky pořádá, staví nebo rozstavuje i barvitosti jim dodává. Tak rozebereš-li do živého a po všech vlakenek drobnostech spisovatelův text (rozkládaje text v obvěty, obvěty ve věty atd.), nebudeš moci nedosíci umění. Budeš-li chtíti povrchně ve spisovatelích se přemítati, málo prospěješ. Práci však tu (o bedlivou analysi) vynakládati na některé spisovatele, ne na všecky, někdy, ne vždycky, tomu naučí tě opatrnost a ředidlo didaktické CLXXIX.

(1.) analysi čili rozboru zprávném,

NB.

18. Cožkoli pak umění postihneš (při věcech nebo slovech nebo rozumování), aby nevyplynulo, máš přenášeti ve své snůšky (denníky čili průpovědi obecné po zás. CXXI s výkladem). Nebo bez takových výpisků pamětihodných (věcí, slov, průpovědí) nikdo nestal se mužem učeným a výmluvným ani se kdy stane.

(2.) pilnosti při vypisování,

19. Největší však ku prospívání ve slohu má do sebe moc pokus dobrého následovati spisovatele cvičeními pilnými po některý čas předse vedený. Bylot se v skutku (jak vypravuje Stewechius 15) před lety o to, zdali následování spisovatelů užitečno, potýkáno mezi Angelem Politianem a Pavlem Cortesiem; mezi Erasmem Roterodanským, Štěpánem Dolitou a Juliem Caesarem Scaligerem; mezi Františkem

(3.) na trojím pokusu při napodobování.

Pikem Mirandulanským a Petrem Bembem? 16) Onino prý nedopouštěli napodobování jakožto na přírodu nepřípadného; tito zase prý tvrdili, že nic nám není ani prospěšnějšího ani potřebnějšího nad napodobování. Než spor ten rozvodí metoda nejnovější, když učí, že ničemu bez vzoru, ničemu bez pokusu o napodobování učiti se nelze (zás. XLI. a CXXXIV.). Aniž pak chce, abychom na vzoru vždycky lpěli, než abychom způsobilost utvrdivše volně pracovali (zás. CL.). Tedy abychom dospěli ku způsobilosti volně psáti, nepromĕnně pokus o napodobování obírati jest za prostředek prvý.

(1.) na metafrasi zpětné

20. Způsob toho jest trůj. Prvý, metafrasí zpětnou, překládáním totiž spisovatele (nebo některé jeho částky) z latinského jazyka na mateřský; a po několika dnech zase ho přeléváním do latiny 17) na ohledanou, zdali jsme se slovy spisovatelovými, jeho řečením, jeho vazbou tak zapojili, abychom i po paměti vyjádřiti to mohli, což potom srovnání překladu našeho se spisovatelovým textem ukáže, a zdařilo-li se, zanítí to radost, pochybeno-li, žádost potomně týmž způsobem nechybovati, i vzdělá to jakási pravidla tajná.

(2.) na proměňování a přeměňování latinském (versione et reversione); i to rozrušováním a zase způsobováním, též stahováním a rozšiřováním

21. Druhý způsob jest proměňováním a přeměňováním z latiny do latiny; a to zase buď pořádku slov, vět nebo-li obvět v contextu rozrušováním i potom pokoušením se po paměti zase jej způsobovati buď stahováním aneb rozšiřováním. Stahováním, skrze odjímání epithet, antithet, synonym, opisů a cokoli jest na vyplněnou, aby ostaly samotné podměty a přísudky, což pokusíš-li se po nějaké chvíli zase dosazovati, a zohledášli porovnáváním s textem spisovatelovým, zdali jsi právě dosadil, uznamenáš, že jsi mnoho prospěl. Rozšiřováním, skrze hromadění epithet, antithet, synonym, opisů a cožkoliv bude se zdáti, že přidati lze i zase potom skrze jich odbírání na zkušenou, dovedeš-li po duchu spisovatelově zprávně věci vyjádřiti

bez přídavků zbytečných a mezer mrzutých. Cvičení toto naprosto mnohou do sebe bude míti platnost ku znamenitému vybroušení právě tak pozornosti příze při proměňování, jako potom paměti a soudu při přeměňování. 18)

22. Poslední napodobování způsob a to výborný jest vlastním tak řečeným napodobováním; tak že obracíš totiž všecky případnosti spisovatelovy (věci a slova) k sobě nebo na jiné sobě známé nebo na stav vlasti a cokoli podobného se vyskýtá, i že pokousíš se vypisovati vypravování té věci, která se naskýtá, buď naškrtáním ku příteli listu zamyšleného buď osnováním příběhu pravého ze svého nebo cizího života aneb aspoň skutku nějakého; a že snažíš se vše vyjádřovati ne-li slovy (při rozdílné věci), přece skladem, důstojností, přesností rčení spisovatele samého. Bude-li se komu chtíti tou pílí se přemítati v Ciceronovi (nebo v kterémkoli jiném nejlepším spisovateli) prodlením roku jednoho, shledá, že více prospěl nežli sic desítiletím celým. Nebo uznamená, že v jeho duch tak se přetvořil, že nic ušim není vděčno, leč co by Ciceronem znělo. 19)

(3.) na obracování ku přítomnému způsobu věcí svých nebo cizích.

23. Než opatrnosti třeba, aby od zákonů metody uchylováno se nebylo. U př. 1. aby zanášení se týmže spisovatelem bylo pevno, tak aby se nevybíhalo k jiným spisovatelům, až bys uznamenal, že se's tomu, kteréhos za vzor sobě obral, dosti přizpůsobil. Nebo má každý spisovatel svůj vlastní ráz vazby právě tak od jiných rozdílný, jako jest zevnitřní onen kde komu z nás zvláštní písma ráz. Jakož tedy ruky rozdílných pisařů najednou napodobiti nemůžeš, aby se's nezmátl, tak ani slohu.

Opatrnosti při cvičení ve slohu: 1. Aby spisovatel byl jistý

24. Druhé, hleděti jest, aby cvičení ve slohu bylo stálé i naprosto co den, neboli co hodina, až by se's shledal utvrzeným. Kdo dlouho

2. Cvičení ve slohu denní

i mnoho nepsával, nikdy nemůže dobře psáti. Ustavičně pak předse jíti, prospěch působí znamenitý (zás. CLXIV. s vým.).

3. Po stupních ať se jde.

25. Třetí, šetřiti toho, aby ve všelikterakých oněch ve slohu cvičeních po stupních se šlo od menšího k většímu. U př. aby s počátku nařízena byla metafrase a parafrase jedné obvěty, potom dvou, tří atd. naposledy vší řeči. Též nejprvé hned četbou, až přemnoho nebo všecko v paměti vázne. Pak, že mezi to vložíš přestavku hodin nebo dní, naposledy i měsíců. Nebo dovedeš-li i po přeběhnutí roku rozrušené věty Ciceronovy zase spořádati, na jisto zvíš, že jsi se ve vzor svůj přeměnil.

4. Abychom pro sloh věcí nezanedbávali

26. Vystříhati se naposledy, abychom nedopouštěli, by nám ono napodobení Cicerona nebo Seneky nebo Tacita nebo kohokoli tak sladlo, až bychom věcí, o kterých bychom tak mluvili, prosti jsouce (římského státu), přece mluviti nepřestávali, aneb až bychom i lepších snažností zapomínajíce, tak věk latinskou ledaučeností trávili jako cikady léto prozpěvováním 20). Ne bez příčiny psal moudrý onen Bucholcer 21): Italským Ciceronianům jsem trochu nepřízniv, poněvadž mluví toliko slova, ne věci. A řečnictví jejich jest na mnoze pochlebenství. Jest poznámečka bez textu, ořech bez jádra mračno bez deště, i lepší jest peří než pták sám. Jest tedy míra při věcech, i vždy píle hodnější o věci než o slova. O čemž hojněji dole v hlavě XXII.

Hlava XVIII.

Že metoda jazyků nejnovější tužbám všelikým dosti činí. (16) Ve třech však věcech že nejhlavněji vítězí. (24) A o rozličném jejím i ku jiným věcem užitku.

Nálevka hebrejského jazyka Wilema Schikkarda

Wilem Schickardus 1), muž svou zásluhou slavný, vydal r. 1629 návod ku hebrejskému jazyku řečí německou s nápisem der hebraische Trichter, die Sprach leicht einzugießen. (Hebrejská **nálevka** ku snadnému jazyka vlití.) I chtěl tím neobyčejným nápisem nepochybně i cíl svého mínění vyjádřiti i vzbuditi u svých lásku k studiu tohoto jazyka i naposledy vysměvačů vysmáti úšklebek, kterým uštipačně nazývají nálevkami v nové jinými vymyšlené pomoci studií kterýchkoliv.

jest u příčině, abychom nálevek ku všelikým naukám hledali.

2. Ač i jsou, kteří prostou myslí rádi mluví, že jim nálevky se nedostává, kterou by se učení vlévalo, (poněvadž totiž chvílkou vlito býti nemůže). Než zdali právě? Nebo tak nemá se nedostávati těm, kteří jiné učí, jistých nástrojů příhodných jako nálevek jistých čišníku, který víno po nádobách rozlévá. Sice půjde tomu a onomu práce jeho bídně.

Nálevky účel a potřebné věci.

3. Co pak jest nálevka? Nástroj arci k opatrnému nebo vlévání nebo vkapování tekutiny vzácné do nádob uzoučkého hrdla, aby vplývala i jistě bez rozlévání tekutiny i bezpečně bez roztržení nádoby i pokud lze, rychle bez ztráty času. Zdaliž by pak neměli něco podobného tomu takovému nástroji sobě zhotoviti, kdož rozdělujíce vzácnou moudrosti a umění tekutinu mají před sebou nádobky o úzkém hrdle, chlapce, (ač všickni tak spůsobeni jsme, že nauky nemohou nám než vkapovány býti? Samo rčení nauku **vkapovati** to namítá. I soudím, že nic jiného netanulo na mysli Quintilianovi, když psal: Jakož nádobky o úzkém hrdle příliš vlévané hojné tekutiny nevpouštějí, naplňují se pak, když znenáhla

vtékají neb i vkapovány bývají, tak sluší toho hleděti, co mysli chlapecké pochopiti mohou.

Metoda nejnovější hledá nálevek studií.

4. Vyznáváme, že při strojení metody této nejnovější to zjevně námi bylo předsevzato, aby velmi zprávnou jazyků a moudrosti nálevku potom měly školy, buď že úmysl tento někdo schválí nebo vysměje. Vysmáti pak proč by lze bylo, nevidím, leč kdo neví, jak vhodně moc do sebe má slovo přenešené vysvětliti věc, ku které se přenáší, (jen ať věc ku podobné směřuje myšlénce). Důvěřujeme, že jsme my za boží pomocí (aspoň z většího dílu) toho také dosáhli, aby nálevka hotova byla, která by nedopouštěla, ani aby tekutiny nauk marně dále rozlévány ani aby křehké nádobky chlapeckých vtipů některak rušeny ani aby snažnost někoho z učících prospěchem klamána byla neboli nevolí podjímána. Co že právě povědíno, ukáži, nehledaje jako sobě se líbiti než snažně sobě přeje, aby vtipům jasným řád věcí se zaliboval.

Ukazuje se to důvodem trojím,

5. Tré pak zde sluší zjevně prokázati, že metoda vystižená tužbám při věci této dosti činí. Druhé, že něco více přináší než žádostmi učených mužů jest vyjádřeno. Třetí, že nás dobrou radou a pravidly vystrojuje ku mnohým jiným věcem, které přemáhati jest vtipem lidským (ve školách a kromě škol).

I. že tužbám při metodě jazyků dosti činí, jako

6. Čeho při studiu jazyků žádáno bylo od těch, kteří na vady metody částečnými vystíženími léků vyhledali, viděli jsme v hl. VIII., i lze zde něco jiného přidati.

1. mnohých, že nesluší učiti jazyku z mluvnice nebo slovníku

7. Soudili mnozí, že nesluší se učiti jazyku latinskému z mluvnice nebo slovníků než ze spisovatelů, v kteréž však že nelze vpustiti počátečníka, přál sobě Lubinus, aby z hlavních veškerého jazyka slov věty zosnovány byly; pokusili se pak o to Hiberniští, Vogelius, Seidelius. Cože nejinak díti se mělo, vystihla a ze základu ukázala i příhodným způsobem ve skutek uve-

dla metoda naše. Již tedy čeho žádáno, jest před rukama.

8. Že pak slovník ku větám (průpovědém) sluší přidati, soudil Lubinus a radil, aby od učitele žákům pořád od počátku do konce dvakráte, třikráte, čtyřikráte byl předkládán a vykládán, doloživ: Co dobrého v této radě jest žádného jiného nepřipouštím soudce, než řádně vykonanou zkoušku té věci. Podobna byla Hieronyma Wolfia rada 2), leč že té povinnosti učitelům nedává, aby se žáky slovníky rozvínali, než práci tu poroučí žákům samým těmito slovy: Nejlépe postarají se o své studie mládenci, vynaloží-li denně něco času na čítání slovníků, které od počátku do konce sluší přebíhati a často přečítati. Nebo tak mnohé věci seznají rokem jedním, které sic by se nenaskytly vším desítiletím. (Ve výkladu na řeč Isokratovu.) Než poněvadž se nadíti jest, že chlapce sotva kterými napomenutími tam ohnouti lze, leč by buď nuceni byli nebo návodem jakýmsi lahodným k dobrovolnému toho konání přivabování, lépe zdá se, že radil Lubinus, aby to se dálo, když by učitelové je předcházeli. Kteráž rada dobrá-li jest, proč jí nenásledoval nikdo? Neukázal arci spolu způsobu, kterým by mrzutá práce zlahodněla. (Nebo jsme učili, že slovníky nemohou nezdáti se zmolami, tím že obsahují toliko úrubky věcí a řeči hl. XII. §. 9.) Avšak metoda naše přináší nedostatku tomu příhodný lék i působí, že ledakterý žák sám nejednou neb dvakráte neb třikráte než vícekráte, ani nucen jsa než z čisté dobré vůle a s libostí mysli, od desky do desky slovník prochází, i to s tou pozorlivostí, že všecko naskrze, co se přednáší, může pochopiti a v bytný prospěch sobě obrátiti, ač chce-li. (Hl. XV. §. 41.)

2. Lubinově, že slovník jest přidati ku větám (též Wolfově)

9. Naději máme, že i přání velmi učeného muže, Kašpara Hofmanna 3), (kteréž pronesl v řeči o

3. Hofmannově o zevrubném vyjmenování věcí.

nastávající nevzdělanosti) dosti učiněno bude, i jsou tato jeho slova: Mnohem šíře vztahuje se péče o slova než po mínění mnohých. Nebo třeba znáti netoliko moc a vyznamenání slov, než mimo to pohledává se bedlivého pozoru, která kterým věcem vhodně dávána bývají, kterými vykládána, kterým jsou příbuzna, kterou rozdílností odměšována bývají od stejnorodých a proti kterým postavována atd. A hned: Nechať třebas tím hrdí opomítají jako malichernostmi, avšak šetř letných a kteří chtějí vidíni býti, že něco umějí; když vhodná věcem jest dávati jména, že prý aneb potupně umlkají aneb že věci ty za ony berou způsobem chlapcův; jiní že snaží se okolkováním opisovati mnohou zmatečností to, co vyznamenáno míti chtějí; ba někteří, že pomysl mysli prsty ukazují ne bez zlehčení svého atd. Při snování pak řeči že slova ku potřebě své přivlékají bezděčná a zpěčující se; že slova bez smyslu vylévají jalovou tvářností rozdutá. Odkud musí vzjíti řeč zmatená, zpletená, zatmělá, pryštící se slovy špatnými, ku věcem nikterak nepřipadajícími, nevhodnými,, prázdnými, pitvornými, nadutými, hrozného cos a hrubého znamenajícími, nebo zase příliš chatrnými a dětinskými. Oč by pak lépe bylo zanášeti se náležitým pokládáním těchto základů umění? a s počátku pozříti trpké tyto studií kořeny při ohledávání povahy slov atd. Naději máme, pravím, že v této částce již postaráno se bude o studie jazyků po tak důkladných vyjmenovaních věcí i po tak důkladných slovnicích, jaké návodem metody nejnovější nalezeny jsou, i budou moci den po dni lepší zpraveny býti.

10. O mluvnici soudil Melanchton, že nikterak nemá vyloučena býti z chlapeckých

studií, avšak naše metoda ukazuje, že ani vyloučena býti nemůže. Erasmus chce, aby učitel v jedné ruce mluvnici, v druhé spisovatele ustavičně pěstoval, avšak metoda naše toto dvé ustavičně pojí v ruce učitelově a žáků, anobrž dělá čekatele latiny prvé grammatikem než ve spisovatele bývá pouštěn. Přál si Scioppius i usiloval způsobiti mluvnici snadnější, která by množstvem pravidel a výjimek nikoho od studií neodstrašovala, raději přivabovala líbezností; avšak my důvěřujeme, že naše jest takou, která umělou krátkostí líbezně odmyká všechno umění řeči. Přál sobě nad to Bibliander 4) i jiní muži učení, aby mluvnice i obecných jazyků znalci každého jazyka zvláště zpraveny byly i vydány ku potřebám obecných studií. Avšak metoda naše netoliko toho též pohledává alebrž i ukazuje cestu snadnou ku pořízení práce, o čemž hojněji v hlavě XX. Naposledy Verulamius si přál mluvnice filosofické, která by jazyky vespolným se stýkáním rozhojňovala; Corvinus pak mluvnice všeobecné, která by byla jako metafysikou jakousi jazyků (výše hl. VIII. §. 25); kterakou že bude naše aneb aspoň že jí stele cestu, vysvitne v hl. XXI.

4. Mluvnice Melanchtonovy a Erasmovy ve školách pileti.

5. A Scioppiově tužbě, že jest oblehčiti mluvnici

6. A Bibliandrově, že jest zpraviti mluvnice jazyků obecných

7. A Verulamiově žádosti mluvnice filosofické

8. A Corvinově mluvnice všeobecné

11. Mimo to způsob onen vkořeněný, kterým chlapci vedou se k tomu, aby latinským pravidlům mluvnickým latinskou řečí sepsaným učili se prvé než rozumějí jazyku latinskému, zatratili jako bláznovství Lubinus, Scioppius, jiní, i my ukázali jsme nesmyslnost toho v hl. VII. §. 12. 13. Avšak u nás i na tuto nepříležitost lék jest působný, i to trojí. Předně, nežene se žák k mluvnickým pravidlům, leč až prošel předeslaný slovník i dobyl sobě tudy vyrozumívání slovům latinským. Druhé, pravidla mluvnická překládá sobě na mateřsko žák sám i dochází tudy toho, že smysl slov uniknouti nemůže. Naposledy, připojené příklady mateřsko-latinské smysl a užívání pra-

9. Lubinově a Scioppiově, že mluvnice nesluší přednášeti jazykem neznámým

vidla přejasně vysvětlující nedopouštějí zhola, aby zde něco tvrdého nebo nepochopitelného bylo. I budou moci touto cestou žáci hojnější vědomosti jisté v mluvnici sobě dobyti, než před tím mohli jí míti přemnozí mistři. Přílišného cos zdám-li se mluviti? hojněji mluviti bude, vím to dostatečně, zkušení.

10. Dornaviově, že nauku o obvětách ve školách sluší předkládati

12. Znamenitý vyšetřovatel chyb, kterých se dopouštějí školy, Kašpar Dornavius ve svém Ulyssu školském také tuto poznamenal, že nauka o strojení obvět nikde vštěpována nebývá. Avšak již nebude lze jí všude nevštěpovati, an částkou mluvnice učiněna a k snadnosti té přivedena, že, jakož vysokou se zdála, i samotným řečníkům že ji ostaviti náleží, tak lze již ji shledávati snadnou i chlapeckým vtipům hned případnou.

11. Josaeově žádosti cvičení fraseologických

13. Andreáš Josaeus, (který jmenem tímto zamyšleným, jakož se za to má, jádro přesné latiny, Medullam purae latinitatis r. 1638 vydal) podivuje se, že školy veřejné mezi řádnými přednáškami i pomůckami k učení a učení se latinské řeči žádného místa ani hodin jistých nevykazují fraseologiím, aby se na ně žáků dotazovali i je opakovali. Má-li to chybu do sebe, (kdož pak by odepřel?) a kdekoli příčina tohď vězí, aj lék hotový skýtá metoda nejnovější! an zpraven zvláště celek přesné latiny i mu ustanoven kres jednoho celého běhu, aby všemi nemohla než fraseologie vedena býti.

12. Dornaviově žádosti cvičení parafrastických

14. Před chvílkou chválený Dornavius přeje si, aby mezi cvičení ve slohu přijato bylo parafrastické, těmito slovy: Stane-li se pak někde, aby školám na prospěch zavedeno bylo cvičení parafrastické? do kterého toliká jest moc, až téměř jediné zdá se platným býti ku hojnosti v řeči. Hnusí se to našim učitelům vůbec kratochvilným, hodni jistě jsou, aby rafijemi i písařskými rýdly proráženi byli,

až by jimi samými tento prospívání způsob tak velmi převzdělaným Erasmem slavený jako návratným pravem zase byl uveden. Avšak že se zase uvádí metodou touto, vysvítá z hl. XV. §. 21. a XVII. §. 22.

15. Naposledy, některých rada byla, aby žáci jazyků přímo ve spisovatele byli pouštěni, kterým rovněž že dosti učiněno, domníváme se; netoliko proto že předdomí, brána, síň nic nejsou než přístupy ku spisovatelům, kdež jestli se pomeškati, nesluší to za větší obmeškání se míti než kterakého třeba někomu, který přítele v domě jeho navštiviti chce, aby prah stavení překročil i bránu a síně prošel, prvé než by ve vnitřní příbytek byl vpuštěn; ale proto spíše, že věci a slova v průpravných našich knížkách jako ve zprávné přehledy spořádaná jisté pochodně přednášejí věcem a slovům u spisovatelů rozličně rozstaveným, aby jim snáze i jistěji bylo rozuměti. To o tom, čeho žádáno.

13. jiných žádosti, kteří chtěli přímo ve spisovatele žáky pouštěti.

16. Tré pak jest, v čemž zcela vítězoslaví metoda tato. Předně, že vedle jazyka mysli vzdělává. Druhé, že odnímá všeliké násilí i činí vše dobrovolným. Třetí, že odnímá zahálivosti působí, že prací vře škola, a pak život.

II. Že metoda tato více nežli bylo žádáno, koná, což se děje

17. Mysli vzdělává tato jazyků metoda, antě slova s věcmi tak parallelně spíná, že kdokoli touto cestou jazyku se učí, nemůže odtud vyjíti, aby známostí věcí nebyl vystrojen. Nikým totiž nebývá zde mařen čas studiem slov bez věcí, aniž tedy hyne tolik let chlapectví i jinoství. Touž prací učeno se bývá věcem a jazyku, a to lépe obému než obzvlášť každému tomu kusu. O kterémž parallelismu věcí a slov, co tajemství do sebe má, pověděli jsme něco v předmluvě (§. 25.); i hojněji o tom promluviti příčinu dají hlavy následné.

1. vzděláváním mysli spolu s jazykem

18. Stupňovitost pak stálá, ana jest způsobna i příhodna všeliké příkrosti i strach

2. odklízením násilí od práce

při vyučování a učení se

příkrosti anobrž i naposledy domýšlení se těžkosti odnímati i chtivost ku potomním věcem vždy zavoditi, zbavuje učitele oslovských prací, učně pak otrockého se obávání, strachování, ran i jednoho a druhého zápolí a zmol i přemrzuté práce při odučování a odnaučování se. Nebo když toliko vybraným, pravým, čistým, vždy prospěšným věcem, jeden vyučuje, druhý se učí, nic tak snadno nemůže se naskytnouti, což by mysli se příkřilo. Než i sám způsob u přednášení toho takový jest, že bude-li vždy učitel jasným světlem předcházeti, učeň pak vždycky hotově po něm postupovati pravidly nemylícími všude vystrojen jsa, budou oba rozkoš míti, učitel totiž práce tak jako pohráváním vykonávaje, učeň pak shledávaje, že den po dni učenějším se stává, i že z práce aneb raději z kratochvíle své zisku dochází.

3. všeho vykonáváním prací učňů ustavičnou a líbeznou

19. Obzvláště pak palmy sobě metoda nejnovější z toho hledá, že vlastní i stálou prací žáků všecko provádějíc učitelům prací ujímá, žákům tesknosti; zase pak těmto rozhojňuje rychlý prospěch, oněm rozkoš. Kvete zajisté v práci statnost, protože ten, kdo o nové a nepokušené věci se pokouší, se sobě zalibuje, když vidí, že postupovati může, i důvěřuje sobě, že všecko naskrze může, ba může naprosto všecko náležitě vystrojen jsa pravidly dobrými a napomenutími dobrými podle tohoto povědění basníkova, mohou, poněvadž mnějí, že mohou. Přepravdivě soudí zde Kašpar Hofmann, že žádné není příhodnější cesty ku vyniknutí nad základy studií, aniž co jiného ku bytné učenosti že rovněž přístup propravuje, jako kdyby mládenci sami vyrazivše se z malátnosti bodře ve cvičeních se proháněli, učitelové pak uměli poklésky znamenati, ukazovati, vyjádřovati a napravovati.

o tom Hofmannův soud

a Fortiův

20. Aby tato věc lépe byla uvážena, máme za dobré i přestatného Fortia 6) o ní slyšeti soud. Tak pak on:

Tři nejhlavněji při způsobu studií jsou stupně: poslouchati, vyučovati, psáti. Dobrým čímsi a snadným jest poslouchati, lepším a snadnějším vyučovati, nejlepším a nejsnadnějším psáti. Soudíme, že prvá část tudy jest nejtěžší, že nic není příkřejšího jako pozorně poslouchati jednu hodinu professora. Když býval jsem na čtení jiných, mněl jsem jednotlivé hodiny jednotlivými dny, poněvadž tesklivo volné myšlení vázati hlasem čtoucího. Avšak když buď učíme nebo píšeme, cvičení samo všecku odjímá tesklivost. Tím poděšeni jsouce mládenci opouštěji často literní umění, protože i práce nesmírné při hře podstoupili i se domnívají, že práce mnohem těžší bude v potomních věcech, t. j. v učení a psaní. Na učitele tedy přísluší chlapcům připomenouti, že nic není obtížnějšího než to, čím se obírají, vše ostatní že bude lehčejší.

NB.

21. To onen, který nechuti nejhlavněji na onom prvém stupni, kde žáci (po zákonech obecné metody) pouze trpně se mají, že se obává i radí tesklivosti pravidel některak ulahoditi povzbuzováním. Než lépe metoda naše učí tesknosti takovéto raději předcházeti a hned od samého ku věcem přístupu naději vštěpovati o zdárném prospěchu, totiž hned s počátku dávajíc žákům příležitost něco dělati, psáti, mluviti. I to což platnosti do sebe má ku probuzení vtipů, ukázali jsme (v hlavě X. §. 143 a hl. XIII. §. 12) i opakujeme slušně, protože věc tolikého prospěchu sotva kterými schvalováními lze dosti vynachváliti. Opakujeme pravím. Když někdo druhého pozorně poslouchati toliko zavozován bývá, má se pouze trpně a jako sepjatě, co že záhubno přirozenosti lidské uznává Fortius. Než když pracuje sám, má se činné, t. j. volně, pleše tedy. Pak tomu, kdo toliko poslouchá, snadno ucházi i ledaco po-

kteréhožto přání metodou nejnovější napraveno

NB.

třebného, (protože myšlénky svou povahou volné sotva dávají se vázati hlasem druhého); což potom překážku zavaluje, aby ostatku srozumíváno nebylo, odkudž mysli mrákoty a učení si ošklivení. Avšak když někdo sám čte, píše, vykládá, sám sebe volně i předchází i sleduje pozorností jakož volnou tak hotovou. Pakli i sám sebe myšlením bludným obmeškává, promíjí sobě, a jakousi odtud také zábavou nasytě se milerád do sebe vchází, a to bez ztráty vchází. Naposledy poněvadž tam dospěti jest konečně jednou, aby mluviti také a psáti počal žák každý, i aby ukázal, co posloucháním dlouhým prospěl, i proč ne hned? P r ů t a h t ě m, k t e ř í c h t i v ě k c í l i s m ě ř u j í, v ž d y j e s t š k o d n ý m, vlastní práce vzbuzuje žádost prospívání, aby ku cvičením žák chvátal jako k žatvě rolník, kde ví, že sobě žne, ne jiným, aneb také jak k síji, odkudž rozumí, že mu žatva vzejde, ne jiným.

A mládeže stavuje ospalost, na kterouž naříká Hofmann

22. Co tedy před chvílí chválený Hofmann pozoruje, a č t o, č e h o k o l i c h v a l n é h o p ř i s t u d i í c h č e k á n o b ý v á, s l o h e m z p ů s o b i t i t ř e b a, ž e p ř e c e m l á d e ž n a d m í r u n e s n a d n ě d o h á n ě t i l z e k u c v i č e n í v e s l o h u, t a k ž e ř e d i t e l ů m j i n o s k ý c h s t u d i í s t á l e j e s t s e v a d i t i s t a k o v ý m i v á h a v c i. A d o c h á z í - l i s e t o h o n a p o s l e d y, a b y n ě c o p s a l i, ž e p í š í o s p a l e j a k o j i n é h o c o s k o n a j í c e, a n i ž p r ý c o n a p s a l i, s n a ž í s e z l e p š i t i a n i c h y b y n a p r a v i t i a t d., zdaliž nemáme se nadíti léků hotových na tyto nepříležitosti? Kde jinoši hned od prvého studia toho počátku pouštěni nebyvají jinak co konati než vlastními cvičeními i vlastní pozorností? a kde aby nic zde neděsilo nebo chuti neplodilo, povzbuzováni bývají tím, že neomylné nástroje jim do ruky dávány bývají; kde naposledy přece dohlédáním stálým od pobluzování uchovávání bývají a nebo hned pamatováni, počínají-li blouditi. Z d a ž n e m á m e s e n a d í v a t i, ž e t a k z a t r h n e m e c e s t u v š í o s p a l o s t i? k d e n i k d y z e c v i č e n í n e u h o n í s o b ě o š k l i v o s t i, v ž d y c k y s p í š e n o v o u h l a d o v i t o s t.

23. Schvaluje na konec metodu tuto všeobecná platnost, že bude lze přednášeti podobným způsobem vše, všem, všudy, vždy, tak že nemožné bude, aby vědění nemnožilo se náramně. Nebo metoda tato jest způsobna a příhodna, aby obrácena byla ku všelikým věcem a všelikým vtipům a všelikým národům i jazykům v době kterékoliv. Ukáže-li se totiž, že tak hbitě, libě, mocně vyučuje se jazyku latinskému, bude lze i řeckému i hebrejskému i arabskému i kterémukoli jinému. Jazyku-li, i proč ne také umám a vědám? Bude-li naposledy lze jednoho tak zdárně cvičiti, bude lze i několik i mnohé spolu v kterémkoli množstvu. A bude-li se věc náležitě dařiti na jednom místě, bude moci i na jiných kterýchkoliv.

Že metodu tuto ke všemu obrátiti lze

NB.

24. Ukážeme pak obzvláštně a místně prospěšnost metody nejnovější;

Což zvláštními ukazuje se příklady

I. *ku plnějšímu již šíření jazyka latinského po národech všech,*

II. *ku zdárnějšímu vzdělávání mateřských řečí návodem latinské,*

III. *ku napomožení mnohořečnosti,*

IV. *ku napomožení realným studiím kterýmkoli,*

V. *Zvláště ku snadnějšímu, lepšímu, pravějšímu vyrozumívání písmu sv.,*

VI. *ku mocnému vštěpování opatrnosti myslem, jako něčeho jiného konáním,*

VII. *ku lepšímu zřízení škol všech,*

VIII. *ku napravení nejedním způsobem stavu učenosti,*

IX. *ku vzdělávání národů nevzdělaných; a ku snadnějšímu dosažení všeobecného jakéhosi dorozumění při mnohých věcech.*

Hlava XIX.

Že latinskému jazyku snáze již učiti jest po národech kterýchkoliv; (10) i že zpraviti sluší nástroje sem příslušné.

Metoda nejnovější stele cestu ku valnému šíření jazyka latinského,

Že by přáti si bylo, aby jazyk latinský netoliko mezi křesťany ale třebas po veškerém světě ujat byl, řekli jsme v hlavě VI., i vyjádřili příčiny svého přání (§. 11. 12. 13.), kde spolu vyšetřena nejhlavnější překážka, která zdá se vaditi, totiž nesnadnost jemu se učiti (§. 14. atd.). I poněvadž naději máme, že tato překážka jest odvarována, můžeme spolu naději míti, že přání svých bližší jsme. Dotkneme toho málo kolikosi slovy.

i to trojako

2. Vyučováno a učeno se bývá jazyku latinskému trojako: (I.) ve školách veřejných od prostých; (II.) ve školách soukromných tak řečených pédagogických od synů velikých pánů a šlechticů; (III.) zcela soukromně od samouků některých, kteří tajnou pilností nahrazují škody z obmeškání za mlada příčin. Avšak metoda nejnovější všecky tyto cesty činí snadnějšími. Nebo:

(I) Ve školách veřejných, *a usnadňuje způsob k otevrání jich všude.*

3. Veřejným latinským školám hodí se metoda tato, antě třídy tak patrně pořádá v žáky předdomí, brány, síně, authoristy (vestibularios, janitores, atrienses et authoristas, voluo-li ve véci nové slovo tvořiti nové); antě všecky nástroji předsevzetí tak případnými ozbrojuje; antě nad to nástroje řídí pravidly dobrými ku neomylnému s nimi zacházení; i antě působí, že jeden učitel stačuje počtu žáků sebe většímu (po hl. XIII. §. 4. a 5.), a že cvičeními stálými a libeznými vře všecko (§. 12.) I proč by všude tak po vsech a městech nemohly latinské školy zaráženy? všude učiteli znalými tak hotových věcí se jímati opatřeny? všude naplněny býti žáky sbíhajícími se ku tak

líbezným hrám? Proč by i znamenitých prospěchů nemohlo čekáno býti, antě co rok bude lze několik spisovatelů odbyti a v mízu i krev obrátiti.

Školy buďtež sbory (kolleje), kde samotná římská řeč ať zní

4. Znamenitě pak ku předsevzetí by napomáhalo, kdyby lze to bylo opatřiti, aby latinské školy byly sbory římský národ vyobrazujícími, kde by nic než latinská řeč slýchána nebyla. A toho že přáli si Lubinus a Frey, a proč vidí se, že jejich rada sotva se zdaří, řekli jsme v hl. VIII. §. 11. 12. 13. Avšak může již se dařiti, budou-li po městech vystaveny školy o budovách převalných v sebe beroucích veškerou mládež, která studiím latinským se oddává, kde by společně žijíce, jídajíce, píjíce, hrajíce netoliko tak řeči latinské, jako na onen čas v Římě se naučili, zvykem, alebrž lépe ještě, anby mimo rozmlouvání ono ustavičné s lidmi latině hovořícími též denními přednáškami veřejnými cvičeni byli, i pravidly umění řeči utvrzovali a mimo to se přiučovali co den mnohým věcem životu prospěšným. Kdyby toho příhodně nebylo lze dosíci, aby žili pospolu všickni, přece nevidím, proč by toho nebylo lze dosíci, aby spolu obývali všickni, ač by v nařízených hodinách vybíhali domů k rodičům pokrmu požívat. 1)

NB.

Což kdyby bylo nemožno, aby přece latina ve školách panovala.

5. Naposledy, kdyby i spoluobývání za překážkami kterýmikoli někde dosíci lze nebylo, toho přece aspoň nebude lze nedosíci všude po všech místech, aby ve školách veřejných jiné řeči slýcháno nebylo než latinská, netoliko totiž v posluchárnách, když přednášky a cvičení se vedou, ale i když v hodinách mezitimných žáci posedávají nebo postávají nebo vycházejí nebo si pohrávají, žertují a cokoli společně konají, aby nehleděli si než latinských rozprávek. Nebo poněvadž náš studií způsob všecken tam jest naměřen, aby lidi ku životu připravoval, nemají chlapci nercili od rozmlouvání odváděni, ale raději úmyslně nastrojováni býti, aby stále a libě rozmlouvali. I proto také nesluší

tlumiti bodré žvatornosti, spíše pěstovati; jen ať rozprávky jdou o vécech počestných, prospěšných, rozličných a řečí latinskou. Ku kterýmž příčiny a látku ne nelibou podají jednak denní úkoly učiva, jednak dovede snadno toho poskýtati učitel snažný. Nebo přejeme si, aby učitelové sami na mnoze se žáky bývali, i když zábyvky vedou, ne jakožto přísní strážcové, jichžto přítomnosti by se oni strachovali a sobě přáli, by jich tu nebylo, alebrž jakožto příjemní spoluhráči nebo milí diváci zápasů i rovněž jakožto laskaví zprávcové a opravcové činů a řečí kterýchkoli. Nebo aby učitel Katonova vždy byl vzezření, zhola netřeba, anobrž škoda (po §. 140. hl. X.) I aby chlapeckého rozmlouvání šetřili nebo je i řídili, budou moci dosti se uprázdňovati, a to milerádi uprázdňovati až i za tou příčinou, že, když všecky věci ku školám příslušné hotovy budou, i povede se vše vůbec, nic pak se neostaví soukromnému se žáků trápení, ani učitelům třeba nebude při ničem soukromně se mořiti (shledáváním a napřed toho uvažováním, co po zvyku běžné metody bývá diktováno). Co tedy neprospěšnými oněmi diktaty a diktandy i podobnými věcmi již mohou uspořiti učitelové, tolikéž nechať ne neradi vynakládají na řízení chlapeckého rozmlouvání, spolupohrávání, rozhovorů, [aby vše bylo krásno, milostno, počestno. 2)]

A příčinou toho buďtež učitelové vždy při žácích

6. Naděje jest, že takovými jazyka cvičeními toho dosíci lze, aby ne netoliko přestal onen stesk Arnolda Clapmaria 3) (v Nobili Triennio), že zanedbáváním ve školách cvičení jazyka latinského to jde, že častokráte starcové ve školách a na foru váznou a což potupnějšího jest, že nuceni bývají, více míti pozor na slova než na věci, než i to přece jednou že pravdou bude, co kdysi (ne bez nadsázky) napsal Jan Šturm: Římská řeč nechať prochází po **všech národech a lidech**

Tak latinský jazyk stal by se hostinným po všech národech.

a říších. Aniž zavítej **kde k národům,** abys tam nepotkal se s **latinským přítelem,** který by tobě poutníku cestu ukázal. Anobrž bůh chtěl, aby hostinným byl tento jazyk **lidem, pokud zemský se prostírá okršlek.** To, pravím, aby přece jednou pravdou bylo a jazyk latinský, aby právě hostinným i mezi všemi se kdekoli potkávajícími domácím i tudy obecným se stal, naděje jest, že bude lze dosíci metodou naší i takovými veřejnými ve veřejných školách cvičeními v jazyku latinském.

II. V pédagogiích, *aby studující kterýkoli povinnost svou náležitě mohl konati*

7. Školy soukromné, které pédagogickými nazývají, tolik také metodou touto pomoci mají, kdekoli veřejné školy po ruce není, nebo za jinými příčinami že by někdo soukromě dítky své cvičiti volil, že příhodně může. Nebo může studující kterýkoli za pedagoga vzatý náležitě povinnost konati, tak hotovými nástroje podporován jsa. Ano když by nebylo pedagoga, stačí již tomu sám otec rodiny, ač i jinak pracemi zaměstknaný: jen když umí latinsky i ráno úkoly synům rozděluje, večer přehlédá a napravuje, uznamená prospěch i bude moci tak postupních vedené dovesti, kam bude chtíti.

III. Při studiu samotném jazyka latinského *po přání Scioppiově;*

8. O zcela soukromném, t. j. samotném studiu jazyka latinského takto Scioppius. Kdyby se kdo nalezl věkem hojnější, který by ničeho sobě snažněji nepřál než aby latině dostatečně rozuměl, aby bohu a církvi mohl sloužiti a péče o duše se podjati; podobně kdyby kdo právnictví, lékařství nebo filosofii študovati chtěl; uvažoval by pak, že tolik let jest vynaložiti na přemrzutá mluvnická pravidla, až by třebas nepatrně došel povědomosti jazyka latinského, aniž přece mu, ač hotov jest příčinou té věci sebe větší práce podnikati, kromě škol ku dosažení přání nějaká vhodná příčina se naskýtá: toť náramnou a jako nepřemoženou jakousi obtížností předěšen jsa ztratí mysl a bude za

to míti, že mu jest spíše na ledaco jiného než na vědy a nauky pomýšleti. Již pak spisovatel nové mluvnice (míní sám sebe i svou filosofickou mluvnici) takovým cestu propravil, aby, kam chtějí, jedním rokem, i to dokonce bez práce dospěti mohli. Aniž pak třeba bude jim jaké školy nebo umění mluvnického, jen ať mají odkud zjednati si z úplatku jinocha některého, kterékoli mluvnice povědomého, který by je nejprvé ve vzorcích deklinací a konjugací po jeden měsíc cvičil a hned potom věty dvoujazyčného Mercuria (rozumí bránu jazyků hibernskou, výše v hl. VIII. §. 20.) vykládal a pády jmen i preterita a supina sloves ukazoval i naposledy příbuzná slova říkal. Tímto způsobem bez pravidla buď o etymologii buď o skladbě, dříve než rok obejde, budou dosti uměti latině; a zlíbí-li se potom též pravidla syntaktická seznati, snadničce toho dosáhnou **v dospěšném čase sami o své újmě, i když nikdo vyměřovati ani napomáhati nebude,** an k tomu ničeho se nepohledává než povědomosti jazyka. To on pod konec čtvrtého uvažování o příčinách, že do škol sluší uvesti mluvnici filosofickou. V knížce pak o vzdělávání (de Paedia, kde ukazuje, jak prospěšno by bylo ku zdaru veškerého oboru křesťanského na jiný nastoupiti způsob školského vyučování), tak pokládá v nápisu II. vzdělávání mluvnickém čili v průvodčím latiny (Paedia grammaticae čili mystagogus latinitatis), kteréhož užitek bude, že, kdo žádnému do konce slovu latinskému nerozumí, bude moci jedním rokem kterýkoliv Ciceronův list o svém umě vykládati i všeho se zpraviti jistěji a hotověji než jiný, který studiem jazyka latinského třeba třidcet roků se zanášel atd. (rozuměj běžnou metodou) atd.

NB.

9. To-li krásno a jest-li si toho přáti ku cvičení (a to tak snadnému a s tak bytným prospěchem) až i lidí, kterým do školy choditi věk, zaměstknání, stud zbraňují: metoda naše také hbitě svou tomu vhod se činí pomocí a to lépe než ona Scioppiova, (nebudiž zle váženo povědění toto), jelikož on takové latiny nástroje podal, kterým rozuměti i jich se chápati nikdo nemůže, leč by měl jinocha mluvnice povědomého i z úplatku zjednaného po všecken rok atd. Tak tedy neupravuje studií samotných, než školu soukromnou, pedagogickou pro odrostlé. Avšak v skutku metoda naše hodí se samoukům tak že, kdo jen bude chtíti, bude moci soukromnou pílí v studiích jazyka latinského zdárně postupovati, byť i ku radě nepřivzal sobě třebas nikoho, ač budou-li mateřsky sepsány návodné knížky (in formatorii libelli) o pravém a hbitém užívání knížek učebných; a jistě půjde tak věc rychleji předse než s chlapci ve škole, protože takoví sami sebe pobádají, antě prospěch svůj, žádoucí účel bystřeji uvažují než chlapci dělávají; i soudem projatější jsouce více chápají za jednu hodinu než chlapci za celý týden.

avšak nad radu Scioppiovu

že metoda tato docela hodí se samoukům.

NB.

10. K těmto však potřebám na tak husté jazykem latinským po všelikých národech promlouvání ve školách a kromě škol, naskrze potřebí bude tři věci vykonati; předně bedlivě zpraviti knížky učebné, předdomí, bránu, síň se všemi sem příslušnými věcmi **pro kterýkoliv národ a jazyk obzvláště**. Latinské sic texty knížek těchto obsahující vyjmenování věcí zůstanou všude týmiž, než třeba způsobiti slovníky a mluvnice těm kterým jazykům vhod po způsobu shodnosti a rozdílnosti, který že řeči národní k jazyku latinskému mají, shledáno, jako patrno z toho, co jsme pověděli v hl. XV.

Aby toho všeho obecného studia jazyka latinského dosaženo bylo, trč jest vykonati

(1) knížky učebné všem zpraviti sluší po metodě této

11. Druhé, touž opatrností o užívání týchž knížek přijde způsobiti připomenutí metodu vyměřující, kterak

(2) O jejich pak užívání sluší

psáti zprávy (informatoria, připomenutí)

náležitě těch jest se jímati knih. Nebo není vlastní každému, komu dán úkol jiné vyučovati, aby v způsoby rad vnikal a sám od sebe prohlédal, kterým kde co místem jest konati. Napomáhati tedy mají, kterými způsoby mohou, sprostnějším, aby s pravé cesty zblouditi nemohl nikdo. A tato připomenutí čili návodné knížky (informatorii libelli) ač námi nyní latině se podávají, přece bude užívání jich jako snadnější tak ovšem všeobecnější, až budou mateřsky sepsány; jelikož budou moci se hoditi netoliko učitelům veřejným a soukromným latině již umějícím alebrž i oněm, kteří soukromou pílí i studiem samostatným usilují nabyti známosti jazyka latinského. 4) I na ty naskrze sluší míti zřetel, žádáme-li, aby studium latiny právě všeobecným se stalo; nebo tak o všecky jednostejně nejvíce však o ty hojně se bude postaráno, kteří bolestí nad ztrátou věku a příležitostí. Vyspělejší totiž věk ne vždycky potřebuje vůdce, tam dosáhá, kam mdlejší nemůže. (Nebo ostny s sebou přinášejí, jakož praveno, a smysly krotké i soud, proto cokoli vnímají, postíhají), ač odklízejí-li se závady, kterých by ještě sami nemohli odkliditi.

NB.

(3) Vyslovování latinského jazyka aby tožné bylo po národech,) ráci na to oddávati sluší

12. Naposledy přáti by bylo, aby užívání jazyka latinského, jemuž všickni rozumějí národové, mohlo také býti hbito netoliko když by bylo knihy čítati, alebrž i, když by bylo rozmluvy míti, též vyslovování jeho aby bylo jedno a též všem. Nebo nyní rozličně od rozličných národů jest porušeno a tak sobě nepodobným učiněno, až i učení muži latině rozmlouvajíce sobě dosti nesrozumívají. Jakož prý přihodilo se Angličanu jistému, kteréhož, když jal se mluviti latině k Josefovi Scaligerovi, přejal Scaliger: Pane, já nerozumím anglicky. Národ tedy každý nechať opravuje vady, kterych dodal vyslovnosti jazyka latinského, abychom k oné jediné, pravé, čisté, Římanům obvyklé navrátili se všickni, (pokud

lze jí z památek vypátrati). Vlachové totiž ať nematou zvuku písmene j a $\sigma\chi$, Francouzové c a s, Baskové b a v, Němci f a v; Angličané a Polané ať vyslovují samohlásky jako samohlásky, ne jako dvojhlásky; Polané a Uhři šetřtež s Čechy náležitých přízvuků atd. atd. 5).

Hlava XX.

Že mateřské národův jazyky lépe sluší vzdělávati návodem latiny.

Proč všeliké jazyky národní sluší vzdělávati

Že vzdělávání jazyka snažnosti lidské bohem jest poručeno, viděli jsme v hlavě I. a v hlavě III. §. 12. Co pak jest jazyk vzdělávati, vyložili jsme v hlavě V. Nebude tedy nepřípadno zase připomenouti, proč přejeme si, aby všeliké pod nebem jazyky vzdělávány byly, neohledajíce se nyní na mysli, protože bez vzdělávání jazyka vzdělávány býti nemohou, (ve zvláštní o tom hlavě XXVII. přijde mluviti) než toliko na jazyk, totiž že proto sluší každý obzvlášť vzdělávati, předně, aby každý sám sobě stačil bez míšení se s ostatními. Druhé, aby všecky pevněji trvaly aniž více tak hrubě samy se měnily ve své podstatě. Třetí, aby hojněji i tak na oči přicházela po všem všudy rozlitá boží moudrost 1).

(1.) Aby každý z nich sobě stačoval

2. Předně pravím jest si přáti, aby každý jazyk sám sobě stačoval, aby nemusel mnoho odjinud vypůjčovati i tudy se zdáti jakýmsi tapartem splácenným, jakož se stává, když jazyku kterému jest buď nedostatek slov nebo spůsobů mluvných, aneb ne nedostává-li se jich, přece často v oběhu nepřicházejí. Odkud se stává, že lidé onoho jazyka s lidmi vzdělanějšího jazyka rozmlouvajíce a pozorujíce, že jimi švar-

nější slova a rčení obírána bývají, je ku mateřtině své (*Míšenci mísí jazyky*) přiměšují, když s lidmi svého jazyka mluví; ne že by doma jich aneb i někdy významnějších neměli, než že nevědí, že je mají. To pak proto, že mateřštiny nevzdělávají. (*NB.*) Vím, co zde mluvím, nežitu zde se dotýkám domácího, svého národu, který přejadrných svého jazyka jadrností na mnoze povědom není a ledaco beze vší potřeby od sousedů sobě vypůjčuje 2). Vím že též lichostrojby jinde ne není, i že také v Němcích tupena bývá napořád od samých Němců také zde prohledavějších, obzvláště od Schottelia i všeho sboru plodonosného 3); v Polště též od Knapia a jiných. Vzdělaní (*Makaronický řeči způsob*) nazývají takovéto nejapné latače míšenci (μιξοβαρβάρους), t. j. cizáctví míšejícími; sám pak takový řeči způsob jmenují někteří makaronickým či macharonickým od vlašského slova macherone, což znamená hlupce nebo větroplacha 4). Sluší na to práci oddávati, aby tato neřest z jazyků byla pleněna, i pilní národové následovati zvykali pilnosti Římanův, (u kterých smíchem dojímán býval ten, kdo slova řecká mezi latinská vrážel (jako svědčí Cicero I. de Offic.), i aby vodu píjeli z cisteren svých a proudy ze studny své. 5)

(*2.) Aby více od své podstaty nezacházely*) 3. Druhá příčina, proč na vzdělávání obecných svých jazyků chutně se máme vynasnažovati, jest, abychom nedopouštěli jim tak ustavičně se měniti a zvrhati jako posud, obmyslemež spíše dobrodiním potomky své, kterým jsme nebyli obmyšleni předky; totiž aby nám v památkách k nim promlouvajícím rozuměli, i tudy aby lépe způsobováno bylo věků, co jich snad ještě ostává 6).

(*3.) Aby po všech jazycích rozlitá boží moudrost, všem přicházela na oči.*) 4. Naposledy, aby mnohotvárná boží moudrost která v rozmanitosti věcí, povědění, jazyků odivnými způsoby se rozlévá, lépe také zde světu se projevila, i aby nadutost některých snadněji opadla, kteří i z jazyka sobě se zalibují, jinými pak lidmi zjevně opomítají 7). Nebo tak stane se patrno, že bůh jest bohem všech, který jakož vykázal národu každému místo k obývání

náležitými k životu pohodami opatřené a jakož dal kde komu mysl vedle věcí svých všude ku vzdělávání mysli rozprostřených; tak i jazyk s příčinami vyhledávati kvítků jazyka tak neb onak. Dotekli jsme (v hl. IV. §. 36.), že sotva který tak nešťastný jest jazyk, kterýžby nějakých vlastních drahokamů neměl a přispěti čím tím nemohl k obohacení pokladu společného. Což však nemůže prve vysvitnouti, než až všeliké jazyky počnou se vzdělávati bedlivě. 8)

Ku vzdělávání jazyků metoda nejnovější poskýtá i příčiny i způsob.

5. Aby pak počaly, metoda nejnovější jednak skýtá příčiny, jednak ukazuje způsob lépe než posavad. Nebo potud nic při tom nebylo jistého; národ každý jakož náhoda i příhoda sebou nesla, tak svých věcí buď dbal anebo nedbal, anebo hledal-li čeho lepšího, hledal toliko od nejbližších, od Řeků Latinové, od těch my ostatní 9). Avšak nyní všeobecná jakási brána počíná se otvírati všem, by prohlédáno bylo na vše, co jazyk kde jaký může učiniti sobě dostatečným, zprávným, krásným. Promluvme nejprv o příčinách.

NB.

Nebo podjímati se budou všickni příklady vzbuzeni jsouce metodou jazyků ku svým nastrojovati potřebám

6. Jelikož toho dosaženo, že tato metoda jazyků zalibuje se národům, přáti sobě bude arci národ kde který, aby tyto nálevky latinského jazyka, předdomí, brána, síň k jeho také potřebám vhodně upraveny byly. Což když jiným způsobem státi se nebude moci, než aby tytéž knížky tak parallelně na své překládali jazyky, pokusí se o to každou měrou. A za pokusu poznají hojnosť svou nebo nedostatečnosť, ozdobnosť anebo drsnatosť i spořádanosť nebo zmatenosť, což dá příčinu, aby nedostatky vyplnili, drsnatosti vyhladili, zmatečnosti v řád uvedli a tak teprve všecky své věci lépe zpravili; jmenovitě když pokusí se způsobiti zprávné věcí vyjmenování, budou musiti bedlivěji (než snad kdy prve) uvažovati rozdílnosti věcí a slov a

pomýšleti, kterak případně by bylo slova jednotlivá nastrojovati ku věcem jednotlivým. Za spisování slovníků (na způsob latinského) shledají, že také v jejich jazyku jsou slova některá prvotná, některá od nich odvozená, prostá nebo složená; což příčiny poskytne, aby kořeny svého jazyka vystíhali, odvozených pak a složených zprávné třídy pořádali. Když mluvnici harmonickou strojíce obyčejů svého jazyka šetřiti i je parallelně k latinským stavěti (nebo naproti stavěti) budou míti, nebude moci živou věcí se státi, aby pravidelností a nepravidelností svého jazyka, na které snad nikdy prve pomyšleno nebylo, nepostíhali a neuvodili ve společné všeobecné mluvnice pravidla (buď jakožto příklady neb jako výjimky). Naposledy až dospěje se síně, dá hojnou všem žatvu i látku, aby po úslovích, tropech, příslovích (adagia) svého jazyka se sháněli a je v řád uvodili i to vše naposledy lépe k potřebám nastrojovali. 9)

A budou míti vzory hotové.

7. Aniž toliko ku lepšímu svých jazyků vzdělávání metodou nejnovější příležitosti dojdou národové, i vzor budou míti hotový, kterým by se řídili; totiž ony právě učebné knížky předdomí, bránu, síň, latině sepsané. I budou je povinni nejprve ve své jazyky překládati, pak hojnější své dostatečnosti vykládajíce sepisovati vyjmenování věcí plné a slovník plný a mluvnici plnou i naposledy překládati spisovatele dobré, historiky a jiné v řeči své. O jednotlivých kusech připomeňmež něco.

Překládati něco z jazyka na jazyk není čímsi snadným.

8. Překládati něco z jazyka do jazyka (ba i teď připomenuté knížky do jazyků národních) není čímsi snadným. Což namítá apoštol pokládaje obratnosť při vykládání jazyků mezi zvláštními ducha svatého dary (1. Kor. XII. 10.); protože totiž jazyk kde jaký zvláštní nějaké do sebe má vlastnosti, kterých zevrubně šetřiti nelze ledakomu. A tak bůh tehdá, když zázračně dary rozděluje vtělenou svou moudrosť oslaviti chtěl, i to chtěl ku darům svým připočísti a chce i ještě podnes, ač toho neudílí neobyčejným

nadchnutím než obyčejným práce během; a poněvadž obyčejným během, tedy nic nezbraňuje to v umění uvésti. Vizme tedy, proč překlady z jazyků často bývají nesnadny, a kterak lze práci tuto oblehčiti; předně při prostém věcí vyjmenování, pak ve rčeních a pořekadlech (adagiích).

I překládajíc nelze všeho do slova převoditi a proč?

9. Kolikrátkoli něco z jazyka toho do onoho jest přelévati, tolikrát naskýtá se něco co do slova lze přeložiti, něco co po smyslu, ozdobnosť a jadrnosť (jako jsme připomenuli ve hlavě XI. §. 25.). Nebo když ve větě přirozená jest řeč a vlastní, obě slova lze přeložiti vlastně, jako pes štěká der Hund billt. Když rčení jesti čili úsloví, druhého slova nelze přeložiti vlastně než jakýmsi jiným slovem rozličného cos vyznamenávajícím, jako: scribam agere nemáš překládati einen Schreiber thun než einen Schreiber geben nebo ein Schreiber sein. Když pak jest pořekadlo (adagium), nelze přeložiti ni jednoho ni druhého, slova vlastně, jako, nec vola nec vestigium, gar nichts. Anebo chceš-li přeložiti pořekladlem weder Stiel noch Strumff. (Nebo kdybysi chtěl slovo ze slova weder eine hole Hand noch ein Fußstapffe, živá duše mezi Němci tobě nesrozumí jakož ani Latiník, přeložíš-li ono pořekadlo německé neque pedunculus neque caudex.) Někdy však rčení nebo pořekadla (adagia) dvou nebo více řečí se shodují slovy a smyslem; než tehdá vůbec jazyky vypůjčily je sobě od jazyků. Odtud u Reků (v novém zákoně) v hebraismy, u Latinů s grécismy, u nás ostatních s latinismy nebo grécismi nebo hebraismy atd. se potkáváš. Čeho všeho neumí-li kdo bedlivě rozeznávati, nebude moci za dobrého odbývati překladače, mrákotou zasloní rozum a násilí učiní jazyku druhému. Postupme však ku prostému vyjmenování nejprve, proč tu překládání častěji stává se nesnadnějším, a kterak nesnadnosť překonati.

Ve rčení či úsloví druhé toliko slovo

v pořekadlu ni jednoho ni druhého

Vyjmenování věcí, proč ne vždy

10. Při pojmenování věcí nelze vždy slovo jedno prosté přeložiti slovem jedním pro-

snadno překládati

stým, buď proto, že slovo jazyku druhému naprosto chybí nebo proto, že chybí ve všem všudy totéž značící. Chybí naprosto, buď proto, že věci na oněch není místech, která by ku pojmenování svému příčinu dala, jako nám Evropanům před tím (nebylo) rostliny tabáku, nebo proto, že národ některý neměl dostihu nebo píle rozdílností při věcech pošetřiti a vyjádřiti, že nehrubě vzdělaným národům přemnohých není jmen věcí přirozených, řemeslných i mravných. Než i obecných jmen některým se nedostává u př. Brasilianům slova **bůh**, Uhrům **kov**; Němcům a Polanům **corpus** tělo (pokud rozumí se o všem hmotném, o kamenech, vodě, vzduchu), Řekům (což vysvědčuje a vysmívá Cicero) **ineptus** atd. atd. 10)

(1) že často slova není

(2) aneb chybí ve všem všude totéž značící

11. Někdy jest před rukama slovo, avšak ne totéž ve všem všudy značící. Tak hebrejské chasid značí i zbožného i dobrého i svatého, což u nás rozdílného cos jest. Než i latinské pietas nelze přeložiti ni řecky, ni německy, ni polsky jedním slovem, kteréž by na všelikém místě postačovalo. Nebo značí lásku účinnou k bohu a k rodičům a k vlasti. A takováto slova vyznamenání neomezeného neb oddaného k rozličným věcem pravdě podobno, že ve všech naskýtají se jazycích i dělají metafrasi plzkou.

(3) Souznačnými slovy národ nad národ bují

12. Naposledy souznačnostmi národ nad národ bují i působí, že druhý ten neb onen podobného cos dělati nestačuje; u př. Němcův Roß a Pferdt. Latiník nikdy nepřeloží dvěma rozdílnými, vždycky jedním, protože jedna to jest věc (equus). Tak Latiníkův **gens** a **natio**, nikdy nelze Polanům a Čechům přeložiti jinak než národ, protože na vyjádřenou věci jedné nemají než slovo jedno, a to stačí. Němci pak nemají ani jednoho těmto se vrovnávajícího, i proto překládají obecnějším oním Volck, (které národ znamená), nebo jímají se latinského, eine Nation.

Ředidlo o dávání

13. Ředidlem tedy buďiž všeobecným: Věci každé

zvláštní a od jiných rozdílné sluší dáti zvláštní také případné a od jiných rozdílné pojmenování, abychom nuceni nebyli buď němými býti neb obhovory čas mařiti či naposledy rozdílnoznačnostmi věc zatemňovati.

věci každé pojmenování vhodného

14. Než odkud přijde bráti slova, kterých jazyk ten, onen, tu ten jest prost? Trojí jest cesta. Buď nechať slovu známému věc některak podobnou vyznačujícímu dá se vyznačiti i ta podobná, nebo nechať zachová se slovo druhého jazyka, příhodno-li jest, aby obráno bylo, nebo nechať naposledy tvoří se slovo naprosto nové na vyznačenou toho, co má vyznačovati, zvláště připadající. Tak Latinové velmi žravou rybu pojmenovati chtíce prozvali ji vlkem, vypůjčivše sobě jmeno od šelmy žravé. Nerost pak, který lze kovati a taviti, aby pojmenovali, vypůlčili sobě slovo metallum od Řeků, ti od Hebréův i zachovali je sobě naposledy Němci. Než Čechové utvořili obě od kořene svého kovám velmi případné slovo kov, což vyznamenává to, cokoli lze kovati. 11)

Ku doplnění slov, kterých jazykům není, cesta trojí

15. Nejposlednější tato cesta jest nejlepší, buď že sic slovo ono nové tvoří se po hlaholu, vydává-li jaký, věci, již jest pojmenovati, jako κόκκυξ cucus (cuculus) Guckug atd. 12), aneb od kořene nějakého bez téhož jazyka, který do sebe moc má vyjádřiti podstatnou nějakou vlastnosť věci, kterouž jest pojmenovati, kterak bombardě (od bomby žhavé) a monocerotovi (unicornis, Einhorn, jednorožec, od jednoho totiž rohu, který na čele nosí) atd., vhodně jména dána jsou, i že dávati lze v jazyku kde jakém, jisto jest, ač není-li jazyk sám do konce prost odvozování a skládání; slovotvůrcové však příliš opačně sobě vedouce, ač nepřekřepčují-li, co že se stává (neb aspoň že se stalo), ukazuje obecná nomenklatura onde a onde; příkladem budiž: onomu rodu zaječímu, který podzemské sobě podrývaje průkopy lůžka sobě po slujích strojí,

(1) z hlaholu věci neb jiné vlastnosti některé,

jen ať vystříháno se bývá nepřípadností a nestvůr při slovech

dali dosti vhodně Latinové jméno cuniculi, kteréžto slovo vypůjčivše sobě Němci řekli Künigel. Než když neprávě domníváno se, že jesti zdrobnělé od König, jmenovali nerozvážlivě jej Čechové králík a Polané krolík (t. j. zdrobnělým slovem od král). Tak habešinského císaře jejich jazykem Preto-Jan (t. j. Pretiosus Johannes) nazývaného prozvali beze všeho důvodu a pravdy němečtí kosmografové neprávě slovo ujavše Priester Johann a čeští kosmografové jich následujíce kněz Jan. Takové tedy slov nestvůry sluší odvarovati zpravujíc rozumně vyjmenování věcí. 13)

(2) vypůjčováním známého slova věci druhé, co však plodí obojetnosti

16. Není-li jazyk v odvozování a skládání jednostejně šťasten, přenášívá slovo věci podobné na podobnou, co že jest při dávání jmen věcem cestou prvou, pověděli jsme. Tak Hebréové přenesli slovo jazyk (leschon) na vyznačování předhoří a zátoky mořské a mnohých podobných věcí. Avšak taková nomenklatura neslušně bývá chválena, proto že hřeší proti ředidlu teď předestřenému (§. 13.), a že naplňuje řeč obojetnostmi obírajíc slova významy nedosti zřetelná, až divem jest, že jazyky odvozováním a skládáním hojné přece dali se ohaviti takovým výpůjčkám a obojetnostem. Nebo že mnoho takovýchto slov u Řeků, Latinů, Němců, Slovanů se vyskýtá, není neznámo. Než kterak jinak mohlo se díti, když jmen věcem nedávali ni titéž, ni touž dobou ni rozumným věcí návodem než příčinami nahodilými? 14)

(3) vypůjčováním slov od národův oněch, od kterých věci nás docházejí.

17. Méně nesmyslnosti do sebe má cesta třetí, věcem, které odjinud přicházejí, jména ostavující oněch národův a jazykův, ode kterých přicházejí. Ač pak, protože od kořenů neznámých pocházejí, význam sebou jako zavřený nesou, přece proto, že mají jméno od jiných rozdílné ku věci od jiných rozdílné, činí dosti ředidlu našemu (§. 13.). I stává se nad to, že slovo cizí cizí věci jesti známkou, když, odkud dostáváme věci, odtud i jmena

věci, jaká jsou u nás (pepř, zázvor, bezoar, tabák, mumie, cifra atd. 15). Ač by tedy lépe bylo, aby jazyk každý přesen byl i oplýval slovy ve všem všude významnými, t. j. ze vlastních kořenů odvozenými, přece zhola netřeba, abychom zde příliš pověrečni byli. Anobrž jiná ještě v tom jest výhoda, že tím způsobem zmatku ujímáno bývá, když více slov více jazykům společných se stává.

Jazyk latinský nepostačuje všude za případný ostatním příklad.

18. Naposledy soudím, že sluší připomenouti, že jazyk latinský, ač jeho návodem (po metodě této) ostatní náleží brousiti, přece všude nestačí za případný vzor, poněvadž i on kde někde jest nedostatečen i ostavuje vyjmenování věcí mezerovitým. Příklad dám: nedostatečnost umění při řemeslníku vyjadřují čacky Němci Hudler nebo Sudler nebo Stümpler (Čechové slovy humplíř, štuchař, hudlař; ale marně hledati budeš jim vrovnávajícího se slova některého latinského. 16) Též: od coecus, surdus, claudus Latinové tvoří odtažitá coecitas, surditas, clauditas; právě, avšak proč i ne od mutus, mutitas? Naši jazykové to mohou, německy přidávaje koncovku heit, česky ota (Blindheit, Taubheit, Lämheit, Stumheit; slepota, hluchota, chromota, němota atd.) Latinové aby nedostatek vyplnili, chytají se slova řeckého *ἀφωνία*, avšak kteréž ani toho hned případně neznamená aniž do sebe má zračitosť vyznamenání svého (ano nepochází z kořene Latinům známého). Při vzdělávání tedy jazyků národních po zákonech metody této toho obzvláště šetřiti přijde, aby jazyk kde jaký svého, vlastního dobýval bohatství i následoval svých vlastních povah a zákonů, aby místo vzdělávání jazyků nevzcházelo jazyků míšení a rušení. 17)

NB.

Svých tedy kde který šetřiž povah a dostatečnosti.

19. Aniž pak třeba bude zpravujíc vyjmenování věcí po mateřsku ku domácí potřebě šetřiti těsně krátkosti v latinské bráně jazyků ostříhané, lépe bude volněji při tom si počínati, jen aby vyjádření každé

věci se všemi s ní se vázajícími bylo plno a zřetelno. I takovéto plnější koně vypsání než jaké jest ve stati 169. (brány latinské), hle zde! Ein Pferdt ist ein Last Vieh, damit die Menschen sich selbsten oder ihre sachen geschwind von einem ort zu dem andern bringen können. Wird sonst ein Roß genennet; und wan es sehr groß und starck ist, der Gaul. Ein verschnittenes Pferdt nennet man einen Wallach, ein ungeschittenes, einen Hengst. Die Pferde mutter heißet eine Stutte oder Kobel; ein junges pferdlein, ein Füllen. Ein geiles ungezahmtes hart mauliges Pferdt reitet man nicht gern; vielweniger eines, welches da stolpert; gern aber einen Gänger, der den trab gehet und noch lieber einen Zelter, der sanfft träget. Man muß es am Hufft mit Eisen beschlagen. Wenn es erbosset, schläget es mit den Füßen hinder sich auß und alsdann hütte dich. Česky: Kůň jest robotné hovádko k rychlému sebe a věcí svých z místa na místo přenášení. Veliký a silný slove škapa, řezaný valach, neřezaný hynšt; samici jmenujeme klisnou a kobylou, mladého koníčka hříbětem. Na bujném, plachém, tvrdoústém neradi jezdíme, ovšem na klesavém. Rádi na šlapáku, který šlapem jde, a ještě raději mimochodníku, který lehúčce nese. Podkovy mu dáváme zespod na kopyta. Když se rozlobí, hází zadníma nohama, a tehdáž hleď se. 18)

Užitek vzdělaného doma jazyka

20. Užitek tak doma vzdělaného jazyka národu kde kterého byl by znamenitý jednak ku zapájení vší mládeže známostí rozličných věcí jednak k oblehčení studia latiny. Učilať by se totiž školní mládež snáze rozdílnostem při slovech i příčinám při ohýbání vedle jiných mluvnice tajemství v jazyce sobě prve známém, mateřském, než nyní v jazyce nepovědomém. I neostalo by těm, kteří by do latiny byli zavedeni, než šetřiti všude rozdílnosti od mateřštiny. 19)

Hlava XXI.

Že mnohojazyčnosť po metodě nejnovější lze ulehčiti.

Několika jazykům se učiti nesnadno za třemi překážkami.

Že několik jazyků uměti slavno jest, vysvítá příkladem Katona, Mithridata, apoštolův. Že spolu však to nesnadno, tomu na důvod jesti, že řídcí jsou mnohojazyčni. Anobrž na onen čas byl Kato trojjazyčný odivem svým občanům (Alst. 1510). Že pak několika učiti se jazykům nesnadno jest, tři má příčiny. Předně, *1.* proto že jazyk každý jakýmsi jest celkem, veškeren obor věcí v sobě obsahujícím i tím právě zaměstknávajícím mysl všecku, (která tak velice v míru ku věcem učiněna). Odtud ten, který nejprve vchází snaží se z onoho přirozeného práva, aby to, co nikoho není, bylo toho, kdo se nejprv uvazuje, těšiti i všeliké mysli kouty zaměstknati, aby sám panoval. Druhý-li nad to přijde, jmín bývá příchozím a podružným, kterému sic místo pouštěno bývá, avšak jako druhotnému. Vchází-li jich ještě více, státi se nemůže, aby se neutlumovaly, nezapletaly, nezastěňovaly, nezasloňovaly, anobrž aby nestaly se jazyky než jazyků kousky (jakož prve jsem připomenul ve hl. VII. §. 2). 1) Druhé, *2.* *NB.* aniž jest podstatné a vhodné spojitosti jazyku kterému s věcmi, což vysvítá, že podobnými hlaholy pranepodobné vypovídají věci a na odpor zde, onde, tam, i že proto sebe a pojmy mysli o věcech i tím mysl matou. Tak hlahol **pes** Latinům značí nohu, Řekům chlapce, Čechům psa, Hebréům zlato, Němcům zlo nějaké, jiným snad jinak). 2) Naposledy ani mezi sebou nemají *3.* spojitosti nějaké nutné leč snad ty, které příbuzny jsou, vznikše od společné některé matky. Avšak shledáno, že příbuzné jazyky více sobě vespolek takměř překážejí nežli něco dále rozsazené zvláště u vyslovování. 3) Což na jevě příkladem německého a flamského jazyka (kte-

réžto oba, aby dokonale uměli řídcí jsou; i též přicházívá se jiným vespolek příbuzným).

které metoda nejnovější buď snímá nebo jich ujímá

2. Poněvadž však třeba více jich uměti (pro obcování s rozličnými lidmi, a že žádný sám sobě a věcem i ku nabývání plnější moudrosti nestačuje); vystižená jazyků metoda dobré poskýtá léky, kudy více jich lze se učiti bez trápení vtipův i bez maření věku, totiž učeno-li se jim bude za věku dětského, kde obraznosť a paměť bují (hl. X. ředidlo CXLI.) a metodou touto, kteráž všeliké jazyky uvodí v jakýsi parallelism s věcmi, myslemi i s nimi samými. S věcmi: provádějíc v každém jazyku pořadem věcí jedním všecka vyjmenování věcí. S myslemi: zpravujíc podobný rozbor jazyka kde jakého podobnou tomu slovníkův úpravou. S nimi vespolek: vždy tkajíc po týchže mluvnických pravidlech osnovu jazyka každého, aby tajiti se nemohlo, co všude jest podobného nebo nepodobného.

Jen buďtež všeliké jazyky, kterým prospívá se učiti, v tento parallelism uvedeny

3. Dosti by tedy zdálo se postaráno býti o studium jazyků všeobecné, kdyby národ každý vydal předdomí, bránu i síň latinského jazyka, vše vystrojené zevrubným jazyka svého parallelismem. Nebo tak bude latinský jazyk prostředníkem a vykladačem všech sester i pravdivým bude zde také tento výrok: Kterékoli věci dvě (ba tři, čtyři, deset, sto, tisíc) v třetím jednom se srovnávají, srovnávají se mezi sebou; zvláště kdyby se práce na to oddala, aby všeliké každého jazyka rozdílnosti od latinského vyšetřeny byly, žádná pak neutajena, o čemž naději máme, že nebude tak hrubě nesnadno toho šetřiti při tak stálém a zevrubném parallelismu.

To zpraví-li se, snadno bude každému přemnohým naučiti se

4. To zpraví-li se i uvedou-li se řeči národní v tytéž přívory, snadno bude každému naučiti se jazyku kterémukoli třeba i nejzazšího koutu světa, neb i několika, anobrž přemnohým (sezná-li kdo, že mu to na prospěchu bude); i bude lze také tímto způsobem rozšířiti obcování národů (což daleko patří). Soudíme však, že při

mnohojazyčnosti těchto následujících jest šetřiti věcí.

5. Předně aby nikdo ředidel metody nerušil důvěřuje sobě, že jazyku některému lépe může se učiti jinak, než metoda radí, nýbrž aby po vyměření jejím od základů náležitě položených osnovou řeči přirozené dobře zpravenou směřoval k okrasám a moci jazyka i teprvé pak k obírání se spisovateli, ano aby na žádném tom stupni odjinud nepočínal než od textu, jejž má překládat slovníkem, na žádném nevylučoval studia mluvnice. O čem směle vypovídáme ono Quintilianovo paradoxon: Ne časy škol, než dobou života končí se studium a cvičení mluvnické. Namítne-li mi kdo příklad Josefa Scaligera, o kterémž Dornavius (po jiných) vypravuje, že mimo sebe pustiv grammatiků zpletky, jazyky po jazycích sobě probíral, i vyloží-li nám ve zlé že my na mluvnici všude tak dotíráme, odpovím: Dotíráme, ale beze spletků. Aniž pak souditi sluší, že Scaliger naprosto žádného zřetele ku mluvnici neměl, než volil pravidla sám sobě vypátrati čítaje spisovatele, proto že shledával, že běžná pravidla jsou spletena, a že on jimi se zaplétá. I jest-li komu jednostejně zdárný vtip, nechať cizími se neváže, pak-li nic, ať se nepokouší opomítati návodem.

Šetřiti však sluší při mnohojazyčnosti (1) aby při studiu každé řeči metodicky se předse šlo, t. j. po stupních [Viz však pozdější myšlénky Potocké 4)]

6. Pak, neradíme nikomu na dva neboli více jazyků spolu oddávati práci, ana toho ředidla didaktická (CLXII., vým. 2. a řed. CLXXX.) zjevně zhajují. A v tom smyslu nemůžeme posvědčiti Erasmovi, který se domnívá, že lze řečtině hned s latinou se učiti i snáze obě spolu pochopiti než jednu bez duhé. (S počátku knížky o způsobu studia de Ratione studii). Tomu odporného cos ukazuje počínání si Josefa Scaligera, kterému ku vypořádání tolika jazykův a umění to jako tajným bylo uměním, že nikdy jednou dobou na více jich se neoddával než na jeden, jak pronesli o něm lidé tajnějších jeho studií svědomí. A v této příčině o slovnicích

(2) Aby jednou dobou toliko na jeden práce byla oddávána.

(Erasmus)

(Scaliger)

(Slovníků mno-

hojazyčných větší pochluba než potřeba)

mnohojazyčných (jakýmž jest Calepinův XI. jazyků) neostýchám se vypověděti, že větší jich jest pochluba než potřeba 5), buď že zření máš na učně, buď že na rozpomínající se (na to ono); jelikož ony matou, tyto obmeškávají, ano nepohnuto ředidlo ono: Nenáleží smyslům mnohých věcí pojednou umítati i zkušení ukazuje, když kdo na pospěch slova některého jazyka mezi několika jazyky hledá, že se mu pospolu naskýtá, čeho nehledá; a toho když přece proto ohledávati, i teprve, když vidí, že k jeho mínění jest nepříslušno, pomíjeje toho k jinému něčemu přecházeti musí, i stává se obmeškání.

Slovníky mnohojazyčné ku potřebě mnohojazyčných kterak psáti

7. To však že se státi může, anobrž má (třetí), neodpíráme, aby slovníky mnohojazyčné jakož i mluvnice psaly se ku potřebě mnohojazyčníků, t. j. těch, kteří prve jazyků nesnadnosti již překonali i ničeho tak hrubě nehledají mimo větší světlo a moci (při jazycích, kteréž pochopili a postihli). Těmi jistotně s velikým prospěchem i s velikou rozkoší rozvínají se slovníky mnohojazyčné, aby rozličná věcí pojmenování i slov rozličná etyma pozorujíce jednak mysl bavili krásnou na moudrost boží a činnost dávných lidí podívanou i uvažováním, jak rozličnými cestami k téže věci lze dospěti, jednak aby něco prospěli při poznávání věcí samých. 6) Jelikož sotva které slovo věci které v některém jazyku nerozvážlivě dáno, čeho nejsme-li nepovědomi, ledačemu nás může to poučiti. Ukazuje to týtýž Matyáš Martinius 7) ve svém slovníku filologickém (jako při slově **bůh** atd). Aniž bez příčiny psal Tomáš Hayne (ve své rozpravě o příbuznosti jazyků, ve stati X.) Od času Zigmunda z Jelení, šlechtice českého, který prvý slovník symfonický (slov latinských, německých, slovanských, řeckých) v Basilei 1537. do tisku dal, tak prý znamenitého vzrůstu dostalo se jednak poznávání jazyků posvátných, jednak

(Matyáše Martinia, Tomáše Hayna, Sigmunda Jelenského slovník symfonický)

vykládání jejich příbuznosti, až se zdá, že jeho potůčky v řeky vzrostly atd. 8)

Mluvnici všeobecnou harmonickou jak jest přáti mnohojazyčníkům.

8. Plna také lahody byla by mluvnice všeobecná, harmonická tak zřízená, aby pod týmiže společnými pravidly jakožto vyšetření pokládáno bylo to, cokoli zvláštního má který jazyk, u př. kdyby ku pravidlu. Nominativ srovnává se s přičiněným slovesem (činnosti nebo trpnosti své) číslem a osobou, přidáno bylo vyšetření (1.) Hebréům i rodem, jakož i Slovanům co do minulých časů, které u nich i rodem rozeznávány bývají, jako: byl muž, byla žena, bylo dítě. Vyšetření (2.): u Řekův nominativ množného rodu středního připouští sloveso jednotného čísla: *τὰ ζῶα τρέχει*, Animalia currit. Vyšetření (3.): Když jmenovati nechceme, pokládáno bývá sloveso toliko Řeky sic, Latiny, Slovany v množném čísle *φασί*, ajunt, povídají, Hebréy však v jednotném, jako Isaiáš VII. 14. a jinde. Němci pak pokládají nominativ neurčitý, man, man sagt atd. Tak k tomuto pravidlu: Sloveso činné řídí akusativ má přidáno býti vyšetření, Čechům sloveso činné, kladné řídí akusativ, záporné genitiv, jako vidím bránu, nevidím brány. Tak pod táž pravidla lze uvésti jazyky všeliké ku znamenité jazyků samých ozdobě a výhodě, ku větší ještě mnohajazyčníků potřebě a zábavě. Nebo libě a velice hbitě dařilo by se studium přemnohých jazyků, a to tak, že by ledakdo lépe znal všecky, kteréž by znal, než že my nyní známe jednotlivé. 9)

NB.

(3) Studia jazyků ukrocovati, abychom k studiu věcí netupěli

9. Zdá se však, že připomenouti sluší, že jesti studium jazyků jakkoli ulehčené slušně zříditi, aby někdo příliš k němu nezažehl se. Příčina toho jest, že, jakkoli by studium jazyků rychle předse šlo, že přece nemůže jíti beze ztráty času věcem náležitého. I zaměstknává se sama mysli a paměti chopnosť slovy tak, že k věcem

snad nehrubě postačí, ještě o věci hlavnější má býti péče, jakož hlavnější jest jich užitek. Jistě čím více kdo jazyků sezná, tím většího jest se mysli zmatku obávati, jakož toho ne neznámy jsou příklady, že na cosi tupého a pitomého vyšly vtipy, studiem mnohojazyčnosti příliš zaměstknané 10). Namítne-li kdo příklad Mithridata, krále na Pontu, o kterém Plinius vypravuje, že uměl řeči dvacíti dvou národů, kterými vládl, odpovím, že to vypravuje Plinius, ale za cizí zárukou. Nebo vychází jistě nade všecku víru, aby tak nepatrná na zemi krajina, po které se jeho říše prostíraly, tolika jazyky rozdělené měla národy. Mohla to býti nářečí jednoho, dvou, tří jazyků, jako kdyby kdo nyní v Německu chtěl se honositi, že jest mnohojazyčen, protože rozumí Flamům, Falčanům, Švýcarům, Švabům, Bavorům atd., také by setkal seznam hodný, zvláště kdyby k tomu přistoupila povědomosť a zběhlosť řeči švedské, danské, islandské, anglické. Než byť i Mithridates tolika jazyků znalým byl, přece to bylo do povahy jeho tak rekovné rovněž jakož ostatní jeho divné činy tak zvláštního něco, že nedá se následovati. 11)

(Mithridates zdali tak hrozně mnohojazyčen)

10. Na které pak nejhlavněji jazyky sluší někomu píli oddávati, dosti zřejmo může býti z toho, co jsme pověděli v hl. IV. §. 31.

Hlava XXII.

O prospěšnosti metody nejnovější ke studiim realným.

Studium jazyků má se skonávati na studiích věcí

O veškerém jazyků studií domníváme se, že sluší slyšeti tento výrok Senekův: Nemáme se tomu učiti, ale naučiti. Což tedy to bude, čemu po všecken život sluší se učiti? To toliko: **věci konati,** i aby konati lze bylo, prve **jim vyrozumívati.** Studium tedy

jazyků vyjde na studium **věcí?** Naprosto jako cesta v konec svůj. Na um to dává apoštol když ke Korintským svým v daru jazyků sobě se zalibujícím píše: Chtěl bych pak, abyste všickni jazyky (rozličnými) **mluvili,** ale však raději, abyste **prorokovali.** Nebo větší (jest), jenž prorokuje, nežli ten, kdož jazyky (cizími) mluví (1. Kor. XIV. 5.) A toť jest, co jsme mezi povahami metody jazyků nejlepší položili, aby přímo k věcem vedla (IX. §. 4).

Moudrosť ne na známosti jazyků než věcí založená tři má nyní překážky:

2. Moudrosť arci, příčinou kteréž pouštěni býváme do školy světa, nezakládá se na povědomosti jazyků než věcí; jazyky jsou člunem toliko na propravovanou jí z lidí do lidí. A tomu tajemství kdož nerozumějí, stavují se na prostředcích k účelu místo na účelu i stráví život ve studii jazyků (neb i jednoho jazyka latinského). *1.* Kteří rozumějí a vidí, že ku věcem mají sobě jazyky *2.* cestu strojiti, ti nesnadností mnohotvárnou se zamotávají, že těchto zmol hbitě nemohou přeskočiti i dosti časně *3.* ku věcem přicházeti, aneb aspoň ve studium věcí provedeni jsouce nové shledávají spletky, rozličnosť metod.

které metodou jazyků nejnovější se odklízejí

3. Naději máme, že na to všecko metodou nejnovější lék jest hotov! Nebo prvým oněm nedopouští se na jejich balvanech ulnouti, když hned od prvého přístupu na věci šetřiti navykáni jsouce láskou k věcem navnazováni bývají. Druhým dlouho v tom vězeti netřeba, když ke spisovatelům realie vypisujícím nalézají přechod hbitý, bezpečný, líbezný. Tam pak vejdouce, třetí mohou všecko naskrze pronikati, základův a osnov věcí šetřiti i spisovatelů spisy, věty a obvěty rozbírati znalí jsouce (což k víře nepodobno, co světla zaněcuje).

Naděje jest, že Platonově žádosti při studii moudrosti se zde dosti činí.

4. Nač mnohými slovy? I ty tři kusy, kterých Plato do snažného o moudrost pohledával, aby byl učení žádostivým, pravdy milovným, prací trpělivým, sotva budou moci chyběti studujícímu po této metodě předebraní moudrosti (jazyky) provedenému. Nebo navnazen čistě jsa počátečnou, avšak

1. základnou věcí rozličných známostí zanítí se láskou ve *2.* více pronikati. Příčiny pak věcí vystíhati uměje bude *3.* pravdymilovným. Prací naposledy ustavičnou po několik let pocvičen jsa bude prací trpělivým. A kamkoli se obrátí rád prohlašovati bude, jak velmi to prospívá, že od základů bylo počato.

Tato metoda jazyků i za normu jest při studii věcí.

5. Že to pravda jest, uznají znalí věci oceňovati a víru o tom vzbudí věc sama. A přece ještě to není ono, o čem v nynější hlavě podjímáme se mluviti, proto že nebéřeme před sebe chváliti, čeho metodou touto vyučení jazykům docházejí, než ukázati, kterak tuto právě jazyků metodu vhod upraviti lze také ke studiím věd a um snadnou prací i s prospěchem bytným. Poněvadž totiž již s počátku pokládali jsme mezi povahami metody jazyků nejnovější tuto, aby byla právě obecnou nejednomu jazyku, nýbrž všem, aniž jazykům toliko než i umám a vědám kterýmkoli příhodnou (v hl. IX. §. 6), toho tedy že již docházíme, jest prokázati. Ač jaká toho potřeba, mním, žeť zřejmo.

Vědám, umám, fakultám podobně lze učiti a se učiti

6. Nebo studium každé věci, vědy, umy až i veškeré fakulty (filosofické, lékařské, právnické, bohoslovecké) že nejpřípadněji lze rozděliti na podobné přestávky a cíle (počátek, prospívání, dokonalost čili základy, stavbu, ozdoby) jesti na jevě; i ovšem, že k podobným cílům podobných pohledává se prostředků čili stupňů nebo schodů případně totiž zpravených podle předdomí, brány, i síně naší; a naposledy že může a má všemu tomu podobnou cestou vyučováno i se učeno býti, po textu totiž čili příkladech, aby vše, co jest anebo dělati náleží, ve způsob historie uvedeno jsouc patrně se vyskytalo; a po vyměřeních či pravidlech, aby o všem, co jest nebo dělati náleží, nepochybně známo bylo, kterak jest aneb dělati náleží a naposledy po ukazatelích čili snůškách, aby vše po abecedě sporádáno jsouc po-

hotově bylo ku všeliké potřebě nalézání, obnovování i v tom se cvičení. Takovéto nástroje na všecko co věděti a dělati sluší, kdyby byly přistrojeny, a to plné, aby ničeho se ne nedostávalo, a bedlivě spořádané, aby ničeho nikde jinde hledati nebylo než na místě náležitém; a ve všem všudy pravé, aby nic v omyl zavoditi nemohlo, čeho více by si žádal.

Rada na zřízenou studia

7. Jistotně kdyby tak postupovati chtěli filosofové, lékaři, právníci, bohoslovci, mohli by všecka svá tajemství přesnadnými učiniti ku pochopení.

(1) filosofie, po předdomí

NB.

po bráně

po síni či záhadách

jitím ve spisovatele (nebo raději v samou přirozenost věcí.)

8. Filosofové mohli by základy všelikých věcí v jádro uvésti i to jako předdomí filosofie veškeré (jmenem filosofie počátečné) tak schvalovati chovancům moudrosti, že by odtud nemohli nevyrozumívati základům složení věcí. Za tím by šla (jmenem soustava filosofie) plnější věcí přirozených, řemeslných, mravných osnova, která by dovedena byla ku makavé zřetelnosti 1). Tu by přejaly záhady o rozličných hrách přírody, umění i mysli lidské v neskonalou sic rozmanitosť, cestami však ne naskrze neskonalými se rozlévajících. Naposledy volno by bylo jednak ku spisovatelům věci filosofické vypisujícím (kteréhokoli řádu, sekty, věku by oni byli 2), jednak ku samé přirozenosti věcí přistoupiti i procházeti všecko všude okatě beze strachu škodlivého se šálení.

(2) podobně lékařství

9. Týmže způsobem mohli by lékaři umění své v jádro uvésti zosnované ze samých základných věcí, a hned potom podati umění samo soustavou plnou, po zákonech metody navrženou, pak ukázati proměňování neduhův a umění řídkými a divnými příklady i cesty vyjevovati na prozkoumanou zde a onde ukrytějších věcí. A tehdáž teprve byl by také ku spisovatelům lékařským kterýmkoli i k provádění lékařství samého přechod bezpečný i líbezný.

(3) právnictví

10. Velmi dobře též o studium své postarali by se právníci, kdyby v zákony umění je chtěli uvésti, ja-

kožto ti, kteří méně metody mimo jiné mají, ač se domýšlejí, že nad ostatní rozumněji sobě vedou zjevně toto vždy pronášejíce: ohled jest ten, ohled jest tam ten atd. 3). I smějí svou zde nedbalosť někteří z nich nedosti rozumně přistírati zásadou touto, že veliký v právě výměr jest nebezpečen; jakoby pak zde slovo výměr znamenalo onen logický po zákonech metody zprávný opis věcí a myšlenek, a ne spíše rozhodnutí případů (které ovšem jest nebezpečno, kdyby příliš hnáno bylo nebo nedosti příhodně vedeno po okolnostech skutku nebo zřízení měnících se po všech téměř místech). Mohli by jistotně i oni k mnohem větší snadnosti přivésti studium práva (které že zadrhly a zpletky jest osuto, veřejné jsou stezky), kdyby předně všeliké názvy přední osob, věcí, skutků v jednáních právních se naskýtajících v krátký uvedli přehled, odkud by jako na předdomí stojícím se ukazovati začala přednější strana stavby práva veškerého. Lepší by to každou měrou bylo předdomí práva nežli ony dvě stati, o vyznamenání slov a o rozličných pravidlech práva, které tak velmi počátečníkům schvalují. Hned potom mohli by věci své plněji spořádati, ukazujíce běh řádný (čili zákonný, jak oni to sami nazývají) všelikých a jednotlivých řízení, aby zplna se ukázalo, co, kým, při čem, proč v těch kterých řízeních se děje a kterak ty které věci se vypovídají názvy právnickými. Ukázalo by se pak, kdyby svod sporů historicky pořízen byl, aby učeň stal se jako divákem žalob, i kdyby nad to připomenutí přidána byla, která by prameny práva otvírala i příčiny vykládala, proč tak nebo tak třeba jest postupovati. Takové dílo (o názvu brána práva zpravené) kdyby vydáno bylo, kdo nevidí, že by bylo čímsi spořádanějším a plnějším i snadnějším, nežli jsou slavená ona (a jinak chvály své hodná) zřízení Justinianova? Jíti by pak bylo odtud na třetím již stupni ku rozmanitosti případův a rozhodnutí na ukázanou, kde a za kterou příčinou povahy rozepří

jinak se mívají a od obecného postupování zde, onde, tam se uchylují; za kterou též příčinou v případech zatmělých průchod mívá buď shovění neb odročení nebo prominutí nějaké, (aby vrch práva nebylo vrchem bezpráví.) Naposledy pak čas by byl v samé spisovatele, totiž v onen obšírný práva svod s jeho vysvětlovači a vykládači, s prospěchem se pustiti a v nich se přemítati.

11. Podobně by mohlo studium bohosloví spořádáno býti. A o jeho nižších stupních (pokud všem křesťanům společno se státi, a aby se stalo, žádati se má), poněvadž v hlavě následující mluviti úmysl máme, nic zde nepřidáme kromě toho výroku, že bohoslovec v písmě se roditi má. Který sic jesti zásadou Andreáše Hyperia, bohoslovce čiře upřímného, avšak po zákonech metody nejnovější. Dovedla nás ona při studii jazyka latinského ku spisovatelům latinským, dovede též při studii božích věcí ku spisovatelům božím (božím totiž duchem nadšeným služebníkům božím, kteří nepsali, co by chtěli sami, než co chtěl, velel, vdechl bůh), ku prorokům a apoštolům. Nebo jako latině dobře mluviti nemůže nikdo leč od lidí latinských vyučen jsa, tak ani o bohu a věcech božích nemůže nikdo dobře smýšleti a mluviti, (nebo to jest θεολογεῖν), leč vyučen jsa od boha. Vniternějšího onoho světla vzíti nelze než od vniterného učitele ducha sv., který je vdechl, kterým chtěl, a posavad je, kterým chce, roznécuje a vyjasňuje.

(4) bohosloví

(bohoslovec v písmě se rodí)

12. Nepohnuto tedy budiž na věky, že studium božích věcí (bohosloví) ničím jest bez písem božích. A kdo z tohoto světla pramene dobírati se chce světla, tomu třeba jest, předně textu písem přesného, a o jeho pravosti aby nebylo pochybnosti buď zhola žádné aneb co nejmenší (jako totiž ku platnému čítání spisovatelů latinských pohledává se vydání přesných a čistých). Nic tak hrubě pochybnosti není o původním písem textu, v kterém i sama slov vazba bohem jest vdechnuta. Pakli jest překlad

Studium bohosloví bez písem sv. není ničím; tedy je čítati

kterého jazyka zprávným s prameny velmi dobře se srovnávajícím, má se (po svém způsobu) také za hlas boží, ač vtipem lidským došel vazby ve slovech. Druhé jakož spisovatelů latinským prospěšně se přidávají ukázatelé, po kterých bys cokoli ve spisovateli svém hbitě nalézal; tak ukazatel božích písem, (kterému jmeno dali konkordantie) každému bohoslovci budiž po ruce, aby učil se žádného božího slova nepovědomým nebýti a uměl je nalézti, kdyby kdy, kde a v kterém smyslu se vyskýtá, potřeba nadešla ho hledati. Naposledy jako spisovatelům prospěšně se přidávají potřebné nějaké vysvětlivky jmenem výkladů, tak písmům božím se mají. I o způsobu, kterak by je bylo prospěšně zpraviti, jde sice ledaco na mysl, čeho nesluší mlčením pominouti; než že tato věc veškerému křesťanskému lidu způsob slibuje ku všeobecnému studií písem sv. vzdělávání, odkládáme tím do hlavy následující. A nyní jdèmež po ostatcích hlavy této.

ukazatele jim přidati

a výklady přičiňovati

13. Realným vědám, anobrž i samým veškerým fakultám na ten způsob zřízeným, (aby totiž **vše pořádně po stupních** i spořádáno bylo předně i potom probíráno při vyučování a učení se), trojí vzejde výhoda nevyhnutelně: prvá, že jako nemožné bude aby tou cestou jdoucí studující studií věcí neprošli, t. j. známostí všeho potřebného vystrojeni nebyli. Nebo vše bude jim na očích tak spořádáno jsouc, aby konce než v konci nebylo lze ani hledati ani nalézati; a všeť po stupních, aby nebylo lze jíti od částky k částce než s rozkoší. A nebude tu obmeškávání se, ano nikde nepřimísí se nic neprospěšného a nepříslušného. I to právě bude prospěšným lékem na obecné nepořádky, zápolí, se meškání, studií přetrhování a na dokonávání bez konce (antě studie opouštěny bývají, prve než se dokonají). Neslaný připomíná se čin právníka jistého (na akademii v Německu, jejíhož jmena ušetřuji), který stroje počíti digesta dokazoval několika prve čteními s náramnou posluchačů tesknosti,

Realným studiím zpravenym po této metodě trojí bude se lze naditi výhody

(1) Studium všeliké každému studujícímu bude lze projíti veškero.

že v e sluší počínati ve jmeno Kristovo. Aniž neznámo, že někteří na vykládání pravidel logiky nebo fysiky nebo zřízení právního atd. celá oddávají léta velmi příhodným způsobem nikoli ku probouzení než k uspávání vtipů. Kdož by pak nespal při tak zdlouhavých a ospalých prácech? kdoby odtud nějakého prospěchu se nadál? Lepý byl žert jakéhosi studujícího, který jakéhosi ethika téhož braku poslouchati začav řekl, že domů se navrátí, se ožení, syna zplodí i že ho sem pošle, aby doposlouchal konce ethiky, kterou sám počal poslouchati. I v skutku tak na mnoze věc se vede, že mnozí mnohá počínají studia; málokteří a málokterá že dokonávají. Naší však metodou (zřídí-li se věci pořádně) bude lze všecko naskrze dokonati, co počato. *NB.*

14. Jiný metody této při realiích prospěch bude, že, ano vše tak po stupních jest spořádáno, (aby základné věci probírány byly nejprve, potom stavby samé, naposledy případné ozdoby), nebude lze neznamenati všude rozdílu mezi podstatnostmi a případnostmi při věcech, což s velikým jest užitkem. Nebo moci rozeznávati mezi podstatnostmi a případky při věcech základem jest pravého o věcech soudu, i z toho bytných činů, nerozeznávati pak jistým počátkem zmatku. Odtud totiž tolik omylů lidského života u těch, kteří lapají stíny za věci, povrchy za těla, domnění za pravdy, leda skutky za podstatné činy, titěrky za práce, šupiny za jádra. Aniž hloupý obor lidu toliko tak blázní, velice moudrým kde kterým totéž se přihází. Nebo čemu chce ono Krista na farizey se domlouvání? Běda vám zákonníci a farizeové pokrytci; nebo dáváte desátky z máty a z kopru a z kmínu, a opouštíte to, což těžšího jest v zákoně (totiž) **soud a milosrdenství a věrnosť** (Mat. XXIII. v. 23.). A apoštolské ono stýskání? Konec přikázání jest **láska** z srdce čistého a z svědomí dobrého a z víry neošemetné; od čehož někteří pobloudivše

(2) Každému projeví se rozdíl mezi podstatnostmi a případnostmi při věcech

NB.

uchýlili se k **marnomluvnosti** (1. Tim. I. 5. 6.). Veřejně totiž jest naříkání, že lidé (ani při konání nábožnosti, což nade všecko jest nejvážnější, protože s bohem i spása nebo záhuba duše jde) nerozeznávají podstatných věcí od případných až i tak hrubě, že i převracejí vše, zevnitřní věci vnitřním, obřady zbožnosti, ličidlo výmluvnosti bytnosti lásky předkládajíce. Čti někdo dějiny církve a sborů, uhledáš hádky o postu, o velikonocích, o křtu, o přednostech stolic apoštolských atd. atd., any zatím větší věci nedbaleji se vedou. Obecná tedy to jest neřesť po všech lidského života stavech, po všech věcích, po všech našich zaměstnáních se plížící. Často neumíme činům svým dodati síly a živosti, protože neumíme potřebných šetřiti věcí, a že dáváme se másti těm, které se přiměšují nepříslušně. Napomáhejž nám tedy, pokud lze, i v této věci metoda stupně při věcech dobře rozeznávající.

(3) Ku kterýmkoli spisovatelům realným, jež jest čísti a postíhati, má se udělati úvod ku znamenitému všem prospěchu.

15. Třetí, anobrž poslední výhoda, kteréž poskýtá metoda tato studiím realným jest, že jakož při studii jazyků tak zde učí nestavovati se než na spisovatelích, ve kteréž i uvodí, aby oni světlem svým zaněcovali světlo ze světla jako do nekonečna. Nebo jest toto uložení boží, jako v přírodě všeliké věcí rozmnožování koná se plozením, všeliké pak plození rozvodem, t. j. semene a s ním živé moci v jinou bytosť převáděním, aby tak i rozmnožovány byly dary jeho lidmi v lidech jakýmsi semen moudrosti přepravováním. Odtud ona boží k Mojžíšovi slova: Shromažď mi sedmdesáte mužů z starších israelských a vezmu z ducha, kterýž jest na tobě a dám jim, i ponesou s tebou břímě lidu (4. Mojž. XI. 16. 17.). Mohlť aj bůh ze **svého** ducha, vezma jej sám ze sebe, uděliti těmto druhům, kteříž měli Mojžíšovi přidáni býti, než volil z ducha **Mojžíšova**, aby ukázal přepravování darů božích z lidí do lidí. To tedy základem jest, proč nikdo z učenců nemá spoléhati na svůj jediný vtip a opomítati v jiných dary božími (sic to učiní sobě na škodu).

NB.

(Bůh chce, aby dary jeho jedněmi v druhé byly propravovány)

K užitečné četbě spisovatelů realných pravidla metodou jazyků

16. Aniž toliko četbu spisovatelů schvaluje metoda naše při realiích, řídí také ji a opatruje radou; totiž I. že více jich sluší přibírati, lze-li je míti, ve všeliké látce, an žádný jeden neobsahuje všeho, hl. XVII. §. 6; II. aniž pak vpadnouti sluší, kterékoli se namatou; než vybírati v každé věci nejlepší (tamž §. 9. a 12.) i přednosť dávati těm, kteří čistě vydáni a ukazateli opatřeni jsou §. 13.; III. kteréhokoli do rukou béřeš, za tím koncem bráti ho jest, abys mu vyrozuměl důkladně (k čemuž dobře hodí se rozbor, jejž ve věcech vážných naskrze náleží přibírati 4) §. 18); IV. aniž abys vyrozuměl toliko než dočista vyssál, t. j. v mízu a krev obrátil. Čemuž napomáhají výňatky a výpisky, jež máš po svých rozpořádati oulech (§. 19.); V. však více napodobení, t. j. obracení všeho, čemu se učíš, ke svým věcem a ke svým potřebám (§. 23) anobrž vymýšlení jiných více věcí na vzor oněch, kterým jsi se naučil návodem svého spisovatele (20); naposledy učí, aby vystříháno se bylo po spisovatelích těkati, radí na jednom pevně ustrnouti, až by všecken byl vyčerpán (§. 24. 25. a hl. XIII. §. 8. Ač pro občerstvení se vychýliti, ale abys hned ku hlavnímu úkolu se navrátil, dopouští Seneca a rozum nezbraňuje). VII. Naposledy bys nepřikazoval se žádnému člověku tak, abys sobě o sobě a o věcech soudu nezachoval, připomíná metoda naše (§. 27.). Totiž nemáš nižádnému vtipu svůj vtip oddávati než vtipem druhého jako brusem svůj brousiti. Vůdci ti mají býti, kteří tě učí, nikoli diktatory. Aniž máš věřiti, že ti čeho člověkem dodáváno bývá kromě příčiny, abys v sobě hledal a nalézal tó, co v tobě složil tentýž bůh. Nebo táže příprava světla jest v tobě jako v onom, leč že podněty v tobě složené plamene nechytají, leč tam uvržena bude jiskra nějaká z plápolajícího již skutečně světla. Nešetř tedy hlavně zevnitř na člověka ale na boha vnitř tě poučujícího a uznamenáš prospěch.

Kterak spisovatele za čtení káleti

17. O spisovatelích, že příliš švarně jako bys je zase prodati chtěl, jest jich nechovati, spíše čistě káleti čarami všech zvláštních věcí podtrhováním anebo pokrajích poznámek kterýchkoli přičíněním (jen ať obraznosti a paměti místné až i tak se napomáhá), jakož i o tom, že jest označovati v čele a v zadu, kdy četba spisovatele počata nebo dokonána, a o podobných věcech pramalicherno budiž připomínati, mlčením takových věcí pomiňme.

Hlava XXIII.

O prospěšnosti metody jazyků nejnovější k vyrozumívání písmu božímu snadnějšímu, pravějšímu i lepšímu.

Slovo boží všem dáno,

Obzvláště něco to věci platnosti veliké přichází říci, bůh ráčil po nástrojích mluviti k lidskému pokolení i zjeviti taková tajemství spásy, že ne nehodně zvolal Baruch: Blahoslaveni jsme, Israeli, že které věci líbí se bohu, nám známy jsou (IV. 4.). I rozkázal bůh slova svá čísti přede vším lidem, malými a velkými, aby slyšíce, učili se a báli se hospodina (5. Mojž. XXXI. 11. 12.). Než hanebna jest lidská nevděčnosť, že mluvícího k sobě boha poslouchati a od něho o věcech, kterými by jim dobře býti mohlo, zpravenu býti buď opomítají nebo zanedbávají. Odtud hlas onen boží skrze proroka: Napsal jsem jim zvláštního v hojnosti (v) zákoně svém, neváží sobě rovně jako cizí věcí (Oseáš VIII. 12) Též: Slovem hospodinovým pohrdají, moudrosti žádné není v nich (Jer. VIII. 9). Aniž o někdejším toliko národu židovském stýskání ono platí,

nečítají ho všickni aniž mu vyrozumívají

i o novém křesťanském právo jest, že od přenejedněch psané zákony boží pokládány bývají, jako by k nim nepříslušely, i tudy zanedbávány, i že tím přenejedni moudrosti synové jsou moudrosti pravé prázdni. Odtud totiž ona tak náramná v lidu křesťanském božích věcí nepovědomosť, tak náramná srdcí tupost, tak náramná života nesvatost; nevědí, že křesťany jsou, aniž cítí, aniž dbají, proto nerozumějí, co jest křesťanem býti; nerozumějí pak, protože výroků Kristových nečítají nebo čítají špatně a bez prospěchu.

Přáti jest, aby boží studia jíti mohla horlivěji.

2. O což tedy přáti jest, by na cestu uhozeno bylo, po které by boží studia v lidu křesťanském předce šla horlivěji! ovšem i snadněji, na učiněnou všech Kristu posvěcenými, Timotheovým příkladem písem svatých známými od dětinství (2. Tim. III. 15.) a pravěji na učiněnou všech rozumějícími tomu, co čtou! a podstatněji na způsobenou, slitováním božím, aby slova boží konala v nás, což mají, t. j. aby byla živým semenem božím příhodným znovu zroditi nás v syny boží i přetvořiti nás k obrazu toho, který nás stvořil.

Do metody jazyků pravé zde něco jest se nadíti pomoci, (1) protože působí, že lze ku pramenům pronikati.

3. Mínění tomu zbožnému i svaté žádosti že i metodou jazyků nejnovější něčím lze napomoci, důvěřujeme sobě za trojí příčinou: předně když ji lze vztáhnouti ku všelikým jazykům, že dobré poskýtá pomoci i k rychlejšímu se naučení prorockému (hebrejskému) a apoštolskému (řeckému). A těch bude-li se záhy zmocněno, bude lze mnoha lidem ku svatým výmluvnostem božím v samých jejich pramenech přistoupiti, je liběji čítati i jim lépe vyrozumívati i o všem přičíněti prospěšné písem výklady jazykem kterýmkoli psané příčinou mnohojazyčnosti.

(2) že rozum při dobývání smyslu brousí, věcí totiž vyjmenováním a přejmenováními

4. Druhé, napomáhá se studiu písem svatých metodou naší, poněvadž tak vybroušení i v bráně jazyků správnému věcí vyjmenování, v síni pak přejmenování věcí přivyklí budou snáze řečem božím vyrozumívati, než kteří by ze svaté teprve knihy ony

věci sháněti sobě chtěli nepoznajíce prve věcí a přejmenování věcí. Nebo v písmě bůh mluví o věcech sic ukrytých, neviditelných, věčných, ale vynáší je slovy věcí všedních, viditelných, časných, poněvadž v této naší smrtelnosti jinak nám vyobrazeny býti nemohou věci od našeho smyslu nyní vzdálené. Odtud ono Kristovo slovo: Poněvadž zemské věci mluvil jsem vám a nevěříte, kterak budu-li vám praviti nebeské, uvěříte? (Jan III. 12.) Veškero zajisté písmo když vypravuje tajemství věcí nebeských, vypravuje slovy, pověděními i podobenstvími ze zemských věcí vzatými. I toto uvažování dalo podnět jistému znamenitému bohoslovci, aby řekl, že písmo svaté jest jednou pořád parabolou. A pravda-li to, bude také, že písmům božím nelze ani po literním rozuměti smyslu leč tomu, kdo vyrozuměl věcem, ze kterých vypůjčují slova rčení, povědění i celá podobenství. A tudy prý ku čítání písem svatých vyhledává se smyslů prve probroušených (Žid. V. 14.).

(Písmo jednou pořád parabolou)

Čeho všickni písem vykladatelé hledají

5. Připomenuli to přemnozí všech stran bohoslovci a skutečně ukazují vykladatelé všickni, kterých téměř jediným zde cílem, jediným úkolem jesti slova i slovy vyznačené věci z jejich zavinutí rozvínati. Jednoho líbí se uvésti bohoslovce, který zvláštní péčí touto věcí se poobírav zpravil dílo učené o názvu **Klíč písma svatého (Clavis scripturae s).** Ten (v díle II. v rozpravě VI. pod nápisem: Připomenutí o potřebné známostí věcí rozličných, nejhlavněji ve společném životě se vyskýtajících atd. k vyrozumění řeči v písmech svatých) mnohými slovy ukazuje, jak prospěšno znáti povahu všelikých věcí přirozených, uměleckých, řemeslných, hospodářských, státnických atd. Dodává: Písma svatá často jedním slovem věci nějaké se dotýkajíce přemnoho chtějí vyjádřiti, jakož vůbec staří činívali v příslovích a symbolech. Pročež písmo, když jediné slovo jest vypovědíno, chce a jako velí veškeru tuto

NB.

věc rozvínati i její vlastnosti uvažovati a moudře i pokud se hodí, ku přítomnému cíli vhod nastrojovati, jako když praví se, že člověk křesťan jest **ovcí** nebo **poutníkem**, bezbožník pak **kozlem a synem tohoto světa**, když praví se, že Mesiáš jest **beránkem božím**, anebo když hrabivosť lakomců přirovnává se ke **koroptvi**, čili když učitelé jmenují se **solí**, **světlem**, **základy**, **hospodáři**, **pastýři** atd. Jiní spisovatelé rozvínají na mnoze podobenství, písmo svaté jich známosť předpokládajíc (NB) pohledává toliko jich v užitek obracení.

Na to aby snáze uhozeno bylo, napomáhá metoda jazyků svým způsobem

6. To-li pravdou, (kdož pak pochybí?) prokazuje se, že právě napomoci může ku vyrozumívání písmům božím metoda naše, která totiž toho pečlivě hledá, aby lidé studiem jazyků ku věcem samým vzbuzeni a při věcech vycvičeni jsouce smyslů docházeli 1). I proto také probírá třídy věcí přirozených, řemeslných, mravných, i vyšetřuje povahu věcí, pokud lze, v bráně. V síni pak vykládá symbolizace věcí přemnohých, aby kdokoli těmto vyrozumí právě, tím snáze nemohl nepronikati ostatních až i oněch vznešenějších božích.

(3) Kterak studium písem svatých oblehčiti, toho ukazuje způsob metody jazyků nejnovější.

7. Třetí, čím studiím písem svatých napomáhati tato jazyků metoda způsobna jest i příhodna, toho příklad jest, kdyby libo bylo ho následovati. Že totiž v meze uvésti lze bylo veškeren jazyka stroj (na tolika slovích, rčeních, přislovečných pověděních i jiných ozdobách se zakládající), a že mohly nalezeny býti způsoby, aby studium jazyka vykonáno bylo hbitěji, liběji i mocněji v jistých času cílech, to jesti důvodem, že lze i studiu písem svatých podobné nějaké nalézti meze i cíle, aby i ono snáze, hbitěji i s bytnějším než posavad vůbec se stává, zdarem překonáno bylo (ač obšírným, převysokým, nesnadným se zdá.) Rozuměj že já nyní nemluvím o studii bohosloví ve školách jak ku dialektické krátkosti a důkladnosti se uvodí a uvedeno jest, než o studii

NB.

písem prostonárodním bohem všem křesťanům nařízeném. Budiž mi tedy dopřáno mluviti zjevně a vypověděti, co smýšlím, volně, protože to věc jest, která jest toho hodna, a abychom neukázali se syny světa, moudrými toliko při věcech světa, liknavými a tupými při věcech světla. Nebo povaha jest světla, abychom jazyku a mysli (o nás totiž myšlením a uložením) otce světla vyrozumívati učili se všickni. O čemž dotknu něčeho spravuje se parallelismem, kterého se domýšlím mezi studiemi jazyka, jež jsou již navržena, a mezi studiemi písem božích, jež jest teprvé navrhnouti.

Ku vyrozumívání spisovatelům božím, prorokům a apoštolům směřovati

8. Jakož se žáky jazyků metoda naše ku spisovatelům chvátá, aby jim oni vším byli (hl. XII. §. 7. atd.), tak studia božího (ku naučení se totiž jazyku i mysli boží) nemají jiní býti mistři než bohem k nám posýláni vůle boží vykladatelé, spisovatelé bohem nadšení, proroci a apoštolové, na kterýchžto základ vzdělána jest a (vzdělávati se má) církev (Efes. II. 20), kteří duchem svatým puzeni jsouce mluvili (2. Petr. I. 21.); i proto nemluvili sami, než duch otce nebeského, jenž byl v nich (Mat. X. 20.), aby víra naše nebyla dílem lidského přemlouvání, ale dokázáním ducha a moci (1. Kor. II. 4) i rodili se v písmech netoliko bohoslovci, čemuž Hyperius chtěl, alebrž křesťané všickni, čemuž Petr chce (1 Epišt. I. 23.) A jakož za mistry jazyka (latinského) nařídila metoda spisovatelé klassické všecky, tak ve škole výmluvností božích nepostačí jeden některý svatý spisovatel, všecken prorokův a apoštolův sbor má býti jednostejné cti hoden, aby slovo Kristovo bohatě přebývalo v nás (Koloss. III. 16). Aniž toliko vyňaté některé textův částečky stávejte se známými lidu křesťanskému, nýbrž cokoli vyšlo z úst božích, aby všecken duch Kristův a zcela panoval v církvi. 2)

ale po stupních k tomu prve připrojených

9. Jakož pak počátečníka jazyka nepouštíme ve spisovatele nepřipravena (nebo nelze, sic oslepne a ztupne),

než až prve tam jsme jej propravili po přistrojených napřed za tím koncem stupních a schodech (viz hl. XII. §. 16.); tak ku vyrozumívání božím spisovatelům podobné nějaké vystrojiti stupně co zbraňuje? Nastojte! nás neopatrných synů světla při věcech našich, nenásledujeme-li toho, co vidíme, že jinde opatrně a s dobrým prospěchem se děje! Že tedy nám sluší zpraviti knížky do božích knih uvádějící, rozumějme. Které pak to? Předdomí písem, bránu písem, síň písem božích, aby kdo to projde, nalezen nebyl nezpůsobným snášeti blesku z úst božích i chápati vysoká tajemství. Tak nic neubude velebnosti písem i mocnému dílu ducha svatého, že lidskou snažností připravené mysli k nim postavovány bývají, jako neubývá vzácnosti spisovatelů klassických (u. Latinů), že oněmi nástroji přivynalezenými přístup k nim strojen bývá vtipům. Jelikož na odpor nečelí, co jest podřízeno, neřkuli co jesti částkou celku. Předdomí, brána, síň jazyka latinského nic nemají, což by vzato nebylo ze samých spisovatelů latinských 3), aniž předdomí brána, síň písma božího, což by odtud nebylo. O to toliko jde, abychom pouštějíce po krupějích do nádobek o úzkém hrdle šetřili tak tekutiny vzácné jako nádobek křehkých, a čeho mocí nemůžeme, abychom docházeli uměním. Když tedy po stupních jíti můžeme, kam nelze nižádným skokem, jímejme se, kdekoli můžeme, stupňovitosti, v božích a lidských věcech. Prozřetelnost boží nikde nevylučuje opatrnosti lidské, všude spíše ji podřizuje, a aby podřízena byla, chce.

Předdomí písma svatého

10. Předdomí tedy svatého písma tak soudil bych, že jest přistrojiti, aby mělo kratičké a velmi světlé všech knih božích úhrnečky, kdež by přidána byla obecná některá pravidla (rozuměti však přesnadná) o pravém užitku písem (ku vzdělávání v nás pravé víry, zbožného života i pevné naděje o milosrdenství božím) a na rejstřík na prováděnou opakování.

Brána písem svatých jakou sestrojiti

11. Zatím nechať jde brána písem obsahující text biblický pořadem knih a hlav, avšak v jádro uvedený, aby spoustou počátečníků neděsil aneb obšírností nemátl. I že takovéto v jádro uvedení tak příhodně udělati lze 4), aby božího smyslu ujato nebylo, jest jisto pokusem námi doma učiněným (v řeči mateřské); *1.* předně kdyby dějinné toliko a z dogmatických přední věci sem byly položeny, vypuštěny pak zatím rodopisné, horopisné a podobné věci, které na tom stupni stojícím nepovědomy býti mohou. *2.* Pak dějinné zprávy tak lze v jádra stahovati, aby podstatné toliko vyjadřovaly se věci slovy velmi úsečnými avšak vzatými ze samého textu (abychom nic ze svého nevnášeli). *3.* Třetí, kterých věcí vypisování v rozdílných knihách nebo na rozdílných místech v též knize se vyskýtá, nic nezbraňuje spolu na témž místě to vypsati, aby nikde nebylo třeba opětného opakování. (Což i prvým zákonem při strojení brány jazyků bylo, aby nic opakováno nebylo v témže smyslu.) Tak knihy paralipomenon příhodně lze uvésti ve knihy Samuelovy a královské a čtyři evangelisty v jedny harmonické evangelia dějiny 5) atd. atd.; i to uvede se s velikým prospěchem (jen ať poznámky se udělají, odkud co jest vzato). I bude tak krásně u výtah uveden text svatý, jádra veškerého písma světle poskýtající jako věcná stránka brány písem a les boží, z kterého lze vytínati všeliké potřebné věci ku vzdělávání víry, života i naděje křesťanské. Za formalnou stránku bude lze přidati co nejkratčeji sebranou osnovu míst bohosloveckých, vše, co sluší věřiti, co činiti, čeho se nadívati, (co bůh zjevil, přikázal, slíbil) v jisté třídy pořádající, kratičkými ředidly vykládající i jednotlivé věci dokládáním se předeslaného textu svatého bedlivě ukazující. Naposledy zhotoven buďiž k tomu ukazatel napomáhající snadničkému všeho nalézání.

Síň písem sv.

12. Síň písem, která má duše věrné těšiti rozkošemi svatými, bude lze sestrojiti zase pořadem textu svatého, an právě tytéž již známé bude zase uváděti

věci, avšak způsobem novým moc do sebe majícím pozornosť novou probouzeti i vše v paměť hlouběji vnořovati. Arci holým zde slovům nebude co činiti se smysly našimi než kvítkům jakýmsi obrazným. Nebo soudil bych, že sluší uvésti všecky příběhy svaté i jiné závažné věci v umělé obrazy, bystrým nápisem vyšlechtěné, kteréž emblemy zovou. (O kterých ve hl. X. §. 90.) U př. ve hlavě LV. Isai. v. 1. 2. 3. mohla by namalována býti studnice vodu metající a po straně močidlo bez vody s napisem tam: Plné věci sytí zdarma, zde, prázdné nenasycují, ač draze koupené. Tamž ku verši 10. ať namaluje se déšť osení zavlažující, po straně pak kazatel slova božího z výstupku lid poučující s nápisem k tomu po obou stranách: Nikdy nadarmo. A tak kdyby se po vší boží knize šlo a vše až i povědění svatá jako 1. Mojž. XXII. Hospodin opatří atd. v emblemy a zásady věčné pravdy uvodilo, mohly by jednak smysly přemnohých míst na světlo postavovány jednak poskýtány býti dušem věřících libé pastvy, kterými by i na ten čas lahodně se pasly i vábeny byly ku samým svatým knihám.

NB.

emblemy svaté

1.

2.

3.

13. Prohlédl při této věci některak zbožný bohoslovec Martin Ruland, který knížku sv. povědění z bible sebraných r. 1563. když vydal, nadepsal ji klíč písma sv. obzvláště užitečný a ovšem potřebný všem, kteří písmu sv. právě chtějí rozuměti. V předmluvě pak mluví takto: Povědění těchto jest prospěch náramný, kterému ihned porozumí, kdo maličko v ní počte. Ukazují moudrosť boží, vyjevují známosť boží, podávají řeč opatrnosti, vykládají zchytralosti, řeší pohádky atd., a abych jiných pominul všech míst písma sv., která zatmělostí zamčena jsou, ta jako klíčem odmykají a předestírají přeznamenitou jasností.

14. Úhrnem. Jakož knížky naše filologické tam směřují, aby studující jazyka latinského menšími oněmi

A tam ať směřují rady tyto o

metodě, kterak písma boží moudře probírati

předehrami pocvičeni jsouce zběhlými se stávali spisovatele naposledy nezávadně čítati, zřetelně jim vyrozumívati i zdárným nápodobením je vyjádřovati, i potom aby uměli mluviti ne po návyku školském nebo toliko po pravidlech mluvnických, alebrž po podstatnosti slavné mistrů jazyka: tak, co jsme zde připomenuli, tam jde, aby věrní křesťané láskou ku písmům božím přivábeni a způsobnými učiněni jsouce oněmi předeslanými předehrami k vyrozumívání ústům božím mohli čítajíce a rozvažujíce sama písma stálých rozkoší svatých i hledati i nalézati; i aby přestali něco věřiti, činiti, něčeho se nadívati, z čeho by neuměli počtu vydati po deskách samých sobě bohem odevzdaných (1. Petr III. 15.); aniž vždy aby byli a ostávali dětmi zmítajícími se každým větrem učení, ale pravdu činíce aby v lásce rostli (Efes. IV. 14.) na ukázání pravdy již již přece jednou toho, co tak slavně slíbeno jest lidu nového zákona: A všickni vyučeni budou od hospodina (Isai. LIV. 13.).

Připomenutí o nejlepším způsobu výkladů (na písma sv.)

15. Jedno zbývá říci, že výklady písem svatých tak sluší zpraviti, aby každý věřící ku hbitému všemu vyrozumívání pomoci odtud mohl míti přeznamenité. Nebo slíbili jsme to ve hlavě předcházející §. 12; aniž zdá se nepřípadno k věci věc tu začíti ze základů.

Výměr výkladu. Výkladů pramen trůj

16. Výkladem slove vysvětlení nějakého textu tam jdoucí, aby mínění spisovatelovo náležitě se projevilo. Prostředek k tomuto účelu trojí vůbec bývá obírán. I. Místo nějaké parallelné, jedno nebo několik, kde táž věc jinými slovy nebo též slovo (rčení, povědění) v témž vyskýtá se smysle buď u téhože spisovatele, buď u jiných víry hodných. II. Příčina nějaká patrná, proč jinak místu přítomnému rozuměti nelze neb aspoň hodno není. III. Prokázaná pravda věcí samých víru slovům dávající. Způsob pak vykládání jest, aby pravdivě, aby světle, aby krátce. Nebo čím

pravdivěji, patrněji, kratčeji, prokáže se mínění spisovatelovo, tím lepší vším právem jest výklad. Zase, čím věc vede se obšírněji a zamotaněji, tím více působí se meškání a tesknosti, i tudy každý poznává, že takové výklady spíše jsou škodlivy nežli prospěšny; zvláště když ani věci nedotýkají, suků nerozvazují i nad to v omyl uvádějí. Jest-li tedy písmům výkladů žádati, takových žádati, kteréby smysl slov božích právě slovy jasnymi a nemnohými otvíraly, aby tudy smysl náš, kdyžby závory odemknuty byly, ihned na to se řinouti i plesati mohl, že pravda světle pochopena. Avšak odkud takové bráti? Z pramenů teď ukázaných; aniž pak odjinud lze. *NB.*

17. Předně slova boží sluší vykládati slovy božími, aby mysli své tentýž právě nejlepším byl vykladatelem, který mysl svou sám zná nejlépe. Této věci způsob jest, aby místa písem parallelná o téže věci vypisující byla přirovnávána a obírána ku vespolnému se vysvětlování. Kam nejhlavněji sluší, aby k dávným proroctvím a podobiznám i obrazům starého zákona přikládána byla parallelná místa nového zákona a na odpor, aby dva zákony stále na sebe pohlédaly nejinak než dva cherubové nad archou úmluvy (2 Mojž. XXV. 20.) Což snad lze na mnoze vykonávati pouhým po krajích uváděním (na vzájem vždy); (jako kdyby k Dan. VII. v. 14. připsáno bylo Mat. XXVIII. 18. a k Mat. XXVIII. 18. zase Dan. VII. 14.), tak však, že by někde přidáno bylo některé slovíčko u př. k 3. Mojž. XVII. 11. 12. přivedeno budiž Žid. IX. 22. (a na odpor) a Mat. XXVI. 27. 28. Než zde by se mohla přidati tato nebo podobná slova: Zapověděl bůh v starém zákoně krev jísti za příčinou tou, kterou 3. Mojž. XVII. 11. vykládá, že krev bývala oddávána k očišťování duší; totiž krev beránka božího, kteráž měla vylita býti pro hříchy světa (1. Jan I. 7.), jejíž obrazem byla krev hovad při obětech vylévaná, čeho aby šetřiti příčina byla, zapověděl bůh bráti krev ku zevnitřním potřebám pokrmu nebo nápoje.

Výklady na slova boží nejlepší ze slov božích, aby písmo písmem bylo vykládáno

NB.

NB.

NB.

Avšak když obraz v Kristu jest naplněn, ruší obraz i káže věřícím krví jeho se napájeti atd. Nechať dodám, že se nutně vidí někde více míst přivoditi než dve, která by sobě vzájem světla dodávala. U př. Ku Hebr. X. 5. sluší přivésti žalm XL. 7. (ve vulgatě jest to v. 9) tu pak 5. Mojž. XV. v. 17. I budiž přidána poznámečka taková. Služebníku pánu svému na věky se přikazujícímu poručil bůh provrtati ucho. David na věky bohu se přikazující připomíná ku velikému svému potěšení, že mu se to stalo od boha Žalm XL. 7. Apoštol pak naposledy obrací to na Krista, který v oběť věčnou za hříchy bohu se podati strojí Žid. X. 5. Ale pozoruj, za Davidovo ono, provrtal jsi mi uši obírá Duch sv. apoštolem mluvící, tělo jsi mi způsobil; poněvadž totiž synu božímu nemohly by provrtány býti uši (ruce, boky, nohy), by byl těla na sebe nevzal atd. Zdali by, prosím, tímto způsobem hojného nedostalo se světla obrazům a protiobrazům? A kdybychom tak veškero písmo písmem samým měli vyloženo, nechať se boha-dle uváží, kteraké světlo by bylo v písmech, kteraká víry jistota! an by slova svá vykládal sám bůh, ne z lidí ledakdo. Vysvítá tedy, že my uvádění po krajích v knihách písma přejeme si plnějších než posud se vyskýtají a za jiným úmyslem než posud bývají psána. Nebo méně se jich naskýtá ve knihách božích až potud vydaných nežli toho věc vyhledává. (Aspoň oněch, které jsme příkladem teď přiložili, nenalezl bys nikde.) Aniž tam co jiného vůbec bývá uváděno kromě podobných příběhů nebo povědění aniž na jiný prospěch, než kterého poskýtají ony větší zvláště vydávané písem konkordantie, totiž aby písem byly rejstříky. Avšak my již nevyhledáváme ukazatelů slov než klíčů k smyslům. 6)

NB. *NB.* *NB.*

Výklad písem kterak rozumy sterzovati.

18. Druhým výkladů zdrojem (na kterékoli spisovatelů texty) řekl jsem, že jest rozum zdravý průvodů poskýtající, kterými by se prokázalo, že nelze jinak

místu přítomnému rozuměti, leč bychom chtěli ve zjevné uběhnouti nesmyslnosti. Vykládáme-li tedy rádi spisovatele po domnění lidském moudrého slova a mínění tak, aby se nezdálo, že co nesmyslného poskytují, čím více nejmoudřejšího boha? jehožto myšlení, slova, skutky nemohou býti než rozumy rozumů. Složil totiž v nás, obrazu svém znaky oněch pravd, které vštípil věcem od sebe stvořeným i slovům od sebe vyneseným, pojmy obecné, všelikému člověku tak vrozené, aby milerád věřil, cokoli jest pravo, vyrozuměl-li tomu dobře. Odtud bůh sám tolikráte slovem svým k nám mluvě odvolává se na soud rozumu: Kdo čte rozuměj (Mat. XXIV. 15). Jakožto opatrným mluvím, vy suďte, co pravím (1. Kor. X. 15.) Nechtějtež býti jako kůň a mezek, kteříž rozumu nemají. (Žalm XXXII. 11.) Vy sami muži judští, suďte medle mezi mnou a vinicí mou. Což ještě činěno býti mělo, ježto bych neučinil? (Isai. V 3. 4.) atd. Odtud i toto povědění ujato: Slovo boží vyrozuměno-li mu hloupě, není slovem božím. Z toho tedy zdroje (rozumu zdravého 7), soudíme, že též sluší bráti na písma výklady s velikým církvi prospěchem, ne-li proto, aby lépe vyrozumíváno bylo slovům božím, alespoň aby vyrozumíváno bylo hbitěji a aby pronikala hlouběji, naposledy pak také, aby vylučovala (přitom, co nám bezděky bývá praveno) vab ku vstupování na odpor, kdyžby smysl náš svým aži tak byl usvědčen svědectvím. Čemu chci, to jest, aby k výrokům božím přičíněny byly obecné jakési známosti z hlasu vlastního svědomí po vrozeném světle (vi innatae lucis) vzaté, aby tudy všude jasně vysvítalo, že nic není v božích výpovědích a skutcích než nejsvrchovanější rozum u př. když bůh praví: Milovati budeš hospodina boha svého z celého srdce atd. nechať se doloží: svrchovanému náleží svrchované. Kde, a bližního jako sebe sám, dodej: Rovným sluší rovné atd. Kde Kristus praví: Prospívá tobě, aby zahynul

NB.

NB.

jeden oud než všecko tělo atd. dodej: Ztrátu menší sluší předkládati větší (nebo mezi dvěma zly menší náleží vyvolovati) atd. I pakli všude by lze nebylo tak jasných vrozeného světla hlasů se jímati, nic na závadě není, aby něco zjevného rozumování nebylo přibíráno; u př. k místům v předchozí stati uvedeným, k Dan. VII. 14 tak: Vlády obecné nad těmi nelze dáti než tomu, kdo nade všecky jest mocnější, moudřejší lepší, aby prozřetelností, radou, pomocí všem stačoval. Jakým když nikdo z lidí smrtelných není, marně ji na sebe převésti s útiskem jiných podjímali se někteří králové na zemi. (Dan. VII. 4. atd); bůh tedy nalezl toho, kterému by důstojnosť ona příslušela samotnému, synu jeho, synu člověka učiněnému (Jan V. 27. atd.) K 3. Mojž XVII. 11. mohlo by poznamenáno býti. Druhou přidává bůh příčinu zápovědi krve k jídlu, že duše všelikého živočicha v krvi jeho jest. Tedy nechtěl bůh, aby s krví hovad duše hovad, t. j. mravy zhovadilé v lidi přecházely. Než i tato pak příčina tvrdí onu prvou (o dostatečnosti krve beránka božího k očištění hříchů světa, ku zahlazení smrti, navrácení života). Nebo jestli v krvi všelikého živočicha život, tedy v krvi věčně žijícího život věčný (1. Jan V. 20). Ku místu naposledy 5. Mojž. XV. 17. nebude nemístno přidati: Ucho jest ústroj sluchu; sluchem pak uchopené rozkazy vykonávati jest poslouchati. Tedy ucho provrtati chtěl bůh služebníku stálému, aby porozuměl, že otevřeny mají býti stále k poslušenství stálému atd. Takovými poznámečkami vysvětlené písmo veškero zřejmo by bylo rozumu každého člověka veškero. I mělo by snad také větší moc do sebe ku přemáhání a za božím spolupůsobením k obracování nevěrcův a kacířů, kdyby tak povlovně všude

NB.

domnění o nesmyslnostech (jakými se domýšlejí, že prýští se víra naše) vyráženo a tak bělmo s jejich očí snímáno bylo.

Pravdu slov božích svědectvími smyslův a zkušení posilovati

19. Třetí na písma výklad řekl jsem že osnovati náleží z pravd smyslu zjevných. I této rady jest toto základem. Slova muže moudrého a pravdomluvného jsou spíše věci než slova, t. j. věci ve slovích jeho vězejí vždy jistěji a pravěji než se shledává do oněch míjejících leda slov, která nebo vzduchem znějí nebo na papíře se stkvějí. Když tedy slova v písmě zaznamenaná slovy jsou i nejmoudřejšího spolu i nejpravdomluvnějšího boha (ktery podveden býti nemůže pro nevědomosť ani nás podvésti vypravováním věcí, jichž není): hledati ovšem sluší vždy a všude pravdy slov božích až do patrnosti smyslné buď že sic ze samých písem lze míti pravdu na doplněnou buď že odjinud z víry hodných příběhův anebo naposledy z vlastního zkušení i svědectví věcí. Prvé věci příkladem budiž: místům oněm u Mojžíše, kde tolikráte knězi za hříchy obětujícímu se vyměřuje, aby sedmkráte krví kropil před hospodinem, před oponou (3. Mojž. IV. 6. 7. 17.) a před slitovnicí (tamtéže XVI. 14. 19. a jinde) proč by což tož světla nepřišlo, kdyby se dodalo: Proto to přikázáno bylo od vševědoucího boha, že mělo to předobraziti sedmeronásobné vylití krve Krista, kněze věčného. Nebo tolikrát kropil ze sebe krví při umučení svém za hříchy světa: I. na hoře Olivetské (Luk. XXII. 44); II. při bičování (Mat. XXVII. 26.); III. při korunování (tamže v. 29.) IV. a V. z obou rukou na obě strany rozpjatých; VI. z nohou spolu provrtaných; VII. z boku již zemřelého kopím otevřeného (Jan XIX. 34.) Druhého způsobu budiž místo 5. Mojž. XXVIII. v. 56. (o jedení v obležení masa vlastního plodu) které že skutkem došlo, uvésti lze Josefa Flavia při příběhu posledního Jerusalema zpuštění. Třetího způsobu (budiž) Přísl. XI. 15, čehož pravdu může

1. *2.* *3.*

na sobě poznati neopatrný člověk kterýkoliv. Jistě nenedostává se zkušení denních.

Epilog přání o studiích písma božího

20. A toť jsou naše myšlení a přání o způsobení výkladů ku písmu božímu nejlepších, t. j. velmi krátkých, velmi světlých i velmi platných. Kteráž jsou-li ku jakému takému prospěchu, pouštíme církvi na rozsouzenou sami strojíce se postoupiti ku vykládání ostatních metody jazyků nejnovější prospěchů, které přijdou odtud mládeži křesťanské a školám.

Hlava XXIV.

O prospěšnosti metody jazyků nejnovější ku vštěpování myslem opatrnosti a potom ku napravování rozličných života nezpůsobů.

Touto metodou vycvičení mládenci dobrou budou míti k životu přípravu.

Sám věcí i slov stroj, který touto metodou vycvičení mládenci odtud s sebou odnesou ku kterémukoli života způsobu, nedopustí jim nikterak býti prostu smyslu a snažnosti říditi věci; jelikož věci tak rozličné tolikráte vídáné, slýchané, makané nebudou moci konání soudu nevzdělávati. My však nyní nemíníme věcí takým se učením shledaných chváliti než samou takého se učení metodu, jak sama sebou má moc do sebe mysli brousiti.

a nabudou tajemné způsobilosti k opatrnosti jakési.

2. V y c h o v á n í a c v i č e n í v z d ě l á v á m r a v y, a v t o m j e s t k a ž d ý r o z u m n ý m, č e m u s e n a u č i l. Z v y k d o b ř e u č í m l u v i t i, d o b ř e u č í k o n a t i n ě c o, praví Seneca. Právě-li (potvrzuje pak toho Šalomoun. Přísl. XXII. 6. a svědčí zkušení, budže zvyku k dobrému něčemu nebo zlému docházejí chlapci, že se v přirozenosť obrací), veliká nás hodně kojí naděje, že tak opatrně spořádaná metoda studií vštípí povlovně i nepatrně mládencům po několik roků jí vycvičeným způsobilosť ku jakési všeobecné opatrnosti (viz hl. XII. §. 10.)

3. Když totiž shledají, že jejich zde činům vždy a všude jisté vytčeny jsou cíle, ku kterým směřovati jim kázáno bude, přivyknou i jinde ke koncům věcí prohlédati i proto vystříhati se budou nerozvážlivě se hnáti v prácech předsevzatých aneb sobě poručených.

když přivyknou (1) šetřiti, že vše za jistým se děje účelem

4. A když shledají, že ku vytčeným cílům vždy jisté ustanovují se prostředky i zpozorují, že bez prostředků nikdy konce nebývá docházeno: zvyknou, cožkoli bude říditi, po jistých ohlédati se prostředcích, které by nedali od konce zblouditi.

(2) a po jistých prostředcích vždycky jíti

5. I když uznamenají, že na prostředky jednou obrané vždy jest nastupovati, aniž lze od nich prve poušťěti, než až konce dosaženo, navyknou při pracích tuhé býti mysli i píleti předsevzetí počestných, jen když žádosti bude lze dosáhnouti.

(3) aniž od prostředků poušťěti prve nežli konce dosaženo

6. A když uvidí, že tolikrát od cíle k cíli voděni bývají vždy po stupních nikdy přeskáčkou, dojdou rozumu i utvrdí se v tom, že všude třeba jíti po stupních i skákání jako propastí se varovati. Aniž snadno dopustí sobě, aby k jiným věcem ronuli neutvrdíce ještě předešlých.

(4) i vždy po stupních jíti

7. A poněvadž spatří, že jim vždy, když jednoho pominuto cíle, hned jiný většího cosi zjevně ukazující před očima se vynořuje, i že nové ku žádostem pobudky v nich se vždycky zarozují: sotva budou moci jinak než k něčemu v í c e v ž d y d á l e prohlédati, chtivosť od věcí ku věcem ctně rozprostírati i tudy k větším a lepším věcem vždy chvátati aniž při prácech konce hledati než v konci.

(5) a vždy k dalšímu něčemu prohlédati

8. Také uznají tolika ustavičnými příklady vyučeni jsouce, že sluší všelikou teorii věcí ku praxi napravovati a hned v užitek obraceti to, čehokoli poznáním se dobráno. I budou-li, že všude tak díti se má, šetřiti i tudy marné věci, užitku žádného nedávající, za neprospěšné pokládati; nu hle, jak náramného dostane se jim zde opatrnosti přispoření 1), š e t ř í c e u ž i t k u p ř i v ě c e c h v ž d y c k y!

(6) všelikou teorii ku praxi obraceti

9. Z toho však, že po všecken svého cvičení čas sami ku prácem zavozováni i v nich stále cvičeni bývají,

(7) práce podstoupati i bodře vésti.

an jim nikdy dopouštěno nebývá prázdniti, smysly těkati, toho, co konati bylo, nekonati: nevyhnutelně jde za tím zvyk a tuhosť a bodrosť při podstoupání prací ano i při cvičenějších vtipech horlivosť a žádostivosť prací plleti. A takováto zvykem dobytá v práci bodrosť bude jim a státu po všecken života čas dobrem neocenitelným. Nebo tím hodnější kde kdo vzdělá užitek v povolání svém, čím spůsobnějším bude podnikati práce v povolání svém. Štěstí rovno jest práci, ničeho nedobýváno leností. K životu spůsobnými i ku prácem se hodícími učiní je taková tato činnosť. (Daß mag ja hurtige leute machen durchs gantze leben!) A tak vyhladí se ona vyslípka lidu; učenci jsou prý všickni lenoši; též lidé ze školy jsou chladoležkové, ku prácem málo způsobní. Již budou moci býti nade všecky spůsobnými, ani znali jsou sami sebou vše konati, ničeho jiným na vykonání nepouštěti.

(8) na vyměřené zákony i ochrance zákonů se ohlédati stále

10. Větším pak čím si jest ještě, co následuje. Vykazuje metoda tato učňům práci, učitelům řízení. Ti pak, anitě při jednotlivých státi nemohou, dávají jednotlivým do ruky zprávy, zákony, pravidla, kterých kdyby tito dobře šetřili, nemohli by snadno pochybiti, an učitel zatím obchází a napravuje, kdyby spozoroval, že někdo chybuje. Odkud nutnosť jakási na mládence se vzkládá jednak na vyměřené zákony jednak na ochrance zákonů se ohlédati a stříci se, aby oněch nepřestupovali, toho neuráželi. I tento po některý rok bez přítrže vykonávaný zvyk, vidí se, že sotva jiný vštípiti může způsob, než aby pamětlivi jsouce, že pod zákony žijí, vyvinovati se vystříhali, aby zahanbení místo pochvaly neutržili, kdyžby účtu z prací bylo pohledáváno. (Prohledni zde opět Melanchthonův soud o škodě, jíž jest se obávati ze zmatečného studií způsobu, na hoře ve hl. VIII. §. 3 chválený.)

(9) kázni stávati se lepšími

11. I sám způsob kázně, kterouž metoda nařizuje, zdá se, že bude lahodným cností vštípitelem jakožto krotké vtipy nikdy nedráždícím, zpurné opatrně krotícím.

oboje cvičícím, aby navykali vše konati z lásky ku cnosti nikoli ze strachu před trestem.

(10) chyby pozorovati a napravovati.

12. Vidouce, že chyby jejich častěji napravovány bývají, navyknou chyb se nedopouštěti, dopuštěných pak snáze pozorovati, spozorované ještě chtivěji napravovati.

(11) ve věcech ctných svobodné řeči se jímati

13 A poněvadž veškera tato metoda na práci se zakládá i zavozování bývají žáci, cokoliv umějí, vypovídati a učiti; cokoliv neumějí, toho se dotazovati; cokoliv pochybně umějí, toho příčiny s příčinami srovnávati aby jistěji uměli, vše před očima spolužákův i učitelův, i proč pak by tak svobodné řeči nebylo lze dosíci k jarému se obírání všelikými počestnými věcmi lidem na očích. Což v životě bývá se znamenitým prospěchem.

Antisthenovo povědění se schvaluje, že cnosti lze vyučiti

14. A tak v skutku ukáže se, že právě pověděl Antisthenes 1) (proti těm, kteří se domnívali, že opatrnosť a ostatní cnosti nebo jim odporné vady tak se člověkem se rodí, až soudili, že uměním nelze ani cností nabyti ani vrozených vad napraviti: ἡ ἀρετὴ ἔστι διδακτική, že cnosti lze vycvičiti.

(12) všecken život opatrně tráviti

15. Naposledy metodě této přivyklým nic nebude snazšího než po příkladě jejím všecken moudře tráviti život, tím, že by jakýs života přehled zpraven a náležitě ostříhán byl. I toho způsob zde nějaký navrhnouti nebude mařením práce.

A za tou příčinou mají zdělati sobě života denníky

16. Má sobě kdokoli rozumně v životě sobě chce vésti, dělati života denníky, knihu totiž, v kteréž by den po dni činy své zaznamenával; totiž (1) co znamenitého ve spisovateli dobrém toho dne četl; (2) s kým porozmlouvaje něco užitečného slyšel; (3) co také paměti hodného za příležitostí odkudkoli danou myslil, mluvil, činil. Bude to jako textem života tvého, a ten potom zase pročítávaje naučíš se rozpomínaje se, kterými tě příčinami bůh vedl a kteraks jich se jímal anebo se jímati zanedbával neboli neuměl, chybám přimísily-li se které, vyhýbati, cnosti pak ustavičně stíhati, kterékoli kdy jsi vyšetřil a stíhati předsevzal. 3)

i odtud mají pravidla života vyvoditi

17. A takovýmto vyšetřeným života chybám (svým a cizím) abys mohl snáze vyhýbati i odporných jim cností jistěji následovati, poznamenáš je sobě obzvláště jako vyňaté drahokamy ze samého textu života svého. a nazveš je pravidly života; abys totiž obzvláště šetřil sebou vytčených cílův i vyhýbal sebou obzvláště vyšetřeným úskalím.

a k tomu mají přidati rejstřík

18. Třetí naposledy tohoto tvého díla částkou bude rejstřík abecedným slov pořadem psaný a ukazující, na kterém místě v textu nebo v pravidlech tvých co jest nalézati.

Takovéto přehledy života míti jak jest věcí znamenitě prospěšnou.

19. Tak budeš míti přepravé života přehledy které zdělati malou bude prací, zdělané pak míti převelikým prospěchem. Nebo co obtížného za čtení to, čím znamenitě dojat budeš, v denník vpisovati? neb alespoň četbu dokonaje či rozmluvu a práci kteroukoli sebe menší chvíléčku sobě bráti ku poznamenání věcí paměti hodnějších? Nelze-li ani toho snad ihned za zaměstknáními nepřetržitými; alespoň po snídaní neb obědě, kde lze od prací si oddechnouti, může takovéto ducha odbočení ne nelibým býti a mezi občerstvení se počítati. A přece tak shledaný poklad bude tobě právě pokladem opatrnosti; jelikož tak teprve všeliký pozdější den bude žákem předešlého i tobě častokráte chybujícímu (nebo člověkem jsi do života jako do školy puštěným, kde bez chybování ničemu se nebývá učeno) učitelem ku poznávání chyb, poznaných ku napravování i tudy naposledy ku nenechybování.

Tato tajnější cesta opatrnosti pokládána mezi tajemstvími moudrých mužů

20. Tuto tajnější opatrnosti cestu pokládanou mezi tajemstvími mudrcův vykládáme vůbec, na kterouž nechtíti nastoupiti nebude než znamením neopatrného. Jelikož také ten bude moci jí býti užitek, že zaznamenávaje své skutky co den, navykneš nic nekonati ni mluviti, z čeho bys se hanbiti mohl, kdyby na světlo přišlo. Anobrž, když pomyslíš, že bůh do knih svých myšlení také lidská přejímá, naučíš se zlých také myšlení se děsiti a jich nepřipouštěti, po výroku tom: Čeho chceš, aby lidé nevěděli, toho nečiň. čeho bůh, toho nemysli.

Hlava XXV.

O prospěšnosti metody nejnovější ku lepšímu škol zřízení.

Na zmatky škol léky kde někde se hledají, zde také se slibují,

Obnovení škol mnohým dnes mrzuté působí starosti. Nebo zašly po obecném svědectví všech, kteří do nezpráv sobě naříkají. K žádostivé tedy oné obnově že jaké také rady dodati může metoda naše, soudím, že o tom nepochybí, kdo jen to, co posud vůbec vyloženo, uváží pilněji. Nám však také jinou cestou to ukázati se líbí, kdyby snad i tak lépe vysvitnouti mohlo, že se míněním svým neklameme. Totiž vyhledávati budeme způsobu školy nejlepší, strojíce k němu až nalezen bude, přirovnávati již známé zásady metody své na spatřenou, zda z nich vyplývá to, co ve přáních vyjádřujeme.

jak pravdivě. aby patrno bylo, vyšetřuje se způsob školy nejlepší

Škola co? Lidskosti dílna

2. Mezi všemi chvalami, které o školách se vyskýtají, žádná není jadrnější nad onu, kterou se vypovídá, že jesti škola lidskosti dílnou. Nebo třemi slovy máme propověděno, co jen říci nebo mysliti lze o škole, která nejlépe zřízena jest nebo zřízena býti má. Což aby se ukázalo i spolu lze bylo uvážiti, zdaž vedením metody naší lze se nadíti takových škol; vizme dříve všeho, které potřebné věci, k nimž ve školách sluší míti zření, namítají tato tři slova: (1) **lidskosť,** (2) **dílna,** (3) **škola** čili **hra.**

Lidskost, *co?*

3. Jmenem **lidskosti** nevyrozumívána sama lidská přirozenosť, (jejížto učinitelem jakožto obrazu svého tajným přírody uměním sám bůh jest) než povahy čili potřebné věci, které působí, že člověk jest **člověkem,** obrazem totiž nejmoudřejšího, nejmocnějšího i nejsvětějšího boha. A tyto přednosti lidské povahy když pak výše (ve hl. I.) ukázali jsme, že tři obzvláště jsou a zahrnují se významy rozumem, řečí i konáním rozličným a volným; jde z toho, že jest účelem škol, aby lidi ku pravému a

Rozum, řeč i *volné* konání *tři člověka vlastnosti,*

volnému řeči, rozumu i práce užívání vzdělávaly čili učili rozumnu býti, konati, mluviti. To právě jest **sůl** boží, kteráž aby v mysli naše vpravena byla, dílnou jesti **škola**, i samé onoho trého účelu svého význaky v sobě obsahujíc, aby totiž

čili moudru býti, konati, mluviti

1. sapienter (moudře)	učila	**s** 1
2. cogitare (mysliti)		**c** 2
3. honeste (počestně)		**h** 3
4. operari (konati)		**o** 4
5. loqui (mluviti)		**l** 5
6. argute (bystře)		**a** 6

Ono tré člověku po příčinách více méně potřebno

4. Ono tré pak, ač při člověku, který sic lidské důstojnosti ostříhati chce, rovněž tak jest nerozlučno jako v živočichu, trůj onen život i života úkony zachovávající duch přirozený, životný, duševní, (ze kterých žádný chyběti nemůže beze záhuby živočicha samého 1); stupněm však hodnosti a potřebnosti tak mezi sebou bývají rozeznávány, že prvé v skutku jest prvým i druhé zase přednější třetího. **Moudru býti**, pravím, jest prvým nade vše, ježto ostatních věcí základem (nemožno totiž, aby nemoudrý moudře jednal nebo mluvil). Zase pak moudře **jednati** jest beze vší pochyby většího cos a lepšího než moudře **mluviti**, anté ono naprosto jest potřebno a samo sebou prospívá ke způsobu blaženému; toto potřebou se ukazuje pro rozmlouvání toliko a tak z případku někdy a někde.

(Moudru býti prvou a konečnou věcí lidskosti)

Prvou povahou nejlepší školy onim trojím zapájeti

5. Odtud vyplývá, že to bude prvou povahou nejlepší školy, aby všecky, kteréž na cvičení béře, smyslem moudrými, ve prácech opatrnými, řečí výmluvnými činiti sobě ukládala i za boží pomocí činila; rozdílu však přece šetřila, by, co přednějšího jest, příze konáno bylo, t. j. aby mysli příze a více ku moudrostí, i ruce a ostatní moci ku činné zručnosti než jazyky ku štěbetnosti cvičeny byly. Jmenovitě snažte se školy činiti chovance své řečí sic vybroušenými než přece spíše děl mocnými i rozumějícími příčinám tak prací jejich

jako věcí, kteréžkoli vidí, že se dějí. To teprve bude obrázky boží vzdělávati nebo raději v nich božím uměním vyvedené rysy moudrosti, moci i dobroty vyšlechťovati a živými barvam vypravovati, aby, co jsou, že jsou, se ukázaly. Avšak opravdu že tam naprosto směřují naše věci, není zde proč mnohými slovy tvrditi; vše, co potud podáno, mluví o tom. Účel tedy školy nejlepší máme zouplna.

kam metoda jazyků na prosto směřuje.

6. Že již na prostředky k účelu sluší pohleděti, připomíná slovo **dílna.** Což pak jesti dílna? Místo, kde nástroji jistými od řemeslníků jistých uměním jistým působeno bývá, co jest působiti. Tím tedy dává se na um, že tři jsou věci školám potřebné, aby při vzdělávání lidí svých docházely účelů; nástroje, totiž k vyučování a učení se, těmi nástroji se obírající, učitelové totiž a učňové, naposledy umění, kterak s těmi nástroji zacházeti, totiž metoda jistá. Odkud vyplývá, budou-li k osvěcování lidí v mysli, k řízení jich při prácech, ku broušení jich v jazyku nástroje hotovy, i to dobré, kterýmž by na jisto lze bylo účinku dojíti, aniž nebude-li nedostávati se lidí podaných nástrojů se jímati chtivých, znalých, platných a naposledy všech ostatních věcí, které ku pořadu prací náležejí, právě spořádaných (aby tímto způsobem zřízená škola nejlépe zřízeným řemeslnickým dílnám nic neustupovala): že to bude druhou nejlepší školy povahou. Nebo bude nemožno nedojíti toho, čeho se hledá. Nejhlavnější však platnosť vězí v připravení nastrojů; a toho poněvadž metoda naše stále vyhledává, též i, kterak věc tam jest dovésti, aby všeho, čemu sluší vyučovati a se učiti, velmi dokonalé byly formy a normy, kterými by, cokoliv jest a se děje, tak jakož jest a se děje, vtipům vštěpováno i zase bedlivé jazykem, rukou, mravy a životem, po ideách pravých právě vyobráženo bylo, co vyobrážeti jest: modliti se náleží k bohu, aby úsilím

Dílnám (a odtud školám) tři potřebné věci: (úpravení nástrojů; nástrojů užívající a umění kterak s nimi zacházeti)

kterými metoda naše školy opatruje

zbožným a ze žádosti obecného dobra pocházejícím nedal marnými býti.

Dílné učebné slovo škola a hra proč dáno?

7. Zbývá uvažovati slovo **škola** čili **hra** na vystižení švarného a líbezného nástrojů učebných užívání, až hotovy budou. Nebo ne bez příčiny staří moudří lidé usoudili vyznačiti dílnu k učení tak vábnými názvy, že Řekové nazvali ji σχολὴν prázdněním, Římané pak hrou. Chtěli totiž netoliko chlapcům odníti příčinu hrůz, ale i samým učitelům ostaviti paměť na šetřenou toho, kterak by práce libě provodili; jelikož viděli, že nic nemůže býti studiím věd záhubnějšího, než kdyby k nim žáci s nechutí šli i tudy dříve počali jich nenáviděti nežli poznávati. Nebo tak maří se všeliká práce (jako jsme navrhli ve hl. X. §. 38.), při cvičeních bývají velice neradi i pospíchají ze školy jako od stoupy, domnívajíce se, že pěkně se budou spolu proháněti, bude-li jim kdy lze z oněch vězení na svobodu a na prostranno se vyhrnouti. Tedy poněvadž přichází cvičiti vtipy lidské a to ve věku onom, kde netoliko jsou ohebny než i křehky, jistě jest k tomu prohlédati, aby ohýbáním se nezlámaly, a aby tak za tím ne nešlo vzdělání nýbrž porušení. Odtud i D. Luther v onom svém vyzvání, kteréž příčinou zarážení škol k městům německým l. 1525 vydal, přání byl vložil: Přáti prý si jest nějaké snadnější a libější metody, kterou by nikdo odstrašován nebyl, spíše všickni ke studiím vábeni. A (jak mluví) kterou by nemenší chlapci docházeli rozkoše ze studií literních, jako kdyby v ořechy, v míč, v běh sobě pohrávali. To on, rozumně naskrze. Než dí někdo, toho snáze lze si přáti nežli vykonati.

NB.

Nebo takovou metodu kdo podá? Hledáno jí snad posud, ani snad jí nalezeno posud. Avšak my důvěřujeme, že již jest nalezena neb aspoň takové velmi blízka. Což aby se ukázalo, přistupme ke slovu **hra** a pošetřme, co jest, hra čili kratochvíle, hodlajíce tak právě vystihnouti jisté potřebné kusy metody libé.

8. Tak pak vyměřuji **hru**. Hra je cvičením (ducha nebo těla) zřízeným mezi několika závodícími o nějaké odměnění ziskem nebo ctí. Kde se namítá, že toto sedmero jest při ní, co působí, aby hra byla hrou, t. j. zábavou mysli: I. hyb, II. dobrovolnosť, III. společnosť, IV. zápas (t. j. libé očekávání, jak to vyjde), V. řád, VI. snadnosť, hru provoditi, VII. konec libý (ducha občerstvení). Načež pohlédneme-li zevrubněji a obrátíme-li to ku hře literní čili ku prácem školským, nebudeme moci neviděti, co napomoci může k rozkošnosti metody. (Viz též na hoře X. 146).

Hra co? a co činí hru rozkošnou? Sedmero toto

9. Dím, že ve hře hyb prvou jest věcí, která baví. Nebo poněvadž hybem vše se děje a zachovává, naprosto přirozeno jest, že vše co živo, hyb libuje, zvláště za věku jarejšího. Odtud jest, že chlapci nemohou zdrženi býti, by sem tam neběhali nebo kterýmkoli způsobem se neproháněli (viz X. §. 24. a 143.) Tuto bujnosť převésti tedy sluší k lepším věcem, jako abychom toho nežádali, by chlapci do školy zavedení byli ve které věci nečinnými diváky než konateli. Dejme, pravím, jim vždy něco dělati a nastrojujme, aby dělali, cokoli učitele nebo žáky dělati vidí. Brzo ucítí toho sladkosť; neb opičátka jsou; cokoli jiné dělati vidí, chtějí to po nich dělati, ač není-li to nad vzchop a síly jejich. Odtud jest, že chlapec, káže-li se mu při chlapcích hrajících státi, brání se mu pak spoluhráti, cítí, že mu to těžko, a chce raději odjíti. Aby tedy jim do školy puštěným těžko nebylo, zpravme ať všecko cvičeními ducha a těla vře, jak ve škole tak mimo školu procházení, rozpravění, zavodění a hry kterékoli počestné dopouštějíce 1). Ku vábení vtipů prvou to bude i ovšem jistou cestou. Na kterouž když metoda naše naléhá, sluší ji pokládati, nastoupí-li se na ni právě, za stezku líbeznosti. Viz hl. X. §. 242.

(1.) Hyb, kterého že žákům stále jest dopouštěti, radí metoda

NB.

10. Druhá při hře zábava jde z dobrovol-

(2) Dobrovol-

nosť, aby vše dálo se čistou dobrou volí bez nucení

nosti, ježto sem nikdo nepřichází než o vůli své a po své libosti věci vede. Nebo svoboda vůle obhajuje sobě vrchu v lidské důstojnosti, všude panovati se snaží až i v malicherinějších a kratochvilných věcech. 2) I to že pravda, patrno odtud, že nikdo nehrá nucen jsa nebo, hrá-li, nemá zábavy než muku právě jako v ostatních věcech, které bezděky dělá. Rovněž tedy ve škole nikdo ať se neučí z mušení, ať sem přichází svobodnou myslí, kdokoli přichází jako ke hře a ať zde svobodně koná, cokoli koná jako ve hře. Ale chlapci školy se hrozí, řekneš. To však je z případku příčinou tesklivé oné metody, o kteréž, aby odstraněna byla, nyní se radíme. Kořeny učení jsou hořky, pravil Isokrates a zakoušela toho mládež ovšem až posavad, i bylo ji tedy vábiti nadějí příštího teprv ovoce sladkého. Čeho když uvažovati onen věk neumí, předčila hořkosť nade sladkosť. Avšak nyní již jest otázka, zdali samy také kořeny sladnouti mohou? i jest naděje, protože učiti se povahou svou není prací než rozkoší. Což pak to jest učiti se? Zdali ne po věcech nových smysly se sháněti i snažiti se je vtipem přemáhati? Všaktě mysl lidská jest novoty žádostiva, i všickni po povaze své žádají věděti ledaco; věděti-li, tedy se i učiti, což se vykonává nových věcí posloucháním, spatřováním, se dotýkáním, vypravováním; učiti-li se, tedy i oněch míst docházeti, kde lze něco nového viděti, slyšeti, tomu se přiučovati, jen ať tu není oné učitelů nevrlosti a učiva zmatenosti, což posavad i nejchtivějším působilo ošklivosť a nechutenství. Anebo kdyby proto přece některé sprostější povahy ode svobodných umění se odvracely, sluší jim způsoby kterýmikoli napomáhati, aby sami od sebe přicházely, až by vnadami smyslův obklopeni jsouce lahody okoušeli sami; tak to půjde předse se vtipy všelikými. Nebo jakož pravdiva jsou ona Terentiova slova: Nic není ťak snadno, aby nesnadným se nestalo,

konal-li bys to bezděky, tak pravo jest ono Němcův opačného smyslu povědění: Lust und Lieb zu einem Ding macht alle Mühe gering. Láska práce nepocituje. Již pak metoda naše všecka v tom jest, aby zhola žádných zmol ostaveno nebylo při studiích, nebo při způsobu je vésti, které již anebo vyrovnala anebo způsob ukazuje kudy je vyrovnávati. (Viz hl. X. §. 140). K odvarování tedy ošklivosti a k uvedení dobrovolnosti na dobrou nastoupila cestu i má do sebe pravou moc školy udělati hrami a rozkošemi.

Metoda nejnovější všecko přivodí k dobrovolnosti

11. Třetí při hře vyražení bývá ze společností člověku přirozeně milé, příčinou lásky ke spolku, kterým sobě druh ode druha béřeme tužeb svých doplňování. Odtud Seneca: Nad žádným dobrem bez druha není mila vláda. Odtud jest, že když někoho obchází chuť hráti, spoluhráče sobě hledá, až i tak hrubě, že nikdo sám se sebou nehrá, nebo když naskrze hráti se chce úkolem zápasu poděluje pravici a levici svou. Metoda tedy naše, která ve všem všudy chce býti společnou, příhodna jest líbeznosti dodávati školským studiím, jakožto která učitele s učni i učné mezi sebou všecky jako za ustavičné spoluhráče postavuje (XIX. §. 5).

(3) Společnost

Metoda pak tato chce míti všecky práce společny

12. Čtvrté, což hru činí milou, jesti zápasení čili závod o vítězství, když každý přednosti předloženého zistečku nebo cti sobě raději chtěje než druhému všecku sílu napíná, aby toho dosáhl. To však poněvadž se děje s jakýmsi ducha zavěšením mezi nadějí a strachem, oním však neškodným, projímán bývá duch lektáním ne nelibým. Metoda tedy naše radící vše ve školách vykonávati přátelským jakýmsi řevněním i myslemi zmítajíc mezi strachem hanby a mezi nadějí chvály způsobna i příhodna jest mysli k libé bodrosti vzbuzovati a v ní uchovávati. Viz ve hl. X. zás. CLXXIV. a CLXXXVI.

(4) Zápasení o přednosť nějakou zistečku nebo cti.

13. Páté, co hře líbeznosti dodává (5) jest

(5) Řád, jakožto

který také hry duší jest řád, kterého spoluhráči povinni jsou ostříhati nařízenými mezi sebou zákony, jelikož řád všech věcí jakož vážných tak kratochvilných duší jest, bez něhož by ani hra nebyla ani by bavila. Tak velmi to pravdou, bývají-li někdy od některého ze spoluhrajících zákony hry porušeny, že ostatní nevole z toho nesnášejíce se rozprchají nebo ve hněv, hádky, pračky se pouštějí. Bude-li tedy škola jako dobře spravené vojsko nebo říše nějaká, kde všickni lidé po třídách, řádech, odděleních (aby po stupních neb i po vrstvách ti oněmi vládli a ovládáni byli) spořádáni jsou povinnostmi mezi sebou rozděleni a svazy zákonů spjati jsouce; nemožno bude, aby tito ve světské říši mladiství občané dojímáni, vábeni, s potěšením zabavováni nebyli ve společnosti takové. *NB.* K čemuž všecky případnosti metody naší směřují, i lze k této věci mnohé kusy s rozkošností spořádati.

(6) Způsob přiaučovati se čemu snadný, praxí

14. Šesté, líbeznosti hrám poskýtá způsob snadný jim se přiučovati záležející na pouhých příkladech a následování, kdežto pak pravidel vtrušováno nebývá buď žádných anebo málo po příčinách toliko. Nebo hrou samou hráči se stávají bez pracné teorie a pravidel. *jako všecky naše věci* Avšak v pravdě aby podobně ve školách vše se dálo, aby odtažitými tretkami nikdo mořen nebyl, aby všemu, co dělati, vždycky děláním se učeno bylo; tomu chce a káže metoda naše hl. X. zás. XLII., CLXXI., CLXXXIV., CXXXVI. Než i chce, aby theoretické věci pouhou historií a samozřením k libé očím a mysli pastvě prováděny byly. (Viz hl. X. §. 143. a 155. a 156.) *NB.* Pročež kdyby opatřeno bylo, aby každá škola vystrojena byla mimo potřebnou biblioteku také obrazy nebo řezbami všelikých věcí smyslných, přirozených a umělých, anobrž kdyby lze bylo, zahradami a oborami (rybníky) pro skutečný názor (autopsii) rostlin, živočichův a věcí kterýchkoliv, nebo kdyby svým časem zástup

žáků vyváděn byl do zahrad, polí, vinic, aby práci při orání, setí, žatvě, mlatbě, vinobraní a při podobných věcech viděli, i čím by školy byly než holými hrami? 3)

Vydechnutí a střídání se, což i při našich jest věcech

15. *Naposledy hra ráda má také vydechnutí, poněvadž nikdo hrám tak oddán býti nemůže, aby hry, kdyby příliš na byla, sobě neošklivil.* Po přestávkách navracováno se bývá k ní tím milejí (hl. X. §. 147.) Tedy také při studiích vystříhati se sytosti, *střídavé písně oblibují Camoeny* atd. Avšak zde také ne zle o vtipy stará se metoda naše, která chce, aby úkoly chlapeckých studií nebyly ni mnohé ni obšírné (ve hl. X. §. 143. a zás. CLXIV. vým. 4.) Nebo protivno-li dlouho hráti a bez přítrže, proč ne spíše obírati se s věcmi vážnými? *Dáti tedy náleží myslem zvláště outlounkým příhodné přestávky i případná vyražení, procházky, rozprávky i pohrávání počestná kterákoliv.* Kterak vážno-kratochvilnými věcmi promíšená škola že nemůže než *hrou vtipu* i býti i se ukazovati, jest patrno.

Her chlapcům dopouštěti jakých?

16. Dále, *slovo* **hra** *jiného cos také nám připomíná kromě oné rozkoše, které sluší studiím dodávati, totiž o látce her.* Nebo všeliká hra zanáší se věcí nějakou, která kdyby měla něco nepočestného do sebe, přichází jí míti za nechvalitebnou, za neužitečnou pak kdyby mimo okamžitou zábavu zhola žádné výhody nepřinášela. *Na to tedy sluší oddávati práci, aby hry chlapcův byly jednak počestny,* vší oplzlosti prázdny, *jednak prospěšny tělo a ducha občerstvující* a tak ke snášení prací vážných oboje připravující. I o všem pak, *kdyby tyto hry samy také přímo k vážným věcem zavodily;* jakož se stává, když vážné věci, kterým by se potom bylo učiti, uvozovány bývají ve způsob hry, aby tak napřed naučeno se bylo nomenklatuře týchž věcí a tomu, co při nich se děje 4.) Tak pacholátkům svým dopouštíme se obírati s dřevěnými nebo malovanými koňmi, s jezdci, meči,

1. počestných

2. tělo a ducha osvěžujících

3. předehrávajících věcem vážným

vozy, ručnicemi neboli s jiným jakýmkoli nádobím (kuchyňským, řemeslnickým, knihařským atd.), aby těm věcem přivykali. Tak chlapci plavců (což Dornavius pokládá) cvičívají se u břehu na člunku malém i zvykají kotvy metati, na mělké řece veslovati, mezi třtím loď puditi potud, až by silou svou hotovějšími jsouce, někdy přece se ohrozili na širé moře se oddati i mezi bohopustými vlnami plátna rozpouštěti. Hle hrají sobě chlapci plavcův, avšak za účelem nehravým, jelikož hra jejich vychází na práci vážnou, na podstatný života jejich čin, kterého tak hrajíce a jako jiného cos vedouce stávají se znalými a mocnými i chtivými.

Tedy i hry ve školách buďtež předehrami života

17. Tyto kromě škol hry pacholat a děvčat plavcův i jiných lidí připomínají nám, jakými hrami školskou také mládež sluší zaměstknávati, že takovými totiž, které by neoddalovaly se od záměru škol (lidi k lidskosti strojiti). Kde by příčina byla vyšetřovati o způsobech her ve školách, kterých by netoliko neškodně dopouštěti bylo anobrž i s velikým prospěchem nařizovati. Než nepřísluší sem do oněch podrobností se pouštěti. 5) Ba nemluvíme ani vůbec o hrách, které by se hodily osvěžiti mysli žáků, než o školách samých, pokud slovou hrami. To jest, vyšetřujeme, kterým způsobem by vážné ony věci, které vésti školám náleží, tak vedeny býti mohly, aby netoliko způsob hry měly, (což jsme již od §. 8. až do 15. vyšetřili), alebrž ničím jiným nebyly než **předehrami** veškerého lidského **života,** a na nic jiného nevycházely než kterak by bylo prožiti život sám rozumně, počestně, zbožně i svatě. To právě jest, čeho se nyní hledá.

Třídy škol také sobě vespolek mají předehrávati

18. Že však tomu také záměru metoda nejnovější slouží, jesti na bíledni, protože chce, aby život lidský ve stupně věků rozdělený (ve hl. X §. 112) všecken cvičeními zaměstknán byl (IX. 18.) než tak, aby stupeň

předcházející kterýkoli cestu strojil čili (jak přítomná látka mluviti nám velí) předehrával následujícímu (zás. CXLVIII., CLXII.) I půjdeme-li po této radě, snadno bude cvičení dětství (za péče rodičův a chův) tak nařiditi, aby předehrávala cvičením chlapectví, která již za dozoru učitelův přijde nařizovati a tato zase cvičením mládenectví, a tak pořád, aby naposledy všecken studií školských běh ničím nebyl než života **předehrou** a veškeren nynější život ničím než předehrou věčnosti. Nebo že všecko, čemu člověku na kterémkoli věku stupni učiti se sluší, lze tak spořádati, aby byly příklady ku napodobení ustavičné a ustavičná, jež po příčinách sluší přibírati, připomenutí neboli pravidla o obratnosti při napodobení a ustavičná naposledy praxe, (čeho metoda nejnovější vyhledává ve hl. X. zás. XL. a následujících); soudím, že pochybnosti již nemůže býti žádné. Aniž tedy pochybnosť budiž, že metoda tato cestu propravuje ku nejlepšímu zřízení škol, (které by nevedly titěrek, než zavodily skutečné v samo jednání života rozumného, počestného, svatého.)

NB.

19. Nebude však od věci pošetřiti obyčejnějších některých o školách steskův, aby i tak lépe vysvitlo, že metodou naší dost se činí tužbám. Velmi obyčejen jesti stesk do nedbalosti učitelův. Avšak že ten školám tak obyčejný neduh vypleniti již lze, naděje jest, bude-li jeho příčina vypleněna. Která to? Nechuť ze skrovničkého při prácech prospěchu, ten pak z obvyklé žákům nedbalosti. (Jelikož tak, že jeden ospalým jest, také druhý ospalým bývá.) Než nechuť učňův odkud? Od zamotané naprosto metody, že přemnozí učiti se nuceni bývají, čemu nevyrozuměli a dělati bez pravidel a věci vésti, jichžto neznají užitku. Odtud chřadne i chladne všecko. Avšak že tyto nepříležitosti metodou naší se odstraňují již bylo ukázáno. Nepřestanou-li tedy napotom služebníci škol nedbale sobě

Běžným o školách nářkům zdali tak dosti se činí? Naděje jest.

(1) protože na nedbalost učitelů a učňů léky jsou hotovy.

vésti, projeví se lesť, a že při chlapcích není vina aniž při metodě, než na nich; nebude tu liknavosti zastření žádných.

(2) jakož i na zdlouhavost prospěchův odnětím dobrých hodin ztráty, zvyku diktovati

20. O z d l o u h a v o s t i p r o s p ě c h ů i z a u č i t e l ů p i l n o s t i d o s t i s n a ž n é s l ý c h á n y b ý v a j í stezky, z v l á š t ě v e š k o l á c h l a t i n s k ý c h. Vinu mezi jinými věcmi sčítali někteří a to právě n a p ř e z l e v k o ř e n ě n ý z v y k d i k t o v a t i, n a m a ř e n í h o d i n d o b r ý c h. Avšak to již bude lze odkliditi, anytě věci tam dovedeny jsou, že hotovými nástroji oplývají školy i nic nepozůstává, než aby nového v každou hodinu úkolu obíráním a ho myslí přemáháním i cvičeními hned přidanými zběhlosti v něm utvrzováním práce vedeny byly bodře a tak co den úkolů k úkolům přičíněním, aby navršovaly se poklady učenosti. Čemuž náramně poslouží, že učiníce do spisovatelů samých přístup rychlý, budou moci spisovatele po spisovateli do rukou bráti, jej procházeti, v mízu a krev obraceti a tak učenosť množiti znamenitými co den přírůstky. Což jak velikou do sebe má výhodu na přísporu umění, vizme opět o tom soud Lipsiův na hoře ve hl. VIII. §. 10.

NB.

(3) K odvarování násilí ze škol cesta nalezena.

21. O d v e ř e j n ý c h š k o l s v o j á t k a zdržovali m ě k č e j š í r o d i č o v é p ř í č i n o u d r s n a l o s t i m e t o d y, p ř e d e s t í r a j í c e, ž e n á s i l í v e š k o l á c h b ý v á s e c h y t á n o. (Was man in der Schul lernet, das lernet man mit Zwang, musste es heissen.) Avšak metoda naše výčitku tuto ze škol plení, poněvadž násilí plení. Jisté spořádá-li se vše ve školách po jejích vyměřeních, škola na způsob h o d i n s a m o h y b n ý c h bude moci býti, kde všeliký hyb hybem jde a kolo tak přejímá kolo, že povlovně zavěšenými závažími všecko naskrze samo sebou jde, a to vše spořádané na vyvoděnou podobného nebi účinu, na zprávné časů rozměřování. I b u d e-l i při r o z d ě l o v á n í ú k o l ů z ř e n í k u v t i p ů m p r o s t ř e d n í m, b u d e m o c i o v š e c k y r o v n ě ž p ě k n ě p o s t a r á n o b ý t i; jelikož prostřední úkoly na střední jsouce strojeny vtipy budou moci se hoditi jakož ku pozdržo-

vání raných (aby síly své rychle nezmařily a před časem vysílenými se nestaly), tak ku pobádání zpozdilejších, (aby stálými příklady a praxí cvičeni jsouce nemohli naposledy sami také nekonati věcí jednostejných s jinými zároveň). Čeho školám dávno přáti bylo, jakožto kterým sotva kdy chybějí i Theopompové i Ephorové; ze kterých ač jedni uzd, druzí ostruh potřebují, přece obojí mají opatrně cvičeni býti Isokratem. 6)

NB.

22. Naposledy, ve školách veřejných veřejným jest pohoršením zapadlá mravů kázeň toliké nákvasy mravů sebou působící, že již jí trpěti nelze. Odtud přenejedni dobří a zbožní muži hrozí se svojátek takovym svěřovati dílnám, i schvaluje trapný úmysl i vysoce učený Gabriel Naudaeus 7) ve svém řádu o studiu svobodném těmito slovy: Kteří své doma, nikoli v káznicích gymasií svobodným naukám cvičiti dávají, ti toho zisku docházejí, že ne tak nakvašovány bývají děti pomyjemi neřestí, které tam tak rozličně spatřovány bývají, jak rozdílny jsou povahy těch, kteří v takovýchto místech spolu zavíráni bývají. A hned: Na skrze nesnesitelná ke hřešení zvůle osáhla školy atd., že dále nemají tak velice váženy býti veřejné ku cvičením školy pro řevnění při studiích jako utíkány pro řevnění v neřestech. Chci tedy, aby doma vychováván byl mládenec rodičům na očích atd. Hanebná to skvrna, kterou sluší vyhladiti do čista, (že dílny lidskosti převrátily se v dílny hanebností.) I této věci vina neb aspoň hlavní částka viny poněvadž se domníváme, že vězela v nesnadnosti metody (že učitel veřejný zástupu žáků představen jsa jednotlivým žákům postačovati nemohl, způsobu pak nevěděl v řádu uchovávati všecky 8); důvěřujeme, že na to lze se léku nadíti. Nebo již učitel opatřen jsa všemi nástroji k vyučování hotovými (po hl. XIII. §. 6.) i znalý jich se jímati bystře (po hl. XIII. §. 2.) i zběhlý všecky

(4) jakož i k odstranění nákaz mravů

spolu v řádu uchovávati (tamtéž §. 4.), nebude míti co činiti, leč aby bděl nad zástupem svým (tamtéž §. 15.), i všecky zaměstknáními počestnými tak zanášel, aby jim ku marným, všetečným bezbožným věcem nic ostaveno nebylo ni času ni místa ni příčin, anobrž aby ni samy případné činy jim na osvěženou myslí puštěné ničím nebyly leč pobudkami k cnostem těla a mysli. (Zde svrchu § 8.)

Že školy lze napraviti

23. Pravdivo to dosti. Nebo nepořádáme nyní škol anižto přisluší sem; tvrdíme toliko, že lze je spořádati, aby nářky odjaty byly i dosti se stalo tužbám (kdyby líbilo se na vyšetřené pořádku cesty nastupovati.)

Hlava XXVI.

O prospěšnosti metody jazyků nejnovější k napravení způsobu učenosti.

O způsobu učenosti tolik nářků ukládá nutnost přemítati rady o jeho napravení

Maturinus Simonius 1) právník napsal jadrnou knížku o zacházení věd, a jest před rukama řeč Kašpara Hoffmanna, lékaře o nastávání nevzdělanosti, patheticky napsaná, aniž nepovědomy jsou jiných spisy jiné obsahu podobného, které při způsobu vědy, jaký nyní jest, mnohých věcí pohřešují. Když tedy věd dílnami školy jsou i naděje se dělá o nápravě škol: sluší toho hleděti, zdaby z napravených dílen také napravenější mohla vycházeti díla. Řekneme některým slovem, čeho zdá se, že při způsobu učenosti právem bývá žádáno? a která o nápravě naděje může býti z našich věcí napřed předestřených.

Nářky jsou

(1) že při velmi znamenité škol hojnosti znamenan bývá velmi

2. Předně jest i tomu hodně se diviti i snášeti to s nevolí, že při tak náramném škol množství tak řídci jsou muži učení. I toto uvažování při-

veliký učených mužů nedostatek

nutilo muže učeného o příčinách zkáz škol píšícího, že v tato slova se prosul: Toliká jest zašlosť věku našeho, který učeným vidín býti chce, že při velmi veliké škol hojnosti převeliký jest mužů vůbec užitečných nedostatek, kteří by jednak státu jednak církvi dosti byli platni pracemi svými; anobrž mohl bys říci, že škol v samých školách pohřešuješ a že Tantalus ve vodách samých žízní a salamandr v ohni samém že křehne. Zdali tedy musíme proroku tam někdy zpívajícímu přizpěvovati: Rozmnožil jsi národ a nezvelebils veselí? Rozmnožils sobě (o lide křesťanský!) školy a nezvelebils veselí (ze daření se mužů vůbec prospívajících). To on (v řeči o příčinách zkáz škol, která u Alstedia se vyskýtá).

Dvě příčiny: **drsnatost metody a knih hojnost** *činící studující nedbalými*

3. Což pak za příčiny? Dvě nejhlavněji vyjádřím; jednu, drsnatoť metody běžné, vtipy odstrašující od studií (která mají býti podstoupena nebo dále vedena); druhou knih hojnosť tak velice knihtlačitelstvím rozmožených přemnohé (nejvíce ty, kterým skrovné jmění doma na závadě není, aby se knih nadobíčkem, pokud chtějí, neopatřili) nepečlivými činící, že učení v mysli sobě vlévati za hřbet zakládají, anité naději mají, přiď případ který přiď, že z knih budou se moci rady dobrati. Tak při knihách učených přenejedni nosíme mysli hrubé. I to že pravda, uzná kde kdo, domnívám se. Než jest-li naděje o léku?

Obému neduhu lék z opravené metody, předně ze snadnosti metody

Z opravené metody obému spolu neduhu skýtá se lék; totiž snadnosť metody nejnovější způsobí, že méně jich od studií odhrožováno bude, více jich pak vytrvá vnadami jsouc zabaveno. Potom pak, poněvadž až do spisovatelů mládenci dovedeni i vyučeni budou, je čítati a jim vyrozumívati, nic snazšího nebude, než aby i ze škol vyjdouce rozkoše dále vedli i jimi ducha ukájejíce rozličnou učeností mysl vystrojovali. Naposledy budou-li v jazyky národní po metodě jazyků vzdělanéj-

šími učiněné kterékoli knihy lidského poznání hodné přelity (aby je čítati a jim vyrozumívati až i lid mohl), nebude se moci státi, aby zde onde pohřbené (i pod nešvarnými plaštíky, jakž řekl Cicero) vtipů věna nepronikala i ku prospěchu nepřicházela.

druhé z vlastní práce učňův

4. Na nedbalosť, ku které tak mnohé vede spoléhání se na knihy a ukazatele, tolikéž lze se nadíti léku, kdyby školy po vyměření metody nejnovější postoupíce nikomu nedopouštěly jinak se cvičiti než praxí vlastní. Nebo tak nikomu možno nebude, aby knih neprošel, a aby vlastními smysly nepropravil všeho; aniž tedy bude možno, aby někdo něčeho nevěděl (t. j. aby nespatřil, neuslyšel, nedotekl se, nevykonal, vtipem nepřekonal všech potřebných věcí, které s tolikou pozorností byly spatřovány, poslouchány, makány, konány i překonávány). Tedy nedopustí se aby knihy (touto metodou vycvičeným) byly poklady učenosť jatou v sobě chovajícími než nálevkami ji přelévajícími z druha do druha. Tedy i Pythagorejský onen strach bude moci vyhoštěn býti, o němž připomínají, že nedopouštěl žákům ničeho papíru svěřovati, protože pravil, že písmo jest paměti záhubou 2). Po naší metodě nepřinese papír paměti záhuby, než život, protože napomáhati bude opakování a praxi věd, které v mysli vpravovány bývají.

(2) Že školy učenost slovnou podávají, jest stesk

5. Druhé, učenosť (jakéž ve školách, jak nyní jsou, se dochází) jesti cosi slovného, ne věcnatého. Nebo studiem jazyků vesměs (ba jednoho jazyka, latinského) zaměstknávají se všecky nižší školy, ano věcnými studiemi do Akademií jest odloženo; ježto by lépe bylo mládež co nejdřív a upřímo ku zdravému vésti rozumu, t. j. ku poznávání věcí pravému, na němž visí rozdíl mezi dobrým a zlým, od toho pak opatrnosť v jednáních. Aniž o tom sluší pochybovati, proto že mládež ze škol hojněji mravův a způsobnosti ku prácem života nevynáší (ba že škodné věci životu odtud vynáší), že nejpřednější viny díl zde vězí.

že mládenectví slovy obmeškávajíce příčiny jich zhošťujeme, aby věcem se naučili a sami sebe důkladně vzdělali. Potom chceme, aby na akademii se dostanouce ztrátu času hradili i věcem naposledy se oddávali, když i horlivosť na mnoze potuchla a mysl ledačím zanášeti se podjavši zdárně postupovati nemůže, ač by chtěla; zvláště když i tam ničeho téměř slyšeti nelze kromě Siren. Tak jaro věku a potom léto trávíme na způsob cikad slova prozpěvujíce, zapomínajíce následovati mravencův a včel, t. j. snášeti věcnou učenost a strojiti života obrany. I vysmívají toto slov a věcí ve školách trhání sami naposledy prostí lidé, vyslípajíce lidem ze školy školometství (Schulfuchserey), t. j. nejapnosť ku povoláním v životě. Avšak v pravdě již studium jazyka latinského povede za sebou komonstvo všelikých um návodem metody nejnovější. Lepšího tedy způsobu při věcech jest se nadíti i v této částce.

Avšak metoda jazyků nejnovější vede po sobě družinu umění.

6. Třetí, ano i latině umějící (což přece jediným jesti škol zaměstknáním), jak řídcí se vyskýtají? Nemíním Ciceronů, Sallustiů, Virgiliů (tací i na onen čas řídci, nebo drahokamů daření se není jednostejné kteraké skal); než ty, kteří by po potřebě tím jazykem promlouvati mohli, který měl již křesťanskému oboru hostinným býti. Najdeš ve veřejných úřadech postavené, kteří ho pranepovědomi jsou, ať mlčím o lidu, ve kterémž jak málo který jest, jenž by latinského hostě uvítal a dále se beroucímu cestu ukázal? I což tedy vedou školy v tolikém počtu všude po říšech až i městech zaražené? Metoda nejnovější na pomoc přispívá i slibuje hojně latinských mužů, jako jsme viděli ve hl. XIX.

(3) Latině umějící řídci.

avšak nebudou moci již býti řídci.

7. Čtvrté, kteří na věcnatou učenosť oddávají práci, řídcí stávají se encyklopédicky učenými, rozdělují mezi sebou vědu po kusech, načež jsme jinde široce toužili (v předchůdci vše vědy 3), aniž chce se nám to opakovati. Domnívají se, že jest buď

(4) Řídcí encyklopédicky učení

nemožno, aby jediný vtip všecko obsáhl (jako by ku věcem tak hrubě v nemíru bůh učinil nad věcmi pána), aneb že jest nepotřebno, aby jinou některou věcí se zanášel mimo to, což k ustanovenému života způsobu přináleží. I bude-li tedy na koho cosi politického náležeti, domnívá se, že bohosloví k němu nepřísluší ani lékařství nebo filosofie. Podobně jednotliví z těch svými se otočují mezemi na způsob chlapců (praví František Sanchez), kteří na obecném místě, ulici, tržišti, poli zahrady strojí, cihlami ohrazují a každý druhu přístupu do zahrádky své brání. O kéž bychom raději přírody následovali! která každému člověku budoucímu i nohy působí i ruce i jazyk i oči i chřípě atd., ač všickni nebudou běhouny nebo písaři nebo řečníky neb optiky neboli lékárníky atd. I proč tedy nezapájíme lidí, kteréž jest k lidskosti vzdělávati, spolu vším, co přísluší ku poznávání boha, nás, věcí, jichžto některak může přijíti potřeba? Takové jest při věcech snětí a spjetí (praví týž Sanchez), že žádné bez druhých nelze dokonale poznati atd. Nebo kolikrátkoliv o které věci připadá řeč, ihned přijde za její příčinou o jiné mluviti a zase o jiné příčinou této atd. Znal to Gorgiáš Leontinský, který tak ducha studiemi všelikými vzdělal, až osmělil a podvoloval se promlouvati, o kterékoliv věci by kdo poslouchati chtěl. Přáti by bylo, aby učenci směřovali tamže, třebas všickni ne pro marnou honosnosť, než aby každý o věci každé souditi mohl podle potřeby, ve svém pak povolání tím lépe vynikati. Nebo kdyby ve školách studia povšechná byla vedena, vzbuzovány by byly v pravdě tím mocněji jiskry vtipův a projevovalo by se hojněji, kam každého zachvacuje přirozenosť; oddada se pak každý na to, k čemu tajemným zachvacován bývá pudem, pronikal by tím mocněji 4). Metoda tedy nejnovější zde také čím tím prospěje snažíc se vše mládeži vkapovati, čím lidská zdokonaluje se přirozenosť.

NB.

Avšak metoda nejnovější chce, aby všickni ve všem byli broušeni.

(5) Řídcí také ve studiích částečných ze základu vyučeni

8. Páté, ano i při částce věcí učení málo kteří stávají se právě učenými, poněvadž studia přenejednèch ne tam směřují, aby učenými byli, než aby se zdáli stavujíce se na tom, že některými povrchními leda rozpravami sebe a své věci mohou vytrubovati. Čehož vinu ne bezprávně nechať uvalíme na metodu chybnou vědy a umy jalovými pravidly vycpávající nikoli živou praxí. Nebo tak vycvičení nenepodobnými stávají se (kteréž podobenství Dornavius má) slunečným hodinám, kteréž naskýtají sic na desce štětcem vyobrazené hodiny, však rafije žádné nemají, která by stín na čísla dávala a skutečně po běhu slunečném čas rozměřovala; metoda tedy nejnovější právě stará se o podstatnosť věd, když nestavujíc se na tom, aby studiemi se obírající vyučovali a se učili, chce, aby vyučili a naučili se, i tudy pohledává ve všech a jednotlivých věcech práce vlastní až ku způsobilosti pořád vedené a na dílo vycházející. Toho kdyby šetřeno bylo všude, stalo by se, jakož ovce (připomíná to Epiktet), kterak dobře jsou napaseny, pastýřům ukazují ne senem ze sebe vypraveným nebo vyvrženým, než mléko dávajíce a vlny poskýtajíce, že tak by učení neukázali slovy nebo názvy, kterak dobře jsou vyučeni, než dolíčili by to napomáhajíce lidským věcem. A tehdáž by bylo ve vědě méně hluku, více snahy, méně honosnosti, více zdaru, méně stínu, více věcí, méně rozdulosti, více podstaty.

Avšak metoda nejnovější všecko hledá učiniti bytným.

(6) Řídcí učeni ze sebe, po věcech samých

9. Šesté: Řídcí jsou učeni ze sebe a věcmi samými, přemnozí jsou cizích důmyslů říkateli, cizích úsudků následovateli. Což vychází na zlehčení boha a na škody lidského pokolení. Píší, že v Řecku byla královnička, jejížto obyvatelé, když chtěli chleba jísti, dávali sobě obilí dovážeti z města Erasa na Lesbě (ostrovu velmi úrodném), kdežto přece mohli kliditi ze svých polí, co by bylo hojně stačovalo, kdyby byli chtěli na vzdělávání rolí náležitou oddávati práci. Směšno-to, pravda-li to. Ale příliš pravda, že po-

(a to jak potupno, ukazuje se podobným příkladem (chleba od sousedů žebrajících)

dobná lenosť, nýbrž záhubnější národ učenců posedá; kterým ač bůh pole vtipu přenejedněm velice úrodné jednostejným právem dává, přece řídcí je tak vzdělávají, aby jim doma se nedostávalo, odkud by život učenosti obhajovali. Přivoláváme sobě třeba i z cizího

NB.

národa a jiného věku vtip ledajaký, který by nám věštby dával. Aneb vzděláváme-li doma také vtipy, přeřídcí tak vzdělávají, aby svými dostatky se vychovávali, přemnozí žebrotou se živí, sobě a obci (soudíme-li věc právě)

Nikomu není volno odjinud bráti, což doma má.

shaubou a se škodou. Více pak nenalézáme, protože více nás nehledá. Nadarmo jest, což předstírají: Všeho nemůžeme všickni, všeho nerodí každá země. Rodí pak každá země něco; každý vtip své má žíly, kdyby ho bylo dobýváno. Plato (ve svých o státu knihách) pověděl: Aby nikomu z cizí studny prve vody nabírati volno nebylo, než by úřadu prokázal, že, aby jemu v jeho vlastním stavení studna byla vykopána, pilně se staral, ale že nižádným úsilím a nákladem toho dosíci nemohl. A moudrý onen Šalomoun podobně: Pí vodu z cisterny své a prameny z prostředku vrchoviště svého. (Přísl. V. 15.) Kristus naposledy chce, aby učitel církve z pokladu svého vynášel staré i nové věci (Mat. XIII. 52.). Propůjčuje-li se v božích věcech z pokladu **svého** vynášeti moci a ukládá-li se chtíti moci, proč ne v ostatních věcech ze zdroje smyslův a rozumu valněji vyplývajících. Právě zde Sanchez 5):

NB. Spisovatelé ničemu neučí; vlastní kde komu světlo věc ukazuje; oni toliko ponoukají)

Žádné já až i nejmenší věci nebo výpovědi nerozuměl jsem z Aristotela nebo z jiných; než jejich výroky pohnut jsa hotovil jsem se pozorovati věci každé; i prohlédnuv jejich odpory a nesnadnosti, abych jimi se nezamátl, pustiv od nich, utekl jsem se k věcem, odtud soudu hledati se stroje. I tím mně byl Aristoteles, čím že Timotheus ostatním zpěvákům byl, týž Aristoteles praví; ježto totiž kdyby nebylo takového Aristotela nebo Platona a

jiných, já snad bych takovým se nestal. Odkud snadno jest viděti, jak zpozdilí jsou ti, kteří od spisovatelů **veškeré a samé vědy** hledají, nic při věcech (sami od sebe) neuvažujíce. Nebo ten, kdo by mi věc nějakou ku spatřování prstem ukázal, neplodí ve mně vidění, než vzbuzuje moc vidoucí, aby k úkonu byla přivedena atd. Metoda tedy nejnovější o způsob učenosti nejlepších dobývá sobě zásluh, anatě stále i rozličně na to dotírá, aby věcem učeno se nebylo než z věcí, i aby všecko stíháno bylo vlastním žáků pátráním; a tak poskýtá příčiny, aby vtipy opravdověji byly vzdělávány i vlastní zřídla vykopávána.

Avšak metoda nejnovější učí všemu vyučovati autopsií (samozřením)

10. Sedmé: Řídci jsou mezi učenci, které by věda lepšími nebo tiššími činila; více jich povzbuzeno ku světáctví a divočině i sporům a svarům. Načež již svým časem toužil Seneca: Když učenci vzešli, dobrých není. Nebo prostá a otevřená cnost obrátila se v pošmorné a chytré vědění; učeni býváme se hádati, ne žíti. To tak jest obecno, že i lid to znamená i příslovečně říkává (die Gelehrten die verkehrten), že vědou lidé se převracejí, že ze skromných dělají se hrdí, z tichých diví. Kterýžto porok, uvážíme-li věc právě, vskutku jest velmi těžký. Aniž se jesti domnívati, že tak jest prohozen z nenávisti lidu k vědám; svědectví o těch věcech jsou před rukama, a uznávají to i vyznávají rozumnější studem jsouce přemoženi. Maturinus 6) mezi příčinami o zacházení věd tuto neřesť pokládaje takto mluví: Třetí příčinou jest přetrpký učenců mezi nimi samými svár a jimi samými strojená záhuba. Co díme, že prospívají učenci? škodí sobě. Za vaším dovolením (jest-li které dovolení u vás, učenci!) volno budiž říci: prví jste vědy všecky zhubili. (A zde nejhlavněji dosazuje na kritiky, kteří spisovatele své a

(7) Řídci učenci tiší, přemnozí diví a hašteřiví

sebe ve spolek tyrají atd.) Tato nemírnosť učenců ač z nejedné příčiny pochází, přece domnívám se, že ta jest přední, že dosti opravdově na věci nebývá oddávána péče. Na povrchním na mnoze poznávání přestáváme a odtud snadně sobě se zalibujeme i proti jiným nadýmáme (povétrným pak čímsi musí býti, co nadýmá), k ohledávání opravdovému věcí a vědění svého zřídka postoupíce. Campanella 7) toho šetře napsal: Proto zacházejí v hádkách o slova školy, že zkoumání věcí, na kterém se vědění vzdělává, jsou nepovědomy, odkudž od věcí obracejí se ku žvavosti. Jest-li to původem marné mluvnosti a půtek, nepovědomu býti pravého zkoumání věcí; tedy metoda nejnovější platný v pravdě ukazuje lék, kdyžtě chce a na to naléhá, aby pravá, plná, bedlivě zosnovaná historie věcí a slov všem byla předestírána a poznávána ode všech bedlivě skutečným názorem, (který sám rozepře koncuje), i kdyžtě způsob vyměřuje, kterým tak vycvičen jsa nikdo nevěděti nemůže, co a proč při věcech a řeči jest anebo není. Znamenitou tedy práci vede na umenšenou mlh nevedomosti a domnění a z toho na ujetí příčin ku rozstrkům a sporům.

I příčinu této nemírnosti odstraňuje metoda nejnovější

11. Malicherným čímsi mohlo by se zdáti, aniž však o ničem jest, co se již připomene. Vyšetřil mezi škodami tesklivé metody Dornavius, když s chovanci svými školy příliš otrocky jako s nevolníky ku stoupě odsouzenými nakládají ani potřebných tělu a duchu občerstvení jim nepovolujíce, že se přihází, že ti, kteří outlejší jsou povahy (jakými na mnoze bývají vtipní) dříve staroby nestatečni jsouce stárnou, úsilnou při studiích prací před časem se ztrhavše. I tato vrstva lidí méně po tom státu prospívá, ač učeností vyniká, než lidé křepkostí tělesnou silní, jinak středmou učeností opatření. Že pak napraviti tuto také chybu jakou

(8) Řidcí učení dlouhověcí neb jeří *také vinou metody*

Lék.

takou pomoc poskytne metoda nejnovější, proč bychom se nenadáli, anatě všecka na tom jest, aby, cokoli násilím páchne, odstranila a tělu a duchu bodrosti dodala.

Nalezení knihtlačitelství rozmnožilo knihy; vyšetřená metoda pravá bude moci učené muže rozhojniti.

12. Abych úhrnem a venkoncem řekl, co smýšlím, mním, že přepodobného něčeho jest nadíti se do metody studií dokonale napravené jako do nalezeného v nově knihtlačitelství. Jako totiž toto ukázalo umění, kterak knihy velmi hbitě množiti i tudy starých památky (až potud tmou tlumené) na světlo vyvoditi a tak knihami svět naplňovati, tak zdá se, že nejnovější metoda vyučovací moc do sebe míti bude, kterak vědy rozhojňovati, síly vtipů, kde jen po národech se tají, na jevo vyvoditi a tak muži učenými svět naplňovati. Neb obou velmi podobný jesti způsob, neopomítneme-li hrubost prvého nálezu novými k tomu nálezky vybrušovati. O čemž poněvadž jsme ve hlavě XXXII. Didaktiky veliké zřejmě psali, netřeba toho zde opakovati.

Hlava XXVII.

O prospěšnosti metody jazyků nejnovějši vzdělávati národy nevzdělané (7) a snaze dosici všeobecné jakési při mnohých věcech jednomyslnosti.

Proč žádáme, aby užitek napravené metody jazyků též k cizím národům se vztáhl

O napravení způsobu učenosti mezi námi mluvili jsme. Pozůstává pošetřiti, zdali by výhoda napravené jazyků metody také šíře se rozejíti mohla, jmenovitě až k oném národům, kteří potud světla vzdělanosti s námi účastni nebyli, nebo nikomu není neznámo, že jsou ještě mnozí národové barbarští myslí, mravy, jazykem nevzdělaní; aby pak oni ku vzdělanosti převedeni býti mohli, toho všickni my abychom sobě přáli, anobrž, můžeme-li, tomu

napomáhali, vede nás k tomu krve jednostejnosť i žádosť lepšího obcování vespolného. Sudujeme pak sobě, že k tomu také jakéž takéž platnosti nadíti se lze do metody jazyků nejnovější, bude-li dokonale vybroušena jsouc obrána za společnou normu ku vzdělávání jazyků.

Nevzdělanost co? jejím protilékem vzdělanosť.

2. Což pak jest nevzdělanosť? Arci že mysli a jazyka a mravů hrubosť. Avšak k vyzutí z hrubosti nic případnějšího nelze pomysliti nade vzdělanosť; té je tedy sluší učiniti účastny. Že pak jazykem jsou hrubi a mravy svými sveřepi i zhovadili, to jedině jde ze zatmělosti myslí. Po hříchu nevedou sobě jinak, protože jinak tomu nerozumějí. Nerozumějí pak tomu, protože se tomu nenaučili. Nenaučili se, protože nedostávalo se příčin učiti se. Způsob, aby se jich ne nedostávalo, shledáš, že nebude se nedostávati myslem světla, jednáním rozumnosti, jazyku skvělosti jakéž takéž. Přirozenosť lidská všude jest táž, týž všude jest vtipů dárce bůh. Pravdivou pravdu bys řekl, že přemnozí posud Anacharsové 1) u Scythů (Laponců, Američanů a ledakde v přenáramné nevzdělanosti) vězejí, kdyby ne nedostávalo se příčin ke vzdělávání vtipů a k vypravování nešvar z mysli, jazyka, mravů.

A k té kde není příčin, hnízdí se nevzdělanosť.

NB.

Lék tedy jíst z metody jazyků nejnovější

3. Takových pak příčin poskýtati zdali způsobnou se nevidí metoda jazyků? Která obcování sobě jazykem, věc tak velice národům vděčnou, anobrž žádostivou, slibujíc touž prací vzdělává i jazyk i mysl i mravy? Přeprávě zapěl básník

— — — didicisse fideliter artes
emollit mores, nec sinit esse feros.

Cokoli totiž lidskosti, opatrnosti, cností mezi vzdělanějšími jest národy, jesti z nauk. Ty tedy milostným nějakým kouzlem národům podávati bude studia lidskosti i cností rozšiřovati.

lék ten zdali připustí barbarové

4. Kdyby jen poslouchati chtěli barbarové, nebo kdyby ne nedostávalo se cest po-

skýtati jim světla věd, řekne někdo. Odp. Není o ně nyní činiti (kterých ovšem přijde hledati, bude-li usouzeno, že to prospívá), než o platnosť methody této, která jazyka vzdělávání předkládajíc snaží se věcí spolu vštěpovati známosť i napomáhati ušlechtilosti mravův. Zdali by pak oni chtěli připouštěti příčiny kterak vyzouti se z nevzdělanosti, kdyby námi byly poskytany, jiná jest otázka a snad nehrubě potřebná. Nebo přirozeno jest lidské mysli v krásných věcech se kochati, v meze vedenu, souměrností jímánu býti, pravdu a hodnotu věcí po spořádanosti rozsuzovati, kterou čím snadněji chápe, tím hbitěji k ní klone. Již pak spořádanosti okušení barbarům aby bylo podáno, tyto právě naše věci že nejsou nepříhodny, věc sama počíná dodávati víry.

Naděje jest ze samé povahy lidské přirozenosti.

5. Když r. 1642. Leydenem v Nizozemích událo se jíti i mezi jinými přeznamenitými muži navstíviti p. Jakuba Golia, professora mathematiky a jazyků východních, ukazoval mi bratrem svým, Petrem Goliem, (kterého tehdáž tomu bylo devět let do Asie byl poslal příčinou jazyků na východě) daný v Alepě v Syrii list, kterýmž díky vzdávaje za poslání sobě Komenského brány jazyků oznamoval, že jím byvši na arabsko přeložena na tak velmi se Mahodamenům zalíbila, že již mezi sebou o práce se podělili, aby ji do turecké, perské, mongolské přeložili řeči; kdež dodal, že po více ještě spisech téhože spisovatele nebo podobného slohu pátrají. Muž přešlechetný vida, že žasnu, pronesl toto: Vidíš, Komenský, jak šťastně tobě brána tvá ku národům otvírá bránu! Nevěděl jsem tehdá co říci aniž posavad, leč ona slova Davidova: Ne nám hospodine, než jménu svému dej česť.

kterou potvrzuje schválení u Mahomedanův onehdejší brány jazyků

6. To proto obnovuji, aby patrno bylo, že my ne nepřípadně odtud naději sobě o dobrém zdaru děláme neb aspoň ji také odtud tvrdíme o tom, že tak bude lze nevzdělané národy kterékoli navnaditi a ke snahám

Mohly-li pak začátečky harmonie vábiti, počne harmonie sama?

o všelidskou vzdělanosť přivábiti; a to tím více již, čím spořádanějším začíná toto býti nad ony prvé počátky. Já pak nemíním chváliti oněch svých věcí dřívějších nebo těchto poslednějších, když jejich užitek ohlašuji; než ohlédám se na idee myslí pojaté a již tak kterakkoli vyjádřené; po kterých abychom upravovali dokonale všecko, třeba bude společných prací mužův učených. O čemž ihned.

Bude-li ujato nedorozumění při jazycích, naděje jest, že lze bude také při myslech,

7. Ale však i jiného něčeho mimo vyšlechtění mravův a jazyků přichází nám zde ohledávati, jmenovitě, zdali bychom touto cestou, která již ne nelíbiti se počala, mohli v nějakou mezi sebou plnější jednomyslnosť uvedeni býti; jelikož jest na jevě, že my právě tak myslemi se dělíme jakož jazyky, (t. j. že není mezi smrtelníky nižádné pravé o věcech jednomyslnosti, odkud nesouhlasnosť volí, snah, vášní.) Rozptýleni jsme totiž z Babylona a Babylon svůj vzal s sebou kde kdo, který také v divy jsme rozmnožili. Vím sice, kdyby léku neduhu hledáno bylo rovného, že jinde ho třeba hledati, i ten že bude čímsi působnějším, než může býti obcování sobě jazykem. Proto však přece ze změtení jazyků nevznikly-li, alespoň že se rozmnožily zmatky mínění a volí; naděje jest, bude-li ujato nedorozumění při jazycích, že ho též bude lze uskrovniti při myslech. Aniž může býti jiného prostředku vykořeniti nedorozumění, kteroukoli cestou by toho hledáno bylo, než jest jazyk, protože jiného mezi sebou vykladače nemají mysli naše.

proto že slova s věcmi ve shodu uvedená také mysli ke shodě připraviti mohou

8. Poněvadž tedy přítomná jazyků metoda tak slova v přehledy uvádí, že spolu uvádějí se věci samy, i poněvadž působí, že tudy slovům v témže smyslu 2) bývá vyrozumíváno: kdokoli projde tyto metodické knížky příčinou jazyka, nebude moci spolu spořádanosti věcí ani neviděti ani nemakati. A poněvadž mysl lidská spořádaně jsouc učiněna ve spořádaností se kochá; duchové mnohých nebudou moci se nezapojiti lepšími o věcech úsudky než

při obecné jazykův a domněnek směsici. Naposledy koncuje-li samozření rozepře, jest-li pak všeliký dobrý, zprávný, světlý věci výměr průkazem; v pravdě metoda tato příhodna bude čímsi znamenitým přispívati k umenšení nedorozumění, když provádějíc všeliké jazykův a věcí žáky ku bytným věcí a slov povahám dává vše jako živými smysly pozorovati. Což pak? Pravda ničeho nemá třeba, než aby jasně byla ukázána, ukázána jasně jsouc i snadně bývá chápána i připouštěna dobrovolně i obhajována sama sebou. Ne že bych se domýšlel (to mysliti bylo by zpozdilo), že pravda všech věcí těmi knížkami jest ukázána, než mnohých, které za úvod odbývati mohou k věcem hojnějším a větším.

Vrchem vzdělání národů šíření pravého náboženství.

9. Když pak tak se radíme o napomožení vzdělání národův a možná-li vespolnému dorozumění, co zbraňuje také vyššího něco naposledy žádostem vytknouti? Jistě kdo po stupních vystupuje, také k vrchu prohlédává a snažívá se možná-li, aby ho dosáhl. Když tedy nejvyšším nevzdělanosti jesti stupněm svrchovaného svého dobra, **boha** a k němu **cesty** nepovědomu býti přijde za nejvyšší také při vzdělání myslí stupeň pokládati, znáti pravého boha i způsob pravý jeho pocty. A proto hledáme-li těmi snažnostmi vzdělání národů nevzdělaných napomáhati, toho spolu hledejme, aby blesk pravého náboženství zaskvěl se těm, kteří mrákotami pověr jsou přikvačeni, t. j. aby světlo světa, Kristus stal se světlem pohanův a spasením božím až do končin země. Nebo to jest vůle boží (Isai. XLIX 6), kteréž napomáhati zavázáni jsme všickni.

Umění jazyků vlastně k tomu sluší naměřovati.

10. Že pak k tomu vlastně sluší naměřovati umění jazykův, ukazuje Kristus, když apoštolům vyjíti a mezi pohany evangelium hlásati kázav opatřil je darem jazyků působením ducha sv. zázračně v nich vzbuzeným. Nyní sice zázračně nebýváme vystrojováni známost jazyků,

avšak když práce v to vkročí; aniž pak jinde než v církvi své mezi křesťany zachovává Kristus rozumné jazyků studium (nebo Židům, Turkům i jiným nevěřícím národům neznáma jsou studia filologická), ne za jiným beze vší pochyby úmyslem, než **abychom jisti byli, že na tu cestu, kterou duch Kristův jednou ku šíření evangelia ukázal, vždycky jest nastupovati, i že tento tak znamenitý dar boží nikdy nikam více směřovati nemá než ku velebení slávy boží.**

Jak účinno jest hlásati evangelium národům jejich jazyky. svědectví Acostovo.

11. **Působna** pak **vždy při tom jest moc boží, když jazyky národů Kristovo zvučí evangelium.** O čemž krásné místo z Josefa Acosty (ze knihy IV. **o způsobení spásy Indů de procuranda Indorum salute** ze hlavy VI. 3) líbí se připsati: **Spasení pohanů záleží na slově božím** (praví), **které když lidi docházeti nemůže, leč hlasy lidskými donášeno bývá; těch kdo nechápe, nikdy nepocítí moci slova božího** atd. **Tedy zažžen-li kdo horlivostí o spásu národův indských, ten ať opravdově u sebe tomu uvěří, že nic přeznamenitého není se nadíti, leč zajde přední i neunavná péče o vzdělání řeči. Mně alespoň často i dlouho o tom přemyšlejícímu, kterak by bylo spasení Indů spůsobiti, nic vhodnějšího, nic jistšího nepřicházívalo na mysl, než aby lidé hodní a dobropočestní péče o indskou řeč se podjali, cvik velmi důkladný v ní měli i hojnosti k mluvení sobě dobývali jakož uměním tak cvičením ustavičným. Nebo mám o tom přesvědčení veliké, že tak o nedlouho evangelium Kristovo k jejich myslem pronikne a moc svou prokáže** atd. **Aniž pak jinou cestou ostatní svět k milosti Kristově přichází než slova božího snažným i pilným hlasáním** atd. **A vidáme, že Indové, došli-li jazyka svého povědomého kazatele některého, velice pozorně poslouchají, pře-**

NB.

NB.

velmi ve výmluvnosti se kochají, samým řečňujícího nadšením že zachvacováni bývají, a že ústa otvírajíce upřenýma očima na něm tkvějí a lpějí. Což když já jsem na kázáních Jezuitů znamenal, tak velice jímán jsem býval novou na Indy pozorností a rozkoší, že radostí jsem jásal udělav sobě převelikou o spáse jejich naději, kdybychom jen měli několik výmluvných buď Pavlův buď Apollinův. Aniž se ovšem přetvářeli, kterak dojímáni bývali, když druh ke druhu se obrátivše říkali: Nikdy že nemyslili, aby zákon Kristův takovým byl. Jinní: že tímto otcem srdce samo bylo mu rozrýváno, když slova o bohu vedl. To ten.

NB.

Že hibernská brána jazyků za tím účelem psána svědkem Scioppius

12. Líbí se pak znamenitě, že ku nalezení prvé oné hibernské brány jazyků prvou příčinou byla žádosť šířiti mezi barbary náboženství křesťanské, což vysvědčuje Kašpar Scioppius ve předmluvě na Mercuria čtyrjazyčného (tak nazývá onu bránu) v Basilei vydaného ku čtenáři slovy těmito: Wilém Bateus z rytířského řádu v Irsku rodilý, muž sice středmě učený, avšak přeznamenitou cností, neúhonností a zbožností patrný, vtipu pak bystrostí a nálezům šťastností podivuhodný, usoudil z nesmírné lásky a horlivostí ku křesťanskému náboženství i z horoucnosti a snažnosti je mezi barbary a to obzvláště po amerických šířiti říších způsob sobě vymysliti, po kterém by kazatelé víry křesťanské přiučovali se mnohým jazykům barbarským, latinskému pak národové barbarští rychleji i s menší prací. Když tedy z latinského slovníku byl vypsal slov všedních a základních i závažných asi do pěti tisíc, spořádal je ve dvanácte centurií s nesmírnou svou a některých přátel prací (mezi kterými byl bratr jeho Jan

Bateus, ctností a učeností znamenitý, a jistý vzácné zprávnosti kněz p. Štěpan Hibernus) atd.

Tedy i metodu jazyků nejnovější na to oddávati sluší

13. Zavírám. Bylo-li znamením zbožnosti, že ze žádosti rozšířiti nabożenství křesťanské ku barbarům vyhledati způsobu snazšího ke snadnějšímu jazykům se přiučování, budiž také povinností zbožnosti chtíti k témuž oddané míti tyto nálezy trochu lepší (pomoci totiž k ještě lahodnějšímu a plnějšímu i platnějšímu jazykům vyučování a se učení). Vyslyš nás Kriste!

Hlava XXVIII.

Soudův učencův o metodě jazyků nejnovější proč a jakých se vyhledává.

Že zde koná čeho hledal spisovatel

A to jest nejnovější ona metoda, kterou z didaktických základů mocně vydobyti, příkladem jazyka latinského skutečně prokázati i k jiným nadto všelikterakým studiím s velikým prospěchem upraviti úmysl byl, jakož jsme samým knihy této průčelím ohlásili. Již zdali takou jest nebo se zdáti může, sluší mně, muži učení, učených vašich soudů pohledávati. Nebo nepokusím se sám o něčem vypovídati, když plzkosť soudu nás smrtelníků ta jest, že nás netoliko naše důvody než i smysly samy ledakdy klamou. Přemyšlování zajisté [lidí] smrtelných jsou bídna a nebezpečni důmyslové naši. (Moudrosť IX. 14.)

Apologie, zdá-li se, že o přílišné věci se pokusil. Chtěl prospěti

2. Budu-li se zdáti, že přílišné jsem na sebe vzal věci osvobodiv sobě o tak velikých věcech tolik rozkládati, nebudu míti co jiného za omluvu předestříti, nežli že jsem chtěl prospěti a léku pohlédati obecným steskům do zamotanosti metody. To kdožby tupil? Všakté při obecném požáru dovoleno ledakomu o obecné dobré snažnému vědérko vody přinésti, kterou by jakkoli maličký plamen ohně zhasl, anobrž mu i volno ukázati, domnívá-li se, že tolik vidí vody a tolik vědérek, a že

tolik napomíná rukou, kolik by postačovalo uhasiti požár všechen. Já tedy kdybych jiného nemohl, aspoň mněl jsem, že to mohu, jiné totiž napomínati, kteří v pravdě větší a lepší věci mohou, kdyby věděli, že mohou, i rozuměli způsobu, kterak vynakládati své síly. Pak i proto, že Cicero napsal: že nejznamenitější kormidelníci ve velikých bouřkách poučováni bývají až i plaviteli; kdož ve zlé by vyložil, kdyby při tak náramných vědy vichřicích ledakdo i nižšího řádu osmělil se něco připomenouti, co sobě důvěřuje, že může užitečně připomenouti.

Učených mužů soudů veřejných proč se vyhledává

3. Aniž však proto vynímám se z posuzování; spíše jich opravdově a to opravdových a přísných veřejným osvědčením pohledávám od mužův učených. Předně, přimísil-li se snad jaký taký omyl v tato zde úsilí naše, kterými snažíme se prospěti, abychom o něm záhy, prve než vydání se opětovati budou, zpraveni býti mohli. *1.* Pak, dobro-li toto i prospěšno školám křesťanským, aby to, muži moudří, veřejným vaším svědectvím raději známo bylo, než aby po soukromné zvůli ta neb ona škola změnu připouštěla. *2.* Jelikož tolikery ony změny mrzuty jsou a roztržitosť plodí, aniž bych si přál, aby které připouštěny byly, leč by usouzeny byly obecným snesením. Naposledy, budou-li schváleny rady tyto veřejným moudrých mužů soudem, aby také potkaly se s pomocí veřejnou na lepší této metody vypravení a zdokonalení toho, čeho se žádá k její dokonalosti. *3.* A mám naději, že i tím bude toho lze dosíci, aby metoda tato nesloula mou ani někoho vůbec, (marnosť tuto odmítám), než aby procházela jmenem metody obecné čili **nejnovější**, (který název že z úmysla jsem vyvolil, řekl jsem ve hlavě IX.) Budiž pak mi volno na ochranu své žádosti zde uvésti přeprospěšnou radu moudrého muže Kašpara Stresona, kterou vložil do předmluvy k technologii bohoslovecké těmito slovy: „Zhola protivna a neužitečna jesti cesta ona posud vůbec ušlapovaná, kterou jeden nebo

Spisovatel nepřeje sobě, aby metoda tato jeho byla nazvána jeho nebo něčí, nýbrž obecnou

málo kteří, dosáhnouce metody svému mozku slibné, věc ihned ke skutku vedou a světu cpají ke všeobecné potřebě, co jim toliko se zalíbilo. Odkudž i potom se stává, když nesmírné na dílo vynaložili práce, že jiní jejich práce zavrhnouce přece své v téže věci nové podávají práce, ježto sic, kdyby se byla zalíbila metoda, byli by po nich raději postoupili na dovedenou ku konci toho, co ujato bylo. Odtud den po dni vzrůstá knih se množení a z toho zmatek studií, ze kterého také nedokonalost studujících.“ To pak při zpravování této věci zdá se mi chvalnou cestou býti, aby někdo jediný své soukromné o tom mínění jiným všem anebo mnohým předestřel na posouzenou, opravenou, zdokonalenou a pozměněnou způsobem kterýmkoliv, aby tak někdy jednou aspoň metoda jakási všemi přehlédnutá, napravená a prací sboru zdokonalená s jakousi úchvalou obrána i puštěna býti mohla, jsouc Argovýma, jako říkají, očima s dostatek posouzena a ohledána, Briareovi v ruce s tím šťastnějším zdarem, který by co den novými počinky nebyl přerušován, alebrž naposledy až ku dokonalosti doplněn pracemi přívrženců odevšad dále vedenými.

Proč toto obšírněji psáno

4. Čtěte tedy tyto naše věci, muži výborní, a zpytujte, ač se snad zdají obdloužnými. Nezalibuji se sobě tím, že jsem obšírně psal; chtěl bych raději, kdybych mohl, jedním slovem ukázati než hojnějšími vypravovati, co smýšlím. Než nemohl jsem přeskočiti boží meze nám položené, třeba mi bylo přivzíti vykladače myšlenek, řeč totiž. A mě tak způsobila příroda, že v žádné věci, kterou sobě na práci beru, nelíbí se mi býti nedbalým. Mám zalíbení všeho prohledávati a ohledávati, kdyby snad zde, kdyby tam a onde dobré jakési vězelo vyšetřeníčko.

A bývá-li vystiženo, líbí se spolu jiným je ukázati, aby uváženo bylo; kteréž nebývá-li právě takým, dobrým a prospěšným shledáváno, ztráta jest lehčejší. Když tedy umění lidi vzdělávati není mi čímsi povrchním než jedním z přehlubokých tajemství věcí a blaha našeho, nemohl jsem povrchním býti je vystíhaje.

NB.

5. Obzvláště že jsem vypisuje rozmanitý metody jazyků nejnovější (také dříve plného jí zpořízení) prospěch tak obšírným byl (od hlavy XVIII. do XXVII.); prosbou to od sebe odvracím, že bych v tom vinen byl ješitností. Nechtěl jsem svých věcí chváliti než k ohledávání toho odevšad až i tak příčiny dáti i vzbuditi úsilí společná a žádosti, kterak by zde, onde, tam něco lépe býti mohlo věcem našim. Aniž bude-li to dobro, moje bude, nýbrž společno, společným napomáhající potřebám. Nedokonalosť toliko, která ustanoveným ideám tužeb vrovnati se nedopustila, budiž mou. A tak nechať zajde sláva má, jen ať nezajde, co samo sebou dobrého jest do věcí naměřených na přísporu obecného dobra.

obzvláště o prospěšnosti metody nejnovější

6. Obzvláště ohledejte těchto našich věcí, prosím, vy mistři metody, kteří darem vládnete zřetelně učiti, zdali tak naskrze prospíváme k lepšímu i ku prospívání jiným pravé ukazujeme-li cesty. Já pak chtěl je ukázati. Neuměl-li jsem, vy ukažte jednak má poblouzení, jednak cestu lepší buď ovšem anebo na díle. I nejmenších věcí nalézti způsob jistý není čímsi nejmenším. Tedy i při menších věcech neopouštějme sebe vespolek činiti okatějšími. A tehdáž o nás blažených, budeme-li moci i při těchto věcech po tolika bludech přece jednou nalézti i jiným ukázati cestu, po které by se nebloudilo.

Kteří lépe prohlédají, aby lepší věci ukazovali, prosí se.

7. Ty pak, kteří na cvičení mládeže zvláště v latinských naukách svou oddali práci, snažně prosím, aby za hodné měli to zpytovati ne tak holým vyšetřováním jako spíše praxí. Poněvadž pak metoda naše na prácech zakládá se všecka, (i v tom slibuje sobě vítězoslavu, ve hlavě XVIII. §. 19.), nebude

Metoda tato co může, praxí sluší toho pokusiti

lze lépe toho postihnouti než praxí, co dobrého při ní jest. Kde tedy svědectví věcí třeba, tam nepostačí ni slova ni myšlení (soudu unáhleného). Dornavius naříká sobě, že někteří tak velmi tuze zachovávají způsob vyučovací jednou ujatý, ač nevhodný, jako by pak se odpřisáhli mládeži prospívati. Ba i osmělují se někteří říkati: My před lety požřeli jsme ony obtížnosti, nechať je i naši požří. Ale na ty nechať přísluší ono propovědění Ovidovo: klamati věřící mládež není pracnou slavou. Omluveně arciť hřeší chlapci, když nedbale se učí, nehrubě prospívají, ze školy jako od stoupy chvátají; neomluveně my, když je ze hry vážnými zapájeti věcmi zanedbáváme, že to lze dělati, již ne nepovědomi toho jsouce. Oni pak ubozí vymývají ne svou než učitelů vinu, když se s nimi natloukáno bývá. Nám však má se ozývati toto povědění apoštolské: Kdo umí dobře činiti a nečiní, hříchť má. (Jak. IV. 17.) A onen hlas boží: Před slepým nepoložíš úrazu, ale báti se budeš boha svého (3. Mojž. XIX. 14.) I naposledy zanedbáváme-li vědomě i chtivě toho, ce lepšího ukázal nám bůh, nechať nás děsí tento nebeský blesk: Zlořečený ten, kdož dělá dílo hospodinovo lstivě (Jerem. XLVIII. 10.)

Mrzoutní pohrdatelé nových nálezů hřeší proti mládeži, ba i proti bohu samému.

8. Nepohledávám toliko posudků, také přispění se dovolávám. Neb udělal jsem (v tom, co zdálo se, že k nápravě metody přísluší) ne to, čemu jsem chtěl, než to, co jsem mohl; mohl jsem pak, co zatím dal bůh. On však nedává jednomu všeho, více chová mnoha lidem, protože všem a vždy a po stupních rád dává, aby i on vždy měl co hledajícím dávati a nám nikdy se nedostávalo, z čeho bychom vděčni byli. Tedy osvědčuji se, na obecný prospěch vynakládejme práci, na učená nastupovati přemyšlování, ať věří každý učenec, že adamantovým zavázán jest úvazem. K nálezům snadno přidávati, kdyby k tomu pilnosť byla; než i snadno nálezy ztratiti, kdyby nedbalosť přistoupila. Kdokoli tedy jsi ducha Bese-

Třeba pomoci mnoha mužů na zdokonalení metody nejnovější.

leechova neb Aholiabova, neliknujž se čím tím přispěti. Na moudrého sluší pořádati, pravil Aristoteles. Vy tedy kteří jste moudři, aby vedle nás rozumnými mohli býti ti, které vedením našim ke světlu věcí a řádu provedeny chce míti bůh, toho konati pomáhejte, aby cesta světla a studií býti mohla co nejspořádanější. *Τεχνὴ τεχνῶν* (napsal právě Nazianzenus) *ἄνθρωπον ἄγειν τὸ πολυτροπώτατον καὶ τὸ ποικιλώτατον τῶν ζώων.* Umění nad umění člověka vésti, nejmistrnějšího a nejvrtkavějšího všech tvorů 1.) Ó boha-dle, vy, mistři vtipů, snášejte pomoc, abychom toto umění nad umění měli náležitě zpraveno! aniž abychom byli nešťastnějšími nebo zpozdilejšími nad ty, kteří umění, zvířata krotiti vedou a bystře konají. Pilnosti nic neprůchodno, více nad to vždy jest jí přístupno.

protože dílo lidi cvičiti jest uměním nad umění

9. Mezi záhubami vědy Maturinus pokládá řevnění učenců, že každý druhých chtěje se ukázati okatějším zvyk mají jiných nálezky a vyšetření ztenčovati, své pak věci příliš roztrubovati. Tehdáž teprve zdají se sobě blaženými (praví), když množstvíkráte byli cpali: Toto prvý jsem nalezl. V tomto díle mě předešli, v jiném podešli atd. I ukazuje potom lepší učených řevnivostí prospěch slovy těmito: Na to vědecké hádky i vynalezeny i zavedený i propůjčeny jsou, aby to co kdo samojediny nehrubě případně vynalezl, opravilo bystré a zevrubné zpytování druhých, kteří by na onu práci pozor svůj obrátili, a tak by cizím tímto a abych tak řekl, nastraženým zkoumáním věc šíře a hojněji se propravovala a rozcházela. Jako co vídáme při hře v míč se díti, přihodí-li se něco, proč prvému uchází, že druhým lapán bývá; tak kdo ve vědě něco předloží, kde zdá se, že nehrubě dobře (což lidská jest nedostatečnost) v cíl bije, nechať jiným jest napravován a pravda jemněji broušena hádkou atd. To on.

Řevnivosti mezi učenci jaké se schvalují.

a kterak sluší je zde připomínati

10. Vytasil jsem se se spisovatelem tímto, líbí-li se i zde ze řevnivosti se potýkati, aby věděli, že toho zhajováno není těm, kterým se to zdá ku prospěchu býti, jen ať věc ta směřuje na rozhojnění užitku obecného, nikoli na zlehčování jiných. My v pravdě tomu chceme, aby živé duši uchvácena nebyla sláva nálezu nebo jiného nad to nálezu. Palma všem jest přístupna, ať ji uchvátne, kdokoli může. Ač bude-li kdo chtíti a moci veškero nové dílo sestroje všecky věci ze základu lépe zpraviti, prosím, ať se o to pokusí, ať to vykoná zdárně, ať naše na zmar jde jméno. Opravdově toho si přejeme, protože ničeho si nepřejeme, než aby o mládež co nejlépe bylo se postaráno.

Na zdokonalení metody nejnovější přemnohých mužů posud vyhledává se snažnosti.

11. Než nikdo snad nebude tak ctižádostiv, aby chtěl sám vidín býti, že zde všecko vykonal, jiným ničeho neostavil, co by též prospěšně konali, jelikož navržený lepší metody stroj tak náramný jest, že tisícerých ještě vyhledává očí a rukou prve než plné bude moci dosáhnouti dokonalosti. Dali jsme sic ukázku metody nejnovější při latinských věcech a dali jsme ji zprávnou, pokud jsme zatím mohli. Než shledáváme, že právě tato ukázka v skutku o mnohé ještě hony vzdálena jest od dokonalosti žádostivé, že komukoli by se zlíbilo nedokonalého ledaco zdokonalovati, ke broušení vtipu valný před sebou má obor. Potom pak bude-li toto při latinských věcech právě zpraveno, třeba bude spolu chvály a práce třeba, aby studia řeckého, hebrejského i ostatních jazyků kterýchkoliv uvedena byla k témuže způsobu líbeznosti. Což pak již v realných studiích? bez kterých, leč napraveny budou, nikdy škol nebude lze osvoboditi všech neduhů jejich. Kdož upraví osnovy umění, filosofie, lékařství, bohosloví po oněch žádostivých způsobech (ideách) snadnosti? My sice myslíme v realných věcech hned po těchto filologických dáti ukázku lepší metody, b r á n u v ě c í, avšak jak skrovnou bude veškeré žádosti částkou? A kdo naposledy zpraví všeobecný výbor (*repertorium* ze spisovatelů všelikých).

Na učence přísluší nad mateřskou také bdíti řečí

12. Nadto prositi náleží muže učené všelikých národů zvláště o to, aby mateřských jazyků sami tak v pohrdání neměli, až by za nehodné soudili něco práce na jejich vybroušení vynaložiti. O čemž nepromluvím svými slovy, než velmi učeného Dornavia. Ten v Ulyssu svém školském stíhaje bludy škol a vytýkaje, že cvičení latinsko-mateřská i zase mateřsko-latinská příliš ospale všude vedena bývají, dorývá na samé literního umění učitele těmito slovy: Hanebná jesti to nedbalosť, za kterou my znak rozhoštěni jsouce zdáme se, jako bychom se toho schválně vystříhali, aby vlasti naší nikdy nemohlo se cti dostati ze vzdělávání mateřského jazyka, který že by hanoben býti měl, nikterak nedomýšlí se pán nad Turky. Protože slibují-li něco svatosvatě, jímají se řeči turecké; chtějí-li klamati, rokují s vyslanci jazykem cizím; jakoby pak Ciceronova slovutnosť k nám o tolik století později prošla, proto že cizí řečí po slávě se honil a ne raději, proto že latinskou t. j. mateřskou, vyšlechtil ozdobnosťmi jak mohl všelikými. Rovněž patrno našemu věku, že prosluli František Petrarca, Actius Sincerus, Petr Bembus, jiní po vší Italii, ne tak vzděláváním jazyka latinského (ani o tu zásluhu nesluší jich nikterak oloupiti), jako zvláště tou příčinou, že vlaské řeči ne méně dodali ozdoby. 3)

Nechvalno vně býti Argy, doma krty,

13. Avšak ovšem potupno, že chceme jinde býti Argy, doma krty, že pohříchu v latinských, řeckých, arabských atd. věcech chceme odbývati za kritiky, doma pak svým nerozuměti, buď že by kdo na vyjmenování věcí, buď že na platnosť původů ve slovech, buď že na zákony vazeb v řeči se dotazoval. V skutku jesti slušno, aby mezi učenými byli, kteří by se cizím a starožitným jazykům předně oddávali na potřebné se obírání s dávnými věky a s těmi, kteří v nich slavou

moudrosti kvetli, jen ať také doma ne není svojině vůdců k moudrosti a výmluvnosti. 4) Čehož metoda jazyků nejnovější opravdově vyhledává a se dožaduje, aby muži učení cti anobrž blahu, každý své vlasti, nepomáhati nechtěli (podle navržení ve hlavě V. a ve hlavě XXI. učiněného.)

Knižky učebné sluší překládati do mateřštin

14. I ne nezlíbí-li se rada, ať také se ne nezlíbí práci na to vážiti, abychom co nejdříve míti mohli v europských jazycích předdomí, brány, síně, (latinsko-mateřské a mateřsko-latinské), prospěšno to bude. Máme pak v Europě, pokud nám známo, asi 20 jazyků nebo málo více: řecký totiž starý a nový, vlaský, španělský, francouzský, anglický, waleský (starý britský), irský, německý, flamský, dánský (čili švedský), čudský, laponský, livonský, (estonský), litevský (kuronský), polský, český, dalmatský (chorvatský), ruský a naposledy uherský. 5) Kterýkoli národ snažným se zde prokáže, touž pečí postará se i o mládež svou a vděk se učiní všem po Europě učencům, ana tak propravena bude cesta jednak těm tam do latiny, jednak těmto do řečí národních (po onom čistém parallelismu, o který se zasazujeme).

Sbory (collegia) filologické se schvalují.

15. To pak kdož usoudí, že mu to nejhlavněji praveno? Kdokoli něco může, chtíti také má. V dobrých věcech bodrosť nikomu nemůže býti zhájena. I má-li to chválu, že někdo dobře vlasti slouží, bude míti větší, že mnohým jiným spolu slouží. Poněvadž však jesti to věc nemalého úsilí (zvláště jazyk některý dosti ještě nevzdělaný, rozličně roztroušený, nevybroušený, nedostatečný v tak zprávné uvoditi meze); přáti by bylo, aby věc ta v žádném národě nebyla vedena porůznu než pilně konána sbory za ochranou a přízní veřejnou. Jakož ve Vlaších zaražen jest na zachování skvělosti vlaského jazyka ve florencké akademii sbor **la Crusca** mající po Vlaších porůznu kollegův a příznivců, mužů učených a slovutných o počtu nenepatrném. 6) A založena l. 1617.

la Crusca

v Německu hrdinným činem a se chvalou jmena jeho ku potomstvu nikdy netuchnoucí nejosvícenějšího knížete z Anhaltu **Ludvíka** řízením, společnost plodonosná die Frucht-bringende Gesellschafft, do kteréž dali se zapsati muži velmi učení a mezi nimi osvícené, anobrž již nejvznešenější osoby, vévodové, knížata, hrabata, baronové přes čtyři sta již, jakož ukazuje jejich kniha význakův a znakův nedávno na světlo dána, i jali se již rozličnými spisy veřejnými a velice důkladnými přešvarnou vésti práci o mateřský jazyk. 7.)

Die Fruchtbringende Gesellschaft.

16. Dobro by bylo pravím, v každém národě zříditi takovéto společnosti čili sbory, aby nikde nenedostávalo se těch, kteří by předsevzetí tak chvalného, **brousiti jazyky národní**, s dobrým zdarem píleli. A bylo by prospěšno zavázati je jakýmisi zákony, aby věc předse šla zdárněji; n. př. aby vyhledávati starožitnosti národa a jazyka svého, kterékoli míti nebo vypátrati lze, povinni byli všickni a jednotliví buď ze knih (za starodávna nebo nedávno) doma psaných buď ze svědectví cizinců neb ze kterýchkoli naposledy památek, potom uvoditi jazyk mateřský v zákony mluvnické, aby povaze jeho ze základů vyrozumívati zvykali ti, kteří jím promlouvají; potom hned shledávati a v pořad rozváděti všeliká svého jazyka slova, rčení, pořekadla, (adagia) a tak zprávné strojiti slovníky, aby významy slov ze samého původu se projevovaly; i aby způsob slova množiti, když toho potřeba káže, odvozováním a skládáním na jevě byl. 8) Také by bylo prospěšno, čtvrté, aby titéž byli mnohojazyčni aby, co jiní národové mají, ne nepovědomi jsouce, zdárněji své mohli napravovati věci (řevnivostí pobádáni a příklady posilováni jsouce), nebo také ku snažšímu vyhýbání nesmyslnostem, kterékoli by vzniknouti mohly z nepovědomosti jazyků neb aspoň některého jazyka sousedního. A takového způsobu jest toto u Jiřího Filipa Harsdorffera ve vyšetřování prvém §. 6. německé filologie

Zákony sboru.

(Dotýká se omylu Harsdorfferova

(l. 1646. vydané). Kdež vykládaje starodávné Němců slovo Witdod mudřec toto dodává: Však ještě trvají sledy Witdodův u Uhrův a Polanů, kteří vladaře své podnes nazývají vojvodami, tak ovšem, že z wit, nebo weit udělali weii, z dod, tod, wod a tak z Witdod weiiwod. Směšno jest Polanům (neb Uhři slova toho neznají, leč že je také svému knížeti v Sedmihradech dávati slýchají) slova jejich vlastního jakožto doma vzniklého odvozování z cizího, zatmělého, divně ztočeného kmene. Slovo woiwoda jest čiře polské, složené z woi (což jest vojna) a wodze (čes. vodím). Vyznačuje tedy hned naprosto totéž, co Němcům jejich Heer-zog, vůdce vojska. Což by rovněž viděl Harsdorffer, kdyby jednostejně polskému jako německému jazyku rozuměl. 9)

pilnosť však jeho se chválí.)

17. Nechať pak promine znamenité učený muž, že zde toto příkladem jest uvedeno. Poučovati a poučovánu býti sluší na přátelství. Rovněž ve filologických věcech jako jinde zřetel míti sluší ku pravdě, vyhýbati pak tlachům. Líbí se jinak muže toho činnosť netoliko ta, kterou prokazuje společnosti plodonosné, jejižto jesti členem, než i ta, ku kteréž nabádá druhy své krásným emblemem a veršem, ku knize napřed přidanými. Což aby nápodobně hoditi se mohlo ku povzbuzování jiných, kteří ve kterémkoliv národě ve společnosť filologickou se sejíti chtějí, líbí se mi toto zde připsati. Jest tu obraz stroje s beranem, kterým se mostnice hluboko zarážejí, tak, že se rukami mnohých lidí do výše provazy vytahuje i zase spouští; a tu dole jest napsáno:

Sic labor assiduus linguae fundamina nostrae
Firmabit, junctis sollicite manibus.

Na druhé pak straně tento přípis se čte:

Trocheus
průčelí vykladač.

Imminet torrens loquelae
Barbarae. Repagula
Obicesque congeramus,
mutuis haboribus.
Aspice, ut fistuca pendet!
ponderosa machina;
Quâ, remisso fune, pondus
pulsat alte sublicas.
Sic statuminantur urbes,
templa, pontium pedes.
Ast, ut arbor per vireta
quassa nunquam concidit,
Nî labor bipennis ictu
adurgeat frequentior:
Sic manus jungamus! Esto
sudor unus omnibus.
Magna subducenda moles:
solus hiscet Hercules.
Surget ex labore, surget
pulchra cunctis gloria. 10)

Slyštež sobě toto všickni, kdo by společným pracím pomocí přispěti mohli, kdybyste také sami ruky neodtahovali ani při díle se upotíce odbíhali. Jinak ve velikém díle nebo četném možno jest i Herkulovi klesnouti.

Věci sluší vésti společně

18. Navracím se k zákonům sboru filologického. Práce rozděliti bylo by prospěšno, aby někteří to, někteří ono vedli nezmateně, tak však, aby posuzování prací všech společno bylo. Nikdo jediný nemůže všeho, tedy rozdílní rozdílného cos ať vedou. Než poněvadž zase nikdo jediný nevidí všeho, oči ať snášejí všickni, aby viděli buď více nebo méně. 11)

tak však, aby předcházela některých důmyslnosť.

19. Avšak vždy, poněvadž všech věcí počátky vůbec od jednoho něčeho se začínají, nic nebrání třebas i o jedno se pokusiti, co by zde, onde, tam vyvedeno býti mohlo i teprve ku společnosti prací vybízeti jich více, kdyby byla čáka

úspěchu. Nebude se tedy hřešiti, kdyby třebas samotnou snažných mužů prací způsobeno to bylo, abychom třebas aspoň zatím předdomí jazyků co nejdříve zpravena měli. Nebo kdyby tak v parallelism (ve příčině nomenklatury i pravidel mluvnických) uvedeno bylo našich dvacet jazyků, přelíbeznou daly by nám podívanou, kdyžby tak i prvým pohledem prohlédnouti lze bylo, co mezi sebou společného neb od sebe rozdílného mají. Odtud by vzešla řevnivosť a snažnosť u vyrovnávání se sobě vespolek až i při plnějším vyjmenování v bráně i ušlechtilejším onom, v síni. I byl by toho ten také užitek, jest-li který tající se ještě v Europě jazyk, že by samou řevnivostí na světlo vyveden byl; i teprve jíti by se mohlo k asijským, africkým, americkým atd.

Barbarům ať přispívá pomocí láska sousedův

20. Starosť tu vzchází. Kdo barbarským jazykům tu má prokázati službu? kterým kdo rozumějí a jimi mluví, nerozumějí těmto naším radám a nemohou po nich jíti. Odp. Slepému vidomý budiž vůdcem; kulhavého ať nosí silný; za němého slovo ať vede mluviti umějící. Ubohým tedy národům, kteří nemohou svých věcí vykládati, službu tu ať prokazují sousedé, kteří mohou, Laponcům Švédové, Wallo-Britanům Angličané, Američanům s nimi obývající 12) Španělové, Belgičané, Angličané atd.; neboť učiní to sobě ke cti a budou míti odměnu u boha (Job. XXIX. 15. atd.) Naposledy mohli by příliš barbarských národů vtipnější chlapci k tomu vzati býti, kteříby návodem věcí latinskému jazyku vyučeni a o parallelismu jazyků náležitě zpraveni jsouce rozpouštěni byli za jistou nadějí, že z příčin těch vzejde zde a onde Cadmus některý, bystrý u svých vzdělanosti zakladatel.

obzvláště Američanům.

21. Zvláště pak sluší prositi ty, kteří k národům americkým i k jiným na ostrovech vzdálených přístupu povědomi jsou, aby se nelikuovali zde snažně vynakládati práci. Mnou to v pravdě pohnulo a zachvěly se útroby mé,

když onehdy u Jana Laeta o Američanech píšícího četl jsem slova tato: Mně nic divnějším se nezdálo v oněch krajinách, než že jest tolikė množstvo jazyků přerozdílných, nebo tolik jich je, kolik národů, t. j. bez čísla. I jde na mysl, že vrah lidského pokolení, který mezi oněmi národy nejmocněji panuje, tuto nesnadnosť Europanům a křesťanům zavaliti chtěl, aby ubožátek ke spasení nemohli obrátiti. (V poznámkách ku rozpravě Hug. Grotia o původu národů amerických str. 55. a 69.) I přejeme-li tedy sobě boží slávy, ďábla pak zahanbení, bratrům spasení, neoblevujme hledati léků na tak náramnou záhubu. Kdokoli pomoci poskytnouti může, poskytnouti jí neprodlévej. Slitujme se nad ubožáky, aby nad námi smiloval se bůh!

Hlava XXIX.

Vychýleni se k bohoslovcům.

Bohoslovcům sluši těmto snahám přiznivu býti

Tato zmínka o zbožném účelu při vzdělávání jazyků působí, že k vám já řeč obracím, muži zbožní, kterým také jest prospěšno snahám těmto napomáhati, ne pak překážeti. Nebo jistě máte mysliti na to, že evangelium hlásati se má všelikému tvoru pod nebem, hlásati však že nelze beze zběhlosti v jazycích. Potom i na to, že školy jsou semeništi církve, i že takové budete míti posluchače, jakých že škol dostanete, učelivé, vzděláním-li dobře vycvičených; zpurné, pakli nic; i že pán netoliko péči o ovce Petru svému poručil, alebrž i o beránky.

ani kterým způsobem překážeti.

2. Když tedy vidíte, že tímto jazyků studiem ke všeobecnému vtipu vzdělávání cesta se otvírá, a že tak nemluvňatům též ku Kristu se strojí přístup (aby odevšad hlasy provolávajících **hosianna** rozléhal se chrám boží), vystříhej se byť jen někdo s Farisey tomu odpírati.

[Zdali] k závisti naklonuje duch ten, který přebývá ve vás. (Jak. IV. 5.) Raději s Mojžíšem říkejte: O kdyby všecken lid proroci byli, a aby dal hospodin ducha svého na něho (4. Mojž. XI. 29.) Nevstupuj závisť v srdce koho z vás, o služebníci boha živého! Nebo vůdci jste jiným k lásce, která nehorlí, cti žádostiva není, svých věcí nehledá, zlého nemyslí atd. Nechtějte tedy záviděti, konají-li jiní, co konati buď nemáte kdy nebo se nelíbí nebo snad nepřišlo na mysl (nebo duch boží, kam chce, vane). Raději druh ode druha beřme příklad, aby každý kde kdo na svém místě konal, co náramně prospívá i abychom všickni víry plni jsouce (jakož Řehořova do sebe to mají slova) snažili se něčím zvučeti bohu, abychom nalezeni byli nástroji pravdy.

Stesk do předsudků některých.

3. Než zde jest příčina vychýliti se ke steskům na předsudky některých, kterými předsevzetí naše (buď toto filologické, didaktické, buď ono věcné, pansofické) stěžovati v mysl sobě vzali, jakoby pak tu nějaký obmysl byl vzdělati v skrytě sektu nevím jakou na opovržení náboženství nevím kterého, což již netoliko šeptati alebrž veřejnými spisy roztrušovati se začíná 1). Avšak v pravdě že křivda se děje nevině naší, bůh toho bude svědkem. Tak obecná jesti to věc, kterou vedeme, jako jest obecna světa příroda a samo to světlo, kterého požíváme všickni i sám všem vrozený obecný smysl. Pak-li nic, ať toho vyhledává mstitel křivd, bůh. Avšak patrno, že předsudek tento z jiného předsudku se líhne. Jako by pak nikdo nemohl procházeti za bohoslovce, lečby spolu za sektáře odbýval, nebo jakobychom nemohli, odložíce to, v čem shody není, společnou pomocí toho vésti, co obecného blaha se dotýká, nebo jakoby ten, kdo své věci z lásky jiným podává, kterým prospěti naději má, ihned úskoky naříkán býti zasluhoval.

Proti lásce nesluší hřešiti.

4. Lidskosti jest zákonem, ovšem křesťanské lásky, aby pomoci poskýtal, znamená-li kdo, že bídným věcem

bližního jaké také pomoci lze poskytnouti; zvláště kde není činiti o věc jednoho člověka nýbrž mnohých, jako v tomto předsevzetí. K á ž e l á s k a, c o b ů h k u s p a s e n í l i d s k é h o p o k o l e n í u k á z a l (t a k m l u v í d o k t o r L u b i n u s o s v é d i d a k t i c e), t o h o p o k o l e n í s m r t e l n í k ů n e z á v i d ě t i n e ž p ř e d k l á d a t i s v ě t u v e š k e r é m u. N e b o ť a ť j e s t v š e c h d o b e r p o v a h a (vede týž dále), a b y s e v š e m i b y l o s e j i m i z d ě l o v á n o, j a k o ž t o k t e r ý m i č í m h o j n ě j i a s č í m m n o ž š í m i s e b ý v á z d ě l o v á n o, t í m v í c e a h o j n ě j i p o s t a č u j í v š e m.

K těmto studiím kterak spisovatel přiveden.

5. Dopusťte, abych já zde důvěrněji s vámi mluvil, srdce křesťanská. Znají, kdo mě lépe znají, že nejsem člověkem k úskokům narozeným nebo způsobeným aniž takovým, který by spouštěje se na vtip k tomu se hnal, aby o oblehčení studií mládeži křesťanské úsilí po jiných nebo s jinými horlivě vedl, než bolestě nade svou před lety nešťastností, kterému lépe vzdělánu býti se nedostalo, a nade zhoubou vlasti i jiných křesťanských národů, ve kterých školy a se školami všeliké snahy o lepší vzdělání a o zbožnosť na zkázu jdou. Takovými věcmi nemůže-li kdo dojat býti, nechať svým oplývá smyslem; mně zdá se naprosto křesťanským čímsi býti nápravy si také přáti, hledati, a lze-li, o ni se zasazovati.

Vyučovati a vyučovánu býti má se jednostejné.

6. I zdáme-li se, že takové věci horlivěji vedeme, bude to snad upřílišením lásky; porokem lsti chtíti to stěžovati jest hřešiti proti lásce. Mírněji soudí ti, kteří se domnívají, že proto třeba středměji toto vésti, abychom se nezdáli, že příliš na sebe béřeme. Ale já velebím Krista, kterýž chtěl, abych tak prosté měl srdce, aby vyučovati a vyučovánu býti, napomínati a napomínánu býti, za učitele učitelů procházeti, bylo-li by lze v částce které a žákem žáků se stávati, pak-li bych někde prospěchu se nadál, za žádný rozdíl mnou nebylo jmíno. V pravdě raději bych chtěl vždy vyučovánu býti, ano cosi snažšího jest a bezpečnějšího; avšak přece, když také vyučovati naskýtají se příčiny, práci na to dávám, aby to za jiným účelem a způsobem jiným se nedělo, než aby nás učila

sama jasně prokázaná pravda věcí, i proto aby aneb více přistupovalo svědků o téže pravdě, aneb, vidí-li ji jiní přesněji, aby příčinu měli můj omyl ukázati.

Po jiných vůdcích jíti jak úzkostlivě se snažil

7. Sic hned s počátku těchto snah jak úzkostlivě jsem hledal vůdců, po kterých bych šel, svědky jsou mi, kteříkoli toho byli svědomi. 2) Nebo ve vyhnanství se dostav a ku školským zaměstknáním jsa zase puzen jak mile jsem zvěděl, že Ratich ještě jest na živě, několikráte dav k němu list zapřisáhal jsem ho všemi svatými, aby déle nadějí našich na nejistotách nezavěšoval a cesty metody pravé jím tak znamenitě (jakož pověsť šla) vyšetřené ukázal; avšak hluchému zpívána písnička. Po

Ratich své věci sobě příliš těsně chovající.

třech letech poznal jsem mlčení toho příčiny z listu ke mně prošlého ode ctihodného starce Jiřího Winklera, pastýře církve v Goldbergu slezském a dohlédače sousedných církví, který dostav brány jazyků tehdáž v nové vydané a po ostatních spisech našich pátraje mezi jiným

Jiří Winkler.

toto psal: D o s t i o k á z a l e s c h v a l o v á n í m e t o d y R a t i c h o v y r o z h l á š e n é p. p. H e l v i c h e m a J u n g i e m j a k é n a d ě j e n e v z b u d i l o u m n o h ý c h? A l e d o b r ý o n e n R a t i c h s k r ý v á s e a s k r y t ý m o s t a n e. M. M o s e r, š k o l y n a š í k o l l e g a p r v ý, b y l j e h o h o s t e m z a n a d ě j í, ž e u l o v í p r a v ý m e t o d y j e h o z á k l a d; a v š a k t a k j e j p r o p u s t i l, ž e n i č e h o z a s e n e o d n e s l k r o m ě m á l o n ě č e h o, c o b y s t r o s t í v t i p u s v é h o u c h v á t i l. P r a v í, ž e ž i v é d u š i s v ý c h v ě c í n e s v ě ř í, l e č b u d o u v y k o u p e n y v e l i k o u n á d h e r o u i v e l i k ý m i n á k l a d y k r á l e n ě k t e r é h o, i l e č m u ž i u č e n í, k t e r é b y p ř i p u s t i t i c h t ě l, s e z a v á ž í h á j i t i m e t o d y t é t o. A l e z d a - l i t a k K r i s t u s, p r o r o c i, a p o š t o l é? P r a v ě j i t e d y ž e t y d ě l á š, s o u d í v š i c k n i d o b ř í, j e n ž b e z v y z v á n í a b e z e z á v i s t i v o s t i, p o u h o u o z b o ž n o s ť h o r l i v o s t í z a ž ž e n j s a, s v é v ě c i s á m o d s e b e s k ý t á š v š e m, n a t o m p o u z e p ř e s t á v a j e, ž e v i d í š, a n d o k o n c e n e z m a ř í š p r á c e v e v ě c i d o b r ý m l i d e m t a k v d ě č n é. V e ď t o t e d y

dále, můj Komenský, jako jsi začal; neodtahuj, prosím, ruky. Najdeš, kteří tobě nakloněni budou, kteří se za tebe modliti, díky tobě vzdávati a tebe hodným souditi budou odměny přeštědré, kteréž nedá-li tobě svět, přece uštědří bůh. Jsem nyní z milosti boží v letech 66 a přece ještě žádostiv jsem se učiti i mládeži outlé a vnukům svým dobrého žádati. Viděl jsem mnohých spisy didaktické, avšak neviděl jsem metodě přirozené případnějších nad tu, kterou psána jest brána a mluvnice tvá atd. Jistě toho nenebude, aby se nynější a potomní věk nepodivoval tomu, že věci toliké snadnosti a líbeznosti (vědy a umy) za tak pracné a ukryté jindy jmíny byly atd. To on bohoslovec stařec, při mladším bohoslovci snah těch ne neschvalující (l. 1632 11. září). A takovýchto soudů prošlo od mnohých mužů i z rozdílných vyznání.

Jana Valentina Andreae-a chvalený návod.

8. Poněvadž jsem pak již dříve dobrým osudem připadl na některé zlaté spisy muže velice slovútného a kterého nikdy bez pochvaly jmenovati nesluší p. Jana Valentina Andreae-a (tehdáž ve vévodství Wittembergském církve kalvinské pastýře, a sousedních dohlédače, nyní kazatele na dvoře Wittembergském a superintendenta vrchního) i viděl jsem, že v nich, husté lidského života omyly divným zdarem na světlo se vyvodí; dav k němu list (l. 1628) hledél jsem zvěděti, kteraké svaté úsilí při tom by bylo, nabádal jsem ku stíhání na světlo již vyvlečených nemotorností a prosil, aby nepohrdal mne mezi svými podivovateli, žáky, syny počítati. Odpověděl laskavě, že přeobtížno jest, aby on vyslouživ k novým vyzýván byl ranám, že síly jeho zmožené sotva již dostačují opatrovati ovečky jeho atd.; avšak přece přidal: Odstup to však, abych toho litoval, že té věci jsem se podjal, aneb tím se styděl, anobrž uloženo jest, na ni dále šediny mé vynakládati a tak v zbožné

práci zemříti. A za tou příčinou milerád tě v přátelství přijímám, kdybys, jako píšeš, všeliké stranosti a hašteřivosti vzdálen jsa **jediné pravdě** i věřil i povoloval i křesťanskou **svobodu** za svazkem **lásky** pěstoval. V kalvin. Wirtenbergu 4. září 1628.

i to opětnými prosbami.

9. Odepsal jsem svým a přátel tří jmenem, že se rmoutíme, an slyšíme, že on, o kterémž jsme se domnívali, že v síle věku stojí, naříká, že síly jsou zmoženy a na odpočinek pomýšlí, že přece prosíme, aby ze zápasiště neodcházel, leč by připravil, kteří by po něm nastoupili; že věk toužeji doléhající nepřekáží, aby starý vůdce nových nevycvičil zápasníků a tím důkladnějšího čeho si bývá očekáváno od soudu vyspělejšího, že čím méně bude se závisti obávati, které prvé nejhlavněji pokusy vydány bývají atd.

Poslední jeho odpověd.

10. Poslední odpověď muže přeznamenitého byla l. 1629 16. září těmito slovy: List, který jsi, 20. července odeslal, muži vážený a přeslovútný, příteli, kteréhož převelmi ctíti sluší, náležitě mne došel, v kterém i lásku ke mně i snahu o nápravu dále vedeš, v čemž obém mne máš druhem a to velice důvěrným. Dejž bůh, aby tato naše jednomyslnosť skormoucené církvi na dobré vyšla a ukojila mou naději podrůstáním lidí snažných o věc křesťanskou, prvé než z jeviště ustoupím. Sic že při vystíhání křesťanské společnosti (o jejížto totiž obraz a zákony byl se zdělil) nejhlavněji vázneš, neopustím tvých velice počestných žádostí pomocí svou. Nerci-li jsem nepsal vzoru (idey) než ani plné historie. Bylo nás několik, a to mužů veliké slovútnosti, kteří jsme se po mámení marné pověsti (o růžovém bratrstvu 3) na to spolčili asi tomu osm let a mnoho jich bylo pohotově, když nás zašly rozbroje německé a bez mála rozehnaly. Nejedni v lepší vlast odňati

bývše, nás opustili, jiní z toho truchlili, jiní se ve zmatky míšeli, někteří ovšem pouštěli, já plachty svínal. Málo nás pozůstává, kteří více dychtíme po blaženém se s tělem rozdělení než abychom stačili vyčistiti stáj Augiovu. Tedy desky z rozbitin svých vám dáváme shledávati a líbí-li se látati, dosti blaženi jsouce, neminuli-li jsme se dokonce s velikými činy. Tím se těšili, kteří nové země blouzeními svými (NB.) otevřeli těm, kteří po nich strojí se plaviti plavbou šťastnější. Cílem bylo Krista na jeho místo vsaditi, až by modly napořád vypuzeny byly ať náboženské ať vědecké. Avšak sám se svým časem na něj uvede aniž snad raději od nás chtěl práce než na onen čas chrámu od Davida. Že Němce toliko my Němci jsme vybírali, zvolný byl zákon a již tehdáž změněný. Dobrá věc všecky národy připouští za společníky, obzvláště ty, které křesťanské vyhnanství přízní. Jímejte se tedy rady naší a veďte věc snažně, ant i my Vám tleskáme atd. Pana Ursina, p. Stadia, p. Jonstona pozdravuji a Vás Kristu pánu zbožnými modlitbami odevzdávám. Buď zdrav a miluj mne.

Proč se toto vkládá.

11. Proč jsem chtěl, aby toto vsuto bylo na místě tomto, snadno srozumějí ti, kterým na tom záležeti bude a kteří k tomu příčinu dali. Nehledám sobě záštit než nevině, a aby dobří muži přestali hřešiti proti lásce. Právě Erasmus někde. Nepříslušno jest na bohoslovce, aby něco rozbrojně vedl, jejichžto soud má býti velmi vážným. Já proto k živé duši nenávisti nemám aniž od lásky pouštím, zvláště kde vidím že zbožné horlivosti překáží strach, ač neužitečný. Nebo neobvyklými věcmi se děsiti tak velmi jest snadno, že i pána samého neobvyklou cestou přicházejícího jako strašidla zhrozili se i sami jeho apo-

štolé. Odjal však strach hlas páně, a odejme i zde, naději mám.

Prosba za puštění od vrtochů.

12. Prosím tedy bohoslovce všech stran, aby podhlídáním povolovati příčinou nás v mysl sobě nebrali, sic že nadarmo trouditi se budou v skutku. Nebo budou-li se mne tisíckráte vytazovati, čemu toto předsevzetí chce, libo mi bude tisíckráte jim odpovídati se pánem mým, (jehožto každý skutek naším jest poučením): tomu co od počátku mluvím vám, totiž aby křesťanské mládeži něco lépe bylo. I poněvadž nad tím bolestím, že jí po zmolách, zmatcích, trní smykáno bývá, a že čistě patrně vidím, že jí líbeznějšími cestami lahodněji, bezpečněji, rychleji k jejím cílům provoditi lze, i že užitek z toho spolu ku mnohým jiným věcem se vztahuje; proto snažím se jiným totéž čistě patrně ukázati. Jest-li toto věc vrtochů hodna, dávám se vinen a se mnou mnozí jiní hodní muži, i umlkneme. Jiných hledají-li suků, ať obracejí sití naše na tisíc stran, nenajdou ničeho.

Čeho se žádá od bohoslovců.

13. Raději tedy buďte, muži boží, k bohu prostředníky, aby snahám ku slávě Kristově a k obecnému dobru lidu křesťanského, anobrž i ku spasení národů nešťastných naměřeným z výsosti žehnati ráčil. Potom můžete-li kteří skutečně napomáhati těmto zde snahám, (abychom školy učili prázdně a věd zle neužívati, nevzdělance pak abychom přivodili k účastnosti vzdělání) i napomáhejte, aneb aspoň jiné muže bystré, způsobné práci k tomu prospěšně oddávati nabádejte, aby oni tomu napomáhali. Naposledy mohou-li vaše hlasy co u vyšších, kteří ve jmenu božím věci lidské řídí a jejichžto vzácnosti zde jest třeba, nechtějte toho zanedbávati. Tak budete jako ústa boží, oddělujíce věc drahou od ničemné (Jerem. XV. 19).

Hlava XXX.

Vyzvání ku světským mocem v lidu křesťanském.

Rady didaktické nemají bez moci veřejné nižádné platnosti.

K vám také naposledy přicházím prosebně, kteří mocně věci lidské zpravujete, vládcové národů! Váš také zde některý úkol, anobrž **vaše všecko**, oč zde jest činiti. Nebo na místě božím jste, přísahou zavázáni boží uložení vykonávati, aby lidskému pokolení dobře bylo. Dobře mu však nebude moci býti, leč **světlo** pravé, **světlo** známosti boží, světlo povědomosti věcí pravé, světlo řádu dobrého osvítí říše vaše, země vaše, města vaše. Což se nestane, leč dílny světla, školy právě zřízeny, a samy světla svítilny, umy, vědy, řeči vyčistěny budou od všeho přimíšeného zaslonění aneb zastínění 1). O čem že mnohá tomu již jsou léta rozličně razeno se bylo mezi muži učenými, jesti známo. Než přiházelo se, co do podstaty věcí, jako na tvář svou v zrcadle se vzhlédajícím, kteří (jako apoštol připomíná) se vzhlédají, a odcházejí i zase zapomínají, jakými jsou.

Žádají se tedy vrchnosti křesťanské aby ruku přičinili.

2. Již tedy naposledy přiložte ruku, vy, kteříž moc máte. Nebude-li vás, my lidé chladoležní na věky raditi se budeme s marným vždy a daremným úsilím. Třeba, aby vaše vzácnosť i pomocná ruka v to se vkládala, na čem zakládá se sláva boží a blaho lidského pokolení. Již pak jak důležito, aby nástroje učebné právě napraveny, školy právě zřízeny i mládež pravě cvičena byla, tuším, že vysvitnouti může z toho, co povědíno. Aby pak to zase přehlédnuto bylo, když snad nepřipadá na vaši vznešenosť k tomu se skloniti aniž sluší ty, které větší světa usilování zabavují, obšírnějšími věcmi zaměstknávati, krátce dotknu, čeho nynějším úsilím se hledá.

Vyobrazení předsevzetí didaktického nití Ariadninou.

3. Zobecnělá jest z dávných dob rozprávka o labyrintu Daedalově, ve kterémž obluda Minotaurus zavřena byla; kterak mládenci, aby tam pohlédli (buď zvědavostí vlastní vedeni nebo cizí zvůlí tam vpuzeni jsouce) se sbíhající obludou hltáni bývali, když východu nenalézali. Až Theseus, syn Aegea krále Atheňanů opatřen jsa slitováním se Ariadny, dcery krále kretského, moudrou od ní radou i klubkem nití, motaniny labyrintu pokonal i obludu potřel. I tato rozprávka ukazuje se sic bájí býti, ale v kteréž přece (rovněž jako v jiných parabolách dávných lidí) že pravda věží, zpraveni jsme výklady moudrých mužů i zkušeností běhů světských. Promění-li se totiž jméno, o nás rozprávěna báje, že život náš nynější se všemi věcmi, které máme zde projíti a prožíti, jest labyrintem praoklikovatým, ve kterémž hynou přemnozí, vymotávají se málo kteří; a že toto nám za tím účelem praveno, bychom pozorovati se učili, jak ve všelikých života stránkách platné rady jest třeba, i jak jí pohrdáno býti nemá, odkudkoliv by podávána byla, byť i (jako častokráte) od člověka nějakého prostého; jakož i že to, co nás z věčných omylů vyníti způsobno i příhodno jest, není pracného cos aneb nesnadného než prosto na způsob nítě, jen když by to přicházelo od ředitelkyně moudrosti a my toho se jímati neneznali.

Svět a všecky věci v něm pouhými nám labyrinty.

4. Přistoupíme-li blíže k věci, **svět** tento, do kteréhož rodíce se pouštěni býváme všickni, jest v pravdě všem nám velikým labyrintem, tak znamenitým věčného Daedala uměním a z tolika tajných vchodů vyvedený, že vlastní bedlivostí na východ uhoditi žádnému smrtelníku možné není, jakož toho svědkem nejmoudřejší ze smrtelníků Šalomoun. Nebo ten všecko pod sluncem

prohlédnuv vypověděl naposledy: že bůh všecky věci sic učinil ušlechtile časem svým, svět přece že vydal hadání lidí, aby nenalezl člověk díla toho, kteréž jest působil bůh od počátku až do konce. (Kazatel III. 11. Procházka 1804). Příčinu, proč bůh chtěl, aby podivu hodné toto moudrosti jeho amfiteatrum nám labyrintem bylo, vykládá ihned: Proto činí toto bůh, aby se lidé báli obličeje jeho (Kazatel III. 14), t. j. aby nedůvěřovali sami sobě, důvěřovali pak bohu, aniž kdy co nerozvážlivě pokoušeli se činiti bez zpravování se jistou příčinou. Odkud srozumíváme, že bůh sám ukazuje nám nit, po kteréž bychom ze světských šťastně dobývali se labyrintů, bázeň sebe totiž. I touto jedinou kdokoli právě bude vystrojen, neškodně projde, proto že bůh zpravuje tiché v soudu, vyučuje tiché cestám svým. (Žalm XXIV. 9. Procházka 1804).

Zaneprázdnění života našeho labyrinty.

5. Ale však v pravdě poněvadž mimo tento veliký labyrint ještě menší procházeti máme jako neskonalé, jest pošetřiti, co se také s nimi stává. Rozmnoženy zajisté námi tak náramně, že kamkoli se kdo vrtne, labyrinty nalézá. Labyrintem zajisté, z něhož vymotati se nelze, jest kde kdo sám sobě, pustí-li se po smyslech svých, žádostech svých, po úmyslech svých, snažnostech svých, kterým není konce. Školy samy, kde z mrákot nevědomosti hledá se vychodiska, jsou labyrintem mládeži, ba kolikerým jest tu vyučovati a se učiti vědám, umám, řečem, tolikery jsou labyrinty; aniž vůbec čím jiným odtud vyšlým kde kterým jejich způsob života, že bez Ariadniny jakési niti, kteráž by mu na slepé bludy zprávou byla, nikdo nemůže vpouštěn býti ve svět, nikdo sám v sebe, nikdo ve společnosti lidské, nikdo v žádný studií běh, nikdo v knihy a v bibliotheky atd.

NB.

Ariadniných nití všude slušísi

6. I takovýchto Ariadniných nití ku studiím moudrosti počato hledati od té doby, co

předtí, jak rozličně posud jich hleddno.

studií humanitných vzdělávati se podjato. O tom způsobuje víru Šalomoun, který svědčí, že kniha parabol jím byla tím úmyslem sepsána, aby dána byla maličkým důmyslnosť, mládenečkům umění a prozřetelnosť, i aby moudrý poslouchající toho stal se moudřejším. (Přísl. I. 4. 5.) Aniž v pravdě co jiného měli činiti, (vyrozuměli-li jen svým povinnostem náležitě), cokoliv kdy bylo knih spisovatelů, umění učitelů, vtipův mistrů, života pedagogů, prací zprávců nebo rádců, než aby Ariadniny nitě snovali a labyrintům prací je přizpůsobovali. I že za boží milostí čacky mnohé nitě jsou nalezeny, věc ukazuje až i tak velmi, že již spíše zmítáme se lékův hojností než nedostatkem.

Kteraké Ariadniny niti se ještě hledá.

7. I čeho tedy ještě se hledá? **Ariadniny niti** až tam napjaté, aby stačila vyměřiti všeliké při studiích okliky zamotané a aby samou svou prostostí a jednostejností a z toho líbeznou při provádění snadností tak se schvalovala, aby znamenitou poskýtala výhodu na umenšení pobluzování našich (zvláště škol a mládeže).

Tento soud zdaž jest takovým a žádá se, by tomu napomožení se dostalo, totiž

8. A taková niť, o kterou se pokoušeno názvem metody jazyků nejnovější když zde se vydává, k vašim tolikéž pokládá se nohám, vládcové a zprávcové běhů světských. Též vaší povinností bude, aby ste **sami sebou** viděli, zda-li úsilí tato prospěšný mají účel? A ten jest, aby oblehčením studia jazykův spolu oblehčovala se studia věcí, i aby mládež křesťanská lepší, pravější i plnější věcí povědomostí mysli zanášejíc pomaličku zapájela se tou opatrností, která nedopouští při vyvolování něčeho rovněž tak nesmírně pobluzovati jako že se stává všední onou nesmírnou buď věcí nepovědomostí aneb při věcech se rozpakováním, vidí ti, kteří něco vidí.

9. Důvěřujeme však sobě, že nechybujeme se ani s úmysly svými, (aby studiím humanitným něco lépe bylo, i aby ona k vážnějším byla obrácena potřebám) ani s požadkem tímto, aby ste ráčili, **vy pěstounové** lidského pokolení, šetřiti a souditi, zdali o takovéto věci se zasazovati jest na prospěch lidskému pokolení. Zdali pak k takovýmto úmyslům niť naše postačuje, nemáte-li kdy **vy sami sebou** propátrati, druhá věc, kteréž žádáme, jest, aby ste dali toto právě uvažování o napravení způsobu studií anobrž tento pokus o napravení metody mužům učeným opravdově zkoušeti a ukázati to, bylo-li by shledáno, že jaký taký škodný omyl se přimísil, prvé než by se rozmohl Nebo to jest prvým prvého tohoto vydání cílem. A proto že, co všickni činí, nikdo nečiní, jakož u přísloví říkáme, vaší vznešené opatrnosti se toto podává, zda by snad libo bylo toto zkoušení pustiti jistým některým osobám, takových věci znalým a o takových věcech souditi způsobným.

(1) způsobením, aby to ohledáno bylo.

10. Aby ste pak, bude-li toto nad běžné věci lepším shledáno, kázali to svou podstatou ujímati, toho nepohledáváme, an to soudu mužů učených pustiti sluší docela. Toho spíše, aby toto vůbec snadno ujímáno nebylo, nejsouc jinými přijato, k vyhýbání zmatkům novým, kteréž že školám z různosti metod vzcházejí, mnohých byly nářky až i naše svým místem. Raději tedy na to naléhati libo budiž, aby metoda nejnovější srovnáváním úsudků mužů učených se zdokonalovala, až by obecným snesením na jisto postaveno bylo, že obecného užívání není nehodnou, jakožto do sebe má přání muže moudrého, kterého jsme dotkli ve hlavě XXVIII. §. 3. *A potom co se s našimi těmito věcmi stane, (ať schváleny jsou nebo neschváleny, ovšem neb na díle), nic mi do toho nebude, který ničeho nehledám, leč příčinu dáti k hledání lepších věcí, nejsou-li tyto dosti dobry. Nebo kdokoli bude moci ukázati, že v těchto našich věcech žádného užitku znamenitého není, bez pochyby bude moci nad ně lepšího něco spatřiti*

(2) nedopouštěním aby k tomu pospícháno bylo, leč obecným snesením.

i jiným ukázati, což stane-li se, k obecnému vyjde zisku. I bude to hned právě to, čeho se hledá, abychom vespolnými snahami věc společnou vedli od dobrého k lepšímu.

(3) jednáním: pokoje zemím:

11. Ale že Musám spolného s Martem bytu není, jmenem všech Mus prosebně u nohou vašich, ó panovníci světa, prostřeni jsouce prosíme, abyste říšem svým zjednati zase chtěli **mír**, všeliké to zdárnosti pěstouna. O kéž by ustoupily, ustoupily, ustoupily přece jednou zbroje kroji míru (arma togae)! Byl čas války (co že někdy bývá, připomenul nejmoudřejší z králů), avšak nechať také navrátí se čas pokoje! Byl čas boření, avšak přijdiž také čas stavění (Kazatel III. 1. atd.). Zbořili jste mnoho, ó mocní, stavějte zase mnoho. I tím způsobem buďte nasledovateli toho, který chtěl, aby ste vy na místě jeho díl měli ve věcech lidských. Který boří, aby stavěl, plení, aby štípil.

(4) bděním nad dobrým zřizováním škol.

12. My v pravdě, kteří toto připomínati se osmělujeme a o zlepšení způsobu studií se ujímáme, naději míti začínáme, že ne nadarmo prozřetelnost nejvyššího boha to pojí, že i zkáza starých škol, an války všecko plení, i navrhování nových po způsobech (ideách) nových tak stálými snažnostmi tolika učených mužů na týž vpadá čas. (Zajisté nebořívá muž moudrý stavení svých leč když k novým srovnáno jest místo.) Aby však naděje tyto naše snem nebyly, to na vás po bohu záleží, kteří po bohu jste věcí na světě vladaři.

(5) obmyšlením vzdělávání mateřských jazyků,

13. Jmenovitě také žádáme, aby rada, že mateřské jazyky sluší vybrušovati lepším vzděláváním (ve školách a kromě škol) se ne nelíbila; raději mějtež za dobré příkladem svým muže učené i ostatní vůbec tak předcházeti, jakož vás hrdinové někteří předešli. Jeden nyní budiž vzorem všech, Karel Veliký, který právě tak velikým ne proto, že důstojnosť říše římské na Německo převedl prvý jako proto, že z německého jazyka

vypravil nešvaru, i že základy k jeho vzdělávání položil prvé 2). Jakožto který pravidla mluvnice německé sám zpravil i vydal vystíhaje se v tom s Řeky a Římany i to tím úmyslem (praví Dornavius), aby mateřská řeč vyčistěna jsouc z nevzdělanosti vzděláním a vyšlechtěním se zastkvěla. Aniž toto jediným znamenitým i královským činem, větrům také po hlavních světa stranách i měsícům jména německá dal, která posud jsou v obyčeji. O kázeň nad to škol, (které duchem jsou všeliké počestné zprávy), tak byl pečlivě starostliv, že zhusta, an se někdy nikdo nenadál, do poslucháren vstupoval i dotazoval se na víru učitelův, na snahy pak učňů rovněž jako na mravy atd. Chválí se i Jakub král anglický, 3) který synu nástupci, jakož naději měl o knížce, které nadepsal dar královský) převelmi poroučel péči o mateřský jazyk. Co více ctí krále, (praví) než když vlastní svůj mateřský jazyk od všeliké nešvary vyčistěný rozhojnuje? a novými některými okrasami vyšlechťuje? Jehožto spanilostí nechať jediný všem občanům svým palmu uchvátí (jakož i v ostatních věcech kterýchkoliv jen ať dovolených a počestných).

14. Když tedy založení sboru filologického nebo nějaké společnosti plodonosné (buď aby ona nad vzděláním jazyků zvláště mateřského, neb aby nad obnovou věd bděla) obecné také vyhledává moci i obecných nákladů, náleží vás úsilně prositi, aby se vám nezlíbilo býti zde skoupými i neštědrými. *Nepohyne, co k tomu odvedeno bude, vám a vašim u ostatních národův i potomstva vyjde to na česť. Nebo dílo, o kteréž zde jest činiti, (ona dokonalá metoda nejnovější, která ku všem věcem naposledy vztažena jest a vztá-*

(6) zakládáním sborů didaktických a filologických.

hnouti se má), jest dílo veliké, práce znamenitých i mnohých mužů vyhledávající. Ideu totiž obzvláštního díla nějakého může třebas i jediný napřed viděti, dílo samo po idei vytvořiti, přemnohých vyhledává očí, měšců, rukou. Než idea sama, jíž nebylo náležitě napřed spatřeno, může zblouditi, kteréžto zblouzení nevchází ve známosť, aniž příčina a způsob k nápravé nalezena bývá leč skutečnými pokusy, což nutně vyhledává i času i snažnosti i nákladů.

(7) i opatrováním potřebnými věcmi,

15. Kdež hodně nechať uvedeme toto místo znamenitého Verulamia radícího, aby k obnově věd sbory po národech a říších zaráženy byly (z knihy II. de Augm. scient. z předmluvy ku králi jeho): Prospěšno jest ku pokrokům ve vědách, aby badatelé z nejlepších lidí vyvolováni byli, jakožto kterých by práce vynakládána nebyla ku ledapotřebě netrvalé (jako totiž obyčejná ve školách zaměstknání), než na dosazování podrostu vědy na věky. To státi se nemůže, leč odměny a podmínky takové nařízeny budou, na kterých by každý sebe výtečnější muž v tom umění naprosto přestávati mohl, aby mu ovšem těžko nebylo v téže povinnosti zemříti ani praktického něco obmýšleti. A potom. Za jisto jmíno budiž, že sotva lze veliké činiti pokroky při vyhledávání a vyjevování tajných v přírodě věcí, leč hojně nákladů poskytováno bude ku pokusům buď Vulkanova buď Daedalova (totiž prsku nebo stroje) buď kteréhokoliv jiného způsobu. I protož jako tajemníkům a vyzvědačům vládců povoleno bývá dávati účty z vydání za bedlivosť jejich při vyzvídání a vyhledávání novot a tajemství občanských, tak podobně dosti činiti sluší i zpytatelům a skumatelům přírody za vydání jejich. Sice bez toho o převelmi mnohých, věděti hodných

věcech nikdy nebudeme ani poněkud zpraveni. A poskytl-li Alexander Veliký sílu penéz Aristotelovi, aby za ně najednal myslivců, ptáčníků, rybařů a jiných aby tím opatřenější jsa dal se naspisování dějin živočichů: jistě něco má byti odloženo těm, kteří nebloudí po hvozdech přírody než v labyrintech umění cestu sobě (a jiným) propravují atd. atd.

(8) všímáním si, aby školy vůbec kvetly.

16. Než že i školy vůbec ku přestolům králův a k soudnicem knížat a ke starostem v radních domech přináležejí, odtud zřejmo, že jako za věsť božskou jest ujato aniž v pochybnosť bráti lze, že blaho státu zakládá se na dobrém mládeže vychování. Jelikož takovým bude potomní věk, jakéž k němu odešleme občany, lepší nebo horší, jakož budou sami. Aby tedy školy, lidí dílny, zaráželi, zaražené uchovávali, uchované od dobrého k lepšímu vedli, že ku povinnosti jejich přináleží, mají věřiti, kterékoliv pastýři národů chtěl míti bůh. Tak se stane, jako ledňáček mlaďata svá vysedá šťastně, když zefyrové lahodnější po moři vanou úklidném, že tak cvičitelé vtipů za bedlivým vrchností pozorem a účinnou k učitelům a učňům ochotností dodávati budou potomstvu z chlapců výtečných mládenců, z výtečných mládenců dobrých mužů, z dobrých mužů moudrých ve státu občanů

(9) rad tomu odporných neposlouchánim.

17. Naposledy náleží prositi vládců národů i otců vlasti, vypařili-li by se ti, kteří by tak prospěšným radám překážky zavalovati v mysl brali, aby se jim nedali odvoditi od úmyslu (až i tou cestou vzdělávati slávu boží a blaho národů). Nebo nalézají se častokráte králům po boku lidé (praví Kašpar Hoffmann ve spise de imminente barbarie, o nastávající nevzdělanosti), kteří by raději chtěli, aby méně bylo učených, a aby jejich toliko radami stál stát, i aby oni prvými byli u králů

vysadivše moudré muže z důstojnosti. A právě proto jsou studiím a učencům dosti nepříznivi. Avšak sluší na ty, kteří žezlo v rukou mají, aby i oči na žezle měli i rady svých mužů tak uvažovali, aby nezdáli se, že obecné dobro opustili za prospěchem svým soukromým neb málo některých, naposledy aby věřili, že množstvím moudrých zachován bývá svět (Moudr. VI. 24.) Rozprávějí, že Lycurg, zákonodárce Sparťanův, těm, kteří namítali, že odměnu dal rhetorům, odpověděl: kdyby kdo prohlásil, že syna mého lepším učiní, nevysypal bych mu tisíc drachem nýbrž polovici všeho jmění atd.

Doklady a výklady na dedikaci.

Rodokmen přestarožitné a přeurozené rodiny Hamale (baronát Hamale leží u Tongru v kraji Lutiském) vede zajisté své předky ode mnohých století pominulých, velmi patrně pak od roku 1192, ve kterém zemřel Florentius de Hamale, pán a baron na Hamale. A jeho potomci měnili se se svými příjmeny (by se dělili od jeho prvorozenců, na hradě Hamale sedících) podle panství, kterými vládli. Odtud vzešly rody de Flemale, de Geer, de Briamont, de Montfort atd. I dočítáme se, že přídomek de Geer poprvé sobě obral Renaldus de Hamale, řečený de Geer (tak zjevně starožitné památky) asi roku 1300.; a nynější dům Geerovský jest jeho potomstvem.

Synem zajisté zmíněného Renalda byl Jiljí de Geer, který zemřel r. 1340., vnukem Renaldus de Geer, pravnukem Lambertus de Geer, prozvaný Chaynée de Fyez (zemřel r. 1398.); prapravnukem Ludvík de Geer; synem prapravnukovým Lambertus de Geer, pán na Briamontu; vnukem prapravnukovým Ludvík de Geer, pán na Briamontu a Noviemontu. A tomu zase synem byl Lambertus de Geer a de Chaynée, vnukem Ludvík de Geer, pán na Gaillarmontu, pravnukem nebožtík náš Ludvík de Geer, pán na Finspongu, prapravnuky pak jest rodina posud ještě žijící: Vavřinec, Ludvík, Emanuel, Štěpán, Ján, Benjamin s tolikéž sestrami, které jsou ještě na živé. (Komenského Opera III. str. 1063.) V životě Komenského namítají se nám hlavné Ludvík de Geer a jeho syn Vavřinec a tohoto syn Gerard.

Vavřinec de Geer, nejstarší syn Ludvíka z Geeru, poukázal v květnu r. 1642. 27 $^1/_2$ libry peněz v Londýnském jakémsi domě Komenskému, který strojil se přeplaviti z Angličan do Švéd a koupiti sobě a Dr. Matthiaemu některé knihy.

Týž Vavřinec de Geer byl prvorozeným domu sloupem a obmyšlen dvojnásobnou částkou ducha otcovského a neustálým dobrodincem jakož jiných lidí tak i Komenského. Jak brzo zvěděl, nač přišel Komenský požárem Lešenským r. 1656. v Polsku válkami zhmožděném, i že tudíž ze sídla svého vyhnanství vyvržen byl do nového vyhnanství i vyzut ze jměníčka a ze všeho všudy, neumeškal nejprve po listech skrze přátely těšiti Komenského, brzy ho k sobě pozvati, o něho a rodinu jeho se postarati a ho povzbuditi, by neštěstí odolával myslí neocháblou, naskytnuv všech potřeb, kterých třeba bylo na vykonanou toho, co uznamenal, že ještě jest vykonati. I když se doslechl, ano někteří radí, by didaktické práce Komenského byly vydány v jednom svazku a pak uhlédal, že ne brzo nahodí se, kdo by na ně chtěl vésti náklad; ihned poskytl, ani o to nejsa pohledáván, pomoci své, by dílo to mohlo vyjíti na světlo. I oddal Komenský Vavřinci tomuto z vděčnosti poslední a výbornější část didaktických prací svých Amsterodamského tištění. (Komenského Opera IV. str. 3—4.)

Vavřinec z Geeru spolu s Hottonem chlácholili nevoli Ludvíka z Geeru, když práce Komenského váhavě šly před se. A když náš paedagog hostil se v Amsterodamě, propůjčoval se mu Vavřinec ve všem všudy, určitých prací jako jeho otec mu nevyměřuje, by za hojného dospěchu na pansofii poseděl a ji dokonal. Komenský stál o to, by písmo svaté bylo přeloženo na jazyk turecký a již o tom napsal předmluvu sultánovi, ale úmysl ten neproveden ani za Komenského ni po něm, ač syn Vavřince z Geeru, Gerard se sháněl za tou příčinou roku 1679. po učenci tureckého jazyka povědomém.

A nyní navrhneme na objasněnou dedikace co to o Ludvíku z Geeru a o některých věcech. Ludvík z Geeru zemřel r. 1654., když Komenský bavil se v Uhřích a z vděčnosti vzdělal mu i tam památku jako náhrobek a poslal ji Vavřinci. I vychvaluje nadšeně slovy velebnými a biblickými v spisu tom dobré skutky Ludvíkovy, které ho provodily na věčnost. Neučinil nikomu bezpráví, kde komu oddával, co mu slušelo, almužen uštědřoval hojně a štědře po celý život, i v skrytě beze svědků, stále, skutečně i nelakomě bez jalových slibů, nikoli jenom někdy po choutce, jak by se mu zmanulo, a to všem, kteří toho byli opravdově potřebni z toho, co

utěžil spravedlivě obchodem počestným, kterému se oddal, když pro čistou bohoslužbu vysazen byl z vlasti své a ze šlechtictví a osedl ve Švédsku. Boháči jiní udílejí dobrodiní ledva po mnohých prosbách, Ludvík z Geeru ohlédal se všude, komu by dobře učinil, nebo sobě nařídil ohlédače, kteří by uznamenavše, kde by vhod a náležitě bylo dobrodiní prokázati, jemu toho připomínali. Tvým zde zbožným (dí Komenský) osvědčuji se svědomím, Hottone, domu Degeerovského Nathane! jak nesčíslná dobrodiní bývají prokazována i na Tvůj zbožný pokyn (když usiluješ po jeho vůli vhod se činiti i ubožákům i slitovníku nad ubožáky.)

Jiní boháči, jichžto zvláštní někde vychvaluje se štědrosť, byli bez dítek, i tudy nestrachovali se ještě za živa zdíleti se o své statky. Ludvík z Geeru pak ač šest měl synů a sedm dcer tuhého zdraví, přece neliknoval se rozptylovati a potřebným dávati, nečekaje z toho ni darů, ni služeb odměnných.

O Vespasianovi hodně s podivením vypravují, že tak byl milostiv, že nikdy nikomu neodepřel ničeho, nebo prý neslušno, by někdo ode tváře císařovy odešel smuten, ba tak prý byl chtiv dobrodiní uštědřovati, že nepodala-li se příčina některého dne někomu nějakou prokázati milost, říkával: zmrhali jsme den přítelův: i Ludvíku z Geeru byla mysl podobná, císaře důstojná, který zdá se, že za zákon sobě uložil, aby nižádného nebožáka neřkuli od svého obličeje smutna nepouštěl, anobrž ani bez odtuchy ho nenechal, když ho jinde spatřil. Téměř co den obmýšlel lidi dobrodiními. Posvědčují toho Amsterodamské dědičné knihy o příjmech a výdajích, na tisíce Tvých listů, ctihodný Hottone (dí Komenský), které jsi Ludvíku z Geeru do Švédska zasýlal a od něho přijímal déle 20 let co týden, a sotva který list byl čím jiným než milostivou zprávou, že nějaké dobrodiní někomu nebo několika lidem jest prokázati kromě oněch dobrodiní, kterých uštědřovati neoblevovala svatá pravice Ludvíkova, nebeské pravice následovná, an jiní z domu lidé o tom nevěděli a jako jeho levice toho vědoma nebyla.

Když z tohoto života asi roku 1636. zbožná, milená i jediná života družka Ludvíka z Geeru se vybírala, vložila naň s ním se rozžehnávajíc prosbu, by výhost dada obchodům, úklidně trávil ostatek života, protože z požehnání božího dosti již nachoval sobě a dětem, odpověděl, že my arci dosti máme, ještě ne pak dosti

potřební a zkormoucení pro Krista, kterým sluší přispívati na pomoc. A od té chvíle po všecken čas jsa stále vdovcem pilněji snažil se na dobré skutky než kdy prve. Vysvědčují to potomstva dochované památky pohostinu bydlících Čechův a Moravanů, jichžto za posledních 9 let (toto psal Komenský r. 1654.) občerstvoval útroby, seznav i tu nouzi. Ještě hojněji neslýchanou štědrostí po 20 a několik let byl na pomoci jiným zástupům zbožných z Německa vyhnanců. Přezvěděl-li Ludvík z Geeru, že někde se staví chrám nebo chudobinec nebo že někdo požárem nebo na moři škodu vzal neboli že jinakým nedostatkem svírán jest muž některý dobrý a učený, ihned usoudil to za svou povinnost na pomoc přispěti. I rozpomíná se Komenský, že kterýsi výtečný muž, Komenského vyslechna, řekl: Zvláštní jest ozdobou království francouzskému, že počítá mezi veřejnými hodnostmi a povinnostmi úřad velikého almužnáře francouzského; Ludvík pak z Geeru že hoden jest slouti velikým almužnářem Evropy.

Jest-li královské dobře činiti, jakož se vyjádřil nejslavnější král, králem byl v pravdě blaženým náš hrdina, který uměl, chtěl, mohl říditi mocně a ušlechtile sám sebe, dům svůj, statky své; aniž ku království čeho se nedostávalo kromě království a toho kdyby se mu bylo dostalo, kvetla bys dobrá částko lidského pokolení a v Tobě vláda, církev, škola, to jest řád věcí a snažnosti o mír, o pobožnost i o moudrost. Nebo čeho on nevykonal, pokud na něm bylo, by napomohl, aby tyto věci stály na dobré míře? Vlasti na prospěch náhle vymysliti rady i poskytnouti na zpravenou mnohých věcí podstatu všeho (až i několik sudů zlata), ba vystrojiti loďstva, jak snadno mu bylo! církvím pak gallikanským a falckým až i švedským, jak znamenitě prospěl! kolik si mnoho bohoslovců na svůj náklad chovaje co rok po rozdílných akademiích! Nezapomněl ani na církev českou pohostinu bydlící, anobrž kromě toho, že pomáhal jí almužnami, nakládal na studie některých mládenců dobrých schopností, svědky toho jsou Figulus, Olyrius, Cassius a jsou-li mimo to kteří.

Aby pak napomohl lepší osvícenosti a snažnostem o pravější moudrost, jaká do něho byla horlivost, vůbec se ukázalo, když v Londýně vyšla Praeludia pansophici conatus Komenského. On zajisté zpraven jsa o tomto předsevzetí Nathanem svým, nestížil sobě listy

ke Komenskému odpravovati, k sobě ho zváti, všech potřeb k tak znamenitému dílu poskytnouti (až i chovati po několik let sbor několika učenců), i když nepoštěstilo se takovýto způsobiti sbor, jeho toliko jen s rodinou a příručími přechovati štědře po 8 let.

A z této dílny ač ještě nic nevyšlo, co by hodně ukojilo naději, (mimo školské některé knížky jako napřed vzdělané schody k věcem vznešenějším); dá-li pak bůh, aby vyšlo, shledá potomstvo, jakého mecenáše zbožné pomoci přísluší všecko toto. Avšak o příčinách, proč nevyšlo slíbené dílo a příslušné k tomu věci, za prospěšnější věc soudím (dí Komenský) spíše pomlčeti než promluviti; tuto jednu věc přece jen: „Mním, že velebiti sluší boha, který zaváliv tomu překážky prozřetelností svou, zbránil, by posud ono dílo nespatřilo světla, by ono bylo dílem nikoli vtipu jinošsky plešícího, nýbrž dospívajícího soudu stařecího.“ (Komenského Opera III. sl. 1051—1062.)

Bohumír Hotton, správce obchodu Ludvíka z Geeru v Hollandsku, obrátil jeho zřetel ke Komenskému jako jsme svrchu připomenuli; i vypravil Ludvík z Geeru list ke Komenskému, kterým se mu zakazoval vedle jednoho nebo dvou spolupracovníků pomocí svou na svých statcích švédských. V Lešně nezastihl Komenského list tento i poslán za ním do Londýna. Komenský odpověděl, kdyby list byl ho došel v Lešně, že by již snad byl u Ludvíka z Geeru, nyní že nelze z Londýna se vypraviti; kdyby v Anglii rozbroje vznikly, že přímo hodlá k němu se odebrati.

Když zase nový mecenáš ho zval, odpověděl dne 19. m. prosince 1641., že od církve své byl vyslán, aby ustavičné jejich bídě tam v Londýně spomoci hleděl, že tedy bez vůle druhů svých učených a nevyjednaje pomoci bratřím jemu se nelze vyhostiti z Londýna; Hottonovi pak téhož dne vyjevil se důvěrně, že pansofických knih a nápravy při studiích nezpůsobí bez spolupracovníků. Kdyby toliko staviti se bylo na pansofii, i tu třeba by bylo jednoho spolupracovníka; jednoho muže mimo to třeba, by dopisoval si s učenci a zprávy došlé pořádal, ale jednání takové potkalo se ihned s překážkami. Na Hottona vloženo, by úmluvu způsobil toliko jen s Komenským, nikoli s jeho druhy. Komenský zase předestíral, že bez spolupracovníků nelze se mu dáti v práci, ač by spolupracovníci i jinde bydleti mohli kromě jednoho pomocníka, jen když by konali

práce jim uložené. O Fundana, sic jinak právě slujícího Jachima Hübnera zasazoval se Komenský, by mu byl literarním dopisovatelem i aby vykonal cestu pansofickou za dvě tři léta po Vlaších a Francouzích, ale to vše nadarmo. Pan Geer měl na rozmyslu jej přijati z příčiny náboženství. Komenský obhlédl si za sídlo tichý Elblag a potrval tam na pracích šest let. Švédové a Ludvík z Geeru doléhali na Komenského, by obíral se školskými knihami, Hollanďané pak a Angličané, zvláště Hartlib, sílili naň, aby pracoval o pansofii; Komenský sám mocněji lnul k pansofii než k didaktickým pracím, mysl jeho byla rozdvojena, pansofie a filologie překážely sobě na vzájem. V pracích jeho namítaly se mu překážky. Přestěhovav se dne 21. listopadu 1642. z Lešna do Elblagu, najal sobě domek, ale nebylo v něm nářadí, i prošel týden bez práce. Pomocníky na pořádání a opisování látky měl sice čtyři, Pavla Cyrilla, Petra Figula, Daniele Petrea a Daniele Nigrina, spolupracovníků pak příznivci svému nenavrhl, by mu nákladu nepřibylo. Byl by si přál Jiřího Vechnera. Vypařili se lidé, kteří se snažili Komenského od Švédův odraziti sliby všelikými. Hlavním toho strůjcem byl B. Nigrin, pastýř reformované církve v Gdánsku, který po 4 léta se tvářil, jakoby katolíky a evangelíky smířiti chtěl; za to byl štědře udarován od krále polského a proto také vystěhoval se ze Gdánska do Elblagu, kde Komenskému strojil úklady u víře. B. Nigrin přeteknul u víru katolickou i odtuchu vzal tudy Komenský, nebo bylo mu před ním i do Gdánska od prací uhnouti na chvíli r. 1643. i jiné cesty konati, ba i spis proti Nigrinu vydati a tudy se meškati v práci své. Pomocníci Komenského nebyli dosti způsobilí, některý odešel mu od práce jako Figulus na studie, jiného opisovatele bylo mu hledati jako Melchiora Zamorského. Za spolupracovníka o přirozených věcech jednal sobě Kozáka, bystrého doktora lékařství, jen kdyby mu ochrance týchže peněz popřál r. 1644. jako r. 1643., ale Kozák nebyl k mysli Ludvíku z Geeru. Hamburkské filosofy, Junga a Tassia usiloval přímluvou svou k Oxenstiernovi posaditi ve Švédech na místa zištná, by mu za to v pansofii byli spolupracovníky, ale nezdařilo se mu to, nebo dožadovali se platů náramných. Nemoha sobě dobyti spolupracovníků stálých i jinudy měl překážky v pracích svých. Nemohl se nikde dosti utajiti, přemnozí muži planuli touhou, by jej spatřili a s ním porozmluvili, jednota bratrská

pohledávala u něho rady nebo přímluvy; i mládeže české nespouštěl z péče a mysli své v příčině vzdělání a jednal jim místa příhodná. Na snažné prosby šlechty evangelické a senatu v Elblagu vykládal mládeži l. 1644—45 čtyřikráte v témdni od 1—3. hodiny bránu věcí či metafysiku. Roku 1644. bylo mu do Orly v Litvanech se vybrati na obecné evangelíků shromáždění, by tam zastupoval jednotu bratrskou. Po té podzim a zimu chtěl oddati na práce své, ale docházely ho domluvy od Ludvíka z Geeru, že jinými zanáší se věcmi a obmeškává své povinnosti. Z toho bylo se mu vyměřovati ochranci svému, Hottonovi i Wolzogenovi, správci na Finspongu, dopisy těmi mařil sobě čas a jitřil sobě mysl svou. Aby latinské knihy školské dokonány byly rychleji, umlouval se v říjnu 1644. s Janem Raviem a Jiřím Ritschelem, aby se mu dali za spolupracovníky, ale nedostalo se mu odpovědi. I ustanovil se Komenský na tom, že sám dokoná, co lze dokonati, a psal přímo ochranci svému 29. listopadu 1644. aby ho neopouštěl pomocí svou a spolupracovníka mu dopřál, aby aspoň školské knihy za zimy bylo lze zpraviti z látky již nahledané, pansofie pak že jest dílem obrovským a Komenský že přece jen sám o ní pracuje. Zatím přibral se Ritschel z Královce do Elblagu a bytem byl u Komenského. V roce 1644. třel Komenský nouzi, až mu 28. února 1645. působením Hottonovým dána pomoc od Ludvíka z Geeru čtyřmi sty tolary. Koncem dubna 1645. zavítal Komenský do Lešna, kam ho Bratří listy svými zvali čtyřikráte. Předchozí konaly se porady, jak sobě má jednota počínati na synodě v Toruni položené Vladislavem čtvrtým, králem polským, strany sjednání katolíkův a evangelíků. Komenský věda, že se nic nezpraví na synodě této, uprosil sobě od seniorů, by mu nebylo jí se účastniti, ale tím toužeji nastupovali naň politikové, to jest světští zástupci jednoty, by v této pilné potřebě neopouštěl církve službami svými. Předchozími poradami soudil Komenský, že mu ujde prácem jeho 6—7 měsíců. Proto z vůle svých nejdůvěrnějších přátel prosil v květnu 1645. svého ochrance, by jej k sobě obeslal na ten konec, aby se svých prací zpravil, své studie dále vedl a tak slušnou příčinu měl nevydati se do Toruně. Proto přece hodlal vydati spis o sjednocení křesťanstva, který r. 1643. byl poslán do Švéd, i to odjalo mu co to času. Přes to odebral se Komenský do Toruně, zato uvalil na sebe výtky a důtky od pána z Geeru,

až zástupcům jednoty bylo se o Komenského ujati u ochrance jeho. V červnu 1645. odešel Komenskému po 7 měsících Jiří Ritschel do Hollandska a pak do Anglie; o Fundanovi, Kozákovi a Raviovi nechtěl pan z Geeru ani slyšeti. I soudil to Komenský za boží řízení, když Cyprian Kinner ze Slez, doktor filosofie a lékařství podal mu svých služeb znaje úmysly našeho paedagoga. Ochotně přijal jej a slíbil mu na rok 400 tolarů. I domýšlel se spolehna na Kinnerovu způsobnost, že brzo dokoná práce filologické a již jednal o tisk. Didaktické práce své hodlal jmenem Geerovým Švédům přivlastniti.

To opět nebylo po vůli Ludvíku z Geeru, který plat Kinnerův uznával za přílišný, z toho pojala nevole mysl Komenského, který smýšlel, že nadané hlavy sluší obmýšleti hojnější mzdou, a již odsvědčoval se dobrodiní Geerových; a kdyby nebylo proseb snažných z mnohých stran, snad byl by někam na poušť prchl, aby sám a sám libě o věcech sobě rozjímal a k nikomu nehleděl o nic sobě na pomoc. Aby se Komenský vybavil z takovýchto povinností, zvláště když i bratří ho volali k službám církevním, vším úsilím opravdovým jal se dokonávati spisy školské, a zase stala se tomu překážka. Kinner omeškal se za rodinnými věcmi ve Slezích, a když se dostavil, bylo bránu jazyků předělávati po lépe vystiženém řádu a po spojitosti věcí, o správné jmenosloví latinské byla nesnáze znamenitá, nové věci vyšly na jevo, jazyk římský, ač hojný, nestačoval v příčině té.

Ludvík z Geeru opět se pouspokojil a Komenskému zase nakloniv se poukázal mu s počátku r. 1646. 500 tolarů a tolikéž bratřím bědou sevřeným; ale Kinnera pominul mlčením, jakoby mu do něho nic nebylo; a zatím byl Komenský na holičkách o plat Kinnerův. 12. a 14. prosince 1646. hostil se Komenský ve Švédech, kam jej na chvat povolal netrpělivý mecenáš jeho. Tři učenci byli nařízeni, by osnovu a způsob didaktických spisů latinských ohledali; radili pak, aby dílo to dříve tisku bylo dáno pod pilník, a to, zvláště pak slovník a mluvnice zabraly mu měsíce. Práce šla zneníhla, ač Kinner stěžoval sobě, že příliš jest se mu namáhati. Na podzim r. 1647. byl Kinner propuštěn.

Do Švéd zaslány dne 31. ledna 1647. poslední hlavy metody jazyků nejnovější s ukazatelem a dedikací spolu s částkou textu

ku bráně; 14. března 1647. nechtěl Komenský již nic poslati, pokud nebude úmluvy o tisk. (Hojněji o těch věcech Sitzungsberichte 1855. der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Classe über des Joh. Amos Comenius Leben und Wirksamkeit in der Fremde von Dr. Anton Gindely XV. svazek. Zoubek „Život J. A. Komenského" strana 46—65).

Nejnovější metoda jazyků byla poprvé vytištěna v Lešně r. 1648; i ač byla rozsouzena dříve tisku komisí švédskou a znova předělána a poopravena Komenským, přece měla býti napravena ještě jinými učenci, což vysvědčují slova na rubu titulního listu vydání Lešenského ku knihtlačitelům: „Kdy by komu z Vás, vy mužové světla, snad libo bylo patisknouti, co zde se dává na světlo o metodě jazyků, i prosil bych Vás, byste tím nechvátali dříve druhého vydání, které napraveno jsouc asi za kratičko vyjde typy Elzevirovskými. Toto prvé vydání stalo se za příčinou kritik, kterých čekáme od učenců." Podobně dálo se s bránou jazyků.

Když Komenskému bylo vytýkáno, že práce jeho se prodlévají příliš, zastíral se muži některými, kteří také dlouho poseděli na pracích svých, jak to ukazuje dedikace. Příteli Hottonovi stěžuje si napsal Komenský, že Bauhin pracoval o svém herbáři 40 let. O Eilharda Lubina, o Roberta Štěpána, viz metody hl. VII. 6. a hl. XVII. 13. a přídavky ve výkladech. Jiní v dedikaci připomenutí mužové jsou čtenářům známi a vyskýtají se v každé encyklopedii nebo literatuře řecké a latinské. Zmíníme se toliko o dvou mužích.

Jan Sturm narodil se r. 1507. 1537 zavítal do Strassburku, kde gymnasium bylo jím zorganisováno. Zemřel 1589. Vážil si ho Karel V., Ferdinand I., Maxmilian II. a Alžběta anglická. Slynul až i po Uhřích, Sedmihradech a Polsku. Byl didaktikem a učitelem zároveň, zarazil mnoho nových škol jako v Lauingen na Dunaji, v Trarbachu na Mosele, v Hornbachu u Zweibrückenu atd. Na školu jeho do Strassburku valili se žáci ze všech světa končin, z Portugal, Polska, Dánska, Anglicka i z Čech. Metoda jeho pojatá v řády školské ve Würtembergu a Sasích. I čítankami příhodně zpravenými vcházela do škol jako v Kasselu, jeho metody šetřil Hieronymus Wolf v Augsburgu a jiní jinde jako v Toruni, v Göttingách, v Hu-

sum. Anglický pedagog, Roger Asham byl přívržencem Sturmovým. Sturm napsal školám čítanky, fraseologie a slovníky latinské. (Karl Schmidts Geschichte der Paedagogik atd. III. Auflage III. str. 165., 174. Encyklopaedie des gesammten Erziehungs- und Unterrichtswesens von Dr. K. A. Schmidt 2. Aufl. IV. Band. Lateinischer Unterricht str. 255.)

Julius Camillus (Camillo) s příjmím Delminio po městě Delminium v Dalmacii; narodil se ve Forli 1479., zemřel 1550., hodlaje poskytnouti látky a ideí těm, kteří žádostivi byli vzdělati se v pravidlech jazyka latinského vybíral příklady ze spisovatelů nejvýmluvnějších, a rozpořádal je po schránkách s nápisy; potom vpravě schránky ty do velikého stroje dřevěného, který podobal se amphitheatru, podal je Františku I., který pochváliv jeho úmysl dal mu 500 dukátů, by to zdokonalil. Ale v tom zemřel, dostatečně vhod neupraviv úmyslu svého, ač o něm pracoval 40 let a vydal 1500 dukátů. (Hoefer Nouvelle biographie générale, Paris 1851—66. VIII. díl sl. 336—337.

URBÁNKOVA

BIBLIOTÉKA PÆDAGOGICKÁ.

SBÍRKA SPISŮ

PRO

UČITELE, PĚSTOUNY, RODIČE

A VZDĚLAVATELE LIDU VŮBEC,

VYDÁVANÁ

POMOCÍ OSVĚDČENÝCH NAŠICH PÆDAGOGŮV.

SVAZEK 213.

B. JANA BLAHOSLAVA

VADY KAZATELŮV

a

Filipika proti nepřátelům vyššího vzdělání v Jednotě bratrské.

Druhé, úplné vydání

upravil

Fr. A. Slavík,

c. k. školní rada a ředitel v. v.

V PRAZE,

na Ferdinandově třídě v č. 4. n.

vedle Národního divadla.

Nakladatel FR. A. URBÁNEK, český knihkupec

pro literaturu paedagog. i hudební a pomůcky učebné.

= Prvý český závod hudební. =

1905.

B. JANA BLAHOSLAVA

VADY KAZATELŮV

a

FILIPIKA PROTI NEPŘÁTELŮM VYŠŠÍHO VZDĚLÁNÍ V JEDNOTĚ BRATRSKÉ.

Druhé, úplné vydání

upravil

Fr. A. Slavík,
c. k. školní rada a ředitel v. v.

V PRAZE,
na Ferdinandově třídě v č. 4. n.
vedle Národního divadla.
Nakladatel FR. A. URBÁNEK, český knihkupec
pro literaturu paedagog. i hudební a pomůcky učebné.
= Prvý český závod hudební. =
1905.

Tiskem K. Mádla v Praze-VII.

Literární práce dobré paměti B. Jana Blahoslava,[1]) prvního spisovatele českého v XVI. století, vynikají tak velice, že záhodno jest, aby nám byly podány nejen pro myšlenky a řeč, ale i na příklad horlivého pěstování jazyka mateřského, upřímné k němu lásky a na příklad ušlechtilé snahy obětavé pro obecné dobro.

Jsouť nám, bohužel, některé památky vůbec ještě málo známy neb i vůbec neznámy, any leží v archivech a knihovnách domácích aneb za hranicemi v bývalých útulcích vyhnanců českých, kteří byli pro své poučení a útěchu hlavně spisy bratrské opisovali nebo též vydávali a v posvátné úctě chovali.

A zajisté bude tato práce jeho „*Vady kazatelův*“ čili Vitia concionatorum a ***Filipika proti nepřátelům vyššího vzdělání v Jednotě bratrské*** mnohým nepředpojatým, bez ohledu na vyznání, vhodná a užitečná, každému pak váženým úkazem po-

[1]) Životopis J. Blahoslava viz v Časopise musea českého r. 1856 od Ant. Gindelyho; v Osvětě V. Vlčka 1873 s úvahou o Jednotě bratrské a ve Světozoru 1874 ode mne; v Rukověti k Dějinám literatury české do XVIII. století od Jos. Jirečka, v Dějinách literatury české od Jaroslava Vlčka, v Písemnictví českém od V. Flajšhansa; o jednotlivých spisech J. Blahoslava zvláště: jeho Grammatiku českou, vydanou od Ig. Hradila a Jos. Jirečka r. 1857, o ní posudek a pojednání M. Hattaly v Čas. musea čes. r. 1858 a od —bk v Osvětě r. 1863 (red. Ferd. Schulz a F. O. Mikeš), „O rhetorické stránce Grammatiky Blahoslavovy“ článek J. V. Nováka v Listech filologických r. 1904; o jeho spisech historických články Jar. Golla v Čas. musea čes. r. 1876 a 1877, o Muzice s přídavky v Osvětě r. 1863 str. 46 a v otisku Ot. Hostinského v Rozpravách České Akademie I. třídy r. 1896; O původu Jednoty bratrské a řádu v ní od Nikolaje Vladimiroviče Jastrebova v Českém časopise historickém r. 1902.

vzbuzující horlivosti Blahoslavovy v povolání, neunavné činnosti a péče o všeobecné vzdělání i v posledních dnech života jeho.

* * *

Jan Blahoslav

narozen v Přerově na Moravě dne 20. února 1523 z bratrské vážené rodiny,[1]) byl vzdělán nejprve v rodišti svém, od r. 1540 v Prostějově u biskupa Martina Michalce († 1547) a nástupce jeho Matouše Streyce; v cizině pak studoval r. 1543-44 v Goldberku ve Slezsku nyní pruském, od června 1544 celý rok ve Wittenberku, později od velikonoc 1549 v Královci v Prusku a od prosince t. r. do velikonoc 1550 v Basileji ve Švýcarsku. Odtud po těžké nemoci navrátil se domů a zotaviv se vyučoval r. 1551 na škole v Prostějově, mimo jiné žáky také Jana z Žerotína, potomního ochrance Jednoty bratrské, a seznámil se tam s prvním grammatikářem českým, s kališným knězem Benešem Optátem.

Mezi tím byl r. 1548 a pak r. 1552-57 v Mladé Boleslavi u biskupa Jana Černého, aby pomáhal sepisovati *Paměti Jednoty bratrské*, když archiv její v Litomyšli dne 11. března 1546 shořel. „Poněvadž Historica a zvláště co se kdy v Jednotě let těchto dálo, B. Jan Černý spisovati se vší pilností začal, však nemocemi i jinými bídami strápen byv konati toho nemohl, z té příčiny práci tu B. Janovi Blahoslavovi poručil, podle čehož B. Blahoslav, muž osvícený Bohu a Jednotě věrný, jakož jiné povinnosti své tak i tuto věrně konal a paměti znáti potomkům užitečné s pilností spisoval, čemuž tomové (díly) té historie

[1]) Otec jeho se jmenoval Blažek a byl měšťanem (ne šlechticem) v Přerově. Jména rodinná nebyla tehdy ještě ustálena; hlavním bylo křestní jméno, příjmení se často změnilo: starší syn Blažkův Jan jmenoval se Blahoslav nebo dle rodiště Přerovský, Preroviensis, mladší Martin Abdon; podobně jiní, také Jan Amos Komenský, Comenius. (Viz mé články o rodišti a jméně J. A. Komenského, o neustálenosti jmen rodinných v XVI. a na počátku XVII. století v Časopise Matice Moravské r. 1904 a 1905.

v několika dílech sepsané svědectví hojné vydávají,[3]) totiž: sbírka pamětí pro I. dobu Jednoty bratrské od r. 1457—1547: Historické do r. 1470. 2 díly (I. a II.), r. 1470—1542. 3 díly (III., V., VI.), vyznání a apologie r. 1470—1509 (díl IV.); pro II. dobu od r. 1547—1568: Akta Jednoty bratrské 1547—1557 ve 2 dílech (VII. a VIII.), Historické paměti do r. 1568 v 1 díle (IX.), doplňky a pokračování jich v X. díle od Blahoslava a O. Štefana. Označeny jsou začátečními písmeny jeho I. B. P. (Jan Blahoslav Přerovský). Z velké části jsou to práce jeho, mezi nimi několik psaní různým osobám o věcech Jednoty bratrské a j., zvláště v VIII. až X. díle, velmi důležitý to pramen k dějinám národa českého, k církevním a nejvíce ovšem k dějinám Jednoty bratrské.

Na kněze vysvěcen byl r. 1553 a již po 4 letech zvolen do úzké rady Jednoty bratrské a biskupem a r. 1558 ustanoven v Ivančicích na Moravě. Na jaře r. 1558 byl v Praze, kde mladší bratr jeho Martin Abdon byl knězem;[4]) jindy byl posílán v důležitých věcech Jednoty bratrské, ku př. r. 1555 a 1557 do Vídně, r. 1556 do Magdeburka.

Kde studoval a kam byl od Jednoty poslán, všude také chodil na kázání rozličných kazatelů, na př. ve Wittenberku někdy slýchal též kázání Martina Luthera, v Královci Ondřeje Osiandra,[5]) v Praze nejen bratrské ale i jiné, a poznal takto a ve svém povolání mnohé kazatele, dobré a špatné. Sám byl výborný řečník, jehož Bratří užívali v důležitých záležitostech Jednoty a jak viděti v jeho spisech.

Vida toho potřebu, napsal pro mladé kazatele, jak se dovídáme z podané tuto práce o vadách kazatelů, dva spisy:

---

[3]) Poznámka B. Ondřeje Štefana z Prostějova, jenž pokračoval ve spisování Pamětí bratrských po Blahoslavovi a také po něm r. 1571 stal se biskupem v Ivančicích, na 1. listě X. dílu jich v archivu Jednoty bratrské v Ochranově (Herrnhutě), kde se chovají původní sbírky Pamětí staré Jednoty bratří českých od J. Blahoslava a jiných ve 13 svazcích a opis 14. svazku z r. 1868, jenž se chová v českém museu v Praze.

[4]) Zemřel 8. března r. 1561 a pochován byl u kostela sv. Jindřicha „blízko dveří na krchově u zdi“.

[5]) Úmrtní kniha † kněží Jednoty bratrské r. 1549 (vydal Jos. Fiedler ve Fontes rerum austriacarum r. 1863, 1. odd., V. svazek). Osiander, učený kazatel luterský * r. 1498, † 1552.

1. **Pořádek kázání ročního na víru ke čtení**[6]) **neb epištolám nedělním obecním** (na počest biskupa svého Jana Černého † 1565 v Boleslavi;[7]) viz na konci II. knihy Vad kazatelův);

2. **Naučení mladým kazatelům** čili **Ctnosti kazatelů**, *Virtutes concionatorum*, posud jen dle jména známé (viz předmluvu J. Blahoslava).

O vadách kazatelů zvláště psáti původně nechtěl; některé vady vyslovil dříve jen na vhodných místech ve své *Grammatice české*, na níž pracoval skoro 20 let vedle jiných potřebných věcí za povolání svého v Čechách a na Moravě. Sám o tom praví v Grammatice na str. 347—350 vykládaje o pronunciací,[8]) když tuto část psal v Mladé Boleslavi:

„Ač pak koli to, což dobrá a vlastní pronunciací slove, jest věc velmi nesnadná, a přeřídcí jsou, kteříž by ji tak, jak sluší, zachovati všudy uměli a mohli, však proto pilnost a práce bedlivá i v tom mnoho může, jakž jistě zkušení toho mocný jest důvod. Než některým lidem (ač velmi řídkým) samo přirození to dalo, aby bez učení se tomu a práce nějaké při tom tak měli řeč. hlas, zvuk a hlahol k všelikému sem i tam hnutí a každé proměně hotový a v tom příjemný a libý, že jest se čemu podiviti. Já jediného takového znám, t. Faustýna, kterýž v té věci i B. Štefana ujce svého[9]) . . . předčil. Mohli by i někteří jiní z mladších našich k němu poněkud podobní nalezeni býti, ale ne bez vady takové, kteráž pravé pronunciací, jako rez a nebo ruda ušlechtilému zelenému na vinicích listí, drahný díl spanilosti ujímá. Nebo někomu lísavost téměř lehkomyslná, scurrilis, jinému zasmušilý a neochotný způsob, i nepěkné a nelibé vzezření nemalou v příjemnosti slov hlaholu a hnutí etc. činí překážku. . . . Ale nechce mi se o té tak subtylné věci psáti; poněvadž kdož by tak velmi

[6]) = k evangeliím

[7]) V IX. dílu Pamětí Jednoty bratrské na str. 64—101 napsal Blahoslav r. 1565: „Disputací o čteních nedělních a o novém pořádku kázání". nebo dle seznamu toho dílu „*O pořádku kázání na čtení* etc. čili podle nového pořádku."

[8]) vyslovování, pronášení.

[9]) Za nejlepšího kazatele měl B. Matěje Červenku. „Byl takový kazatel, že jemu za našeho věku rovného žádného in coetu nostro, v Jednotě, nebylo." (Grammatika česká str. 290.)

o ní stál a práce sobě i při tom neošklivil, z příkladů skutečných tomu se učiti může, totiž poslouchaje a následovati usiluje kázání nebo řečí umělých a výmluvných mužů. Raději pro některé prostáky o grammatické nižší pronunciací, kteráž netak velmi k ušlechtilosti a k subtylnosti oratorské [10]) přileží, ale toliko k některým syllabám a literám, nětco v kratičce dotknu."
.... Mimo jiné ukazuje dále „přemrzuté pronunciací ohyzdný příklad na vyslovení litery *é*, kterou někteří ... kazatelé Pražští na kázáních svých pronášeli, „až jest ošklivo slyšeti .... Ale tomuto všemu kdo by chtěl právě vyrozuměti, musil by Pražských kazatelů kázání poslyšeti a potom bratrských, třebasi tu v Boleslavi, a hned by srozuměl dobré i zlé pronunciací té litery."

Vady kazatelů (Vitia concionatorum) sepsal, když někteří kazatelé nepřestávali místo ctností navykati si vady, a sice, jak souditi lze, až na sklonku života svého. Sepsal je, když následkem ustavičných prací tělesně tak seslábl, že sám často ve sbořích Páně kázati nemohl, a když od „některých dobrých a šlechetných přátel za to byl mnohokráte prošen, zvláště poněvadž jsem (dí) povinen, jim všelijak pomáhati a v slovu i v skutku dobrým býti příkladem!" — Horlivost Blahoslavova ještě tu pracovala ku vzdělání a prospěchu bližního svého. Věru, vznešený to příklad nám všem! —

A jesti to poslední práce literární B. Jana Blahoslava, jak tomu časté odvolávání se ku *Grammatice české*,[11]) dokonané l. 1571, tedy roku jeho předčasné smrti, dosvědčuje; práce, kteráž obsahujíc (vedle Grammatiky jeho a Přídavků k Muzice) také hojně *didakticko-paedagogických zásad*, dokazuje, že Blahoslav byl nejen výtečným řečníkem a kazatelem, nýbrž i znamenitým paedagogem, předchůdcem Jana A. Komenského. Nevyslovil jich soustavně jako tento ve své Didaktice; jsou však

---

[10]) k jemnosti řečnické.

[11]) Jiné své práce uvádí Blahoslav ve „Vadách kazatelův": Naučení mladým kazatelům čili Ctnosti kazatelův, Muzika, Nový Zákon; Pořádek kázání ročního na víru, ke čtení neb epištolám nedělním, Filipika proti nepřátelům vyššího vzdělání v Jednotě bratrské, O vyvolení Božím. (Viz seznam osob na konci.)

v těchto spisech a ve Vadách kazatelů místy buď vysloveny nebo vysvítají z uspořádání těchto prací jeho.[12])

Jasně je vyslovuje, užívaje pro lepší porozumění jako Komenský často přirovnání ze života a z přírody. Šířil je také v povolání svém a přispěl vůbec ku *zvelebení škol* bratrských. A nejen spisovně, nýbrž i osobně ústně působil, aby učitelé, kněží a jiní zachovávali *českou řeč v „její čistotě, vlastnosti a ozdobnosti“*.

Všímal si bedlivě také nářečí a vhodně použil jich ve své Grammatice. Blahoslav učinil „první pokus sáhnouti k dialektům, zachoval nám hojně materiálu a s bystrostí sobě vrozenou o něm pronášel i platný soud.“ [13])

„Kdokoli starších časů přemýšleli a psali o jazyku českém, všecky daleko překonal B. Jan Blahoslav, muž nad jiné času svého učenější, jemuž známostí a pochopením jazyka českého ani tehdáž ani později nebylo rovného v našem národě . . . . S učeností spojiv pilnost velikou, za celý čas svého života málo míval oddechu. Neměl větších celků na zřeteli, psal pro *potřebu života*, ne pro vědecký systém.“ [14])

Avšak jako často bývá v životě, že někteří lidé vystupují i proti nejlepší vůli a snaze jiných, dělo se i Blahoslavovi. Než on vytrval, pokud mohl, a pracoval pro českou řeč dále, jak sám praví v Grammatice na str. 160—163: . . . „I já sobě nerozumných lidí soudem a neprohledavostí překážeti v svém předsevzetí nedopustil sem, chtěje raději dobrých a svatých mužů předkův našich milých následovati, nežli některých nesmyslné vysokomyslnosti se ostýchati . . . Což sem v knížce této napsal a čeho po místech někdy i obšírně dotýkal (měv k tomu nejedny veliké příčiny, kterých nevidí mi se nyní vyčítati), . . . poně-

---

[12]) Hlavní didakticko-paedagogické zásady Blahoslavovy, jež podobně obsahuje později Didaktika Komenského zvláště v hlavě XXII. o učení jazykům, dílem též v X., XIII., XVI.—XIX. a XXVII., podává moje přednáška v učitelské jednotě „Komenském“ okresu Břeclavského na Moravě, otištěna pak v časopise moravského učitelstva „Komenském“ r. 1896.

[13]) V. J. Dušek, Příspěvky k dějinám české dialektologie, v Časopise musea českého r. 1895 str. 478.

[14]) Osvěta r. 1863, red. Ferd. Schulz a F. O. Mikeš: O Grammatice br. J. Blahoslava a předchůdců jeho, od —bk, str. 28, 46.

vadž mi se přináležeti vidělo k vlastnosti i *k ozdobě řeči české,* předce sem svobodně psal, což mi na mysli bylo . . .

Naposledy pobožného čtenáře za to žádám, aby o mně tak nesmyslil, že bych snad o slova nebo způsoby mluvení, phrases etc. tak se mnoho hadrovati a nesnadniti chtěl, až by to, což většího jest, mezitím hynulo, t. láska svatá. Nemyslímť jistě na to; vímť, co a pokud záleží na slovích neb nezáleží, aniž co proti mně jest; mluv kdo chce, jakými chce slovy, když jen v věcech ouhony není.

Však pokudž by na mně bylo, rád bych, aby i vlastnost i ozdoba jazyku našeho nehynula, ale rozmnožena byla: abychom tak mluvili, jakž bychom sobě dobře a právě rozuměti mohli i bližním k vzdělání byli" . . .

Blahoslav pak usiloval vůbec o *vyšší vzdělání* v Jednotě bratrské, aby tím spíše mohla odolati všemu zavedení a od záhuby se uchrániti.[15]) I působil, aby proto Jednota posílala nadanější mládence na studia na evangelických školách vysokých v Německu a Švýcarsku. Proti tomu však byli mnozí v Jednotě s předním biskupem Janem Augustou,[16]) kteří nemajíce vyššího vzdělání, mluvili proti němu a opovrhovali učením a lidmi učenými, odvolávajíce se na † biskupa B. Lukáše Pražského, že prý „nic nepsal, čehož by v Jednotě nenašel.[17])

---

[15]) Taktéž soudil později i J. A. Komenský, že rozvoji Jednoty vadily tři věci: nedostatek vyšší učenosti, jiné církve a chudoba.

[16]) Jan Augusta, odpůrce vyššího vzdělání v Jednotě bratrské, narozen Praze r. 1500, † v Mladé Boleslavi r. 1572. O něm a jiných spisovatelích bratrských viz Rukověť k dějinám literatury české do XVIII. století od Jos. Jirečka, o cizích mužích a věcech dále uvedených obšírněji v Naučném slovníku Riegrově neb Ottově.

[17]) B. Lukáš Pražský (nar. v Praze asi r. 1460, † v Boleslavi r. 1528) napsal totiž r. 1502 Mistru Havlovi Žateckému v Ústí n. L., velmi zasloužilému o zřízení škol bratrských, tento list, na nějž se odpůrcové vyššího vzdělání v Jednotě odvolávali:

Známo činím, M. Havle můj v Pánu milý, že mne došlo to, že by ty neobliboval našich pořádkův podlé uložení Jednoty této, jako v sboru pořádného čtení a epištol čítání, časův, postův a svátkův ostříhání, i písní podlé téhož pořádku zpívání etc., ano že by tomu na odpor byl, skutečně naschvále čítaje a začínaje, v svátky dělaje, v postu uloženém nepostě se. By ty to sám činil z strany tvé osoby, to by mne nic nehnulo k psaní: ale že

I ve shromáždění Jednoty v Přerově l. 1566 pravili Bratří starší: „Ne tak domácích věcí velebíme, jako bychom bez nedostatku byli, nýbrž k nedospělostem se známe a napravovati hotovost máme i slibujeme, aniž též toho tupíme, co Pán Bůh jinde dobrého dělá a má, ale příčinu sobě dáváme k ohledávání obojího známosti a vděčnému užívání domácího. A což by i tam dobrého nalezeno bylo, aby společným úsudkem ohledáno i přijato bylo, a tak již mezi domácím Jednoty místo mělo a naše sloulo. A to proto, abychom byli pravá a řádná Jednota, ne jako kněží, kteříž toho i onoho se chápají atd.; an B. Lukáš starý říkával, že v Jednotě vše našel a odtud bral; ač víme, že z starých doktorů i celé paragrafy a stránky v své spisy

---

se to i jiných dotýče, odkudž já, boje se škodného rozdvojení a nepokoje a z toho zrušení lásky a mnoho dobrého, jsa na cestě k Bratřím, hnut jsem z milosti povinnost učiniti a oznámiti. Neb víš, že oddělení naše je od zlého a ne od toho, což se může dobře požívati v úmysle i smysle přímém, v čemž bychom nepokoje neradi činili. Neb naše oddělení z nuzné potřeby jest, ježto toho nikterakž nebylo dobře možné užívati, a není z potupy a na potupu, zvlášť toho, což neb dobré v sobě neb že můž obráceno v dobré býti, a ježto odtud nepochází modlářství, falešné náboženství, hříchové smrtedlní, ale zase pochází pomoc k povinnosti, aby ji člověk k Bohu činil neb svému duchu sloužil. Neb věrní správce lidu k vzdělání víry, lásky a naděje i života ctného sloužili. Neb já znám úmysl tvůj při tom vlídný, jako i můj někdy, když jsem se neohlédal na pravdy stránky mnohé, i též jsem byl počal; ale napomenut jsa, i nechal sem a těch, k nimž přistoupiv a se poddav, řády i obyčeje ostříhal. Neb i apoštol k témuž napomíná řka: Všecko slušně a podlé řádu ať se děje mezi vámi, a opět: Přikazujemeť pak vám Bratří ve jmenu Pana našeho Jesu Krista, abyste se oddělovali od každého bratra, kterýž by se choval neřádně a ne podlé toho naučení, kteréž přijal od nás. Protož prosím s týmž apoštolem, které věci jsou ku pokoji, těch hledejte, a které ku pokoji, těch následujte. Pravil mi Isaiáš o mých spisech, co jste mu kázali pověditi etc. Já vděčně přijímaje, dávámť znáti, že se nepamatuji, bych co vydal bez vůle bratrské a bez smyslu Jednoty, ani míním. Pak nepřátelé jako nepřátelé, i holou i přímou pravdu, když jim na odpor, nepřijmou. Než co se vás dotýče, já vám znáti dávám, že jdu k Bratřím starším do hor, a Vás prosím, vypravte se i vy tam, a což Vám koli bude odporného, tu bude, mám za to, zpráva toho. Pakliby co neužitečného bylo a Bratří neznali, poznajíc budou toho následovati. A toť bude obojím ke všemu dobrému. Vale in Domino feliciter. Sabbato post Luciae virginis 1502.[18])

[18]) Buď zdráv v Pánu šťastně! V sobotu po Lucii panně 1502.

vkládal, ale bezpochyby že od otců prvé přijaté. Nebo nám nikoli nesluší starých otců našich zamítati.[19])

Když to Blahoslav slýchal a r. 1566 též od biskupa Augusty, hluboce se ho to dotýkalo, a jak praví sám, „div že se mu srdce nad tím nerozpučilo". I napsal v tom dojmu dne 15.—18. února 1567 do Pamětí bratrských[20]) rychlým a místy až nečitelným písmem[21]) své mínění odpůrcům vyššího vzdělání čili „misomusům", jež nadepsal latinsky: „*Corollarium additum anno 1567 die 15. Februarii*"[22]) a v seznamu toho dílu česky: „*Poznamenání soudu mého o těch slovích B. Lukášových, že „nic nepsal, čehož by v Jednotě nevzal*", známé dle opisu Pavla Jos. Šafaříka pod názvem: „**Filipika proti nepřátelům vyššího vzdělání v Jednotě bratrské**". Jest to vzácná památka řečnická oné doby, psána velmi plynně, dle tehdejšího obyčeje protkána latinskými výroky, jako jiná díla Blahoslavova; plna myšlenek nejen tehdy nýbrž i stále platných. Ještě před smrtí svou r. 1571 ve Vadách kazatelův[23]) na ni poukazuje, mluvě krátce: 1. Co někteří za cizí oheň mají, 2. Co pak vlastně a právě my za ten oheň míti máme.

Blahoslav pracoval dále neustále, ačkoliv někdy churavěl, jen aby prospěl své církvi bratrské a národu svému, chtěje „napomáhati k dobrému". Do sporů bohoslovných se nepouštěl, jak dí sám před smrtí svou r. 1571 v zavírce Grammatiky české str. 350—352: „Chtěl sem rád nětco jazyku našemu ad veram tum puritatem tum ornamentum[24]) napomoci. A tak sem opravdově chtěl, že mysl má častokrát jako pochodně zažžená hořala ...." Při svém povolání, „ve čtení a pilném rozsuzování

[19]) Dekrety Jednoty bratrské, vydal A. Gindely, str. 224.

[20]) V archivu bratrském v Ochranově díl IX. f. 101—106.

[21]) P. J. Šafařík, jenž toto dílo J. Blahoslava z Pamětí bratrských opsal, praví, že je Blahoslav napsal „tak trhavě a nečtitedlně, jakž jsem to ještě nikde neviděl." „Šafařík vždy o ní mluvíval se zvláštním zalíbením, nazývaje ji mistrovským dílem řečnictví staročeského." Z přepisu Šafaříkova podal ji Josef Jireček v Časopise čes. musea r. 1861 str. 372—381 pod názvem: „Filipika proti nepřátelům vyššího vzdělání v Jednotě bratrské."

[22]) Přídavek připojený roku 1567 dne 15. února.

[23]) Ve třetí knize, oddělení II.

[24]) k pravé jak čistotě tak ozdobě.

authorum theologicorum [25]) nemohl sem tak dlouhé chvíle, jak bych byl sic rád chtěl, strvati pro mdlobu i zraku i celé hlavy. Ustalý a uběd ovaný často jsa, tu sem jako ad leviora studia [26]) se utekl." ... Psáti věci theologické měl „nad síly své, a také (ut verum fatear [27]), jak sem mohl, tak mi se nechtělo, a jakž sem chtěl, nemohl sem".... Překladem a vykládáním *Nového Zákona* do češtiny [28]) „příklad a pravidlo pravé češtiny budoucím Zákonu Páně starého vykladačům a zvláště synům mým v Pánu milým pozůstaviti, zdálo mi se netoliko býti užitečné, ale i téměř povinné."

A končí: „Již k tomu nevím co jiného říci, než k tobě se, Pane, obracím, jestližeť tyto mé práce, jichž nemálo bývalo, a tak to všecko meškání mé s těmi chamraděmi a tím strništěm zhořeti má (jakož bez pochyby s mnohé stránky)...: i to přijmu a přijímám, když jedné předce k cíli výbornému přímo se pojede a dojede, se vším platí, všeť s tvou pomocí bude napomáhati k dobrému. Amen. Amen."

Tušil již tehdy smrt svou; velmi často o ní mluvil. Býval churav již dříve, na př. r. 1567, když napsal onu Filipiku proti odpůrcům vyššího vzdělání, sám byl na léčení ve Vídni u Dra. Kratona z Kraftheimu, životního lékaře císaře Ferdinanda I., a po roce stěžoval si tomuto lékaři, „že se zdraví jeho den ode dne téměř mění; brzy prý jej obtěžuje neživnost žaludka, brzy horkost jater, druhdy stísněnost a jako prý zácpa plicí". Ale ještě pilně pracoval, chtěje některá díla dokončiti. Před smrtí vydal ještě k potřebám ve sborech bratrských s notami „*Evangelia neb čtení svatá, která slovou pašije*", v Náměšti u Brna 1571; odpověď na rozpravu onoho Dra. Kratona, aby všichni protestanti přijali augsburské vyznání, a *Vady kazatelův*. Pečoval ještě, aby proti osočování a pomluvám vydána byla latinsky *Konfesse* a *Historie Jednoty bratrské* a tím aby pravdivá známost o ní byla rozšířena mezi cizími národy. Ale toho se již nedočkal. Zemřel dne 24. listopadu 1571, maje věku teprve

[25]) spisovatelů bohosloveckých.
[26]) k lehčím studiím.
[27]) abych pravdu vyznal.
[28]) Vydal jej v Ivančicích r. 1565 a 1568.

48 let, když chtěl prohlížeti sbor a školu bratrskou v Moravském Krumlově, a pochován v biskupském sídle svém v Ivančicích. Bratří cítili hluboko ztrátu Jana Blahoslava, a B. Vavřinec Orlík napsal o něm spravedlivě v Úmrtní knize kněží Jednoty bratrské: „Umřel otec a vozataj lidu Páně v Jednotě, muž veliký a znamenitý, velice pobožný, pracovitý od mladosti, ke všem velice přívětivý, jehož pověst široce mezi jinými národy roznešená vznikla, veliký a drahý klínot Jednoty. Přespříliš brzo, podle našeho soudu, Pán Bůh jej vychvátiti ráčil, on sám ví, z jakých příčin (divní Boží soudové)." — —

Památka jeho, jako vůbec mnoha starých zasloužilých spisovatelů, v pozdějších dobách národu českému nepříznivých zanikala; z jeho spisů bylo na př. r. 1847 jen sedm známo, sotva čtvrtina nyní známých. Když pak vlastenecký duch opět působil ke studiu a poznání naší minulosti a více pracovníků národních přibývalo, věnovala se časem pozornost ovšem také Janu Blahoslavovi. Umělecká Beseda v Praze oslavila r. 1873 350letou památku narození jeho přednáškami o něm, Vlčkova „Osvěta" úvahou o Blahoslavovi a Bratřích českých a j.[29]) Tehdy bylo již známo 28 spisů jeho.[30]) A nejsou to všecky; podrobnějším studiem najdou se nepochybně ještě jiné, jako stalo se na př. i z těchto Vad kazatelův (str. 8). —

Spisy Jana Blahoslava rozptýleny jsou, jako mnohé jiné památky české, po rozličných místech u nás i v cizině. Pokud známo, jsou některé v Praze, v Brně a ve Vídni, jiné v Žitavě a Zhořelci v Lužici, kam se utekli pronásledovaní exulanti naši, nejvíce v archivu nové Jednoty bratrské v Ochranově v *Pamětech staré Jednoty bratrské*, jež ona r. 1840 koupila z Lešna, hlavního útulku vyhnaných Bratří českých v Polsku. *Tiskem* vyšla jen některá díla Blahoslavova: I. od něho samého vydaná: 1. *Muzika* t. j. knížka zpěvákům náležité zprávy v sobě zavírající, vydána nejprvé r. 1558 v Olomouci, potom znova opravena v Ivančicích dle předmluy k Přídavkům r. 1560, přidány Regule

[29]) „Památce Br. Jana Blahoslava vděčně věnoval" podepsaný práci „O Jednotě Bratří českých", vydanou v „Osvětě Lidu", bibliotéce prostonárodních přednášek r. 1874.

[30]) Viz a srovnej Jos. Jungmanna Historii literatury české r. 1847 str. 335 a Jos. Jirečka Rukověť k dějinám literatury české r. 1875.

a naučení potřebná kantorům i písní skladatelům, a vydána r. 1569 v Ivančicích. Z Muziky „Naučení potřebná těm, kteříž písně skládati chtějí“, otisknuta v Grammatice české r. 1857; celou „Muziku“ vydal Dr. Ot. Hostinský v Rozpravách České Akademie I. třídy r. 1896. Muzika s Přídavky tvoří celek, obsahujíc 1. theorii vokální hudby, 2. poetiku duchovní písně s pravidly české poesie. Je to dílo svého druhu první v literatuře české.[31])

2. *Kancionál bratrský*, vytištěn r. 1561 v Šamotulách; v něm 49 jeho původních písní a 17 dle starých nově spracovaných.

3. *Nový Zákon*. V Ivančicích r. 1565 a 1568; znova otištěn v 6. díle Biblí Kralické r. 1593 a 1601.

4. *Evangelia neb čtení svatá, kteráž slovou pašije*. V Náměšti 1571;

II. od jiných vydané:

5. *Grammatika česká*. Z rukopisu bibliotheky Theresianské ve Vídni vydali Ig. Hradil a Josef Jireček. V Praze 1857.

6. *Paměti v Úmrtní knize † kněží Jednoty bratrské*, staré do r. 1571, většinou od J. Blahoslava, ve Fontes rerum austriacarum 1. odd. V. svazek r. 1863 od Jos. Fiedlera (německý překlad zvláště vydán pod názvem „Todtenbuch der Geistlichkeit der böhmischen Brüder. Alt-Tschau bei Neusalz a. O. 1872.)

7.—11. V Časopise musea českého: *Popsání cesty Blahoslavovy k Flaciovi Illyrikovi do Magdeburka* r. 1556, obsah spisu *o vyvrácení sboru* Boleslavského (podal r. 1856 A. Gindely);

Filipika proti nepřátelům vzdělání vyššího v Jednotě bratrské. (Z přepisu P. J. Šafaříka podal Jos. Jireček 1861.)

O původu Jednoty bratrské, kniha větší (obsah od P. J. Šafaříka, 1862).

O rotě milovné čili Anvolimator, *O vyvolení Božím* (obě

---

[31]) „Sloh té knihy výborný a ona první prosodie časoměrné theorii obsahuje“, praví Josef Jungmann v Historii literatury české str. 131. „Blahoslav byl první, který pro skládání písní pobožných v jazyku našem pravidel prosodických vyhledával . . . a vyslovil hlavní pravidlo prosodické“ (časopis „*Osvěta*“ r. 1863, str. 46); dle toho ve Světozoru str. 163 je zpráva o ní v životopise J. Blahoslava. Hudební význam „Muziky“ vyložil Dr. Ot. Hostinský v novém vydání jejím r. 1896.

z rukopisů městské knihovny ve Zhořelci v Lužici) a obsah Vad kazatelů z rukopisu městské knihovny v Žitavě (r. 1875 ode mne v článku: „K literární činnosti B. Jana Blahoslava.) Slovo Anvolimator jest obráceně čteno = Rota milovná.

12. *Vady kazatelův* čili Vitia concionatorum, samostatně vydány s vynecháním některých míst ode mne r. 1876 a totonové, úplné vydání s poznámkami a překladem latinských míst r. 1905.

13. *O původu Jednoty bratrské a řádu v ní.* (Obsah podal Nikolaj Vladimirovič Jastrebov v Českém časopise historickém r. 1902 a celek v Petrohradské Akademii.)

Originál „*Vad kazatelův*" není posud nalezen; zachovaly se nám v opise některého vyhnance českého z roku 1632, jak praví poznámka na konci tam učiněná na sv. Šimona Judy dne 28. října: „Ad finem perductum ipsa die S. Simonis Judae Gesenii, tempore exilii 1632." Týž opis chová se v městské knihovně v Žitavě (Mscr. 199[d], m. 8°, 50 listů) s mnohými jinými památkami literárními po českých vyhnancích tam usedlých. Opis tento jest místy vadný. nedosti jasný, kde opisovatel nerozuměl asi staršímu rukopisu, jak sám na jednom místě (v I. knize A, V.) poznamenal: „Nepochopitelný smysl"; zvláště latinský text jest na několika místech porušen, nepochybně z neznalosti latiny.

Taková místa byla v prvním vydání vynechána. K tomuto druhému vydání srovnán byl též opis rukopisu Žitavského pana vrchního rady Heřmana z Tardy ve Vídni (z r. 1866), začež mu i tu děkuji, a znova vše srovnáno s rukopisem Žitavským, aby úplné toto vydání bylo co nejvěrnější. Latinský text přirovnán byl k citovaným spisovatelům a pro čtenáře latiny neznalého přeložen, při čemž laskavě pomocen byl výborný klassický filolog a milený přítel můj prof. J. B.

K vydání tomuto přidána jest jako vhodný příklad řeči památná Filipika J. Blahoslava proti nepřátelům vyššího vzdělání dle opisu P. J. Šafaříka a podobně upravena s poznámkami.

Překlad latinských míst a stručné vysvětlivky slovní a věcné přispějí zajisté k tomu, aby tato obě znamenitá díla našeho Jana Blahoslava, vzácné památky literatury české, byly

širšímu obecenstvu přístupnějšími a tím lépe známějšími. Tak mohou vyplniti též přání samého šlechetného Blahoslava, aby jeho práce byly „jiným užitečné, . . . bližnímu k vzdělání . . . a napomáhaly k dobrému.“

Hodí se v naší době, kdy se konají četné veřejné přednášky a řeči na různých místech a schůzích; mohou přispěti k zdárnému pěstování řečnictví a vítána býti nejen kazatelům, nýbrž i učitelům a řečníkům vůbec. Místo „vady kazatelův“ můžeme teď všade říci *„vady řečníkův“*.

Obě díla mají trvalou cenu. Vydáním jich uctíváme zároveň památku velmi zasloužilého původce jejich.

Bylo by záhodno, opakujeme tužbu svou,[32]) aby též jiná díla Jana Blahoslava na světlo vyšla, vůbec aby také jiné znamenitější spisy Jednoty bratrské a jiných předků našich, ať toho neb onoho vyznání, byly ne-li zcela, tedy aspoň u výboru podány lidu českému ke čtení a vzdělání jeho a na památku výtečných předků našich.

Fr. A. Slavík.

[32]) Světozor r. 1874 str. 162 na konci životopisu Jana Blahoslava a předmluvy k prvnímu vydání „Vad kazatelův“.

I.

VADY KAZATELŮV.

Předmluva.

Prvé nežli počnu vyčítati Vitia, totiž vady, chyby a vášně, kterýchž se kazatelé bedliví pilně mají varovati, vidí se mi za potřebné, abych nějakou omluvu napřed postavil, a tou se před některými ke mně snad nevelkou chuť majícími, jako štítem zastřel, aby mi jejich zuřivá nedůtklivost a některých snad vysokomyslná zarputilost škoditi nemohla. Nebo vím, žeť někteří na zlehčení této mé maličké práce mohou říci: „Posloužil tím svým úštipným a přemítavým psaním čeládkám i hospodářům mnohým k tomu, aby jedni i druzí starší své přemítali a potvořili, tudy službu Boží lehčili i práce dobré jedni druhým ošklivili a z rukou vyráželi, tak aby se potom při přítomnosti takových převrhelců slova říci nechtělo.“

Ale takovým lidem nechť kratičké osvědčení učiním toto: Že já vším tímto psaním ne k tomu sloužiti umyslil jsem kazatelům milým v Kristu Pánu bratřím a v té práci tovaryšům, aby jedni druhé přetřásali, ale aby jedni druhým toho příčinou býti hleděli, aby v jejich řečech a způsobích nebylo co přetřásati, čemu se smáti, zač se před rozumnými anebo i chytrými posluchači styděti, anebo někdy buď hněvem buď lítostí se kormoutiti, a tak summou,[33]) aby příčiny toho, což i lásku ruší

[33]) celkem, krátce.

i dobré práce zohyzďuje, odjaty byly, totiž kdyby tak hrubých a patrných vad a chyb a jakýchkoli nezpůsobů v pobožných řečech a službách jejich nebylo. Jestližeť pak mé upřímným oumyslem věrně vykonané práce kdokoli k zlému užívati bude, ne k vzdělání ale k zkáze bližních, ten nechť z toho potom počet dává tomu, jenž opilce, nekající i jiné dobrých Božích stvoření zlé užívatele souditi bude. Na mne se, za to mám, žádný rozumný spravedlivě horšiti nemá proč. Nebo zdaž jsem tuto co tak nového a nebývalého učinil? Zdaliž toho někteří prvé v jazyku latinském neučinili? Jednoho toliko připomenu, Erasma Roterodamského,[34]) kterýž ač nebyl kazatelem, avšak nemalou knihu kazatelům napsal, v níž některé věci i kratochvilné i velmi směšné položil.

Ale dí mi někdo: „Kýž si psal raději de Virtutibus concionatorum,[35]) a bylotˇ by se to samo ukázalo, čeho nemá býti při kazateli, když by to, co býti má, světle a srozumitelně bylo předloženo, totiž čemu by se měl kazatel učiti, več se uvoditi, čemu zvykati a t. d., aby tak non formidine poenae sed virtutis amore[36]) růsti mohl, jako tak učinil i Cicero de oratore i jinde.“

Odpovímť: I toho jsem byl předešlých let něco učinil, Naučení jakés anebo zprávu jednomu z prostných kazatelův napsav, čehož, mám za to, i ne zle užito bylo. Ale že jsem některé prosté a hloupé mládence tak neprozřetedlné býti poznal, že těch ctností a způsobů ušlechtilých chápati nemohouce, někde místo ctností a pravých ozdob chápali se nezpůsobů a, jichž se varovati měli, vášní a vad, a to dobrým

[34]) Erasmus, po rodišti nazván Roterodamský (* 1467 † 1536) napsal mimo jiné knihu Kazatel (srov. J. Blahoslava Grammatiku českou, vyd. Ig. Hradil a Jos. Jireček r. 1857, str. 162—163.)

[35]) o Ctnostech kazatelův.

[36]) ne z bázně před trestem, ale z lásky k ctnosti. Cicero o řečníkovi. (Cicero Tullius M. z Arpina, latinský řečník a spisovatel, r. 106—43 př. Kr.)

oumyslem a snažnou myslí. Protož tak za to mám, že takovým prosťákům bude tímto psaním velmi srozumitedlná služba učiněna, když se jim obé, jako holubům zrno předloží, i čeho následovati i čeho se varovati a utíkati mají. Contraria n(empe) juxta se posita magis elucescunt.[37])

A také mi se nevidělo, některých dobrých a šlechetných přátel slušné žádosti odepříti, od nichž jsem za to byl mnohokrát prošen, zvláště poněvadž jsem povinen jim všelijak pomáhati a v slovu i v skutku dobrým býti příkladem. A že sám častých kázání před nimi v zbořích Páně činiti pro tesklivý zdraví mého nedostatek nemohu, i nechažť tímto aspoň jim to poněkud vynahradím, abych tak prostým a hloupým jakouž takouž pomůcku učině také nějaký potom v slávě za jejich věrnou práci (při vzkříšení spravedlivých) odplaty díl a částku měl. —

Avšak toto vždy světle vyměřuji, žeť já tímto psaním svým toho chvalitebného a sv. způsobu lehčiti nad to vyprazdňovati nemíním, k němuž Duch sv. napomíná řka: „Zdětiní-liť otec, nezlehčuj ho sobě!“ Čehož výborný příklad na oněch dvou synech patriarchy sv. Noë. Povinenť jest každý věrný syn otce svého zvláště sešlosti jeho ochraňovati, a jako hůl starosti jeho býti, na kterouž by se bezpečně opříti a zpolehnouti mohl. Vidí-liť syn kde co při otci nezpůsobného, pěkně ho v tom a uctivě ochrániti má. Od duchovního pak otce všelikou Boží službu, jakož vděčně tak i důvěrně přijíti a jí k svému vzdělání užiti má, nic sobě žádným nezpůsobem při tom, byl-li by kde jaký, nepřekážeje; ale vše na dobrou vykládaje stranu i u sebe sám, i před jinými potom i k sobě věrným spoluslužebníkům Páně. Kdo neví, že jest povinen náležitou zachovati uctivost a vážnost, chce-li proti radě a učení Ducha sv. nehře-

[37]) Protivy totiž vedle sebe položené více vysvitnou.

šiti, nebo známa jsou slova Apoštolova: „Snášejte se vespolek; láska spaluje množství hříchův: každý jeden druhého za důstojnějšího sebe měj!"

Ano i samo přirození člověka mělo by k tomu přidržeti, čehož sobě nechce, aby jinému neučinil. Ale co jest to, čeho by člověk, aby od bližních činěno bylo, nechtěl? Bezpochyby toho, což by jemu k zahanbení anebo k nějaké škodě bylo; toho pak, což by bylo k užitku a tak k vzdělání jakémukoliv, kdož by nechtěl, za nemoudrého hodně a spravedlivě držán by byl.

Ale bývajíť někteří lidé tak nedůtkliví, aby bez bedlivého usouzení věc některou pro samou trpkost, kteráž někdy k ní připojena bývá, hned ji za ošklivou soudili, na to, v čem jest užitečná, nemnoho se ohledajíce. Příklad toho na jednom znamenitém a velikém pánu, kterýž od rodičů svých tak byl milován, že ani čísti nedopustili se jemu naučiti, proto aby snad někdy nemusil synáček od mistra svého šilinku[38]) některého míti. I takž jim zůstal pouhým a dostatečným lejkem[39]) až do smrti na odiv i posměch jiným pánům, mezi nimiž v soudech, jednáních rozličných atd. bývati musil.

A tak také někteří kazatelé rozličnými vášněmi a zlými obyčeji nebo zvyklostmi pozohyzdění až podnes zůstávají; protože z mladosti v počátcích svých nebo neměli, od koho by retováni[40]) a zpraveni v tom byli (a těmť není co za zlé míti) anebo pro nedůtklivost toho strpěti nemohše, pobožnými naučeními. napomínáními a výstrahami pohrdše: raději tak v nezpůsobích a vadách škodných zůstali, nemajíce snad někteří rozdílu mezi věrným a milým pravé lásky ovocem a mezi ratolestmi nenávisti osobné, závisti vražedlné, převrhlosti lehkomyslné, vše-

---

[38]) bití.
[39]) lejk, laik = člověk nevědomý, neuk.
[40]) ochráněni, zachráněni, osvobozeni.

tečnosti nevážné atd. Hrubý a tlustý tělesný příklad měl by takovým oči otevříti, aby prozřeli, že kdyby sobě někdo lžičku příhodnou, kterouž by hrách jedl, udělati chtěl, tehdy by musil nejprv dřevo příhodné k tomu nalezna je otesati, potom se s ním dlouho a rozličně strouhati a hladiti, nežli by lžičku k užívání způsobilou udělal. Pročež tehdy chtí ihned pojednou bez cvičení potřebného kazatele, tak jakž Bůh obrodil, míti. Proč i štěpy oklešťují a nepotřebné věci vytínajíce, užitečným ratolestem tím k většímu se zmocnění a k spanilejšímu vzrůstu napomáhajíce?

A protož my nedbajíce na jakous nepatrnou vysokomyslných lidí nedůtklivost, usilujme předce dobrých následovati hospodářův, kteříž kazící se věci k nápravě přivozují, porušené pilně napravujíce a obnovujíce, nezpůsobné odtínajíce atd. Cvičme jedni druhé a sobě vespolek k vzrůstu služme, všelikou lehkomyslnost, nevážnost, všetečnost, doskočnost, převrhlost *εὐτραπελίαν*, jakž k Efezským napsal Apoštol, odmítati vždy usilujme, tak jedni druhým věrně prospěti a k vzdělání posloužiti žádostivi jsouce. Starší mladšího jako otec syna laskavě pouč, tovaryš tovaryši z nezpůsobilosti bratrsky a přívětivě vyjíti pomáhej; mladší staršího jako syn otce ochraň, vymluv a soukromně toliko poddaně, s ponížeností nezpůsob jeho oznam i za proměnu při tom uctivě pros!

A však toto já všecko těm prostějším a hloupějším kazatelům anebo kazatelův pomocníkům jiných cizích, bohatších jazykův neumějícím píši. Nechažť jim toho ti, jenž mého cvičení nepotřebují (hojné za svých let měvše a i nyní majíce pomoci) přejí, a těchto prostých zpráv tak prostě sepsaných prostým neošklliví, za to důvěrně žádám.

A poněvadž ty věci, o nichž jsem tuto psáti umínil, jsou rozličné a drobné, kteréž ne velmi snadně jedny k druhým připojovány budou; ero n(empe) fere similis ex harena funiculos

nectere volenti.[41]) Pročež vidí mi se, abych tu všecku materii takto rozdělil:

Vitia jsou některá:

- I. V věcech, in rebus, t. j. v ratolestech kázání větších nebo menších, přednějších nebo poslednějších, a to: v nalezení jich a v spořádání.
- II. V řeči, a tu se zdržují: slova, frases, hlahol, pronunciatio.
- III. V způsobích některých, jimž říkají gestus, totiž hnutí (gestus, vultus, motus, manus etc.[42]) a jiné k tomu podobné případnosti.

---

[41]) budu totiž skoro podoben tomu, jenž chce plésti z písku provázky.

[42]) držení těla, vzezření, pohyby, ruce atd.

Liber primus, qui continet vitia in rebus.

(Kniha první, jež obsahuje vady v věcech.)

A) Vášně a chyby při věcech hlavních a předních, potom i prvnějších, t. quantum ad inventionem.[43])

Věci, o nichž kazatel mluviti a kteréž lidu předkládati má, ne nesnadně mohou býti vyhledány; nebo není potřebí tak velmi hluboko kopati kazatelům (zvláště našim v Jednotě) jako filosofům a těm všechněm, kteříž teprv musejí něco nového vymýšleti. Již prvé hojní základové položení jsou a jako dům, v němž nejčistčí pokladové jsou složení v svých hromadách, svazcích, neb policích a truhlách, sklepích i komorách, jedné aby tam člověk zřízeně všel, klíče měl, do všeho, pokudž komu náleží, pohleděl a to, čehož by kdykoliv potřeboval, aby vzal: a z toho podobně jako dobrý a rozšafný i kuchmistr i lékař, aby pokrm i lékařství příhodné přistrojil.

Písma svatá Starého i Nového Zákona jsou jako veliké hory Boží, a jako studnice izraelské čerstvých a nejčistčích vod ustavičně vždycky z nich vyplévající plné, z kterýchžto hor a studnic potom přeneseno jest do domů všechno to, což se hospodářům vidělo předně a gruntovně potřebného. A to jsou svatá čtení a epištoly přiložené k jistým časům a dnům přes celý rok, a i jiné řeči Boží, o nichž o všech dí: „Všeliké písmo Bohem vdechnuté užitečné jest.“ A z těch studnic bývá přene-

[43]) pokud jde o vyhledání (látky).

šena ta výborná voda, nad křišťál čistší, k svlažování při tom domu všeho toho, což vláhy potřebuje. A toť jsou rozliční a velmi mnozí spisové mužů duchem Kristovým osvícených, kteříž jsou jako nádoby anebo sudové toho rozkošného nápoje vzatého z těch studnic izraelských plní.

I beřiž tehdy z toho ze všeho, co chceš, aby mohl vlastně podoben býti koflíku zlatému nebo stříbrnému nejdražší nápoj zdržujícímu! A beř tak, jak náleží a potřebí jest, t. j. jak knihy živé před tebou ukazují, a jakž tě tvá povinnost v pravdě víry a lásky svaté, jednomyslnosti a řádu víže! Ale při tom běží vitia tato:

I. vada.

Nejprvé to: Někdo nepomyslí často na to, co by lidu Páně předkládati měl, moha, hojně času maje, nejsa nesnázemi, bídami, pracemi příliš zaměstknán, osut a zmožen, aneb z svého přirozeného dobrého způsobu vyražen; ale samou nepracovitostí, nepečlivitostí a lenivostí ducha jsa veden, leccos vezme z řeči Boží tak povrchního, což jej téměř v oči vbodne a to popliští a povrže před lid Páně, okolo toho potom se rozličně toče, ty i ony věci užitečné nebo neužitečné roztřásá a pilně vypravuje, nemnoho toho šetře, čeho ten lid přítomný potřebuje. Ješto kdyby chtěl tak, jakž povinen byl, v přemyšlování pobožném chvilku nějakou stráviti a povyhledati toho, kterých by věcí kteří v tom shromáždění oudové potřebovali, anebo ten všecken sbor Boží: nalezl by jistě nemálo nedostatkův a nezpůsobilostí při lidech se nalezajících a běžících, menších i větších, v nichž aby se náprava dála, bedlivé služby správce věrného jest potřebí.

Na druhou pak stranu, kdyby tu řeč Boží, na níž kázáno býti má, nejednou nejprvé přečta s pilností soudil, uzřel by v ní netoliko povrchní věci, kteréž také i oslové Antikristovi[44]) i hovádka tohoto světa viděti a jako s skořepinou se obírati mohou; ale pronikl by myslí svou hloubě a uzřel by, rozloupě skořepinu, pravé jádro, jehož by netoliko způsob zvláštní spatřil,

[44]) Antikrist = protivník Kristův, satan.

ale i vůně a chuti jeho zakoušeje, utěšené libosti a sladkosti čitedlen by byl. A tuť by se bezpochyby našla některá ta věc, kteráž lidem těm přítomným a i tobě samému velmi by užitečna byla, a když by to z té řeči, ne kterouž by ty sobě vzal sám, ale kteráž by podle starého zvyku předložena byla, k tomu času způsobně byla vzata, čisté bylo by velmi i lidem příjemno, ne samým toliko sprostným a upřímným, ale i těm, jenž domnívaví a podhledaví bývají; nebo nemohli by říci, žes sobě to na ně vyhledal a přistrojil.

II. vada.

Někteří též nepracovití anebo pracovití odvykli a, pakli snad prácem nikdy nepřivykli, naučili se cizího nadělení užívati, ale neuměle, s nemalou svou i posluchačův svých škodou. Když na řeč Boží některou kázání učiniti mají, nevyhledávají pečlivě, což by z té řeči posluchačům dětem dávati měli, ale dadí se do škaret nějakých, t. do kázání sepsaných, kteráž buď sami poslouchajíce jiných někdy sepsali, anebo od jiných písařů takových vypůjčili. A tu vyhledávají, co jest onen na to čtení sv. anebo kteroukoli Boží řeč kázal, jaké artikule položil, t. co za věci hlavní vyzdvihl, co při nich mluvil atd. I chopí se toho, a vlože sobě ty věci v pamět, jakž může, cele nebo necele, rozuměje jim sám nebo nerozuměje, i káže a mluví čistě směle, jsa bezpečen tím, že jest to všeckno, což onen tam někdy kázal, věrná pravda. A podle toho mysle, že samo čisté zlato anebo drahé perly sype, nic na to nemysle, kdo jest onen kazatel byl, jehož on následuje (a v jehož se škorně[45]) obouvá, any mu se nic netrefují), jemu-li rovný byl čili vyšší čili nižší, jaké příčiny měl k tomu kázání, obecné-li či obzvláštní, musiv snad šetřiti posluchačů, času, osoby své, nebo některých jiných jemu a ne jiným lidem známých příčin. Na to na vše nic se neohledaje, denotat hic magno spiritu.[46]) Tento mluví tuze, horlivě a mocně, pravého cíle kázání svého nebo nevěda nebo hned nesoudě (t. co tím kázáním při tom lidu učiniti chce, na to se málo ohledaje). A pakli, jakž Antikristův obyčej, lidem

[45]) boty, střevíce.

[46]) pronáší tento velkým dechem.

se zalíbiti usiluje, aby ne za toho jiným byl, čímž jest, ale zač si jiného, t. jsa vlček aby za beránka nebyl. A tuť se již právě ne z svědomí, ale bez svědomí mluví, ne z pravdy anebo k pravdě, jakž naši staří měli obyčej říkati: Atque hic videres arborem illam (t. kazatele) fronde virere nova quam non sua seminat arbos, ut Virgilii verbis utar;[47]) rovněž jako když straka aneb papoušek lidským hlasem mluví.

Ale dí mi někdo: „I kterakž tehdy svatých prací dobrých mužů t. j. sepsaných formulí neb kázání užívati máme?"

Odpovímť: Jistě ne tak, aby se tomu, co sepsáno máš, všemu slovo od slova zpaměti naučil; ano ani tak, aby všeckny ty hlavní věci, tak těmi slovy, jakž napsány jsou, předložil: ale tak, aby posluchači i kazatel, byl-li by který přítomen, ne za cizí, ale za tvé vlastní to měli. A protož potřebí jest, aby ty kázání to pilně s bedlivým soudem čta, nejprvé ducha Kristova mluvícího skrze ten nástroj, t. toho kazatele, rozsuzoval ty věci o nichž se mluví, spatřoval jejich vyhledání, složení i předložení, a jaké by bylo, zpytoval. Ale o tom jsem nemálo předešle v přídavcích k Muzice na zad při Zavírce napsal, nyní též věci kratičce namítám. Sudiž potom ty prvé všeckny ty věci, v té věci Boží se zdržovati, tak jakž onen dobrý muž kázal, čili tolikos některé spatřoval a na některés snad nikdy nemyslil! Srovná-liť se to kázání s tím, cos ty již prvé za hodné z předložení usoudil, máš tomu rád býti i potěšen z toho, vida, že ten duch, kterýž skrze onoho služebníka sv. mluvil, též věci i tobě vnuká. Pakli se ti nesrovnává, sudiž příčiny toho bedlivě, a tu se již tajemství užitečného dohrabeš! Jestližeť jest to kázání nějaké pěkné a gruntovní, líbíť se a rád je čteš, hlediž je nejprvé k svému vlastnímu užitku obrátiti! V čemž a jak nejvíce můžeš, buď aby v něčem soud a rozum tvůj byl osvícen, buď v něčem potvrzen, probuzen k pracovitosti, k snažnému sloužení Bohu a bližním, a summou aby v pravé živosti se obnovil, a jako pookřál a pozažžen byl v duchu. A tak jsa

---

[47]) A tu bys viděl onen strom (t. j. kazatele) zelenati se novým listím, jehož vlastní jeho kmen neplodí, abych užil slov Vergilových (Verg. Aen. VI. 206 řečeno o jmelí (viscum). Vergilius (Virgilius) Maro P. z And, básník latinský, r. 70—19 př. Kr.

již[48]) horlivější a způsobnější, usilujž něco podobného tomu, cožs četl, sám také sobě buď v mysli složiti, nebo i smysliti a na škartě[49]) znamenati a v tom bedlivě popracovati! A potom což by se tobě dobře trefiti a lidu užitečné býti mohlo, to vzíti, buď všeckno z svého buď něco také z jiných, až třebas i z toho kázání, jedné to potom pěkně sebera slož a spořádej náležitě! Tak cizí práce, kázání t. sepsaného, dobře k přítomné potřebě své uživeš a rozumní posluchači neřeknou, že jsi cacozelos, ale de cacozelia etc. imitatione laudabilis.[50])

O zlém a dobrém následování potom níže snad napíši více. A však nechať i to přidám: Jsou tu některá kázání tak velmi nezpůsobně sepsaná, že by nejlépe bylo, aby jako jiné neužitečné škarty spálena byla, aby mládenci přebírajíce se v nich se nezaneprazdňovali; nebo velmi málo jest těch písařů, kteříž by kázání uměle spisovati mohli:

1. Pro nespěšnost, že nemohou postačovati všeho toho napsati, což kazatel mluví, a zvláště mluví-li spěšně, jakž některých škodný obyčej jest.

2. Pro nesnadnost, že neví, co může a má opustiti anebo vypustiti, a co napsati, čeho t. pilně šetřiti, aby mu neuteklo, než tak píše a napíše leccos, co se jemu nahodí a co může postačiti i pamětí zdržeti i perem napsati.

3. Pro nešetření slov a způsobů mluvení, phrasium,[51]) kazatele, t. aby těmi slovy jeho spisoval ty věci, o nichž kazatel ten mluví, tak jakž slyšíš, a ne svými sobě a jemu neobyčejnými slovy, jimiž ty mluvíváš. Nebo jsem ne jedna kázání znamenitých a slavných mužův tak sepsaná viděl, že by se ten, jakž mluvil, k nim nijakž nepřiznal. A kteříž ho mluviti slýchali, žádný by neřekl, aby ta řeč byla toho muže, ale spíše by ji přičetl tomu písaři než komu jinému. Ale o neumělém spisování řečí kazatelů nyní nebudu více vypravovati.

[48]) V originále psáno jest napřed: gýž, později změněno: týž.

[49]) škarta = papír, poznamenání.

[50]) nejasný napodobitel, ale stran chybného napodobování atd. chvály hoden napodobuje.

[51]) frasí, rčení.

Měl by pak býti i v tom rozdíl, delectus[52]) ne lecčís (lecktérého t. kazatele) kázání spisovati anebo sepsané čísti. Poněvadž někdy i slovutní kazatelé nebývají vždycky sobě similes,[53]) způsobní, quandoque bonus dormitat Homerus.[54]) Překážkyť i ti mívají rozličné, roztrhání mysli, sem i tam starosti, skormoucení ducha, zaměstknání teskliva, mysli ustalost a jiné rozličné nezpůsobilosti. A protož nevšeckna i takových lidí mluvení následována býti mají, ovšem pak nižších i špatnějších, neopatrných, neprohledavých neb prudkých, nepokorných a vysokohledících mladých, ještě nezkušených a nevyspělých kazatelův kázání netoliko nemají býti spisována a od jedněch druhým dodávána a tak potom následována, ale radši v zapomenutí pěkně uvozována. Nebo byť i nejumělejší písař jejich řeči spisoval, nebudouť než neslané a nemastné kroupy, kteréž se nehodí než na holuby a na troupy, anebo mizerná rohože, pakli rozličných a mnohých flekův mistrně splácaný chodcovský plášť.

III vada.

Někteří chtíce ze čtení sv. aneb z kterékoli řeči Boží artikule bráti, tak jakž to někdy od umělých kazatelův činiti slýchávali, i spletou sobě všecko, někdy znadívají tu řeč a rozličnými věcmi velmi nepříležitě leccos sobě za hlavní věc i staví, na slovích třebas některých se zastavíce nenejpřednějších. A kdež jest pravá věc, jako perla v hrudě, nevidouce jí, pominou tu všecku sentencí,[55]) mohše jí k své potřebě velmi případně užiti. Takoví neprozřetedlní a tupého soudu kazatelé jsou podobní člověku, který by přijda k řezníku a hovado oddělané koupě, nečekal až by mu to řezník náležitě rozrušil a rozsekal obyčejně, než pochytě sekeru sám by sekal, někde menší, jinde leckdes větší kus čině, nic ani kloubů a svazu a tak složení masa a kostí v hovadu nešetře, než leda to jen rozsekal, jakkoli tref se nebo netref. Jako

[52]) výběr.

[53]) podobní.

[54]) jednou i výtečný Homer zdřimne. (Hor. ad Pis. v. 359.)

[55]) průpověď, výrok.

jeden muž,[56]) ač pobožný ale divných a mistrných duchův a smyslu plný, když čtení obyčejné, na něž kázati měl, přečetl, přístup sobě dvorný učinil, někdy neslýchané a velmi potvorné artikule za základ položil, jichž některých ani čtení svaté ani všeckna theologia v sobě neměla a nemá. Příklad na jednom artikuli, který sobě těmito slovy byl předložil, dám: „Tato řeč nám k společnému rozjímání předkládá tyto věci: Jedno, kterak Bůh z stvoření Bohy činí?“ Není-liž to potvorné mluvení? Kdož jest to rozumný jak živ kázati slyšel anebo kázal? Avšak več se nedá novinek a velikého jména žádost!

IV. vada.

Jiný nenejzadnější z slavných kazatelův a zvláště tohoto nynějšího věku téměř nejvíce to při svých kázáních na péči mají, aby té řeči, kterouž kdy před sebe vezmou, dosti učinili, t. všecky ty věci v řeči té sv. se zdržující vysvětlovali, žádné nepomíjejíce, obávajíce se, kdyby toho nečinili, aby za neprozřetedlné a nesoudné jmíni nebyli; nebo někteří posluchači tomu chtí. Takoví lépe by se do škol a kollejí, nežli do kostela trefili, aby místo kázání lekci čtli žákům nebo studentům, ubi ingenii acumen aut memoriae felicem tenacitatem, aut linguae volubilitatem ostentare possent.[57])

Kdyby kazatel nebyl plným správcem a pastýřem posluchačů svých, ale toliko pomocníkem, mohlo by se to na něm snésti, podobně jako na těch, kteří učitelé jsou u Luterianů doktoři nebo mistři, nic jiného za práci nemajíce nežli kázati, když čas obyčejné hodiny přijde. Ale věrný duší posluchačů správce ne k knihám papírovým přivázán býti má, ale k živým, jakž staří naši říkávali: „Ne knihám, ale svědomím synů a dcer Božích vyměřený pokrm dávati, pilnost maje a věrně usiluje.“

Znal jsem jednoho znamenitého muže a jistě výborného kazatele, kterýž měl obyčej pilně toho šetřiti, aby tu věc, kteroužkoli před sebe vzal, t. kterýkoli hlavní artikul tak předložil

---

[56]) B. Jan Konstanský. (Poznámka na okraji v rukopise Žitavském).

[57]) aby tam mohli na odiv stavěti bystrost ducha aneb výtečnou paměť aneb obratnost jazyka.

lidu, aby každý rozumný posluchač mohl spravedlivě řici, že jest dosti učiněno věci té, t. dostatečně že jest vysvětlena i utvrzena atd.; než řeči té Boží, na kterouž kázal, ne tak pilně šetřil. Ale že b(y)l[58]) člověk mluvný, horlivý, a mnohých věcí povědomý, přišel v prodlení času na to, že příliš dlouhými kázáními lid v svátek i v den všední, v letě i v zimě obtěžoval; protož byl mnohým nepříjemný a tesklivý kazatel, a pro tu příčinu i méně užitečný nežli jest býti mohl, kdyby byl míru a slušnost v tom zachoval.

Neníť to tedy malé umění příhodnou řeč k tomu, což lidu předkládati chceš, sobě nalézti anebo z té řeči, kterouž čísti máš a musíš (staré obyčejnosti šetře), to vzíti, což by i lidu bylo užitečné i k tomu úmyslu dobře se trefující. A tak mnoho a ne více věcí vzíti, aby jim proto dosti učiniti mohl, i lidu nemírnou dlouhostí užitečně předložených věcí z mysli nevyrazil. A jestiť v pravdě taková Boží řeč jako nějaká bašta, z níž by mohl, kamž by chtěl, bezpečně stříleti, t. mocně ukazovati věci proti Bohu a pravdě jeho čelící, jichž každému věrnému křesťanu utíkati, pilně se jich varovati, a kdož by pak v nich byli, z nich vycházeti, pokání činiti a napravovati, potřebí jest. Jistě kdož jest živého svědomí, nebudeť bez citedlnosti takového mluvení v duchu svém; jestliť čím vinen, ulekneť se srdce jeho a zarmoutí, poníží se a jako ze sna procítí, a ohledna se uzří, že jest nad samou jamou zatracení, budeť rychle mysliti v jiné přitknouti. Pakliť bude svědomí dobré a v něm nevinnost, potěší se a okřeje, pomysle: „Aha! dobře jsem se varoval; Bůh mne od toho zachoval. Aj! jak jest dobrá zdrželivost!“ — i posílí se ještě více v tom.

Ovšem bude-liť kazatel za příčinou řeči Boží některé ctnosti schvalovati, k následování života Kristova probuzovati, a odplaty zdejšího i věčného života slavně vypravovati, i hříšný i spravedlivý probuzen bude k dobrým prácem a snažnému bojování i k modlitbám za pomoc.

A poněvadž jsem nyní dotekl dlouhých kázání, vidí mi se ještě při tom něco tuto doložiti. Dlouhá kázání když činí umělí a zvyklí kazatelé před posluchači těmi, kteříž jich užívati dobře

[58]) Od molu vyžráno.

mohou a umějí, jsou cosi velikého před právě pobožnými lidmi nad zboží vzáctnější; nebo jest bohatství moudrosti a umění ducha Páně, jako studnice nepřevážené, ano moře krajů anebo břehů žádných nemajícího, nejdražší a nejrozkošnější krupěje a potůčkové. Není tu teskno posluchačům ve dne i v noci třebas slyšeti, jako jsou pána samého slýchali zástupové dva, tři dni i více, a jako apoštolové celý den i celou noc v zbořích sv. kázávali, ač mezi tím taky někdo uspal, udřímal, až onen mládenec i s paláce dolů spadl. Tak jsou i předkové naši osvícení a horliví muži podobně činívali na snějmích, t. v shromážděních společných, služebníků kněží Páně, nebo pomocníkův jejich, jáhnů a učedlníkův. Takových Božích služeb, buď ony dlouhé jak chtě, jakž se kdy Duchu sv. a starším milým otcům líbí, kdož by sobě neliboval a je štrafovati směl, ba kdo by toho všeho s líbáním jako říkaje, ruku ochotně nepřijímal, Bohu neděkoval, čeho by ten hoden byl, hrozné jest i jmenovati.

Ale mnohemť jest toto jiná věc, když naši někteří, jimž není ještě pravá a plná péče poručena, anebo kteří ještě málo Božího umění nabyli, v dlouhá se vydávají mluvení a lidských myslí mimo obyčej zvyklý déle, nežli jemu náleží, zdržování? A hádej, při čem, co rozsiv ten kazatel, jakou pšenici, jak zdařilý předkládá synům Páně chléb, jak lačným, jakým pokrmům již prvé přivyklým!

Jednoho ač pobožného, však ještě opatrnosti čelednímu otci náležité málo zvyklého a naučeného připomenu. Ten obyčejně, když na něj přijde pořádka večerního zboru odbývati, malý pozor, krátkého soudu ovoce, při tom ukazuje, t. co ten den prvé lid slyšel, čím jest srdce jejich již prvé naplněno, jakého měli ráno i na nešpoře kazatele, neptaje se mnoho na to, dopadna, což on v mysli své složil; přece on to lije podle svého ne všem obyčejného způsobu dlouhého, nemnoho na to dbaje, jak toho kteří rádi poslouchají, jak mysl jest ochotna k přijímání těch jeho řečí, nejsou-li tu někteří více samým tělem nežli myslí a duchem přítomní, nevyrazí-li tím předešlých zdařilejších a užitečnějších od umělejšího, nežli jest on, již prvé obšírně předložených věcí, a neobtěžuje-li ustálých prv uší, a tak nemaří-li v té částce slov Páně, a sebe marnou prací nezaměstná-

vá-li? Potřebí jest tedy takovým neprohledavým kazatelům, pilněji se učiti Boží a Kristově opatrnosti.

Toto někdo čta domnívati by se mohl, že já snad příliš krátkou libuji a schvaluji řeč. In medio consistit virtus.[59]) Prostředek v tom chválím, tak jakž hodné jest. A protož jak příliš dlouhá kázání našeho tohoto času lidem vůbec činěná nechvalitebna býti pravím, tak rovně příliš krátká. Jakáž by to slušnost byla, aby kazatel k rozsívání slov Páně na místě náležitém se postavě lidu, kterýž obyčejně pro takovou vlastně duše své potřebu se shromáždil, tak lecjaks odbyl a je s malým užitkem a některé snad i s reptáním rozpustil?

V. Vitiosa applicatio[60]) řečí Božích.

Ale dopouštějí se v svých kázáních někteří šeredné neslušnosti, t. osobného dotýkání, tak hned sprosta jmenování osob anebo jednot některých podobně jako řečníci před právem, ac fiunt non ecclesiastae sed rabulae dicaces,[61]) jako by nemohli jinak k cíli naměřenému svých řečí jako lodi k břehu bez podrbnutí jiných přitáhnouti. Onen Osiander měl ten obyčej, aby na každé lekcí své vždy někoho z znamenitých doktorův starých i nových dobře zmyl. Což i nyní již Illyricus[62]) statečně zpravuje, i lží i lstí, a jiných jim podobných ctností na pomoc povolav, žádné jednotě pokoje nedá, všecky mustruje a spravuje, obírá, škube, nedostatky ukazuje. Děkujte jemu za to nebo lajte, kdo chcete, nic nedbaje na to, nebo on sobě to za velikou k onomu Eliášovi podobnou horlivost po-

---

[59]) V středu spočívá ctnost.

[60]) chybné obrácení, vztahování (užívání).

[61]) a stávají se ne kazateli nýbrž křiklouny kousavými.

[62]) Illyricus Flacius (Vlačić) z Istrie v Magdeburce, odpůrce Bratří českých a Filipa Melanchthona, stoupence Lutherova, jenž sestavil „augsburské“ vyznání pro říšský sněm v Augsburku r. 1530., dokazoval, že Bratří pocházejí od Waldenských. Proti němu Blahoslav napsal o původu a skutcích Jednoty bratrské „Summula quaedam brevissima collecta ex variis scriptis Fratrum, qui falso Valdenses seu Picardi vocantur, de eorum Fratrum origine et actis“. (Jos. Jireček, Rukověť k Dějinám liter. české I. 77.)

kládá, t. by žádnému pokoje nedal, jedny proti druhým bouřil a tak právě byl fax concordiae:[63]) mezi tím samého sebe jako nějakou modlu nade všecky nepatrně a chytře zvyšuje a všechněm představuje. Ale že Illyricus není kazatel, protož k kazatelům (jeho u všech neštěstí jako lstivého a pyšného člověka nechaje) se navrátím.

Tesklivá věc jest rozumným a pokojným a pobožným lidem takového kazatele, který se rád po lidech vozí, slyšeti, i milosti k němu i žádostivosti služeb jeho musí v srdcích lidských ubývati. Ano někteří za něj a jako takový nerozum se stydí, jiní ho sobě rozličně vykládají, buď za vysokomyslného filautia[64]) mnoho a víc než sluší o osobě své smýšlejícího, (ježto apoštol zapovídá hyperfronia),[65]) jej majíce; jiným se zdá, že musí býti z přirození zlostný a virulentus,[66]) mstivý, domnívaje se a chtě vidín býti osvícený, horlivý, mocný, opravdový. I jest neopatrný, vášně své přivodí a tak podle těla že chodí jako doskočný, všetečný, smělý, nevážný, lehkého soudu, na své uvázané nohy pro slepotu hleděti nemoha. Ješto kdyby ten kazatel, nechaje osobného dotýkání (kteréž rádo z osobné nenávisti plyne), samé věci, kteréž před sebou má, za příčinami hodnými předkládal a vysvětloval, potom k lidem vůbec je obracel, také i sebe připojuje k nim a říkaje: „Nám jest potřebí k sobě prohledati a svědomí své souditi, my nechceme-li hněvati Boha, pokut sobě hrozných hromážditi, potřebí jest, abychom pokání činili, napravovali.“

To kdyby činil kazatel, samať by applikací t. obrácení toho kázání a připojení jeho k své osobě, u každého v srdci se dělala, nemyslil by žádný, že na něj kážeš a že z pomsty mluvíš; ale viděli by všickni, že je v duchu tichosti laskavě napravuješ. Než někteří mladí špatně vyspělí, v pokušení a v půtkách nebývalí, nemoudrou horlivostí zažžení, když něco toho při svých starších spatří, byť dosti skrovné to učinil, správce hodné toho maje a sobě toliko známé příčiny, jako

[63]) rušitel svornosti.
[64]) ze samolibosti.
[65]) přílišné o sobě smýšlení, přílišnou pýchu. (Ke slovu hyperfronia jest v rukopise Žitavském na okraji poznámka: „Nepochopitedlný smysl“.)
[66]) jedovatý.

pastýř bedlivý, ihned sobě na Žižkovu sudlici [67]) odměří, uslyšíš, a on snad někdy nevěda, co jiného kázati, anebo pro přílišnou žvatornost nemoha s tím mlčeti, zuřivě tresce, sám jsa nedotrestán, přítomné posluchače spravuje a češe, Novokřtěnce,[68]) Mikulášence [69]) drbne, také Habrovanských, [70]) ba i starými kacíři, o nichž málo více nežli nic ví, štěká, nemnoho na to mysle. k čemu jest to dobré, a jaký užitek toho bude při posluchačích, bude-li to komu k jakému vzdělání čili k něčí zkáze. A protož dobré jest pamatovati na ona slova apoštola: „Pokudž na vás jest, se všemi pokoj mějte, ctí se vespolek předcházejíce!“ A Pán dí: „Blahoslavení pokojní.“ Ne v bouřiť jest zajisté Pán; Bůh jest Bůh pokoje. Ale žeť praví také Pán: „Nepřišel jsem pokoje pustiti na zemi;“ protož kdo tomu dobře rozuměti umí, i potom v nějaké poblouznění nepřijíti, viz příklady svatých a samého Pána, a uč se od něho, jakž on sám dí: „Žeť jsem tichý a pokorný srdcem“.

B) Vady při menších věcech.

V tom, což se má při hlavních artikulích nebo věcech mluviti, také rozličná běží vitia. Měl by se každý ten hlavní kus povysvětliti nejprvé tak povrchu, aby se slovům dobře rozuměti mohlo, a potom věda kazatel, čeho potřebují posluchači ti, jenž jej slyšeti mají, a k čemu se v té Boží řeči i v těch artikulích z ní vzatých příčina dává, i měl by se pěkně do těch věcí vebrati. Ale jakž potřebí jest, buď vysvětlovati buď utvrzovati nebo amplificovati (t. j. rozšiřovati) buď v mravná (jako říkají) napomínání obraceti a tudy k opravdovosti a k živosti lid přivozovati. A tak i měl neb mohl činiti, buď rozebráním definicí (t. věcí a slov v ní se zdržujících), buď učením divisi

[67]) kopí.

[68]) Novokřtěnci náboženská sekta v XVI. století.

[69]) Mikulášenci jinak Vlaseničtí, sekta nazvána tak po svém zakladateli sedláku Mikulášovi z Vlasenic u Pelhřimova († 1495); zavrhovali kněžstvo a měli písmo sv. za obyčejný spis učíce, že mají od Boha zjevení a osvícení.

[70]) Habrovanští jinak Lilečtí bratří, sekta nazvána dle vesnic Habrovan a Lulče n. Lilče východně od Brna; zamítali též kněžstvo, ale měli písmo sv. za jediné pravidlo své. Přidali se pak většinou k Novokřtěncům.

(t. čehokoli na částky příležité rozdělení) a pořádných těch dobrých věcí předložením nebo přeběhnutím, buď některých písem shledáním, jich jedněch s druhými srovnáváním a jedněch druhými vysvětlováním, buď to příkladu nějakého příhodného přivedením a jeho příjemně vysvětlením, i z něho té věci uměle světla přidáním. Ale řídcí se při tom tak chovají.

I.

Někdo nedbalý a nepečlivý jsa člověk, nebedlivý správce anebo jeho pomocník, a předešlého času maličkého nabyv světla a umění při duchovních věcech (curtam habens supellectilem,[71]) když artikule položí a potom před sebe vezme jeden, i mluví leccos, co se mu nahodí, a jako říkají, co slina k ústům přinese, sem i tam se motaje, okolo toho se toče, jako lodi v vlnách mořských okolo kotvy, k níž přivázaná jest, i těch i oněch věcí drbá, onam i onam se obrací, ani čeho se čacky neujme, ničehož světle, jakž by rozumíno a dobře užito býti mohlo, nepředloží, než tak ze všeho divnou rohož plete.

II.

Jiný ač něco někdy poví při artikuli prvním, že by mohlo tak státi, velmi sic zprosta někdy i zhloupa; však když bude při druhém artikuli míti také něco promluviti anebo i při třetím atd., i bude totéž tesklivě po druhé znovu mluviti, tak ničemně, jako kdy prvé anebo ještě drobet hůře a spleteněji.

III.

Některý zhloupa moudrý mládenec mluví při artikuli některém rozličné věci, magno spiritu,[72]) byť se pak k tomu přítomnému času nebo místu nebo příčinám nic netrefovali, dosti na tom maje, když to, což nedávno koupil, dobře prodá (ac consequetur ingenii et eruditionis laudem,[73])

---

[71]) maje kusý nábytek (jsa nedostatečně vzdělán).
[72]) velkým dechem (z plných plic).
[73]) a dojde chvály, že jest vtipný a vzdělaný.

něco slyšel od svého staršího nebo správce, líbilo se mu. Protož nemohlo to v něm dlouho tejno býti ani růsti ani uzrati, anebo dobře zažito býti, i vyprýštilo se. Ale psotu lidé předce někteří poznají, jaké listí a ovšem ovoce na kterém stromě roste, a někdo zhejralý nedí-li, ale pomyslí: „Ba pohle[74]) ho! k čemu jest to přistrčil?“

IV.

U vysvětlování dosti plně světlých a k srozumění každému téměř snadných, a ať tak dím zprosta, nic tak zvláště potřebných věcí, někdo se všecken vydá a shorlivostí vypravuje. Příklad dám, kterak jsou židé velké chytrosti proti Pánu užili, když k němu poslali své učedlníky s Herodesovými služebníky. I vysvětluje tak i onak, co kteří myslili anebo obmýšleli, k čemu Pána přivésti chtěli, a co by z toho bylo pošlo, kdyby Pán jejich myšlení byl nepoznal.

A tak summou daleko více káže satana a jeho nástroje, ty zlotřilé lidi nežli Krista Pána a skutky jeho. Ač kdyby co toho střídmě učiněno bylo a nedlouze pro ukázání tím prozřetedlnější moudrosti a umění Krista Pána a potom aby applikací náležitá byla udělána t. z toho ponavrženo bylo posluchačům nějakého naučení nebo výstrahy, mohlo by to své místo míti. Utěšená jest od našich předkův často užívaná sentencí kazateli a zvláště správci, že více sluší svědomí krmiti nežli smysly (a nech ať přidám) i své i lidské. Načež by vlastně slušelo pomýšleti těm, o nichž hned.

V.

Někteří[75]) rozličnými historiemi (ať nedím básněmi a rozprávkami málo užitečnými a někdy snad i škodlivými) i sami se rádi zaměstknávají, i jiným je schutí, něco také někteří zvláštního tím obmýšlejíce vypravují, uši některých novinek žádostivy lektajíce. Jako jeden

---

[74]) pohle, hle!
[75]) V rkp. Žitavském: kteří.

moudrý kazatel[76]) rád římských kronik příklady brával a ty historie vypravoval obšírně, často i vysokými ale nepříležitými slovy, pravě: „Toto neb jiné římští senatoři učinili neb ustavili. Item. Bohyně tři že v závod běžely, z nichž jedna jablko zlaté jiným povrhši, sama přece běžela i vyhrála závod.“ Slyšel jsem, že některého času šenkýřka nějaká také šla do kostela ke mši, jakž obyčej. A toť kněz kázal a v svém kázání příklad nějaký velmi potřebný, ale šenkýřce příjemný přivede. Po kázání šenkýřka vrátivši se domů, chválila kázání toho pravěci, že jest nikdy tak užitečného kázání neslyšela. Toto pak bylo, což a pročež kněze chválila: dával kněz příklad, jak jsou lidé mnozí falešní, neupřímní a bližní své škrabí, jako prý šenkýřky, když pivo zlé mají, tak že ani pěny držeti nechce, tedy namydlí něco toho piva a vlejí do sudů. A takž se to pivo velmi pění. I naučila se ta šenkýřka od toho kněze z toho příkladu, jak by pivo opravovala, aby ho snáze vybyti mohla.

Než kdožť jest i těch historií, kteréž jsou v svatých písmích nám pozůstaveny, i jiných k pravdě podobných dobře povědomý, můžeť mnoho slušným a opatrným jich připomínáním mluvení své ozdobiti, et auditores retinere benevolos et attentos[77]) někdy celé historie předložením a z ní jako jádra a pravého cíle k svému mínění obrácením, někdy známé historie jako o Davidovi, Saulovi, Achabovi, jedním téměř slovem navržením; ale vše, co vhod, dobro. Kde mnoho plev a málo zrna v pytli, nechvátají kupci na to; radši chválí čistou, zdařilého zrna a dobře vyvátou pšenici.

VI.

Aniž jsou mnoho užitečnější oněch prvních, kteříž něco málo více než nic latinou sobě pysky omočivše, často na kázání latinskými, řeckými nebo i židovskými slovy prskají. Vážnému muži a šlechetnému že by někdy něčeho toho dotekl, byť pak i latině neuměl, ale sic jináče hodný a umělý, pracovitý a pilný správce lidu Páně byl a tomu, co praví, dobře rozumněl, nic bych za zlé neměl ani

[76]) Štěpán Felix. (Poznámka na okraji rukopisu Žitavského.)

[77]) a posluchače udržeti nakloněné a pozorné.

co toho za věc nenáležitou pokládal; ale mladým všetečným, velikého jména chtivým atd. všechněm bych pravil, aby se to přihodilo, co onomu kazateli, jemuž po kázání soudcové za tak slavné kázání (v němž byl i řeckého i hebrejského jazyka dotýkal) děkujíce i toho doložili, že jsou tomu velmi rádi, že tak správce mají učeného, aby řecký i hebrejský jazyk jemu nebyl neznámý. Mohlo by se takovým říci: Ne sutor ultra crepidam![78]) Čistá věc, čemu kdo nerozumí, dáti tomu pokoj. Nevíš, kdo mezi posluchači býti by mohl, snad i ten, kterýž by se tvému neumění a smělosti podivil.

Jako se stalo jednomu v jazycích rozličných nezběhlému kazateli, když vykládal to slovo Emanuel[79]) na tento rozum: Emma (prý) jest jako by řekl Bůh, a nuel jest s námi. Byli tu na kázání jistě čaští lidé i mistr jeden znamenitý, kterýž v latinském, řeckém i židovském jazyku mimo jiné mnohé mistry velmi učený a zběhlý byl. Styděl jsem se jistě za toho mluvitele, a bylo zač, ačkoli sic jináče nebyl hloupý.

VII.

Času zmrhání. Z těch již dotčených vad pochází také obyčejně i tato vada i škoda. Kdož ten čas k společnému slova Božího rozjímání posvěcený v neužitečných jakýchkoli řečí rozmnožování stráví a lidské uši i srdce těmi plevami nebo mlatem (jakž světa pochlebníkův obyčej) nakrmí, již potom nemaje ku potřebnému promluvení času, udělá konec, a lidé rozejdouce se, takoví zůstávají, jako prvé. Mnohý z nich jestli něčemu poučen, jestli napomenut, čili potěšen anebo zarmoucen, čili vystřežen od něčeho, čili snad pokárán pro něco, nic neví; ba snad i kazatel, když vstoupil na katedru i sstupoval s ní, sám nevěděl co toho má býti, anebo co jest již učiněno.

VIII.

Písem vedení, t. připomínání některých míst z písem sv., bylo někdy velmi nezpůsobně činěno

[78]) Ševče, ne přes kopyto (t. zůstaň u kopyta)!
[79]) Slovo to znamená „Bůh s námi".

Někdo paměť maje dobrou, mnoho připomíná písem a z jednoho na druhé skáče jako straka s kolu na kůl. A žádného téměř písma nevysvětlí a pěkně k jiné řeči nepřipojí, neudělá decentem metasthasim,[80]) než tak je jen jako nějaká drva na hromadu mece, ješto častokrát nevelmi se trefují; anebo někdy utěšených míst, vlastně k tomu přináležitých zanechaje, natahuje sobě dosti z daleka jiná písma, ana mu jako ploskou[81]) připadají: však on myslí, že se tak čistě a pěkně kázání jeho těmi písmy vyplňuje, a ono velmi utěšeně, jako by sekaninou anebo senem zeď žibroval.[82]) Lépe by bylo, aby málo písem vedl, než které by koli připomenul písmo, aby bylo čacké a k té věci, o níž mluvíš, vlastně se trefilo, tak aby rozumného posluchače mysl zřetedlně toho chopila, s chutí to slyšela, i toho v sobě potvrzovala, a aby se jí zdálo, že to nijakž nemohlo vlastněji vyloženo, ani kam jinam obráceno býti. Vždycky-li pak sluší a náleží, celé písmo, t. místa některého v písmě sv. celý smysl, by i obšírnými slovy položen byl, připomenouti recitare, čili někdy díl nějaký toliko, někdy jen navrci něco málo slova některého, někdy tolika toho, jenž píše, jmenovati bez připomínání jeho slov, někdy jedno říci, že Duch sv. praví, někdy slova z písma toho vzíti, a tak jako od sebe sám mluviti (t. j. písemně mluviti, slov i frází z písem sv. vzatých užívaje): to se vše opatrnosti kazatele pilného a bedlivého poručiti musí; nebo dlouho by bylo o těch všech věcech všeckno vypisovati. Rozumný a mluvení takovému pozvyklý kazatel, jakož písem tak i posluchačův jsa povědom a maje k velikomyslnosti připojenou velmi před Bohem vzácnou ctnost pokoru, bude se v tom věděti jak chovati, aby ani sobě lehkosti ani posluchačům překážky nezpůsobil.

Já toliko toto pravím: Když je nějaká sentencí znamenitá slovy jadrnými pěkně pověděna a věc v sobě obsahuje velikou a zvláštní: slušíť to písmo i celé připomenouti i pěkně zdařile

---

[80]) vhodnou metasthasi, obrácení, přechod.

[81]) ploská: řeč smyšlená, neužitečná, daremná; ploskou adv. = plochou, rovně, srovnale.

[82]) čistil.

vysvětliti a k své řeči uměle připojiti, aby[83]) jako drahý kámen v prstenu nebo v ušlechtilé záponě příslušně sedělo a stkvělo se. Ale někteří jsou v tom velmi nebedliví, lecjakýmis slovy písmo přivedené tak připojují k své řeči ledabylo, a tudy slouží posluchačům, aby také i oni tak neživě a neopravdově slyšeli, attentio et benevolentia evanescit,[84]) živost, ochotnost a opravdová v poslouchání bedlivost a chuť kamsi se děje, takže budou seděti jako nějaké mrtvolky, a mezi tím slovo Boží jde kazateli nezpůsobilému z úst, posluchačům pak napoli marným, mimo vnitřní a někdy i tělesné uši šoust, bez užitku v zmaření, což jistě nemůže býti bez nemalého hříchu.

Někteří mladí vidouce muže vážné, umělé a dlouhým zkušením vyučené, buď písma sv. slovy svými vážnými, však i vlastními připomínati anebo některé z jiného jazyku latinského neb německého čísti, ihned tolikéž činiti chtí; ale cizí škorně nehned se každému trefí. Mně se tak zdá, že by ti mládenci povinni byli, v to se uvoditi, aby taková písma sentencí z písem z paměti uměli a v kázání slovy těmi, tak jakž jsou do češtiny vyložená je přivodili neb recitovali, a zvláště z Nového Zákona, kterýž (nechať se maličko pochlubím tím, v čem jsem dobrý díl věku svého strávil) s takovou velikou a pilnou prací, jakž nejvlastněji na ten čas býti mohlo, do češtiny jsem přeložil. Ješto mně se tak vidí, že toho žádný z mně rovných, ovšem pak některých mládenečkův, z latiny a z kteréhokoli jazyku, ex tempore,[85]) tak hned pojednou bez mnohého na to myšlení lépe nežli já, (praemeditatione[86]) s mnohou prací, volný čas sobě k tomu, obrav a nejednou to od počátku až do konce korrigovav), vlastněji a jadrněji neučiní. Nedotýkámť pak tuto moudrých a vážných mužův, kteříž sv. opatrnosti někdy užívajíce, některým slovům v textu písem vyhybajíce circumlocutione potius utentes,[87]) jako proroka onoho slova připomenouti majíce, jenž k církvi izraelské příkladně mluvě, dí: „Ty si se, kurvo, pod každým

---

[83]) V rukopise jest později mezi řádky připsáno slovo „bylo“ a pak smazáno.

[84]) pozornost a ochotnost mizí.

[85]) s patra.

[86]) po předchozím uvažování.

[87]) opsání raději užívajíce.

dřevem ratolestným na pahrbcích frejířům [88]) svým a t. d.", týž smysl slovy jinými povědí ti takto neb na týž smysl jinak: „Ty si, šlundro nepoctivá neb poběhlá, milovníkům svým zjevněs se propůjčovala, anebo s smilníky svými zle živa byla, mněs se zpronevěřila." Dí-li mi pak někdo z těch ráno moudrých: „I což ty tedy chceš, abychom my měli poctivější uši, nežli Duch Boží ústa?" odpovímť takovému: „Ne vše sluší služebníku, co pánu, ne vše v každý čas, ne vše před každým a všechněm. Onen masa chtěl nejísti nikdy třebas, jen aby k vzdělání a ne k zkáze bližním byl lidem, jako břichem zkaženým. A zvláště některým všetyčkám mohlo by se říci: „Srdce blázna jest v ústech jeho". A protož, což jest v ústech, rozumí se, že toho s těžkem i srdce jest prázdné; co kdo miluje, o tom i rád mluví. Poněvadž onen veliký muž pověděl, že oko nepoctivé jest nepoctivého srdce posel; co pak díš o slovích špinavých? Viz. co apoštol praví de eutrapelia. [89]) Než jestliže se kdy některému pobožnému a u lidí vůbec známému, i v příjemnost a milost uvedenému starci něco toho přihodí, že z horlivosti nějaké verbum abscoenius [90]) trochu nezpůsobné excidit se propoví, ut solent senes quidam audaciores etc. [91]) drobet prostořečí: na takovýchť mužích rozumní a pobožní posluchači to rádi snesou bez mnohého se na ně uražení, tak jakž synům se sluší míti k otcům.

Ale nad toto vše mnohem horší jest vada při tom svatých písem přivozování: nevlastnost a netrefování se smyslu písma toho, kteréž připomínáš k tomu anebo s tím, k čemuž je přivozuješ, a čehož jím dovoditi chceš, t. nahybování písem sem i tam podle libosti mozku tvého a vlastního ducha Páně. O tom kdož dostatečnou vědomost míti chce, čti (jestli že smíš, a jsi-li prvé dobrým dryákem [92]) opatřen, pro nějž by jed litých baziliškův škoditi nemohl) psaní kacířů některých, uzříš, jak jest chytrý a lstivý satan. Avšak také se přihází toho vitium dopustiti dobrým a šlechetným někdy lidem z hlouposti anebo z prostnosti jejich a neprozřetedlnosti, zvláště kteří nejsou pilni čítání.

[88]) milovníkům.
[89]) o slušnosti.
[90]) nějaké poněkud necudné slovo mu uklouzne.
[91]) jak bývají někteří starci smělejší.
[92]) lékem proti jedu.

Těmť by náleželo na péči se míti, aby v nějaká osidla satanův při tom (třebasi prvé nežli by zvěděli) nepřišli; nebo i toho jsme již něco za našich časů v skutku spatřili. A protož potřebí bedlivého soudu a pilného zpytování toho, t. kterak jsou apoštolé sv., ba i sám Kristus Pán písma prorocká přivodili, a jak jsou pak staří učitelé purior antiquitas[93]) obojich písem, t. Starého i Nového Zákona, užívali; jak teď za našich časův a málo před tím ti, kteréž Bůh sobě k obnovení církve své za zvláštní nástroje a rozkošné drahých darů svých nádobky postavil, ostatek pravda zřízeného spasení. jakž otcové naši říkali, naučí; to jest to zvláštní Boží pomazání, jakž napsal sv. Jan.

IX.

Takž podobně se děje i při užívání příkladů, kteříž jsou non postrema pars amplificationum,[94]) bez soudu některý kazatel lecjakýs a na lecčems příklad dá, jakž mu na mysl přijde:

1. Někdy bude lehká věc a tak lehkomyslný příklad.
2. Někdy jakýs drobet nezpůsobný, tak že se zdá někdy meze stydlivosti přebíhati.
3. Některý se pak málo trefuje k věci předsevzaté, anobrž více odporné namítá k zkáze, t. toho cíle, k němuž kazatel směřuje.

Jestliť příklad jako meč na obě strany ostrý, příklad před nepřítelem přivesti, jest se mečem tím brániti. Budeš-li jím uměti šermovati, můžeš se dlouho brániti; pakli jím nebudeš uměti mocně a čerstvě hýbati, jakž náleží, tehdy než zvíš, anť bedlivý a chytrý nepřítel, když ty se zamítati budeš, přirazí tobě meče druhou stranu (kteráž též ostrá jest) k hlavě, tak že ty sám sobě svou zbraní způsobíš škodnou ránu. Přivedeš příklad, kterýž se v něčem a poněkud netrefuje k tvé věci, ale jí velmi odporuje. Jako kdyby někdo důstojně o někom chtěje mluviti i připodobňoval by ho k orlici, kdyby on v t. své ušlechtilosti ducha a mysli jest bystrý a subtylný,[95]) rozličných věcí

[93]) čistší starobylost.
[94]) ne poslední část zveličování.
[95]) jemný, vtipný, důkladný.

spatřováním a tím v mysli daleko se a vysoko k nebeským věcem se vznášením, jako orel v povětří, tak sobě spatřile létá a pohrává, až někdy i zraku lidskému pro přílišnou vysokost nespatřitedlný jest. A protož jakž orel nad jiné mnohé ptactvo ušlechtilejší a vzáctnější jest, tak i ten muž pro takovou bystrou mysl i jiné dary Boží, jimiž duch jeho obdařen jest, an se v nich před jinými stkví, za důstojnějšího mimo jiné hodně jmín i nad jiné velmi vážen býti má.

Odpoví někdo (meč tvůj přiraziti k hlavě chtěje): „A ty jej neškodně chválíš, když jej připodobňuješ k tomu pyšnému a zkrvavělému ptáku, jehož rozkoš jest i smrdutým mrchám pokoje nedati, i před očima jiných prostějších vysokostí přílišnou se zakryti, a to vše lstivě, ne aby tam co subtylného sobě k stravě hledal, ale aby nebo ohyzdnou pastvu spatřiti z tak vysoka lépe mohl anebo o jiných ptáčků bezhrdlé,[96]) jichžto nevinné krve nešlechetnou žízní prahne, tím podvodně ukládal, na ně jako šíp z oblaku vystřelený připadnouti, v okamžení na zem sraziti a svými ukrutnými pazoury rozsápati jsa hotov. Jestliže jest taková mysl, takové usilovování, taková i práce toho tvého vzáctného muže (jaká ptáka toho) nad vylitím krve lidské neb i hovadí libost a zvláštní kochání své v tom majícího, mohls radče s takovým jeho vychvalováním pomlčeti."

Ale kdož by uměl s příklady zacházeti, mohl by odporníku tomu takto odpověděti: „Jakož ušlechtilý pták orel divnou v vysokém povětří má rozkoš, pilen jsa, aby pastvu sobě, jakouž by mu kde Bůh zdařil, našel, kdež a jakž může, tak také i ten dobrý a šlechetný muž rozkoš svou v sv. přemyšlováních o věcech nejvyšších divnou maje, obmýšlí celému životu svému duši i tělu to místo, ten pokrm a tu všecku posilu od Boha zřízenou, kteréž by v požehnání jeho zde i potom věčně k dobrému užívati mohl. Jakož i sám náš nejvyšší země živých i té budoucí pravé a věčné monarchie pán a král své vyvolené, když rychle svržené s sebe všecku hrubost a strastí čitedlnost v duchovní a nejsubtylnější způsob proměnění budou, k orlicem na pastvu letícím připodobňuje a praví, že k němu v ten čas poslední všickni věrní z oudolí zdejších hrozných bíd hned pojednou vy-

[96]) bezživotí, smrt.

tržení a vzhůru v povětří vychváceni jsouce shromážděni s nesmírným potěšením a veselím, jakožto k nevymluvnému andělského toho pokrmu zakušení půjdou. A tak kdyžtě se Pánu ten příklad líbil, i proč by se mně jeho užiti k tomu nelíbiti mohlo. Ale to tam."

Když příkladu dobře užito býti má, tehdy není-li příklad všelijak se dobře trefující, nemeškati se dlouho na něm, někdy málo ho jen navrci, jako Pán Kristus v řeči své podobenství předložil v tom, v čem byla podobnost, hned zavřel napomenutím, aby se věrní jeho učili opatrnosti od synů světa; nebo (prý) oni jsou opatrnější v svých věcech nežli synové světla v svých. A prorok dí: „Všeliké tělo, t. člověk, jest jako seno, a sláva jeho jako květ polní."

Těch pak příkladův, jenž stydlivým uším nejsou příjemní, sluší se varovati pro mnohé příčiny. Jako jeden dobrý muž smlouvu novou, kterou Pán Bůh s lidmi činí, vysvětliti a před očima posluchačů zveličiti chtěje, přivedl příklad příhodný jistě a velmi vlastní, ale nevelmi uměle mluvil; protož zhýralejším myslem téměř k smíchu posloužil, pravě: „Jakož tak se muž ženě dává ve všim a ona jemu též, aby cožkoli má muž, to vše ne jeho samého bylo, ale bylo to ženy jeho, a též zase, co žena má, aby to bylo mužovo, tak jakž jest při smlouvě Boží." Drobet neokrouchaně[97]) čili mám říci neopatrně mluveno; nebo sic ten příklad mimo jiné příklady téměř všecky k té věci případnější, a v písmích sv. velmi se ho často užívá. Ale potřebí k tomu prohledavosti rychlého soudu, aby i maje hojnost řeči jako vody, tak ji uměl a mohl vésti, jako potůček sem i tam rozličně: aby nikdež v nic neslušného nezavadil, časté se cvičení, dlouhý zvyk a mnohé zkušení nesnadně to všecko při pobožném, pilném a netesklivém muži způsobí, tím každý jist buď! Ale pracnéť jest v tvrdém vrtati, difficilia, quae pulchra.[98]) Snázeť jest mnohem směle, odlože i studu na stranu, třískati, řekna lidem: „Varujte očí, nevíte, kam skočí;" nebo kazateli všeckno sluší, aniž kdo smí na kázání knězi v kostele odpověditi, licet igitur impure

[97]) neokrouhaně, necvičně, hrubě.
[98]) těžké, co jest krásné.

quidvis garrire[99]) nestoudných bezbožníků obyčejem, kteříž na větším díle Epikureové[100]) jsouce anebo Sadduceové[101]) ani o pekle ani o nebi nic nevěří, samému toliko hříchu svému i řečí i myšlením i skutky s velikou sloužíce pilností, z nichž jednoho, ač nerad a dosti ožahavě[102]) (věře, že mi i čtenář i ovšem Pán sám odpustí) připomenu. Ten hovadný jsa člověk a jako slepý o barvách před hovádky v kázání laškuje, vychvaloval nebeské království a příklady rozličnými, kterak by ono bylo dobré, to vysvětloval, až naposledy jako nevážný troup pověděl, že jest tak dobré, jako tuším dobrá řípa s tučným skopovým masem. Hoden byl zajisté lotr za takové kázání po ubersku harum palcát na rytířstvo pasován býti.

X. vitium (vada).

Est alludere ad locos communes; ovšem pak non habere locos communes.[103]) O tom vitium nyní psáti zanechám, radče o té věci, t. de locis communibus,[104]) obzvláštně něco před zavírkou všeho povím; nebo málo něco o tom dotknouti, toliko škoda by byla. A tuto mnoho hned o tom psáti nepřípadno, radče až se jiné věci menší a drobnější odbudou.

---

[99]) smí tedy nestoudně cožkoliv bláboliti.

[100]) Přívrženci filosofické školy Epikurovy z Afriky (341—270 př. Kr.).

[101]) Sadduceové, náboženská strana mezi židy nazvaná po knězi Saddokovi (asi 300—250 př. Kr.)

[102]) ošklivě, ohavně.

[103]) jest lze naraziti na místa obecná; ovšem pak nelze míti obecná místa.

[104]) o místech obecných.

Secundus liber.

(Druhá kniha).

Druhý díl vášní, vitiorum,

jenž jest nespořádání anebo nepořádnost menších neb větších věcí.

Jsou někteří kazatelé, kteříž aby sobě ty věci nalezené a odkudkoli vzaté, kteréž lidu Božímu mluviti mají, některak spořádali v mysli a potom pěkně pořádně jedny po druhých předkládali, o to nic nestojí; ale tak lecjaks, což prvé na mysl přijde, a potom třebas i dvé, tré spolu mluví a pletou. Nejedni tak velmi pletou, že téměř žádného cíle, k němuž by směřovali, v řeči jejich nemůže se spatřiti; než tak bude jejich mluvení jako prostopášné a rozběhlé stádo sem i tam se motající; budou mnohé dobré věci i slova někdy případná a vlastní a při někom i hlaholu nenelíbého dosti i postavy slušné a příjemné a t. d. A když není slušného pořádku, prostí posluchači nemnoho toho uživou, a rozumnějším bude velmi nepříjemné. Jeden kazatel měl obyčej spořádati věci i veliké, jako artikule přední nebo hlavní, i potom při nich věci menší velmi nezpůsobné (t. nerozuměje, co napřed státi a co po čem jíti má) a již tak kázal nadělaje dosti částek, až příliš. Bývalo to jeho vzdělávání a pořádání věcí takové, jako kdyby řezník polože skopce na štok [105]), tak jej lecjaks na kusy sekal, žádných příhbí a kloubův a jiných regulí a obyčejův řeznických nic nešetře. Anebo jako by pěkného listíčka a kvítků rozličných drahný košíček někdo měl, ale z toho všeho ani věnce křtaltovného [106]) uvíti ani nějaké pěkné a slušné

---

[105]) špalek, stůl řeznický.

[106]) ozdobného.

kytky složiti neuměl, než tak nepořádně to kvítičko rukou bera rozdával a, aby všechněm vonělo, před sebou roztrušoval a po stole nebo i lavicích rozkládal.

Nalezají se muži, že pěkná slova, phrases, sententias[107]) mají, tak že jest milo jich poslouchati, jako jeden byl, kterému se čistě ochotně sypalo a teklo v hojnosti, ale bez pořádku; a mnozí i dobře užili jeho služeb t. okřáli, rozhorlili se, posilnili, potěšili. Ale však taková kázání nemohou než býti k spamatování velmi nesnadná; adjuvat n. memoriam ordo rerum[108]); nebo to rozum a soud, by i pěkný byl a osvícený, zatemňuje a paměť u mnohých dosti lidí mdlá a krátká byla. A protož mnoho se tu slova Božího zmaří, a kazatel někdy marně se mnoho natrápí a ustane. Tak jest podobně i v některých písničkách, že pořádek veršů non coaluit, nec fluit alter ex altero[109]), jest nešetřen; mohl by je, kdyby kdo chtěl, bez předělávání přesaditi sem i tam rovně jako artikule zakládání kazatele napřed řečeného a t. d. Takovým písničkám pracno a nesnadno jest z paměti se učiti.

Někteří chtí, učených a umělých mužův neuměle následujíce, kázati podle pořádku rhetorického, juxta methodum[110]) položí napřed definici, druhé rozdíly partes, třetí příčiny toho neb užitky causas etc. A potom mezi tím neumějíce ani definici udělati ani divisi, t. částek nebo stránek, neb rozdílu sebrati, divně se pletou a motají; jako tkadlci osnovu navinouce, potom místo outku náležitého vytkávali by konopěmi, vlnou, kozími srstmi, senem, strništěm, slamou a rozličnou chamradí, bylo by to divné plátno nebo sukno. Jako jeden kázal o pokání a artikule položiv, první před sebe k vypravování vzal, co by bylo pokání, i definoval, že jest dar Boží; nebo prý, dí písmo, budeme pokání činiti, dá-li je nám Bůh. I jakž to vysvětloval a okolo toho vždy chodil, pilně důvody shledávaje a potvrzuje své definici, až bylo teskliva poslouchati; nebo nic čackého nepověděl o tom pokání, aby posluchači rozuměti mohli, co jest

[107]) propovědi, výroky.
[108]) podporuje totiž paměť pořad věcí.
[109]) nesrostl, aniž plyne jeden z druhého.
[110]) pořádku řečnického, podle návodu.

pokání, jaké věci v sobě zdržuje a t. d., aby tak mohli sami sebe porozsouditi, také-li jsou oni to pokání činili aneb nečinili, a mohou-li je činiti. Jiný rovně takovýž kázání činil o víře a definici též učinil, že víra jest dar Boží; potom toho široce z písma na písma jako z kola na kůl velmi nepříjemně dovodil a nemálo času výborného zmařil, i posluchače z dobrého dalších Božích služeb užívání téměř vyrazil. Avšak kazatel ten mluvil směle, mocně, zmužile jako znamenitá hrdina, horlivě a vroucně, jako by výborného nápoje měl plný zlatý koflík, a ono nebylo než řídkého zvětralého a neučištěného piva prostý měděný koflík, a to ještě při přítomnosti znamenitých mužů, výborných kazatelův a mnoho lidu i předních toho kraje osob.

Protož vidí mi se, abych o tom pořádku a těch pořádnostech něco tuto pro mladší prostáky nedlouze pověděl; nebo jsem při nejedněch mluvitelích to poznal, že o řádném pravém pořádku nic téměř nevěděli a ne často pořádek nebo pořádnost za nepořádek měli.

I.

Nejsnadnější a nejprostější pořádek jest bráti z řečí Božích věci tak, jakž tam jedny po druhých stojí, a prostým kazatelům jest to nejbezpečněji. Příklad dám: Kdyby kdo na Evangelium o králíkovi kázati maje, chtěl nejvíce o víře mluviti, mohl by předložiti tímto způsobem rozdíly víry:

1. Víru o Kristu Pánu, kterouž maje, králík šel k Kristu Pánu, aby s ním o uzdravení syna jednal.

2. O víře k Kristu Pánu, kterouž evangelista připisuje králíkovi: Uvěřil, prý, člověk řeči a šel.

3. O víře v Krista Pána za spasitele přijal dověrně, i dům svůj všecken k témuž přivedl.

II.

Přirozený pořádek, naturalem ordinem, chtěl-li by kdo zachovati, mysle na totéž evangelium kázati, mohl by věci takto spořádati:

1. Artikul aby byl o víře a rozdílech jejich.

2. O mocech a tak i ovoci té víry, t. j. o skutcích, kteří právě dobří skutkové slouti mohou.

3. O užitcích té víry, kteří se nalézají při těch, jenž ji mají, a na odpor o velikých škodách nevěry.

Takové artikule každý snadně spamatuje; nebo přirozený rozum pomahá paměti jejich zdržovati, vida to zřetedlně, že nejprvé musí pověděno býti něco o tom místného, co má býti předkládáno, t. jaké jest to: jedno-li jest čili několikero. A potom zatím teprv již snáze bude rozuměti, jaké jsou moci toho, co pochází z toho a plodí se odtud. Naposledy též rozum soudí: Co pak jest po tom po všem? Užitečné-li jest to čili škodlivé? A jak velmi, málo-li čili mnoho? A z toho přirozeného soudu pořad hned ukazuje napomenutí neb výstrahu, t. jestližeť jest věc pořádná, tehdy jí sobě vážně nabývejme a hledejme atd.; pakli zlá a škodlivá, tehdy jí utíkejme. A ještě dále předce přirozený pořádek hned vede k hledání pomoci k tomu a příčin příhodných.

Můžeš pak tím přirozeným pořádkem jíti od větších věcí k menším, od summovních k drobnějším, a to bude analytica methodus[111]); anebo počna jako od konce jíti ku počátku, od poslednějších věcí k sprostnějším, od menších k větším, od drobných k summovním, a to slove methodus synthetica.[112]) Na ten způsob kázání spořádané a složené jest jako strom spanile vzhůru zrostlý, jehož ratolesti čistě pořádně jedny z druhých jdou velmi příslušně; ale rozuměj tak, když i po těch menších věcech také pořádku šetřiti budeš; jinak sic něco tak, něco jinak (t. nepořádně a nezpůsobně) dělaje, nejspíš chodcovský plášť ulepáš.

III.

Artificialis ordo[113]) jest velmi zvláštní nepatrné, věcí větších nebo menších, mistrovské však umělé spořádání podle vůle a libosti mluvitele, kterýž počne, odkud chce, zavře, čím chce. Připojí ku počátku a tak udělá prostředek,

[111]) způsob učení rozborný.
[112]) souborný.
[113]) umělé spořádání.

z čeho chce, a jako naděje a rozšíří to, avšak jakž řečeno, tak aby to všecko se zdálo pěkně, slušně a mistrovsky býti složeno, jako by to tak narostlo; ano aby se prostým posluchačům zdálo, že jest to podle pravého přirozeného pořádku složené a jako srostlé. Takové promluvení podle toho způsobu jest podobné věnci anebo koruně mistrným způsobem uvité, tak aby se čistě všeckno jedno k druhému trefovalo, vůkol jednostejnost částek větších vidína byla zde, onde něco zvláštního aby se stkvělo jako v koruně drahý kámen, perla, a i to zvláštním rozkládané pořádkem, ut nequicquam temere factum videatur, aut incogitanter[114]. Mezi tím týžtýž kvítek z listí spojeného a rozvíjejícího z barvy červené neb žluté neb modré, ušlechtilou mající patrnost se vyskytoval. Na taková promluvení v našem jazyku lepšího mistra sem nikdy neslyšel přes B. Matěje Červenku[115]; před naším věkem B. Prokop[116]) a B. Jan Klenovský[117]) nebyli v tom zadní; ale všichni ti následovníci byli sv. Cypriana[118]) mučedníka Kristova. Viz knihy jeho a zvláště Epištolu druhou v druhé knize, kteráž se počíná: Bene admones, Donate[119]).

Ale potřebí jest při užívání takového pořádku veliké opatrnosti, nechce-li kdo splésti se a zmotati, aby snad potom nevěděl, kam dále, a tak aby před některými smíchu nesvalil a sobě hanbu neučinil. Kdožť neumí pěkných metastasí vtipně a to hned pojednou rychle nalezených dělati; kdo nemůže o vysokých věcech nízkým způsobem pokorně a poníženě a o nízkých

---

[114]) aby se nezdálo nic pošetile uděláno aneb bezmyšlenkovitě.

[115]) B. Červenka Matěj, přítel J. Blahoslava, biskup bratrský, nar. v Čelakovicích 1521, † v Přerově 1569, „usiloval o rozšíření jazyka našeho opravdově". O způsobu jeho promlouvání viz blíže v Grammatice české J. Blahoslava, vyd. od Ig. Hradila a Jos. Jirečka r. 1857 str. 288—290.

[116]) B. Prokop z Jindřichova Hradce, sudí Jednoty bratrské, † v Brandýse n. Orl. 1507.

[117]) B. Klenovský Jan, spoluzakladatel Jednoty bratrské, † v Litomyšli 1498.

[118]) Sv. Cyprian, biskup a učitel řečnictví, nar. ok. r. 214 v Karthagině, † 258.

[119]) Dobře připomínáš, Donate. — Aelius Donatus, latinský grammatik a řečník. Jeho knihy o 8 částech řeči užívalo se na školách v době scholastické. (Z. Winter, Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století, str. 518.)

vysoce a důstojně mluviti; kdo nezná (ať příkladně dím), kde která ozdoba. kde který kvítek anebo jako přikládání anebo rozvíjení a jiné tomu podobné věci vlastně státi mají: nic v tom pořádku nesvede; mají tu někdy nejvzáctnější (jako třebas i nejmocnější důvodové) nejpřednější místo. Někdy k posledkům to, což nejčistšího jest, chováno bývá; někdy pak za jinou příčinou musí jako kvítek z listí ne cele rozkvetlý nepatrně vykoukati, aby ne ode všech spatřín byl. V těch věcech kdo není prošlý a popřivyklý, velmi snadno sám se co kuře v koudeli zamotá, tak že mu nebude snadno bez nějakého artificium[120]) z toho, což před sebe vzal, vybřesti, jako vím, že předešlých let některým se přiházelo. Někdo zvláště byl-li paměti drobet mdlé, přišel na to, že tu, kdež slušelo, třebas se málo zastavil a jinde bez potřeby dlouho se meškal, a tak snad ex parergis erga, ex ergis vero parerga[121]) dělal, podobně jako by někdo na nepřítele čepičkou neb rukavicí střelil a potom kuši povrha, šípem z ruky hodil. A pak k tomu některý z mladých kazatelů, ještě necele stvrzených, vysoce mluvil a tak plevy meškavé, lehké a zatemňující místo drahého pokrmu lvům sypal.

Cicero ad Herennium lib. 3.[122]) praví, že v potvrzování věcí anebo neodpovídání k odporům a přemahání jich in confirmatione et confutatione[123]) náleží tento zachovati pořádek:

Nejprvnější a nejmocnější důvody z předu a z zadu stavěti, prostřední pak nepříliš silné; však také neužitečné mezi tím slušně po místech postaveny podle jiných čackých dosti pevny budou. A kdyby se měla pravda pověděti, také se tam někdy příčinou mdloby paměti dosti umělých a zvyklých kazatelů mysl octne, aby se v rozmatených předenách zamotající rozřezovati a nevypletati věci musila, a tudy děliti, kdež žádných kloubův není. Slýcháno o B. Lukášovi,[124]) starém muži

---

[120]) kouzla (umělého obratu).

[121]) z vedlejších věcí hlavní, z hlavních však vedlejší.

[122]) Cicero k Herenniovi kniha 3. (Herennius, latinský řečník, vrstevník Ciceronův).

[123]) v dokazování a vyvracování.

[124]) B. Lukáš Pražský, biskup bratrský, nar. v Praze asi r. 1460 † v Ml. Boleslavi 1528. O něm dále ve III. knize odd. I. a ve Filipice.

sv., kterak se mu přiházívalo, zvláště již k starosti, že hned tak na kázání řekl: „Pletu“, a poznovu touž věc před sebe vzal a při ní to, což mu se vidělo, promluvil. Avšak přece takového pořádku povědomost a v něm prošlost mnohý užitek přináší kazateli; nebo i v kázání, kteréž by sobě někdy podle jiného pořádku, o nichž svrchu složil, jestliže by duch Kristův něco zvláštního a užitečného (snad některé tu přítomné duši, o čemž i někdy neví mluvitel, velmi potřebného) v mysl kazateli vnukne, bude to uměti ten dobrý muž pěkně k tomu a příslušně, což v rukou má, připojiti a na tom se, jakžkoli dlouho bude chtíti, pozastaviti. Podobně jako jakýs hospodář mezi jiné hrušky drahnou tykvici k hrušce podobnou pěkně nepatrně přivázal a potom hostem se pochlubiti chtěje mezi jinými pěknými hruškami tu velmi a nad míru zrostlou hrušku zdaleka na straně tam ukazoval, tak že jednoho drobet všetečného, ačkoli hrubostí těla a sádlem nemálo obtíženého nabízel, aby tam na ten strom vleza, tu sobě hrušku utrhl, kterýžto přivázanou tykvici nalezna, jiným způsobil smích a sobě pro daremné a dosti pracné na ten strom lezení hanbu.

Ale co pak kdyby někdo slyše takového kazatele umělého a zvyklého, jehož by sobě i mluvení i jiné způsoby liboval, ano i jemu se připodobniti žádostiv byl, a nemoha postihnouti pořádku těch jeho libých řečí, ano domnívaje se, že v nich není žádného šetření pořádnosti, ale také že se lije ušlechtilá jeho řeč, jako by kvítičkem prosejpal; i takž by sobě také svobodu pustil: na žádný pořádek žádného v svých mluveních nemíti pozoru, a tudy sobě nemálo práce i pečlivosti umenšiti. I učinil tak a mluvíval i podnes ještě mluví, nešetře žádné věci menších neb větších pořádnosti, leč samých toliko artikulů, aby z prvního neučinil druhého anebo z posledního prvního; ačkoli někdy nemálo dobrých a užitečných věcí dotýká, buď šíře nebo kratčeji, jakž se jemu kdy přihodí, a jakž příčinami tu nahodilými mysl jeho do toho neb do onoho uvedena. A takovíť rádi spravují hned tu na kázání šaty posluchačů, roušky, střevíce, premy, faldy a jiné háby,[125]) nebo zavedením se na ty věci někomu (jenž neměl kdy pro nepracovitost, pro lakomství a t. d. k ká-

[125]) šaty.

zání se včera neb onehdy přistrojiti), drahně kázání přibude, a zatím hodina vyprší a roboty se odbude; ačkoli věrným otcům pastýřům stáda Páně bedlivým, jestliže by kdy co toho podle povinnosti své učinili v čas slušně, vážně, otcovsky a mírně, žádný věrný křesťan za zlé míti nemá. Ale ne vše kusá jako s ocasem.[126]) Nebo jiné příčiny toho při dobrých a rozumných mužích a otcích bývají, nežli při některých k otcovskému i věku i vážnému způsobu ještě nepřišlých kazatelů.

A takž podobně na některých starých lidech již zpracovaných, zmožených a sešlých anebo i nezbědovaných, když již i pamět uchází, i soudu někdy bystrému a rychlému pomaličku se vším od zatalené[127]) krve a nezpůsobilých (jakž říkají) duchů děje se jakýmsi bystré duchovního zraku pronikavosti zastíněním překážka, ano i všecka někdejší udatnost poušla. Od takovýchť musí přijato býti, seč oni býti mohou, nežádati jim již nesnadných a téměř nemožných věcí, i skrze ně konaných svatých služeb ulehčiti; nebo někdy i jejich taková promlouvání bývají netoliko neneužitečná,[128]) ale jakož právě pobožnosti dobrým způsobem tak i mnohými velikými a užitečnými věcmi dobře, jakž dí písmo, osolená krmě, tak že milo bývá takových starců poslouchati, i je sobě přítomné a věk svůj budoucí na nich vymalovaný viděti.

Z toho pak obšírného rozdílu pořádkův et contra[129]) navržení snadno každý čtenář porozumí, že nepořádného mluvení anebo pořádku potřebného v řeči pozpletení často největší příčina bývá mdlá pamět anebo krátká pamět, anebo ať tak zprosta dím, nepamět aut abstracte[130]) nepamětlivost, velmi jest vitium nedostatek a vášeň škodlivá, ano hned matka jiných mnohých vod a škod.

Jsouť někteří ale řídcí, ješto dobrou pamět mají, kdyby jen jako do nějaké dobré, pevné a bezpečné truhlice mnoho nakladli, aby v čas potřeby měli co bráti a předkládati. Ale žeť takoví rádi bývají nebo nepracovití a již o své dostatečnosti

[126]) t. znej každý své místo.
[127]) zahnisené; talovitá krev = plna talovu, hnisu.
[128]) V rkp. Žitavském stojí: netoliko neužitečná.
[129]) a proti.
[130]) aneb odtažitě.

mnoho smýšlející, kteréžto smýšlení ačkoli někdy bývá velmi marné a mylné, však potřebného se k sv. službám připravení nemalou bývá překážkou; anebo bývají nullius aut certe obtusi sive tardi ingenii,[131]) tak že sami od sebe s málo mohou býti. řídko kdy sobě jaké kázaníčko čacké sformovati mohou sua arte,[132]) než jiných v tom užívati musejí, a ti se tak nesnadně při té věci psanými kázáními a postillami vydanými vůbec živiti musejí. Ne brzy toho obého spatříš, t. aby i vtip ostrý. ingenium acre, tu zdárnou jakous důmyslnost přímo k pravému cíli v věcech také i nesnadných směřující perspicaciam et dexteritatem et judicium acutum[133]) a spolu s tím také tenacem fidelemque memoriam[134]) měli. Avšak u některých lidí to obé jednostejně prostřední bývá; talis fuit meo judicio Philippus Melanchthon.[135])

V tom pak nejedni zle činí, nemajíce z přirození paměti nějaké zvláštní, jíž by jiné převyšovali. I nechtějí sobě té, kterouž mají, někdy i nejhorší, cvičiti. Ješto jest shledáno a zkušením toho potvrzeno, že časté zvláště v věku mladém z paměti se potřebným věcem učení, a potom i časté toho, což paměti jest, svěřeno repetování, připomínání sobě a recitování, sedula et frequens excercitio,[136]) velikou pomoc paměti k držebnosti. i k snadnému věci v se přijímání i jich dlouho držení činí. O jiných pomocech paměti, kterýchž někteří učení lidé, ač našeho tohoto věku velmi řídcí, užívají, buď skrze lékařství, jako jsem slyšel o Pealovi, Wittenberském doktoru, anebo skrze jakési vymyšlené regule, od nichž pamět slove artificiosa memoria,[137]) o čemž Cic. ad Herennium lib. 3. obšírně napsal. To vše vidí mi se, abych mlčením pominul; radče povím něco de metastasi.[138])

Jest figura velmi potřebná; nebo skrze ni výborně se věci

---

[131]) bez vtipu aneb jistě tupí a nechápaví.
[132]) podle svého umění.
[133]) důmyslnost a obratnost a úsudek bystrý.
[134]) pevnou a věrnou pamět.
[135]) takový byl po mém soudě Filip Melanchthon.
[136]) pilné a časté cvičení.
[137]) umělá pamět.
[138]) o přechodu.

zvláště hrubší a větší jedny s druhými spojují, byť od sebe dosti daleko byly. A kdož to pěkně udělati umí, tedy bude se zdáti, jako by se tak ty věci srostly. Při vstupování z jednoho artikule na druhý i v menších věcech s jedné na druhou, někdy v potřebě z místa na místo své ta figura má; ano tu figuru i veverky umějí, když s jednoho stromu na druhý opatrně po ratolestech skáčí, hejduci a ti horní pastýři neb horáci; na vrch dřeva vleza některý, zaklátí stromem i s sebou a přiblíže se k druhému stromu ratolestem, chytí je a tak se rychle přesmekne s stromu na srom.

Ale někteří k svému nepořádku v mluvení i to přidávati obyčej mají, aby s věci jedné na druhou nelibě a jaks tvrdě co s patra spadl, a o takových říkával B. M. Červe(nka), že kázání jejich jsou fleky, a jako špalkové svalení na hromadu tak i onak, jež se trefilo. Hloupějším mládencům mohl bych příklad snad ne nejhorších metastasí dáti na těch kratičkých přístupích a s artikulu pořádku kázání ročního na víru, ke čtení neb epištolám nedělním obecním. Sunt velut exordia quaedam, quae ego ante aliquot annos in gratiam sancti viri Nigrini nostri festinanter effuderam.[139])

[139]) Jsou takřka jakési úvody, které jsem před několika lety na počest našeho Nigrina, svatého muže, kvapně vysypal; t. j. B. J. Černého, biskupa a spisovatele bratrského v Mladé Boleslavi († 1565). U něho byl Blahoslav r. 1548 na učení a r. 1552—1555 spisoval paměti Jednoty bratrské, když její archiv v Litomyšli r. 1546 shořel.

Liber tertius.

(Kniha třetí.)

Vitia k samé toliko řeči kazatele náležející.

Ačkoli o slovích, de vocibus, a způsobích skládání slov, de phrasibus, v Grammatice[140]) mnoho sem psal; avšak také tuto některých věcí krátce dotknouti musím, nebo vidím toho býti zvláštní velikou potřebu; ale toliko tak, jakž kazateli a právě theologiae milovníku náleží, non ut grammaticae sicut antea sed velut theologiae studiosus.[141])

Znám některé nezadní muže, kteříž v svých mluveních a vypsáních českých žádné péče na slova i phrases a téměř na všecko na to, což slove elocutio,[142]) míti nechtí, vlastnosti a ušlechtilosti řeči své přirozené, anebo mrzutosti a zprznilosti nic nešetříce, jako by jim dosti bylo, když oni věci hlavní vyhledají anebo sberou a je sobě spořádají, jakž se jim vidí, již pak potom pověz se to, jak pověz, po selsku, po městsku, po charvatsku a t. d. vše dobře, když se jedno to, čehož se v hlavu nabralo, vymele, takže u těch kazatelů žádného téměř rozdílu patrného není mezi obecním mluvením a kázáním Božího slova, quod mihi turpe vitium videtur.[143]) A ne zle mi se líbí, což napsal Cicero de oratoribus: „Neque n. refert videre quid etc.,[144]) t. j. není na tom, že by věděl a jako v mysli své na to hleděl, co mluviti máš, ale aby to způsobile a utěšeně pověděl. Ano i na tom ještě není dosti; ale náležíť, aby to i hlas,

---

[140]) str. 216, 279—282 a j.

[141]) ne mluvnice jako dříve nýbrž jako bohosloví horlivý pěstitel.

[142]) řečnické proslovení, pronášení.

[143]) což se mi zdá ohavnou chybou.

[144]) A nezáleží na tom, abys něco viděl; n. = non.

postavu (neb tvářnost) a hnutí (gestus) k své ozdobě vlastní náležité mělo.

A nikoli u nás křesťanů nemá na slovích a tak na samém ozdobném mistrovském mluvení a vzkládání věci a jako malování jich jazykem více než sluší, zakládáno býti, ne ab ergis ad parerga consideranda convertamur, animumque transferamus.[145]) Pročež i apoštol napsal: „Nepřišel jsem k vám s moudrostí řeči, aby (prý) víra vaše nebyla založena v moudrosti lidské."

A snad i tu ono povědění poněkud, ačkoli nevelmi vlastně trefiti může, forma virum neglecta decet.[146]) Což při mužích starých a sešlých, mnohými pečlivostmi i pracemi zaměstknaných, má své místo; ale mladíť sobě toho nemají osobovati a tak svobodně uzdy pouštěti, aby bez pečlivosti, jakýmiž se kdy nahodí slovy, před kterými koli osobami a na kterém koli místě mluvili; neb jim vlastně náleží se učiti a zvykati jakož v skutcích tak i v řečech opatrnosti a pravému způsobu služebníka, aby tak potom služba jejich byla (jako naši staří říkali) v posloužení. Viz, co Ecclesiasticus[147]) praví o poctivých a moudrých řečech lidí ač mladých ale opatrných a duchem moudrosti Boží osvícených! Než já jsem při mnohých tyto odporné těm věci zřetedlně spatřil:

1. Že slova frasí lecjakýchs sine delectu et judicio[148]) užívají, jakž se tam doma mnozí při svých rodičích a tovaryšstvu mladém naučili.

2. Hlaholu též užívají nezohybaného a aniž, jak by jej sobě formovati měli, vědí a také se na to neptají, když se jen přece mluví a nemlčí, jako by z sudu ustavičně bez zástavy voda tekla, jížť jest hned dosti, buď hlahol nebo zvuk slov, jaký chce.

3. Pronunciatio též beze vší se děje pečlivosti a protož beze všeho umění, nebo jednostejná při všem, buď jakékoli

---

[145]) abychom se neobraceli od hlavních věcí k pozorování vedlejších a mysli nepřenášeli.

[146]) na muže sluší nedbati formy.

[147]) Ecclesiasticus slove kniha Starého Zákona: kniha Jezusa, syna Sirachova.

[148]) bez volby a rozvahy.

schema orationis, způsob nebo figura řeči, anebo neokrouchaná, jakž sedlských rychtářů a žákovských rybaltů [149]) obyčej.

4. Přidávají se k tomu také i gestus, kterýmž by se někdo zasmáti a jiný naláti mohl.

I. O prvním t. j. de vitiis při slovích.

Slova kazatele měla by býti vlastní, srozumitedlná, kazatelům slova Páně dávno obvyklá, vážná a jadrná, kterýchž ti, jenž o věcech duchovních, božských, spasitedlných psali a píší a též i mluví, rádi užívají a obvykli užívati. Ale někteří tak, jakž z mládí anebo i potom s těmi, s nimiž rostli, o věcech časných, běžných, lehkých mluviti zvykli a jakž od pacholků, děvek, sedláků a sousedů slýchali, tak také o věcech duchovních velikých a před Bohem i svatými jeho důstojných, před lidem Páně čistě, svobodně a někdy snad drobet nestoudně mluví a tajemství Boží nestíhlá vypravovati a vysvětlovati, sami tomu špatně velmi vyrozuměvše, prostému lidu usilují. Jakož ne zlý příklad máme na těch, jenž v světě opouštějíce živnosti své, když s nimi vůkol jíti neuměli anebo pracovati nechtěli, prvé nikdy věcem theologickým se neučivše, ani bedlivě kazatelů věrných poslouchavše, na kněžství se pro živnost dadí a hned pojednou (prvé než srozumějí, co jest to, k čemu přistoupili) kazatelé podobně tak činí, jako by někdo v znamenitém a velikém místě nejpřednějšího senatora aneb primusa v raddě na předním místě seděti a soud spravovati majícího, v šerou, otřelou, pozedralou, sedlskou, chatrnou i v smetech uválenou sukni oblekl, aby tak mezi poctivými pány konšely jako jiný chatrný stupka mezi lehkomyslnými lotříky práva ortele vypovídal. Protož dobře onen Cicero (de claris oratoribus) napsal: Magni interest, quos quisque audiat quotidie domi, quibuscum loquatur a puero, quemadmodum patres, paedagogi, matres etiam loquantur etc. [150]) Někteří pak příliš prostí a snad hlupci ozdobovati svá mluvení neb kázání chtíce, i vybírají sobě slova

[149]) rybalt, rybald, [tehdejší nadávka = kostelní zpěvák, nezbedný žák, lotřík, dareba.

[150]) Velmi mnoho na tom záleží, koho každý denně slyší doma, s kým mluví od mládí, jak otcové i matky mluví atd. (Cicero, Brutus, hlava 58. § 210—211.)

obzvláštní, veliká a formuli oratorské řečníků světských, juridicam,[151]) a tak je přilepují leckdes, tref se jak tref; jako jeden jistotu a pevnost slibů Božských horlivě ac infalse[152]) ukazovati chtěje, řekl tak: „Hle, Pán Bůh to tvrdil, že na svou svátost přísahal a na to svůj Božský erb k zaslíbením svým přivěsil.“ Jiní ne tak zhruba nemoudře to dělají, ale pod zámyslem evangelitských světlých a již nyní i kněžím světským obyčejných slov křepí,[153]) když ostře a křepce libým hlaholem často jmenují: sv. evangelium, nebeské učení, cesta, pravda Páně; staří říkali: sv. čtení, pravda Boží, slovo Boží. Item majíce říci Pán Bůh i řeknou Pán náš anebo Pán Pán, a někdo ani toho dobře nedořekne a to téměř z něho udělá Pan a dí Pen; maje říci věrní, dí vyvolení. Jiní směšně při slovích mudrují, chtíce takovými bystrými obzvláštními a křeplnými[154]) slovy řeči své ozdobovati, jakž někdy starší své kazatele uměle mluviti slýchali, i polepí ta slova leckdes bez soudu, kdež ani vlastně ani případně ani snesitedlně tolerabiliter neslouží. Jeden mluvě, ač velmi nezpůsobně, však směle, i o dosti nemalých a hlubokých věcech, řekl: „Jakož nám to vše výborně známé jest“; ježto dosti bylo říci: dobře známé, ne neznámé jest. Ale on tím slovíčkem „výborně“ řeč svou jako kvítkem nějakým ozdobenou míti chtěje, předce je tu, dokudž by na ně nezapomenul, ačkoli bez potřeby je a nenáležitě vstrčil.

Takoví kazatelé prokazují na sebe, že mají ducha lidí těch, o nichž se vůbec říkává, že nemají všech doma anebo ve všech přitrhlí. A nevím, nemohli-liť by i ti k nim přičteni býti, kteříž beze vší potřeby těch převýšených slov užívají: přesvatá, přečistá, přeblažená Panna Maria. A zdať jest kdy která byla čistá panna těhotná, aby tato byla přečistá? Tolikéž přesvaté, předobré, přečisté, přespravedlivé a t. d., ač někdy in loco[155]) ne často i toho způsobu může užito býti, a zvláště pak in carmine, v písničce.

Velmi k těm podobní jsou, kteříž beze vší potřeby verba

[151]) právnickou.
[152]) a neklamně.
[153]) křepčí, sesilují.
[154]) křepkými, hbitými, rychlými.
[155]) v místě, zde.

proměňují in participia: Abychom byli Pána Boha se bojící, jej milující a právě ctící a zlých věcí utíkající.

Měli by mladší pilně šetřiti: nejprvé jakých slov a frásí duch Páně užívá, kterýž mluvil skrze proroky a apoštoly, což máme v písmech sv.; potom jak jsou mluvívali staří sv. muži a předkové naši, purior ac erudita antiquitas,[156]) a tak předešlí theologové. Duch sv. skrze nádoby své mluvil někdy prostě, někdy pak veliké opatrnosti užíval; nebo tomu chtěl Pán, aby mnozí slyšíce nerozuměli, aby tak nestihlá Boží moudrost jako perla v hrudě hlíny, jádro v skořepině, zrno v plevách ukryto bylo; pročež svět plevy, mlato, skořepiny jí, pomyje pije, jakž nečistých hovad obyčej. Synům tedy perly prosejpati, a to tak, aby ne svině, ale dítky Páně jich se dohrabati mohly; nebo tak i sv. Pavel moudrost mezi dokonalými mluvil, po němž kdyby pilně s bedlivým soudem písma sv. čtouce, šetřili slov a frasí jejich a potom jich také užívali v mluveních našich i psaních, i nesměl by a nemohl spravedlivě žádný nás v řečích našich štrafovati.[157]) Ale nechať pro někoho hrubě prostého světleji toho, nač míním, příkladem navrhnu.

Toto jsou slova a phrases obecná v písmích: smlouva Boží stará, smlouva nová, obřízka jest smlouva Páně, budeť smlouva má na tělo našem; beránek, jití Páně (t. jenž jest jití Páně), z víry živu býti, víra ospravedlňuje, víra tě uzdravila, salvavit; jísti tělo Kristovo, víno jest krev; kdo jí mne, živ bude pro mne; Toto jest tělo mé, tělo mé jest pokrm; spaseny nás činí křest; Pomazání nedá hřešiti, i sebe spasíš i jiné, slova království; Kvas farizejský t. učení jejich; A slovo života; I napřed zprávce a apoštol; Skutek víry; Synové noci, tmy, světla, dne; Ostříhati se v lásce Boží t. j. v dobrém svědomí a v naději dobré ku Pánu Bohu; Zlé míti svědomí, malam conscientiam; Nebýti bez svědomí; Kristus přišel novou cestou; Viscera mea, ad Philemonem; Pater spirituum; Imputatio justitiae;[158]) Slovo trpělivosti; Království Boží; Cestu spravovati a j.[159])

---

[156]) čistší a vzdělaný starověk.

[157]) trestati, plísniti.

[158]) Útroby mé, k Filemonovi; Otec duchů; Súčtování spravedlnosti.

[159]) Math. 11. 13. 15. 21. Luk. 11. 21. Fil. 20. Thesal. 1. 2. 5. Hebr. 10. 12. Jakub 2. Zjev. 3. Skutkové sv. apoštolů 7.

Ale žeť takových způsobů mluvení může snadno zle užíváno býti, jakož sic se tak děje; nebo někdo tříská předce, což mu na mysl přijde, et sine judicio res diversissimas, adeoque coelum terram commiscet,[160]) když jedno písemné mluví, t. j. těch slov a způsobů užívá, kteříž jsou v řečech Božích; ale nešetří v tom-li jejich vlastním smyslu čili nic, zavíraje v slovu tom nebo onom ne to, což náleží, ale to, což sobě v své hlavě vyformoval, concepit[161]) podle svých neznalých smyslů: a protož staří otcové opatrní a sv. muži od rozličných kacířů pošetilých a potvorných hlav k tomu dohnáni byli, aby některá zvláštní slova a phrases vybírali a v nich, což se jim vidělo, zavřeli a to všechněm všudy vyhlásili, aby viděli i prostí i učení, jak jistotně bez omylu a lstivého šejdířství, i kterými slovy víru svou a její pravý a vlastní smysl od všelikého kacířského jedu vzdálený vůbec vyznávati, a tím ode všech postranných smyslů se obhajujíce, jako praví církve Kristovy Catholicae ecclesiae[162]) oudové.

Taková slova tato jsou: Trinitas, trojice svatá, tři osoby personae hypostates,[163]) bytnost essentia jedna, tři osoby sobě rovné; homousios jednopodstatný, spolupodstatný, též podstaty jako Syn jako Otec, jako i Duch sv., pravý Bůh, a jakož někteří říkávali, přirození a tak všickni ti tři, t. tři osoby jediný Hospodin požehnaný na věky. Item to slovo Bohorodice (staří Čechové tak říkali) t. j. Panna Maria, že Boha a člověka pravého t. j. Mesiáše porodila. Odtud jest původ i těch některých kratičkých confessí, kteréž slovou Symbola, jako jest Nicenské, Athanasiovo, Antiochenské,[164]) ano i zpěvové někteří takoví dě-

---

[160]) a bez soudnosti nejrůznější věci, ba docela i nebe se zemí směšuje.

[161]) pojal.

[162]) katolické církve.

[163]) věčné, podstatné.

[164]) Nicenské vyznání víry, nazvané po městě Nicaei v záp. Bithynii v Malé Asii, kde na I. církevním sněmu r. 325 zatraceno bylo učení kněze Aria z Alexandrie, že Kristus není od věčnosti ani téže podstaty jako Bůh Otec; Athanasios, sv. otec, biskup v Alexandrii († 373), byl odpůrcem toho učení; v Antiochii, městě v Syrii, v bývalém sídle sv. Petra, odloučili se patriarchové od jednoty církve a podřídili se patriarchovi Konstantinopolskému.

lávání bývali od starých. Quae iudicia pia et utiles ordinationes (sentio verae ac catholicae scriptiones) antiquitatis non sunt temere contemnendae, ut quidam filautia corrupti solent.[165]) A takž na odpor v slovích odsouzených, jichž kteří užívali, v nich své divné obrtlíky, ouskoky a skrýše, latibula scelerata[166]) majíce, jako nynější tritheita[167]) v těch a podobných slovích: substantialis, substantialis deus,[168]) a někteří to slovo etc. item náš dobrý muž, v byt uplynouti et similia multa eaque insulsissima.[169]) Výborně o takových lidech onen dobrý muž pověděl, eos semper monstrosum genus dicendi, ut et monstrosas opinionet amavisse, aluisse.[170]) Ačkoli takoví lidé mnoho se písmy sv. a slovy z nich vzatými tarasovali, nadívajíce je sobě podle své libosti, podobně někteří alchymistové per lapidem angularem lapidem chymicum intelligentes.[171]) Náležitéť jest tedy, jakož nepečlivosti, smělosti, všetečnosti, prostopášnosti při slovích se varovati, tak zase i všelijakých slov kacířských, jedem naprzněných, ovšem od nich vymyšlených, dávno i nedávno od církve potupených se varovati a učiti se i zvykati slov těch užívati, jichž sv. muži, nástrojové Ducha Páně, i v řečech i v psaních užívali, nic sobě tím žádný překážeti nedopouštěje, že někteří jsou filautia corrupti, jimž se zdá, že jsou oni sami theodidacti;[172]) ale vlastněji by a právě slouti měli autodidacti[173]) samorostlí, vlastním smyslem svým nadutí, qui quondam ex parte illotis manibus ad maximas res accesserunt, nempe non satis praeparati abjecta fere verecundia,[174]) mnoho velikých theolo-

---

[165]) Těmito zbožnými úsudky a užitečnými nařízeními (myslím pravými a katolickými sepsáními) starověku nemá se nerozumně opovrhovati, jak někteří samolibostí zkažení činívají.

[166]) skrýše mrzké, ohavné.

[167]) τρι-θείτης ve tři bohy věřící, u scholastiků (viz Fr. Drtinu, Myšlenkový vývoj evropského lidstva, str. 218).

[168]) bytelný, bytnost svou mající, bytelný Bůh.

[169]) a podobné mnohé a to velmi nechutné věci.

[170]) že vždycky nepřirozený sloh milovali, pěstovali, jakož i nepřirozené myšlenky.

[171]) kamenem úhelným kámen mudrců rozumějíce.

[172]) od Boha vyučení.

[173]) samoukové.

[174]) kteří do jisté míry s nemytýma rukama k největším věcem přistoupili, totiž ne dosti připraveni odvrhnuvše skoro stud.

gických věcí psali, nic toho, o čem napřed praveno, nešetříce, nýbrž to hanějíce magno spiritu ac impudenter jako regulam illam theologicam, sane utilissimam de communicatione idiomatum,[175]) obcování jmen a jiné k tomu podobné věci.

Ješto náš milý otec B. Lukáš, starý muž osvícený, doctus et sapiens, aptissimus vir[176]) věcí církevních a starých učitelův eruditae antiquitatis[177]) velmi povědomý, netoliko toho nehaněl, ale toho v svých spisích, quae publice extant,[178]) pilně šetřil a mnoho užíval, i často těch věcí dotýkal. Ale však co nečiní pýcha, kteráž takovým lidem nedá obecnými snadnými a překlusanými cestami jíti s jinými spolu?

Protož dobře jim ono povědění trefí: Aude aliquid, si vis esse aliquid![179]) Jichž my nechtějme následovati, ale raději

1. buďme s jinými nástroji Kristového ducha jednomyslní, jednostejně i mluvme!

2. Ctěme dary Boží v předcích našich, svatých mužích!

3. Važme sobě draze sv. práce jejich a mějme pozor na dobrá a svatá vyměření a vymezení jejich, kteráž jsou s modlitbami horlivými ku Pánu Bohu činili!

4. Konejme to s chutí, což praví Duch Páně: Sapientiam omnium sapientium cognoscet sapiens et in prophetis vacabit, amemus puriorem antiquitatem![180])

5. Nízce o sobě smyslme, vědouce, že sme jako pohlodkové světa; předkovéť jsou naši prvotiny ducha Páně měli, a protož my posledci nepředejdeme a nepřevyšíme jich v tom.

Ale dí mi snad někdo: „Cizí oheň obětuješ, cizí oheň do Jednoty uvodíš, čehož jsou se dávno předkové naši velmi pilně varovali.“ Odpovím ti: Čeho se při tom varovati a čeho s chutí nabývati sluší, nemálo sem již o tom pověděl.[181]) Čemu sou

---

[175]) s velikou nadutostí a nestydatě jako ono pravidlo bohoslovecké, zajisté velmi užitečné o obcování jmen.

[176]) učený a moudrý, muž velmi se hodící.

[177]) učeného starověku.

[178]) kterých se obecně užívá.

[179]) Odvaž se něčeho, chceš-li něčím býti!

[180]) Moudrost všech moudrých pozná moudrý a bude se obírati proroky, milujme čistší starověk!

[181]) Viz úvod str. 11—13 a dále Filipiku proti nepřátelům vyššího vzdělání v Jednotě bratrské.

předkové naši vyhýbali a čeho se obávali, a kteří předkové a vždycky-li dobře, i co[182]) sami potom po dlouhém zkušení o tom zapsali, není tuto ani místa ani času mnoho o tom vypravovati. To toliko krátce povím: 1. Co někteří za cizí oheň mají? 2. Co pak vlastně a právě my za ten oheň míti máme?

Nejsouce někteří povědomi běhu církve, ani slov a způsobů mluvení písem sv., bedlivě soudivše (poněvadž těch jazyků, jimiž psali svatí apoštolé a proroci, neumějí, ano ani latinského, v němž se o tom od mnohých vypravuje) sami toliko spisy bratrské, t. psaní B. Lukášova tištěná, čítavše a těm slovům a mluvení formulím popřivykše, i mají to toliko za domácí Boží oheň, čehožkoliv tuto nenaleznou, to všeckno sobě ošklivíce a jako cizí oheň zamítajíce. Dobře-li jest pak čili zle, z níže položených věcí nesnadně se srozumí.

Škodlivý Bohu a duchu jeho nemilý cizí oheň, rozdílný od domácího sv. ohně, jestiť slova a formy mluvení a též ovšem i smyslové, při kterýchkoli místech písem sv. nevlastní, s slovy a frasemi ducha sv. v písmech sv. i v předcích našich dávních i nedávních mluvícího se nesrovnávající, ale jemu naprosto odporní, jemu neznámí, neobvyklí a hned právě cizí, kteréhož buďto zjevní nepřátelé a protivníci církve, buďto falešní bratří a falešní apoštolové užívali, anebo žádný z pravých služebníků Kristových předešlých prvotiny Ducha Páně ozdobených nikdy neužíval, a kteréhož věrní učedlníci a následovníci Krista Pána a jeho sv. apoštolů, i šlechetných potomků jejich, vždycky jako věcí jedovatých varovati obyčej měli.

Prohleduěmež tedy a suďme, cizí-li oheň ti obětují, kteříž řeči i ducha Páně i smyslu v týchž řečech zavřeného následují! Vizme, čí učedlníci a následovníci jsme, k komu se hlásati máme! Zdaliž ne Kristus a duch jeho mistr náš jest, a ne některý prostý člověk a jeho myšlénky? Opiniones, figmenta cujuscunque hominis pii, multo minus impii.[183])

Než ti, jenž ani na způsoby slov a mluvení sv. písem, ani na předky své, učedlníky sv. apoštolů, a tak na předešlou církev,

[182]) v rukopise Žitavském stojí psáno: to.

[183]) Mínění, domněnky kteréhokoli člověka zbožného, tím méně bezbožného.

puriorem illam dico antiquitatem,[184]) se ohledajíce, ani na to, co tomu ti, jenž ducha sv. mají, jejich mudrování říkají a zač to mají, co dbajíce své vlastní způsoby, slova, phrases, smysly, výklady, za pravé Ducha sv. poklady admirantes,[185]) mezi lidem Páně rozprostírají, ecclesiae obtrudunt:[186]) ti nechažť se o to starají, aby snad cizí oheň obětujíce více před obličej Páně jeho sv. říše smradu nežli vůně nepřinášeli.

Ještě pro některého mladého prosťáka nechažť i toto povím, na čtvero sobě toto vše, o čem se nyní píše, rozděle. Kdo by chtěl, mohl by se v tom užitečně pocvičiti, povědomosti dosáhna onoho prvního věku, v němž ještě církev k tak hroznému pádu byla nepřišla, t. za času oněch sv. doktorů Cypriana, Tertulliana,[187]) Ambrože,[188]) Augustina[189]) a jim podobných (k čemuž prosťákům dobrou pomoc učinil Musculus[190]) a prvé jiní) potom vyrozuměti

1. způsobu církve římské a jejich poslednějších učitelův, o čemž viz Mistra hlubokých smyslův t. Lombarda,[191]) qui vocatur Magister sententiarum,[192]) a pohleď na knihy Erasma Sarceria, kteráž má titul De vanitate theologiae scholasticae.[193]) Pakli se vidí komu dáti se do té kameriny[194]) jako do bahnivého jezera, aby nahledl do Tomistů a jiných schotislných či měl jsem říci scholastických učitelů,[195]) kterouž nyní pohybují

---

[184]) míním onen čistší starověk.

[185]) podivujíce se jim.

[186]) církvi vnucují.

[187]) Tertullian Quintus Septimus, církevní spisovatel, nar. ok. r. 160 po Kr. v Karthagině, † mezi r. 220—240;

[188]) Sv. Ambrož, biskup a učitel církevní, nar. r. 340, † 397;

[189]) Sv. Augustin, učitel řečnictví a církevní, nar. r. 354 v Tagestě v Africe, † v Karthagině r. 430.

[190]) Musculus Wolfgang, nar. v Dieuze v Lotrinsku r. 1497, prof. bohosloví v Berně ve Švýcarsku, napsal mimo jiné „Loci communes“ r. 1554.

[191]) Lombard Petr, scholastický filosof a biskup v Paříži († 1164), napsal hlavní dílo Sententiarum libri IV., rozličná podání věroučná, zvláště sv. Augustina.

[192]) jenž se nazývá učitel myšlení.

[193]) o jalovosti bohosloví scholastického.

[194]) komory.

[195]) Tomisté, Tomášenci, stoupenci scholastické filosofie sv. Tomáše

Jesuvitové, tuť uzří všecknu římskou supellectilem, apateku [196]) a celé hospodářství se všemi nevelmi vonnými poklady.

2. Prohlednouti bedlivě způsob evangelíků těch, kteří vůbec Lutheriani slovou, a vyrozuměti i vystihnouti, mnoho-li jest u nich ještě zanecháno papežského kvasu, a též mnoho-li z oné prvotní církve staré vzali, a potom co zvláštního svého mají, t. co Luther, Filip [197]) a po nich potomci jejich, nynější praeceptores, [198]) kněží evangelistů přidali a přidávají, to vše kdož věděti chce, locos communes Filippi [199]) a jiná některá Lutherova psaní, i jeho Confessionem Augustanam [200]) a druhou poslanou do Tridentu, Examen jeho kněží a t. d.

3. Posud pilně, mnoho-li jsou od Lutherianů rozdílní v slovích, in modis ac formulis loquendi [201]) i v myslích ti, jenž Cvingliani, nyní již Calviniani, a tam ve Frankreichu [202]) per contemptum z nenávisti na potupu Hugenoti slovou; kdož čte

---

Aquinského (* 1225, † 1274), dominikána, drželi se učení sv. Augustina v milosti a popírali neposkvrněné početí Panny Marie. Odpůrcem jich byli františkán Duns Scotus Jan (nar. ok. r. 270 ve Skotsku, † 1308) a jeho stoupenci, nazvaní po něm Skotisté, kteří hájili ono početí. Jan Blahoslav praví s Václ. Philomathesem o nich v Grammatice české (str. 53), že „potvorné terminy (jako volitio, filiatio, ecceitas“ a j.) k vůli sobě tvořili“: ale, staří latinští učitelé, jako Jeronym, Ambrož, Augustin a j., správnou a čistou latinou mluvili a „uvarovali se všelikých barbarismů, nepravého převráceného a zle zvučícího mluvení“.

[196]) nářadí, skladiště.

[197]) Reformatoři přes 100 let po J. Husovi vystoupili: Luther Martin. nar. r. 1483 v Eislebenu u Halle v nynějším pruském Sasku, professor na universitě ve Wittenberku, vystoupil tam r. 1517 proti odpustkům, † r. 1546; vynikající stoupenec jeho byl Filip Melanchthon, též jenom Filip zde jmenován (jako v Dekretech Jednoty bratrské str. 191, 240), nar. v Bretten ve Falcku r. 1497, napsal první protestantskou věrouku „Loci communes rerum theologicarum“ (Místa zobecnělá věcí bohosloveckých), † ve Wittenberku r. 1560. — Zwingli Oldřich, nar. r. 1484, kazatel v Curychu, působil ve Švýcarsku, † r. 1531. — Kalvin Jan, nar. r. 1509 v Pikardii, vystoupil nejprve v Paříži r. 1532, potom ve Švýcarsku, usazen v Ženevě, † r. 1564.

[198]) učitelé.

[199]) zobecnělá místa Filippova (F. Melanchthona).

[200]) Vyznání Augsburské.

[201]) ve způsobech a tvarech řeči.

[202]) ve Francii.

Institutiones Calvini, locos communes Musculi[203]) a nyní již psaní Bezova,[204]) ovšem Wiretova et Martyris,[205]) nesnadně srozumí.

4. Zatím obratiž se na mizerné pletichaře Čechy, zbor lidu a kněží takový, jakž se sami elegant(er)[206]) vymalovati dali na onom voze, na němž se vesměs perou a koně s předu i s zadu zapřažené majíce jedou, a jakžkoli zapřáhli tak táhnou s místa nikam leč k roztrhání a k rozsápání všeho. Jakých pak ti formulí užívají, a slov jaký při čem mají smysl, při tom zprav se těmito slovy z oné písničky: „Kolik mlynářů tolik měr, kolik farářů tolik věr." Jen poslechni kázání Pražských kněží a suď jejich obecná mluvení! Uslyšíš to, čemuž se budeš moci hodně i zasmáti, i nad čím povzdechnouti; spatříš, jak volové i jeleni prosté plevy jedí a koňové prostou sekaninou živi jsou, a touž se i vepřové krmí, a ještě i toho nesnadně dostávajíce; leknouti by se mohl, jakž se tu velebné a důstojné svátosti a pravda těch svátostí velmi poníženě a chatrně ukazují, jak tělo Boží a krev Boží mrtvé duše k životu, a k jakému životu přivodí a jím posiluje.

Na ty na všecky věci kdož by pohleděl a potom očí domů obrátě bedlivě vůkol sebe popatřil (na samy oudy Jednoty míním, a zvláště na kazatele mladé i nemladé), ten by mohl výborně bedlivě vyrozuměti tomu, což napřed o cizím ohni praveno. Ale někteří (ut de nucibus loquar, quod in principio libelli sum professus[207]) tak slepě, jakž prvé napřed řečeno, ani sem ani tam se neohledajíce, samo to za domácí sv. oheň pravý Jednoty smysl (mají), což v spisích zvláště tištěných od B. Lukáše sepsaných se pokládá. Nedopatřili se toho ti dobří muži, což za velikou a zvláštní věc má býti jmíno, že Jednota tato

---

[203]) Institutiones (doctrinae christianae), řády (učení křesťanského) od Calvina, zobecnělá místa Musculova.

[204]) Beza Theodor, spolužák Calvinův (* 1519, † 1605), rektor akademie v Ženevě, dopisoval si také s B. Štěpánem o věcech víry, zvláště o večeři Páně.

[205]) Martyre Pietro, italský historik (* 1455): Opus epistolarum v 38 dílech.

[206]) půvabně, lepě, ozdobně.

[207]) abych mluvil o oříšcích, což jsem na počátku knihy slíbil.

začala se tehdáž, když theologia papežská, škotistská a školastická, i kvetla i v podezření mnohým dobrým a šlechetným (skrze něž bych obnovovati svou církev začínal) přišla, ačkoli tehdáž byla revera messis in herba,[208]) jako poklad rozličnými zříceninami a smetmi zahrabaný anebo zasutý. A protož začínatelé Jednoty sama písma sv. přijímajíce, potom také i tomu všemu, což se kdekoli nalezalo (buď při říšské církvi buď při těch, jenž proti ní psali) dobrého, tomu místo dali, ano víc i toho všeho (dobré před lidmi i Bohem obmýšlejíce), čehož by koli mohlo dobře užíváno býti k vzdělání církve, nechtěli zamítati, ale je, kde potřebí bylo, očišťujíce, pomalu užívali s ochotností vděčně.

Pročež i B. Lukáš, muž učený a opatrný, v svých spisech mnohé i slov i formulí definitiones, divisiones[209]) těch užíval, kterýchž i staří učitelé římští i nevelmi staří užívali. Odkudž vyploula ta slova: svátost, sedm svátostí, pokání, posvátné, s strany Boha, s strany lidí, podstatně, služebně, případně, na pravo, na levo, posvátně, duchovně, mocně a právě, ač sic tato slova od Táborů vzali Bratří a Táboři od Wiklefa.[210])

Potom když povstal Luther, theologii papežskou zavrhl, zhaněl a jako nohama pošlapal. I takž některým obnovení díla Božího v Jednotě počala se nelíbiti pro ty některé způsoby z staré theologie vzaté, až i potomci B. Lukášovi, dobří a šlechetní muži, vydavše se znovu v spisování kněh, počali těch starých způsobů opouštěti a těchto nových od Luthera a pomocníků jeho začatých se chápati, nejiný smysl a nejinou pravdu, než tutouž jako i předkové jejich obyčejnějšími a již lidu srozumitelnějšími slovy předkládajíce; viz Katechismus, Confessí, Čtyř bratrů rozmlouvání,[211]) spis bez titule o spasení a t. d. Tu se začaly nové phrases: mocí zasloužení svého Kristus sstoupil do pekel, přítomnost přirozeného těla nepřirozeně a t. d. Tak potom i teď za našeho času, když tak velmi vzešel Kalvinus, až

[208]) opravdu pšenice ještě zelená, t. j. v naději.
[209]) výměry, rozdělení.
[210]) Wiklef Jan, anglický reformator, * 1324, † 1384.
[211]) t. j. Rozmlouvání čtyr bratří o pravém a jistotném požívání dokonalého spasení v pokoji svědomí dobrého, z r. 1563 (od bratra Beneše dle Blahoslavovy Grammatiky české str. 287).

i jméno Cvingliovo obscuravit[212]) a téměř zmizelo, a Jednota naše předce zde v našich těchto koutech stojí, také nám nenáleží tím pohrdati, což i oni kde dobrého mají, ješto toho ne odjinud došli nežli též odtud, jako prvé Jednota naše, t. od Ducha Páně.

Zle tedy činí, kteříž dobrých otcův svých v takové bedlivé pečlivosti nenásledují, t. nešetří, jakých by měli slov užívati, která jsou kterému věku v zvyku a v užívání byla, která byla pomalu vypuštěna, která k užívání obecnému uvozována, jakž kdy čeho příčiny a čas i potřeby přítomné buďto žádaly buď dopouštěly. —

A tak ať ten artikul již zavru, hleď každý z nás míti slovo zdravé, bez ouhony, pilně se přidržející věrné řeči in doctrinam,[213]) aby pravé slovo pravdy rozdělovali, jakož dí Pavel sv. k učedlníku: „Mějž jistý příklad zdravých řečí, kteréž jsi slýchal ode mne!“ Ačkoli napomenutí to apoštolovo vlastně k věcem a smyslu zdravému se vztahuje, však i k slovům a zevnitřnímu zdravých řečí způsobu užitečně může obráceno býti; nebo za to mám, že všeckno to společně i smyslové i slova zavírají se v onom propovědění sv. Luk. Act. 2.,[214]) jakž Duch sv. dával jim vymlouvati.

Dosti buď již o slovích a phrasibus nyní povědíno, nebo sem i jinde o tom více a šíře psal, netoliko v přídavcích k Grammatice,[215]) ale také i v Naučení mladým kazatelům.

II. De vitiis při hlaholu.

Hlahol nebo zvuk slov při mluvení lidském rozličný jest, tak že řídko kdy se trefí, aby dva nalezeni byli, kteříž by jednostejný způsob hlasu měli. Pročež i lidé slepí tak snadně po hlaholu nebo po hlasu člověka poznají, jako ti, jenž dobrý

[212]) v zapomenutí vešlo.

[213]) ve vědě.

[214]) sv. Lukáše Acta sanctorum apostolorum, t. Skutkové sv. apoštolův kap. II.: Apoštolé přijavše Ducha sv. rozličnými jazyky mluvili a mnohé Pánu získali.

[215]) vydané od Ig. Hradila a Jos. Jirečka na str. 165—352.

zrak mají, po tváři, to od přirození; co pak z nabytí t. naučení se anebo i z zvyknutí rozličnými příčinami přišlého, buď následováním jiných nehodných k následování, buď neumělým i dobrých a umělých mluvitelů následováním. Někteří mluví tlustě a hrubým dubovým hlaholem, nemohouce jinak pro způsob svůj přirozený.[216]) Ano panny krásné některé slýcháme takovou řečí anebo hlasem hrubým velmi nepřípadně mluviti, ačkoli i nerady jsou tomu ony, i mnoho proti tomu usilují; ale naturam expellas furca tamen usque recurret.[217])

Na odpor zase někteří čistí muži[218]) velicí a plní nebo i tlustí tenký hlásek mají, více děvkám[219]) nežli mužskému pohlaví příhodný, čehož předělati a napraviti nějak není jim možné; pročež se to snášeti a mlčením pomíjeti musí. Ale někteří z přirození nezpůsobný hlas majíce sami jej sobě naschvál kazí, jako nerozumní a nesoudní. Jedni mluvíce vysoko, jako říkají kozmicí t. polouhlasem po pacholetsku, co by discant zpívati měli. Jiní pak hrozný, hromový hlas sobě formujíce, jako by se ve bubáka[220]) obrátiti a děti strašiti chtěli.

Veliká jest škoda při některých mužích a mládencích, že sobě hlasu svého, pokudž možné jest, nějak neohýbají a nenapravují jen proto, aby s tím práce a na to péče při svých mluveních za některý čas nepojměli. Nad to pak jest veliká škoda při těch, ješto dobrý hlas majíce od přirození, ničeho sobě pro samou toliko lenost a rozmařilost mysli neformují, než tak ho nechávají, aby jim z hrdla hlahol se valil, podobně jako by z sudu dno vyrazil, anebo ať středměji dím, jako by čep vytrhl.

Kteříž pak práci vedou i s tím a rádi by tu vadu přirozenou napravili, avšak nemohou tak, jakž by chtěli, jako ti, jenž drsnatý hlahol anebo rozštípený a tam hned hluboko se dělící, zvláště v obdlužném mluvení mají; těmť posluchači spra-

---

[216]) B. Pet. Kramplíř, onen zlé paměti paduška kněz. (Poznámka v rukopise Žitavském.)

[217]) byť jsi přirozenost vyháněl vidlemi, přece stále se bude vraceti.

[218]) D. Luther dosti těžký hlas měl. (Poznámka na okraji rukopisu v Žitavě.)

[219]) dívkám.

[220]) Rukopis v Žitavě má „rebabaka“.

vedlivě nemohou za zlé míti, ani služeb slova Páně pro ten jejich nezpůsob ošklivíti. Ti pak muži měli by, pokudž možné, aspoň nějakými lékařstvími pomoc svému hlaholu a hrdlu k lepší hladkosti a volnosti činiti, jako jsou: užívání často líkořice, cukrkandy a t. d., nepíti na noc, nejídáním kyselého anebo studeného a syrového ovoce a t. d. Ale poněvadž hlahol skrze umělou pronunciaci měl by býti i formován i napravován, tou příčinou nechaje širšího netrefnosti hlaholu obzvláště ukazování, o pronunciaci něco povím. Při tom též i toho, což k hlaholu náleží, nemálo musí dotýkáno býti.

III. De vitiis při tom, což v sobě zdržuje pronunciatio.

Zlé a šeredné pronunciací žádného není konce. Protož mohlo by se o tom mnoho psáti, ale s nevelikým užitkem. Krátce jsem toho dotekl v Grammatice;[221]) musím však tuto, ač dosti nerad, něco se s tím více poobírati. Pořádku při tom šetřím, nemnoho se zaměstknávaje, kdy bych jen při tom něco užitečného více nežli směšného pověděti mohl. A začnu od začátku mluvení, ad exordiis.

Někteří, jichž bych drahně vyčísti mohl, dobrého a osvíceného muže B. M. Červen(ku) následovati chtíce, praepostere vitia praeceptoris pro virtutibus,[222]) jakž Bucerus[223]) napsal, velmi tichým hlasem (ano téměř nehlasem) mluviti vůbec v církvi v přítomnosti velikého množství lidu počínajíce, váženou a důstojnou prokazovati a vykonávati obyčej měli marnost. Nebo jejich řeči začátku a tak s některé částky základu netoliko lid mnohý s hotovými ušima přítomný a Boží slovo slyšeti žádostivý neslyšel, ale ani ti, kteříž tu vůkol něho seděli, pilně, co mluví, pozorujíce, chopiti nemohli, až vždy čím dále tím více hlaholu svého ponižuje, i dobře ode všeho množství byl slyšán, i tudíž uši těch, kteréž nedaleko sebe měl, tak obrážeti počal,

---

[221]) na str. 346—350.

[222]) zcela zpozdile vady učitelovy místo předností.

[223]) Bucer Martin, reformator v jihozápadním Německu, nar. 1461 v Elsasku, † 1551, s nímž dopisovali si Augusta a jiní Bratří čeští. Jeho Psaní o péči pastýřské přeložil a vydal B. Jan Roh.

až sme se tomu někteří i zasmáti musili. Ješto jakož proto na místo vyšší vstoupil, aby ode všech slyšán a posloucbán byl, tak neproto se lidé v to místo sešli, aby se někdo s nimi vypaře křikem uši jejich naplňoval, ale aby jim slova pravdy volným a příhodným hlasem předkládána a k společnému rozjímání vzdělavatedlně podávána byla.

Nechažť se tedy upamatují buď ti příliš nízcí, tiší a neuměle vážní mluvitelé, buď i nemírní a křiklaví volavci, a přičiní se mezi těmi dvěma sobě odpornými nemírnostmi pravý zachovati prostředek, nebo medio tutissimus ibis.[224])

Nemálo sem pak spatřil i čistých mladých a ne hloupých jonáků, kteříž v pronunciaci téměř žádného rozdílu nezachovávají mezi způsoby při čtení řečí Božích obyčejnými a potom při kázáních na ty řeči. A protož zdálo se posluchačům, že ne kazatele, ale čtenáře poslouchají. Škodlivé jest to vitium; nebo takový kazatel, by nejčistší věci výbornými slovy vypravoval, i ušlechtilými figurami řeč svou barvil, špatně lidskými srdci pohne. Mrtví křesťané nejspíše takových kázání povolným se vyspáním uživou, a jiní tesklivým posloucháním (zvláště bude-li se prodlévati), by i co dobrého uchopili, nepokoj mysli majíce, ano někdy animus est impatiens,[225]) vše sobě to jako zošklivi a potom roztratí; a živého srdce lidé nerozumějíce, by tu co věrnou pravdu předkládajícím kazatelem scházelo, nad svou zpozdilostí a nezpůsobilostí truchlivě naříkajíce, místo nasycení, potěšení, posilnění (čehož se z slyšeného slova dochází) téměř bez užitku (jako u přísloví oni chudí bez peněz na trh, bez soli domů) se navracují. Takový správce neb kazatel jest podoben formanu, kterýž jak se na koně dostane, tak veze, jako by spal, an pod ním koni jako nějací zmrzlí sotva se co mouchy z pomyjí, až na ně teskno hleděti, vlekou. Ale velmi opatrně onen hejtman takového formana i s koňmi k čisté ochotné živosti a čerstvosti přivedl, když přiběhna k němu s svým kyjem i okřikl ho i kyjem jednou po druhé koni a po třetí i formana přetáhl, tak že to vše, což se spolu drželo, pojednou jiný způsob na sebe vzalo.

---

[224]) středem nejbezpečněji budeš kráčeti.

[225]) někdy mysl jest netrpělivá.

Takť by podobně i posluchači, jako by nové a čerstvé vody na zemdlené ryby nalil, okřáli, kdyby na katedru ten člověk se dostal, kterýž by vlastní a pravý rozdíl mezi čtením Božích řečí, mezi kázáním Božího slova obecním familiaris[226]) mluvením náležitě a vlastně zachovati uměl. Než přenesnadno jest v tom zvláště lidem již nemladým se proměňovati a napravovati; nebo jakýmž způsobům který kazatel přivykl, takovýchžť se drží a neví, kterak od nich. Avšak mladí mají a povinni jsou jakož svou vůli tak také i zlé zvyklosti, když je při sobě poznají, přelamovati a proměňovati a učiti se živě mluviti, z pravdy k pravdě, jakž staří naši říkávali, příjemné pronunciaci zvykati, řeči blahol proměňovati, jakž kde náleží i zachovávati, i schemata orationis[227]) t. někdy tak jako by s přítelem mluviti měl, jemu pěkně, snažně a opravdově dobré věci jeho předkládati, někdy výstrahu dávati, někdy budoucími strašlivými věcmi pohrůžku s tužebným naříkáním činiti. Ale někdo, ačkoli k kazateli a ne čtenáři jest podoben, však jinými vášněmi a nezpůsoby řeč svou zohyzďuje, mluvě fukavě, jako by se s někým vadil, hadroval, aneb jako by nějaký zeman na své sedláky fukal a křikal, pyšně jako hrdina před nimi sobě počínaje a jim rozkazuje. Což na služebníka Kristova, tichého, pokorného, otcovské lásky a milosti dokazovati majícího nesluší.

Velmi směšné bylo kázání jednoho dobrého muže o onom hodovníku, jenž neměl roucha svatebního, jemuž posluchač Slovák nějaký řekl: „Milý pane, však já mám doma lepší šaty." A Slovenka potom vyjdoucí ven řekla: „Já . . .[228]) však ten fuká co vepř." — Ovšem jestli žeť by tak z počátku zprudka začal kazatel ex abrupto[229]) pojednou, jako říkávali: Hrr na ně z konopí!

Jiný pak jakož v slovích tak i v pronunciaci mysli a ducha svého smělost, všetečnost, nepokojnost prokazuje. Ten tříská svobodně žádného nešetře, jen aby někdo zkřikl: „Varuj očí,

---

[226]) všední.

[227]) rozvrhy, obrazce řeči. (V rkp. Žitavském stojí: schesmata.)

[228]) V rkp. Žitavském stojí chybně opsáno: cutu zabaỳtho; snad: čudu sa, báťo — divím se, otče (nebo strýče).

[229]) s patra.

nevíte, kam skočí," a zvláště kdyby se trefil bez svědomí; Cornicula Aesopica, jako říkával Phil. Mel.[230])

Jiný pochlebníků lísavých způsob jakž v jiném tak i v hlaholu prokazuje, rozličně se umíleje, lísaje, lahodě, někdo i s potvornou jakous čackým lidem nemilou skouklavostí,[231]) nevěstčím téměř obyčejem a jako přísloví jest nemravné o oné mlýnské tistě oblízané.[232]) Výmluvny sluší míti některé pobožné muže, kteříž od přirození ten způsob mají, jakýs ochotný a jako drobet lísavý, tak že někdy drobet mluví humiliter,[233]) méně nežli sluší vážně, jako by s dětmi milostně rozprávěli, co nějací tatíkové staří; ale jediné absint filautiana consilia; nebo quidquid est affectatum, piis et gravibus viris sordet.[234]) Pročež i u čackých mužův té rozmanitosti muliebrem mollitiem in sermone[235]) a lisavosti nepřípadné nespatříš. Ba i plačících děvek tvárnost někdo, zachovav divnými a potvornými finali[236]) svá slova zostřuje, téměř po židovsku. Smíchu plná ústa někdo míti se zdá, když mluví. Ano hned hlahol smějícímu se vlastní v slovích jeho jest, tak jakž v obyčejném mluvení vždycky se lízati přivykl. Velmi nevzdělavatedlna taková kázání jsou, aniž ta lehkomyslnost a nevážnost troupská na služebníka Páně proroka Božího, veliké věci Boží svatým zvěstujícího náleží.

Ovšem jakž při některých bývá risus sardonius, jakési ulejzání hrozné, jakýsi studený, jakž říkají, smích, jako při šermířích, athleticis, vídali sme, kterýž jest ne nějaké dobré a veselé mysli, ale ukrutného hněvu a mysli rozličné proti odporníku znamení. Což od kazatele vzdáleno má býti, nebo srdce jeho věrou a osvícením jejím, láskou a rozkošnou vůní její, pokorou pravou, udatností ducha posilující, hořeti a plápolati má.

Chvátá někdo příliš, tak že bude jeho pronunciací, jako by sekal, a zvláště při zavírkách sentencí někdy jakés bude zabre-

---

[230]) vrána Aesopova, jak říkával Filip Melanchthon.

[231]) skučení, kňučení.

[232]) „Jak se ti ulejzá a oblízá, co mlynářská tista" (psice).

[233]) poníženě, pokorně.

[234]) buďtež vzdáleny samolibé úmysly; nebo cožkoliv jest strojeno, zbožným a vážným mužům páchne.

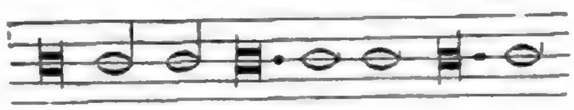
[235]) ženskou změkčilost v hovoru.

[236]) zakončeními.

ptání, že posluchači nemohou dobře těch slov posledních pochopiti. Přihází se to někomu, když se rozmluví a rozhorlí anebo snad někdy rozhněvá na toho neb na ty, na kohož vlastně míní, ačkoli slovy obecnými, generaliter,[237]) mezi všeckny mluviti se zdá. Než někdo takové spěchy velmi nezpůsobně působí, zvláště přidává-li gesta a ovšem i slova nějaká též nezpůsobná, jakož se to rádo jedno druhého drží.

Na odpor pak někteří velmi až neslušně roztahují, příliš rozvláčně mluvíce, až posluchačům teskno poslouchati. Někdo by se domníval, slyše ho, že se prvé k kázání nestrojil, než tu teprva, co by měl mluviti, sobě skládá a smýšlí nebo vymýšlí.

Jednoho znám, ješto některé syllaby toliko protahuje a jiné dosti spěšně vyříká; příklad dám:

Pá - na Je - ží - še pro - sí - me.

A toho nedělá v mluvení neb v kázání, než toliko ve čtení řečí Božích; neb v mluvení obecném i v kázání má nezlou pronunciací i hlahol.

Někdo pronunciat vynáší hlahol slov jaks násilně, jako by z sebe bezděk tiskl, až se mu z toho hlahol kazí, tak že místo mužského příslušného způsobu jakási vřesklavost velmi veliká z řeči jeho se vyskýtá; ale může to člověk ten nenesnadně napraviti, bude-li jen chtíti.

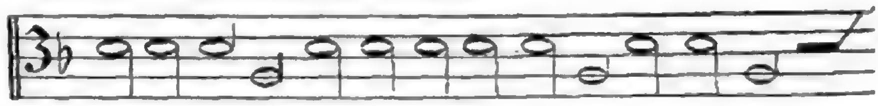
Sv. muž jeden obyčej měl v svých dlouhých, často posluchačům tesklivých kázáních velmi často finali dělati, tak že ve čtyrech v pěti slovích někdy final a opět final byl takový:

Abychom se Pánu Bohu lí-bi-li a jemu se často modlili.

[237]) povšechně.

Jiný nenejzadnější kazatel také má svůj, kterýž též velmi často bez potřeby dělává, finál takový:

A tak předce jednostejně velmi dlouhou chvíli mluví, podobně jako by na dva vlaské bubny bubnoval, nebo i velmi a škodně pospíchá, když se rozmluví. Tomu člověku škoda by byla, neodučovati se takovému nezpůsobnému způsobu; nebo i slova, jichž nabyl, jadrna, dobře jichž užívá, ba i figury pěkné, jichž v řeči jeho jest dosti, mnoho takovou zlou pronunciací zohyzďuje. Než vyjde-liť z toho, bude z něho znamenitý a velmi příjemný i užitečný kazatel.

Vím a znám některé mladé kazatelů znamenitých učedlníky, jejichž pronunciaci divně jim jejich bujnost juvenilis sanguinis[238]) formuje, mistrně jásají, rozličně dusají, jako vysycení koníkové, jako by přiřehtávali, zůstávati v obecném prostém mládencům náležitém způsobu nemohouce.

Zapomínají takoví, kdo jsou, před kým mluví, i od koho atd. Bylo by takových potřebí pokrotiti, aby nepřekřepčovali, nevyskakovali před časem na plac, chovali kaše pro děti, koření stulkvik[239]) týžtýž hryzli. Což stane-li se jim, budou z nich bohdá čistí muži i umělí kazatelé a hodní církve služebníci.

Zpívavě někteří mluví, tak že by se jim trefilo ono povědění, si legis, non legis, si cantas, male cantas.[240]) I přihuhňávají drobet per cacozeliam,[241]) že někdy něco toho zaslechli při znamenitých mužích, a tu opět vitia praeceptorum imitantur pro virtutibus,[242]) jako čeští kněží v Praze někteří, následovníci onoho výborného mluvitele, ale zlého pro ně činitele Šídly,[243]) kazatele a faráře v Tejně předešlého již mijícího věku.

Takéť i prokašlávání některých příliš časté, bezpotřebné

[238]) mladistvé krve.

[239]) zastav kvik, kvikání, křik.

[240]) čteš-li, nečteš, zpíváš-li, špatně zpíváš.

[241]) chybným napodobením.

[242]) vady učitelů napodobují místo předností.

[243]) Václav Šídlo jinak Sabule (V. V. Tomek, Dějepis Prahy, X. 525. a 559.)

a jakés jalové naprosto, k zlé pronunciaci přináleží, a bývá téměř jakés panské, kteréž v sobě tyto litery anebo jiné k těm podobné zdržuje: ahm, khm, hm, jakýmsi vzhůru trhnutým finálkem.

Tolikéž se může říci o bezpotřebném chrkání, odplívání a jiných podobných nezpůsobích, a tímť někteří velmi naplňují svá kázání až úzko; to jsou, jakž staří říkávali, nevycvičených kazatelů stoličky, z nichž tato jest jedna. Viz o tom v Grammatice české[244]) při těch slovích, kdež ano, ano, také, jakož a t. d. Tu literu *m* téměř po každém slovu, ovšem sentencí přidávali: protožm, abychomm Panum Bohum se modlilim a t. d. Jiní pak napřed literu *aaa* vždycky opakují, třebas i v obecném mluvení. Dokládá někdo *ddadada*. A toť již bude pravá stolička, na níž se může chvilku poseděti a mezi tím slovem jadrného a čackého v mysli pohledati, aby posluchači věděli, že si dobrý latiník anebo Čech a ne lecjakýchs slov nebo frasí, ale vlastních a bystrých užíváš.

Můj pak pomocník jeden literu *n* k slovům prvním při začátcích řeči své přidává: Protož nabychme na pamatovali na to, nn což nám slovo Boží praví.

Někteří nedobře sobě pysků zohýbali, nesvírají jich právě a cele, kdež náleží. Protož mluví velmi neostře, nejadrně, až jim někdy nesnadno rozuměti, a činí to při nich jakýs způsob k lenosti podobný a rozmařilosti, jako by pro velikou čerstvost, živost a opravdovost sotva ústa otvírati mohli. Škodlivá vášeň. Měli by takoví svou řeč pilně soudíce a pysky i všeckna ústa svá na péči majíce usilovati, každou syllabu čistě, ostře, cele a plně vyřknouti, by pak z těch pysků krve něco vytéci mělo. Nebo někteří je řídko kdy zdravé, bez rozpadlin, neštovic anebo nejníže bez vyprahlosti mají, čehož příčina někdy nešvara jejich, zacpání narium,[245]) vlhkosti v hlavě plnost bývá, a oni neumějíce sobě toho v čas lékařstvím spraviti anebo středmostí a potom šetřením se náležitým, i tak co s nevyklizenými maštalemi v noci spíce, i ve dne snad někteří nevždycky bdíce, ústy toliko se dýchati naučí a přivyknou (podobně jako ti, kteříž po-

---

[244]) na str. 118, 121, 134.

[245]) nozder (nosu).

lypum[246]) mají). Protož je vždycky otevřena i sem i tam chodíce a mluvíce, co nějací kapři anebo jako onen král hřebík drží, až na ně nekaždému milo a někomu i směšno hleděti. I takž duch, kterýž jest horký z plic, okolo díry, kudyž vychází ven t. na pyscích, horkostí svou odpaří a odpraží. A protož nechažť se učí lepšímu způsobu, nechtí-li za nešvarné, nejapné nešetrné a téměř nemravné lidi jmíni býti! Ale ať se s tím nematlím a nešetřím, nechť jest dosti nyní o tom povědíno!

Jednoho jsem takového znal (a jsouť ještě jemu podobní), že jeho řeč nebyla podobna potůčku pěkně, povolně od studnice tekoucímu, ale byl způsob její jako krupějí od žlabu anebo s střechy pomalu jedněch po druhých padajících; netekla, ale pršela a kapala slova jeho, non fluit sed pluit sermo ejus,[247]) a drobet brebtavě, tak že se zdálo, jako by vždycky přidával k prvním řečem něco a opět něco, jako by hrušek přisejpal. Podobně tak pták datel na dřevo klube; ineptissima est haec forma pronuntiationis et noxia.[248]) Takovíť právě uspí své posluchače, jako kdyby jim vískal; byť opak nejčistší věci nejjadrnějšími slovy vypravoval, budeť jako by nejkrasší, vonné a ušlechtilé kvítky do nejčatstějšího, řídkého a smrdutého bláta roztrušoval.

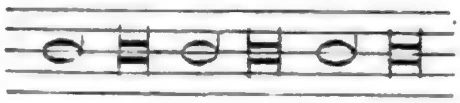
Povyšovati sobě tomu v mluvení jeden nezadní kazatel, podobně jako kantor zpěváků, obyčej měl a někdy velmi nepřípadně; nebo tak vylezl nahoru, týžtýž horlivému mluvení svého způsobu udidel v čas vložiti neuměje, až již neslušno bylo, déle tak mluviti; pročež popřestati, dolů hlaholem spadnouti a níže počíti mluviti ne bez ňákého se téměř pozastydění musil. Kdyby to v čas učinil, bylo by ne tak patrné a protož ne tak škodné vitium, t. dokonaje jeden nebo druhý artikul další, drobet hlaholu poníže, někdo z posluchačů domníval by se, žes tyto naschvál tak učinil, a snad by to i za ozdobu kázání tvého zevnitřní a povrchní měl.

Nechať i toto přidám, čehož jsem napřed při slovích byl pominul: Jest jeden kazatel, jehož jsem již dávno neslyšel, kterýž

---

[246]) nárostek, masitý vřed.
[247]) netekla, ale pršela řeč jeho.
[248]) velice nevhodný jest tento způsob přednesu a škodlivý.

před 15 lety [249]) často slovce toho v svých posluchačům nepříjemných kázáních užíval, zvláštní jadrnou, ostrou k němu přidada pronunciací na tento způsob:

ta - ké ta - ké ta-ké,

tak že toho také veliké množství, ne na desátky ale na kopy, nežli se jedno kázání jeho skonalo, byli jsme načtli.

A k tomu podobně i jiní někteří jiná slova sobě vezmouce, a jich často bezpotřebně i ne v čas užívají, prvé nežli zvědí, pozvyknouce, potom jimi svá užitečná a utěšená mluvení naprzňují a posluchačům zvláště novotným oškliví: ano opět, ano, ano ano také, ano tak, a tak ano, protož a opět, protož, protož jistě, již pak, nu pak, teď a t. d.

IV. De gestibus [250]).

Za to mám, že nyní vlastně a náležitě o tom něco a snad ne bez užitku pověděti mohu. Mnišstvo a jiní jich následovníci jako rabulae, qui sibi omnia licere putant (talem n. imperitiam peperit audacia [251]), divný gestus působí, rozličně se roztahujíce, sem i tam sebou kydajíce, někdy vzhůru ruce zdvihajíce, spínajíce, rozkládajíce, někdy k srdci přiměřujíce, tak že by o některém z nich spíše říci mohl, že k nějakému talašovi [252]) šaškovnému nežli k kazateli slova Božího jest podoben. Oni tím (na větším díle) své pokrytství přikrývají, nejvíc o to usilujíce, aby za lidi nejpobožnější, od světských věcí oddělené a vzdálené, a s Bohem i zázračně spojené (kteříž nebeské toliko věci čenichají) od lidí prostých jmíni, držáni a vyhlašováni byli, jako i onen enthusiasta někdejší.

[249]) t. j. r. 1556.

[250]) o hnutích.

[251]) hubaři, tlučhubové, kteří myslí, že jest jim všecko dovoleno (takovou totiž neznalost zrodila odvážnost).

[252]) talaš, talášek = šašek.

Ale i nyní někteří z našich mladých v rozličné gestus se vydávají, kteréž budu hned vyčítati, i dobrá i chvalitebná, i ovšem (utpote vitia[253]) zlá.

Stojí některý kazatel čistě, slušně, vážně, pokojně na katedře, tak že jest pobožným posluchačům mile a vděčno viděti jeho způsobné, tiché, od neslušné prudkosti vzdálené s místa svého vyvstání a k katedře přijití, i příslušné in loco publico se postavení vultu et omnibus membris decenter compositis.[254])

Ale hanba bývá za ty, jenž všeckna svá hnutí prudká a spěšná majíce, když mají jíti kázat, pojednou s místa svého se trhne, jako by ho někdo z přísedících jehlou zabodl, spěšně a chvatně táhne, by se i mezi jiné s nesnadností tisknouti měl, nemoha dočkati, až by mu z cesty varovali nebo ustoupili. A potom se postaví co nějaký kužílek dole a okáže lidem obličej svůj, nebo k šaškovi fantovnému[255]) a směšnému a nevážnému lotříku podobný, a někdo při tom přijda, ještě že pojednou k modlení ex abrupto napomene a klekne dosti plaše, jako by jej někdo studenou vodou pokropil.

Jiný pak velmi znenáhla se velebí a béře se co kruta v lepě anebo pávím krokem, pohybuje hlavou a pečlivě kráčeje, jakoby se kradl k sejtkám a aby kačátek nepodávil. A takž potom mluví i všeckno koná co nějaká kmotra Dorota nešvarně a nevlastně.

Ne všechněmť se to líbí, aby kazatel beze všech gestů tak mluvě stál téměř sebou nepohna, jako by jej namaloval, a řeč jeho aby se lila, jako by někdo v lázni čep z sloupu, skrze nějž vodu vedou, vytrhl, jednostejně; jako takový byl onen veliký a slavný (kdyby jedem kacířským nakažen nebyl) muž Osiander, výborný i německý i latinský kazatel, ačkoli jeho oči i všechna hlava nebyla všelikterak bez gestu, a někdy také, ač velmi zřídka, maličké jakés pohnutí životem celým spatřovalo se. Nebyla pak ta pokojnost na něm (vitiosum aliquid[256]) škodna ani

[253]) totiž vady.

[254]) na místě veřejném se postavení s obličejem a všemi údy slušně spořádanými.

[255]) bláznivému.

[256]) něco chybného.

zohyzďující, ale zdálo se, že všeckna mysl jeho právě a cele v tom byla, což od něho mluveno bylo, vpojena a všudy všechna tím prošla, tak mluvení jeho bylo opravdové a gruntovní. Maličkou tuto vadu zdál se míti, že v mluvení jaks lícem pod okem jedním pohyboval vždycky často přes všechna kázání. Ale držím, že snad v to místo někdy byl uražen, anebť něco tomu podobného se jemu stalo, ale totam. Mohlť by pak někdo špalkovým obyčejem tak beze všech sebou hýbání státi, aby více k obrazu malovanému nežli k člověku živému podoben byl.

Hnutí tehdy a gestus pokojní, vážní, příslušní, při obvyklém kazateli nemohou býti haněni; pohlednouti sem i tam, na tu i jinou stranu, bez prudkého očima házení, rukou hnutí i vším životem, jakž se kdy příčina dá, ita ut gestus, motus, vultus ipse verbis et rebus respondeat; hoc v.[257]) non vitium, sed decorum est,[258]) slušnost jest a ozdoba znamenitá. Ale obyčejem ztřeštěných lidí, očima zprudka sem i tam metati, i hlavou jako fučidlo nebo potřásati aneho jako obrtlíkem vrtěti, ovšem někam vzhůru nebo na kteroukoli stranu v jedno místo (jakoť by tam zrak uvázl) níže hleděti, jako by k tomu místu, na něž vztekle, bezpotřebně a dlouho patříš, své mluvení obracel, dirigeres.[259]) Nad to k osobám ženským zrak obraceti, tak jako by k jedné osobě mluvil a ne k jiným nepamětlivě a neopatrně, šeredné jest vitium.

Některého člověka všickni téměř způsobové, jako i gestus jsou jacís milostní, příjemní, a vše při něm milostí a láskou otcovskou zdá se býti naplněné, tak že i vitia jeho, ač by kde která byla, posluchačů neuráží; ale všeckno to jakous vůni pobožnosti, pokory a hotového nesení pravého Kristova učedlníka, služebníka a náměstka způsobům mnozí mládenci učiti chtějí.

Někdo pyšný dí: „Musí pták tak zpívati, jakž mu nos vyrostl, a já tak mluviti a takové gestus míti, jakž mi přirození dalo, a tak jakž mne Bůh stvořil, nemíním po Pánu Bohu opra-

---

[257]) v. = videlicet.

[258]) tak aby držení těla, pohyb, tvář sama odpovídala slovům a věcem; to zajisté není vadou, ale ozdobou.

[259]) mířil.

vovati aneb předělávati, mám dosti s jiným bídy a práce.“ A protož pohleď, jakť bude všechno směle dělati, pustě plnou svobodu svému přirození, jako s koně nespraveného sejma uzdu! I hlediž, anť stojí na katedře jako v sítí sehna hlavu pod se hledí, nikam na lidi přítomné oči neobrátí a tak mluví, jako by mania correptus[260]) rozprávěl; to těch způrných a tvrdých hlav obyčej!

Někdo i zamží oči téžtéž dobrou chvíli a předce mluví, šeredně hledí; jiný čelo sbírá, obličej zamračí, neochotný se zdá. Jiný malátnost svou i ducha snad i těla lenivost nehbitým hlavy sem i tam nahybáním, na katedru lehnutím a sotva ústy otvíráním prokazuje, pase oči některý nestoudně, téměř kamž mu se líbí, vzhledaje, kadeře protřásá, se vším hrá, šátek v ruce složený, pěkný, bílý s znamením svým ukazuje, sem i tam jím oháněje anebo se bezpotřebně utíraje a t. d. Takť některé to Antikristovo popstvo činí, o nichž dobře napsáno 2. Petri 2.[261]) že oči mají plné cizoložstva.

Jeden se divně schejtal,[262]) sápal a trhal sebou, hněvivě křičel i v katedru někdy pral. Druhý za stolem kázal, protož i v stůl velmi často tloukl, nohou dupal, rozkládal ruce, a někdy se dobrý člověk tak velmi bez poroka[263]) rozhorlil, až téměř i bez paměti leccos pověděl. Jako v jeden čas taková ho podjala mha nad těmi, kteříž jeho kázání nevelmi pilně poslouchali a tak pomalu přispávali, žetě on se v duchu rozhřel a přísná slova vypouštěl pravě, jak mnoho ten hřeší, kdo by na kázání spal, jako by se přiožral, ještě přidal, ba hřeší tak, jako by někoho zabil. Co jsou pak tomu někteří přítomní posluchači říkali, nepovím, abych k smíchu příčiny nedal.

Jiný hlavou ryl a rameny, jako by někoho dobýval, pohyboval a rukou ven nevystrčil; nebylo mu jich nic z katedry viděti, tak že se zdálo, jako by bezruký byl.

Rukou kdož z mladých mnohý gestus dělal, někdy jí klátě a někdy ji vztahuje a ji posluchačům anebo něčeho na jarmarku

---

[260]) šíleností zachvácen.
[261]) Druhá epištola obecná sv. Petra ap. kap. 2., verš 14.
[262]) schopil se, sápal.
[263]) bez urážky, pohoršení.

kupujícím z krámu podával, až i palci točil, jeden jako by mlel, a předce mu se nedařilo.

A na krátce tak jsou někteří pilní rozličných a potvorných gestů, že jakž Erasmus napsal, i ušima hotovi by je byli vykonávati, et auriculas moturi, nisi natura dedisset immobiles.[264]) Ješto mnozí z těch, kdyby jen chtěli pracovati, pečlivější býti, a ne tak příliš poctivý měli úmysl napravovati a dali sobě říci, mohli by pomalu ty své nezpůsoby z přirození anebo z nepečlivosti tak zašlé proměňovati. Než při mnohýchť nebude nic; nebo nejedni bez soudu netoliko vášně své milují a jich zastávají, ale ještě při jiných lidech (dosti nelibé rozumným mužům) nezpůsoby vidouce, jim se naschvál učí a zvykají, jako jeden přihuhňávání, jiný nelepému sobě počínání, zívání, dlouhému mlčení a t. d.

Směšný způsob téměř, mně však velmi nemilý při jednom dosti čackém, nestarém, v duchu i v těle vroucím, horlivém a tuhém, i v nevýmluvném muži jsem spatřil. Čerstvá a křepká řeč jeho byla, k tomu hnutí způsobilá, přečerstvá křepkost, v mluvení svém k plynoucímu byl podoben; nebo i přibližoval se i nakloňoval i zas se odnášel a jako povzdaloval od posluchačů, jednak na prsty vstupuje a se pozvyšuje, jednak snižuje a na paty spouštěje. Takové jásání a téměř poskakování a dyndování[265]) mnohem lépe dětem někde na rynku hrajícím nežli vážným mužům, proroků a apoštolů náměstkům přísluší. Avšak sem některé i toho následovati spatřil, jakož i v jiných nezpůsobilostech jest nyní dosti cacozelia.

Ale na zavírku těchto věcí t. tertii libri[266]) ještě mi se vidí některý příklad velmi nestydaté smělosti některých připomenouti.

Jeden u sebe moudrý jonák míval obyčej i na kázání někdy přimlouvati někomu, pozanechaje drobet té věci, o níž

---

[264]) i ušima by stříhali, kdyby je nebyla příroda dala nepohyblivé.
[265]) houpání; cacozelia viz poznámku 50.
[266]) třetí knihy.

mluviti začal. Nepřišel člověk jeden prostý dlouho na kázání, i dal se on v něj: „Jakž tak dlouho nechodíš, cos krávy dojil, povyspals se, vleče se teprva na kázání co mucha z pomyjí" atd. Bylo lépe tomu mladému člověku zanechati takového nevčasného a neřádného trestání a poručiti to hospodáři a staršímu svému, aby on podle řádu Kristem Pánem vyměřeného nejprvé sám potrestal bratra toho, potom soudci a potom teprva přede vším shromážděním, neposlechl-liť by prvnějších napomenutí, mohl by ho on jako otec i chleb i metlu mající v ruce potrestati a pozahanbiti, jakž by toho potřebu uznal. Ale chtěl ten prudký jonák chválu obdržeti u přítomných a jim se ukázati, kterak jest on horlivý, jak umělý, jak pilný, pečlivý, proti hříchům přísný a tak nábožný, že i hospodáře svého převyšuje."

Jiný rozhorliv se řekl: „A vy spíte a klátíte se, co jiní viseli na šibenici." Drobet ztlusta předc, urazil tím některé posluchače. Nevzdělavatedlný, hrozný a ošklivý tento příklad netrefí se theologu; tam šprochýřům do verštatu [267]) mezi ševce lépe by se hodil.

Veliká smělost jest na kázáních haněti jiné téměř všecky sebe toliko chváliti. Proto na katedru vstoupil, aby slovo Boží kázal, pokrm duchovní čeládce Páně předkládal a tím jich poděkoval. On pak vydá se v to, aby, jako nepoctivě říkají, po jiných se vozil, před cizím domem metl smeti, v hojnosti jich před svým zanechaje, snad komáry cedil a velbloudy požíral.

Shledáno jest i toto, že někteří neprohledavou horlivostí pobožní i skuteční lidé to, což jim Pán Bůh v Jednotě této nalézti a dojíti dal, draze sobě, jakž hodné jest, vážíce, jiným téhož přejíce ano i domáhati k tomu hotovi jsouce, někdy drobet převýšeně mluví, všecky ty, kteříž s Jednotou nejsou spojeni, nerozumně odsuzujíce, tudy nejedněm dobrým a šlechetným lidem příčiny k nelásce i k zhoršení dávajíce. Ješto jsou bratří správcové Jednoty této nikdy tak nemyslili, ovšem nevyznávali, ale mnohem jináče, ne za církev obecnou sebe, jako Novokřtěnci, ale za částku toliko obnovené církve sv. pokládajíce. Protož sluší, aby mladí a prostí takové hanění poroučeli svým starším; oni mají věděti, koho, kdy a v čem anebo pokudž s jakými

---

[267]) šaškům, šprýmařům do dílny.

výminkami haněti anebo pochváliti sluší, tak aby i to bylo k vzdělání, čehož a kohož komu poručil Bůh. Nejlépe jest, z nevyhnutedlné potřeby to, což již prvé vůbec jest od starších vydáno, připomenouti. Jako tuto list ten již dvakrát tištěný usouzený, kterak by se k dobrým kněžím chováno býti mělo. Někteří rádi papeže a římskou církev, mnichy, biskupy, kněží probírají, ješto již nyní více něco v Jerusalemě stavěti, nežli Babylona v myslech lidských bořiti potřebí.

Předešlého věku mohly státi lépe takové věci. Protož i Pán Bůh vzbudil byl tomu věku takové služebníky, Luthera, Cvinglia a jiné; v Čechách pak Rokycana, kterýž se potom převrátil pokloniv se Antikristu, Chelčického[268]) a jiné mnohé.

Někdo se pak tu na katedře (kdež toho není místo, ale ohavnost na místě sv. stavěje) nad některými osobami vymstiv, non publicum negotium sed privatum agens,[269]) jich rozličně podrbav, v příslovích, v povrtlých slovích[270]) i jinak mysl svou ukrývaje i zjevuje. Bezbožné rybaltské[271]) kněžstvo tak často činí, někdy rychtáře, jindy purkmistra, někdy někoho jiného, k němuž nemá chuti, rozličnými podmrsky[272]) vytřepávaje. Ba i nestydatější předce zejmena třískají tu hned na kázání, iouřadné i obecné osoby s katedry mecí jako lidé nevážní. Ještě více mnozí ani pánům ani knížatům a králům neodpouštějíce, dosti lehkomyslná slova někdy velut furiosi[273]) vypouštějí. Nebo tak náleží na ty, kteříž oba meče sobě osobivše, toho aby všemu světu byli formidabiles[274]) žádají a také z toho pánu svému, jemuž se oddali a poklonili, slouží.

Ale v Jednotě, in nostro coetu,[275]) takových věcí býti

[268]) Rokycan Jan, nar. v Rokycanech r. 1397, farář v Týně v Praze a administrator duchovenstva pod obojí († 1471) a Chelčický Petr z Chelčic u Vodňan, jenž zavrhoval užívání světské moci, zvláště válčení, jakožto nekřesťanské († asi r. 1460), byli rádcové zakladatelů Jednoty bratrské.

[269]) nejednaje v záležitosti obecní, nýbrž soukromé.

[270]) pichlavých, popudlivých, drážlivých.

[271]) nezbedné.

[272]) šlehy, ranami.

[273]) jako zuřiví.

[274]) děsní.

[275]) v našem shromáždění, v naší Jednotě. (Srovn. v Grammatice str. 240: in nostro coetu, v Jednotě . . .)

nemá; nebo i svatí muži, otcové a předkové naši, správcové toho nedopouštěli, nýbrž to společně a jednomyslně potupili a zapověděli všechněm kazatelům domácím léta 1499., o čemž viz Zprávy kněžské, tištěné list 89.[276])

Někteří aby se zdáli učení, připomínáním těch i oněch doktorů a učitelů starých, velmi malou povědomost jich majíce, mluvení svá okrášlovati chtí. Dobře o takových jeden rozumný sic, ale prostý a neučený laik pověděl: Ti, prý, někteří mladí navykládají sobě z doktorů jakýchs flíčků, i takž je v svých kázáních po místech, kdež se jim vidí, přilepují, a zdať o nich nevíme, že jsou také jako i my laici, nic latině neumějíce. A ač někteří latině umějí, ne všickni dostatečně, někteří tuším horší polovici. Však by jim dobře bylo, ne se vším hrr na plac, šetřiti jiných, jak starších svých tak také i posluchačů. Maličko onen získal, že sv. Gregoria[277]) sedlákům hned nejprvé na počátku kázání připomenul řka: Sv. Řehoř v kázání svém na toto evangelium takto pověděl a t. d.

Jiný chtěje prokázati, že jest tak hodný obecní poctivosti, jako jeho hospodář,[278]) a snad ještě něco atd., dal se v doktorů připomínání a čistým jadrným hláskem vřesklavým i přihubňávaje, jako by mlátem řezaniny přimašťoval, kadeře protřásal, až někteří mohli říci: „I nechtež ho u všech atd. Však jest do čerta učený, z tohoť bude muž.“ A takť jsou vzali odplatu svou.

Avšak rozumných, dobrých a vážných mužů nic nedotýkám; vědí ti dobře, co kdy činiti, co jak připomenouti, byť i neuměli latině. Protoť oni mohou poctivě, když příčiny hodné vidí, i doktory, učitele, concilia stará a jiné věci připomenouti, ne chloubou anebo žádostí marné chvály, ale potřebností k tomu přivedeni jsouce a snad někteří více vědouce a tomu rozumějíce jako muži zkušení, nežli mnozí latiníci a zvlášť výstřelkové mladí a nováci, o nichž apoštol, víme, co píše.

Ale snad by někdo z těch smělých a všetečných, prvé

[276]) t. j. Zprávy při službách úřadu kněžského v Jednotě bratrské, sepsal B. Lukáš Pražský v Boleslavi r. 1527, „jak by se (kněží) při svém povolání chovati měli.“ (Dekrety Jednoty bratrské str. 260.)

[277]) Řehoř.

[278]) duchovní správce v Jednotě bratrské.

nežli se opeří a brky odrostou, vysoko létati žádostivých mládenců příkladem starých oněch sv. proroků mne pleštiti mohl, navrha toho, kterak oni divných gestů užívali, příklady dávajíce a exclamací[279]) divné činíce, řetězy se někteří svázali, města, hrady a věže na zemi vůkol sebe malovali, rohy někteří na sebe stavěli.

Takovému toto krátce dím: Když tě Pán Bůh sám obzvláštními slovy, věcmi, příklady, gesty pošle, cum habueris immediatam vocationem,[280]) tedy můžeš všeckno to, cožť a jakžť poručeno bude, konati; ne dokudž se toho nestane, pobuď v obecných regulích, cancellis,[281]) s jinými, ať by se nestalo jako Sedechiašovi, Ananiašovi[282]) a jiným.

Takéť i toto jest všetečné a neprohledavé smělosti jistý důvod, s čistou chutí k tomu, aby o velikých, hlubokých a nesnadných věcech mluvil a kázal, jako o Trojici sv., osobách Božských, způsobu a rozdílech jejich, podstatě Božství, o vyvolení, předzvědění Božím, o životu věčném, o nebi, o pekle, o duchovních stvořeních, potom i o počtu svátostí i o přítomnosti anebo bytu těla a krve Krista Pána v svátosti a jiných těm podobných theologických znamenitých artikulích, o něž nyní mezi křesťany s velikou zkázou a se škodou lásky a sv. jednomyslnosti mnohé a divné nesnáze a disputací jsou, do nichž Jednota tato, správcové její, přední a starší i první i nynější, nikdy se pustiti nechtěli; ale vyhýbati (pokudž jim kdy nejvýše možné bylo tomu, jako bezpotřebným a více ku překážce nežli k vzdělání života Kristova při věrných církve oudech sloužícím věcem) pilně a opatrně usilovali na obecném smyslu, slovích a mluvení způsobích, phrasibus, pokudž jen s ublížením pravdy nebylo, rádi přestávajíce, ne že by i těm hlubokým věcem pro subtylnost jejich cele a právě i gruntovně rozuměti nemohli, ale proto, aby i marných otázek od Ducha Páně zapověděných a hádek s lidmi nestřídnými, jichž by tím jistě nezískali, snáze

---

[279]) zvolání.

[280]) budeš-li míti bezprostřední povolání.

[281]) v mezích.

[282]) Sedechiaš, poslední král judský, † ok. r. 585 př. Kr. v zajetí v Babyloně. Ananiaš, nejvyšší kněz židovský r. 50—60 po Kr., odpůrce sv. Petra.

se uvarovali a lidu sobě ode Pána svěřenému k lásce a ku pokoji Božímu tím snázeji sloužili bez zaměstnávání se, na povolání své nepříslušejících.[283]) Pročež by ode všech nás synů a potomků svých hodně milováni a věrně následováni býti měli.

Ale někdo z nedorostlých v duchu něco od staršího svého některého uslyše anebo někde sobě přečta a v paměť vlože, ani tomu právě nevyrozuměv, ovšem ani toho rozšířiti a ozdobiti neuměje, ihned myslí na to, aby to při nejprvnější nahodilé příčině prodal, dokudž by to z mysli neuteklo, snad podle onoho propověděni chovati se chtěje, scire, tuum nihil esse, nisi te scire, hoc sciat alter;[284]) což by potom bylo, že ty to víš nebo umíš, když by o tom tvém umění také jiní nevěděli? Duch Páně v Ecclesiasticu pěkně takové vymaloval. Jest prý u nich slov (t. věc jim svěřená podobna střele v stehno psa střelené), a naučení potřebné dávaje, velí zachovávati tajnost, t. tak aby ne se vším na plac; však tě to, prý, což víš, neroztrhne. A velmi utěšené jest povědění Antonii Eremitae,[285]) kterýž takto o mladých theolozích praví: „Si quis audiret juvenem, de arduis rebus disputantem, etiam si altero pede coelum conscendisset, detrahendum esse tamen in terram. censeo.[286])

Středmě mladí lidé takových věcí vysokých (a ještě když by nevyhnutedlnou příčinou k tomu dohnáni byli) v svých řečech dotýkati mají. O veliké vážnosti a pokoře při učedlnících předkův našich slýcháváme, kterak v zboru bratřím a sestrám kázání nebo k modlitbám napomínání činíce říkávali: „Tak nás Bratří, tak sme předešle slyšeli od Bratra“ a t. d. Nyní starší své takovým během připomenouti, cti na sebe natáhnouti (cum honor fugiat sequentem,[287]) ale pokoru a synovské milování prokazovati, ne u všech se za ctnost drží. Ale takť jest po hříchu zkažený člověk, že hned od mladosti cosi jest přivázáno k srdci jeho, pročež nejradči se k tomu obrací, seč býti nemůže; seč

---

[283]) V rukopise Žitavském stojí: nepříslušejícími.

[284]) věděti, že tvým nic není, leč by věděl druhý, že to víš.

[285]) Antonín Poustevník, Egypťan, † na poušti r. 364.

[286]) Slyšel-li by kdo mladého muže, an rozmlouvá o nesnadných věcech, byť byl vstoupil jednou nohou do nebe, soudím, že musí přece stržen býti na zemi.

[287]) ježto čest prchá před pachtícím se za ní.

by býti měl a mohl, tím jako ničemným a neslavným pohrdaje. Ano i předešle za příčinou Kalvínova jakéhos drobet neobyčejného a zhruba předeného učení de praedestinatione,[288]) když tak mnoho se někteří s tím obírali, že by snad mladé zoubky rozumu svého ještě nedospělého a nestvrzeného sobě brousili nebo přitřeli anebo snad i vylamovali; pročež já za své se boje učedlníky a čeládku, musil sem byl quosdam cancellos, meze jakés, jichž by při tom myslí ani řečí nepřekračovali, sepsati.[289]

---

[288]) o předurčení.

[289]) Viz Časopis českého musea 1875, sv. IV. můj článek K literární činnosti B. J. Blahoslava, část „O vyvolení Božím", což zajisté jest řečený tuto spis.

Quartus liber.

(Čtvrtá kniha.)

Zdržující v sobě nějaké pomoci k utíkání anebo k uvarování se těch všech napřed již položených vášní a nezpůsobův.

Nepochybujiť pak o tom, že pobožný a bedlivý čtenář také i při sobě nejednu vášeň anebo vadu nevzdělavatedlnou může poznati; nebo kdo z lidí může říci, že by při něm v myšleních, v řečech i skutcích jeho žádné vady nebylo, nýbrž jestliť opravdově rozmnožení cti Boží a vzdělání bližních žádostivý, i chuti k tomu mohl nabýti, aby se, pokudž nejvýše možné, z těch vášní svých vyvodil a nabýval dobrých, z dobrého Ducha Páně původ majících způsobů? Jako sem tedy ku porozumění vášněm pilným předkládáním i obšírným jich vysvětlováním nápomocen býti usiloval, tak bych nyní již prostým a upřímým zrůstu a prospěchu k osvícení také snažnému utíkání těch poznalých vášní, pokudž bych mohl, nějakou pomůcku učiniti chtěl, nic sobě tím nepřekážeje, že sem i prvé při ukazování vášní také též i též contraria [290]) t. ctností a ozdob nemálo dotýkal i cesty k nim ukazoval. A byť se pak něco i více nežli jednou předložilo, zdaliž to jakou znamenitou škodu ponese? Ano onen svatý pověděl, že jemu není tesklivé, nejednou o těch věcech psáti, poněvadž to jest těm, jímž psáno bylo, užitečné.

Velikáť pak pomoc každému pobožnému muži a mládenci jest, prohledati a pamatovati na to i často to sobě v mysli obnovovati, kdo jsi, čí služebník, kterého Pána místo držíš, s čím

---

[290]) protivy.

jsi poslán a k komu. Vzat jsi jako David od pastvy ex humili loco[291]), Kristův služebník jsi, šafář tajemství Božích k čeládce jeho jsi poslán, aby jim pokrmy od Pána jako synům a dcerám nařízené rozděloval, jsa povinen časem svým ze všeho pánu svému počet učiniti. Pakli nejsi ještě cele ten, tedy jsi toho pomocník jeho a spolu s ním Kristův učedlník a služebník větší neb menší aneb i nejmenší. Protož aby nepýchal, nenadýmal se, nezhýral se, nemyslil o sobě vysoce, původ tvůj nechažť tebe, tebe napomene, t. když pomyslíš, odkuds přišel, jakéhos rodu a t. d., a co pak kdo jsi, jaký jsi, zkažený, uvázaný, zmotaný, ku všelikému skutku dobrému sám od sebe nezpůsobný, nádoba zašpiněná, nevonná, smrdutým tukem Satanovým prošlá, tím vždycky zapáchající, nehodna, by jí k čemu dobrému mělo užito býti.

Kdo jsou pak ti, kterýmžs přestaven, zdali ne tobě rovní bratří tvoji, tak dobří jako ty, snad i lepší v něčem. Nemáš přes ně nic; neníť, proč se nad ně výšiti, jimi pohrdati; čeládka Páně, témuž jako i ty Pánu a snad někdy lépe, platněji, mileji sloužící než ty. Pročež dobře dí duch moudrosti Boží: Správcím tě ustanovili, nevyvyšuj se, ale buď jako jeden z nich, t. žádnými způsoby ani v řeči ani v skutcích vysoké mysli neprokazuj! Svěřenyť jsou věci veliké, i kterakž se v nich a s nimi probírati smíti budeš, neváženěji, nebázlivěji i nepoctivěji nežli lakomci s malými zdejšími na kratičko trvajícími zbožími a statky.

Zdaliž zdejší marné téměř chvály žádostiví lidé mnoho pro ni nepracují, nepovažují se, necvičí se? I což pak ty nepomyslíš na to, že ruce tvé drahých perel plné jsou, nestihlá bohatství svěřenať jsou? Šafářem učiněn jsi převelikých věcí nad zlato i nad všeliké drahé kamení, skvělejších, dražších a vzáctnějších výmluvností, o nichž příkladně mluví žalm 101.: Eloquia domini eloquia casta, výmluvosti Páně jsou výmluvností přečisté, t. j. vyčištěné, od vší poškvrny vzdálené, jako stříbro ohněm zkušené třikrát vyprubované, vyčištěné po sedmkrát.

A i co předkládati a o čem mluviti máš, suď, jak to jest nejpravější pravda, ano samo to toliko jest pravda, jiné všecko

[291]) z nízkého postavení.

pouhá marnost anebo ošal a oklamání, jsou-liž oudové tvoji hodné nádobky těch drahých pokladů, neposkvrní-liž ušpinění tvé tak čistotných a skvělých klenotů! A co když popatříš k cíli všeho toho, jenž jest nevypravitedlna na věky trvajícího života sláva, kteréž i s posluchači svými očekávaje, zdali o rozmnožení jí pilně a věrně i neustále pečovati, kratičký k tomu čas maje, nebudeš?

Ovšem poněvadž se na tebe tvůj Pán a snad větší díl říše, rytířstva nebeského dívá, srdce tvé, jeho přímost, věrnost, opravdovost, horlivou vroucnost on sám přejasně spatřuje. Potom i tvé zevnitřní služby před očima jeho se dějí, vzniknouti přítomnosti jeho i svatých jeho anjelů nemůžeš nijakž, i což se tedy ne jako při přítomnosti Pána svého míti budeš? Zapomeneš, že jsi jeho orator, poručení jeho konáš, což se k tomu nepřipravíš, nepoučíš bedlivě, mysliti na to nebudeš pečlivě, kterak by to příslušně, vážně, užitečně, aby se i Pánu tvému líbilo, i čeládce jeho užitečně bylo, vykonal?

Pohleď někdy, jak se ti mají a jak mluví, jak se k tomu připravují, kteříž od svých pánův ku poddaným nebo k dvorstvu jejich, k služebníkům při přítomnosti jich mluví, jaká [299]) na nich pečlivost, snažnost i bázeň zřetedlně znáti jest: což pak tedy před králem všech králů, pánem všeho stvoření? Pomysli, jak se míti budeš, aby se nějaké neslušnosti nedopustil a tudy v pokutu pánu svému, v jehož zuřivé ruce upadnouti dosti jest hrozné, neupadl!

A na druhou stranu pohledě, viz způsob Pána svého! Z milosti a lásky tebe zvolil, v milosrdenstvích svých korunuje tě, pomaháť, posiluje tě, vnuká tobě vůli svou, přijímá od tebe i nedostatečné služby, žehná jim, ochraňuje tě před protivníky a summou s tebou jest v neumění tvém moudrostí svou, v nemoci tvé moc svou divně provodí.

Hádej, k čemu tě taková nesmírná dobrota Boží vede a ponouká? Ano viz, co taková na švrchu dotčené věci prozřetedlnost v prvotních svatých zplodila!

---

[292]) V rukopise Žitavském jest původně psáno: gakau, později u přetrženo a opraveno: gaká.

V skutcích apoštolských se vypravuje, jak sou oni se modlili Pánu Bohu, s jakou horlivostí za to, aby pohrůžkami bezbožníků Páně i pravdy jeho litých nepřátel nebyli z opravdového povinnosti své vykonávání vyraženi a k nějaké škodě, choulostivosti, nesmělosti, bázni přivedeni.

Sv. Pavel i jiných sborů za sebe k modlitbám napomínal, aby Pán jemu podle svého slibu dal ducha a moudrost takovou, z níž by mluvil tak právě, jakž mluviti udatnému služebníku Páně sluší, a kterýmžto by řečem nepřátelé pravdy odolati nemohli.

Pamatujmež tedy i my, žeť ne nadarmo jest napsáno: „Člověk připravuje srdce své, ale Pán spravuje," gubernat, t. vede a jako v rukou drží i k pravému cíli napravuje jazyk! Amen.

Sit laus Deo! [293]

---

[293]) Buď chvála Bohu!

II.

FILIPIKA

proti nepřátelům vyššího vzdělání v Jednotě bratrské.

Corollarium additum anno 1567 die 15. Februarii

čili

Poznamenání soudu mého o těch slovích B. Lukáše, že „nic nepsal, čehož by v Jednotě nevzal.“[294])

Příčinou těchto slov „bez vůle Bratrské a bez smyslu Jednoty“ chce mi se, abych tuto něco maličko přidal, a vede i nutí mne k tomu jakás příčina veliká, kteráž mne nemálo zkormoutila. Jest a byl před léty některých dosti velikých mužův obyčej, na zlehčení starých učitelův a jich psání adeoque totius eruditionis,[295]) připomínati B. Lukáše svaté paměti jakés učení nebo povědění, kterak jest měl o svých psáních říci: „Nic sem nepsal, čehož bych v Jednotě nenašel.“ I vykládali oni sobě to tak, že B. Lukáš nic nebral z doktorův církevních, ale to, což Jednota měla, když B. Lukáš k ní přistoupil, tomu že se naučil B. Lukáš a to a tak psal etc. I já před rokem slyšel jsem to od B. J. Augusty připomínati. Est enim B. J. A. bonus vir misomusos et aliorum studia contemnentium dux et fautor, nequid de bono viro adhuc superstite durius dicam.[296])

Jistě jistě ti lidé, kteříž tak B. Lukáše vykládají, jeho slovům nerozuměli a nerozumějí. Ó by B. Lukáš je slyšel, co by jim zle poděkoval! Blandiuntur enim suae ignaviae[297]) lidé hloupí, neproběhlí, kteréž mrzí práce a protož, čehož se s prací nabývá, to hanějí, aby pro nenabytí toho váhy něco nepotratili,

---

[294]) Viz úvod str. 11—13, 16, 17 a Vady kazatelů str. 67—68.

[295]) ano i celého vzdělání.

[296]) Jest totiž B. J. A. dobrý člověk nepřítel umění a jiných, kteří studiemi opovrhují, vůdce a příznivce, abych o dobrém muži, dosud žijícím, nic poněkud příkrého neřekl.

[297]) Lichotí své lenosti.

zvláště když se ohněm závisti pozahřejí. An kde jest sv. muž B. Vavřinec Krasonický,[298]) aby jim něco toho pověděl ústně a živě, což v svých knížkách napsal, čehož oni nebudou čísti, nemajíce kdy pro malátnost aneb mysl marností plnou!

Ale když není těch, kteříž by něco mohli říci užitečně, nechažt já tuto něco napíši krátce, to což mi nyní na mysli jest. Dolendum est sane, nos eo barbariei devenisse et necdum eam exuere velle, ut optima instrumenta in domo Dei, quae magno nobis possent esse usui, spernamus et odio virulento, licet fucato, nonnulli prosequamur.[299]) Ani taková pokušení a divné nesnáze nám oči mohou otevříti! Div že se srdce nad tím nerozpučí! Sed ferendum est ad tempus.[300]) Nemůže adolescens[301]) pojednou hned v jedné hodině neb v jednom měsíci zruosti v muže: a musí v jedné ruce lžíce a v druhé meč držán býti od těch, jenž chrám stavěti chtějí a mají.

Měla Jednota Bratrská za B. Lukáše mnoho odpůrcův, proti nimž B. Lukáš psáti z poručení všech starších musil. A tak psáti, aby nezbouřil více, brány na Jednotu nepřátelům neotevřel, ale některého protivníka tak, jiného jinak k mlčení a tak k spokojení přivedl, quod videre potest diligens ejus scriptorum lector.[302]) Viz, kdo chceš, psaní proti Čížkovi[303]) psaná i tištěná, i proti Luterovi, proti Chelčického spisu etc., judica stilum, judica diversitatem argumentorum et tantum non con-

---

[298]) Vavřinec z Krásonic, u Jemnice na Moravě, člen úzké rady bratrské a správce v Litomyšli, † r. 1532.

[299]) Jest opravdu litovati, že jsme v takové barbarství klesli a dosud se nechceme z něho vymaniti, že povrhujeme nejlepšími prostředky v chrámu Páně, které by nám mohly býti k velikému prospěchu, a s nenávistí jedovatou třeba zakrytou někteří je pronásledujeme.

[300]) Než třeba to na čas snášeti.

[301]) jinoch, mladík, mládenec.

[302]) což pozorovati může pilný jeho spisů čtenář.

[303]) Čížek rozšiřoval v Čechách učení Zwingliovo, a proti němu napsal B. Lukáš: Odpis na spis Oldřicha Zwinglia o svátosti dobré milosti, Čížkem rozšiřovaný; proti M. Lutherovi: Odpověď na spis M. Luthera o čtyrech otázkách Beneše Optáta r. 1522, Odpověď Bratří na spis Mart. Luthera, co by se mu při Bratřích vidělo za pravé, vyd. v Litomyšli r. 1523; — proti Chelčickému r. 1516: Odpověď na spis nějakého kněze, kterýž proti Bratřím psaní čině, bral některé věci z traktátu Chelčického proti Táborům i to všecko ku potupě obracel na Bratří.

tradictoria multa![304]) Se vší pak takovou prací, jak se některým ingratis cuculis[305]) zachoval, víš. Byli i ti lidé, ježto se báli, že on zase do Říma a k doktorům etc. povede. I protož proti tomu bláznovému a falešnému o něm smýšlení takové řeči od něho musily mluveny býti, jakýmiž by někomu ústa zacpána býti mohla. A pravdu věrnou pravil B. Lukáš, že nic nepsal než to, což v Jednotě našel: našel pravdu v podstatě i v službě etc., tu pravdu psal, tu ozdoboval, rozšiřoval, ratolesti její na všecky strany rozličně rozkládaje. Té pravdy, jakž nejlépe uměl a mohl, a jakž ho duch Páně naučil, zastával a obhajoval, jakož mocně, tak i velmi opatrně. Ale kdož má oči, může dále pohleděti na toto, že byl B. Lukáš mnoho let v školách žákem, až i gradum, stupeň neb úřad obyčejný prospívajícím v umění sedmeru žákům přijal, t. bakalářem v Praze v koleji učiněn, a jsa člověk pilný nemenšil se v umění a aniž v samém umění se obíral, ale také mysl svou obrácenou k věcem křesťanským měl etc., knihy latinské starých církve učitelův, Augustina, Jeronyma,[306]) Cypriana a jiných až i novějších doktorův čítal, i dekretův povědom byl, dialektiku a rhetoriku uměl a v ní nemálo cvičený byl, čehož jistý a nepřemožený důvod jest spis jeho o opětování křtu a druhý o pokloně, třetí proti Čížkovi tištěný větší (kterýmžto psáním aby kdo cele ve všem vyrozuměl, kdož by dialektických rozličných regulí povědom nebyl, já jeden pravím, že tomu nevěřím, a dokázal bych toho snadně, kdyby toho koli potřeba byla, ut in tota synodo nostra.[307]) Takovýť jest, tak přistrojený a jako meč vybroušený B. Lukáš do Jednoty od Boha přiveden. Znal Pán Bůh v ten čas toho potřeby. I hlediž, kdo slepý býti nechce, jak jest B. Lukáš psal to, co v Jednotě našel! Já to takto povím, jiný sobě pověz, jak chceš! Psal B. Lukáš to, což našel tu u prostých a čehož tu u pomyjové tuňky (jakž sám o dvanáct. let. píše) nabyl, ne bez velikého se za-

---

[304]) posuzuj sloh, posuzuj různost důvodů a mnoho skoro protikladného!

[305]) nevděčným kukačkám.

[306]) Sv. Jeronym, Hieronym, otec církevní, nar. r. 346 v Stridoně v Dalmacii, zaniklém městě, kde nyní jest vesnice Strigovo, † v Betlémě r. 420.

[307]) jako v celém synodě našem.

pření; jen psal, řku, to, ale ne tak psal, jakž před ním jiní prostější, psali: B. Řehoř,[308]) ovšem B. Matěj[309]) a někteří jiní. Ba ještě dím, jako B. Prokop[310]) (ač ten byl též bakalář, muž velmi osvícený, avšak Scotiscitarum et Thomisticarum ineptiarum non fuit amator, sed Cypriano et Hieronymo fere addictus, ut ejus scripta dulcissima quae ego legi et habeo, testantur),[311]) item B. Tuoma,[312]) též Latiník nezlý.

Kdož není slepý a má rozeznání mezi pokrmem a pokrmem duchovním, ten může to souditi a v skutku shledati. Toť jest Jednota tu za B. Lukáše jinými ústy mluviti počala. Nepravím jiné věci, ale pravím, že ty věci, jako i prvé, však jiným způsobem, hrubě od prvního rozdílným. Jistě přehloupý Latiník, přenedbalý čtenář a příliš nepovědomý učitelův církve starých i nových ten člověk býti by musil, kdo by, čta spisy B. Lukášovy, tomu jistotně bez mýlky neporozuměl, že jest byl B. Lukáš i učený člověk i doktorův starých i novějších (kterých knihy toho času na světle byly) velmi pověďomý. Nebo odkud definicí, odkud divisí, slova rozličná, též i frases, ne Čechům ale Latiníkům obecná a srozumitedlná, bral? Kdo z Latiníkův, leč troupský slepec některý nevidí, co odkud z kterého doktora vzal, někdy i celé sentencí z slov latinských přelil, někde také i zejmena doktory připomínal a mnoho bez jména. De formis argumentorum,[313]) jichž užíval proti nepřátelům, nechť mnoho nepřipomínám. Na toto jsem byl již téměř zapomněl, že i sám B. Lukáš při dokonávání některých spisův k tomu se znal, že ne sám od sebe vše psal, ale praví tak: to sem prý z svého i z jiných slépal. Kdo jsou to ti jiní byli, snadné jest vi-

---

[308]) B. Řehoř, zakladatel Jednoty bratrské, † v Brandýse n. Orlicí r. 1474.

[309]) B. Matěj podle rodiště nazván Kunvaldský, první biskup bratrský, nar. 1442, † v Lipníku 1500;

[310]) B. Prokop z Jindřichova Hradce, sudí Jednoty bratrské, † v Brandýse n. Orlicí r. 1507.

[311]) Skotistických a Thomistických nejapností nebyl milovník, ale skoro zaprodán Cyprianovi a Hieronymovi, jak dokazují jeho lahodné spisy, které jsem četl a které mám.

[312]) B. Tůma Přeloučský, kněz katolický, potom biskup a sudí bratrský, † v Přerově r. 1517.

[313]) o způsobech důvodů.

děti, když se nahlédne do spisův jako do truhly, snadně se pozná, čí která mince jest, totiž čí která slova neb smyslové jsou.

A protož ti Misomusové[314]) dobře by bylo, aby pomlčeli, aby někdy nemusilo k tomu přijíti, že by jim jejich slova špičatá musila v hrdlo zase cpána býti, a kukla, kterouž jiným šijí, aby se jim na hlavě neoctla. A já ještě na zdoru těm majícím horlivost bez umění tuto teď na osvědčení, což svou rukou napíši, pravím: že ačkoli v ten čas Pán Bůh chtěl, aby tak bylo v Jednotě děláno, jakž dělal B. Lukáš, však k našemu způsobu a věku a nynějším příčinám mnohem by lépe se trefil ten způsob, jehož B. Prokop, B. Jan Táborský,[315]) ba i B. Matěj, prostý, však nehloupý muž, nad to B. Tuoma užívali. A daleko by lépe bylo, abychom těch spisův etc. užívali (již nyní těchto našich dnův, pravím) nežli bratra Lukášových sepsání. A mohl bych toho příčiny veliké ukázati, tak že se nenaději, by kdo proti nim co spravedlivě říci mohl, leč zoilus a momus etc.,[316]) to jest hadrovník některý, calumniator aut sycophanta,[317]) jimž žádný dosti neučiní, leč Sionského krále palcát. Byť nebylo pro širokost a dlouhé meškání, mělť bych k tomu dobrou chuť, abych to všecko graphice[318]) vypsal. Ale pozdržím se nyní. Všecky věci čas mají; dejž a uděliž ho, pokudž by k našemu dobrému a nad to k slávě svatého jména tvého bylo, náš milý vykupiteli! Amen.

Ale již tuto snad někdo dí, že já učené a učení chválím. Ano tak jest, že chválím to obé, i učení neb umění, i umělé lidi: ale nechválímť těch, ježto učení neb umění zle užívají. Příkladně dím: Chválíme víno a chválíme i pití neb užívání vína, ale opilství a opilých nechválíme, a summou nechválíme zlého užívání dobrých od Boha daných věcí, abusus non tollit rem.[319]) Dobrý jest meč, avšak někomu dobře, jinému zle posloužiti může.

---

[314]) Nenávidějící mus, nepřátelé mus, vyššího vzdělání.

[315]) B. Jan Táborský, dříve Jan Vilémek, farář v Táboře, přestoupil k Jednotě bratrské, † v Litomyšli r. 1495.

[316]) tupič a reptal.

[317]) křivý žalobce aneb udavač.

[318]) zevrubně.

[319]) zneužívání neodstraňuje věci.

Ještě díš snad: Příliš mnoho tomu umění a učeným připisuješ. Ano dobří muží někteří říkají, že skrze učené v církev zavedení přišlo, že by se snad i Jednotě to přihoditi mohlo. Respondeo[320]): Ten příliš mnoho umění a učení připisuje, kdož by se domníval, že bez umění sedmera etc. nemůže pravda Boží, to jest sv. evangelium, kázáno býti aneb že by na těch uměních neb učeních záleželo spasení. Ale kdož to praví? Však by musil velmi prostý býti. Chlubívajíť se někdy papeženci svými doktory a jinými učenými muži, ačť jich sic pořídku mají. Jáť za to mám, že hodně a spravedlivě připsáno býti má umění nabytému dávání snadnosti a napomáhání správcům církve a kazatelům úřad jejich konati. Těm zajisté, kteříž v slovu Božím pracovati mají (jakž dí apoštol) potřebí daru Božího k tomu zvláštního, jenž slove výmluvnost, to jest, aby uměli předkládati, učiti, napomínati, vystříhati etc.; nebo hrozné jest psem němým býti, a prorok dí: Dal mi Pán jazyk bystrý, abych uměl. Dával z počátku Pán dary své, výmluvnost, vykládání řeči etc. sluhám svým tak zázračně, že se nebylo potřebí tomu učiti: ale potom přestali divové a zázrakové. A sv. Pavel k Timotheu píše: „Buď pilen čítání," a tak napomíná k učení se. A poněvadž Duch Páně znal, že výmluvnost jest potřebná v církvi, tedy i té výmluvnosti neškodí se přeučiti, když a komuž možné, leč by kdo chtěl očekávati, že mu zázračně Bůh s nebo svrže výmluvnost, jako by sedlák nesel a neoral, ale čekal, až mu bude s nebe manna pršeti.

A což jiného mládenci naši dělají, když se kázati učí, t. jiné slyšíce, jich řeči sobě znamenávajíce, písma sv. čítajíce a jim se zpaměti učíce, nabývajíce jisté formy mluvení o pravdě Boží, certam formam habendi sermonem etc.,[321]) i sami se také pomalu v tom cvičíce: co jiného pravím dělají, než učí se jakož pobožnosti a pravdě Boží známosti tak i výmluvnosti? Jakož pak na oko se to vídá, že takéž mládenci někteří mnohem jsou umělejší v řeči a výmluvnější, latině nic neumějíce, nežli někteří dosti učení Latiníci. Ačkoli jisté jest, kdyby k tomu ještě i latině uměli, dialektiky a rhetoriky povědomi byli, žeť by

[320]) odpovídám.
[321]) jistého způsobu řečnění.

mnohem bystřejší, způsobilejší a ke všemu hotovější a tak i užitečnější byli. Příklad suď! Kámen drahý nebo perla, křtaltovně[322]) a mistrovsky řezaný a vypulerovaný,[323]) jak jest velmi rozdílný od toho, kterýž není řezán ani hlazen neb pulerován. Item sekera nejprv udělaná nebroušená a nehlazená. A jaký by to byl meč nevybroušený a nevyměrovaný? K smíchu podobné jest některých našich marné mudrování, těch totiž, kteříž chtí, aby hned člověk to, čemuž se naučil, pojednou dělal, jako hloupá sekta Mikulášenců̊v nejraději těch poslouchá kazatelův, kteříž netoliko nejsou učení, ale hned ani čísti neumějí; nebo prý ti ne z litery ale z ducha káží. Ale těmť není divu; nebo pokrm beránkův a oveček Božích nevelmi se trefuje sviním: svině radše mláto anebo cosi nevonného jedí nežli trávu.

Kdož uměním a učením pohrdá, jest podoben k tomu, kterýž by chtěl sukně, kabáty etc. sobě i jiným šíti, avšak krajčovského řemesla by neuměl, jemu se učiti nechtěl, ale je haněl a potupoval. Mnoho-li by takový mudrák provedl? kdo tomu nerozumí? A ten, kdož by tomu nekrajčímu dal šaty dělati, pohrdna jinými krajčími dobrými a umělými, jak by na tom mnoho získal? Zvěděl by tudíž! Leč by snad na to přišlo, že by ti všickni krajčí umělí a v řemesle tom zvyklí se zbláznili a vztekli, tak že by každému, kdož by jich užívati v čem chtěl, jedné škodu činili. Tuť by se musil člověk jinam obrátiti a se jakž by mohl opatřiti. A tak snadné jest viděti, kdožkoli prostředky služebnými od Boha danými a zřízenými drže a marně pohrdá, že velmi hrubě fantuje.[324]) Ano sám Bůh prostředkův užívati rozkázal při dělání stánků, archy etc. a ukázal zejmena na ty, kteréž on sobě k tomu dílu vyvolil a duchem umění potřebného obdařil. A téžť i podnes ví Pán, koho a které k čemu vzbuditi a jakými příčinami je sobě v tom neb v jiném vycvičiti, a to nepatrně světu, protož i bez patrných jemu divů a zázraků, jichž nyní již čas není.

Na ty pak řeči některých lidí bezpotřebné, t. že by učení lidé byli příčina zavedení, a že by se bylo potřebí báti učených,

---

[322]) pěkné podoby, tvárně.
[323]) vypilovaný, vypravený, uhlazený.
[324]) třeští, blázní.

aby v Jednotě této téhož nezpůsobili, na to není potřebí široké odpovědi. Mluví takoví lidé lecos, čemuž nerozumějí a o čemž nevědí. Kdyby měli to ukázati, kdy se stalo zavedení, skrze které lidi, jak to vše šlo, které osoby čím tím byly neb nebyly vinny, učení-li byli či neučení: nevěděli by se kam díti, mlčeti by museli s hanbou, leč by se toho na někom učeném doptali. Ale když by doptali pravdy, tedy by jistě byli zahanbeni. Nebo jinak by se našlo, nežli jejich marné a všetečné řeči ukazují, čehož není nesnadné světle prokázati, když by koli potřeba byla.

A byť pak i tak bylo, jakž oni praví, což by tím vinno bylo umění, t. že by umělí lidé zle umění užívali? Ano někdo moci světa od Boha sobě svěřené zle užívá, když maje zlé trestati a ochraňovati dobré, i trápí dobré a lotry ochraňuje, proto-liž by pak moc světa zlá byla? A pohleďme k nejprvnějšímu zavedení, skrze koho se stalo, učený-li čili leik příčina jeho byl? t. první otec náš a mátě. A zase kdož jest jej učil; však tehdáž mistrův a kolejí nebylo. Byl tedy leik. A poněvadž Bůh sám jemu takové veliké světlo a známost umění byl přistvořil, tedy snad Boha někdo viniti bude, že tak umělého učinil Adama? A duch Páně praví, že všecky věci stvořeny byly velmi dobré, tedy i umění, a tak haníno býti nemá.

Jednota naše kudy by byla na zavedení přišla před šedesáti léty a víc, by byl sám Pán Bůh na retuňk nepřispěl, o tom B. Vavřinec Krasonický nemálo napsal, ano i jiní někteří. Jistě ne skrze učené ani příčinou umění, ale skrze leiky a příčinou jejich v pravdě Boží neosvícení a malátnosti etc. A to bylo dvakrát a při dvojích věcech 1) zlých skutcích, 2) zlých a falešných smyslích. Ale obému tomu Pán Bůh vstříc vyšel. Hádej skrze koho? Jistě ne skrze leiky, ale předně skrze učené a pobožné (nebo umění bez pobožnosti jest jako meč v rukou blázna). Než nechci o tom mnoho mluviti; na sepsání stará o těch věcech se odvolávám.

Budoucího v Jednotě co by bylo, přijde-li na zavedení čili nepřijde, a skrze učené-li čili leiky, poněvadž nejsem ani prorok ani syn prorokův, nevím to předpovídati neb prorokovati; neposlal mne k tomu a s tím Pán. Avšak poněvadž někteří se toho, též nemajíce duchův prorockých, obávají, povím i já, co mi o tom na mysl týž i týž přichází. Summou nebojím se toho,

aby učení a pobožní muží příčinou zavedení Jednoty býti měli, než spíše bych se bál, aby lidé vysokomyslní, zhloupa brdí, o sobě mnoho víc než náleží smyslící, neustupní, nepokojní, nových věcí začínatelé, velikého jména žádostiví, sebe sami jako modlu zvelebující, dobrých pokojných a svatých trapiči, dále mlčím, ti ti aby Jednoty nazavedli a nějaké hrozné pokuty Boží neuvedli, jako David, když lid sčísti byl kázal etc. Tohoť bych já se bál a skůro již i bojím. „Vypadla peycha s nebe, nepůjde tam zase," obecné přísloví jest. A Bůh že se pyšným protiví, již nás tomu zkušení dávno naučiti mělo.

Protož s B. Lukášem starým já smýšlím. On tak napsal: „Budou-li správcové v Jednotě státi v pravdě a v jednomyslnosti, že Pán Bůh tomu lidu žehnati bude etc." A summou, dokudžkoli na ta místa (t. úřadův, zvlášť předních) nepodejde svět, tělo, antikrist, ale duch Kristův je držeti bude, dotudť jest dobře. Než jakžť by po odjití skrze smrt dobrých věrných upřímných, učených neb neučených, na ta místa se dostali hovada, svých věcí hledající, bez svědomí lidé, buď hloupí, nevycvičení neb chytří, lstiví, opatrností světa a ne Božích plní etc, učení neb neučení: toť by jistě běda bylo Jednotě! Bylo by tedy potřebí ne toho, abychom se učených a umění báli a z beránkův špalkův nadělati chtěli, ale raději abychom, vrátní ode Pána zřízeni jsouce, hleděli pilně, koho a s jakým duchem k účinkům nižším a vyšším pouštíme, a které k tomu zdaleka a jak strojíme, co sobě a proč při nich libujeme neb nelibujeme, jaká při tom při všem naše snažnost, bedlivost, práce i věrnost Pánu a Jednotě jest, on račiž oči naše osvítiti, abychom v stínu smrti nezhynuli! Amen, amen.

Až potud dosti. Něco někdy někde potom více, bohdá, až uzrá.

J. B. 1567 febr. 18 in horto.[325])

---

[325]) Jan Blahoslav 1567 dne 18. února v zahradě, t. j. v Ivančicích.

Seznam osob a míst.

OBSAH.

SAH.